

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-12-

Tercüme ve Şerh

AHMED AVNÎ KONUK

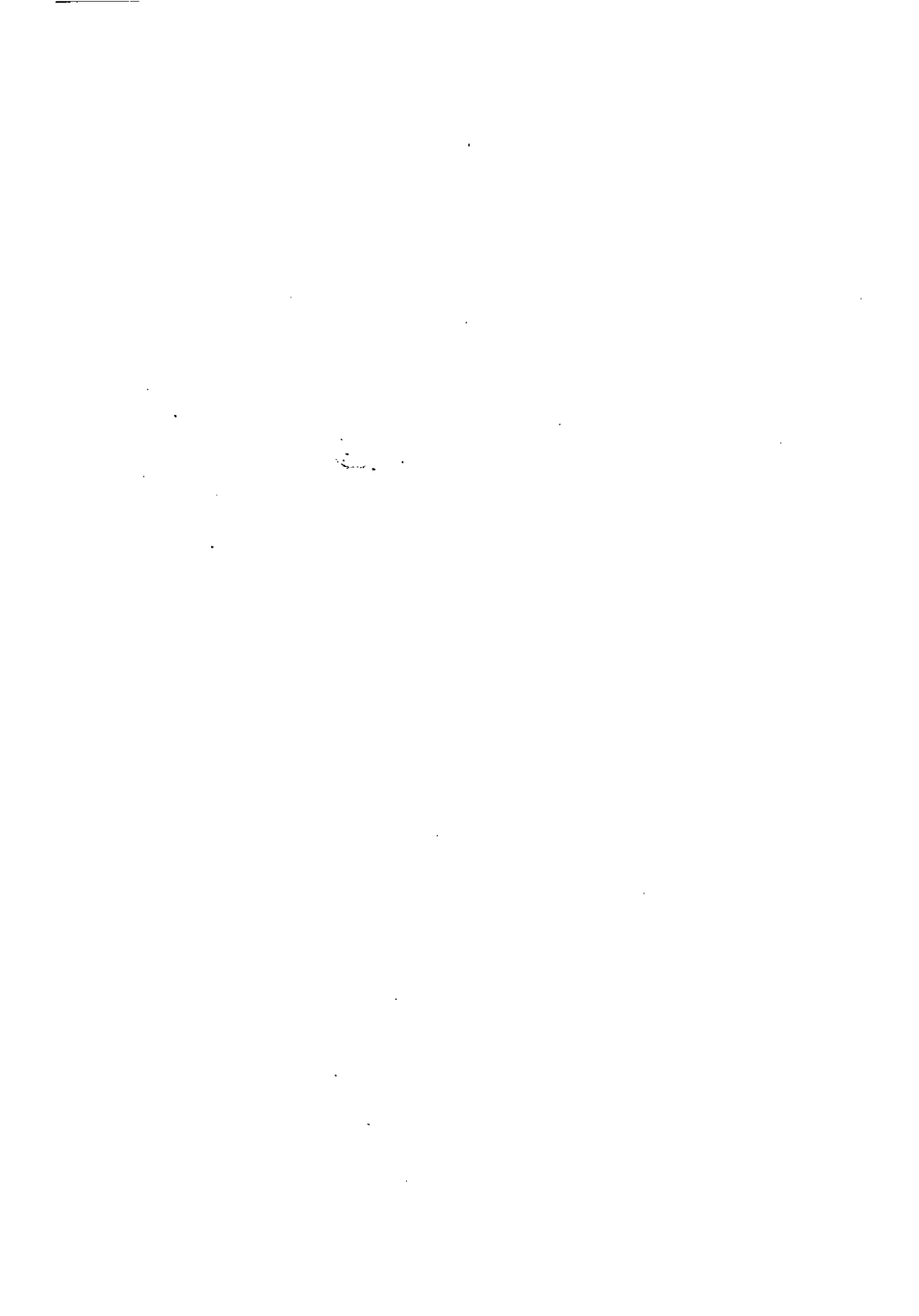
Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar

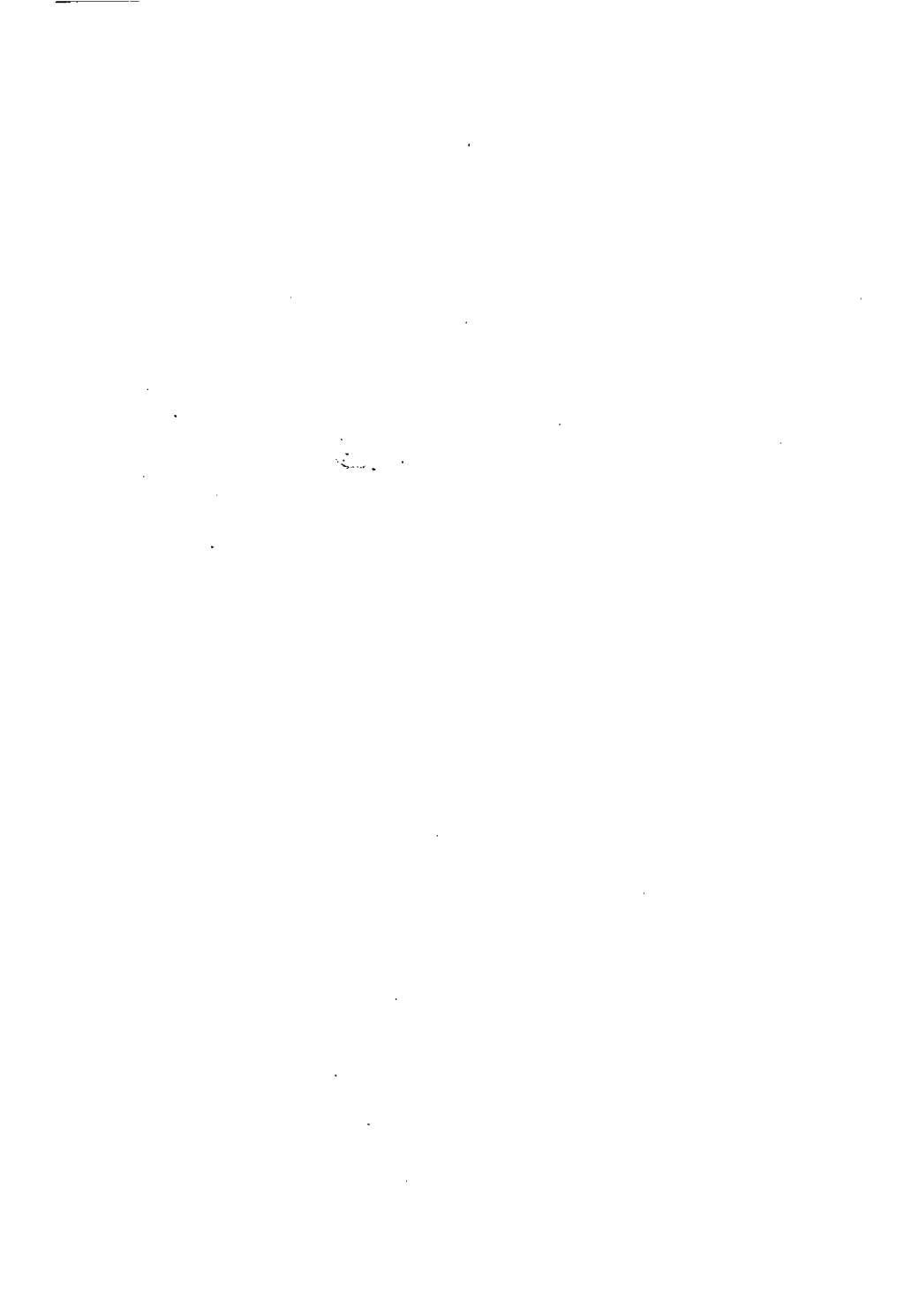
Prof. Dr. Dilâver Gürer - Prof. Dr. Mustafa Tahralı

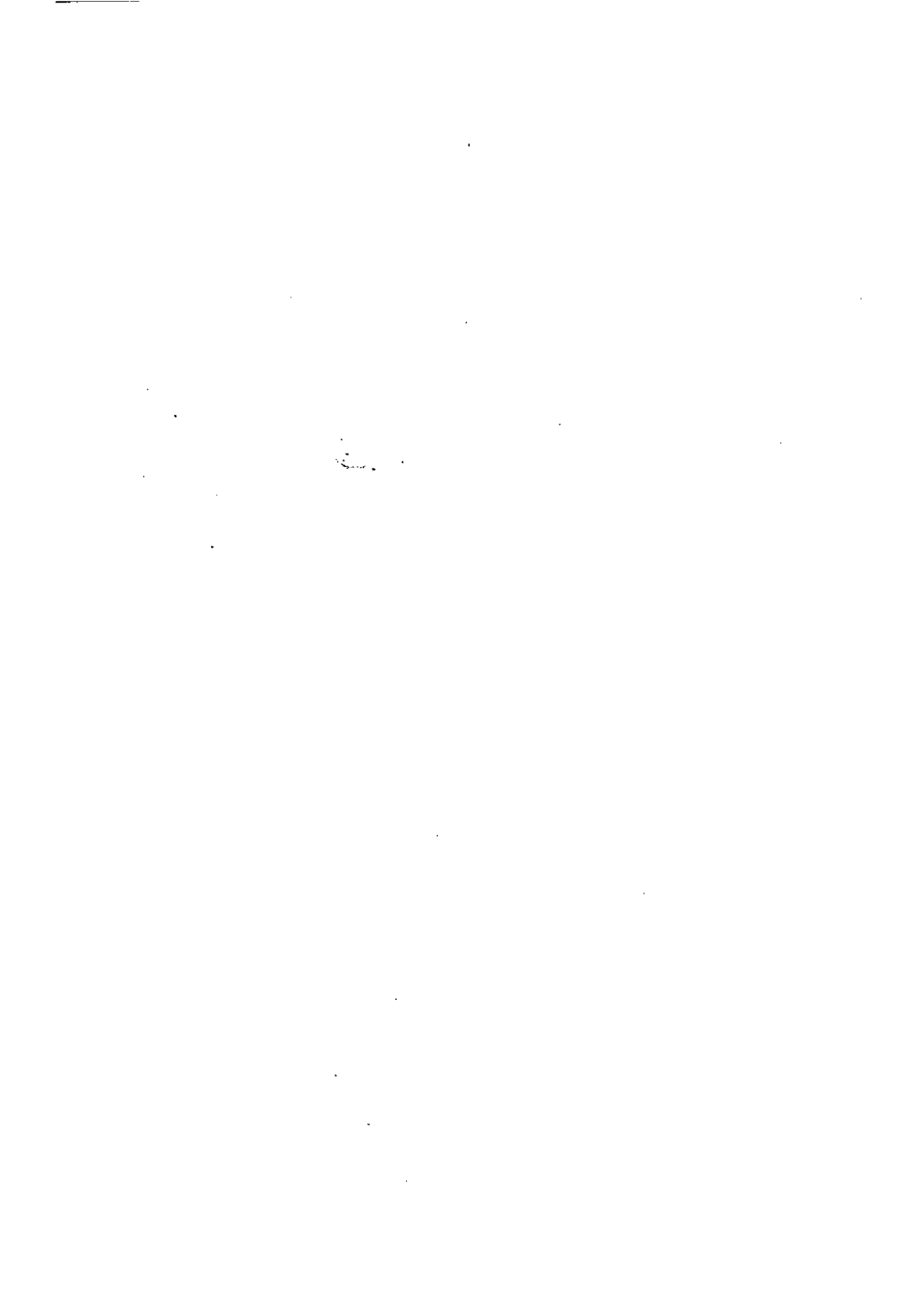
Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTÂBEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin On İkinci Cild Fihristi

–Mesnevî VI. Cildinin Devâmı–

O fakîrin kıssasının tamâmlığı ve o define yerinin nişânı...	11
O hazinenin fâş olması ve pâdişâhın kulağına erişmesi...	14
Pâdişâhın o defineyi bulmaktan ümitsiz olması ve onun melûl olması...	17
Pâdişâh o fakîre, "Al, biz bunun hayâlisten kalktık" diye, o genc-nâmeyi geri vermesi	21
Şeyh Hasan-ı Harakânî (k.A.s.)nun müridinin hikâyesidir	43
O yolcunun şeyhin hareminden: "Şeyh nerededir, nerede arayayım?" diye sorması ve haremın boş cevâb söylemesi	46
Mürîdin cevâb söylemesi ve o ta'n edici kadını küfürden ve beyhûde söylemekten mürîdin men' etmesi	50
Mürîdin şeyhin hânesinden geri dönmesi ve adamlardan sorması ve onların "Şeyh filân orman tarafına gitmiştir" diye nişân vermesi	71
Mürîdin murâdı bulması ve onun orman kurbunda şeyh ile mülâkâtı	74
"Ben yeryüzünde bir halîfe kılıcıyım" âyeti hakkındaki hikmetin beyânındadır	82
Belânın nüzûlü vaktinde ümmetin mü'minlerinin tahlîsi emrinde Hûd (a.s.)ın mu'cizesi	95
Kubbe ve define kıssasına rücû' ediş	115
O define tâlibinin çok talebinden ve acz ü ızvârından sonra "Ey ızhârın sâhibi! Sen âşikâr et!" diye Hak Teâlâ'ya rücû' etmesi	127

Hâtîfîn define tâlibine ses vermesi ve onun esrâr-ı hakîkatten i'lâm etmesi	146
Müslümân ve hristiyân ve yahûdî olan üç yolcunun hikâyesidir. O vakitte bir menzilde bir gûdâ buldular. Hristiyân ve yahûdî tok idiler. Dediler ki: "Bu gûdâyı yarın yiyelim!" Müslümân oruçlu idi ve aç kaldı. Zîrâ ki mağîûb idi ..	156
Devenin ve öküzün ve koçun hikâyesidir ki, yolda bir demet ot buldular.	
Her biri "Ben yerim!" dedi	179
Mesel	181
Müslümânın o yahûdî ve hristiyân olan arkadaşlarına gördüğü şeyi söylemesi ve onların hasret yemesi	186
Tirmîz şâhu Seyyid'in, "Filân-ı mühim için her kim Semerkand'a üç yâ dört günde giderse, hil'at ve at ve köle ve câriye ve bu kadar altın veririm!" diye nidâ ettirmesidir. Ve Delkak'in köyde münâdînin bu haberini işitmesi ve ulak ile berâber, "Bir kere ben oraya gidemem, bu benim işim değildir" diye şâhın nezdine gelmesi...	196
Sıçanın kurbağaya taalluk etmesinin ve uzun iplik ile her ikisinin ayağını bağlamasının ve karganın sıçanı havaya çekmesinin ve kurbağanın asılmış olmasının ve onun nâlesinin ve onun hilâf-ı cinsine taallukundan ve kendi cinsi ile uyuşmadığından pişmanlığının hikâyesidir...	229
Sıçanın "Ben hâcet vaktinde su içinde iken sana gelemiyorum. Aramızda bir vuslat gerektir ki, ben orman kenârına geldiğim vakit, sana haber verebileyim ve sen vaktâki sıçan evinin deliği tarafına gelesin, bana haber verebilesin!" diye kurbağaya karşı tedbîr etmesidir	239
Sıçanın yalvarmada ve nâle etmekte suya mensûb kurbağadan vuslat istemekte mübâlağa etmesi...	246
Sıçanın kurbağaya yalvarmasıdır, böyle diye ki: "Bahâne düşünme! Benim bu hâcetimî kazâ etmeyi veresiye atma! Zîrâ te'hîrde âfetler vardır. Ve sûfî vaktin oğludur; ve oğul ise, elini babanın eteğinden geri tutmaz; ve sûfinin müşfik olan babası vakittir. Onu intizâr ile yarına muhtâc etmez. Onu kendisinin serîu'l-hisâb olan gülzârında o kadar müstağrak tutar ki, avâm gibi müstakbelin muntazır olmaz. Dehrî değil nehrî olur. Zîrâ Allah'ın indinde sabâh ve akşam yoktur. Orada geçmiş ve gelecek ve ezel ve ebed olmaz. Âdem ileride ve ricâl geride olmaz. Zîrâ bu rûsûm akl-ı cüz'î ve rûh-ı hayvânî hıttasındadır. Mekân ve zamân olmayan âlemde bu rûsûm olmaz. Binâenaleyh o vaktin oğludur. Ondan ancak zamanların tefrikasının nefyi anlaşılır. Nitekim muhakkak "Allah birdir", sözünden ikiliğin nefyi anlaşılır. Yoksa birliğin hakîkatî değil!...	254
Sıçanın ve suya mensûb olan kurbağanın hikâyesine dönüş...	260

- Gecenin ve hırsızların hikâyesidir ki, gece Sultân Mahmûd "Ben sizden biriyim" diye onların arasına düştü ve onların ahvâline muttali' olması... 287
- Onun kıssasıdır ki, su sığın Gâvîler'in gevherini denizin dibinden dışarıya getirir, deniz kenârına koyar, tâ ki onun ziyâsında ve aydınlığında otlaya! Tâcir pusudan dışarıya gelir. Sığır gevherden ziyâde uzak gitmiş olur. Tâcir gevheri kara çamur ile örter ve ağaç üzerine kaçar... 321
- Şıcanın ırmak kenârında olan o kurbağayı çağırması ve su içinde onun talebinden kurbağanın haberi olmak için ipliğin ucunu çekmesi kıssasına rûcû' etmektedir... 327
- Abdûlgavs'in ve onu perilerin kapmasının ve onun senelerce periler arasında sâkin olmasının ve senelerden sonra onun şehrine ve evlâdlarına gelmesinin ve ma'nâ cinsiyeti ve onlar ile hemdemliği hükmüyle tekrâr o perilerden sabr edememesinin kıssasıdır... 336
- O adamın hikâyesidir ki, Tebrîz'in muhtesibinden vazife tutardı; ve o vazife üzerine borç etmiş idi; ve onun vefâtından onun haberi yok idi. Elhâsıl, hiçbir biriden onun borcu ödenmiş olmadı. Ancak müteveffâ olan muhtesibden ödenmiş oldu. Nitekim demişlerdir: "Ölüp istirahat eden kimse ölü değildir. Ölü ancak dirilerin ölüsüdür..." 351
- Ca'fer (r.a.)'ın yalnızlık ile kal'ayı zabt etmeye gelmesi ve o kal'anın pâdişâhı onun def'i husûsunda vezîr ile meşveret etmesi ve o vezîrin pâdişâha: "Sakın ha! Teslim et ve cehilden dolayı tehevvür etme! Zîrâ bu adam müeyyedir ve Hak'tan kendi cânibinde cem'iyyet-i azîm tutar" diye söylemesi... 356
- O borç etmiş olan şahsın hikâyesine rûcû' etmektedir ve onun muhtesibin inâyeti ümidi ile Tebrîz tarafına gelmesidir 377
- O garîbin o muhtesibin vefâtından haberli olması ve onun mahlûk üzerine i'timâddan ve mahlûkun atâsı üzerine dayanmaktan istiğfâr etmesi ve onun Hakk'ın ni'metlerini yâd etmesi ve kendi kabâhatinden Hakk'a rûcû' etmesidir. Küfr edenler sonra Rablerine rûcû' ederler 382
- İki görücünün meseli, Kâş şehrinin Ömer nâmındaki garibi gibidir ki, bu isim sebebiyle ekmekçi onu bir dükkândan diğer bir dükkâna havâle etti; ve o anlamadı ki, bütün dükkânlar birliktir; bu ma'nâda ki, Ömer'e ekmek satmazlar. Dedi ki: "Yine burada tedârik edeyim ki, ben galat ettim. İsmim Ömer değildir. Eğer bu dükkânda tövbe ve tedârik edersem, bu şehrin bütün dükkâlarından ekmek bulurum; ve eğer tedâriksiz Ömer adlı olursam, bu dükkândan mahrûm geçerim ve şaşıyım; ve bu dükkânları birbirinden ayrı bilmişim!"... 414

- Pâymerdin Tebrîz şehrinin cümlesine tevzî' etmesi ve az şey cem' olması
ve o garîbin ziyâret için muhtesibin kabrine gitmesi ve bu kıssayı onun
mezârının başında nevha tarîkıyla söylemesi... 423
- Bir koyunun Mûsâ (a.s.)dan kaçması ve Mûsâ (a.s.)ın ona şefkati ve
merhameti 433
- Hârezmşâh (r.a.)in seyrân esnâsında kendi süvârleri içinde çok acîb bir at
görmesi ve şâhın gönlünün o atın güzelliğine ve çabukluğuna taalluku
ve İmâdû'l-Mülk'ün o atı şâhın gönlünde soğutması ve şâhın onun
sözünü kendi görüşü üzerine ihtiyâr etmesi. Nitekim Hakîm Senâî (r.a.)
İlâhî-nâme'de buyurdu: "Vaktâki hasedin dili esîr satıcı ola, bir Yûsuf'u
bir arşın bezden ibâret bulursun."... 449
- Yûsuf (a.s.)ın birâderleriniñ hasûdca olan dellâllığınan müşterilerin
gönlünde o kadar güzellik örtülmüş oldu ve çirkin görüş tuttu ki,
"Onun hakkında zâhidlerden oldular"... 449-450
- Yûsuf-ı Sıddîk'ın Hakk'ın gaynından yardım istemesi ve onun "Rabbinin
indinde beni zikret!" demesi sebebiyle hapiste altı yedi yıl muâhazesi... 464
- Sultân ve at ve İmâdû'l-Mülk hikâyesine rücû' ve şâhı pişmân etmesi... 480
- O yardımcının ve o borçlu garîbin kıssasına rücû' ve onların efendinin
mezârından geri dönmesi ve yardımcının rû'yâsında o efendiylî görmesi
ve ilâ-âhîrihî beyânındadır... 499
- Gelmîş olan o dostun borcunun vecihlerini o yardımcıya efendinin rû'yâda
söylemesi ve o gümüş paranın defin mahallini nişân vermesi ve vârislere
"Muhakkak onu çok görmesinler ve ondan hiçbir şey geri almasınlar ve
eğer ki o ondan hiçbir şey kabûl etmezse veya ba'zısını kabûl etmezse,
yine orada bıraksınlar, tâ ki, her kim isterse alsın; zîrâ ben Hak Teâlâ'ya
nezr ettim ki, o gümüş paradan bana ve benim müteallikâtıma bir habbe
râcî' olmaya!... ilh." diye haber vermesi... 504
- Pâdişâhın kendinin o üç oğluna: "Bu seferde benim memleketimde filân yere
böyle tertîb koyunuz ve filân yere böyle nâibler nasb ediniz, ammâ sakın,
sakın filân kal'aya gitmeyiniz ve onun etrâfında dolaşmayınız!" diye
vasiyet etmesinin hikâyesidir.. 522
- Ârifin hayât-ı ebedî çeşmesinden istimdâd etmesinin ve onun bî-vefâ olan
sulanın çeşmelerinden istimdâddan ve icûzâbdan müstağnî olmasının
beyânındadır ki, onun alâmeti "Gurûr evinden uzaklaşmaktır."
Zîrâ âdemî o çeşmelerin yardımları üzerine i'timâd ederse, bâkî olan
çeşmenin talebinde dâimâ gevşek olur. Nazmın tercümesi: "Sana cân

- içinden bir iş gerektir. Zîrâ sana âriyetten bir kapı açmaz. Evin içinden bir su çeşmesi, dışarıdan gelen bir ırmaktan iyidir."... 528
- Onların şâha vedâ' ettikten sonra şehzâdelerin babalarının memâlikine revân olması ve vedâ' vaktinde şâhın o vasiyeti onlara iâde etmesi... 538
- "İnsan men' olunduğu şeye harîs oldu" hükmü ile sultânın oğullarının o kal'aya gitmesi... "Biz kendi bendeliğimizi gösterdik. Velâkin senin kötü huyun saun almayı bilmedi"... İmdi kendisinden men' olunmuş olan o kal'aya sürdüler ve babanın bütün o vasiyetlerini ve sipârişlerini ayak altına koydular. Nihâyet belâ kuyusuna düştüler ve nüfûs-i levvâme onlara: "Size korkutucu geldi mi?" dediler. Ağlayarak ve pişmân olarak onlar: "Eğer biz dinleye idik ve taakkul ede idik, ashâb-ı saîreden olmazdık!" dediler... 561
- Onların o sûretler sâhibi olan kal'anın köşkünde Çin şâhının kızının yüzünün nakşını görmesi ve her üçünün bî-hûş olması ve fitneye düşmesi ve "Bu sûret kimindir?" diye tefahhus etmesi... 584
- Buhârâ Sadr-ı Cihân'ının hikâyesidir ki, lisân ile isteyen her bir sâil onun bî-dirîğ olan umûmî sadakasından mahrûm olurdu; ve o fakir olan âlim unutmak ve fart-ı hurs ve ta'cîl sebebiyle lisân ile istedi. Sadr-ı Cihân alay esnâsında ondan yüz çevirdi. Ve o her gün yeni hîle yapardı ve kendini gâh çarşaf altında kadın yapardı ve gâh yüzünü bağlayıp kör ederdi. Ve o firâsetle tanır idi... 596
- Biri tüysüz genç ve diğeri köse olan iki kardeşin hikâyesidir ki, bir bekâr evinde yattılar. Tüysüz genç ittifâkan livâta korkusundan mak'adının arkasına kerpiçleri yığı. Âkîbet lûfi livâtaya teşebbüs etti ve o kerpiçleri hîle ve yavaşlık ile onun arkasından kaldırdı ve çocuk uyandı; ve nizâ' ile dedi ki: "Kerpiçler hani? Nereye götürdün ve niçin götürdün?" O dedi: "Sen bu kerpiçleri niçin koydun?"... ilâ âhirihî... 608
- Bu hadis-i şerîfin tefsiri hakkındadır ki Mustafâ (a.s.) buyurdu: "İki harîs doymazlar: Dûnyânın tâlibi ve ilmin tâlibi." Ki, bu ilim dînyâ ilminin gaynı gerektir, tâ ki iki kısım olsun. Ammâ dînyânın ilmi âhîretsiz yine dînyâ olur; ve yoksa böyle olur ki: "Tâlibü'd-dînyâ ve tâlibü'd-dînyâ."
- Bu ise tekrâr olur. Onun takrîri ile berâber taksim olmaz... 619
- O vâkıanın tedbirî hakkında o üç şehzâdenin bahsetmesi... 621
- Büyük kardeşin sözü... 622

100

تمامی قصه آن فقیر و نشان جای آن گنج

O fakîrin kıssasının tamâmılığı ve o defîne yerinin nişânı

اندر آن رقعہ نیشتہ بود این کہ برونِ شہر گنجی دان دفین

1957. *O ruk'ada bu yazılmış idi ki: "Şehrin hâricinde defnolunmuş bir hazî-*
[1939] *neyi bil!"*

"Şehir"den murâd âlem-i keserât ve "şehir hârici"nden murâd halvet ve vahdet âlemi ve "defnolunan hazîne"den murâd tâlibin kendi hakikatidir. Ya'nî, o defîne-nâme olan pusulada bu yazılmış idi ki: "Âlem-i keserâtın hârici olan âlem-i halvet ve vahdette medfûn olan bir hakikat-i insâniyye hazînesi olduğunu bil!"

آن فلان قبہ کہ در وی مشہدست پشت او در شہر رو در فرقہست

1958. *"O filân kubbe ki, onda meşhed vardır; onun arkası şehre ve yüzü Ferkad'edir."*

"Kubbe"den murâd, insân-ı kâmilin dergâhı. "Meşhed", şehidlerin medfeni ma'nâsına olup, bundan murâd, موتوا قبل ان تموتوا [ya'nî "Ölmeden önce ölmünüz!"] sırrına mazhar olan sâliklerin o dergâhta bulunmasıdır. "Ferkad",

kutb-ı şimâlîye yakın iki yıldızdan her birinin ismidir ki, ikisine birden "Ferkadân" derler. Bundan murâd, kutb-ı zamânın birisi sağında ve diğeri solunda olan "imâmân"a işaret buyrulur. Sağda olanın nazarı âlem-i melekûtadır. Ona "Abdû'r-Rab" derler. Solunda olanın nazarı âlem-i mülkedir. Ona "Abdû'l-Melik" derler. "Ferkad" ile âlem-i melekûta nâzır olan "imâm"a işaret buyrulur. Zîrâ fakîrin nazarı âlem-i keserâtân ve âlem-i mülkten âlem-i melekûtadır. Ba'zı nüshalarda "ferfed" vâkî'dir, "sahrâ" ma'nâsındır. Bundan murâd, ma'nâ sahrâsıdır. Yine âlem-i melekût demek olur. Ba'zı nüshalarda "merkad" vâkî'dir. Bundan murâd dahi, yine rûhâniyet âlemi demek olur.

پشت باوی کن تو رو در قبله آر و آنگهان از قوس تیری در گذار
1959. "Arkayı ona et, sen yüzü kibleye getir! Ondan sonra yaydan bir ok geçir!"

"Arkayı kibleye çevirmek"ten murâd, kâmilin dergâhının sûret ve rûsûmuna iltifât etmemekten kinâye olur. "Kible"den murâd, insân-ı kâmilidir. Nitekim Sipehsâlar hazretleri kendi *Menâkıb*'ında şu vâk'ayı nakledir:

"Menküldür ki, bir gün ashâb, Sultânü'l-Ulemâ hazretlerini müstağrak buldular. Namaz vakti erişti. Müridândan ba'zıları cenâb-ı Sultânü'l-Ulemâ'ya namaz vakti geldiğini âvâz ile i'lâm eylediler. Mevlânâ hiçbir şey demeyip o müridlere iltifât etmedi. Onlar kalkıp namaza meşgul oldular. İki mürid şeyhe muvâfakat etti. O müridlerden birisinin ismi Hâcegî idi. Namazda sır gözü ile ona ayân gösterdiler ki, namazda olan cümle ashâbın arkaları imâm ile berâber kibleye gelmiş idi. Ve şeyhe muvâfakat etmiş olan iki müridin yüzleri kibleye müteveccih idi. Zîrâ şeyh موتوا قبل ان تموتوا [ya'nî "Ölmeden önce ölünüz!"] hükmünce "mâ [:biz]" ve "men [:ben]"den geçip ve kendi kendinden fenâ bulup nûr-ı Hak'ta müstehlek oldu; ve artık o nûr-ı Hak olmuştur. Ve her kim ki arkasını nûr-ı Hakk'a dönüp, yüzünü duvara çevirse, muhakkak sûrette arkasını kibleye döndürmüş olur."

Ya'nî, "Ey tâlib-i hakikat! Kâmilin dergâhının sûretine ve oradaki rûsûma iltifât etme ve arkayı çevir! Kible mesâbesinde olan insân-ı kâmile yüzünü döndür. Ondan sonra akıl yayından bir fikir okunu geçir!"

چون فگندی تیر از قوس ای سعاد بر کن آن موضع که تیرت اوفتاد

1960. "Ey siâd! Uaktâki oku yaydan bırakasın, onun düştüğü o mevzii kaz!"
[1942]

"Siâd" kelimesini Ankaravî hazretleri "Sînin kesriyle müfâale bâbının ikinci masdarı olup, müsâade olunmuş ma'nâsına olmak evlâdır" buyurur. Ve

Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî "Seâd, sînin fethi ile se-a-de, yes-'a-dü bâbından masdar olup burada mes'ûd ma'nâsınadır" demiştir. Ve İmâdullâh hazretlerinin şerhinde ise "Velî Muhammed belki bunu bir kitâb-da görmüştür; fakat lûgat kitâblarının tettebbu'undan ma'lûm olmuştur ki, se-a-de, yes-'a-dü'nün masdarı sa'd ve suûd ve saâdet'tir, seâd değildir. Belki bu lafız "saâdet" masdarının muhaffefidir. Ve saâdet şekâvetin zıddıdır. Bu sûrette ma'nâ "ey mes'ûd!" demek olur. Fakîrin mütâlaasına göre "Suâd" es-mâ-i eşhâstan olduğuna göre saâdet masdarından sıfat olmak dahi münâsib-dir. Bu sûrette ma'nâ "ey saâdetli!" demek olur. Ya'nî, "Ey hâtîfin işâretine mazhar olmuş olan saâdetli! Vaktâki fikir okunu akıl yayından bırakasın, o fikir okunun düştüğü ma'nâ sâhasını kaz ve tedkik ve teemmül et ve amel etmeye sa'y eyle!" demek olur.

پس کمان سخت آورد آن قتی تیر پرانید در صحن فضا

1961. *Binâenaleyh o delikanlı katı yayı getirdi. Oku sahn-ı fezâyı o uçurdu.*

"Fezâ", geniş zemîn ve sâha demektir. Bundan murâd, geniş olan ma'nâ sâhasıdır. Ya'nî, kuvvetli olan aklının yayından fikir okunu ma'nâ fezâsına attı.

زو تیر آورد و بیل او شاد شاد کند آن موضع که تیرش اوفتاد

1962. *Sevine sevine çabuk kazma ve bel getirdi. Okunun düştüğü o mevzi'i kazdı.*

"Bel ve kazma"dan murâd, fikrin sevk ettiği amel ve mücâhededir. Ya'nî, o fakîr acele kendi fikri dâiresinde amel ve mücâhede etti. "Zû", "zûd" kelimisinin muhaffefidir.

کند شد هم او و هم بیل و تیر خود ندید از گنج پنهانی اثر

1963. *Hem o ve hem bel ve kazma kör oldu. Halbuki bu gizli hazîneden eser görmedi.*

"Künd-şuden", kör ve muattal olmak, ya'nî düşünüp amel ve mücâhede etmekten dolayı hem kendisi âciz kaldı ve hem de sa'yine atâlet geldi. Halbuki bu gizli hazîneden eser göremedi. Zirâ tâlib-i hakîkatın kendi fikriyle amel ve mücâhedesini ya haddinden fazla veyâhud nâkıs olur. Onu i'tidâli mürşid-i kâmilin terûbi ile mümkün olur.

همچنین هر روز تیر انداختی لیک جای گنج را نشناختی

1964. *Her gün böylece ok atardı. Fakat hazînenin mahallini anlayamadı.*

Her gün böyle fikir okunu atar idi ve amel ve mücâhede eder idi. Fakat definenin mahallini anlayamaz idi.

چونکه این را پیشه کرد او بر دوام فُجُفُجُی در شهر افتاد و عوام

1965. *Uktâki o bunu devâm üzere san'at yaptı, şehre ve avâmma fısıltı düştü.*

"Fücfüci", sessiz konuşmak ve fısıltı, demektir. Ya'nî, şehir halkına ve avâm arasına "Bu adam define bulmak üzere her gün çalışıp duruyor" diye fısıltı düştü ve "Acabâ, aradığı nedir?" diye merâk ettiler.

فاش شدن خبر آن گنج و رسیدن بگوش پادشاه

O hazînenin fâş olması ve pâdişâhın kulağına erişmesi

پس خبر کردند سلطان را ازین آن گروهی که بدند اندر کمین

1966. *Sonra bundan sultâna haber ettiler, öbür gürûh ki pusuda idiler.*

"Sultân"dan murâd, burada şeyhülislâm ve müftî gibi ulemâ-i zâhireden birisidir. Zîrâ bu gibi ulemâ ekseriyâ ehl-i hakîkate muânz olup musallat olmuşlardır. Ezcümle Hallâc-ı Mansûr hazretlerinin vak'ası bunun en büyük şahididir. "Pusuda olan öbür gürûh"tan murâd, âlim-i zâhiriye tâbi' olan talebe-i ulûmdur.

عرضه کردند آن سخن را زیر دست که فلانی گنج نامه یافتست

1967. *Zîrdest o sözü arz ettiler. Dediler ki: "Bir filân genc-nâme bulmuştur."*

"Zîrdest", tebea ve reâyâ demektir. Ya'nî, âlim-i zâhirînin tâbi'leri bulunan talebe "Filân genc-nâme buldu, ya'nî ilm-i hakîkati anyor" diye o âlime arz ettiler.

چون شنید آن شخص کین با شه رسید جز که تسلیم و رضا چاره ندید

1968. *Uaktâki o şahıs işitti ki, şâha erişti, teslim ve rızâdan gayrı çâre görmedi.*

"Şâh" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "ulûm-i aklıyyede reîs ve mümtâz olan" ma'nâsına olmak münâsibdir. Ya'nî, o ruk'ayı bulan fakîr, kendi hâlinin memleketinde hüküm sâhibi olan âlim-i mümtâza haber verildiğini işitti; ve belki de bu fakîr onun talebesinden birisi idi. Artık saklamaya hâcet görmedi ve teslim ve rızâdan başka bir çâre bulamadı.

پیش ازان کاشکنجه بیند زان قباد رقعہ را آن شخص پیش شه نهاد

1969. *O Kubâd'dan işkence görmeden evvel o şahıs ruk'ayı şâhın huzûruna koydu.*

"Kubâd", Nûşîrvân'nın babasının ismidir. Fakat sonradan, "büyük ve ulu" ma'nâsında kullanılmıştır. Ya'nî, avâmm-ı nâsın üzerinde büyüklüğü ve nüfûzu olan âlim-i zâhîrinin fetvâ-yı şer'î ile vâki' olacak ta'zibinden kurtulmak için o ruk'ayı onun önüne koydu ve onun hükmü altına bıraktı.

گفت تا این رقعہ را یابیده ام گنج نی و رغ بی حد دیده ام

1970. *Dedi: "Bu ruk'ayı bulalıdan beri genc değil ve hadsiz renc görmüşümdür."*
[1952]

Dedi: "Ben bu ruk'ayı bulduğum zamandan beri defineyi bulamadım ve esrâr-ı hakîkati bunun münderecâtından anlayamadım. Bilakis hadsiz ve hesâbsız zahmet ve mücâhede ve amel gördüm."

خود نشد يك حبه از گنج آشكار ليک پیچیدم بسی من همچو مار

1971. *"Muhakkak defîneden bir habbe âşikâr olmadı. Fakat ben yılan gibi birçok kıvrıldım."*

"Muhakkak sûrette defîneden ben bir habbeye bile nâil olamadım ve esrâr-ı hakîkatten bir zerre bile anlayamadım. Fakat sa'y ve amel ve mücâhede zahmetleri yüzünden yılan gibi kıvrım kıvrım bir hâle geldim."

مدت ماهی چنینم تلخ کام که زیان و سود این بر من حرام

1972. *"Bir ay müddet böyle telh-kâmım ki, bunun ziyânı ve fâidesi benim üzere rime harâmıdır."*

"Telh-kâm", dimâğî acı olmak ma'nâsına olup, burada murâdsızlıktan ve me'yûs olmaktan kinâyedir. Ya'nî, "Bir ay müddet ben bu ruk'anın ma'nâsını keşf için uğraştım ve anlayabildiğim derecede amel ve mücâhedeler ettim. Netîcede murâdsız kaldım. Hazîneyi bulamadım ki, ziyâ'ından ziyân veya hud husûlünden fâide göreyim. Bana bunların ikisi de harâmîdir."

بو که بخت بر کند زین کان غطا ای شه پیروز جنگ و دژ گشا

1973. "Ola ki senin bahtın bu kândan perdeyi koparsın, ey cengin muzafferî ve kapı açıcı şâh!"

"Ey ulûm-i akliyyede mümtâz olan şâh! Ola ki senin bahtın ve ilmin bu kân ve ma'den üzerindeki perdeyi ve örtüyü koparsın, ey münâzara ve mücâdele-i ilmiyyenin muzafferî ve ey ilmin kapılarını açıcı ve düğümlemlerini çözücü olan şâh!"

مدت شش ماه و افزون پادشاه تیر می انداخت و بر می کند چاه

1974. Pâdişâh altı ay ve ziyâde ok atardı ve kuyu kazar idi.

O âlim-i zâhirî dahi altı ay ve daha ziyâde o ruk'a münderecâtını okurdu ve fikir okunu atardı ve bu fikirlerin netâyicini tedkik ederdi.

هر کجا سخته کمائی بود چُست تیر داد انداخت و هر سو گنج جُست

1975. Her nerede bir yayı katı çâlâk var idiyse, ok verdi, attı. Her tarafta genc aradı.

Her nerede mantığı kuvvetli ve akıl yayı sert, çâlâk ve zekî kimseler var idiyse, onlara da kendi fikirlerinin okunu verdi. Onlar da fikirlerinin okunu atular. Ma'nâ sâhasının her tarafında o hakikat hazînesini aradı.

غیر تشویش و غم و طامات نی همچو عنقا نام فاش و ذات نی

1976. Teşvîş ve gam ve tāmâtın gayri olmadı. Anka gibi adı zâhir ve zâtı yok.

"Tāmât", ıslâhât-ı sūfiyyede avâmı teshîr etmek için kemâlât ızhâr etmek ve kendisini göstermek ma'nâsındır. Ya'nî esrâr-ı ilâhiyyeye dâir olan bu ruk'adan bu âlem-i zâhirîye dahi teşvîş-i i'tikâd ve gam ve tāmât-dan başka bir şey hâsıl olmadı. Velhâsıl o dahi bu ruk'anın mefhumunu anlayamadı.

نومید شدن پادشاه از یافتن آن گنج و ملول شدن او

Pâdişâhın o defîneyi bulmaktan ümitsiz olması ve onun melûl olması

چونکه تعویق آمد اندر عرض و طول شاه شد زان گنج دلبر و ملول

1977. *Uktâki defînenin arz ve tûlunda ta'vîk geldi, şâh o defîneden dilber ve melûl oldu.*

"Arz ve tûl"dan murâd, kıyâsât-i mantıkıyedeki mahmûl ve mevzû'lar-
dır. "Dilber", gönölü doyucu. Ya'nî, o âlim-i zâhîrînin ruk'adaki ifâdât üzerine
yaptığı kıyâsât-i mantıkıyyenin tertûbi uzadı ve teahhur etti. Binâenaleyh el-
fâzda o medfûn olan ma'nâların istihracından bıktı ve usandı.

دشتها را گز گز آن شه چاه کند رقعہ را از خشم پیش او فگند

1978. *O şâh sahrâlara arşın arşın kuyu kazdı. Ruk'ayı öfkесinden onun önü-
ne bıraktı.*

O âlim-i zâhîrî ma'nâ sahrâlarına arşın arşın delîl kuyularını ve kazâyâ-yı
mantıkıyye çukurlarını kazdı. Hiçbir netîce çıkaramadı. O yazılı kâğıdı öfke-
sinden o fakîrin önüne bıraktı.

گفت گیر این رقعہ کش آثار نیست تو بدین اولیتری کت کار نیست

1979. *Dedi: "Al bu ruk'ayı ki, onun eserleri yoktur. Sen buna daha evlâsın.
Zîrâ işin yoktur!"*

Dedi: "Al bu yazılı kâğıdı ki, ondan bir ma'nâ çıkmıyor. Sen bununla uğ-
raşmaya daha lâyıksın. Zîrâ senin işin yoktur!" Dikkat buyurulsun ki, Hz. Pîr
efendimiz bu genc-nâmeyi beyân buyurdukları sırada bu kıssayı da *Mesne-
vî-i Şerîf*'lerine, o ruk'aya numûne olarak derc buyuruyorlar. Zîrâ Hz. Pîr'in
imdâd-ı rûhânîleri olmasa bu kıssanın ibâreleri zımmındaki bu ma'nâları çı-
karmak müşkildir.

نیست این کار کسی کش هست کار که بسوزد گل بگردد گرد خار

1980. "Bu bir kimsenin işi değildir ki, onun işi vardır. Zîrâ gülü yakar ve di-
[1962] kenin etrâfını dolaşır."

"Bununla uğraşmak işi olan ve ta'lim ve tedris ile meşgûl bulunan kimse-
nin işi değildir. Zîrâ böyle bir kimse gül gibi latîf ve nâzık olan vazîfe-i ta'lim
ve tedrisi yakıp, diken gibi olan evhâm ve hayâlâtın etrâfını dolaşır."

منتظر که روید از آهمن گیا

نادر افتد اهل این ماخلوایا

1981. "Bu mâhûlyâ ehli nâdir vâki' olur. Muntazır ki demirden ot bitsin!"

"Mâhûlyâ" ve "mâlihûlyâ", dimâğın bozulması demektir. Ya'nî, "Halel-i
dimâğ ehli nâdir zuhûr eder. Delâil-i akliyye ve nakliyyeye müstenid ilim du-
rurken bunların hâricinde ilim ve hakikat aramak, demirden otun neşv ü ne-
mâsını beklemektir. Bunu ancak dimâğı bozuk olanlar yapar; ve onların vü-
cûdu da nâdirdir."

سخت جانی باید این فن را چو تو تو که داری جان سخت این را بچو

1982. "Bu fen için senin gibi bir pek cân gerektir. Sen ki pek cân tularsın,
bunu ara!"

"Bu senin aradığın define için senin gibi bir pek canlı kimse gerektir. Mâ-
demki senin pek cânın vardır ve usanmak bilmezsin, git, bu defineyi aramak
ile meşgûl ol!"

ور بیای آن بتو کردم حلال

گر نیایی نبودت هرگز ملال

1983. "Eğer bulmaz isen sana aslâ melâl olmaz; ve eğer bulur isen onu sana he-
lâl ederim."

"Bu kadar zahmet çektiğin hâlde eğer o defineyi bulamaz isen sana aslâ
usanç gelmez; ve eğer bulur isen onu sana helâl ettim. Ya'nî sana karşı mu-
sallat ve muâzır olmayacağımı va'dederim."

عشق باشد کان طرف بر سر دود

عقل راه ناامیدی بی رود

1984. Akıl ümitsizlik yoluna ne vakit gider? Bir aşk olur ki, o tarafa baş
üzzerinde koşar.

Bu beyitler Hz. Pîr efendimiz tarafından irşâden vâki'dir. Ya'nî, akıl aslâ
ümitsizlik yoluna gitmez. Hakikat yolunda ise, aklın ayağı topaldır. Zîrâ akıl

o yolda nefis için bir menfaat göremez. Hakikat yoluna başını ayak yapıp ko-
şan ancak aşktır. Nitekim 5. cildin 4139 numaralı beytinde اندرین بحث گر خرد
ای فخر رازی و ازادان دین بدی. "Eğer akıl bu bahiste yol görücü olaydı,
Fahreddin-i Râzî dinin sır bilicisi olurdu" buyurulmuş idi. Bu bahsin iyice an-
laşılması için o cilddeki bu beytin ve onu ta'kib eden beyitlerin izâhlarını mü-
tâlaa etmek fâideli olur.

لا ابالی عشق باشد نی خرد عقل آن جوید کزو سودی برد

1985. *Lâübâlî aşk olur, akıl değil. Akıl onu ister ki, ondan bir fâide götüre!*

Hak yolunda lâübâlî olan akıl değil aşktır. Zîrâ akıl gittiği yolda kendi nef-
si için bir fâide görmek ister. "Bu yaptığım hizmet ve zahmet mukâbilinde
acabâ ne kazanacağım?" der. Halbuki hakikat ve Hak yolu ise yokluk ve
mahv olmak yoludur. Binâenaleyh onda nefis için bir fâide yoktur. Bu yok-
luk yolunun rehberi ancak aşktır.

تر کتاز و جان گداز و بی حیا در بلا چون سنگ زیر آسیا

1986. *Türk-tâz ve cân-güzâr ve bi-hayâdır. Belâ içinde değirmen altındaki taş gibidir.*

"Türk-tâz", yağma için ansızın koşmak ma'nâsındır. "Cân-güzâr", vâsf-ı
terkibî olup "cân critici" demektir; ve "cân"dan murâd, rûh-ı hayvânîdir.
"Hayâ"dan murâd, hayâ-yı şer'î değil, mevhum olan âr-ı nefsanîdir. Bunlar
âşîğin sıfatıdır. Ya'nî, âşık, her şeyi gözüne alıp ma'sûku üzerine saldındırır
ve rûh-ı hayvânîsini hiçe sayıp, aşk yolunda fedâ edicidir; ve mevhum olan
âr ve hayâ-yı nefsanîden geçmiştir. Ya'nî, ne olursam olayım diyerek ma'sû-
ku tarafına koşar. O âşık belâ içinde değirmenin altındaki taş benzer.

سخت رویی که ندارد هیچ پشت بهره جویی را درون خویش کشت

1987. *Bir pek yüzlüdür ki, hiç arka tutmaz. Nasib arayıcılığı kendi kalbinde öldürdü.*

Âşık ma'sûkuna karşı bir pek yüzlüdür. Ma'sûkun cefâsına karşı sığın-
acak bir yer aramaz. Menfaat duygusunu kalbinde öldürmüştür. Ya'nî âşık
"Ben bu yola gidiyorum fakat bana ne fâidesi vardır?" demez. Hakk'ın em-
rine ittibâ'ı cennete ve makâma tama'ından ve cehennem korkusundan de-
ğildir.

پاک می باز د نباشد مزد جو آنچنانکه پاک می گیرد ز هو

1988. *Temiz bezl eder. Ücret isteyici olmaz. Öyleki Hâ'dan pâk tutar.*

"Bâzed", "bâhten" masdarının muzâri'idir. Ve "bâhten", oynamak ve vermek ve bezl etmek ma'nâlarına gelir (*Şemsü'l-Lügân*). Ya'nî, âşık Hak yolunda bezl-i vücûd eder. Fakat onun bu bezl-i vücûd etmesi arzû-yı nefsâniyye-sinden pâktır ve temizdir. Zîrâ bu bezline ve fedâkârlığına mukâbil ücret isteyici olmaz. Nitekim pâk olan cânını hüviyyet-i ilâhiyyeden bedâva [bâd-ı hevâ] ve sebebsiz bulmuştur. Yine öylece taleb-i Hak yolunda o bedâva bulduğu cânı ücretsiz fedâ eder.

می دهد حق هستیش بی علتی می سپارد باز بی علت فتی

1989. *Hak ona varlığını illetsiz verir. Fetâ da illetsiz geri tevdi' eder.*

"Fetâ", civânmerd ma'nâsınadır, murâd "âşık"tır. Ya'nî, âşığın irâdesiz ve âşk ile olan fedâkârlığına mukâbil Hak Teâlâ ona sebebsiz bir varlık ihsân eder ve o civânmerd ve fütüvvet sâhibi olan âşık o varlığı hiçbir sebep olmaksızın tekrâr vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hakk'a tevdi' eder.

که فتوت دادن بی علتست پاک بازی خارج هر ملتست

1990. *Zîrâ fütüvvet illetsiz vermektir. Pâkbâzlık her milletin hâricidir.*
[1972]

Zîrâ "fütüvvet"ın ma'nâsı, mukâbilinde hiçbir şey beklemeksizin vermektir. Böyle temiz oyunculuk ve fedâkârlık akıl sâhibleri olan her milletin ve her tâifenin hâricidir.

زانکه ملت فضل جوید یا خلاص پاکبازانند قربانان خاص

1991. *Zîrâ ki millet fazl yâhud halâs diler. Pâkbâzlar hâs kurbanlardır.*

Zîrâ her tâife yaptığı hizmet mukâbilinde Hak'tan ya fazl ve inâyete mazhar olmak veyâhud azâbdan kurtulmak ister. Bu temiz fedâkâr olan âşıklar ise, ma'sûkları olan Hakk'ın, husûsî kurbanlarıdır. Onlar mevhum olan varlıklarını Hak'dan hiçbir şey beklemeksizin fedâ etmişlerdir.

نی خدا را امتحانی می کنند نی در سود و زیانی می زنند

1992. *Hudâ'yı bir imtihân etmezler. Fâide ve zarar kapısını çalmazlar.*

O âşıklar Hakk'ı imtihân etmezler. Ya'nî, "Biz bu kadar hizmet ettik ve

emr-i ilâhîye itâat ettik ve nehyinden ictinâb ettik. Bakalım bize Hak ne ih-sânlar yapacaktır?" demezler ve menfaat ve zarar kapısını çalmazlar.

باز دادن پادشاه آن گنجنامه را با آن فقیر که بگیر، ما از سر این برخاستیم

Pâdişâh o fakîre, "Al, biz bunun hayâlinden kalktık!" diye,
o genc-nâmeyi geri vermesi

چون که رقعہ گنج پر آشوب را شه مسلم داشت آن مکروب را

1993. *Uaktâki pür-âşûb olan defîne ruh' asını şâh o mekrûba müsellemler tuttu.*

"Âşûb", fitne ve kavga. "Mekrûb", kederlenmiş ve gamlanmış demektir. Ya'nî, vaktâki o fitne dolu olan rukye pusulasını şâh o gâmlî ve kederli olan fakîre teslim etti.

گشت ایمین او ز خصمان و ز نیش رفت و می پیچید در سودای خویش

1994. *O hasımlardan ve nîşten emîn oldu. Gitti ve kendi sevdâsına sarıldı.*

"İmin", "âmin" kelimesinin imâle olunmuşudur, "emîn" demektir. "Nîş", lügatte "ucu sivri şey ve iğne" demektir. Burada düşmanların tasallut ve taarruzundan kinâyedir. Ya'nî, o fakîr hâkim-i şer' olan âlim-i zâhîrînin müsâadesi üzerine bu husûsta kendisini ta'kîb ve tarassûd eden düşmanlardan ve onların tasallut ve taarruzları iğnesinden emîn oldu ve gitti ve hakikat defînesini bulmaktan ibâret olan kendi sevdâsına ve arzûsuna sarıldı.

یار کرد او عشق درد اندیش را کلب لیسد خویش ریش خویش را

1995. *O derd düşüncü olan aşkı yâr etti. Köpek kendi yarasını kendi yalar.*

"Aşkın derd düşüncü olması," aşkın musallat olduğu kimsenin her ân ateş içinde yanıp tutuşmasından kinâyedir. Ya'nî, o Hak âşığı olan fakîr, insanı ateşi ile yakıp kavuran aşkı kendine yâr ve dost yaptı; ve bu husûsta hiç kimseden yardım istemedi. Zîrâ meşhûr darb-ı meseldir ki "köpek kendi ya-

rasını kendi yalar." Bu darb-ı meselin îrâdı ile fakîr tahkîr edilmiş olmaz. Burada nazar ma'nâyadır, sûrete değildir. Hakâret ehl-i sûretin nazarına göredir. Ehl-i ma'nâya göre hakâret yoktur. Nitekim hadis-i şerifte طوبى لمن كان عيشه طوبى لمن كان عيشه ya'nî "Ne mutlu o kimseye ki, yaşayışı köpeğin yaşayışı gibidir" buyurulmuştur ki, köpektaki on tabîata ve ma'nâya işâret buyurulur: 1-Mahl yoktur. 2-Halâyık arasında kadir ve i'tibân yoktur. 3-Yeryüzünün her tarafı kendisine döşektir. 4-Vaktinin çoğu açlık ile geçer. 5-Eğer efendisi dövse darınp kapısını terk etmez. 6-Düşmana hücum eder, dosta taarruz etmez. 7-Gece ve gündüz efendisinin kapısını muhâfaza eder, hiç uyumaz. 8-Amelinin çoğu sükûttur. 9-Efendisi az olsun çok olsun her ne verirse râzı olur. 10-Öldüğü vakit mîrâs bırakmaz. Hak Teâlâ sâliklerinin ahlâkı ise Hakk'a karşı böyle olmak lâzımdır.

عشق را در پیچش خود یار نیست محرمش در ده یکی دیار نیست

1996. *Aşkın kendi sarılışında yâri yoktur. Köyünde bir deyyâr onun mahremi değildir.*

"Deyyâr", ev sâhibi ve evde bulunan kimse demektir. Burada cisim "ev"e ve cismin sûrî ve ma'nevî kuvvetleri "deyyâr"a teşbîh buyurulmuştur. "Köy"den murâd, dünyâdır. Ya'nî, aşk bir kimseye sarılıp musallat olunca, onun cisminin evinde ona refâkat edecek sûrî ve ma'nevî kuvâsından hiçbirisi yoktur. Aşkın muvâcehesinde hepsi kaçarlar. Binâenaleyh bu dünyâ köyünde o aşkın mahremi bulunmaz ve ehl-i akl olan kimselerin cümlesi de âşığa yabancı kalır.

نیست از عاشق کسی دیوانه تر عقل از سودای او کورست و کر

1997. *Âşıktan daha dîvâne bir kimse yoktur. Akıl onun sevdâsından kör ve sağırdır.*

Âşığın cisminin evinde en müessir olan kuvvet akıldır. Akıl ise âşığın sevdâsından kör ve sağırdır ve onun zevkinden bi-haberdir. Binâenaleyh âşığın akılı muattal olduğundan âlemde ondan daha deli bir kimse yoktur. Hattâ akıl erbâbı âşığın ahvâline ve etvânna bakıp ona deli derler ve tımârhâneye bile koyarlar. Nitekim uşşâk-ı ilâhiden Ebû Bekr-i Şibî hazretlerini yirmi iki kerre tımârhâneye götürdüklerini Mevlânâ Câmî hazretleri *Nefahâtü'l-Üns*'de beyân buyururlar.

زانه این دیوانگی عام نیست طب را ارشاد این احکام نیست

1998. *Zîrâ ki bu avâmmin delîlîği değıldir. Tıb için bu ahkâmın irşâdı yoktur.*

Ya'nî, gerçi âşık olan kimse delidir, fakat ondaki delilik avâmma dimâğ bozukluğundan hâsıl olan delilik gibi değildir. Zîrâ avâmmin bu nevi' deflilîğini tedâvî için tıb kitâblarında usûl-i tedâvî vardır. Fakat aşk deflilîğinin hü-kümelerini ibtâl için tıb kitâblarında irşâd ve tedâvî usûlü yoktur.

گر طبیی را رسد زین گون جنون دفتر طب را فرو شوید بخون

1999. *Eğer bir tabîbe bu türlü delilikten erişse, tıb kitâbını kan ile yıkar.*

Eğer bu dimâğ bozukluğundan hâsıl olan deliliğın tedâvîsi ile meşğul bu-lunan bir doktor bu aşk deliliğine tutulsa, okuduğı tıb kitâbını gözlerinden döktüğü kanlı yaşlar ile yıkar ve tedâvîsi ile meşğüliyeti bırakıp aşkın hük-müne tâbî' olur.

طب جملة عقلها منقوش اوست روی جملة دلبران رو پوش اوست

2000. *Bütün akılların tıbbı onun menkûşudur. Bütün dilberlerin yüzü onun*
[1982] *nikâbıdır.*

"Menkûş", nakş olunmuş demektir. Ba'zı nüshalarda "menfûş" vâki'dir, "atılmış pamuk" demektir. Beyt-i şerîfteki "o" zamîrleri Hakk'a râci' oldu-ğuna ve menkûş nüshasına göre ma'nâ şöyle olur. "Bütün akılların yaptık-ları tecrübeler üzerine yazılmış olan tıb kitâbları, o akıl vâsıtasıyla Hakk'ın nakş ettiği sûretlerdir; ve bütün sûrî dilberlerin ve ma'sûkları güzel yüzleri Hakk'ın cemâlinin nikâbı ve perdesidir." "Menfûş", nüshasına ve "o" zamîr-lerinin aşka râci' olduğuna göre ma'nâ şöyle olur; "Bütün akılların icâd etti-ği usûl-i tıb o aşkın atılmış pamuğı gibi darmadağın bir hâldedir ve bütün sü-rî dilberlerin güzel yüzleri aşkın zâtının nikâbıdır." Zîrâ aşkın zâtı âlem-i his-de görünmez. Ancak aşkın muharriki ve onun nikâbı mesâbesinde olan dil-berlerin güzel yüzleri görünür.

روی در روی خود آر ای عشق کیش نیست ای مفتون ترا جز خویش خویش

2001. *Ey aşk mezhebli! Yüzünü kendi yüzüne getir! Ey meftûn! Sana ken-dinden başka akrabâ yoktur.*

Ey aşk mezhebli olan Hak yolunun sâlik! Zâhir yüzünü kendi bâtın yü-züne çevir! Zîrâ ey meftûn! Ayn-ı aşk olan Hakk'ın hüviyeti senin bâtınına

sândir. Binâenaleyh sana kendinden gayrı yakın ve akrabâ yoktur. Senin derdinin devâsı yine sendedir. Senin hâricindekilerin hepsi sana yabancıdır. Nitekim 2. cildin 1756 numaralı beytinde şöyle buyurulmuş idi: *ملت عشق از همه ملت جداست عاشقانرا مذهب و ملت خداست* [Ya'nî "Aşkın milleti bütün dinlerden ayndır; âşıkların mezhebi ve milleti Hudâ'dır"]

Ve Mısırî-i Niyâzî hazretleri bu ma'nâda şöyle buyururlar:

Dermân arardım derdime, derdim bana dermân imiş,

Burhân arardım aslıma, aslım bana burhân imiş.

لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

قبله از دل ساخت آمد در دعا

2002. *Kibleyi gönülden düzdü. Duâya geldi. İnsan için ancak sa'y eylediği şey vardır.*

İmdi, bu ma'nâya vâkıf olan fakîr kibleyi kendi tarafına yaptı ve zâhir yüzünü keñdi bâtını yüzüne çevirdi ve Hakk'a duâya ve niyâza başladı. Zîrâ Ve'n-Necm sûre-i şerifesinde *لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى* (Necm, 53/39) ya'nî "İnsan için ancak sa'y eylediği şey vardır". Ma'lûm olsun ki, sa'y ve amel iki nevi'dir. Birisi sa'y-i zâhirî ve diğeri sa'y-i bâtınîdir. Bâtının sa'yi ve ameli başka, zâhirin sa'yi ve ameli başkadır. Nitekim Hz. Fîr efendimiz *Fîhî Mâ Fîh*'lerinin 17. faslında bu ma'nâyı şöyle îzâh buyururlar:

"Emîr Pervâne bana "Asıl olan ameldir" dedi. Ona cevâben dedim ki: Amel ve tâlib-i amel nerededir ki onlara amel göstereyim? Sen hâlâ kelâmın tâlibisin. "Bir şey dinleyeyim" diye kulak tutmuşsun. Eğer söylemesem melûl olursun. Tâlib-i amel ol ki, ameli sana göstereyim. Biz âlemde ameli göstermek için adam arıyoruz. Amelin müşterisini bulmuyoruz; kelâmın müşterisini buluyoruz, onun için kelâm ile meşgûlüz. Sen mâdemki âmil değilsin, ameli ne bilirsin? Ameli amel ile bilmek ve ilmi ilim ile ve sûreti sûret ile ve ma'nâyı ma'nâ ile anlamak mümkündür. Mâdemki bu yolun yolcusu yoktur, bizim yolda ve amelde olduğumuzu nasıl bilecekler? Nihâyet bu amel, namâz ve oruç değildir. Ve bunlar amelin sûretidir. Amel-i ma'nevî bâtındadır. Nihâyet devr-i Âdem'den tâ devr-i Mustafâ (s.a.v.)e kadar namâz ve oruç bu sûrette değil idi. Halbuki amel mevcûd idi. Binâenaleyh bu sûret, amel değildir. Amel insanda bir ma'nâdır. Nitekim "Onda amel etti" dersin. Halbuki orada amelin sûreti yoktur. Onda ancak bir ma'nâ vardır. Ve kezâ "O adam filân şehirde âmildir" derler. Sûrette bir şey görmezler. Ona taalluku olan a'mâl vâsıtasıyla "âmil" derler. Binâenaleyh bu amel, halkın anladıkları şeyden başkadır. Onlar ameli

o zâhirden ibârettir zannederler. Eğer münâfık bu amelin sûretini ifâ ederse, ona aslâ fâidesi olmaz. Çünkü onda ma'nâ ve sıdk ve îmân yoktur.”

پیش از آنکه پاسخ می‌شنیده بود سالها اندر دعا پیچیده بود

2003. *Ondan evvel ki, bir cevâb işitmiş idi. Senelerce duâya sarılmış idi.*

Ya'nî, hâtiften kendisine define-nâmenin ihbârından evvel o fakîr amel-i bâtunî içinde idi ve onun amel-i bâtunîsi kemâl-i sıdk ve ihlâs ile senelerce Hakk'a duâya ve niyâza sarılmış olmak idi.

بی‌اجابت بر دعاها می‌تید از کرم لیبک پنهان می‌شدید

2004. *O icâbetsiz duâya teveccüh etti. Keremden gizli lebbeyk işitir idi.*

“Tenîden”, burada “teveccüh etmek” ma'nâsındır. Ya'nî, bu fakîr evvelce zahmetsiz rızık duâsına senelerce teveccüh ve devâm etmiş ve fakat bu duânın kabûlüne işâret olmak üzere hâtiften bir sadâ işitmemiş idi. Bununla berâber duâdan dahi bıkmamış idi. Çünkü kerem-i ilâhîden gizli lebbeyk sadâsını işitirdi ve gizli lebbeyk sadâsını işitmek duâya devâmını mücib olurdu. Nitekim bu ma'nâ 3. cildin 199 numarasında *وَأَنَّ اللَّهَ تَوَلَّى لَيْبِك مَاسْت*. [ya'nî “Dedi: O senin ‘Allâh!’ın bizim ‘lebbeyk!’imizdir; ve o senin niyâzın ve derdin ve harâretin bizim peykimizdir.”] buyurulmuştur.

چونکه بی‌دفعه رقص می‌کرد آن علیل ز اعتماد جود خلاق جلیل

2005. *Vaktâki o alîl Hallâk-ı Celîl'in cûduna i'timâdından dolayı defsiz raks ederdi.*

Vaktâki ma'nen alîl olan o fakîr, Celîl ve Azîm olan Hallâk'ın cûduna ve keremine i'timâdından dolayı böyle duâ ve niyâz ile raks ve semâ ederdi.

سوی او نی‌هاتف و نی‌پیک بود گوش امیدش پر از لیبک بود

2006. *Onun tarafında ne hâtif ve ne de peyk var idi. Onun ümidinin kulağı lebbeykten dolu idi.*

“Peyk”, haber getirip götürken kimseye derler. Ya'nî, o fakîr tarafında, bu duâları esnâsında ne hâtif tarafından bir sadâ ve ne de diğerk bir sûretle haber getiren var idi. Onun ümidinin kulağı Hakk'ın lebbeykenden, ya'nî “Ey kulum, senin duânı kabûl ettim!” hitâbından dolu idi.

بی زبان می گفت امیدش تعال از دلش می روفت آن دعوت ملال

2007. *Onun ümîdi dilsiz olarak "Gel!" derdi. O da 'vet onun gönlünden melâli süpürdü.*

O fakîrin ümîdi dilsiz, ya'nî harfsiz ve sadâsız olarak "Gel, duâna devâm et!" derdi. Bu gizli da'vet onun gönlünden melâli ve usanmaklığı süpürüp götürür idi. Bu beyt-i şerîflerde kulun duâya devâmdan bıkmaması, Hak tarafından o duânın kabûlüne alâmet olduğuna işâret buyrulur.

آی کیو تو را بام آموختست تو مخوان می رانش کان پر دوختست

2008. *Dama öğrenmiş olan o güvercini sen çağırma! Onu sür! Zîrâ kanadı dikilmiştir.*

Nitekim bir evin damını öğrenmiş ve gıdâsını orada bulmaya alışmış olan güvercini çağırmaya hâcet yoktur. Sen istersen onu oradan kov. Fakat o yine alıştığı dama gelir. Zîrâ i'tiyâd ve gıdâ bulmak keyfiyeti onun kanadını o dama dikmiştir, oradan ayrılmaz. Binâenaleyh o fakîrin güvercin mesâbesinde olan rûhu da Hak kapısına öylece bağlı olduğu için duâsında muşır ıdı.

ای ضیاء الحق حسام الدین برانش کز ملاقات تو بر رستست جانش

2009. *Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn! Onu sür ki, senin kulağından onun cânı bitmiştir.*

Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn! Bu ma'nâyı tecrübe etmek istersen, senin mülâkâtundan ve meclis sohbetinden rûhu tenevvür edip neşv ü nemâ bulan kimseyi huzûrundan kov!

گر برانی مرغ جانش از گزاف هم بگرد بام تو آرد طواف

2010. *Eğer sürer isen onun cânının kuşu güzâf cihetinden yine senin damının etrafına tavâf getirir.* [1992]

"Güzâf" yahud "gizâf", Arabîsi "cezâf"tır, burada "ölçüsüz ve hesâbsız" demektir. Ya'nî, eğer öyle bir kimseyi kovar isen, onun rûhunun kuşu bu kovulmadan hâsıl olması lâzım gelen infîâl duygusunu hesâb etmeksizin yine senin ikâmetgâhını tavâf eder. Böyle bir mürîd-i sâdık mürşid-i kâmil tarafından imtihân için kapıdan kovulsa bacadan düşer.

چینه و نُقْلَش همه بر بام تست پر زنان بر اوج مست دام تست

2011. *Onun yemi ve nuklû hep senin damın üzerindedir. Evc üzerinde kanat çarparak senin tuzağının mestidir.*

“Çîne”, kuş yemi; “nuklû”, meze ve gıdâ. Ya'nî, o kimsenin rûhunun yemi ve gıdâsı hep senin huzûr-ı irfânındadır. O rûh güvercini yukanda kanat çarparak senin ma'rîfet-i ilâhiyye tuzağının sarhoşudur.

گر دمى منكر شود دزدانه روح در اداى شكرت اى فتح و فتوح

2012. *Ey fetih ve fütûh! Eğer rûh senin şûkrünün edâsında bir dem hayırsızca münkir olursa...*

Ey vâridât-ı ilâhiyye fethinin ve fütûhunun müsebbibi olan Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri! Eğer senin müridlerinin rûhu senden bulduğu feyz ve fütûh-ı ilâhiyye karşı sana şûkr etmeyi bir dem gizlice münkir olur ve bu feyzi kendi isti'dâdından bilip senin huzûrunu terk ederse..

شحنه عشق مكرر كينه اش طشت آتش مى نهد بر سينه اش

2013. *Onun kînesi mükerrer olan aşk zâbitası, onun sînesine ateş leğenini koyar.*

Onun kalbinde sana karşı aşk şihnesi ve polisi vardır ki, onun kînesi ve intikâmı tekrâr edicidir. Böyle bir kimsenin sînesine o aşk polisi intikâm almak için aşk ateşi leğenini koyar. Senden kaçtığı hâlde içerisi yanar tutuşur.

که بيا سوى مه و بگذر ز گرد شاه عشقت خواند زوتر باز گرد

2014. *Der ki: "Ay tarafına gel, tozdan geç! Seni aşk şâhu çağırırdı. Pek çabuk geri dön!"*

O aşk polisi der ki: "Ay gibi yüzlü olan Hüsâmeddîn hazretleri tarafına gel! Keserât tozundan geç! Seni aşk şâhu olan Hz. Hüsâmeddîn çağırırdı. Pek çabuk geri dön!"

گرد اين بام كيوتر خانه من چون كيوتر پر زخم مستانه من

2015. *"Ben bu damın ve güvercin yuvasının etrafında, güvercin gibi sarhoşça kanat çarparım."*

"Dam"dan murâd, Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin ikâmetgâhları; ve "güvercin yuvası"ndan murâd, onların huzûr-ı irşâdlandır. Bu beyt-i şerîfte

Hız. Pîr efendimiz kendileri cenâb-ı Hüsameddin'in âşığı ve onların dahi ma'sûku olduğuna işaret buyururlar. Sebebi budur ki: Bir insân-ı kâmil mer-tebe-i kemâle isâl ettiği bir mürîdini kendisinin kemâlâtına ayna mesâbesin-de görür. Binâenaleyh ondaki kemâlât kendisinin kemâlâtı olup ona âşık olur ve onu kendisine ma'sûk ittihâz eder. Binâenaleyh onun medhi kendisinin medhi ve ona olan aşkı da kendisine aşkı olur. Maahâzâ gerek mürşidin ve gerek mürşidin mürîdine aks eden kemâlâtı ise, hakîkatte kemâlât-ı ilâhiyye-nin âşığı olmak demektir. Nitekim Hız. Pîr efendimiz bir beyt-i şeriflerinde bu ma'nâyâ işaret buyururlar. Beyit:

غير ان لم يعرفوا عشقى لمن

صح عند الناس انى عاشق

"Nâs indinde sâbit oldu ki, muhakkak âşığım. Şu kadar var ki, aşkımın kime olduğunu bilmediler."

Sipehsâlâr hazretleri *Menâkıb*'inde şöyle buyururlar: "Hz. Hudâvendigâr ekser-i eyyâmda Çelebi'nin evine giderdi. Bir kış gecesi vakitsiz Çelebi'nin hânesine gitti. Kapı kapalı. Ashâbı cümleten uyumuş ve pek çok da kar yağmakta idi. Hz. Hudâvendigâr avdet buyurmayıp, ashâba zahmet olma-sın diye kapıyı da çalmadılar. Gündüze kadar ayak üzerinde durdular. Mü-bârek başlarına karlar yağdı. Gündüz olunca kapıcı kapıyı açıp Hz. Hudâ-vendigâr'ın durduğunu ve mübârek başlarına karlar yağdığını görerek içe-riye koştu ve Çelebi'ye haber verdi. Hz. Çelebi dışarıya çıkıp Hudâvendigâr hazretlerinin ayağına kapanarak ağlayarak özür diledi. Hz. Hudâvendigâr nevâzîşler buyurup onları alınlarından öptü. Ve hakîkatte bu ma'nâ ta'lim-dir. Mürîdâna buyurdular ki: Şeyh mürîdlerinden müstağni olmakla berâber onlara bu siyâk üzere izzet ve hürmet eder. Mürîd için şeyh hakkında bi-tâ-rık-ı evlâdır."

من سقیم عیسى مریم توی

جبرئیل عشقم و سدره توی

2016. Ben aşk Cebrâil'iym ve Sidre'm sensin! Ben hastayım Meryem'in Îsâ'sı sensin!

Ben aşk Cebrâil'iym ve Sidrem sensin. Cebrâil (a.s.)ın makâmı Sidretü'l-müntehâ olduğu gibi, benim aşkımın dönüp dolaşıp geldiği yer dahi senin bâ-tının aynasıdır; ve ben aşk-ı ilâhî hastasıyım. Hakk'ın benim bâtınma aks eden kemâlât-ı sıfâtîyye ve esmâiyyesi benim bâtınmdan senin bâtınma ma'kûs olduğu ve o kemâlât-ı Hakk'ı sende müşâhede ettiğim için sen Îsâ b.

Meryem (a.s.)'ın hastalara şifâ-bahş olduğu gibi bana şifâ-bahş olur ve bu müşâhedât ile maraz-ı aşkımı teskîn edersin.

خوش بېرس امروز این بیمار را جوش ده آن بحر گوهر بار را

2017. *Gevher yağdırıcı olan deryâya kaynayış ver! Bugün bu hastayı hoş sor!*

Benim rûhum ve bâtınım cevher-i esrâr ve maânîyi yağdıran bir der-yâdır. Sen parlak isti'dâdın ile bu deryâya kaynayış ver! Bugün bu ben aşk-ı ilâhî hastasının hâlini lâfif bir sûrette sor!

چون تو آن او شدی بحر آن اوست گر چه این دم نوبت بحران اوست

2018. *Uaktâki sen onun lâyiğı oldun, deryâ onun lâyiğıdır. Gerçi bu dem onun nöbet buhrânıdır.*

"Buhrân", hastanın mizâcî tebeddül etmektir. Bu beyit yukarıki beytin sebebi olmak üzere beyân buyrulur. Ya'nî, sen bu aşk-ı ilâhî hastasının hâlini sordun, bînâenaleyh sen o hastanın lâyiğı oldun. Bahr ve deryâ-yı ma'rifet-i ilâhî dahi o hastanın lâyiğıdır. Gerçi bu dem o hasta-i aşkın mizâcının tebeddülü nöbeti olup esrâr ve hikemiyât-ı ilâhiyyeyi bu buhrân içinde ızhâr eder ise de, sen isti'dâd-ı kâmilin ile o deryâya kaynayış verdin ve o denizden maârif ve esrâr-ı ilâhiyye incilerini cezb ettin.

این خود آن نالهست کو کرد آشکار آنچه پنهانست یا رب زینهار

2019. *Bu muhakkak o nâledir ki, o âşikâr etti. O şey ki gizlidir, yâ Rab, amân ver!*

"Zinhâr" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "hıfz ve amân" demektir. Ya'nî, işte bizim bu beyânâtımız Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin bizim bâtınımızdan cezb edip dışarıya çıkardığı nâledir. Bu esrâr içinde gizli kalması lâzım gelen şeyi yâ Rab sen sakla!

دو دهان داریم گویا همجو نی يك دهان پنهانست در لبهای وی

2020. *Biz ney gibi söyleyici iki ağız tutarız. Bir ağız onun dudağında gizlidir.* [2002]

Bizim ney gibi söyleyici olan iki ağızımız vardır. Bir ağız o neyzenin dudaklarında gizlidir. Ya'nî bizim iki ağızımız vardır, birisi Hakk'a müteveccih olan bâtınımızın ve rûhumuzun ağızıdır ve diğeri de halka müteveccih olan

cismimizin ağzıdır. Hakk'a müteveccih olan ağzımıza Hak ne söylerse onu cismânî olan ağzımız halka tebliğ eder.

یک دهان نالان شده سوی شما های و هویی در فکنده در هوا

2021. *Bir ağız sizin tarafınıza nâlân olmuştur. Havaya bir hây u hûy bırakmıştır.*

Ey halk! Cismimize taalluk eden bir ağzımız sizin tarafınıza nâlân olmuştur. Havaya bir kelâm ve gürültü bırakmıştır. Bu beyt-i şerifte hikmet-i tabiiyyede beyân olunduğu üzere sadânın temevvüc-i havâ vâsıtasıyla his kullarına vâsıl olduğuna işâret buyrulur.

لیک داند هر که او را منظرست که فغان این شری هم زان سرست

2022. *Fakat her kimin minzarı varsa bilir ki, bu tarafın figânı dahi o taraftandır.*

"Minzar", burada ism-i âlet olup "nazar edecek âlet" demektir, "göz" ma'nâsınadır. "Ser", burada "taraf" ma'nâsınadır. Ya'nî, her kimde ibret alacak göz varsa, bilir ki, bu cisim tarafının ağzından çıkan sözler ve ma'nâlar o gizli olan rûh tarafının ağzındandır.

دمدمه این نای از دمه‌ای اوست های و هوی روح از هیهای اوست

2023. *Bu neyin demdemesi onun demdemelerindendir. Rûhun hây u hûyu onun heyhâyındandır.*

"Demdeme", burada âvâz ve sadâ demektir. "Hây u hûy" ve "heyhây" düğünlerdeki halkın gürültü ve patırtısı demek olup, burada rûhun ve Hakk'ın rûha olan kelâmından kinâyedir; ve "ney" ile Hz. Mevlânâ efendimiz zât-ı şerîflerine işâret buyururlar. Nitekim *Mesnevî-i Şerif*'in ibtidâsında dahi [ya'nî "Bu neyi dinle; nasıl şikâyet ediyor?"] buyurulmuş idi. Ya'nî bu ney makâmında olan cismimin sadâsı rûhumun demdemesinden ve sadâlarındandır. Ve rûhun hây u hûyu dahi Hak Teâlâ hazretlerinin heyhâyındandır. Ya'nî Hakk'ın sıfat-ı Kelâm'ıyla tecellîsindendir.

گر نبودی بالیش نی را سمر نی جهانرا پر نکردی از شکر

2024. *Eğer neye onun dudağı ile semer olmaya idi, ney cihânı şekerden doldurmaz idi.*

"Semer", gece ve gece sohbeti ve ayın aydınlığı düşmeyen yer ve dehr ve zaman (*Kāmūs*). Burada "gece sohbeti" ma'nâsınadır. Ve "gece"den murâd, ikilik ve kesâfet âleminin zulmetidir. Ya'nî, eğer ney mesâbesinde olan in-sân-ı kâmile Zât-ı Hak ile bu âlem-i kesâfet gecesinde sohbet ve semer ol-masa idi, o "ney" ve o insân-ı kâmil bu keserât âlemini maârif ve hikmet-i ilâhiyye şekerinden doldurmazdı. Ondan sudûr eden bu esrâr ve maârif-i ilâhiyyeye bakılırsa, anlaşılır ki, insân-ı kâmilin bâtınının Hak'la mükâlemesi vardır.

با که خفتی و ز چه پهلوی خاستی که چنین پر جوش چون دریاستی

2025. *Kimin ile yattın ve ne yandan kalktın ki, böyle deryâ gibi pür-câşsun!*

Bu beyt-i şerif yukarıki 2018 numaralı beyitte zât-ı şeriflerinin buhrânından bahis buyurduklarına göre, Hz. Pîr'in kendi zât-ı şeriflerine hitâb olması mümkündür. Ve Sipehsâtâr hazretleri *Menâkıb*'ında: "Hz. Hudâvendigâr tak-rîr-i hakâyika meşgûl oldukları her bir vakitte Çelebi'ye inâyet-i rûhânîyâtın öyle inâyet hâsıl olurdu ki, külliyyen kendisini kaybedip hayli müddet zev-kindin ve o hâlin letâfetinden medhûş kalır idi. Kendine geldiği vakit, başını secdeye koyup gözlerinden eşk-i tûfân-engîz döker ve o hazretin zât-ı pâki-ne âferîn-hân olurdu" denilmesine nazaran Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri hakkında da olmak câizdir.

یا آیتِ عندِ ربِّ خواندی در دل دریای آتش راندی

2026. *Yâhud "Ebîtü inde Rabbi" mi okudun, ateş deryâsının içine sürdün?*

Yâhud "Ebîtü inde Rabbi" mi okudun, ateş deryâsının içine sürdün? Ben Rabbim indinde beytüt ederim, bana yedirir ve içirir" hadîs-i şerifini fiilen mi okudun ki, böyle kendini ateş deryâsı olan zât-ı Hakk'ın aşkı içine sürdün?

نعره یا نار کونی باردا عصمت جان تو گشت ای مقتدا

2027. *"Yâ nâru kûnî bâriden" na'rası, ey muktedâ, senin cânının ismeti oldu.*

Ya'nî, ey halkın muktedâsı ve ma'rifet-i ilâhiyyede imâmı olan Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri! Böyle korkusuzca şiddetli ateşe saldırmak mümkün değil idi. İbrâhîm (a.s.) için Nemrûd'un ateşi hakkında vârid olan *يَانَا كُونِي بَرْدَا* (Enbiyâ, 21/69) ya'nî "Ey ateş! İbrâhîm üzerine selâmet ile so-ğuk ol!" na'ra-i ilâhîsi senin hakkında da vâki' olduğu cihetle, senin rûh-ı kâ-

milinin ismetine ve hıfzına sebep oldu; bu âteş-i aşk çok kimseleri yakıp mahv etmiş ve onlar mahvdan sahv hâline gelememişlerdir.

ای ضیاء الحق حسام الدین و دل کی توان اندود خورشیدی بگل

2028. *Ey Hakk'ın ve gönlün ziyâsı olan Hüsâmeddîn! Ne vakit güneşi çamur ile swamak mümkün olur?*

Ey Hakk'ın ve gönlün ziyâsı olan Hüsâmeddîn Çelebi! Hasûd münkirler senin nûr-ı irfânını çekemeyip, aleyhinde bulunurlar. Sen bir ma'rifet-i ilâhiyye güneşisin. Onların bu taarruzları ve hasedleri çamur mesâbesindedir. Hiç güneşi çamur ile sıvayıp örtmek kâbil olur mu?

قصہ کردستند این گل پاره ها که بیوشاندند خورشید ترا

2029. *Bu çamur parçaları kasd ettiler ki, senin güneşini örtünler.*

Bu cîsmânî ve çamur parçaları olan hasedçiler senin güneş gibi parlak olan kemâlâtını boş ta'rizleriyle ve dedikodular ile örtmeye kasd ettiler. Hiç güneş çamur ile örtülür mü?

در دل که لعلها دلال تست باغها از خنده مالا مال تست

2030. *Dağın içinde la'ller senin dellâlidir. Bağlar handeden senin mâlâmâ-lındır.*

"Dağ"dan murâd, Hz. Pîr'in aşk-i ilâhîde dağ gibi sâbit olan vücûd-i sadetleridir. "La'ller"den murâd, maârif ve hikemiyyât-ı ilâhiyye cevherleridir. "Bağlar"dan murâd, Hz. Pîr'e mensûb olan sâliklerin kalbleridir. Ya'nî, senin hasedçilerin olan münkirler ne kadar dedikodu yaparlarsa yapsınlar aşk-ı ilâhîde dağ gibi sâbit ve râsih olan vücûdunun içindeki maârif ve hikemiyyât-ı ilâhiyye cevherleri senin isti'dâd-ı zâtının ve himmetinin yüksekliğine delâlet edicidir. Zîrâ hadîs-i şerifte المستمعین بقدر هم لسان الواعظین ya'nî "Muhakkak Allâh Teâlâ vâizlerin lisânı üzere hikmeti dinleyicilerin himmetleri mikdârî telkîn eder" buyurulmuştur. Ve bize müntesib olan ehl-i Hakk'ın bâğ gibi olan kalbleri senin cezb ettiğin ilim ve irfânın handesinden ve zevkinden dolmuş olduğundan senin kıymetini takdîr ederler.

محرم مردیت را کو رستمی تا ز صد خرمن یکی جو گفتمی

2031. *Senin erliğine mahrem bir Rüstem nerede? Tâ ki, yüz harmandan bir arpa kadar söyleyeyim!*

Ey Hüsâmeddîn Çelebi! Senin Hak yolundaki erliğine mahrem ve vâkîf olan Rüstem pehlivân gibi bir erkek nerededir ki, sana söylediğim yüz harmanlık esrâr-ı ilâhiyyeden bir arpa kadarını da ona söyleyeyim. Yâhud senin yüz harmanlık evsâf-ı kemâliyyenden ona bir arpa kadarını söyleye idim! Halbuki öyle bir Rüstem pehlivân göremiyorum ki, söyleyeyim. Maahâzâ ism-i Zâhîr'in hükmü ism-i Bâtın'ın tavrını izhâr etmek ister.

چون نخواهم کز سِرَتِ آهی کنم چون علی سر را فرو چاهی کنم

2032. *Uaktâki isterim ki senin sırrından bir âh edeyim! Âlî gibi başımı kuyuya sarkıtayım!*

Binâenaleyh vaktâki senin sırrından ve bâtınından bir âh etmek isterim, îmâm-ı Âlî hazretleri gibi başımı bir kuyuya sarkıtıp ve o âh-ı zâhîrîyi eder ve o sırın lisân-ı zâhîr ile söylerim. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz şâh-ı velâyet îmâm-ı Âlî hazretlerine hüviyyet-i ilâhiyyeden bir sır söyledi ve kimseye söylememesini tenbîh buyurdu. Halbuki âlem-i vücûdda bâtının zuhûra meyli sünnet-i ilâhiyyeden olduğundan Hz. îmâm bu sırı bâtınında hapsedemeyip gitti, bir boş kuyuya söyledi. Kuyudan bir kâmiş çıktı. Çobanın birisi o kâmiş kesip bir düdük yaptı ve çalmaya başladı. Resûl-i Ekrem hazretleri o düdüğün sesinde ve nağmelerinde Hz. îmâm'a söylediği sırın mündemiç olduğunu anladılar. Ve Hz. Âlî'ye: "Yâ Âlî! Sana söylediğim sırı fâş ettiğini bu düdük bana haber veriyor," buyurdular. Gerçi zâhîr-bîn olan münkirler "Böyle şey olmaz, bu bir hurâfedir!" derler. Onlar ma'zûrdurlar. Zîrâ zâhîr-bînler cemâd hükmündedirler. Onlar his kulaklarıyla işittiklerine inanırlar. Rûh ve ma'nâ âleminden bî-haberdirler. Nitekim Hz. Pîr Efendimiz 3. cildin 1018 numaralı beytinde şöyle buyurmuşlar idi: غلغل اجزای عالم بشنوبید [ya'nî] "Cemâd-ıktan canlar âlemine gidiniz! Eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!"

چونکه اخوان را دل کینه ورست یوسفم را قعر چه اولی ترست

2033. *Mâdemki ihvânın kinli kalbi vardır, Yûsuf'unu kuyu dibi daha evlâdır!*

Ey Hüsâmeddîn Çelebi! Senin sırrından kuyuya âh etmemin sebebi vardır. Zîrâ ihvân-ı tarikat henüz sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulmamışlardır. Onların kalbleri hasedli ve kinlidir. Binâenaleyh benim Yûsuf-ı rûhuma cismimim ka'ında kalmak daha evlâdır. "Yûsuf'tan murâd Hz. Hüsâmeddîn efendimiz olduğuna göre, ma'nâ şöyle olur: Ey Hüsâmeddîn! Sen Yûsuf (a.s.) meşrebindesin. Kardeşleri Ya'kûb (a.s.)'ın Yûsuf (a.s.)'a karşı olan muhabbetine ha-

sed edip, onu kuyuya attıkları gibi, senin dahi bu hasûdlara karşı setr-i hafâ kuyusu içinde kalman evlâdır, demek olur.

مست گشتم خویش بر غوغا زَمِ چه چه باشد خیمه بر صحرا زَمِ

2034. *Sarhoş oldum, kendimi kavgaya vururum. Kuyu ne olur? Çadırı sahrâ-ya kurdum.*

Fakat ey Hüsâmeddin! Benim Yûsuf-ı rûhuma kuyu dibi evlâ ise de ben aşk-ı ilâhî şarâbının sarhoşu oldum. Kendimi kavga ve gürültü arasına atabilirim. Kuyu ne demektir ve niçin Yûsuf-ı rûhumu veyâhud sen Yûsuf'u cisim kuyusu içinde hapsedeyim? Bilakis çadırımı keserât sâhasına kurarım ve orada serbestçe esrâr-ı ilâhiyyeden bahs edebilirim ve senin medhini açıkça söylerim. İsteyen gelsin, benim ile muâraza etsin, kavgaya hâzırım.

بر کف من نه شراب آتشین وانگه آن کَر و فَرِ مستانه بین .

2035. *Benim elime âteşin olan şarâbı koy! Ondan sonra sarhoşça olan kerr ü ferî gör!*

"Kerr ü fer", harbde muhâriblerin ileri geri hareketleri ma'nâsınadır. Sen benim elime âteşin olan aşk şarâbını koy! Ondan sonra benden sarhoşça olan ileri geri hareketleri gör!

منتظر گو باش بی گنج آن فقیر زانکه ما غرقیم این دم در عصیر

2036. *O defînesiz olan olan fakîre "Muntazır ol!" de! Biz imdi asîre garkız.*

"Asîr", sıkıkmak ma'nâsına olan "asr" masdarından "ma'sûr" ya'nî sıkılmış demektir. Üzümden sıkılan şıra ve şarâb ma'nâsınadır. Burada asîr-i ilâhîden kinâyedir. Ya'nî, biz define arayan fakîrin kıssasını bırakıp başka sözlere başladık. Sen o defînesiz olan fakîre "Bekle!" de! Zîrâ biz şimdi asîr-i ilâhînin müstağrakıyız ve bizden zuhûr eden bu asîr-i ilâhî netîcesidir.

از خدا خواه ای فقیر این دم پناه از من غرقه شده یاری مخواه

2037 *Ey fakîr bu demde Hudâ'dan penâh iste! Ben gark olmuştan bârlık isteme!*

Ey hakîkat defînesini bulmak isteyen fakîr! İmdi Hak'tan penâh iste ve Hakk'a ilticâ et! Bu asîr-i ilâhînin müstağrakı olan benim benliğimden yardım isteme!

که مرا پروای آن اسناد نیست از خود و از ریش خویشم یاد نیست

2038. *Zîrâ bana o üstâdlık pervâsı yoktur. Kendimden ve kendi sakalımdan yâd yoktur.*

Zîrâ bana bu ân içinde o üstâdlık ve mürşidlik pervâsı ve kaydı yoktur. Kendimden ve kendi sakalımdan ya'nî kendi varlığımdan ve enâniyetimden haberim yoktur. Nerede kaldı ki sana üstâdlık ve mürşidlik edeyim!

یاد سبّت کی بگنجد و آب رو در شرابی که نگنجد تار مو

2039. *Bıyığının ve yüz suyunun yâdı, kıl teli sığmayan bir şaraba ne vakit sığar?*

"Bıyık"tan murâd, tekebbür ve gurûr ve "yüz suyu"ndan murâd, yüz ak-
lığı, nâm, nâmûs. Ya'nî, üstâdlığın icâbı olan tekebbür ve gurûrun ve nâm
ve nâmûsün tahatturu, bir kıl teli bile sığmayan aşk şarâbına sığar mı? Bu
beyt-i şerifte *مرسل* ya'nî "Benim Allah ile bir vaktim vardır ki, oraya melek-i mukarreb ve nebiyy-i mürsel sığmaz" ha-
dîs-i şerifindeki hâl-i velâyete işâret buyrulur. Bu hâl, velâyet-i hâssa-i
peygamberîden nasîbedâr olan ahassu'l-havâs züibdesinin süzölmüş hâlidir.
Nebînin velâyeti kendi nübüvvetinden efdal olmasının sebebi de budur.

در ده ای ساقی یکی رطل گران خواجه را از ریش و سبّت و ارهان

2040. *Ey sâkî! Bir ağır kadeh ver! Efendiyi sakalından ve bıyığından kurtar!*
[2022]

"Ratl" ve "ntl", şarab kadehi ve batman ma'nâlarıdır. Ey sâkî-i bâkî!
Bize muânız olan âlim-i zâhirî efendiye aşkının şarâbı dolu ağır ve okkalı bir
kadeh ver de, onu üstâdlık kibir ve gurûrundan ve nâm ve nâmûs da'vâsın-
dan kurtar!

نخوتش بر ما سیلی می زند لیک ریش از رشک ما بر می کند

2041. *Onun nahveti bizim üzerimize bir yol vurur. Fakat sakalını da bizim reşkimizden koparır.*

"Nahvet", hodbînlik, taazzum ve iftihâr etmek ma'nâlarıdır. Ya'nî, o
âlim-i zâhirînin hodbînliği ve taazzumu ve iftihân ve dedikoduları bize men-
sûb olan sâliklerin yolunu vurur. Fakat kendinde olmayan bizdeki ahvâl-i şe-
rifeyi görüp hasedinden kendi sakalını yolar. Bu beyt-i şerifte zamân-ı Hz.
Pîr'de semâ'ı ve esnâ-yı semâ'da ney ve rebâb ve kudûm çalınmasını şer'e

mugâyir görüp dedikodu yapan âlim-i zâhirlere işâret buyurulur. Ve her bir zamanda ulemâ-i zâhirenin ehl-i hakîkate karşı olan revişleri budur. Ve semâ' hakkındaki beyânât-ı aliyye 4. cildin 733 numaralı beytinden ittibâren mezkûrdür.

که همی دانیم تزویرات او مات او و مات او و مات او

2042. O mâttır ve o mâttır ve o mâttır. Zîrâ biz onun tezvîrâtını biliyoruz.

"Mât", mağlûb ma'nâsıdır. Üç def'a "mâtur" buyurulması mu'teriz olan âlim efendinin şeriat ve tarikat ve hakikat nokta-i nazarlarından mağlûb ve mülzem olmasına işârettir. "Tezvîr", kizb ve hîle etmek demektir. Ya'nî, bize muâriz olan o âlim-i zâhir şer'at-ve tarikat ve hakikat ilimlerine göre mât ve mağlûbdur. Zîrâ biz onun tezvîrât-ı vehmiyyesini biliyoruz. Burada havâss-ı evliyâdan Sünbül Sinân hazretlerinin bir menkıbesinin zikri bu beyt-i şerifin ma'nâsını daha ziyâde izâh eder:

"Bir gün ulemâ ve ahâliden mürekkeb bir cemâat Fâtih Sultân Mehmed Câmiî'ne toplanmışlar ve Sünbül Efendi'yi de da'vet etmişler idi. Sangürz İstanbul kâdısı ve sâir ulemâ orada hâzır idiler. Sünbül Efendi geldi. Mihrâba geçip oturdu. İki tarafına bakıp:

— Ne güzel cemâatiniz var, sebebi nedir? dediler.

Sangürz Efendi kaba tabiatlı bir adam idi. Dedi ki:

— Senin dervişlerin tevhîd ederken semâ' ediyorlar. Bunun aslı ve defîli nedir? Beyân et!

Sünbül Efendi:

— Bir kimsenin ihtiyârı elinde olmasa ona şer'an ne hükm olunur?"

Sangürz Efendi:

— Bunlar meslûbü'l-ihtiyâr mıdır?

Sünbül Efendi:

— İhtiyârsız hareket edenleri de vardır.

Sangürz Efendi:

— Akılları başlarında durur mu yoksa mecbûr mu olurlar?

— Sünbül Efendi: Hayır akılları kâmilidir.

Sangürz Efendi:

— Acîb şey! Hem ihtiyârsız ve mecbûr olsunlar ve hem de akılları başlarında dursun, bu nasıl sözdür?

Sünbül Efendi:

— Seni hiç sıtma ve hummâ tuttu mu?

Sangürz Efendi:

— Evet.

Sünbül Efendi:

— “Ya niçin titreyip hareket ederdin? Aklın başında yok mu idi? Bî-ihiti-yârlık aklın zevâlini îcâb etmez. Sen evvelden dahi hamâkat üzere idin, bilir misin? Filân medresede benim hücremin kapısı önünden geçmeye çekinir idin. Ben yine o Sünbül Sinân'ım. Hem de maa-ziyâde” deyip ilzâm eder.

Sonra dönüp muânz olan ulemâdan Bekâ Efendi'ye:

— “Sen Mustafa Paşa vezîr-i a'zam iken medresemizde müderris idin. Pa-şa cum'a gecelerinde dervîşlerin sohbetine hâzır olur idi. Sen dahi hâzır olur idin. Sen de o sûfilere muvâfakat ederek semâ' ederdin. O vakit bu mes'ele-yi bilmez mi idin? Yoksa bilip paşaya hoş gelsin diye mi semâ' ederdin?” bu-yurdu ve cümlesini mağlûb ve ilzâm etti.

از پس صد ساله آنچه آید ازو پیر می بیند معین مو جو

2043. *O şey ki yüz yıldan sonra ondan gelir, pîr muayyen olarak mû-be-mû bilir.*

Ya'nî, yüz yıldan sonra gelecek ve vâki' olacak şeyi insân-ı kâmil olan pîr muayyen ve âşikâr olarak inceden inceye görür ve bilir. Binâenaleyh o âlim-i zâhîrinin tezvirâtını görmez ve bilmez mi? 4. cildin 1795 ve 1796 nu-maralarına müsâdif olan şu beyitlerde de aynı ma'nâ buyurulmuş idi:

کاملان از دور نامت بشنوند تا بقعر تار و پودت در روند
بلکه پیش از زادن تو سالها دیده باشند ترا با حالها

[Ya'ni] “Kâmillar senin adını uzaktan işitirler. Senin târ u pûduna kadar giderler. Belki senin doğmandan senelerce evvel seni senin hâllerin ile gör-müş olurlar.”

اندر آینه چه بیند مرد عام که نبیند پیر اندر خشت خام

2044. *Merd-i âmm aynada ne görür ki, pîr ham kerpiçte görmesin!*

Ya'nî, avâmm-ı halk aynaya mün'akis olan olan sûretleri nasıl ki his gö-züyle görürler ise, ham kerpiç mesâbesinde olan cismânî kimselelerin bâtnla-nını ve sözlerini dahi kâmillar öylece sır gözüyle âşikâr olarak görürler.

هست بر کومه یکایک او پدید

آنچه لحنی بخانه خود ندید

2045. *O şeyi ki kaba sakallı kendi evinde görmedi, o köseye bir bir zâhirdir.*

"Lihyânî", kaba sakallı demektir ki, gâfil ve ahmaktan kinâyedir. "Köse", sakalsız ve sakalı az çıkan adam. Bundan murâd, âkıl ve zekî kimsedir. Ya'nî, gâfilin kendi evinde ve bâtunında olup görmediği şeyi, ârif-billâh olan ehl-i keşfe bir bir zâhir olur. Zîrâ insân-ı kâmil Hakk'ın keşfi ile, musâhibi olan kim-senin ayn-ı sâbitesini görür. Bu keşif bittabî' gâfilde olmadığı için kendi bâtunundaki ahvâli bilemez. Ancak âlem-i ef'âlde kendisinden sudûr ettikçe bilir.

همچو خس در ریش چون افتاده

رو بدربائی که ماهی زاده

2046. *Bir deryâya git ki, balığın oğlusun. Çöp gibi niçin sakala düşmüşsün?*

Hakikat deryâsına git ki, o deryânın sûret balığı "ebu'l-beşer" olan Hz. Âdem'dir ve ma'nâ balığı da "ebu'l-ervâh" olan Hâtem-i enbiyâ Efendimiz'dir. Binâenaleyh sen cismen Hz. Âdem'den ve rûhen Hâtem-i enbiyâ'dan doğdun. Niçin çöp gibi sakala düştün? Ya'nî sakalına bıyığına çekidüzen vermeye ve halka kendini müşekkel ve süslü gösterip hürmetlerini celb etmeye düştün ve bu illete mübtelâ oldun?

در میان موج بحر اولی تری

خس نه دور از تو رشک گوهری

2047. *Çöp değilsin; senden uzaktır. Gevherin reşkisin. Deryâ dalgası ortasın-da daha evlâsın.*

Bu âlem-i sûrete insan sûretinde geldiğin için, hayır, kıymetsiz olan bir çöp değilsin ve çöp olmak senden uzaktır. Rûh-ı insânîne nazaran bu âlem-i sûretin elmasları ve cevherleri seni kusanırlar. Binâenaleyh deryâ-yı hakikatın dalgası arasında olman daha evlâdır. Tercüme "der meyân-ı mevc-i bahr" ibâresinin terkib-i izâfî olmasına göredir. "Deryânın dalgası"ndan murâd, vücûd-i hakîkî deryâsından insân-ı kâmilin kalbine vârid olan füyûzât dalgalarıdır. Ba'zı nüshalarda "mevc" ile "bahr" arasında vâv-ı âtfe vardır. Bu sûrette tercüme "deryâ ve dalga arasında daha evlâsın" demek olur. Bu da yine aynı ma'nâya gelir.

بحر وحدانست و جفت و زوج نیست گوهر و ماهیش غیر موج نیست

2048. *Deryâ birdir ve çift ve zevc değildir. Onun gevheri ve balığı dalganın gayrı değildir.*

Ya'nî, vücûd-i hakîkî deryâsı birdir. Varlıkta eşi ve zevci ya'nî misli ve nazîri yoktur. Onun gevheri ve balığı olan vücû[dât-ı] izâfiyye ancak onun dalgasından ibârettir. Nazar-ı hakikatle bakılırsa, deryâ dalgaların aynıdır. Fakat taayyün i'tibâriyle bakılırsa, dalga deryânın aynı değildir. Ve bu gayriyet gayriyyet-i i'tibâriyyedir. Zîrâ gayriyyet-i hakîkiyye olsa varlıkta Hakk'ın şerîki olmak lâzım gelir.

ای محال و ای محال اشراک او دور ازان دریا و موج پاک او

2049. *Ey muhâl ve ey muhâl! Onun işrâki o deryâdan ve onun pâk olan dalgasından uzaktır.*

"İşrâk", şerîk ve ortak yapmak. "Deryâ"dan murâd, Zât-ı Hak, "dalga"dan murât, sıfât ve esmânın mezâhiri olan mükevvenât. Ya'nî, vücûd-i hakîkî deryâsına ve onun dalgası olan mükevvenâta diğer bir varlığın ortak ve şerîk yapılması muhâldir, muhâl! Zîrâ bu görünen suver-i eşyâ, mezâhir-i sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir; ve bu şuûnât kendi zâtlarında hakikatte varlık kokusunu koklamamışlardır. Bu şuûnâtın kendilerinde zâhir olan varlık ancak Hakk'ın vücûdu ve varlığıdır. Ma'lûm olsun ki, bu bahis vahdet-i vücûd bahsidir. Bu âlem-i keserâtın vücûdunu her vech ile Hakk'ın varlığının gayrı gören ulemâ-i zâhire, eşyâda Hakk'ın sereyân-ı zâtîsini nefy edip, Hak için ihâta-i ilmiyye isbât ederler ve bittabi' bîlcümle muhakıkıların mu'tekadî olan vahdet-i vücûddan ürkerler; ve vahdet-i vücûd hakkındaki âyât-i kur'âniyye ve ahâdis-i şerîfeyi de te'vîl ederler; ve hûsûsuyla bu gâmız ve nâzik mes'eleyi Kur'ân ve hadîsten getirdiği deliller ile emr-i peygamberîye tebean açık bir sûrette isbât eden Muhyiddîn İbn Arabî (k.s.) hazreterine ta'n etmek cür'etinde bulunurlar. Bunlar biri iki gören şaşı hükümdendirler.

ليک با احوال چه گویم هیچ هیچ نیست اندر بحر شرک و بیچ بیچ

2050. *Deryâda şîrk ve dolaşık yoktur. Fakat şaşıya ne söyleleyim? Hiç, [2052] hiç!*

Vücûd-i hakîkî deryâsında aslâ o deryânın ortağı yoktur ve onun birliğinde şek ve şübhe dolaşıklığı da yoktur. Fakat bu halk nefsü'l-emrde bir olan deryâyı kesir ve çok görürler ve bu keserâtı, vücûdda ve varlıkta taaddüd-i hakîkî zanneder. Binâenaleyh böyle biri iki gören şaşılara bu vahdet-i vücûda dâir ne söyleyeyim? Hiç, hiç!

چونکه جفت احوالاتیم ای شمن لازم آید مشرکانه دم زدن

2051. *Ey putperest! Mâdemki şaşılarn çiftiyiz, müşrikçe dem vurmak lâzım gelir.*

"Şemen", putperest demektir. Burada tenzih-i vehmî saikasıyla keserât-ı eşyâyı vücûd-i müstakil sâhibi zanneden kimseler murâd buyurulur. Ya'nî, ey bu vücûdât-ı izâfiyye âlemine sarılıp muhabbet eden kimse! Mâdemki biz biri iki gören şaşılarn arkadaşınız ve onlar ile sohbet etmek mecbûriyetindeyiz, binâenaleyh onların meclislerinde müşrikçe konuşmak lâzımdır. Zîrâ böyle bir kimsenin basar-ı basireti şaşıldır ve ma'lûldür. Bu ma'lûl göz ile iki gördüğü şeyin birliğini isbât etmeye çalışmak boştur.

آن یکی که زان سوی وصفست و حال جز دویی ناید بمیدان مقال

2052. *O birlik ki, o vasf ve hâl tarafındandır, meydân-ı makâle ikilikten gayr-ı gelmez.*

Ya'nî, o birlik ve vahdet vasfa ve hâle taalluk eder. Vasf ve hâle taalluk eden şeyi anlamak icâb ettiği vakit, söz söylemek lâzım gelir. Söz meydânına ancak ikilik hâli gelebilir. Ya'nî vahdet-i vücûd mes'elesi gayet gâmir ve nâzik bir mes'eledir. Bunu izâh etmek için söz söylemek lâzım ve söz için dahi söz söyleyen ve sözü dinleyen iki kimsenin vücûdu iktizâ eder. Binâenaleyh söz söylemek için birliği kaldırıp ikiliğe teveccüh etmek icâb eder. Onun için Şeyhülislâm Abdullâh-ı Ensârî (k.s.) *Menâzilü's-Sâirîn*'de şöyle buyururlar:

ما وَحَدَ الواحد من واحد اذ كل من وَحَدَه جاحد

İzâhan hülâsa-i ma'nâ: "Hakk'ın vahdâniyetini tevhîd eden bir kimse ancak o tevhîdi münkir olarak tevhîd etti. Zîrâ tevhîd lügatte müteaddid şeyleri bir yapmaktan ibârettir. Binâenaleyh tevhîdde birleyen kulun ve birlenen Hakk'ın ve bir de kelime-i tevhîd lafzının vücûdları lâzımdır. Bunlar ise isbât-ı keserâtur. Halbuki tevhîd edenin maksadı keserâtı nefy edip Hakk'ı birlemek idi. Böyle iken yaptığı şey isbât-ı vahdete mugâyir bir hâl oldu."

یا چو احوال این دویی را نوش کن یا دهان بر دوز و خوش خاموش کن

2053. *Ya şaş-ı gibi bu ikiliği dinle yâhud ağızını diğ ve hoş sâkit ol!*

"Nûş", dinlemek ma'nâsına "niyûşiden" masdarının emr-i hâzın olan "niyûş" kelimesinin muhaffefidir. "Nûş kün", "gûş kün", ya'nî "dinle!" ma'nâ-

sınadır. Ya basar-ı basireti şaşı olan bu halkın ikilik üzerine binâ ettikleri bu tevhîd bahsini şaşı gibi dinle ve sabredip i'tirâz etme, yâhud onların bu kıyl ü kâllerine karışma da, ağzını kapa! Onların meclislerinde sükût-i tâm üzere otur!

یا نبوت گه سکوت و گه کلام احوالنه طبل می زن و السلام

2054. *Yâhud nöbet ile ba'zan sükût ve bu'zan kelâm. Şaşılar gibi davul çal vesselâm!*

Yâhud nöbetle ba'zan icâb-ı hâle göre tevhîd hakkında söz söyle ve ba'zan da sus, kelâm davulunu şaşılar gibi çal vesselâm! Bu beyitlerin bu cildin 681 numarasından 685 numarasına kadar olan beyitlere de irtibâtı vardır. Onların da mütâlaası fâideli olur. Sehl b. Abdullâh-ı Tüsterî (k.s.) buyurur ki: "Âlimin üç nevi' ilmi vardır: Birisi ilm-i zâhîrdir. Âlim onu ehl-i zâhire bezl eder. Diğeri ilm-i bâtındır. Ehlinde başkasına ızhâr etmez. Üçüncü ilim, âlim ile Allah beyninde bir sırdır. Bu da âlimin hakikat-i îmânıdır. Bunu ne ehl-i zâhire ne de ehl-i bâtına ızhâr eder."

چون ببینی محرمی گو سر جان گل ببینی نعره زن چون بلبلان

2055. *Uaktâki bir mahrem göresin, cânın sırrını söyle! Gül görürsen bülbül gibi na'ra vur!*

Bu beyt-i şerifte لا تعطوا الحکمة لغير اهلها فتظلموها ولا تمنعوا عن اهلها فتظلموها ya'nî "Hikmeti ehlinin gaynına vermeyiniz, zulüm edersiniz. Ve onu, onun ehlin-den dahi men' etmeyiniz, yine zulüm edersiniz" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'nî, cânın sırrı olan vahdet-i Hakk'ı kabûle müsâid bir mahrem gördüğün vakit bu sırrı söyle! Zîrâ bu sırrın ehli gûf gibidir. Ey ârif-i Hakkânî! Böyle bir gül görürsen, bülbüller gibi na'ra vur ve bu sırr-ı cânı onlara söyle!

چون ببینی مَشْکِ پر مکر و مجاز لب ببند و خویشتن را خنب ساز

2056. *Uaktâki mekr ve mecâz dolu olan tulumu görse, dudağı bağla ve kendini küp yap!*

Ya'nî, Hakk'ın varlığı ile bu vücûd-i mecâzî sâhibi olan keserâtı her vec-hile ayrı gören kimsenin cismi mekr-i ilâhîden ve vücûd-i mecâzîden dolu olan tulumu benzer. Böyle bir tulumu gördüğün vakit, sakın esrâr-ı vahdeti söyleme! Zîrâ bu tulumun içi evhâm ile dolu olduğu için, ilhâm-ı ilâhîyi ka-

bûle müsaid değildir. Zîrâ dolu olan tuluma başka bir şey konamaz. Ma'lûm olsun ki, ulemâ-i zâhir bu vücûdât-ı izâfiyyeyi her vech ile Zât-ı Hakk'ın gaynı görürler ve kul ile Hak arasında hâlıkîyet ve mahlûkîyet nisbetlerinden [başka] hiçbir nisbet ve taalluk kabûl etmezler. Bu nisbet çömllekçi ile çömllek arasındaki nisbete benzer. Böyle bir gayriyyet-i hakîkiyye kul ile Hak arasında vâki' değildir. Böyle bir gayriyete kâil olan ulemâ-i zâhir ve ilm-i kelâm ulemâsı muvahhidlerin ıstılâhından gâfildirler. Onlar kulun ve Hakk'ın bir olmasından korkarlar. Bilmezler ki, her iki cihetin sübûtüyle berâber hiçbir vakit Hak kul ve kul da Hak olmaz.

دشمن آيست پيش او مَجَنَّبٌ و ر نه سنگ چهل او بشکست خُتَب

2057. *Suyun düşmanıdır; onun önünde kıvıldama! Yoksa onun cehil taşı küpü kırar.*

Ya'nî, o mekr ve mecâz dolu olan tulum, âb-ı hayât olan tevhîd-i ilâhînin ve ma'rîfet-i rabbânînin düşmanıdır. Onun önünde hareket etme ve söz söyleme! Yoksa onun sâika-i cehâletîyle attığı i'tirâz taşı senin cisminin küpünü kırar ve kendi evhâm ve hayâlindeki şerîate göre fetvâ verip küfrüne hükm eder. Nitekim Hallâc-ı Mansûr ile sâir muhakkıklar hakkında böyle yaptılar.

با سیاستهای جاهل صبر کن خوش مدارا کن بعقل من لدن

2058. *Câhilin siyâsetlerine sabr et! "Ahl-ı min ledün" ile müdârâ et!*

"Siyâset", idâre etmek ve kabâhatlileri te'dîb etmek ma'nâsındır. "Müdârâ", gazabını hazm edip zâhirde hüsn-i muâmele etmek demektir. Ya'nî, ey muhakkık olan kimse! Kâdî ve müftû gibi esrâr-ı dînden bî-haber olan câhilin siyâsetlerine sabr et ve onun câhilâne olan hükümlerine i'tirâz etme! Al-lâh Teâlâ indinden olan akıl ile o câhile hoş müdârâ et!

صبر با نااهل اهلانرا جلیست صبر صافی می کند هر جا دلست

2059. *Nâ-ehillere sabretmek ehiller için cîlâdır. Her nerede bir gönül varsa sabr-ı sâfî eder.*

Câhil ve nâ-ehil olan kimselerin münâsebetsiz olan sözlerine ve muâmelelerine sabretmek, ehl-i hakikat olanlara cîlâdır ve sebep-i terakkîdir. Zîrâ sabretmek her nerede bir müstaid kalb varsa o kalbi Hakk'ın mâsivâsından soğutup sâfî eder.

صفوت آینه آمد در جلا

آتش نمرود ابراهیم را

2060. *Nemrûd'un ateşi İbrâhîm'e cilâdır. Aynanın safveti geldi.*

[2042] Görmez misin, Nemrûd'un ateşi İbrâhîm (a.s.) a cilâ vermektedir ve onun hâl ve terakkisinde kalbinin aynasının safveti geldi.

نوح را شد صیقل مرآت روح

جور کفر نوحیان و صبر نوح

2061. *Nûhilerin cevri küfri ve Nûh'un sabrı, Nûh'un âyîne-i rûhunun say-kalı oldu.*

Nûh (a.s.)'ın kavminin küfür ve inkârlarının cevri ve Nûh (a.s.)'ın onların cevri cefâlarına karşı sabr etmesi, Hz. Nûh'un âyîne-i rûhunun saykalı ve cilâsı oldu. Nitekim İbrâhîm ve Nûh (a.s.)'ın ve diğer peygamberlerin münkirlerden çıktıkları cefâlar ile onların sabırları tefsîr kitâblarında tafsîl olunmuştur. Ezcümle, Server-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'i müşrikler yaraladıkları hâlde o hazret sabredip فانهم لا يعلمون ya'nî "Yâ Rab, kavmime hidâyet [et], zîrâ bilmiyorlar ve bu edepsizlikleri bilmediklerinden yapıyorlar" buyurur idi.

حکایت مرید شیخ حسن خرقانی قدس الله سره

Şeyh Hasan-ı Harakânî (k.A.s.)'nın mürîdinin hikâyesidir

بهر صیت بو الحسن تا خارقان

رفت درویشی ز شهر طالقان

2062. *Bir dervîş Bü'l-Hasan'ın suytından dolayı Tâlkân şehrinden Hâ-rakân'a kadar gitti.*

"Tâlkân", Belh ile Merv ve Kazvîn ile Ebher arasındaki şehirlerin ismidir (Şemsü'l-Lügât). "Hârakân", Bistâm kurbunda Horasân'dan bir köyün adıdır. "Harakân" dahi derler. Bir dervîş Ebu'l-Hasan-ı Harakânî hazretlerinin şöret-i kemâlini işitti. Sohbetine vâsıl olmak için Tâlkân'dan Hârakân'a kadar gitti.

بهر دید شیخ با صدق و نیاز

کوهها بیرید و وادی دراز

2063. *Şeyhi görmek için sıld u niyâz ile dağları ve uzun vâdileri kat' etti.*

آنچه در ره دید از رنج و ستم گر چه در خوردست کوته می کنم

2064. *O şeyi ki, renc ve sitemden yolda gördü, gerçi zikre lâyıktır, kısa yapıyorum.*

Ebu'l-Hasan hazretlerini görmek aşkı ile esnâ-yı seferde dervîşin gördüğü zahmet ve meşakkat zikre şâyân ise de burada bunlardan bahsetmeyip sözü kısa kesiyorum.

چون بمقصد آمد از ره آن جوان خانه آن شاه را جست او نشان

2065. *O delikanlı vaktâki yoldan maksada geldi, o şâhın hânesini ve nişânını aradı.*

"Maksad", ism-i mekân olup "murâd ve teveccüh ve azim mahalli" demektir. Ya'nî, o delikanlı dervîş vaktâki yoldan mahall-i teveccühü olan Harakân köyüne geldi, o şâhın ya'nî Ebu'l-Hasan hazretlerinin evini ve bulunduğu semtin nişânını ba'zı kimselerden sordu.

چون بصد حرمت بزد حلقه درش زن برون کرد از در خانه سرش

2066. *Vaktâki yüz hürmetle onun kapısının halkasını çaldı, kadın hânedan başını dışarıya çıkardı.*

Dervîş verilen nişân ve ta'nîf üzerine o hazretin evini buldu ve yüz hürmet ile kapısının halkasını çaldı. O hazretin haremî olan hanım evden başını dışarıya çıkardı.

که چه می خواهی بگو ای بو الکرم گفت بر قصد زیارت آدمم

2067. *Dedi ki: "Ey Bü'l-Kerem! Ne istiyorsun?" Dedi: Ziyâret kasdı üzere geldim."*

"Bü'l-kerem", kerem sâhibi demektir. Burada insân-ı kâmilî arayan kimselerin bü'l-kerem olduklarına işâret buyrulur. Ya'nî, kadın dedi ki: "Ey kimse, ne istiyorsun ve kimi arıyorsun?" Dervîş cevâben: "Ebu'l-Hasan hazretlerini ziyâret kasdıyle geldim," dedi.

خنده زد زن که خه خه ریش بین این سفر گیری و این تشویش بین

2068. *Kadın güldü. Dedi ki: "Ne acib şey, ne acib şey! Sakala bak! Bu sefer tutuculuğu ve bu teşvîşi gör!"*

"Hah hah", ne güzel, ne güzel! Peh peh ve bârekallâh ve acîb şey demek olup ba'zan tahsîn ve ba'zan istihzâ makâmında kullanılır (*Burhân*). Burada istihzâ içindir. Ya'nî, kadın güldü de dedi ki: "Oh ne güzel, ne güzel! Ne acîb, ne acîb! Şu sakala bak! Ya'nî şu koca sakal ile berâber hamâkatinin derecesine bak ve bu ihtiyâr-ı sefer edişi ve bu fikir teşvîşini ve kanışıklığını gör!"

خود ترا کاری نبود آن جایگاه که بیهوده کنی این عزم راه

2069. "Muhakkak o mahalde senin bir işin olmadı ki, bu azm-i râhı boş yaparsın."

"Muhakkak senin o bulunduğun memlekette bir işin yoktu ki böyle boşu boşuna azm-i râh eder ve sefer ihtiyâr edersin."

اشتهای گول گردی آمدت یا ملولی وطن غالب شدت

2070. Sana "gûl-gerdlik" istihâsı geldi. Yâhud sana vatan bıkkınlığı galib oldu. [2052]

"Gûl-gerd", vasf-ı terkîbîdir. Âhindeki "yâ" masdariyet içindir. "Ahmakça dolaşıcılık" demek olur. Ya'nî, "Sana ahmakça dolaşıcılık ve maksadsız gezicilik istihâsı ve arzûsu geldi. Yâhud sana vatanından usanmak duygusu galib geldi ki, işini gücünü bırakıp buraya geldin."

یا مگر دیوت دو شاخه بر نهاد بر تو وسواس سفر را در گشاد

2071. "Yâhud gâlibâ sana şeytan boyunduruk koydu. Senin üzerinde sefer ves-vesesine kapı açtı."

"Dû şâha", mücrimlere koydukları boyunduruk demektir (*Burhân*). "Yâhud gâlibâ şeytan sana boyunduruk koydu. Senin üzerinde bu boş sefer ves-vesesine kapı açtı."

گفت نافر جام و فُحشی و دمدمه من تنام باز گفتن آن همه

2072. Sonsuz ve fuhşa mensûb demdeme söyledi. Ben onun hepsini tekrâr söyleyemem.

"Nâ-fercâm", sonu gelmeyen demek olup boş sözden kinâyedir. "Fuhş", çirkin ve lâıykız söz. "Demdeme", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada mekr ve fitne demektir. Ya'nî, kadın o yolcuya o kadar boş ve çirkin ve mekr-âmez sözler söyledi ki, ben onların hepsini burada birer birer tekrâr edemem.

آن مرید افتاد از غم در نشیب از مثل و ز ریش خندی حسیب

2073. *O mürid hesâbsız meselden ve istihzâdan dolayı, gamdan aşığıya düştü.*

"Rîş hand", istihzâ; "hisb", "hisâb" kelimesinin imâle olunmasıdır, "bî-hesâb" demektir. Ya'nî, o ziyârete gelen mürid kadının böyle hesâbsız mesel getirmesinden ve istihzâsından kederlendi ve gamından nâşi sürûr-i kalbîsi sukût etti.

پرسیدن آن وارد از حرم شیخ که شیخ کجاست کجا جویم و سبجواب نافر جام گفتن آن حرم

O yolcunun şeyhin hareminden: "Şeyh nerededir, nerede arayayım?"
diye sorması ve haremın boş cevâb söylemesi

"Vârid", hâzır ve nâzil ma'nâsına olup, burada yolcu ve misâfir murâd buyrulur.

اشکش از دیده بجست و گفت او با همه آن شاه شیرین نام کو

2074. *Onun göz yaşı gözünden sıçradı ve o bu cümle ile berâber "O şîrîn adlı şâh hani?" dedi.*

Ya'nî, kadından Ebu'l-Hasan hazretleri hakkında bu çirkin sözler ve ta'rizleri dinlediği vakit, o yolcu olan mürid ağlamaya başladı ve kadının bu ta'n ve i'tirâzlarına kulak asmayarak "O adı güzel ve latîf olan, hakikat âleminin şâhı hani nerededir?" dedi.

گفت آن سالوس و زرقا نهی دام گولان و کمند گمرهی

2075. *Dedi: "O sâlûs ve boş zerrâk ahmakların tuzağı ve dalâlet kemendidir."*

"Sâlûs", aldatıcı ve tatlı dilli ve hilekâr ve mekr edici. "Zerrâk", nifâk ve ri-yâ sâhibi demektir. Ya'nî, kadın cevâben dedi: "O tatlı dilli, hilekâr ve esrâr-ı hakikatten boş olan riyâkâr, ahmakların tuzağı ve dalâlet kemendidir. Ahmaklar avlar ve dalâlete düşürür."

صد هزاران خام ریشان همچو تو اوفتاده از وی اندر صد عتو

2076. "Senin gibi yüz binlerce akılsızlar ondan dolayı yüz tuğyâna düşmüşlerdir."

"Hâm rîş", ham sakallı demek olup, akılsız ve maskaradan kinâyedir. "Utû", gulûv etmek ve haddi aşmak ve serkeşlik etmek ve kendini büyük görmek ma'nâlanıdır. Ya'nî, "Senin gibi yüz binlerce akılsız maskaralar ona mürid olup onun yüzünden şeriat haddini birçok tecâvüz etmişlerdir."

گر نه بنیش و سلامت وا روی خیر تو باشد نگردی زو غوی

2077. "Eğer sen onu görmezsen ve selâmetle geri gidersen, senin hayrın olur, ondan dolayı azgın olmazsın."

Ya'nî, "Eğer sen onu görmez ve selâmetle tekrâr vatanına gidersen, senin için hayırlı olur. Onun yüzünden ona tâbi' olanlar gibi sen de azgın ve gavi' olmazsın."

لاف کیشی کاسه لسی طبل خوار بانگ طبلش رفته اطراف دیار

2078. "Bir lâf mezhebli, bir dalkavuk, bir lûpçüdür. Onun davulunun sesi et-râf-ı diyâra gitmiştir."

"Lâf-kîş", vâsf-ı terkibidir. "Kendini övücü mezhebli" demektir. "Kâse-lîs", çanak yalayıcı demek olup dalkavuktan kinâyedir. "Tabl-hâr", lûpçü, bedâva yiyici ma'nâsıdır. Ya'nî, "Bu adam bir kendini övücü mezhebli, bir dalkavuk, lûpçüdür. Onun çaldığı kemâl davulunun sesi et-râf-ı diyâra gitmiştir."

سبطی اند این قوم و گاوساله پرست در چنین گاوی چه می‌مالند دست

2079. "Bu buzağıya tapıcı olan kavim Sibtî'dirler. Böyle bir ökûze ne acib el sürerler?"

"Sibtî", Mûsâ (a.s.)'ın kavmi olan Benî İsrâîl demektir. İkinci mısra'daki "çi" taaccüb içindir. Ya'nî, "Ona tâbi' olanlar, Mûsâ (a.s.)'ın buzağıya tapan kavmi Benî İsrâîl cinsindendir. Ne acıbdır ki, bu tâife buzağıyı bırakıp böyle bir ökûze el sürerler ve onun elini ve ayağını öpüp ona taparlar."

جیفة الیاسست و بطال النهار هر که او شد غرّه این طبل خوار

2080. "Her kim bu lûpçünün mağrûru oldu ise, gecenin cîfesi ve gündüzün battâlıdır."
[2062]

"Cîfe", leş ve murdâr. "Battâl", hiç işi olmayan ve yalan söyleyen kimse. "Garre", aldanmış olmak. Ya'nî, "Her kim bu lüpçünün aldanmışı oldu ise, gece leş gibi uyur ve gündüz dahi hiçbir iş sâhibi olmayıp eli boş gezer."

هشتمه اند این قوم صد علم و کمال مکر و تزویری گرفته کینست حال

2081. "Bu kavim yüz ilim ve kemâlî bırakmışlar, "Hâl budur" diye mekr ve tezvîri tutmuşlardır."

"İlim ve kemâl"den murâd, burada ulemâ-i zâhirenin medreselerde tahsîliyle meşğul olduğu ulûm-i akliyye ve nakliyyedir. "Bu tâife ya'nî şeyhin müridleri birçok ilim ve kemâlî bırakmışlar ve "Hâl ilmi budur" diye mekr ve tezvîr yolunu tutmuşlardır."

آل موسی کو دریغا تا کنون عابدان عجل را ریزند خون

2082. "Dirîğâ! Âl-i Mûsâ nerede? Tâ ki, imdi buzağıya tapanların kanını döksünler!"

"Buzağı"dan murâd, kadının fikrince Şeyh Ebu'l-Hasan hazretleridir. "Âl-i Mûsâ"dan murâd, ehl-i şeriatir. Ya'nî, "Âh, elleri kulçılı olan ehl-i şeriat nerededir ki, Âl-i Mûsâ gibi buzağıya tapanların kanını döksünler!"

شرع و تقوی را فگنده سوی پشت کو عمر کو امر معروف درشت

2083. "Şer' u takvâyı arka tarafa bırakmıştır. Hani Ömer? Hani sert olan emr-i ma'rûf!"

Ya'nî, "Bu tâife şeriatî ve takvâyı arkalarına atıp terk etmişlerdir. Hz. Ömer (r.a.) nerededir ki bu şeriat dâiresinden çıkan tâifeyi islâh etsin!"

کین اباحت زین جماعت فاش شد رخصت هر مفسد و فلاح شد

2084. "Zîrâ bu ibâhat bu cemâatten fâş oldu. Her müfsid ve kallâşa ruhsat oldu."

"İbâhat", harâm olan şeyleri mübâh ve câiz kılmak. "Kallâş", baldırı çıplak demektir. Burada zikrullâh esnâsında nağamât-i mûsikiyye icrâsıyla raks ve semâ' etmek gibi hâller murâd olunur. Ya'nî, "Bu ibâhat bu şeyhin müridlerinden etrâfa yayıldı. Her ilimden müflis ve baldırı çıplak kimselere de bu ibâhat ruhsat ve icâzet oldu." Ma'lûm olsun ki Hayâtü'l-Hayevân isimindeki kitâbta şöyle yazılmıştır: الرقص والدور والتواجد حرام اول من احدثه اصحاب السامري

فانهم يرقصون حول العجل ويتواجدون بذلك فهو دين الكفار وعباد العجل فينبغي للسلطان ان يمنعهم
 Ya'nî "Raks ve semâ" etmek
 ve dönmek ve tevâcüd harâmdır. En evvel bunu icâd eden kimseler Sâmi-
 ri'nin ashâbıdır. Onlar buzağı etrafında raks ederler ve bununla tevâcüd eder-
 ler idi. İmdi bu, kâfirlerin ve buzağıya tapanların dînidir. Hükümdâr olan
 men' etmek lâzım gelir; ve Allâh'a ve âhiret gününe inanan kimselere onla-
 rın bâtulları üzerinde onlar ile berâber hâzır olmak helâl olmaz." İşte ulemâ-i
 zâhîrin bu gibi kıyâsât ve hükümlerine işâreten kadının lisânından, Ebu'l-Ha-
 san hazretlerinin müridânına "buzağıya tapanlar" ta'bîr buyurulmuştur. Ve
 ulemâ-i zâhîrin bu yolda birçok sözleri ve fetvâları vardır. Semâ' hakkındaki
 izâhât 4. cildin 728 numaralı beytinden i'tibâren geçtiği cihetle burada tekrâ-
 rı zâiddir. Ve biraz yukarıda 2042 numaralı beyitte Sünbül Sinân hazretleri-
 nin Fâtih Câmi-i şerifinde toplanan ulemâyâ verdiği cevâblar zikr edilmiş idi.

کو نماز و سبحة و آداب او

کو ره پیغمبر و اصحاب او

2085. "Hani Peygamber'in ve ashâbın yolu? Hani onun namazı ve tesbîhi
 ve âdâbi?"

"Hani Peygamber'in ve ashâbının ta'kîb buyurdukları yol? Hani onların
 namazdaki huzû' ve huşû'ları ve tesbîhler ve ibâdet emrindeki âdâb ve kâide-
 leri?" Ma'lûm olsun ki, ehl-i hakîkatın nazarları halka değil, kâmilan
 Hakk'adır. Onlar halka karşı melâmet tarîkını tutup, tâât ve ibâdetlerini hal-
 kın nazarından setr ederler. Ve Hakk'a riyâdan ârî ve hulûs ile gizlice ibâdet
 ederler. Meselâ câmi'deki cemâate çıkmazlar. Evlerinde âile halkı ile cemâat
 olup namaz kılarlar. Ehl-i zâhir bunların bu hallerini bilmediklerinden "Sün-
 net olan cemâati terk ediyor ve hattâ namaz kıldığını bile kimsenin gördüğü
 yoktur!" diye ta'n ve i'tirâz ederler. Zîrâ ulemâ-i zâhîrin nazarlarının yarısı
 halka ve yarısı da Hakk'adır. Onlar salâh-ı hâl sâhibi olduklarını halka gös-
 terip hürmetlerini kazanmak isterler ve halkın medhinden nefisleri haz ve
 zemminden elem duyar. Fakat ehl-i hakîkat ise, bu duygulardan pek uzaktır-
 lar. Halk ne derse desin, onların nazarları Hakk'adır. Halleri âtîdeki beyte
 muvâfıktır:

ازدرون شو آشنا وازبرون بیگانه وش اینچنین زیبا روش کم می بود اندر جهان

"Bâtından âşinâ ve zâhirden yabancı gibi ol! Böyle bir güzel gidiş cihânda az
 olur."

جواب گفتن مرید و زجر کردن مرید آن طعنه را از کفر و بیهوده گفتن او

Mürîdin cevâb söylemesi ve o ta'n edici kadını küfürden ve beyhûde söylemekten mürîdin men' etmesi

بانگ زد بر وی جوان و گفت بس روز روشن از کجا آمد عسس

2086. *Delikanlı ona bağırdı. Dedi ki: "Yeter! Aydınlık günde ases nereden geldi?"*

"Gündüz"den murâd, Ebu'l-Hasan-ı Harakânî hazretlerinin nûr-ı velâyetidir. "Ases", gece kol gezen zâbita me'mûru demektir. Bundan murâd, ehl-i nefis olan avâmmı tabiat karanlığı içinde menhiyyât-ı şer'iyye icrâsından men'eden ulemâ-i zâhiredir. Ya'nî, kadının bu ta'n ve i'tirâzlarını dinleyen o yoldan gelen mürîd bağırdı ve dedi ki: "Artık sus! Yaptığın edebsizlik yeter! Ebu'l-Hasan hazretlerinin nûr-ı velâyeti âfâkı tutmuş ve hakîkat tâliblerinin nazarında âlem-i tabiatın karanlığı gitmiş ve gündüz olmuştur. Binaenaleyh gece zâbitası olan ulemâ-i zâhirenin bu nûr-ı velâyet önünde ne işi vardır?"

Ma'lûm olsun ki, *Nefahâtü'l-Üns*'de beyân buyurulduğu üzere Ebu'l-Hasan-ı Harakânî (k.s.) hazretlerinin adı Alî b. Ca'fer'dir. Kendisi zamânın ferîdi ve gavısı ve ehl-i hakîkatın mahall-i teveccühü idi. Pek yüksek sözleri vardır ki, bunları *Nefahâtü'l-Üns*'de Mevlânâ Câmî ve *Tezkiretü'l-Evliyâ*'da Ferîdüddin-i Attâr hazretleri beyân buyurmuşlardır. Menâkıb-ı sâiresi bu kitâblardadır. Sözlerinden birisi budur ki:

"Gönüllerin ziyâde aydını kendisinde halk olmayan ve amellerin efdali onda mahlûk fikri bulunmayandır."

Ya'nî bir kalbde Hak fikrinden başka bir şey bulunmaz ve mahlûk ile münâsebet düşüncesinden ârî olursa, o kalb ziyâde nûrlu bir kalb olur; ve bir kimse yaptığı işlerde ve ibâdetlerde mahlûk olan cenneti ve cehennemi ve Hak'la kul arasında vâsıta olan melekleri ve peygamberleri vesâir insanları düşünmezse ve hepsini Hakk'ın gaynı görmezse, o ameller efdal olur,

demektir. Nitekim Sultân Mahmûd-ı Gaznevî o hazreti bir gün huzûruna da 'vet için adamlarından birisini göndermiş ve eğer gelmezse: أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ (Nisâ, 4/59) ya'nî "Allâh'a itâat ediniz ve Resûl'e ve siz-den emr sâhibi olan kimseye itâat ediniz!" âyet-i kerîmesini oku!" diye ten-bîh etmiş. O zât Ebu'l-Hasan hazretlerinin huzûruna gidip bu âyeti okumuş. Hz. Ebu'l-Hasan tebessüm edip buyurmuş ki: "Atıullâh"da [:Allâh'a itâat ediniz!] o kadar müstağrakım ki, "atû'r-Resûl"de [:Resûl'e itâat ediniz!] hacâletlerim vardır. Bak, ulû'l-emre ne kalır?" Bu kelâmın inceliğinden gâfil ve zevkinden câhil olan ulemâ-i zâhire bu sözlere tûfân-ı i'tirâzı yağdırır-lar. Nitekim ulemâ-i zâhireden birisi olup tarikat-i Nakşbendiyye'ye itisâb ve ulemâ-i zâhîrenin ilm-i kelâma müstenid olan sözlerini "ilm-i hakîkattir" diye tâlib-i hakikat olanlara yutturmaya çalışan Ahmed-i Serhindî nâmin-daki bir zât, matbû' *Mektûbât*'ının 105. sahîfesinde mûnderic 152. mektû-bunda şu fıkralar ile i'tirâz etmişlerdir: "Hz. Şeyh, itâat-i Hak Sübhâne-hû'yu Resûl-i Hakk'a itâatin gayrında bildi. Bu söz istikâmetten dûrdur. Meşâyih-i müstakîmü'l-ahvâl bu kısım sözlerden tenezzüh gösterirler." Bu Ahmed-i Serhindî'ye, tâbi'leri "İmâm-ı Rabbânî" ve "Müceddid-i elf-i sâni" derler ve tarikat-i Nakşbendiyye'de "pîr-i sâni" telakkî ederler. Halbuki bu zât *Mektûbât*'ında kendi pîri Muhammed Bahâeddîn Şâh-ı Nakşbend ve Hüccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazâlî hazarâtını techîle kadar cür'et etmiştir ve Hz. Mevlânâ'ya da "tarikat çocuğu" demiştir; ve Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî efendimize birçok ta'nlarda ve iftirâlarda bulunmuştur. Velhâsıl ehl-i hakîkatin nüktelerinden ve zevklerinden gâfil olan bu âlim-i zâhîrinin ehl-i hakîkatten kimlere ne sebeble ta'n ettiği ve o ta'nların vârid olmadığını gösterir bir risâle yazdım. Bi-hikmetillâhi Teâlâ aslâ fıkır ü hayâlimden geçmediği hâlde bir zât tarafından tebyîz olunarak Konya Âsâr-ı Atika Mü-zesi Kütüphânesi'ne teclîd edilerek konuldu.

Ebu'l-Hasan hazretlerine ta'n edenlerin terziline dâir olan âtîdeki ebyât Hz. Pîr'in kerâmât-i aliyyelerindendir. Zîrâ Hz. Pîr efendimiz kendilerinden bir asır sonra gelmiş olan Şâh-ı Nakşbend hazretlerinin tarîk-ı âlfisini 4. cîl-din 3060 numaralı beytinde göyle ihbâr ve medh buyururlar: نقش پنداندند در جو کار سازانند بهر لی و لك [Ya'nî "Cevv-i felekde nakış bağlayıcılarıdır; benim için ve senin için iş yapıcılarıdır."]

Ve kezâ kendilerinden iki yüz küstür sene sonra gelmiş olan İbrâhîm-i Gül-şenî ve onların halîfeleri olan Dede Ömer Rûşenî hazretlerinin zuhûrlarını ve medhlerini *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şu beyitlerde göstermişlerdir:

آن چشم و چرخ روشنی را

دیدم رخ خوب گلشنی را

آن عشرت جان ایمی را

آن قبله و سجده گاه جانرا

[Ya'nî "Gördüm-bir gülşenin güzel yüzünü; o parlak doğanı ve gözü, o cânın secdegâhını ve kiblesini, o emîn cânın işretini."]

Bu bahiste Ebu'l-Hasan hazretlerine ta'n edeceklerin de zuhûruna işâret edip, onları tezyîf buyurmuşlardır. Binâenaleyh Ebu'l-Hasan hazretlerine ta'n edenler zem ve hicivden bu beyitlerde hisselerine düşeni alsınlar. Cenâb-ı Ebu'l-Hasan'ın bir kıssası da 4. cildde 1797 ve 1844 ve 1918 numaralı beyitlerden i'tibâren mezkûrdür.

آسمانها سجده کردند از شگفت

نور مردان مشرق و مغرب گرفت

2087. *Nûr-ı merdân, şarkı ve garbı tuttu. Gönüller taaccübden dolayı secde ettiler.*

Hak erlerinin nûru şarkı ve garbı kapladı. Ulvî olan âlimler insân-ı kâmilin bâtınındaki envâr-ı ilâhiyyeden taaccüb edip secde ve serfûrû ettiler. Nitekim Ebu'l-Hasan-i Şâzili hazretlerinin üstâdı Ebu'l-Abbâs (k.s.) hazretleri şöyle buyururlar:

"Eğer velînin nûru keşf olunsa, elbette o nûra ibâdet olunurdu. Zîrâ velînin vasıfları Allâh Teâlâ'nın vasıflarındandır ve onun nuûtu Allâh'ın nuûtundandır."

زیر چادر رفت خورشید از خجل

آفتاب حق بر آمد از حمل

2088. *Hakk'ın güneşi Hamel'den zâhir oldu. Güneş hacelden çarşaf altına gitti.*

"Hamel", on iki burçtan birinin ismidir. Güneş ilkbaharda bu Hamel burcunda olup âlem tarâvet bulur. Ve "hacel", utanmaktan dolayı kendinden geçmek ma'nâsıdır (*Sarrâh*). Ya'nî, Hakk'ın ma'nevî güneşi olan insân-ı kâmil kemâl burcundan yükseldi. Maddî olan güneş onun nûrunun şiddet ve azametinden utandı da bulut çarşafına büründü. "Maddî güneş"ten murâd, ilm-i zâhirde ve ulûm-i aklıyyede yektâ ve mümtâz olan âlimdir. Zîrâ hiçbir âlim-i zâhirî bir insân-ı kâmilin nûr-ı ma'rifeüne mukâbele edip onu ilzâm edemez. Bilakis kendisi utanmış ve küçülmüştür. Nitekim Necmeddîn-i Kübrâ hazretleriyle Fahreddîn-i Râzî hazretlerinin kıssaları 5. cildin 4139 numaralı beytinin izâhında ve muhakkıkından Şems-i Sivâsî hazretleriyle ulemâ-i

zâhireden Kadioğlu'nun Sultân Murâd-ı Râbî' huzûrundaki kıssaları kezâ 5. cildin 4203 numaralı beytinin izâhında geçti.

ترهات چون تو ابلیسی مرا کی بگرداند ز خاک این سرا

2089. "Senin gibi bir İblîs'in tûrrehâtı beni ne vakit bu evin toprağından döndürür?"

"Ey ta'n edici! Senin gibi bir İblîs'in böyle saçma sapan sözleri, Ebu'l-Hasan hazretleri gibi bir hakikat güneşinin evinin toprağından beni soğutup döndürebilir mi?"

من بیادی نامدم همچون سحاب تا بگردی باز گردم زین جناب

2090. "Ben bulut gibi bir rûzgâr ile gelmedim; tâ ki, bir toz sebebiyle bu cenâb-
[2072] dan geri döneyim!"

"Cenâb", evin etrâfı ve cânıb ve nâhiye ma'nâlarıdır. Ya'nî, "Ben bura-ya rûzgânın sürükleyip getirdiği bir bulut gibi gelmedim ki, senin toz ve toprak mesâbesinde olan sözlerin ve i'tirâzların sebebiyle bu evin etrâfından geri döneyim!" Menküldür ki: Şeyh Nizâmeddîn hazretleri müridleriyle berâber bulunduğu bir yerde şiddetli rûzgâr esti. Bundan müridler kaçtılar. Yalnız bir mürid sâbit kaldı. Ondan niçin kaçmadığını sordular. Cevâben dedi ki: "Ben hevâ-yı nefsânî ile gelmedim ki, niye havadan kaçayım!"

عجل با آن نور شد قبله کرم قبله بی آن نور شد کفر و صنم

2091. Buzağı o nûr sebebiyle keremin kiblesi oldu. Kible o nûrsuz küfür ve put oldu.

Ey ta'n edici! Buzağı mesâbesinde tuttuğun Ebu'l-Hasan hazretlerinin sûret-i cismâniyyesi, o nûr-ı ilâhî sebebiyle Hakk'ın kereminin kiblesi oldu. Nitekim kible itihâz olunan taştan ve topraktan ma'mûl Ka'be'nin sûreti mazhar-ı ism-i zât-ı ilâhî olmasından dolayı kible oldu. Eğer Ka'be'de o nûr olmasa ona teveccüh edip tavâf etmek küfür olur. Zîrâ o nûrsuz Ka'be'nin sûreti puttan ibâret kalır. Cism-i insân dahi böyledir. Mazhar-ı ism-i zât-ı ilâhî olup, cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz olursa, kerem-i ilâhînin kiblesi olur ve ona teveccüh edenler kerem-i ilâhîye mazhar olur.

هست اباحت کز هوا آمد ضلال هست اباحت کز خدا آمد کمال

2092. Hevâdan gelen ibâhat dalâlettir. Hudâ'dan gelen ibâhat kemâldir.

Hevâ-yı nefsanîden gelen ibâhat ve şer'-i ilâhiye muhâlefet dalâlet ve azgınlık olur. Fakat bu ibâhat ve şer'e muhâlefet Hak tarafından vâkı' olan emir üzerine olursa ayn-ı kemâl olur. Nitekim Muhammed Bahâeddîn Şâh-ı Nakş-bend (k.s.) hazretleri bir gece müridleriyle berâber otururken "Bu gece hırsızlık edeceğiz" buyurdular ve müridleriyle berâber çıkırlar. Hz. Şâh gece karanlığında bir evin duvarını deldirip içeriye girdiler. Odada birçok kumaşlar mevcûd imiş. Hepsini taşıttılar ve gelip oturdular. Eşyanın taşıtılmasını müteâkub bir sürü eşkiyâ gelip evi bastılar. Kumaşların aşırıldığını görüp: "Vah, vah! Geç kaldık. Bizden evvelki hırsızlar kumaşları çalmışlar!" diyerek geri döndüler. Ertesi gün Hz. Şâh evin sâhibine haber gönderip kumaşları kendisine iâde buyurur. Gerçi zâhîr-i şer'de hırsızlık memnû' ve harâmdır. Fakat insân-ı kâmil, zımnında bir hikmet-i ilâhî olan bu gibi memnûât-ı şer'iyyeyi emr-i ilâhî ile icrâ eder. İşte ibâhatın ma'nâsı budur. Burunlarının ucunu bile görmekten âciz ve kâsır olan ulemâ-i zâhire ise, kâmillerin ahvâline vâkıf olmadıklarından "Efendim, bu ne demektir? Zındıklıktır!" diye feryâd ederler. Bu ibâhatın nazîri sûre-i Kehf'de beyân buyurulduğu üzere Hızır (a.s.) ile Mûsâ (a.s.) arasında vâkı' oldu. Cenâb-ı Hızır zâhirde hiçbir sebep olmaksızın bir mürâhik çocuğu öldürdü ve yetimlerin sağlam gemisini deldi. Sâhib-i şeriat olan Mûsâ (a.s.) i'tirâz etti. Cenâb-ı Hızır cevâben: وَمَا فَعَلْتُمْ عَنْ أَمْرِي (Kehf, 18/82) ya'nî "Kendi emrimden yapmadım" ya'nî emr-i ilâhî ile yaptım, buyurdu. İnsân-ı kâmilleri dahi, Hızır (a.s.) gibi Hak'tan telakkî ettikleri emir mûcibince memnûât-ı şer'iyyeyi hikmete müsteniden icrâ ederler. Bunlara karşı ta'n ve i'tirâz edesizliktir ve kendi haddini bilmemektir.

کفر ایمان گشت و دیو اسلام یافت آن طرف که نور بی اندازه تافت

2093. Ölçüsüz nâr parladığı o tarafta küfür îmân oldu ve şeytan İslâm'ı buldu.

"Ölçüsüz nûr'dan murâd, Hakk'ın bilcümle esmâ ve sıfâtı ile tecellisidir. "Şeytân'dan murâd, nefistir. "İslâm", inkıyâd ve teslimiyet demektir. Ya'nî Hakk'ın bilcümle esmâ ve sıfâtı ile tecellî buyurduğu o insân-ı kâmil tarafında ulemâ-i zâhirenin küfür addettiği şeyler mahz-ı îmân oldu. Meselâ ulemâ-i zâhir vahdet-i vücûdu ve Hakk'ın cemî' eşyâya olan sereyân-ı zâtîsini kendi havsalarına sığdıramadıklarından küfür addederler; ve eşyanın vücûdunu Hakk'ın varlığı muvâcehesinde nefsü'l-emrde isbât ederler; ve Hakk'ın ihâta-i zâtîyesini değil, ancak ihâta-i ilmiyyesini kabûl ederler. Zirâ onlarda insân-ı kâmilin zevki ve hâli yoktur. Onlar pek gizli bir şîrk içindedirler. Nite-

kim hadîs-i şerifte العفا عن ذنب النمل على العفا ya'nî "Benim ümmetimde şirk musaffâ bir mahal üzerinde yürüyen karıncanın yürüyüşünden pek gizlidir" buyururlar. Zîrâ bu tâife şeytan mesâbesinde olan nefislerinden ve mevhûm olan vücûdlarından kurtulamamışlardır. Halbuki insân-ı kâmilin nefis şeytânı yokluğa inkıyâd ve teslîm olmuştur.

مظهر عزست و محبوب بحق از همه کرویایان برده سبق

2094. *İzzetlin mazharıdır ve Hak için mahbûbdur. Bütün kerrûbîlerden ileri geçmiştir.*

"Be-Hak"taki "bâ", ta'lîl içindir. "Mahbûb be-Hak", "Hak için mahbûbdur" demek olur. Kerrûbiyân, "müheyyemûn" dedikleri meleklerdir ki, onlara "melâike-i âlîn" dahi derler; ve onlar Âdem'e secde eden melâike-i unsuriyyûnun hâricindedirler. Bunlar her ne kadar Âdem'e secde ve serfûrî ile mükellef değil iseler de cem'iyet-i esmâiyye ve sıfâtiyyeye mazhar olmadıklarından insân-ı kâmilin fevkünde değildirler. Fakat insân-ı nâkûsın fevkündedirler. Bu beyt-i şerifte insân-ı kâmilin bu mertebesine işâret buyrulur. Ya'nî, ey ta'n eden kimse, Ebu'l-Hasan hazretleri bilcümle sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mahall-i tecellisi olduğundan izzet-i Hakk'ın mazharıdır ve Hak için dahi mahbûbdur. Binâenaleyh ind-i ilâhîde bu cem'iyeti hâiz olmayan melâike-i müheyyemûndan daha ileridir.

Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri bir risâlesinde ve Hüseyin-i Meymendî (ميمندى) dahi *Divân-ı Alî Şerh'i*nde şöyle naklederler: "Ebu'l-Hasan-ı Harakânî (k.s.) buyurdu ki: Ben arşa suûd ettim. Bin kerre tavâf ettim; ve onun etrâfında tavâf eden bir cemâat gördüm. Onlar benim tavâfımın sür'atinden taaccüb ettiler, ben onların tavâfına taaccüb etmedim. Dedim ki: "Siz kimlersiniz ve tavâfınızda bu yavaş yürümek nedir?" Dêdiler ki: "Biz melekleriz; ve biz nûruz ve bizim tavâfımız böyledir; ve sen kimsin ve bu sür'at nedir?" Dedim ki: "Ben Âdemiyim ve ben de Hakk'ın nûru ve nârı vardır ve bu sür'at nâr-ı şevkûn neticelerindendir" (*Ankaravî Şerh'i*nden).

سجده آدم را بیان سبق اوست سجده آرد مغز را پیوست پوست

2095. *Âdem'e secde onun sebkının beyânıdır. İçe kabuk dâimâ secde getirir.*

Bu beyt-i şerifte Âdem'e secde ile mükellef olan melâike-i unsuriyyûna işâret buyrulur. Ya'nî, haddizâunda meleklerin Âdem'e secde etmesi ve baş eğmesi ind-i ilâhîde Âdem'in o meleklerden daha ileri olduğunu göstermek

İçindir. Zîrâ Âdem şecere-i kevnin meyvesidir; ve meyverin kabuğu, içi[nin] neşv ü nemâsına hizmet eder. Bunun gibi, melâike-i unsuriyyûn her ân ve zamanda bu taayyünât ağacında insân-ı kâmil meyvesinin yetişmesine hizmet edip ona secde ederler ve baş eğerler.

شمع حق را پف کنی تو ای عجز
هم تو سوزی هم سرت ای گنده پوز

2096. *Ey acûz! Sen Hakk'ın şem'ine "püf" dersin. Ey ağızı kokmuş! Hem sen yanarsın, hem senin başın yanar.*

Ey ta'n edici acûz! Sen Hakk'ın yakıñı bir şem' ve bir nûr üzerine i'tirâzlân ile "püf" deyip söndürmek istersin. Ey kokmuş ağızlı! Hem sen yanarsın, hem senin başın yanar. Ya'nî hem bâtûn ve hem de zâhîrin yanar. Şerîat vesîlesiyle insân-ı kâmillere i'tirâz edenlerin bu âlem-i sûrette birçok felâkete uğradıkları ve tokat yedikleri görülmüş ve iştirilmiştir. Ezcümle Fâtih Câmî'nde vaaz eden sofulardan Nûrî Efendi isminde birisi va'zı esnâsında Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî efendimize vesâir ekâbir-i evliyâyâya atıp tutar idi. Âkîbet, dilinde seretân illeti çıkıp ağız kapanarak terk-i hayât etti (neûzü billâh!). Fakat maatteessüf, tâbî'leri ibret alıp mütenebbih olmadılar.

کی شود دریا ز پوز سگ نجس
کی شود خورشید از پف منظمس

2097. *Köpeğin ağızından deryâ ne vakit pis olur? Güneş ne vakit püften mahv olmuş olur?*

"Müntames", mahv ve zâil olmak demektir. Burada güneşin nûru sönmek ve kaybolmaktan kinâyedir. Ey köpek meşreblî olan mu'teriz! Nûr-ı ma'rîfet-i ilâhî deryâsı olan insân-ı kâmil senin sönük ve ma'nâsız i'tirâzlarından dolayı pis ve bâtıl olur mu? Ve hakikat güneşi olan insân-ı kâmilin şu'le-i kemâlî senin "püf" demen ile söner mi? Nitekim Kur'ân'a ve Peygamber'e i'tirâz eden münkirler hakkında Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: *يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ* (Saf, 61/8) ya'nî "Onlar Allâh'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Halbuki Allah nûrunu, münkirler kerîh görseler bile itmâm edicidir."

حکم بر ظاهر اگر هم می کنی
چیست ظاهر تر بگو زین روشنی

2098. *Eğer hükmü zâhîr üzerine edersen dahi, söyle, bu rûşenlikten daha zâhîr nedir?*

Eğer "Ben i'tirâzâtımı zâhir olan şeriat üzerine yapıyorum" dersen dahi, ey nâkısu'l-akl olan âlim-i zâhirî efendi! Hızır ve Mûsâ (a.s.) kıssasını Kur'an'da okumadin mı? Eğer insân-ı kâmilinden sâdır olan akvâl ve ef'âl ve ahvâl senin kısacık aklına ve muhâkemelerine sığmıyor ise, niçin haddini bilmezsin? O insân-ı kâmilin nûr-ı kemâlinden daha zâhir olan nedir? Kör müsün? Bu zuhûru niçin görmezsin?

باشد اندر غایت نقص و قصور

جمله ظاهرها بیش این ظهور

2099. *Bütün zâhirler bu zuhûrun önünde gayet naks ve kusûr içinde olur.*

Hak, insân-ı kâmilin mazharında ve taayyününde cem'iyyet-i esmâî ile zâhir olmuştur. Ey âlim-i zâhirî! Bu zuhûru nasıl inkâr edersin ki, meşhûr olan hadîs-i kudside ويدا ولسانا وبعيرا له سمعا وبعيرا كذا ya'nî "Ben bir kulumu sevdiğim vakit, onun sem'i ve basarı ve dili ve eli olurum" buyurulmuştur. Hak, bir kâmilin sem'i ve basarı gibi kuvâsında ve dili ve eli gibi a'zâsında zâhir olursa sen onun sözlerini ve fiillerini ve hallerini, kendi kısa aklına göre ne hak ile muhâkeme ederek "Ben zâhir-i şer'e göre hüküm ve i'tirâz ediyorum" dersin? Senin bu zâhirî hükümlerin onun önünde son derecede noksan ve kusûr olmaz mı? Ve senin ona i'tirâzın yukandaki hadîs-i kudsi mücibince Hakk'a i'tirâz olmaz mı?

شمع کی میرد بسوزد پوز او

هر که بر شمع خدا آرد پفو

2100. *Her kim şem'-i Hudâ'ya pûf getirirse, şem' ne vakit söner? Onun ağızı yanar.*

Her kim Hakk'ın şem'i olan insân-ı kâmilin nûruna birtakım indî i'tirâzlar ile pûf diye söndürmek isterse, hiçbir vakitte o, Allâh'ın şem'i ve nûru sönmeyiz. Belki onun ağızı yanar ve âkıbet dili tutulur ve kalbi ve rûhu kararır.

کین جهان ماند یتم آفتاب

چون تو خفاشان بسی بینند خواب

2101. *Senin gibi yarasa kuşları birçok rû'yâlar görürler ki, bu cihân güneşin yetimi kalır.*

Ey ta'n edici kimse! Hakikat güneşinden gözleri kamaşan senin gibi birçok yarasa kuşları rû'yâ ve hayâl görürler; ve bu rû'yâ ve hayâller ile birtakım ahmakları kandırıp bu hakikat güneşinden uzaklaştırarak o güneşin yetimi bırakırlar. O güneşin nûru sönmez. Fakat hem sen ve hem de kandırdığın bu ahmaklar dünyâda ve âhirette perişân olursunuz.

هست صد چندانکه بد طوفان نوح

موجهای تیز دریاهاى روح

2102. *Râh deryâlarının şedîd olan dalgaları yüz kadar vardır ki, tûfân-ı Nûh oldu.*

İnsân-ı kâmillerden her birinin rûhu bir deryâ gibidir. Onların şedîd olan kahr dalgaları Nûh (a.s.) tûfânının yüz misli oldu ve münkirleri hem zâhiren ve hem de bâtinen kahr etti. *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*’daki şu vak’a bu ma’nâyı tavzîh eder:

“Bir gün Hz. Hudâvendigâr sakf-ı hâne üzerinde idi. Ashâbdan bir tâife hâne derûnunda hakâyık ve maânî bahsi ile meşğul idiler. Onlardan birisi şiddet-i şevk ve zevk sebebiyle harâretli ciğerinden bir âh-ı sert çekti. Bir şahs-ı ma’rûf sokaktan geçmekte idi. Bu âh sadasını işitip “Dam üzerinde Hz. Hudâvendigâr’ın illetini işitiniz!” dedi. Zât-ı hazretleri dahi sâika-i izzetle eğilip “Bakalım illet kime vâki’ olur?” buyurdular. Takdîr-i rabbânî ile o şahıs bir illete giriftâr oldu ve illet-i mezkûre temâdî edip tedâvîsinden âciz kaldı. Bir müddet sonra Hz. Hudâvendigâr’ın infîâlî hâtırına gelip, bu hastalığın sebebi onların hâtır-ı şerîflerinin infîâlinden ileri geldiğini bilerek, kalkıp zât-ı hazretlerine gitti. Tövbe ve istiğfâr ile meşğul oldu. Tövbesi makrûn-ı icâbet olmakla o maraz ondan zâil oldu.”

لیک اندر چشم کنعان موی رست نوح و کشتی را بهشت و کوه جست

2103. *Fakat Ken’ân’ın gözünde kıl bitti. Nûh’u ve gemiyi bıraktı. Dağı istedi.*

Fakat münkirler böyle makhûr olanlardan ibret almadılar. Çünkü Nûh (a.s.)’ın oğlu Ken’ân’ın gözünde inkâr kılı bittiği gibi, bunların gözünde de bu inkâr kılı bitti; ve Ken’ân Nûh (a.s.)’ı ve gemisini terk edip dağa ilticâ ettiği gibi, bu münkir olan âlim-i zâhirî efendiler de insân-ı kâmilî ve onun hıfz u himâye gemisini bırakıp, kendi enâniyetleri ve varlıkları dağına ilticâ ettiler. O âlim ise “Biz de âlimiz, farkımız nedir ki ona tâbî’ olalım?” dediler.

کوه و کنعان را فرو برد آن زمان نیم موجی تا بقعر امتهان

2104. *O zaman bir yarım dalga dağı ve Ken’ân’ı ihânet ka’rına kadar aşağıya götürdü.*

“İmtihân”, ihânet ve ihtikâr demektir. Ya’nî, o zaman hem Ken’ân’ı ve hem de ilticâ ettiği dağı bir yarım dalga gelip, ihânet ka’rına kadar götürdü-

ğü gibi, bu münkirlerin dahi hem kendilerini ve hem de ilticâ ettikleri mev-hûm enâniyetlerini ve vücûdlarını yarım dalga mesâbesinde olan insân-ı kâmilin cüz'î bir nazar-ı kahır ve celâli ihânet ve helâk ka'rına kadar götürür. Nitekim *Reşahât*'taki bir vak'a bu ma'nâyı tavzîh eder:

"Şâh-ı Nakşebend hazretlerinin hulefâsından Alâeddîn-i Attâr (k.s.) nakle-der ki: Bir gün Şeyh Abdülkebîr-i Yemenî hazretlerinin meclis-i şeriflerine dâ-hil oldum. Sâdât ve meşâyih ve ulemâ ve fukahâ-yı Mekke'den meclislerin-de birçok kimseler var idi; ve şeyh hazretleri maârif-i ilâhiyyeden söz söyler idi. Nâgâh ehlullâha ve kelâm-ı ehlullâha münkir olan ulemâ arasında galî-zu't-tab' bir fakîh i'tirâz vechi üzere şeyhin sözlerine dahl eyledi. A'yân-ı meclisten biri o fakîhe "Sus!" diye itâb etti. Fakîh dedi ki: "Eğer nâ-meşrû' ve nâ-ma'kul söylersem beni men' ediniz. Eğer sözüüm meşrû' ve ma'kul ise ni-çin mâni' olursunuz?" Fakîh bu sözü söyleyince Abdülkebîr hazretleri bana müteveccih olup buyurdular ki: "Yâ Acem! Beni bundan kurtar!" Fakîh dedi ki: "Acabâ ben zulüm ve sitem mi ediyorum ki halâs istiyorsunuz? Bir söz söylediniz, bana şübhe ârız oldu. Cevâb isterim. Cevâb vermek gerek! Bu mertebe mübâlağanın ne ma'nâsı vardır?" Hz. şeyhe gazab târif oldu. Ol fa-kîhe müteveccih olup buyurdular ki: "Şübhen nedir? Söyle!" Fakîh söylemek isteyince yüzü üzerine düşüp aklı başından gitti. Şeyh hazretleri dahi kalkıp halvetlerine gittiler. Meclis dağıldı. O fakîh bi-huş yüzü üzerine düşmüş bir hâlde yatar idi. Nihâyet bir kilim getirip fakîhi kilim içine koyup dışarı çıkar-dılar. Henüz şeyh hazretleri evlerinden dışarıya çıkmadan cân verdi." Ah-med-i Serhindî *Mektûbât*'ının 1. cildinin 100. mektûbunda bu Abdülkebîr-i Yemenî (k.s.) hazretlerine de i'tirâz eder ve hattâ tekfîrine kadar cür'et eder (neûzü billâh!). Fakîr, yazdığım risâlede bundan dahi bahsettim.

مه فشاند نور و سگ و وع کند سگ ز نور ماه کی مرتع کند

2105. *Ay nûr saçar ve köpek hav hav eder. Köpek ayın nûrundan ne vakit tena'um eder?*

"Merta'", masdar-ı mîmîdir, "yeyip içip oynamak" ma'nâsına olan "rat" ve retû'" masdarlarındandır, "tena'um etmek ve eğlenmek" demek olur. Ya'nî, insân-ı kâmil ay gibidir. O nûr-ı ma'rifetini saçar. Köpek meşrebinde olan münkirler ise i'tirâz eder. Köpekler ayın nûrundan zevk alıp tena'um ve tefferûc edemediği gibi münkirler de insân-ı kâmilin nûr-ı ma'rifetinden zevk alamaz.

شب روان و همراہ مہ بتک ترک رفتن کی کنند از بانگ سگ

2106. *Gece gidiciler ve onun sür'atli yoldaşları köpeğin sesinden ne vakit gitmeyi terk ederler?*

Bu âlem-i kesâfet karanlığı içinde Hak yoluna gidiciler ve bu karanlığı nûrlandıran bir ay olan insân-ı kâmile koşmak ile yoldaşlık ile refâkat eden hakikat tâlibleri köpek meşrebinde olan mu'terizin sesinden dolayı Hak yoluna gitmeyi hiç terk eder mi?

جزو سوی کل روان مانند تیر کی کند وقف از پی ہر گندہ پیر

2107. *Cüz, küll tarafına ok gibi gidicidir. Her kokmuş ihtiyardan dolayı ne vakit durur?*

Ya'nî, insân-ı kâmilin rûhu ezelden kendisine tebaiyyetleri mukarrer olan hakikat tâliblerinin rûhlarının küllüdür ve onun rûhu bu tâliblerin rûhlarının imâmıdır. Nitekim sûre-i İsrâ'daki âyet-i kerîmede *يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ* (İsrâ, 17/71) ya'nî "O günde biz nâsı kendilerinin imamlarına da'vet ederiz" buyrulur. Binâenaleyh bu âlem-i kesâfet olan dünyâda ervâh-ı cüz'iyeye kendilerinin imâmı olan ervâh-ı külliyye tarafına ok gibî sür'atle gidicidirler. Her kokmuş ihtiyarın birtakım boş i'tirâzlar ve ta'nlar ile iğvâsından dolayı hiç bu git-tiği yolda tevakkuf eder mi? Ve yürüyüşünde durur mu? Onun imâmı olan kâmil o rûh-ı cüz'iyi mûknatıs gibi kendisine cezbe eder.

جان شرع و جان تقوی عارفست معرفت محصول زہد سالفست

2108. *Şer'in cânı ve takvânın cânı ârifîtir. Ma'rifet, zühd-i sâlifin mahsûlûdür.*

Ey âlim-i zâhirî efendi! Sen hakikat tâliblerini yollarından alıkoymak için şer'iatten ve takvâdan bahs edersin ve onları ârif-billâh olan insân-ı kâmilin hüccetinden ve tarîkından tenfîr etmeye çabalarsın; halbuki ârif-billâh şer'-i ilâhînin rûhu ve takvânın cânıdır. Zîrâ ma'rifet evvelce icrâ edilmiş olan zühd ve takvânın mahsûlû ve neticesidir. Nitekim Tirmîz şehrinin şeyhülislâmı demiştir ki: "Hz Pîr'in mürşidi Seyyid Burhâneddîn kütüb-i meşâiyihî ve onların makâlât ve esrârını mütâlaa etmiş olduğundan hakâyika müteallık kelâmı güzel edâ buyururlar." Birisi dedi: "Nihâyet sen de mütâlaa ediyorsun, niçin öyle söz söyleyemiyorsun?" Şeyhülislâm cevâben dedi: "O mücâhede ve amel arkasıdır." O kimse dedi: "Niçin sen de o kapıyı çalmıyorsun?"

زهد اندر کاشتن کوشیدنت معرفت آن کشت را رویدنت

2109. *Züh'd ekmekte çalışmaktır. Ma'rifet o ekinin neşv ü nemâsıdır.*

Züh'd bir tarlaya ekin ekme husûsunda çalışmak gibidir; ve ma'rifet o evvelce ekilmiş olan tohumun bitmesi ve neşv ü nemâ bulmasıdır. Binâenaleyh evvelen züh'd ve takvâ arkasında koşmak ve sonra ma'rifet-i ilâhiyyeyi elde etmek bu yolun kâidesindendir.

پس چو تن باشد جهاد و اعتقاد جان این کشتن نباتت و حصاد

2110. *Binâenaleyh cihâd ve i'tikâd cisim gibidir. Bu ekmenin cânı nebât ve hasâddır.*

Ya'nî, mücâhede ve i'tikâd-ı sahîh cisim gibidir; ve bu mücâhede ve i'tikâd tarlaya tohum ekmeğe benzer; ve bu tohumun neşv ü nemâ bulması ve sonra da onu biçmek bu ekmenin ve çalışmanın cânı ve rûhu mesâbesindedir. Hz. Pîr efendimiz *Fîhî Mâ Fîh*'lerinin 12. faslında züh'd hakkında şöyle buyururlar:

“Bir âlim yüz zâhîdden iyidir, demişlerdir. Zîrâ zâhid züh'dünü ilim le icrâ eder. İlimsiz züh'd muhâldir. Nihâyet züh'd nedir? Dünyâdan i'râz etmek ve yû-zünü tâata çevirmek ve âlem-i âhirete teveccüh etmektir. Bu hâlde dünyâyı ve onun sebâtıslığını ve çirkinliğini ve âhiretin letâfet ve sebâtını ve bekâsını bilmek lâzım gelir; ve “Nasıl tâat edeyim ve ne tâat kılayım?” diye tâatta ihtihâda vâkıf olmak icâb eder. Bunların cümlesi ilimdir. Halbuki onun maksûdu ilim değildir. Binâenaleyh ilim olmaksızın züh'd muhâldir. Bu hâlde zâhid hem âlimdir ve hem de zâhiddir. Yüz bin zâhîdden iyi olan bu âlim, açabâ nasıl olur? Onun ma'nâsını anlamamışlardır. O başka ilimdir ki, Hak Teâlâ hazretleri evvelce o kimsenin kendisinde olan bu ilim ve züh'dünden sonra ona o ilmi ihsân eder. Bu ikinci ilim o ilim ve züh'dün semeresi olur. Elbette böyle âlim yüz bin zâhîdden iyi olur. Bunun nazîri odur ki: Bir kimse bir ağaç diker ve bu ağaç meyve verir. Meyve veren bu ağaç elbette henüz meyve vermeyen yüz bin ağaçtan iyidir. Çünkü o ağaçların meyve vermemeleri ihtimâli vardır. Çünkü yolda birçok âfetler vardır. Ve Ka'be'ye vâsıl olan bir hacı henüz beriyyede ve yolda giden yüz hacıdan iyidir. Onlarda vusûl ve adem-i vusûl endişesi vardır. Amma bu hakîkate vâsıl olmuştur. Bir hakîkat yüz bin şekten iyidir.”

امر معروف او و هم معروف اوست کاشف اسرار هم مکشوف اوست

2111. *Emr-i ma'rûf odur ve ma'rûf dahi odur. Esrâr keşf edici odur. Mekşûf dahi odur.*

Ya'nî, kendi hakikatine vâsıl olan insân-ı kâmilin kendisi Hakk'ın emr-i ma'rûfudur. Zîrâ onun akvâli ve ef'âli وسما وبعصرا ولسانا ويدا ya'nî "Onun sem'i ve basarı ve dili ve eli olurum" hadîs-i kudsîsi mûcibince Hakk'ın ondan cârî olan akvâli ve ef'âlidir. Binâenaleyh o söylediği vakit Hakk'ın esrârının kâşifi olur; ve onun sözü emr-i ma'rûf olur ve onun sûreti ve taayyünü Hakk'ın âleti olduğundan hîn-i zamânda da Hakk'ın mekşûf ve açık bir sırı olur. Nitekim hadîs-i kudsîde من اسرارى الانسان سر من اسرارى ya'nî "İnsan sırlarımdan bir sırdır" buyurulmuştur.

شاه امروزيه و فرداى ماست پوست بنده مغز نغزش دئاماست

2112. *Bugünümüzün ve yarınımızın şâhidur. Kabuk dâimâ onun latîf olan içinin bendesidir.*

Ya'nî, insân-ı kâmil bugünümüzün ya'nî dünyamızın ve yarınımızın ya'nî âhiretimizin şâhidur. Bu zâhîr olan âlem-i kesif kabuk mesâbesindedir ve insân-ı kâmilin hakîkatî ise latîf olan iç gibidir; ve kabuk dâimâ için bendesi ve hizmetçisi olduğu gibi, âlem-i zâhîr dahi insân-ı kâmilin latîf olan bâtunının ve hakîkatinin hâdimidir.

چون انا الحق گفتم شيخ و پيش برد پس گلوى جمله كورائرا فشرده

2113. *Vaktâki şeyh "ene'l-Hak" dedi ve ileri götürdü, binâenaleyh bütün körlerin boğazını sıktı.*

Vaktâki Ebu'l-Hasan hazretleri Hz. Mansûr'un "ene'l-Hak" demesi mukâbilinde olan لو عرفتمونى لسجدتمونى ya'nî "Eğer beni bilse idiniz, bana secde ederdiniz" sözünü söyledi ve bu söz "ene'l-Hak" sözünden daha ileri gitmek idi. Zîrâ Hz. Mansûr "ene'l-Hak" demekle iktifâ etti. Kendinin secde mahallî olduğunu tasrîh ve izhâr etmedi. Ebu'l-Hasan hazretleri bu sözûyle daha ileriye gitmiş oldu. Binâenaleyh bu sözûyle bütün kalb ve akıl gözleri kör olan ulemâ-i zâhirenin boğazını sıktı. Nitekim Hz. Fîr efendimiz bir beyt-i şeriflerinde şöyle buyururlar:

حق زشجر گفتم منم وآن شد و مقبول همه گر زبشر گوید این دورمدارش زعمی

İzâhen tercüme:

"Ya'nî Hak Teâlâ ağaçtan, Mûsâ (a.s.)a hitâben "İnnî enallâh" [Muhakkak ki ben Allâh'ım] (Kasas, 28/30) buyurdu ki, bu Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûrdur. Ulemâ-i zâhire bunu inkâr edemeyip kabûl ederler. Fakat ağaçtan efdâl olan beşerden söylerse, bunu kalb ve akıl körlüğünden dolayı niçin inkâr edersin?"

Ma'lûm olsun ki, bu sözün nazîrini Hz. Fîr efendimiz dahi şu beyitlerinde söylemişlerdir:

این هیكل آدمست روپوش ما قبله جمله سجدهائیم

"Bu âdemin heykel-i cismi yüz örtücü ve nikabdır. Biz bütün secdelerin kablesiyiz."

Ve diğer bir beyitlerinde de:

منصور اشارت گو از خلق بدار آمد از تندئ اسرارم حلاج زند دارم

"İşâret söyleyici olan Mansûr halk tarafından darağacına geldi; halbuki benim esrârımın sertliğinden ve şiddetinden dolayı Hallâc beni darağacına çeker" buyurlar.

"Esrânn şiddeti" budur ki: Hz. Mansûr "ene'l-Hak" demekle iktifâ etti. Fakat mahall-i secde olduğunu i'ân etmedi. Sâniyen, Mansûr "ene" demekle bu surn kendisine tahsis etti; Hz. Fîr kendi kelâmlarında bütün insân-ı kâmillere ta'mim buyurup daha açık söyledi. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir müs-tezâd beyitlerinden ba'zılan şöyledir:

دل برد و نهان شد	هر لحظه بشکل آن بت عیار بر آمد
گه پیر و جوان شد	هر دم بلباس دگران یار بر آمد
خود رفت بکشتی	گه نوح شد و کرد جهانرا بدعا غرق
آتش گل ازان شد	گه گشت خلیل و بدل نار بر آمد
دارای جهان شد	تا عاقبت از شکل عرب وار بر آمد
منکر مشویدش	رومی سخن کفر نگفته است و نگوید
از دوزخیان شد	کافر بود آنکس بر انکار بر آمد

"O dilber-i ayyâr her lahza şekil ile zâhir oldu; gönül kapı ve gizlendi. Her dem başka libâslar ile zâhir oldu; ba'zan ihtiyâr ve ba'zan delikanlı oldu. Bir vakit Nûh (a.s.) oldu ve duâ ile cihânı tûlâna gark etti; kendisi gemiye bindi. Bir vakit de Halîl (a.s.) oldu ve ateş içine çıktı; ateş ondan gülîstân oldu. Nihâyet Arâb vâir olan şekilden zâhir oldu; cihânın dârâsı oldu. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî küfür sözünü söylememiştir ve söylemez; ona münkir olmayınız. Kâfir bu sözleri inkâr üzerinde zâhir olan kimsedir ki, cehennemliklerden oldu."

چون انای بنده لا شد از وجود پس چه ماند تو بیندیش ای محمود

2114. *Uaktâki bendenin "ene" si vücûddan yok oldu, binâenaleyh ey inkâr edici, sen düşün: Ne kaldı?*

Ey kimse! Eğer ene'l-Hak ne demek olduğunu anlamak ister isen, îzâhı budur ki: Vaktâki bir kulun enesi ve benliği mevhum olan vücûdundan ve varlığından yok oldu, binâenaleyh ey inkâr edici âlim-i zâhirî efendi! Sen bir iyi düşün! O vücûdda ne kaldı? Ma'lûm olsun ki: "Ene", "ben" demek insan kendi nefsinde ve varlığında istiklâl tasavvur etmekle olur. Eğer bu istiklâl tasavvuru zevken ve hâlen insanın vehminden ve tasavvurundan kâmilten silinmiş olursa, ancak bu vücûd-i mevhumun kayyûmu olan Hakk'ın varlığı kalır. Bu bir hâl ve zevktir ki, fıkır ve ilim tarîkıyla anlaşılmaz. İnsan ilmen ve tefekkürën böyle bir tasavvurda bulunsa bile, kendinin zevki ve hâli olmadığının için, onun fiili bu tasavvurunu ve tefekkürünü tekzib eder. Nitekim 5. cildin 4141 ve 4142 numaralı beyitlerinde:

کی شود کشف از تفکر این انا این انا مکشوف شد بعد از فنا
می فتد این عقلها در افتداد در مغاکِ حلول و اتحاد

[Ya'nî "Bu ene tefekkür cihetinden ne vakit keşf olunur? Bu ene fenâdan sonra mekşûf olur. Bu akıllar kayıp addettiği Hakk'ı aramakta hulûl ve ittî-hâd çukuruna düşer"] buyurmuşlardı. Tercüme ve îzâhı orada vardır.

گر ترا چشمیست بگشا درنگر بعد لا آخر چه می ماند دگر

2115. *Eğer senin gözün varsa aç bak! Lâ'dan sonra nihâyet başka ne kalır?*

Eğer senin kalbin ve akıl gözün varsa aç bak! Bir kimse bu vücûd-i mevhumdan yok olduktan sonra nihâyet başka ne kalır? Nitekim âyet-i kerîmede *كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَ* (Kasas, 28/88) ya'nî "Her bir şey hâlikîr ve yoktur; ancak onun ya'nî Hakk'ın vechi ve zâtı hâlik değildir, bâkîdir" buyurulur. Binâenaleyh vücûd-i mevhumundan zevken ve hâlen kurtulmuş ve Hakk'ın kayyûmiyeti ile kâim bulunmuş olan insân-ı kâmilin sözlerine i'tirâz Hakk'a i'tirâz olur.

ای بریده آن لب و حلق و دهان که کند تف سوی ماه آسمان

2116. *Ey o dudak ve boğaz ve ağız kesilmiş olsun ki, âsumânın ayı tarafına "tüh!" eder.*

Âlem-i ulvînin ayı olan insân-ı kâmil tarafına birtakım boş i'tirâzlar ile "tüh" diyen ve tüküren bir kimsenin dudağı ve boğazı ve ağzı kesilmiş olsun!

تف برویش باز گردد بی شکلی تف سوی گردون نیابد مسلکی

2117. Şübhesiz onun tühü onun yüzüne geri döner. Tüh, felek tarafına bir meslek bulamaz.

Şübhesiz böyle bir ahmağın "tüh" demesi ve tükürmesi onun yüzüne geri döner ve âkibet kendisi rezil ve bednâm olur. Onun tükürüğü makâmı felek-i ulvî olan insân-ı kâmil tarafına bir meslek ve yol bulamaz. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) hazretlerinin maârifine i'tirâz edenlere karşı muhakkıkın hazarâtı öyle ma'kul ve muhik cevâblar vermişlerdir ki, bu mu'teriz ahmakların tutar yeri kalmamıştır ve kıyâmete kadar ahmaklıkları sâbit olmuştur.

تا قیامت تف برو بارد ز رب همچو تبت بر روان بو لہب

2118. Kıyâmete kadar Rab'den onun üzerine tüh yağar. Bû Leheb'in üzerine "Tebbet" gibi.

Ya'nî, Ebû Leheb'in rûhu üzerine Kur'ân-ı Kerîm'de okunan تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ (Tebbet, 111/5) ya'nî "Ebû Leheb'in elleri kırlsın ve helâk olsun!" âyet-i kerîmesinde Rabbü'l-âlemin tarafından tüh ve terzîl sağanakları yağdığı gibi, insân-ı kâmile ta'n ve i'tirâz eden ahmak üzerine de öyle kıyâmete kadar Rabbü'l-âlemin tarafından tüh yağar.

طبل و رایت هست ملک شهریار سگ کسی که خواند او را طبل خوار

2119. Davul ve bayrak şehriyârın mülküdür. Köpek bir kimsedir ki, ona lüpçü ta'bîr etti.

Evliyânın çoğu fakr-ı sûfiyi ihtiyâr ettiklerinden, dünyânın debdebe ve âlâyışine mağrûr olan nefis sâhibleri onlara lüpçü ve bedâva yiyici nazarıyla bakarlar. Nitekim mu'teriz olan kadın dahi Ebu'l-Hasan hazretleri hakkında öyle demiş idi. Bu beyt-i şerif o i'tirâzın cevâbidir. Ya'nî, davul ve bayrak ve mızıkâ sûfî hükümdârların mülkü olup onların sıyt u şöhretini i'lân ettiği gibi Hak tarafından evliyâyâ ihsân olunup davul ve bayrak mesâbesinde olan kerâmât dahi onların mülküdür ve onların sıyt u şöhretini nâsa i'lân eder. Bî-nâenaleyh onlar cemî-i zamanda nâsın değil, Hakk'ın ni'metini yerler ve

içerler. Onlara bedâva yiyici ve lüpçü diyen kimse dünyâ cîfesine tâlib olan bir köpektir.

شرق و مغرب جمله نانخواه ويند

آسمانها بنده ماه ويند

2120. *Gökler onun ayının bendesidirler. Şark ve garb hep onun eklemek yiyici-*
[2102] *sidirler.*

Avâlim-i ulviyye o insân-ı kâmilin ay mesâbesindeki rûhunun bendesi ve hizmetçisidir. Hakikatte şark ve garb ahâlisi bütün onun ni'metini yiyicidirler. Çünkü Hakk'ın onlara olan in'âmı kutb-ı zaman olan bu insân-ı kâmilin yüzündendir.

جمله در انعام و در توزيع او

زانکه لولا کست بر توقيع او

2121. *Zîrâ ki onun tevki'i üzerinde "lev-lâk" vardır ve cümle onun in'âmın-*
da ve tevzi'indedir.

"Tevki'", tezkire ve üzerinde hükümdârın işâreti olan fermân ma'nâsıdır. Ya'nî, şark ve garb halkının o insân-ı kâmile bende olmasının sebebi budur ki: Ona verilmiş fermân-ı ilâhî üzerinde *لولاك لما خلقت الافلاك* ya'nî "Ey habîbim! Sen olmasa idin yerleri ve gökleri yaratmaz idim!" yazılmıştır. Bu hadîs-i kudsi bi'l-asâle Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz hakkındadır ve bi'l-ve-râse insân-ı kâmilin cümlesine râci'dir. Ve kutbu'l-aktâb olan velî bilcümle evliyânın fevkinde olup kalb-i Muhammedî üzerinedir ve o hazretin akvâli ve etvân ve meşrebi ve ef'âli Server-i âlem Efendimiz'e tamâmiyle uygundur; ve bu kutbu'l-aktâb her asırda bir kimseden ibâret olur ve bu âlem-i sûrete maddî ve ma'nevî olan nızıklar bu kutbu'l-aktâb vâsıtasıyla tevzi' buyrulur. Onun vücûdu yeryüzünde bir hazîne-i ilâhiyyedir. Binâenaleyh cümle halk o insân-ı kâmilin in'âmı ve bu in'âmın tevzi'i içindedir.

گرش و نور و مکانی ملک

گر نبودی او نیایدی فلك

2122. *Eğer o olmasa idi, felek devri ve nûru ve melekler mekânlığı bulmazdı.*

Eğer bi'l-asâle insân-ı kâmil olan Server-i âlem Efendimiz ve onun nübüv-ette ve velâyette vârisleri olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtı olmasa idi, eflâk teşekkül edip her birisi kendi mihveri ve mahreki etrâfında dönücü olmazdı ve fezâdaki güneşler nûru ve ziyâyı bulmaz idi ve melek mekânlığı ya'nî kuvvâ-yı vücûd-i hakikî masrûf olacak bir mahâl ve mekân bulmazdı. Zîrâ kuvvet

bir maksadın husûlû için sarf olunur. Eğer zuhûru matlûb-ı ilâhî olan insân-ı kâmil olmasa idi, bunların hiçbirisine lüzûm kalmaz idi. Çünkü âlem-i kevn bir ağaçtır ve onun meyvesi insân-ı kâmilidir. Bahçıvanın ağacı dikip terbiye etmesinden maksûdu meyvenin yetişmesidir.

گر نبودی او نیایدی بحرٌ هیت و ماهی و در شاهوار

2123. *Eğer o olmasa idi, denizler heybetini ve balığı ve şâha lâyıık inciği bulmazdı.*

Eğer o insân-ı kâmil olmasa idi, o engin denizlerin yüksek dalgalarıyla heybet göstermeleri vâkı' olmaz ve onlarda türlü türlü balıklar ve şâha lâyıık latîf inciler zuhûra gelmez idi. Ba'zı nüshalarda "heybet ve mâhî" yerine "hey'et-i mâî" vâkı'dır. "Akıcı suya mensûb olan hey'eti ve şekli bulmazdı," demek olur.

در درونه گنج و بیرون یاسمین گر نبودی او نیایدی زمین

2124. *Eğer olmasa idi, yeryüzü içinde defîne ve dışında yâsemin bulmazdı.*

Eğer insân-ı kâmil olmasa idi, yeryüzü kendisinin içinde türlü türlü ma'den hazînesini ve dışında da yâseminleri ve türlü türlü kokulu ve latîf manzaralı çiçekleri bulmazdı.

میوه‌ها لب خشک باران ویند رزقها هم رزق خواران ویند

2125. *Meyveler onun yağmurunun susamışdır. Rızıklar dahi onun rızıkını yiyicidirler.*

"Leb-i huşk" "dudağı kuru" demek olup "susamış"tan kinâyedir. "Meyveler"den murâd, şecere-i kevnin ham meyveleri olan efrâd-ı beşerdir. "Rızıklar"dan murâd, efrâd-ı beşerin cisimlerini takviye eden hem sûrî gıdâ ve hem de rûhlannın isti'dâdına göre gerek îmândan ve gerek küfürden olan ma'nevî gıdâlardır. Ya'nî, şecere-i kevnin ham meyveleri olan bütün efrâd-ı beşer sûrî ve ma'nevî olan gıdâlarda kutbu'l-aktâb olan insân-ı kâmilin feyiz yağmuruna susamıştır ve onlara gelen îmândan ve küfürden sûrî ve ma'nevî olan gıdâlar dahi, o kutbu'l-aktâbdan kuvvet ve neşv ü nemâ bulurlar. Zîrâ Hakk'ın bilcümle tecelliyât-ı esmâiyye ve sıfâtiyyesi kutbu'l-aktâbın eliyle tevzî' olunur. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) hazretleri *et-Tedbirâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye* isimindeki kitâb-ı latî-

finde şöyle buyururlar: اَباحَ لَهُ التَّصَرُّفُ فِي الْأَكْوَانِ بِمَا بِهِ عَنِهَا زَجْرُهُ وَسُورَى فِي قَبَضَتِهِ الْاِخْذُ Ya'nî "Kutub için Hak Teâlâ ekvânda tasarrufu mübâh kıldı ki, onunla onu ondan zecr etti; ve î mân ile küfr eden kimse arasındaki ahzi onun kabzasında müsâvî kıldı. Ve bu kabza üzerinde izhâr eyledi."

Ya'nî Hak Teâlâ kutbu'l-aktâba nizâm-ı akl üzere hazret-i şehâdetde tasarrufu mübâh kıldı. Ve bu tasarrufu ism-i Zâhir'in ahkâmı tahtında vâki' olur ve onun bu tasarrufu tasarruf-ı Hak olduğundan ism-i Bâtın hükmüne nazaran kutub tasarruftan mezcûr ve memnû'dur. Zîrâ hakîkatte kutbun vücûdu yoktur; "lâ mevcûde illallâh." Halife-i ilâhî olan kutub yeryüzünde hazîne-i Hakk'ın emîni olduğundan ism-i Zâhir ve Bâtın'ın tecelliyâtı cemî'-i zerrât-ı âleme kutbun kabzasından vâki' olur; ve o kabzadan tevzî' olunur. Ve î mân ve küfür tecelliyât-ı esmâiyeden ibâret olup, bu her iki şe'nin iktizââtı onların mezâhiri olan mü'minler ile kâfirlere taksîm olunur; ve küfür ile î mânın tevzî'i ve onların mezâhirinden küfür ve î mân eserinin zuhûrunda onların ahzi ya'nî mü'mine î mânın mükâfâtını ve kâfire küfrünün mücâzâtını îsâl emri kutbun kabzasında müsâvidir. Zîrâ mükâfât ve mücâzât bu mezâhirin ahvâlinde birer hâldir. Hâl-i î mânı hâl-i mükâfât ve hâl-i küfrü hâl-i mücâzât ta'kîb eder. Bunlar hakîkatte o mezâhirin a'yân-ı sâbitelerinin ahvâlinde birer hâl ve hâl-i evvellerini ta'kîb eden hâl-i sânilerdir. Bu i'tibâr ile cezâ ve ikâbdır; ve bir i'tibâr ile de hâldir; ve tecelliyât-ı esmâiyye hasebiyle mezâhirin tevzî'-i ahvâli kutbun kabzasından müsâvâten vâki' olur. Herkes hakkını alesseviyye alır. Hiç kimseye hakkından ne fazlası ve ne de noksanı verilmez."

هين كه معكوسست در امر اين گره صدقه بخش خویش را صدقه بده

2126. *Âgâh ol! Bu düğüm ma'küstür. Kendinin sadaka bahş edicisine sadaka ver!*

"Düğüm"den murâd, ism-i Bâtın ile ism-i Zâhir'in birleşip düğümlendiği bir mevzun olan bu âlem-i şehâdetdir. Ya'nî, ey tâlib-i hakikat! Âgâh ol! Bâtın ile zâhirin düğümlendiği bir mahal olan bu âlem-i sûrette iş tersinedir. Ya'nî kutbiyyette bulunan zât bilcümle tecelliyât-ı ilâhiyyenin müvezzî'i olduğu hâlde fakr-ı sûrî içinde görünür. Ey kimse! Sana gelen zenginlik o kutbun sana olan sadakasıdır. Fakat senin bundan haberin yoktur. Sen kendine sadaka verici olan bu kutba zâhirde sadaka ver ve onun nzk-ı sûrisine muâvenet et! Ya'nî kutbun sana bâtında verdiği sadakayı sen tersine olarak zâhirde ona sa-

daka ver! Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şerîfte bu ma'kûsiyetin delilleri vardır. Kur'ân'daki delili *إِنْ تَصْرُوا اللَّهَ يَصْرُكُمْ* (Muhammed, 47/7) ya'nî "Eğer siz Allâh'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder" ve *وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا* (Hâdîd, 57/18) ya'nî "Allâh'a karz-ı hasen olarak ikrâz edin!" âyet-i kerîmeleri- dir. Ve hadîs-i şerîfte *وَاسْتَغْنَيْتَ فَلَمْ تَطْعَمْنِي* (Ya'âd, 10/1) ya'nî "Ey Âdemoğlu! Hasta oldum, beni ziyâret etmedin. Senden ta- âm istedim, beni it'âm etmedin ve su istedim, beni suvarmadın" buyurulmuş- tur. Ve hadîs-i nebevîde *فَانْمَا تَرْزُقُونَ وَتَصْرُونَ بَعْضُكُمْ فَمِنْ ضَعْفَائِكُمْ* ya'nî "Beni zayıflarınızın içinde isteyin! Zîrâ siz ancak zayıflarınız sebebiyle rızıklanır ve yardım olunursunuz" buyurulur.

هين غنى را ده ز کاتی ای فقیر

از فقرست همه زر و حریر

2127. *Bütün altın ve ipek sana fakîrdendir. Ey fakîr, âgâh ol! Zengine bir ze- kât ver!*

Ey zâhirde zengin olan kimse! Sana gelen bütün altınlar ve ipekli kumaş- lar bu fakr-ı sûriyi ihtiyâr etmiş olan kutb-ı zamandan gelir. Binâenaleyh sen sûrette ve zâhirde her ne kadar zengin isen de, ma'nâda fakîrsin ve muhtâc- sın. Âgâh ol, ey zengin görünen fakîr! O zâhirde fakîr görünen ma'nâ âlemin- deki zengine bir zekât ver! *Nefahâtü'l-Ûns*'te olan âtûdeki bir menkıbe bu ma'nâyı tavzîh eder:

"Tâcirlerden birisi nakl eder ki: Birtakım kumaşları hayvanıma yüklemiş ve satmak için Mısır'a gitmiş idim. Kalabalığa karıştığım vakit, hayvanımı kaybettim ve hayli aradım ise de bulamadım. Ba'zı kimseler dediler ki: Şeyh Ebu'l-Abbâs-ı Demeñhûrî hazretlerine git. Hayvanın bulunması için onun duâsını iste! Vaktâki o hazretin huzûruna gittim, selâm verdim, hâlimi anlat- tım. Hiç kulak asmadı. Fakat dedi ki: "Bize birtakım misâfirler gelmiştir, şu kadar un ve bu kadar et ve diğer şeyler lâzımdır." Ben dışarıya çıktım. Ken- di kendime dedim ki: "Vallâhi bir daha bu zâtın yanına gelmeyeeyim. Bu der- vişler kendi ihtiyâclarından başka bir şey bilmezler!" Böyle düşünerek biraz yürüdüm. Birisinde bir mîkdar alacağım var idi. Ansızın karşıma çıktı. Onu yakaladım ve "Sende olan alacağımı almadıkça aslâ seni salıvermemi!" de- dim. Bana altmış akçe verdi. Kendi kendime dedim ki: "Zararımı telâfi için şeyhin istediklerini alayım. Bu para da varsın Hak yoluna gitsin!" Velhâsıl şeyhin dediklerini satın aldım. Bir akçe arttı. Onunla da helva aldım. Hepsini bir hammâla yükleyip şeyhin zâviyesine gittim. Oraya yaklaştığım vakit hay- vanımın üstündeki kumaşlar ile berâber zâviye kapısında durduğunu gör-

düm. Dedim ki: "Bu hayvanı buldum, birisine tevdi' edeyim, bir daha kayıp olmasın!" Sonra fikrimi değiştirip dedim ki: "Bana hayvanımı ve kumaşlarımı selâmetle iâde eden elbet onu hıfz eder." Şeyhin huzûruna girdim ve getirdiğim levâzımı söyledim. Şeyh helvayı görünce: "Bu nedir?" Dedi. "Bir akçe ziyâde gelmiş idi, onunla da helva aldım," dedim. Buyurdu ki: "Bu helva şartta dâhil değil idi. Şu hâlde ben de bir şey ziyâde edeyim. Haydi kalk, kumaşlarını pazara götür ve acele sat ve parasını da peşin olarak tamâmen al ve ba'zı tâcirlerin gelip senin pazarlığını bozacağından korkma! Zîrâ deniz benim sağ elimde ve kara sol elimdedir." Bunun üzerine hemen pazara gittim. Kumaşlarımı yüksek fiyatlar ile sattım ve bedellerini de tamâmen aldım. İşim bittikten sonra tâcirler denizden ve karadan pazara yürüyüş ettiler. Sanki hepsi bağlı iken bağlanmış idi.

چون تو ننگی جفت آن مقبول روح چون عیال کافرند در عقد نوح

2128. "Senin gibi bir aybın o makbûl rûha çifti, Nûh'un akdinde kâfir olan ıyâl gibidir."

"Ey kadın! Senin gibi bir ayb-ı mücessemin ind-i ilâhîde rûhu makbûl olan Ebu'l-Hasan hazretleri gibi bir insân-ı kâmile çift ve eş olması, Nûh (a.s.)'ın akd-i nikâhında bulunan kâfir karısına benzer." "İyâl", "ayyıl"ın cem'idir. Bir kimsenin evlâd ve ezvâc gibi beslediği kimseler demektir. Burada "akd" kâfinesiyle zevce murâd buyurulmuştur.

گر نبودی نسبت تو زین سرا پاره پاره کردمی این دم ترا

2129. "Eğer bu hânedan senin nisbetin olmasa idi, imdi seni parça parça ederdim."

"Ey kadın! Eğer senin bu insân-ı kâmilin saâdethânesine bir nisbetin ve ittisâlin olmasa idi, o hazrete vâki' olan tecâvüzât-ı lisâniyyeden dolayı imdi seni öldürür ve parça parça ederdim."

دادمی آن نوح را از تو خلاص تا مشرف گشتمی اندر قصاص

2130. "O Nûh'a senden halâs verir idim. Hattâ kısısta müşerref olurdum."
[2112]

"Nûh (a.s.) meşrebinde olan o insân-ı kâмили senin sûrî tecâvüzlerinden halâs ederdim. Hattâ seni öldürdüğümünden dolayı hakkımda şer'an kısâs hükümü icrâ edilse bile, ben bu kısâs ile müşerref olurdum."

لیک با خانہ شہنشاہ زمن اینچنین گستاخی ناید ز من

2131. "Fakat zamânın şehinşâhının hânesine benden böyle küstâhlık gelmez."

"Fakat zamânın kutbu ve şehinşâhı olan Ebu'l-Hasan hazretlerinin hâne-i saâdetine ve zevce ittihâz buyurduğu bir kadına karşı benden böyle bir küstâhlık ve edebsizlik zuhûra gelmez."

رو دعا کن کہ سگ این موطنی ورنہ اکنون کردمی من کردنی

2132. "Git, duâ et ki, bu mevtının köpeğisin. Yoksa ben imdi yapmaya lâayık olanı yapardım."

"Haydi git, duâ ve şükür et ki, sen bu hâne-i saâdetin köpeğisin. Yoksa ben imdi sana karşı yapılması lâayık olan şeyi yapardım. Ya'nî sen öldürülme-ye lâayık idin, binâenaleyh seni öldürür idim." Bu beyitlerde işâret vardır ki, bir sâlik-i tarîk insân-ı kâmilin nazarına müsâdîf iken vesvese-i şeytânîyye ile ekâbire i'tirâz etse, evliyâ-yı kirâm hazarâtı onu o nazarın sâhibine bağış-layıp cezâsında müsâmaha buyururlar.

واگشتن مرید از وثاق شیخ و پرسیدن از مردمان

و نشان دادن ایشان کہ شیخ بسوی فلان پیشہ رفتہ است

Mürîdin şeyhin hânesinden geri dönmesi ve adamlardan sorması ve onların "Şeyh filân orman tarafına gitmiştir" diye nişân vermesi

بعد ازان پرسان شد او از ہر کسی شیخ را می جست از ہر سو بسی

2133. Ondan sonra o her bir kimseden sorucu oldu. Şeyhi her taraftan birçok aradı.

O yolcu olan mürîd, kadına bu sözleri söyledikten sonra, Ebu'l-Hasan hazretlerinin nerede bulunduğunu rast geldiği her bir kimseden sorucu oldu ve Hz. şeyhi her cihetten birçok aradı durdu.

پس کسی گفتش که آن قطب دیار رفت تا هیزم کشد از کوهسار

2134. Sonra bir kimse ona: "O diyârın kutbu dağlıktan odun taşımak için gitti," dedi.

"Diyâr", ev, şehir, belde ma'nâlarına olan "dâr"ın cem'idir (*Kâmûs*). "Kutb-ı diyâr", şehirlerin ve beldelerin kutbu demek olur. Bu beyt-i şerifte Ebu'l-Hasan hazretlerinin kutbu'l-aktâb olduğuna işaret buyrulur.

آن مرید ذو الفقار اندیشه تفت در هوای شیخ سوی بیشه رفت

2135. O Zülfikâr-endîşe olan mürîd şeyhin hevâsında acele orman tarafına gitti.

"Zülfikâr", kılıç ma'nâsında müsta'meldir. "Zülfikâr-endîşe", kılıç gibi keskin düşünceli, demektir. Ya'nî, o kat'î fikir sâhibi olan mürîd, Hz. şeyhi bulmak hevâ ve aşkı ile acele kendisine ta'rîf olunan orman tarafına gitti. "Teft", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "acele" demektir.

دیو می آورد پیش هوش مرد و سوسه تا خفیه گردد مه ز گرد

2136. Şeytan adamın aklı önüne ay tozdan gizli kalmak için, vesvese getirdi.

O mürîd orman tarafına giderken yolda şeytan onun aklının önüne ay gibi olan Ebu'l-Hasan hazretlerinin nûrunu toz mesâbesinde olan birtakım i'tirazlar ile örtmek için ba'zı vesveseler getirdi.

کین چنین زن را چرا این شیخ دین دارد اندر خانه یار و همنشین

2137. Dedi ki: "Bu şeyh-i dîn böyle kadını niçin evinde yâr ve hemnişîn tutar?"

Bu vesvese-i şeytâniyye üzerine mürîd kendi kendine dedi ki: "Bu dîn şeyhi olan Ebu'l-Hasan hazretleri böyle kötü huylu bir kadını niçin evinde kendisine yâr ittihâz edip berâberce oturur?" Bu zâtın kudsiyetine bakılırsa, böyle bir kadını evinde tutmak câiz değil idi.

ضد را با ضد ایناس از کجا با امام الناس نسناس از کجا

2138. "Zıddın zıddıyla inâs neredendir? Nâsın imâmı ile nesnâs neredendir?"

"Inâs", alıştırmak, vahşiliğini gidermek. "Nesnâs", avâmın "yaban adamı" dedikleri maymunun bir nev'idir. Ya'nî, "Bu kadının ahlâkı Hz. şeyhin ahlâkına taban tabana zıddır. Böyle zıddı zıd ile bir yerde cem' edip alıştırmak

nereden ve hangi ma'nâdan neş'et ediyor? Nâsın imâmı olan Hz. şeyh ile nesnâs mesâbesinde olan bu kadının berâber yaşaması ne gibi bir sır ve hikmetten nâşîdir?"

باز او لاحول می کرد آتشین کاعتراض من برو کفرست و کین

2139. O tekrâr âteşin olarak "Lâ havle" ederdi. Derdi ki: "Benim onun üzere i'tirâzum küfür ve kındır."

Mürîd bu vesveseler üzerine harâretli bir sûrette "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" okurdu ve derdi ki: "Böyle bir insân-ı kâmil üzerine benim kalbi-me vârid olan bu i'tirâz tarîkaate küfür ve kındır."

من که باشم با تصرفهای حق که بر آرد نفس من اشکال و دقّ

2140. "Ben kim oluyorum ki, Hakk'ın tasarruflarına benim nefsim işkâl ve ta'n getirsin?"

"Dakk", vurmak ve ta'n etmek demektir. Ya'nî, "Mâdemki Ebu'l-Hasan hazretleri bir insân-ı kâmilidir ve onun kavli ve fiili Hakk'ın sözü ve fiilidir, binâenaleyh ben kim oluyorum ki, Hakk'ın tasarruflarına karşı benim nefsim şübhe ve işkâl getirip ta'n etsin?"

باز نفسش حمله می آورد زود زین تعرف در دلش چون کاه و دود

2141. Tekrâr onun nefsi çabuk hamle getirdi. Bu taarruftan dolayı onun gön-lüne saman ve duman getirdi.

"Taarruf", bir şeyi tekellûf ile bilmeye çabalamak. Ya'nî, mürîd bu vesvese-i şeytâniyyeyi bu sûretle kovmaya çabaladığı hâlde, yine onun nefsi çabuk bir hamle ve hücum daha etti. Hz. şeyh ile kâdının ünsiyeti hakkındaki sırrı bilmeye ve anlamaya çabaladığından dolayı onun nefsi onun kalbine saman mesâbesindeki vesvese üzerine bu anlamaya çabalamak ateşini dökerek bir duman peydâ etti.

که چه نسبت دیو را با جبرئیل کی بود با او بصحبت هم مقیل

2142. Dedi ki: "Şeytanın Cebrâil'e ne nisbeti vardır? Ne vakit onunla sohbetle hem-makıyl olur?"

"Makıyl", istirâhat mahalli demektir (Şemsü'l-Lügâ). "Hem-makıyl", bir yatakta yatmaktan kinâyedir. Ya'nî, mürîd nefsinin tekrâr hücumu üzerine

dedi ki: "Bu kadın bir şeytan gibidir ve Hz. şeyh ise âlem-i sûrete inzâl-i ma-ânîye me'mûr olan Hz. Cibrîl mesâbesindedir. Binâenaleyh Hz. Cibrîl ile şeytanın ne münâsebeti vardır? Ve bu kadın Hz. şeyh ile sohbet ve bir yatakta yatmaya nasıl lâîk olur?"

چون تواند ساخت با آزر خلیل چون تواند ساخت با رهن دلیل

2143. "Halil Âzer ile nasıl ittihâd edebildi? Delil yol vurucu ile nasıl uyusabildi?"

Ya'nî, İbrâhîm Halîlullâh meşrebinde olan Hz. şeyh, puta tapan Âzer mesâbesindeki bu kadın ile nasıl uyuştu ve ittihâd etti? Yol gösterici olan bir delil, bir yol vurucu ile nasıl uyuştu? Bu beyitlerde vârid olan havâtırın def'inde sâlikin çektiği müşkilâta işâret buyrulur. Zîrâ tarîkate def'-i havâtır gayet müşkil bir şeydir.

یافتن مرید مراد را و ملاقات او با شیخ نزدیک آن بیشه

Mürîdin murâdı bulması ve onun orman kurbunda şeyh ile mülâkâtı

اندر این بود او که شیخ نامدار زود پیش افتاد بر شیرى سوار

2144. O bunda idi ki, nâmdâr olan şeyh bir arslan üstüne binmiş olarak hemen önüne düştü.

Ya'nî, o mürîd bu fikirlerde idi ki, sıyt u şöhreti âfâka yayılan Hz. şeyh bir arslanın üzerine binmiş olduğu hâlde mürîdin önünde zâhir oldu.

شیر غُرَّانِ هیزمِش را می کشید بر سر هیزم نشسته آن سعید

2145. Kükreyici arslan onun odununu taşır idi. O saîd odunun üstüne binmiş idi.

"Gurrân", "garîden" masdanndan müştak olup, "kükreyip bağınıcı" demektir. Ya'nî, kızgın ve kükreyici bir arslan bağra bağra Ebu'l-Hasan hazretlerinin dağdan kestiği odunları yüklenip taşır idi ve o saâdet sâhibi dahi odunların üstüne oturmuş idi.

تازیانش مار نر بود از شرف مار را بگرفته چون خرزن بکف

2146. *Şereften dolayı onun kamçısı erkek yılan idi. Yılanı kamçı gibi elde tutmuş idi.*

"Harzen", kamçı demektir. Ya'nî, Ebu'l-Hasan hazretleri şeref ve kerâmet cihetinden eline bir erkek yılanı almış ve arslanı sürmek için kamçı gibi kullanmakta bulunmuş idi.

تو یقین می‌دان که هر شیخی که هست هم سواری می‌کند بر شیر مست

2147. *Sen muhakkak bil ki, her bir şeyh ki vardır, kızgın arslan üzerine dahi binicilik eder.*

Ya'nî, ey sâlik! Sen bunu muhakkak bil! Esmâ-i ilâhiyye cem'iyetini hâiz olan her bir şeyh-i kâmil mukallid şeyhlerin ata binmeleri gibi böyle kızgın arslan üzerine dahi binip sürer. Fakat mukallid olan şeyhler bunu yapamadıkları cihetle bunlar muhakkıklardan ayrılırlar. Bu beyitlerde kızgın arslan ile hem zâhirde mahsûs olan arslana ve hem de zâhirde gayr-i mahsûs ve bâtın olan nefs-i emmâreye işâret buyrulur. Bundan anlaşılır ki, zâhirde kızgın arslan bir insana münkâd ve mu'tî olmak için evvelen kendi bâtınında olan nefs-i emmâre kızgın arslanını münkâd ve mu'tî etmek lâzımdır; ve zâhirde mahsûs olan kızgın arslan üzerindeki tasarruf, bâtında olan gayr-i mahsûs kızgın arslan üzerindeki tasarrufun timsâlidir.

گر چه آن محسوس و این محسوس نیست لیک آن بر چشم جان ملبوس نیست

2148. *Gerçi o mahsüstür ve bu mahsûs değildir. Fakat o cânın gözü üzerine örtülü değildir.*

Gerçi Ebu'l-Hasan hazretlerinin bindiği kızgın arslan mahsüstür ve his gözüyle görülebilir; ve bu nefs-i emmâre ise, mahsûs değildir ve his gözüyle görülemez. Fakat bu gayr-i mahsûs olan nefs-i emmâre arslanı cânın gözü üzerine mestûr ve örtülü değildir ve bâtında olan azgın arslanı ancak rûhlannın gözü açık olanlar görebilir.

صد هزاران شیر زیر را نشان پیش دیده غیب دان هیزم کشان

2149. *Yüz binlerce arslan onların uyuluğu altında gayb bilici olan gözün önünde odun çekicidirler.*

Ya'nî, yüz binlerce nefs-i emmâre, ya'nî nefs-i emmâre sâhibleri onların uyluğu altında ve tasarrufu altındadır. Gayb bilici olan insân-ı kâmilin rûhunun gözü önünde böyle odun taşıyıcıdırlar ve birçok nefs-i emmâre sâhibleri böyle insân-ı kâmilin emrine münkâd ve mutî' olmuşlardır.

ليك يك را خدا محسوس كرد تا كه بيند نیز او كه نیست مرد

2150. *Fakat Hudâ bir bir mahsûs etti, tâ ki merd olmayan o kimse dahi göre!*
[2132]

Fakat Hak Teâlâ hazretleri böyle Ebu'l-Hasan hazretleri gibi ba'zı evliyâ vâsıtasıyla gayr-i mahsûs olan nefs-i emmâre arslanı üzerindeki tasarrufu bir bir mahsûs etti, tâ ki merd olmayıp, merdlik da'vasında bulunan kimse dahi evliyânın bu merdliğini göre! Ve kendisinin nâmerd ve mukallid olduğunu bile! Bu beyt-i şerifte kendi nefs-i emmâresini münkâd etmezden evvel halkı terbiye ve irşâda kıyâm eden mukallid şeyhlere ibret vardır.

دیدش از دور و بخندید آن خدیو گفت آنرا مشنوی مفتون دیو

2151. *O hidîv onu uzaktan gördü ve güldü. "Ey şeytanın meftûnu! Onu dinle-me!" dedi.*

"Hidîv", kavî pâdişâh ve büyük, ma'nâsınadır. Ya'nî Ebu'l-Hasan hazretleri o müridi uzaktan gördü ve güldü. "Ey şeytanın vesvesesiyle bizim fiilimize i'tirâz ederek fitneye düşen! O vesveseye kulak asma!" dedi.

از ضمیر او بدانست آن جلیل هم ز نور دل بلی نعم الدلیل

2152. *O celîl, nûr-ı kalbden dolayı onun zamîrinden dahi bildi. Evet, ne güzel delîldir!*

O celîl ve azîz olan Ebu'l-Hasan hazretleri müridin yoldaki düşüncelerini dahi kalbinin nûru vâsıtasıyla bildi. Evet, o nûr-ı kalb ahvâl-i bâuneyi görmek için ne güzel delîldir!

خواند بر وی يك يك آن ذو فنون آنچه در ره رفت بر وی تا كنون

2153. *O zû-fünûn, yolda şimdiye kadar onun üzerine vâkî' olan şeyi ona bir bir okudu.*

O fûnûn sâhibi olan Ebu'l-Hasan hazretleri, müridin kendisine mülâkî oluncaya kadar yolda geçirdiği ahvâli ve evindeki zevcesiyle olan mükâlemâ-nını o müride bir bir okudu ve söyledi.

بعد از آن در مشکل انکار زن بر گشاد آن خوش سراینده دهن

2154. *Ondan sonra kadının efkârı husûsundaki müşkilde o latîf tegannî edici ağız açtı.*

"Serâyende", "serâiden" masdarından "tegannî edici" demektir. Burada muntazam ve ma'kul sözlerden kinâyedir. Ya'nî, o hazret müride birçok ihbârât-ı gaybiyyede bulunduktan sonra, zevcesinin kendisine karşı olan inkârı husûsunda müride hâsıl olan müşkilde muntazam ve ma'kul sözler söylemeye başladı.

کان تحمل از هوای نفس نیست آن خیال نفس تست آنجا می‌است

2155. *Dedi ki: "O tahammül hevâ-yı nefisten nâşî değildir. O senin nefsinin hayâlidir. Orada durma!"*

Ve buyurdu ki: "Ey mürid! Benim o kadının cefâsına tahammülüm şehvetimden ve nefsimin hevâsından ve arzûsundan nâşî değildir. Sen zannettin ki, ben bu kötü huylu kadını pek sevdiğim için ayırlamıyorum. Bu fikir senin nefsinin hayâlidir. Böyle bir kötü hayâl üzerinde saplanıp kalma!"

گر نه صبرم بر کشیدی بار زن کی کشیدی شیر نر پیکار من

2156. *"Eğer benim sabrım kadının yükünü çekmeye idi, erkek arslan ne vakit benim cengimi taşır idi?"*

Ya'nî, "Eğer ben o kadını bana olan cefâsından dolayı terk etmiş olsa idim, nefsim'e hizmet etmiş olurum. Halbuki nefsimin arzûsuna rağmen ben onu taht-ı nikâhımda tuttum. Eğer benim sabrım onun böyle cevri u cefâsının yükünü çekmemiş olsa idi, ben nefsi emmâreme hâkim olmamış olur ve erkek arslan dahi benim cengime ya'nî elimdeki yılanla kamçılıyıp sürmeme tahammül edemez idi."

اشتران بختیم اندر سبق مست و بی خود زیر محملهای حق

2157. *"Biz sebakla Hakk'ın mahmilleri altında mest ve bî-hoş olan develeriz."*

"Ey mürid! Biz insân-ı kâmiller ezelde Hak Teâlâ'nın yüklettiği yükler altında sarhoş ve kendinden geçmiş besili develeriz. Binâenaleyh kazâ-yı ilâhîye karşı yüzümüzü ekşitmek bizlerden aslâ vâkî olmaz."

من نیم در امر و فرمان نیم خام تا بیندیشم من از تشنیش عام

2158. "Ben emr u fermânda yârı çığ değilim. Tâ ki, ben avâmın teşnî'inden endîşe edeyim!"

"Ben Hakk'ın emr u fermânına itâatte ehl-i sülûk gibi yârı çığ değilim. Tâ ki, ben hakîkatten câhil olan avâmın ta'n ve teşnî'inden ve dedikoduların-dan endîşe edip müteessir olayım!"

عام ما و خاص ما فرمان اوست جان ما بر رو دوان جویان اوست

2159. "Bizim âmmımız ve hâssımız onun fermânıdır. Bizim cânımız yüz üs-tüne düşücü olarak onun tâlibidir."

Ya'nî, "Bizim nazarımızda âmm ve hâss Hakk'ın emr u fermânıdır. Çün-kü avâm ve havâs tecellî-yi Hakk'ın mahkûmudur ve cümlesinde zâhir olan esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye âsândır. Binâenaleyh bizim nazarımız havâs ve avâmın taayyünâtına ve sûretlerine değil, onlarda olan Hakk'ın tecelliyâtı-nadır. Böyle olunca bizim cânımız yüz üstü sürüne sürüne koşucu olduğu hâlde o esmânın müsemmâsı olan Hakk'ın tâlibidir."

فردی ما جفتی ما نه از هواست جان ما چون مهره در دست خداست

2160. "Bizim tekliğimiz ve çiftliğimiz hevâdan değildir. Bizim cânımız müh-re gibi Hudâ'nın elindedir."
[2142]

"Mühre", satranç oyununda kullanılan muhtelif şekillerdeki taşlara derler. Ya'nî, "Bizim teehhül etmeyip mücerred ve tek olmamız veyâhud evlenerek kadın ile çift ve eş olmamız nefsimizin hevâsından ve arzûsundan değildir. Çünkü bizim cânımız Hakk'ın dest-i kudretinde satranç oyununda oyuncula-rın kullandıkları mühreler gibidir. Oyuncular o taşları nasıl istedikleri vecihle ileri geri sürerler ise, Hak Teâlâ dahi bizleri satranç tahtası mesâbesinde olan bu âlem-i sûrette öylece idâre eder."

ناز آن ابله کشیم و صد چو او نی ز عشق رنگ و نی سودای بو

2161. "O ahmağın ve yüz onun gibisinin nazını çekeriz. Ne rengin aşkından ve ne de kokunun sevdâsından!"

Ya'nî, "Bizim zevcemiz olan o ahmak kadının ve onun gibi birçok ahmak-ların nazını çekeriz. Fakat bizim tahammülümüz renklerde ve sûretlerde gö-rünen güzelliklerin aşkından değildir ve güzel kokulardan mütelezviz olmak

miyye mertebesi de mertebe-i ulûhiyyetin nûrudur. Binâenaleyh zât-ı ulûhiyyet mertebe-i şehâdet nûrunun ve mertebe-i misâl nûrunun ve rûh-ı küllî mertebesi nûrunun ve suver-i ilmiyye mertebesi nûrunun nûru olmuş olur.

بهر تو ار پست کردم گفت و گو تا بسازی با رفیق زشت خو

2165. "Eğer senin için güft ü gûyu alçak yaptım ise, kötü huylu refîk ile uyuşman içindir."

"Ey mürid! Eğer ben kendi mertebemden senin mertebene tenezzül edip sözlerimi alçalttım ise, maksadım kötü huylu arkadaş ile uyuşman ve güzel geçinmen için sana bir nasihat etmek idi."

تا کشی خندان و خوش بار حج از بی الصبر مفتاح الفرج

2166. "Tâ ki, "Sabır sürûrun anahtarıdır" düstûrundan dolayı gülücü ve hoş olarak zahmet yükünü çekesin!"

"Bu nasîhati onun için sana ettim ki, "Sabır etmek sürûrun anahtarıdır" düstûrundan dolayı, kötü huyluların zahmetinin yükünü güler yüz ile ve hoşluk ile sırtında taşıyasın ve onların cefâsına sabır ve tahammül edesin!" Şâh-ı Nakşebend hazretleri müridlerine: "Bu beyti ezberleyin, bundan çok fâide göürsünüz buyurur idi." Beyit:

نیکوانرا دوست دارد هر که باشد درجهان گر بدانرا دوست داری گوی بردی از میان

"Âlemde her kim olursa, iyileri dost tutar. Eğer kötülerini dost tutar isen, ortadan topu kaptın, ya'nî çaldın düdüğü!"

چون بسازی با خسی این خسان گردی اندر نور سنتها رسان

2167. "Vaktâki bu alçakların bir alçağı ile uyuşasın, sünnetlerin nûruna erişici olursun."

"Vaktâki bu dünyâ alçaklarından bir alçak ile uyuşup onun kötülüklerine sabır ve tahammül ederek geçinesin, peygamberlerin sünnetlerinin ve âdât-ı seniyyelerinin nûruna erişici olursun."

کانیا رنج خسان بس دیده اند از چنین ماران بسی پیچیده اند

2168. Zîrâ peygamberler alçakların rencini çok görmüşlerdir. Böyle yılanlardan birçok bükülmüşlerdir.

Zîrâ peygamberler bu dünyâ alçaklarının ve nefis bendelerinin renc ve eziyetlerini çok görmüşlerdir. Böyle yılan gibi önüne geleni sokucu olan alçakların eziyetlerinden dolayı kıvnlıp ızdırâb çekmişlerdir. Nitekim her bir peygamberin çektiği ezâ ve cefâ Kur'ân-ı Kerim'de ve tefsîr kitâblarında tafsîlen beyân olunmuştur. Beyt-i Hâfız Şîrâzî (k.s.):

آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرفست بادوستان تطف با دشمنان مدارا

"İki cihânın ya'nî dünyânın ve âhiretin râhatı bu iki kelimenin tefsîridir. O da budur ki, dostlar ile telatuf ve düşmanlar ile müdârâdır."

چون مراد و حکم یزدان غفور بود در قدمت تجلی و ظهور

2169. *Mâdemki Gafûr olan Hâlık'ın murâdı ve hükmü kudmette tecellî ve zuhûr etti*

"Kudmet", bir işte sâbık ve ileri olmak ve tekaddüm etmek, ma'nâsınadır (*Kâmûs*). Ya'nî, mâdemki Gafûr olan Hâlık'ın murâdı ve kazâsı ezelde ve kadîmde sîfât ve esmâsı ile bu âlem-i mezâhirde zuhûr etmek idi ve esmâ-i ilâhiyye ise Kâbız ve Bâsıt ve Dârr ve Nâfî' ve Mâni' ve Mu'tî ve Hâdî ve Mudill ... ilh. gibi mütেকâbil ve mütezâdd idi, binâenaleyh bu âlem-i mezâhirde dahi zıdların vücûdu zâhir oldu ve iyiler ve kötüler peydâ oldu.

بی ز صدی ضد را نتوان نمود و آن شه بی مثل را صدی نبود

2170. *Zıdsızlıktan zıddı göstermek mümkün olmadı. Halbuki o mîsilsiz olan*
[2152] *şâha bir zıd olmadı.*

Zîrâ zıdsızlık hâli içinde, zıd denilen ma'nâyı göstermek mümkün olmaz. Meselâ nûru göstermek için zulmetin ve iyiyi göstermek için dahi fenânın vücûdları lâzımdır. Zîrâ eşyâ zıdlarıyla inkişâf eder. İkinci mısra' bir suâl-i mukadderin cevâbidir. Ya'nî bir kimse çıkıp dese ki: Mâdemki her şeyin varlığı ve vücûdu o şeyin zıddı ile belli ve zâhir oluyor, vücûd-i Hakk'ın dahi zıddı var mıdır ki, onu da zıddı ile bilelim. Cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: Hayır. O vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hakk'ın zıddı yoktur ve olmak da mümkün değildir. Zîrâ vücûd-i hakîkinin zıddı adem-i hakîkidir; ve adem-i hakîkinin sübûtu vücûd-i hakîkî muvâcehesinde muhâldir. Çünkü vücûd-i hakîkî nâmütenâhidir. Onun hudûdu bilinmez ki, adem-i hakîkinin hudûdu-na girilsin. Bundan şu netice çıkar ki: Hakk'ın mâsivâsı ve gayn i'tikâd olunan bu âlem-i mezâhir ve keserât, hakikat cihetinden Hakk'ın gayn değildir.

Belki vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın sıfât ve esmâsı ile bizzât zuhûrundan ibâret-
tir. Bu mezâhirin ve taayyünâtın vücûdu asl-ı hakîkiye müstenid olup, on-
dan neş'et eden bir varlıktır. Onlara vücûd-i zillî ve vücûd-i mukayyed ve
vücûd-i izâfî de denir; ve bu vücûdât-ı izâfiyye vücûd-i mahz ile adem-i
mahz arasında vâki'dir. Onların bir yüzü ademe ve bir yüzü de vücûda nâ-
zırdır. Binâenaleyh onlar mevhum-i mahzdır. Hakîkatte vücûd-i müstakille-
ri yoktur.

حکمت در اینی جاعل فی الأرض خلیفه

"Ben yeryüzünde bir halife kılıcıyım" âyeti
hakkındaki hikmetin beyânındadır

Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Bakara'nın ibtidâlarında şöyle buyurur: وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً قَالُوْۤا اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَیَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنِّیْۤ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ (Bakara, 2/30) ya'nî "Ey resûlüm! Vâktâ-
ki senin Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife kılıcıyım" dedi, "Sen
orada ifsâd eden ve kan döken kimseleri yeryüzünde halife yapar mısın? Hal-
buki biz seni nakâyıs-ı imkâniyyeden hamd ile tenzih ederiz ve seni takdis
ederiz" dediler. Rabbin onlara cevâben: "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim"
buyurdu. "Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın yeryüzünde halife ittihâz buyurduğu in-
sân-ı kâmil, cem'iyet-i esmâiyyenin mazhandır. Melâikede ise insân-ı kâ-
mildeki bu cem'iyet yoktur. Onlar "Subbûh, Kuddûs, Tayyib, Tâhir, Nûr, Vâ-
hid, Ahad ve Aliyy gibi tenzihe ve takdisle müteallık olan esmâ-i ilâhiyyenin
mazhandırlar ve Hakk'ı bu isimler ile tesbih ve takdis ederler; ve bunu kâfi
zannedip, Âdem'in yaratılması, hâsıl-ı tahsil olacağına zâhib oldular ve Allâh
Teâlâ'nın başka isimleri de olup, bu esmâya muttali' olmadıklarını ve bu
isimler ile Hakk'ı tenzih ve takdis etmediklerini bilmediler.

پس خلیفه ساخت صاحب سینه تا بود شاهیش را آینه

2171. Binâenaleyh bir sine sâhibini onun şahlığına bir ayna olmak için halife
yaptı.

"Sîne"den murâd, kalbdır. Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri bu âlem-i keserâtta bir kalb sâhibi olan insân-ı kâmilî kendisinin şahlığına ve azametine bir ayna olmak için cem'iyet-i esmâiyyesine mazhar olarak bir halife yaptı. Nitekim hadis-i kudside ما وسعني ارضي ولا سماءي ولكن يسعني قلب عبدی المؤمن التقى النقی ya'nî "Ben yerime ve göğüme sığmadım. Fakat takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" buyrulur. Binâenaleyh kalb ancak insân-ı kâmilin kalbidir. Gayr-ı ârifin kalbine kalb denilmesi mecâz tarîkıyladır. Hakikat cihetinden değildir. Nitekim Hakîm Senâî hazretleri *Zâdû's-sâlikin* ismindeki kitâbında şöyle buyurur:

دل یکی منظر یست ربانی خانه دیورا چه دل خوانی
آنکه دل نام کرده بمجاز رو بیش سگان کوی انداز

"Kalb rabbânî olan bir mahall-i temâşâdır. Sen şeytanın evine niçin kalb dersin?
O senin mecâzen kalb adını verdiğin şeyi git de mahalle köpeklerinin önüne at!"

Kalb hakkındaki hakâyık *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şuaybî'de mezkûrdur.

پس صفای بی حدودش داد او وانگه از ظلمت ضدش بنهاد او

2172. *İmdi o ona hudûdsuz safâ verdi ve ondan sonra da o zulmetten onun zıddını koydu.*

Ya'nî, Hak Teâlâ o kalb sâhibi olan insân-ı kâmile nihâyetsiz ve hudûdsuz safâ ve temizlik ve parlaklık verdi; ve bu safvetten sonra yine Hak Teâlâ zulmet ve küdüret cihetinden o safvetin zıddı olan cismâniyeti de koydu. Binâenaleyh insân-ı kâmil sûret cihetinden kesif ve bulanık ve kalb ve ma'nâ cihetinden latîf ve sâf oldu.

دو علم بر ساخت اسپید و سیاه آن یکی آدم دگر ابلیس راه

2173. *Beyaz ve siyah iki bayrak yaptı. O birisi Âdem, diğeri yolun İblîs'idir.*

Hak Teâlâ bu âlem-i keserât ve kesâfete iki bayrak dikti. Birisi cem'iyet-i esmâiyyeyi hâiz olan halife ve insân-ı kâmil ve diğeri de Hak yolunun İblîs'idir. Bu bayrakların birisi beyaz ve diğeri karadır. Zîrâ esmâ-i ilâhiyye mütekâbil ve mütezâddır. İnsân-ı kâmil ism-i Hâdî'nin mazhar-ı etemmi olup beyaz ve sâf bayraktır; ve İblîs ism-i Mudill'in mazhar-ı etemmi olup kara ve münkedir bayraktır; ve insanların bir kısmı bu beyaz bayrak altında ve bir kısmı da kara bayrak altında toplanırlar.

چالش و پیکار آنچه رفت رفت در میان آن دو لشکرگاه زفت

2174. *O iki azûm leşker mahallî arasında nizâ' ve cenkten giden şey gitti.*

"İki ordu mahallî"nden murâd, Âdem ve İblîs'tir. Zîrâ her birinin tâbî'leri onların etrâfında toplanırlar. Velhâsıl birer ordu mahallî olan Âdem ile İblîs arasında bidâyet-i hilkatlerinden i'tibâren nizâ' ve cenk cinsinden olan şey, mazhar oldukları ism-i gâlibleri hasebiyle vâkî' oldu. Bu onların arasında vâkî' olan cenk ve nizâ'ın ilk devresi idi; ve bu devir ma'nâ âlemi idi.

همچنان دور دوم هایل شد ضد نور پاک او قابل شد

2175. *Böylece ikinci devirde Hâbîl oldu. Onun pâk olan nûrunun zıddı Kâbîl oldu.*

İkinci devirde her iki bayrağın tâbî'leri âlem-i sûrette zuhûr etti ki, bunlar ilk peygamber olan Hz. Âdem'in evlâdları idi. Birisi beyaz bayrağa tâbî' olan Hâbîl idi ki o, ism-i Hâdî'nin mazharı olup nûrânî ve sâf idi; ve diğeri kara bayrağa tâbî' olan Kâbîl idi ki, ism-i Mudîll'in mazharı olup, Hâbîl'in pâk olan nûrunun zıddı ve zulmânî idi. Bunların arasında ilk nizâ'-ı fiilî zuhûr edip Kâbîl Hâbîl'i öldürdü. Nitekim kussası tefsîr kitâblarındadır.

همچنان آن دو علم از عدل و جور تا بنمود آمد اندر دور دور

2176. *Böylece o iki bayrak adlden ve cevreden, devir devir Nemrûd'a kadar geldi.*

İşte böyle hidâyet ve dalâlet bayraklarına tâbî' olanlar adlden ve zulûmden, devir devir, türlü türlü işler yaparak nihâyet Nemrûd'un zamânına kadar geldi.

ضد ابراهيم گشت و خصم او و آن دو لشکر کین گزار و جنگ جو

2177. *İbrâhîm'in zıddı ve onun hasmı oldu; ve o iki leşker kîn îfâ edici ve cenk isteyici oldu.*

Ya'nî, kara bayrağa tâbî' olan Nemrûd, beyaz bayrak sâhibi olan İbrâhîm (a.s.)ın zıddı ve düşmanı oldu; ve her iki tarafın tâbî'leri olan hidâyet ve dalâlet orduları birbirine karşı kîn îfâ edici ve cenk isteyici oldu.

چون درازى جنگ آمد ناخوشش فيصل آن هر دو آمد آتشش

2178. *Uaktâki cengin uzunluğuna nâhoş geldi, her ikisinin hâkimi onun ateşi geldi.*

"Faysal", iki hasmın arasını fasl eden hâkim demektir. Vaktâki cengin ve nizâ'nın uzaması, zamânın hükümdârı ve ism-i Mudill'in mazharı olan Nemrûd'a nâhoş geldi ve onun içini sıktı, her ikisinin arasında hâkimlik vazifesini ateş yaptı. Ya'nî Nemrûd, kendisinin hasmı olan İbrâhîm (a.s.)ı ateşe attı ve cenâb-ı İbrâhîm yanmadı. Ve neticede beyaz bayrak kara bayrağa gâlib geldi. Nitekim kıssası meşhûr ve tafsîli tefsîr kitâblarında ve kısas-ı enbiyâdadır.

پس حکم کرد آتشی را و نکر تا شود حل مشکل آن دو نفر

2179. *Binâenaleyh bir ateşi hakem ve köle yaptı, tâ ki o iki cemâatin müşkili hall ola!*

"Nüker", "nüker" kelimesinin muhaffefidir, "köle ve hizmetçi" demektir. "Nefer", cemâat ma'nâsınadır. Ya'nî, bunun üzerine Hak Teâlâ hazretleri hidâyet ve dalâlet ehli olan o iki fırkanın ve cemâatin müşkileri hallolmak için bir ateşi hakem ve hizmetçi yaptı.

دور دور و قرن قرن این دو فریق تا بفرعون و بموسی شفیع

2180. *Devir devir ve karn karn, bu iki fırka Fir'avn'a ve şefik olan Mûsâ'ya kadar geldi.*

"Karn" kelimesinin ma'nâsında ihtilâf vardır. Ba'zılan yüz senelik ve ba'zılan yirmi senelik bir zamâna ıtlâk ederler. Rûh-ı ma'nâ, evvelki neslin gidip, yerine nesil gelen bir zaman, demek olur. Ya'nî bu iki fırka ve bu hidâyet ve dalâlet erbâbı, devir devir ve nesil nesil Fir'avn ve efrâd-ı beşere ziyâde şefkatli olan Mûsâ (a.s.) zamânına kadar geldi.

سالها اندر میانشان حرب بود چون ز حد رفت و ملولی می‌فرود

2181. *Senelerce onların arasında harb oldu. Vaktâki hâdden gitti, melûllük ziyâde oldu.*

Ya'nî, Hz. Mûsâ ile Fir'avn zamânında da, Fir'avn hükümdâr ve kuvvet-i zâhire sâhibi olduğu için, bu iki fırka arasında harb ve nizâ' senelerce devâm etti. Vaktâki Fir'avn'ın zulmü ve ona karşı olan cenk ve nizâ' haddi tecâvüz etti ve bıkkınlık artırdı.

آب دریا را حکم سازید حق تا که ماند که برد زین دو سبق

2182. *Hak denizin suyunu hakem yaptı, tâ ki bu ikiden kim kala ve kim sebak götüre!*

Ya'nî, bu iki fırkadan kimin geri kalması ve kimin ileri gitmesi lâzım geldiği zâhîr olmak için, Hak Teâlâ denizin suyunu hakem yaptı. Ve meşhûr kûsadır ki, Mûsâ (a.s.) asâsıyla denizi yarmakla yol açıldı ve o yoldan kendisine tâbî' olan Benî-İsrâîl ileriye geçti ve Fir'avn'a tâbî' olanlar o denizde geri kalıp boğuldular. Âkîbet beyaz bayrak kara bayrağa gâlib geldi.

همچنان تا دور طور مصطفیٰ با ابو جهل آن سپهدار جفا

2183. *Mustafâ tavrının devrine kadar... O cefâ sipehdârı olan Ebû Cehil ile böyle oldu.*

Mustafâ (a.s.)'ın tavr-ı nübüvveti devrine kadar, böyle beyaz ve kara bayrak tâbî'leri arasında kâvga devâm etti. Ve bu kavga o hazretin devr-i nübüvvetinde de zulûm ve cefânın seraskeri olan Ebû Cehil ve tevâbî'i ile vâkî' oldu; ve onlar da âkîbet Bedir gazâsında mağlûb oldular ve bu devirde de yine beyaz bayrak kara bayrağa gâlib geldi.

هم نکر سازید از بهر ثمود صبحه که جانشانرا در ربود

2184. *Semûd için dahi, onların cânını kapalı bir sayhayı hizmetkâr yaptı.*

"Sayha", son derece şiddetli bir ses çıkarmak demektir. Ya'nî, Hicâz ile Şâm arasında sâkin olan Semûd kavmine Hak Teâlâ beyaz bayrak sâhibi olan Sâlih (a.s.)'ı gönderdi. Onlar İblîs'in kara bayrağına tâbî' olup muhâlefet ettiler. Hak Teâlâ salâh kabûl etmeyen bu kavmin cânını kapalı ve kendilerini helâk eden bir sayhayı hizmetçi yaptı. Nitekim âyet-i kerîmede *إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَبْحَةً وَاحِدَةً* (Kamer, 54/31) ya'nî "Muhakkak biz onların üzerine bir sayhâ gönderdik" buyrulur. Bu sayhanın keyfiyeti meçhûldür. Semûd kavminin helâkine sebep olduğuna bakılırsa, gâyet dehşetli bir ses olup, korkularının şiddetinden ödleri patladığı anlaşılır.

هم نکر سازید بهر قوم عاد زود خیزی نیز رو یعنی که باد

2185. *Âd kavmi için dahi, bir çabuk kalkıcıyı, keskin gidiciyi ya'nî rüzgârı hizmetçi yaptı.*

Ya'nî, Hûd (a.s.)'ın da'vetine karşı muhâlefet eden Âd kavminin helâki için dahi, Hak Teâlâ bir çabuk kalkıcı ve hareket edici ve şiddetli gidici olan rüzgân ve fırtınayı hizmetçi yaptı ve onları yerden yere çarpıp helâk etti. Vel-hâsıl yine beyaz bayrak kara bayrağa gâlib geldi.

هم نکر سازید بر قارون زکین با حلیمی این زمین پوشید کین

2186. *Kārūn üzerine de bir bilici hizmetkâr yaptı. Bu yeryüzü halîmlîk ile berâber kîn giydi.*

"Zekîn", ilim ve firâset ma'nâsına olan "zeken"den müştak olup "bilici ve firâset kılıcı" demektir. Kārūn, Mûsâ (a.s.) zamânında gâyet zengin olan bir şahsın ismidir. Hz. Mûsâ'ya muhâlefet etti. Kıssası sûre-i Kasas'ın nihâyetinde mezkûrdur. Ya'nî, Kārūn üzerine de Hak Teâlâ, bilici ve idrâk sâhibi olan arzı bir hizmetçi yaptı. Bu yeryüzü insanlara karşı halîm ve yumuşak bir vaz'iyette iken Kārūn'a karşı kîn ve intikâm libâsını giydi. Ba'zı nüshalarda ikinci mısra' *تا فرو بردش چو اژدرها زمین* "Âkabet yeryüzü onu ejderhâ gibi yuttu" demek olur.

تا حلیم زمین شد جمله قهر برد قارون را و گنجش را بقر

2187. *Hattâ yeryüzünün halîmlîği bütün kahr oldu. Kārūn'u ve onun hazînesini dibine götürdü.*

Hattâ Kārūn'a karşı yeryüzünün halîmlîği ve yavaşlığı bütün kahr-ı ilâhî oldu. Kārūn'u ve onun hazînesini dibine götürdü. Ya'nî Kārūn'un hazînesinin bulunduğu mahal çöktü ve yerin dibine geçti.

لقمه را که ستون این تنست دفع تیغ جوعان چون جوشنست

2188. *Bir lokma ki bu cismîn direğidir. Sizin açlığınızın kılıcının def'ine zîrh gibidir.*

"Cevşen", eski zaman harblerinde kılıç darbesinden cismi muhâfaza için demir halkalardan yapılmış olan zırhlı cekettir. Ya'nî, yeryüzünün çöküp Kārūn'u yutmasına taaccüb etme! Bu bir lokma gıdâ ki, bu cismîn sütünü ve direğidir ve cismîn ayakta durup gezmesine sebep olur. Kılıç gibi kesip cismi helâk edici olan sizin açlığınızın def'i husûsunda bir zîrh gibidir. Bu hâl arzın çökmesinden daha acıdır. Fakat bu gıdânın cisimde kuvvet ve hayât olması, âdet olup alışıldığı için o kadar taaccüb olunmaz. Maahâzâ tabakatü'l-arz âlimleri arzın çökmesine de taaccüb etmezler. Zîrâ âlem-i tabiatte mümkün bir şeydir. Onların taaccübü ve efkân Kārūn'a cezâ olarak arzın çökmesindedir. Halbuki basar-ı basîreti açık olanlar bu gibi hâdisâtattan ibret alarak, bunu tesâdüfât-ı tabîyyeye haml etmezler. Bu beytin ikinci mısra'ı Hind nüshalarında *دفع تیغ جوع نان چون جوشن است* sûretindedir, ya'nî "Açlık kılıcının def'ine ekmek zırhlı libâs gibidir" demek olur.

- چونکه حق قهری نهد در نان تو چون خناق آن نان بگیرد در گلو
2189. *Uaktâki Hâk senin ekmeğine bir kahır koyar, o ekmeğin hunâk gibi boğazı tutar.*

"Hunâk", kanın galebesinden hâsıl olan bir hastalıktır ki, boğazı sıkıştırır ve insan yutkunamaz. Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri her ne vakit senin cismine kuvvet ve hayat olan ekmeğe kahrını koyar ve kahır ile tecellî ederse, o ekmeğin hunâk marazı gibi senin boğazında kalıp seni boğar, yutkunamazsın.

- این لباسی که ز سرما شد مجیر حق دهد او را مزاج زمهریر
2190. *Bu bir libâs ki, soğuktan hıfz edici oldu, Hâk ona zemherîr mizâcını verir.*
[2172]

Hak Teâlâ eğer kahır ile tecellî etmek murâd ederse, seni soğuktan saklayan elbisene zemherî mizâcını ve tabiatını verir ve seni üşütür.

- تا شود بر تنت این جبه شگرف سرد همچو یخ گزنده همچو برف
2191. *Hattâ bu büyük cübbe senin cismin üzerinde buz gibi, kar gibi zarar verici soğuk olur.*
زو پناه آری بسوی زمهریر تا گریزی از وشاق واز حریر
2192. *Nihâyet vaşâktan ve ipekten kaçarsın. Zemherîr tarafına ondan penâh getirirsin.*

"Vaşâk", "vaşak", derisinden kürk yapılan bir hayvanın ismidir. Kürküne de "vaşak" derler. Ya'nî, Hak kahırıyla tecellî ettiği vakit, vaşak kürk ve ipek libâs seni o kadar üşütür ki, zemherî soğuğu onun yanında sıcak kalır. Binâ-naleyh o kürkü ve elbiseyi atıp zemherî tarafına ilticâ edersin.

- تو دو قلّه نیستی یک قلّه غافل از قصه عذاب الظلّه
2193. *Sen iki kulle değilsin, bir kulllesin. Azâb-ı zullenin kıssasından gâfilsin.*

"Kulle", dağ başı, her bir şeyin yukarısı, insanın başı, büyük testi ma'nâlarıdır. Burada "iki kulle"den murâd, cisim ve rûhtur. Ve "bir kulle"den murâd, yalnız cisimdir. "Zulle", gölgelik ma'nâsındır. "Azâb-ı zulle"den murâd, sûre-i Şuarâ'da mezkûr الظلّه یوم (Şuarâ, 26/189) ya'nî "Kavmi Şuayb (a.s.)ı tekzib ettiler. Onları zulle gününün azâbı yakaladı" âyet-i kerimesinde beyân buyurulan azâbdır. İcmâli budur ki: Medyen tarafında sâ-

kin olan Şuayb (a.s.) kavmini Hakk'a ve adle da'vet etti. Muhâlefet ettiler. Hak Teâlâ onların üzerine bir hafta şiddetli sıcaklar musallat etti. Kuyularının ve çeşmelerinin suyu kurudu. Evlerine kaçtılar, orada da duramadılar. Ormanlara kaçtılar. O esnâda havada bir kara bulut zâhir oldu. Sevinip bu bulutun gölgesi altına toplandılar. Bu buluttan yıldırımlar yağmaya başladı. Yanıp helâk oldular. Beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı: Ey kimse! Sen iki kulle değilsin. Ya'nî hem rûhun ve hem de cismin kullelerinden bakıcı bir hâlde değilsin. Belki yalnız cisim kulesinin tepesinden his gözüyle bakıcısın. Rûh gözün muattaldır ve cisminin his gözü fa'âldir. Binâenaleyh bu âlem-i sûrette his gözün ile ancak her vakit görmeye alıştığın şeyleri görürsün; ve bunların hâricinde Hakk'ın başka tecellileri olamayacağını zannedersin. Rûh gözün kapalı olduğu için azâb-ı zulleden gâfilsin. Meselâ Hak Teâlâ azgın bir kavmin beldesini ve kendilerini fırtına ve seylâb ve zelzele gibi hâdisât-ı tabîyye ile harâb ve helâk eder. Sen dersin ki: Bunlar olağan şeylerdir. Ahvâl-i tabîyye icâbındandır. Elyevm, hafriyât netîcesinde yer altında kalan şehirler ve tahaccür eden insan cesedleri bulunuyor. Bunlar bu kadar derin yerlere böyle hey'et-i umûmiyyesi ile niçin ve nasıl gömülmüşlerdir? Rûh gözün kapalı olduğu için bunlardan ibret alamıyorsun. Ancak his gözünün verdiği hüküm ve ma'lûmât ile iktifâ ediyorun. Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Enbiyâ'da وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ (Enbiyâ, 21/11) ya'nî "Biz zâlim olan çok karye ahâlîsini kırıp helâk ettik. Onlardan sonra yerlerine başka kavimler peydâ ettik" buyurur. Ve diğer bir âyetinde de bu hâllere nazar-ı ibretle bakılmak için Hak Teâlâ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (Nahl, 16/36) ya'nî "Bak, enbiyâyı tekzîb edenlerin âkıbeti nasıl oldu?" buyurur.

خانه و دیوار را سایه مده

امر حق آمد بشهرستان و ده

2194. *Hakk'ın emri, hâneye ve duvara "Gölge verme!" diye şehristâna ve köye geldi.*

Hak Teâlâ Şuayb (a.s.)'ın kavmine azâb etmek murâd ettiği için, o kavmin şehirlerinde ve köylerinde güneşin harâretine karşı gölge yeren evlere ve duvarlara "Gölge vermeyin!" diye emir verdi.

تا بدان مرسل شدند امت شتاب

ماتع باران مباش و آفتاب

2195. *Yağmura ve güneşe mâni' olma! Nihâyet ümmet acele o mürsel tarafına gittiler.*

Ya'nî Hak Teâlâ, "Ey evler ve duvarlar! Yağmurun ve güneşin harâretinin nüfûzuna mâni' olmayın!" diye emir verdi. Bu belâyı gören o kavim, muhâlefette devâmın helâklanna sebep olacağını anladılar ve nihâyet kendilerine peygamber olarak gönderilmiş olan Şuayb (a.s.)a acele gittiler.

باقیش از دفتر تفسیر خوان

که بمردم اغلب ای مهتر امان

2196. *Dediler ki: "Ey büyük emân! Biz ağıleb olarak öldük..." Onun bâkîsini tefsîr kitâbından oku!*

Dediler ki: "Ey büyük peygamber! Bize bu belâdan emân ve halâs ver! Yoksa biz ağıleb, ya'nî yüzde doksan nisbetinde öldük gittik." Bu küssanın bâkîsini sen tefsîr kitâblarından oku ve bundan anla ki, Hak Teâlâ esbâb-ı tabîiyye ve mâddiyyesi ile bîr kavme azâb etmek murâd ettiği vakit, o esbâbın def'ine âid olan tedbîrlerin hiçbirisi müessir olmaz. Belki o ittihâz olunan tedbîrler dahi esbâb-ı azâba inkulâb eder.

گر ترا عقلیست آن نکته بسست

چون عصا را مار کرد آن چُست دست

2197. *O eli çevik mâdemki asâyı yılan yaptı, eğer senin aklın var ise o nükte kâfidir.*

Ya'nî, o eli çevik ve çabuk olan Mûsâ (a.s.) maddiyâtta hiçbir şeyi kullanmaksızın mâdemki elindeki asâyı ve bir deyneğin parçasını yılan yaptı, eğer senin aklın var ise, anlarsın ki, bir nizâm üzere gittiğini görmeye alıştığımız esbâb-ı tabîiyyenin ind-i ilâhîde hiçbir te'sîri ve kıymeti yoktur. Hak Teâlâ murâd ettiği vakit, o esbâb perdesi arkasından bizim görmeye alışmadığımız birtakım hâdisâtı izhâr eder. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fihî Mâ Fih*'lerinin 62. faslında bu ma'nâyı tavzîhan şöyle buyururlar:

"Esbâbın kâffesi Hak'ın dest-i kudretinde bir kalem gibidir. Muharrik ve muharrik Hak'tır. O istemedikçe kalem hareket etmez. İmdi, sen kaleme nazâr edip, "Bu kaleme bir el lâzımdır" dersin. Kalemi görüp onu tahattur edersin. Fakat onlar dâimâ eli görüp "Bu ele bir kalem de lâzımdır" derler. Belki elin güzelliğinin mütâlaasından dolayı kalemin mütâlaasına lüzûm görmezler ve "Böyle bir el kalemsiz olmaz" derler. Bir mahaldeki kalemin lezzet-i temâşâsı sebebiyle onlar için nasıl temâşâ-yı kalem kaydı olur? Sen arpa ekmeğinden lezzet bulduğun cihetle, buğday ekmeği hâtırına bile gelmiyor. Hiç onlar buğday ekmeği varken arpa ekmeğini yâd ederler mi? Senin için zemîne zevk bahş eden âsumâna meylin yoktur. Halbuki mahall-i zevk âsumân-

dır ve yeryüzü hayâtı âsumândan ahz eder. Ehl-i âsumân hiç yeryüzünü yâd ederler mi? Sen şimdi hoşlukları esbâbdan görme! Ve o ma'nâlar esbâb içinde müsteârdır. Zîrâ Dârr ve Nâfi' Hak'tır. Mâdemki darr ve nef' Hak'tandır, o hâlde niçin esbâba yapışmış kalmışsın?"

تو نظر داری ولی امعانش نیست چشمه افسرده است و کرده ایست

2198. *Senin nazarın vardır, fakat onun im'ânı yoktur. Donmuş çeşmedir ve tevakkuf etmiştir.*

"İm'ân", if'âl bâbindan, "suyu akıtmak" demektir. Sülâsisi "ma'n"dir (Kâmûs). "İst", durmak ma'nâsına olan "îstâden" masdarından "tevakkuf" demektir. "Kerde", "kerden" masdarından ism-i mef'ûldür. Ya'nî, evet, senin cismânî ve his gözün vardır; ve bu göz bir çeşmenin zâhîrî olan binâsına benzer. Fakat o his gözü çeşmesinde onun akıcı suyu olan rûh-ı insânînin bakışı yoktur. Binâenaleyh bu his gözü donmuş bir çeşmedir ve rûh-ı insânînin bakışı tevakkuf etmiştir. Bu sebeble esbâb-ı mâddiyye perdeleri arkasında olan ahvâlî göremez. Gördüğü fevkalâde hâdisâtı maddiyât ve esbâb sâhasına hasır etmeye çalışır.

زین همی گوید نگارنده فکر بکن ای بنده امعان نظر

2199. *Bundan dolayı fikirleri nakş edici derler. Ey bende! İm'ân-ı nazar et!*

"Fiker", "fıkr"ın cem'i. Ya'nî, elbette senin gözün donmuş bir çeşme hâlinde bulunduğu için, kalb-i beşerde fikirleri yaratıp nakş edici olan Hak Teâlâ hazretleri, "Ey kulum! His gözünün çeşmesinden su gibi berrâk olan rûhunun nazarını akıt!" buyurur. Nitekim sûre-i Rûm'da فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُغْنِيُكَ الْأَرْضُ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتِ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (Rûm, 30/50) ya'nî "Al-lâh'ın rahmetinin eserlerine nazar-ı im'ân ile bak! Öldükten sonra yeryüzünü nasıl diriltir? Muhakkak ölüleri de böyle dirilticidir. Ve o her bir şeye kâdirdir" buyurulur. Ve kezâ sûre-i Kasas'ta فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (Kasas, 28/40) ya'nî "Zâlimlerin âkıbeti nasıl olduğuna nazar et!" buyurulur.

آن نمی خواهد که آهن کوب سرد لیک ای پولاد بر داود گردد

2200. *Onu istemez ki, soğuk demiri döv! Fakat ey çelik, Dâvûd etrâfında dolaş!*
(2182)

"Soğuk demiri dövmek"ten murâd, suver-i âlemin ma'nâlarından gâfil olarak yalnız his gözüyle bakmak ve maddiyyâtтан başka bir şey görmemek-

tir. Ya'nî, ey cismânî kimse! Hak Teâlâ hazretleri soğuk demir dövmek kabîlinden olan bakışı istemez. Eğer sen, "Ben eşyâya baktığım vakit maddiyyât-tan başka bir şey görmüyorum" der isen, ey çelik gibi kalbi katı olan maddî efendi! Biz de sana cevâben deriz ki: Dâvûd (a.s.) meşrebinde olup, o demir ve çelik gibi kalbini yumuşatacak olan insân-ı kâmilin etrâfında dolaş ve onun sohbetinde bulun ki, bu his gözünün çeşmesinden berrak su gibi olan rûhunun nazarını akıtsın!

دل فسردت رو بخورشید روان

تن بمرت سوی اسرافیل ران

2201. *Cismin öldü ise İsrâfil tarafına sür! Kalbin dondu ise rûhun güneşine git!*

Hak Teâlâ her bir maksadın husulü için bir sebep koymuştur. Eğer cismin ölecek derecede hasta ise, İsrâfil (a.s.) meşrebinde olan bir mâhir doktor tarafına koş! Zîrâ o vâkıfâne tedâvisi ile ölü mesâbesinde olan cismine diriltir. Ve eğer kalbin donmuş ise, rûh-ı insânînin güneşi olan insân-ı kâmile git ki, kalbin yumuşasın ve rûh-ı insânînin kuvvet bulsun! Bu ma'nâ bir vecihtir. Birinci mısra'daki "İsrâfil"den murâd dahi, insân[-ı kâmil] olmak câizdir. Zîrâ insân-ı kâmil zâhirde ve bâtında tasarruf sâhibidir; ve onların tasarrufları ile cisimlerdeki hastalıklar dahi mündefi' olur. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr* da ki şu vak'a bu ma'nâyı isbât eder:

"Ashâbın ekâbirinden bulunan Mevlânâ Fahreddîn-i Sivâsî (rahimehu'llâh) hummâ-yı muhrıkaya tutulup, bir müddet esîr-i firâş oldu; ve etubbâ onu tedâviden âciz kaldılar. Hz. Hudâvendigâr iyâdetini teşrîf edip, emir buyurdu. Soyulmuş sarmısak getirdiler. Dövüp kaşık ile ona verdiler. Etubbâ hastaya sarmısak verildiğini işitince onun sıhhatinden ümidlerini kestiler. Lutf-ı Hudâ o gece terledi. Sıhhat bulmaya başladı. Etubbâ bunu müşâhede edince: "Bu hâl kâide-i tıbbâ ve kânûn-ı hikmete müstenid değil, belki hikmet-i ilâhîdir!" dediler."

نك بسوفسطائى بد ظن رسی

در خیال از بس که گشتی مکتبی

2202. *Çoktandır ki hayâl içinde müktesî oldun, işte kötü zanlar Sofistâiyye eriştiler.*

"Müktesî", giyinici demektir. "Sofistâiyye", Yunan feylesoflarından bir tâifenin ismidir. Bunlar üç sınıftır. Bir sınıfına "İnâdiyye" derler. Bunlar hakâyık-ı eşyânın sübûtunu inkâr ederler. Diğerine "İndiyye" derler. Bunlar da derler ki: Hakâyık-ı eşyâ vardır, fakat aklın i'tibârîyledir. Eğer akıl bir şe-

yi cevher i'tibâr ederse cevher ve araz i'tibâr ederse arazdır. Üçüncüsüne "Lâ-edriye" derler. Bunlar da derler ki: Eşyânın sübût ve adem-i sübûtunda şekk ederiz; ve bu şekkimizde de şekk ederiz. 1. cildin 556 numarasına mü-sâdif olan, در خیالاتش چو سوفسطائیم [ya'nî "Ben onun se-bebi yakınlığından hayrânım; ve onun hayâlâtında da Sofistâiler gibiyim"] beytinde de bu izâhât geçti. Ya'nî, bu suver-i âlem ki baştan başa hayâldir, fakat bu hayâl içinde bir hakikat mevcûddur. Ey maddî efendi! Sen bu cilve-ger olan hakîkatten gâfil oldun ve çoktandır ki, bu hayâllere müteallık olan fikirleri giyindin. Binâenaleyh işte bu fikirlerin ile hakâyık inkâr eden veyâ şek ve şübhe içinde bulunan Sofistâiyye tâifesine eriştin ve onların sınıfına girdin. Evet, bu esbâb-ı zâhiriyye hayâldir. Fakat bu esbâbın muharriki Hak'tır ki, o vücûd-i hakîkî hakikatü'l-hakâyıktır. Nitekim Mevlânâ Câmî (k.s.) hazretleri bir rubâîlerinde şöyle buyururlar:

سوفسطائى كه از خرد بى خبرند گوید عالم خیال اندر گذرند

آرى عالم همه خیالست ولى پیوسته درو حقیقتی جلوه گریست

"Sofistâî ki, aklıdan bî-haberdirler, derler ki: Suver-i âlem geçitte olan birtakım hayâldir. Evet, âlem bütün hayâldir, fakat dâimâ onlarda cilveger olan bir ha-kikat vardır."

او خود از لب خرد معزول بود شد ز حس محروم و معزول از وجود

2203. O muhakkak aklın içinden ma'zûl oldu. Histen mahrûm ve vücûddan ma'zûl oldu.

O Sofistâiyye tâifesi aklın içinden ma'zûl oldu. His ve idrâk-i hakîkiden mahrûm ve vücûd-i hakîkî-i Hak'tan ma'zûl oldu. Yalancı ve hayâl olan maddiyyâta ve esbâba yapışıp kaldı da o madde ve esbâb perdeleri arkasın-daki vücûd-i hakîkiyi idrâkten mahrûm kaldı. Halbuki bu suver-i mâddiyyât o vücûd-i hakîkî deryâsının hayâl mesâbesinde olan dalgalarından ve köpük-lerinden başka bir şey değildir.

هون سخن خا نوبت لب خایست گر بگویی خلق را رسوايست

2204. Ağâh ol, söz çiğneyici! Dudak çiğneyicilik nebetidir. Eğer söyley isen halka rüsvâyıktır.

Bu beyt-i şerifte Hz. Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine hitâb buyururlar. Ya'nî, ey hakâyık ve esrâr-ı ilâhiyyeye müteallık sözleri çiğneyici ve remz

ve işâretle söyleyici olan Mevlânâ! Bu bahis gâmız ve nâzik olan vahdet-i vücûd bahsidir. Binâenaleyh idrâkleri nâkıs olanlara karşı dudak çiğneyicilik ya'nî susuculuk nöbeti gelmiştir. Eğer fazla tafsîlâta başlayıp söyler isen, halk anlayamazlar ve anladıklarını zannedip, hezeyâna başlayarak rûsvây olurlar. Nitekim bu vahdet-i vücûd esrârını yanlış anlayanlar türlü türlü dalâletlere düşerek dîn ve ahlâk nâmuna kendilerinde hiçbir şey kalmamış ve insanlık nazanında rezîl ve rûsvây olmuşlardır. Binâenaleyh bu esrâra vukûf için evvelen his gözü çeşmesinden berrak su gibi olan rûhun nazarını akıtmak lâzımdır.

چيست امعان چشمه را کردن روان چون ز تن جان رفت گویندش روان

2205. *İm'ân nedir? Çeşmeyi akıcı etmektir. Uklâki tenden cân gitti, ona revân derler.*

"İm'ân"ın lügat ma'nâsı nedir? Çeşmeyi akıcı etmektir. Cân cisimden kendi aslına akıp gittiği için ona "rûh-ı revân" derler.

آن حکیمی را که جان از بند تن باز رست و شد روان اندر چمن

2206. *O bir hakîmin ki cânı cisim bağından tekrâr kurtuldu ve çemene revân oldu.*

دو لقب را او بر این هر دو نهاد بهر فرق ای آفرین بر جانش باد

2207. *O bunun her ikisine, fark için, iki lakab koydu. Ey kimse! Onun cânına âferîn olsun!*

Ya'nî, cânı cisim kaydından ve bağından tekrâr kurtulup, rûhâniyet çemenzânna akıcı olan bir hakîm, insanda olan iki cânı birbirinden ayırmak için bu her ikisine iki lakab koydu. Birisine "rûh-ı hayvânî" ve diğerine de "rûh-ı revân" dedi. Bu feylesof bu tefrîki güzel yaptı. Onun cânına âferîn olsun! Bu beyitlerdeki "hakîm"den murâd, Ankaravî hazretlerine göre ibtidâ rûh-ı hayvânî ile rûh-ı revânı ayırıp ad koyan hakîm ve feylesoftur ve ismi meçhûldür. Fakat Hind şârihlerinden Muhammed Efdal ve Abdülfettâh hazretlerine göre bu hakîm, feylesofların şeyhi bulunan Ebû Alî Sînâ'dır. Zîrâ Ebû Alî Sînâ *Mi'râciyye* ismindeki risâlesinde nefis-i nâtukaya "revân" ve rûh-ı hayvânîye dahi "cân" isimlerini vermiştir. Şu hâlde Hz. Pîr efendimiz Ebû Alî Sînâ'nın rûh-ı insânî ile rûh-ı hayvânî arasındaki farkı bu sûretle beyân etmiş olmasını tahsîn buyurmuştur.

Ma'lûm olsun ki, rûh-ı hayvânide bütün insanlar ve hayvanlar müsterek-tir. Fakat rûh-ı insânide hayvanlar müsterek değildir. Zîrâ rûh-ı insâninin hâssası im'ândır; ve "im'ân", suyu akıtmak ma'nâsına geldiği gibi, gördüğü şeye dikkat etmek ve tedkik etmek ma'nâsına da müsta'meldir. Rûh-ı hayvânide ise bu hâssa yoktur.

در بیان آنکه بر فرمان رود گر گلی را خار خواهد آن شود

2208. *Onun beyânındadır ki, fermân üzere gider. Eğer bir gülü diken istese o, olur.*

O rûh-ı revân hakkındaki hulâsa-i beyân odur ki: Onun gidişi Hakk'ın fermânı ve şer'î üzerinedir. Rûh-ı hayvâninin gidişi ise böyle bir fermân ve şer'î ile mukayyed değildir. Nitekim hayvanlar arasında adl ile zulüm ve hak ile haksızlık kâidelerine riâyet cârî değildir. Hakk'ın fermânı üzerine yürüyen bu rûh-ı revân, eğer bir gülün diken olmasını isterse, o gül diken olur. Bundan anlaşılır ki, efrâd-ı beşer arasında rûh-ı insânîsi fa'âl olanlar ancak enbiyâ ve evliyâdır. Mütebâkisi rûh-ı hayvâninin fa'âliyeti altında zebûndur.

معجزه هود عليه السلام در تخلص مؤمنان امت بوقت نزول بلا

Belânın nüzûlü vaktinde ümmetin mü'minlerinin tahlîsî
emrinde Hûd (a.s.)'ın mu'cizesi

مؤمنان از دست باد ضایره جمله بنشستند اندر دائره

2209. *Mü'minler zarar verici olan rûzgârın elinden hep o dâire içinde otur-dular.*

Ya'nî, Âd kavmi, kendilerine peygamber olarak gönderilen Hûd (a.s.)a muhâlefet ettiler, Hak Teâlâ onların üzerine azâb göndereceğini Hûd (a.s.)a vahy etti. O hazret dahi kendisine tâbi' olan mü'minleri bir yere toplayıp on-ların etrâfına bir dâire çizdi. Vaktâki yedi gece ve sekiz gün şiddetle esen azâb fırtınası başladı ve muhâlifleri yerlere çarpıp helâk ve meskenlerini harâb et-

ti. Fakat bu zarar verici olan fırtına, o dâire içinde bulunan mü'minlere dokunmadı ve onlar bu azâbdan hâriç kaldılar. Bu kıssa yukarıki beyte merbûttur. Orada "Hakk'ın fermânı üzerine yürüyen rûh-ı revân, eğer bir gülün diken olmasını isterse, o gül diken olur" buyurulmuş idi ki, bu hâl, enbiyâdan mu'cize ve evliyâdan kerâmet olarak sâdır olur. Bu kıssada Hûd (a.s.)'ın fermân-ı ilâhî üzere yürüyen rûh-ı revânının bir dâire içinde mü'minleri muhâfaza etmesi de bu kabîlden olduğuna işâret buyurulur.

باد طوفان بود و کشتی لطف هو بس چنین کشتی و طوفان دارد او

2210. Rüzgâr tûfân ve "Hû"nun lutfu gemi idi. Onun böyle çok gemisi ve tûfânı vardır.

"Tûfân", yağmur ve su gâlib olup her şeyi örtmeye derler. Ba'zan gece karanlığına da derler. Burada müstevlî olan belâdan ve Hakk'ın tecellî-i kahrîsinden kinâyedir. Ya'nî, o şiddetli rüzgâr bir tûfân ve bir belâ-yı müstevlî ve bir tecellî-i kahrî idi. O tûfânın gemisi dahi, hüviyyet-i ilâhiyyenin tecellî-i lutfîsi idi. Hak Teâlâ'nın böyle çok kahr tûfânları ve lutf gemileri vardır.

پادشاهی را خدا کشتی کند تا بحرص خویش بر صفها زند

2211. Hûdâ bir pâdişâhı gemi yapar. Hattâ kendi hırsı ile saflar üzerine çarpar.

Meselâ, Hak Teâlâ bir pâdişâhı ve bir reis-i hükûmeti kahrına karşı lutfunun bir gemisi yapar. Hattâ o pâdişâh, riyâsete olan hırsı sebebiyle, düşman saflarına hücum eder ve düşmanın tûfân-ı tecâvüzâtını men' eder.

قصده آن نی که خلقِ ایمین شود قصدش آنکه ملک گردد پای بند

2212. Şâhın kasdi o degildir ki, halk emîn ola! Onun kasdi odur ki, mülk ayakbağı ola!

Fakat hükümdârın bu muhârebelerdeki kasdi zâhirde her ne kadar memleket halkının malının ve cânının ve ırz ve nâmûsunun emniyet altında bulunması ise de, bunun iç yüzü tedkîk olunursa, anlaşılır ki, onun kasdi mülk ve riyâset ayağının bağı olmaktır. Ya'nî, o hükümdâr bu fedâkârlığı, elimden mülk ve riyâset gitmesin ve ezvâk-ı nefsâniyyemi kemâl-i hürriyetle icrâ edeyim, diye yapar. Onun fedâkârlığı, şâhlığı ve makâm-ı riyâseti kaybetmek korkusundan dolayıdır. Fakat neticede o hükümdâr halkı düşmanın tûfân-ı tecâvüzünden kurtaran Hakk'ın bir lutf gemisi olmuş olur.

آن خراسی می دود قصدش خلاص تا بیاید او ز زخم آن مناص

2213. *O değirmene mensûb, koşar. Onun kasdı halâstür, tâ ki o onun zahmetinden kaçacak yer bula!*

"Harâs", büyük değirmen. Âhîrindeki "yâ", nisbet içindir. "Büyük değirmene mensûb olan hayvân" demek olur. "Menâs", kaçacak yer ve kaçmak ve geri durmak, ma'nâsınadır. Ya'nî, bir değirmeni çeviren hayvân o değirmen etrâfında koşar durur. Hayvânın kasdı o değirmeni döndürmek zahmetinden kurtulmak ve kaçmaktır.

قصد او آن نی که آبی بر کشد یا که کنجد را بدان روغن کند

2214. *Onun kasdı o değildir ki, bir su çeke yâhud susamı o sebeble yağ yapa!*

"Küncid", Arabça "ânzerût" [anزاروت] dedikleri bir susamın adıdır. Göz tedâvîsi ve sakalları temizlemekte fâidelidir. Yüzdeki çillere ve vücûddaki bene de itlâk olunur (*Şemsü'l-Lügâ*). Yağ çıkarılan susam ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-Lügâ*). Ya'nî, değirmen veyâ bostan dolabı etrâfında koşan bir hayvânın kasdı kuyudan su çekmek veyâhud bu dönme sebebiyle susamdan yağ çıkarmak değildir. Onun bu kasdı zımında başka fâide husûle gelir ve kahrı neticesinde lutuf hâsıl olur.

گاو پشتاید ز بیم زخم سخت نی برای بردن گردون و رخت

2215. *Öküz şedîd zahm korkusundan acele koşar. Arabayı ve yükü götürmek için değildir.*

Arabaya koşulan öküzün kasdı arabayı çekmek ve yükü taşımak değildir. O zavallının kasdı boyunduruk altındaki meşakkatten ve kendisini güden arabacının şedîd darbelerinden kurtulmaktır. O öküzü bu hizmete sevk eden meşakkat ve dayak korkusudur. "Gerdûn", "araba" demektir.

لیک دادش حق چنین خوف و وجع تا مصالح حاصل آید در تبع

2216. *Fakat Hak ona böyle korku ve veca' verdi, tâ ki teba'da maslahatlar hâsıl gele!*

O öküzün böyle koşması neticesinde fâideli işler vücûda gelmek için Hak Teâlâ ona böyle dayak korkusu ve dayak ve boyunduruk veca'ı ve ağınsı verdi.

همچنان هر کاسی اندر دکان بهر خود کوشد نه اصلاح جهان

2217. Böylece her bir kazanıcı dükkânda ıslâh için değil, kendi için çalışır.

İşte böylece her bir kazanıcı kimse, açtığı bir dükkânda veya fabrikada ıslâh-ı âlem için değil, ancak kendi hesâbına ve kendi menfaati için çalışır. Meselâ bir kimse şeker fabrikası açar. Onun maksadı zengin olup râhat yaşamaktır. Fakat bu maksad zımında memleket dâhilinde halkın muhtâç olduğu şeker istihsâl olunur ve halkın parası yabancıların ellerine geçmeyip, memleket dâhilinde kalır ve bunun servet-i umûmiyyeye fâidesi olur.

هر یکی بر درد جوید مرهمی در تبع قائم شده زین عالمی

2218. Her birisi derd üzerine bir merhem ister. Teba'da bundan bir âlem kâim olmuştur.

Velhâsıl efrâd-ı beşerden her birisi kendi derdine bir merhem ister ve kendi menfaati için ve muzâyakaya düşmek korkusundan dolayı çalışır. Fakat bu menâfi'-i husûsiyye ve korku zımında intizâm-ı âlem vücûd bulur.

حق ستون این جهان از ترس ساخت هر یکی از ترس جان در کار باخت

2219. Hak bu cihânın direğini korkudan yaptı. Her birisi cân korkusundan dolayı iş içinde oynadı.

Binâenaleyh Hak Teâlâ bu cihânın direğini ve temelini korkudan yaptı. Her bir kimse aç kalmak ve sıkıntı çekmek ve sefâlet içinde kalıp ölmek korkusundan dolayı sa'y-i mütemâdî içinde türlü türlü fedâkârlıklar yaptı ve oyunlar oynadı. Meselâ kunduracı kendi menfaati için kundura yaptı. Fakat bunun neticesinde halk ayağına giyecek kundura buldu; ve kezâ ekmekçi kendi menfaati için finn açtı. Fakat binnetice halk kolaylıkla yenecek ekmek buldu; ve kezâ mi'mâr para kazanmak için binâlar yaptı. Fakat neticede şehirler ma'mûr oldu.

حمد ایزد را که ترسی را چنین کرد او معمار اصلاح زمین

2220. Hâlık'a hamd olsun ki, bir korkuyu böyle o yeryüzünün ıslâhının mi'mârı yaptı.

Ya'nî, Hâlık Teâlâ hazretlerine hamd olsun ki, her bir ferd-i beşerin ve sâir hayvânâun bâtunına koyduğu bir korkuyu böyle yeryüzünün ıslâhına ve

intizâmına mi'mâr yaptı; ve bu sûretle tecellî-i kahrîsinin zımmında tecellî-i lutfisi zuhûra geldi.

این همه ترسنده اند از نیک و بد هیچ ترسنده نترسد خود ز خود

2221. *Bu cümle iyiden ve kötünden korkuçudurlar. Hiçbir korkucu ise kendinden korkmaz.*

Ya'nî, her bir zî-rûha gelen korku kendisinden gelmez. Mutlakâ bir korkutucudan gelir. Zirâ korkan bir mahlûk bir musallit tarafından ya elindeki râhat ve iyiliğin selb edileceğinden veyâhud diğer sûretle bir fenâlık yapılacağından korkar. Ma'lûm olsun ki, iyilik ve kötülük her bir zî-rûhun meşrebine ve telakkisine tâbî'dir. Bir şey ba'zı mahlûkât hakkında iyi ve ba'zı mahlûkât hakkında fenâdır. Meselâ nûr iyi bir şeydir, fakat yarasa kuşu onu fenâ görür ve kaçır. Ve kezâ necâset fenâ birşeydir, fakat necâset böceği indinde iyidir. Ve kezâ gül iyi bir şeydir, necâset böceği indinde fenâdır. Ve kezâ îmân ve ırfân itmi'nân ve istirahat-i kalbe sebep olduğundan iyi bir şeydir. Fakat münkir indinde fenâdır. Velhâsıl iyyin ve kötünün böyle pek çok misâlleri vardır. Binâenaleyh mahlûkât kendi meşreb ve telakkilerine göre böyle nisbî olan iyiden ve kötünden korkarlar; ve bu korku onlara bir korkutucudan gelir

خود حقیقت بر همه حاکم کیست که قریبست او اگر محسوس نیست

2222. *Muhakkak hakikatte cümle üzerine hâkim bir kimsedir ki, o her ne kadar mahsûs değil ise de karîbdir.*

Ya'nî, muhakkaktır ki, bütün mahlûkât üzerine hâkim olan Hak Teâlâ hazretleridir ki, mahlûkatını onların kendi telakkilerine göre iyiden ve kötünden korkutucudur. O korkutucu olan Hak Teâlâ her ne kadar his gözüyle mahsûsen görünmez ise de, her bir mahlûkun hüviyeti olduğundan onlara şâh damarlarından daha yakındır. Nitekim âyet-i kerîmede وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ (Vâkıa, 56/85) ya'nî "Biz o kulumuza sizden daha yakınız. Velâkin siz his gözüyle göremezsiniz" ve diğer bir âyet-i kerîmede وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ (Kâf, 50/16) ya'nî "Biz o kulumuza şâh damarından daha yakınız" buyrulur.

هست او محسوس اندر ممکن لیك محسوس حس این خانه نی

2223. *O mekmeinde mahsûstür. Fakat bu hâne hissini mahsûsü değildir.*

"Mekmen", pusu yeri ve gizlenecek mahal. Ya'nî, Hak Teâlâ'nın zâtı, bâ-tının bâtını olduğundan, zâtıyeti cihetinden idrâk olunmaz. Nitekim âyet-i ke-rîmede تَدْرِكُكَ الْآبِعَارُ وَهُوَ يَدْرِكُ الْآبِعَارَ (En'âm, 6/103) ya'nî "Zât-ı Hakk'ı basarlar idrâk etmez. O basarları idrâk eder" buyrulur. Binâenaleyh Hakk'ın zâtu, ci-sim ve rûh mekmeninde, rûh-ı insânînin sıfât ve esmâ-i ilâhiyyeyi idrâki ile hiss olunmuştur. Fakat cisim hânesinin rûh-ı hayvânîsi hissi ile mahsûs ve müdreğ değildir.

آن حسى كه حق بر آن حس مظهرست نیست حس این جهان آن دیگرست

2224. O bir his ki, Hak o his üzerinde zâhir olmuştur, bu cihânın hissi değil-dir, o başkadır.

"Mazhar", masdar-ı mîmîdir; "zuhûr etmek ve zâhir olmak" ma'nâsındır. Ya'nî, üzerinde Hakk'ın zuhûr ettiği bir his ki, rûh-ı insânînin hissidir; o his bu âlem-i kesâfetten olan rûh-ı hayvânînin ve bu cismâniyet âleminin hissi değildir. O his başka bir histir. Zîrâ insanlar bu rûh-ı hayvânî hissinde ve bu cismâniyet hâlinde hayvanlar ile müşterektir; ve bu hiss-i hayvânî âlem-i ke-sâfetten başka bir şeyi idrâk etmez.

حس حيوان گر بدیدى آن صور بايزيد وقت بودى گاو و خر

2225. Hayvan hissi, eğer o sûretleri göre idi, öküz ve eşek vaktin Bâyezîd'i olurdu.

"Sûretler"den murâd, sıfât-ı ilâhiyyedir. Zîrâ sıfât zâtın zâhiridir; ve zâhir olan şeye sûret itlâkı câizdir. Ya'nî, eğer hayvanın hissi ve rûh-ı hayvânî o sıfât-ı ilâhiyyeyi görebile idi, öküzün ve eşeğin vesâir hayvanların cisim göz-leri insanın gözünden daha keskin olduğundan, onların her biri vaktinin Bâ-yezîd-i Bistâmîsi gibi birer kâmil ve Hakk'ın müşâhedesi mertebesine vâsil olurlar idi.

آنكه تن را مظهر هر روح كرد وانكه كشتى را براق نوح كرد

2226. O ki, teni her rûhun mazharı etti ve o ki, gemiyi Nûh'un Burâk'ı etti.

"Burâk", merâkib-i ma'nevîyyeden bir merkebin adıdır. Sür-at-i seyrinden dolayı yıldırma teşbîh [olunur.] Burada "merkeb-i necât" murâd buyrulur. "Her rûh"tan murâd, rûh-ı nebâtî, rûh-ı hayvânî ve rûh-ı insânîdir. Ya'nî o Hak Teâlâ kemâl-i kudreti ile insanın cismini rûh-ı nebâtînin, rûh-ı hayvânî-

nin ve rûh-ı insânînin mahall-i zuhûru yaptı; ve o Hak Teâlâ ki, tûfân zamânında gemiyi mü'minler için merkebi-i necât yaptı. Bu beytin mütemmimi âfâ-
daki beyittir.

گر بخواهد عین کشتی را بجو او کند طوفان تو ای نور جو

2227. *Eğer isterse ırmakta geminin aynını senin tûfânın yapar, ey nûr isteyici!*

"Cû", ırmak demektir; ve "ırmak"tan murâd, her ân-ı gayr-i münkasimde akıp giden tecelliyât-ı ilâhiyye ile teceddüd-i emsâl içinde bulunan bu vücûdât-ı izâfiyye âlemidir. "Tûfân"dan murâd, tecellî-i kahrî ve "gemi"den murâd, tecellî-i lutfidir. "Nûr-cû"dan murâd, rûh-ı insânîyi kabûle müstaid olan insandır. Ya'nî, ey bu vücûd-i izâfî âleminin ve ırmağının nûru ve rûhu olan insan! Cismi her türlü rûhun mazharı eden ve gemiyi tûfânda Nûh (a.s.)ın merkebi-i necâtı yapan Hak Teâlâ, eğer isterse, bu vücûd-i izâfî ırmağında geminin ya'nî tecellî-i lutfinin aynını tecellî-i kahrî yapar; ve kezâ aksi olarak tecellî-i kahrînin aynını da tecellî-i lutfi gemisi yapar. Nitekim 2. cildin 1607 numaralı beytinde *اوزعین درد انگیزد دوا* ya'nî "O hâkimdir. Allah dilediğini işler. O derdin aynından devâyı peydâ eder" buyurulmuş idi. Görülmez mi ki, çiçek ve kolera ve tifo ve vebâ gibi birtakım marazlar tecellî-i kahrîdir; ve bu hastalıklara karşı olan aşılar ve serumlar tecellî-i lutfidir; ve bu aşılar o hastalıkların mikropları olup, vücûda aşılırlar. Binâenaleyh tûfân gibi olan marazın aynını Hak Teâlâ lutuf gemisi olan ilâc yapmış olur. 2. cildin bu numarasını ta'kib eden diğer beyitlerde de diğer misâller vardır.

هر دمت طوفان و کشتی ای مقل با غم و شادیت کرد او متصل

2228. *Ey mukill! Senin her demin tûfân ve gemitir. O seni gama ve şâdiye muttasıl etti.*

"Mukill", fakîr ma'nâsinadır. Ya'nî, ey Hakk'ın tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyesine muhtâç olan insan! Dikkat et! Senin her b'ir nefesin ve her bir ânın tûfân ve gemi gibidir. Tûfân mesâbesinde olan tecellî-i kahrî seni gama ve gemi mesâbesinde olan tecellî-i lutfi dahi seni şâdiye ve sürûra muttasıl etti.

گر نبینی کشتی و دریا به پیش لرزه‌ها بین در همه اجزای خویش

2229. *Eğer gemiyi ve deryâyı önde görmez isen, kendi eczânın cümlesinde titre-meler gör!*

Ey insan! Eğer önünde kahr deryâsını ve lutuf gemisini görmez isen, eczâ-yı vücûdunun ve a'zâlarının cümlesinde gamdan ve sevinçten titremeleri gör ki, o gam kahr deryâsı ve sevinç ve şâdî lutuf gemisidir.

چون نبیند اصل ترس را عیون ترس دارد از خیال گونه گون

2230. *Uaktâki gözler korkmanın aslını görmeye, türlü türlü hayâlden korku tutar.*
[2212]

"Tersiş", ism-i masdardır, "korkma" demektir. Ya'nî mâdemki her ânda tecellî eden Hak'tır, seni tecellî-i kahrîsinden korkutan da Hak'tır. Binâenaleyh korkma sana korkutucu olan Hak'tan gelir. Vaktâki bir kimsenin basîret gözleri korkunun aslı olan Hakk'ın tecellîsini görmez, her biri birer hayâlden ibâret olan eşyâ sûretlerinden korkar ve kendisine gelen kahrı o hayâl olan sûretlerden bilir. Fâil-i hakîkî olan Hakk'ı görmez.

مشت بر اعمی زند يك چلفِ مست کور پندارد لگد زن اشتر مست

2231. *Bir çapkın sarhoş, köre yumruk vurur; kör, tekme vuran deve zanneder.*

"Cilf", denî, akılsız, çapkın ve ipsiz sapsız kimse demektir. Ya'nî, bu hâl şuna benzer ki: Meselâ, bir çapkın ve edebsiz sarhoş, bir köre yumruk vurur. Kör bu yumruğu bir devenin tepmesi zanneder. Ba'zı nüshalarda "üştür" yerine "ester" vâkî'dir, "kaur" demek olur.

زانکه آن دم بانکِ اشتر می شنید کور را گوشست آینه نه دید

2232. *Zîrâ ki o demde devenin sesini işitti, körün aynası kulaktır, göz değildir.*

Körün sarhoşun yumruğunu deve tepmesi zannetmesinin sebebi budur ki: Kör o ân içinde deve sesi işitmiş idi; ve gözü kapalı olduğu için sarhoşu görmemiş idi. Zîrâ körün aynası gözü değil kulağıdır; ve bu düşünce körün bir hayâlidir. İşte bunun gibi Hakk'ın bizzât eşyâyı ihâta ettiğini söyleyen muhakkıklar inkâr ve yalnız ihâta-i ilmiyyeyi iddiâ eden kimseler dahi körler gibi hayâle kapılmışlardır.

باز گوید کور نی این سنگ بود یا مگر از قبه پر طنک بود

2233. *Tekrâr kör der: "Hayır, bu taş idi.. Yâhud, gâlibâ ses dolu olan kubbe-den idi."*

"Tang", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada mutlak "ses" demektir. Ya'nî, kör yine diğer bir hayâle dâlp der ki: Hayır, bu darbe devenin tepmesi değil

idi. Bir kimse tarafından atılmış taş idi. Yâhud, tın tın ötüp ses veren bir kub-
beden düşen taş idi.

این نبود و او نبود و آن نبود آنکه او ترس آفرید اینها نمود

2234. *Bu olmadı ve o olmadı ve şu olmadı. O ki, korkuyu yarattı, bunları gös-
terdi.*

Ya'nî, körün yaptığı üç türlü hayâlden hiçbirisi değil idi. İşin hakikati baş-
ka idi; ve o korkuyu yaratan Hak Teâlâ hazretleri o köre bu hayâlleri böyle
gösterdi.

ترس و لرزه باشد از غیرى یقین هیچ کس از خود نترسد ای حنین

2235. *Korku ve titreme muhakkak bir gayrıdan olur. Ey hazîn! Hiçbir kim-
se kendinden korkmaz.*

Bu beyit yukandaki 2221 numaralı beyte merbûttur. Ya'nî, ey hazîn ve
gamlı kimse! Bu vücûd-i izâfî âleminde korku ve titreme muhakkaktır ki, bir
başkasından olur. Bir korkutan olmadıkça, hiçbir kimse kendinin kendiliğin-
den korkmaz. Gâfil olan kimse kendisini korkutan o sûreti görür; ve ârif olan
kimse ise, o sûret vâsitâsıyla Hakk'ın tecellî-i kahrîsini görür.

آن حکیمک وهم خواند ترس را فهم کز کردست او این درس را

2236. *O feylesofçuk korkuya vehim ta'bîr eder. O bu dersi eğri anlamıştır.*

Ya'nî, biçâre feylesof korkuya "vehim" ta'bîr buyurur. Halbuki vehim in-
sanın kendi nefsinde ve zâtında olan bir korkudur ki, bu kuvvet ondan hiç-
bir ân zâil olmaz. Binâenaleyh korku, vehmin aynı olsa idi, her insan dâimâ
korku içinde bulunur ve kendinden korku lâzım gelir idi. Halbuki zâhir bir
şeydir ki, korku insana mutlaka bir korkutandan gelir, kendi nefsinden gel-
mez. Binâenaleyh o feylesofçuk bu korku dersini eğri ve yanlış anlamıştır.
Ma'lûm olsun ki, kuvve-i vâhime hakîkatte vücûdu olmayan birtakım şey-
leri kendinden peydâ edip, insanın nefsinde gösterir. Bunun için âfâk ve en-
fûs âlemlerini tatbîk eden ulemâ-i muhakkakîn insanda olan "vehm"i âfâk-
ta olan "şeytan"a misâl tutmuşlardır. Meselâ insan düşmandan korkar. Ve-
him, aslı olmadığı hâlde bir şahısta düşmanlık tasavvur eder ve bu tasav-
vurdan dolayı insanın nefsinde bir korku peydâ olur. Fakat bu korku, aslı
olsun olmasın, insanın nefsinde hâricte olan bir şahsın düşmanlığından gelir.
Vehim hâricte olan o düşmanlığın korkusunu nefse intikâl ettirmek husû-

sunda ancak bir vâsıtaadır. Binâenaleyh vehim korkunun aynı değildir. İşte feylesof bu inceliğe vâkif olmadığı için korkuyu vehim addedip yanlış bir hüküm vermiştir.

هیچ وهمی بی حقیقت کی بود هیچ قلبی بی صحیحی کی رود

2237. *Hiçbir vehim ne vakit hakikatsiz olur? Hiçbir kalb bir sahihsiz ne vakit gider?*

Ya'nî, hâriçte hakîkati sâbit olmayan bir şeyi kuvve-i vâhime aslâ tasavvur edemez. Meselâ hâriçteki bir şahsın düşmanlığını tasavvur ederse, aslı olsun olmasın, o "düşmanlık" mefhûmu sâbittir; ve kuvve-i vâhime o mefhûmdan münbais olan korkuyu nefs-i insânîye nakl etmiştir. Binâenaleyh vehim ancak hâriçte hakîkati sâbit olan bir şeyi tasavvur edip, insanın nefesine celb eder. Meselâ ortada sağlam para ve geçer akçe olmasa, kalp paranın vücûdu tasavvur olunmaz. Vehmin aslı olmayan bir düşmanlığı tasavvur etmesi de, kalp paranın vücûdu gibidir; ve tasavvur ettiği o düşmanlığın hakîkati dahi sağlam paraya benzer. Zîrâ "düşmanlık" mefhûmu olmasa, vehim onu tasavvur edemezdi.

کی دروغی قیمت آرد بی ز راست در دو عالم هر دروغ از راست خاست

2238. *Ne vakit bir yalan doğrusuz kıymet getirir? Her yalan iki âlemde doğru dan kalktı.*

Diğer bir misâl: Ya'nî, doğru sözün vücûdu ve sürümü olduğu için, yalancılar yalanlarını doğruluk nâmına kabûl ettirirler. Binâenaleyh her iki âlemde, ya'nî zâhirde ve bâtında ve sûret ve ma'nâ âleminde olan her bir yalan doğruluktan dolayı revâc buldu ve doğruluk nâmıyla revâc buldu.

راست را دید او رواجی و فروغ بر امید او روان کرد آن دروغ

2239. *O doğruyu revâca ve fûrûğa mensûb gördü. Onun ümidi üzere yalanı revân etti.*

Diğer bir misâl: O yalancı, doğruyu ve doğrunun revâcını ve sürümünü ve parlaklığını ve i'tibârını gördü. Doğru nâmı altında sürülür ümidi üzerine yalanı ortaya sürdü. İşte kuvve-i vâhime dahi bu yalancıya benzer. Hâriçte doğruluğu ve hakîkati sâbit olan bir düşmanlık korkusunu, aslı olmasa bile, nefs-i insânîye nakleder.

ای دروغی که ز صدف این نواست شکر نعمت گو مکن انکار راست

2240. Ey yalancı ki, bu nevâ sana sıdktandır. Ni'metin şükürünü söyle! Doğ-
[2222] ruyu inkâr etme!

"Dürûğî"deki "yâ", nisbet içindir, "yalancı" demektir. "Nevâ"nın birçok ma'nâsı vardır. Burada "revnak" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, ey yalancı! Senin yalan sözünün bu revnakı ve sürümü sana doğrudandır. Bu sıdk yüzünden bulduğün revnak ve sürüm ni'metine şükr et de doğrunun vücûdunu inkâr etme!

از مُفلسف گویم و کژهای او یاز کشتیهای دریاهای او

2241. Müfelseften mi ve onun eğrilerinden mi, tekrâr onun deryâlarının gemilerinden mi, söyleyeyim?

"Müfelsef", ism-i mef'ûldür. "Feylesoflaşmak ve felsefe sâhibi" demektir. Ya'nî, felsefe sâhibinin fikirlerinden ve onun eğri ve yanlış fikirlerinden mi bahs edeyim? Yoksa Hakk'ın tûfân deryâlarıyla lutuf gemilerinden mi, bahsedeyim?

بل ز کشتیهای کان پند دلست گویم از کل جزو در کل داخلست

2242. Belki onun gemilerinden ki, o gönül bağıdır. Küllden söyleyeyim. Cüz' küllde dâhildir.

Ya'nî, feylesofu ve onun eğri fikirlerini bırakayım da, Hakk'ın gönül bağlayıcı ve gönlün mahbûbu olan lutuf gemilerinden bahs edeyim. Küll olan vücûdât-ı izâfiyyeden bahs edeyim ki, cüz' mesâbesinde olan feylesofun ahvâli küll olan o vücûdât-ı izâfiyye âleminde dâhildir.

هر ولی را نوح و کشتیبان شناس صحبت این خلق را طوفان شناس

2243. Her velîyi Nûh ve gemici tanı! Bu halkın sohbetini tûfân anla!

Bu beyt-i şerîf yukanki beytin tefsîridir. Ya'nî, her velîyi Nûh (a.s.) meşrebinde ve tûfân deryâlarının bir gemicisi olarak tanı! Ve vücûdât-ı izâfiyye âlemini teşkîl eden bu halkın varlığını ve onlar ile sohbeti bir tûfân mesâbesinde anla!

کم گریز از شیر و اژدرهای نر ز آشنایان و ز خویشان کن حذر

2244. Arslardan ve erkek ejderhâdan az kaç! Aşinâlardan ve akrabâdan ha-
zer et!

"Arslan"dan ve "erkek ejderhâ"dan murâd, insân-ı kâmilidir. Zîrâ insân-ı kâmil, sâlikin mevhûm olan benliğini ve enâniyetini parçalar ve yutar. Ya'nî, ey hakikat tâlibi olan sâlik! Arslan ve erkek ejderhâ mesâbesinde olan insân-ı kâmilden az kaç ve çok vakitlerini onun sohbetinde bulunmak ile geç; ve ehl-i gaflet olan tanıdığın kimselerden ve akrabândan hazer et!

یادهاشان غائبیات می چرند

در تلاقی روز گارت می برند

2245. *Telâkîde senin vaktini götürürler. Onların yâdı senin gâibe mensûbunu oturlar.*

Ya'nî, sen o gâfil ahibbâna ve akrabâna telâkî edip sohbet ettiğin vakit, senin kıymetli vaktini zâyi' ederler ve boş sözler ile seni meşgûl ederler; ve onlara telâkî etmeyip de o gâfilleri hâtunna getirdiğin vakit dahi, onların hayâlleri senin gâibe mensûb olan vâridât-ı rûhâniyyeni oturlar ve yutarlar. Zîrâ senin iki kalbin yoktur ki, birisi ile Hakk'a ve diğeri ile halka teveccüh edip her biri ile ayrı ayrı meşgûl olasın. Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i Ahzâb'da Hak Teâlâ *مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلِيلٍ فِي حَوْفِهِ* (Ahzâb, 33/4) ya'nî "Allâh Teâlâ bir adamın içinde iki kalb yaratmadı" buyrulur.

از قف تن فکر را شربت مکی

چون خر تشنه خیال هر یکی

2246. *Her birinin hayâli susamış eşek gibi, cisim bulutundan fikir suyunu bir emicidir.*

Şârihler "kıf" (قف) kelimesi hakkında türlü türlü mütâlaâtta bulunmuşlardır. Kimi "kıyf" (قیف), kimi "kîhf" (كحف) kelimelerinin muhaffefidir demiştir. Ankaravî hazretleri "Kıf, aslında şerbet seline derler. Burada zarf ma'nası murâd olur" buyurmuştur. Fakîr bunu *Kâmûs*'ta ve diğer lügatlerde bulamadım. *Kâmûs*'ta "kuff" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "hava-da dağ tarzında zuhûr eden yumru ve azîm bulut" ma'nâsı münâsibdir. Beyt-i şerifte zarûret-i vezn için şeddesiz okunur. "Şerbet", lügatte "bir içim su" ma'nâsıdır. "Şerbet-mekî" vasf-ı terkîbidir. Âhirindeki "yâ" vahdet içindir. "Bir su içimi" demek olur. Ya'nî, dostlardan ve akrabâlardan her birisinin hayâli susamış eşek gibi cisminin bulutundan senin hakâyika ve maârifete müteallık olan fikirlerinin suyunu bir emicidir. Ya'nî sen onların hayâliyle meşgûl olduğun vakit onların her birinin hayâli Allah'ı âlâ *يا نبي الله* ya'nî "Allâh'ın âlâsında ya'nî sîfât ve esmâsında tefekkür ediniz!" hadîs-i şerîfine ittibâan yapacağın tefekkürâtan seni men' ederler, demek olur.

نش کرد از تو خیال آن و شاة شبیمی که داری از بحر الحیات

2247. O *gammâzların hayâli hayat denizinden mâlik olduğun bir şebnemi senden neşf etti.*

"Vüŝât", "birinin sırnını diğerine getiren gammâz ve nemmâm" ma'nâsına olan "vâŝî"nin cem'idir. "Neşf", suyu ve mâiyâtı sünger gibi kendisine çekmek demektir. "Bahru'l-hayât"tan murâd, insân-ı kâmil olmak münâsibdir. "Şebnem"den murâd, insân-ı kâmilin sohbetinden mübtedî sâlikin kalbine gelen feyzdir. Ya'nî ey sâlik! O gammâz olan dostlarının ve akrabânın hayâli insân-ı kâmilin sohbetinden çiğ tânesi gibi kalbine gelen füyûzât damlalarını senden sünger gibi neşf ederler ve o füyûzâtı onların hayâlleri sebebiyle zâyi' edersin.

پس نشان نشف آب اندر غصون آن بود کان می‌نجبد در رکون

2248. *İmdi dallarda suyun neşfinin nişânı o olur ki, rûkûnda kıvıldamaz.*

Eğer bu hayâllerin füyûzât suyunu senden neşf etmelerinin, senin cisim ağacının dallarındaki nişânını ve âlâmetini bilmek istersen, bu âlâmet odur ki, sende hakikat tarafına meyil ve rûkûn kıvıldamaz ve vâkî' olmaz olur; ve insân-ı kâmilin sohbetine râğbetin münkesir olur ve onlar seni kendilerine esîr ederler.

عضو حر شاخ تر و تازه بود می‌کشی هر سو کشیده می‌شود

2249. *Hürün uzvu yaş ve tâze dal olur. Her tarafa çeker isen çekilmiş olur.*

Zîrâ gafillere meyilden hür ve âzâd olan kimsenin uzvu ter ü tâze bir ağaç dalı gibidir. Her ne tarafa çekersen o tarafa çekilmiş olur, insân-ı kâmilin ve-sâyâsına itâat eder.

گر سپد خواهی توانی کردنش هم توانی کرد چنبر گردنش

2250. *Eğer istersen onu sepet yaparsın; onu boynunun çenberi dahi yaparsın.*
[2232]

O tâze dalı istersen kesip biçip bükerek sepet yapabilirsin. O sepeti boynunun çenberi de yapabilirsin. Çünkü elastikiyeti vardır. Fakat kuru dalı bükmek kâbil değildir. Onun elastikiyeti olmadığından derhal kırılır. Nefsâniyet ve cismâniyet âlemine müstağrak olan kimsede dahi böyle ma'nâ elastikiyeti kalmamıştır. Onda serkeşlik ve itâatsizlik vardır.

چون شد آن ناشف ز نشف بیخ خود ناید آن سوی که امرش می کشد

2251. *Uaktâki nâşif, kendi kökünün neşfinden gitti, o tarafa gelmez ki, onu emir çeker.*

Nâşif, ya'nî insân-ı kâmilin füyûzât suyunu çekici sâlik, vaktâki cismânîlere meyl etmesi sebebiyle, kendi kökü ve esâsı olan rûhunun füyûzât suyunu neşf etmekten ve çekmekten mahrûm oldu, artık insân-ı kâmilin emrinin çektiği o rûhâniyet tarafına gelmez olur ve itâatsizlik eder.

پس بخوان قاموا کسالی از نبی چون نیاید شاخ از بیخش طیبی

2252. *İmdi dal kendi kökünden meme bulmadığı vakit, Kur'an'dan "Kâmû kûsâlâ"yı oku.*

"Tubî", at ve katır gibi hayvanların memesi; ve "tubî", ıslâh ve lutuf ma'nâsıdır. Âhirdedeki "yâ" vahdet içindir, "bir lutuf ve ıslâh" demek olur. Ya'nî, cisim ağacının dalı olan a'zâ kendi kökü olan rûhtan meme veyâhud bir tıb ve lutuf bulmadığı vakit, o evâmîr-i ilâhiyye hakkında tenbel olur. Binâenaleyh onun hâli sûre-i Nisâ'da münâfıklar hakkında olan *وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى* (Nisâ, 4/142) ya'nî "O münâfıklar namaza kalktıkları vakit ağır davranarak ve üşenerek kalkarlar idi" âyet-i kerîmesine mutâbık olur. Ya'nî ibâdet-i Hak tarafına istemeyerek tenbel tenbel kalkar ve hazz-ı nefsâ-nî tarafına koşu koşu ve hevesle gider.

آتشینست این نشان کوته کنم بر فقیر و گنج احوالش ز کم

2253. *Bu nişân ateşindir. Kısa yaparım. Fakîr ve defîne ve onun ahvâli üzere vururum.*

Bu söyledığım nişân ve âlâmet âteşindir. Binâenaleyh Hakk'a kulluk hûsûsunda tenbel davrananların içini yakmamak için sözü kısa kesiyorum. Yukarıda kıssasını beyâna başladığım fakîrin ve defînenin ahvâline nakl-i kelâm ediyorum. Ma'lûm olsun ki, yukarılarda dahi izâh olunduğu üzere "fakîr"den murâd, tâlib-i hakikat ve "defîne"den murâd, esrâr-ı hakikattir. Zannolunmasın ki, Hz. Mevlânâ bu kıssayı bıraktı da başka bahislere intikâl buyurdu. Hayır. Bu bahislerin hepsi esrâr-ı hakikatî ve defîneyi bulmak için tâlib-i hakikate lâzım olan ma'rifet düstûrlarının beyânından ibâret idi. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf*'i mülâlaa edenlerin bu bahisleri bu nokta-i nazardan teemmül etmeleri lâzım gelir.

آتشی دیدی که سوزد هر نهال آتش جان بین کزو سوزد خیال

2254. *Bir ateşi gördün ki, her fidanı yakar, cân ateşini gör ki, ondan hayâl yazar.*

Ya'nî, zâhiri olan bir ateşin yeni neşv ü nemâ bulan her bir fidanı yaktığını his gözüyle gördün. Ma'nevî olan cân ateşi, ki aşk-ı ilâhî ateşidir, bir de bu ateşe bak ki, bu ateşten Zât-ı Hakk'ın gayn olan suver-i eşyâ hayâlleri yanar. Nitekim العشق نار يحرق ما سوى المحبوب ya'nî "Aşk bir ateştir ki, mahbûbun gaynını yakar" denilmiştir.

نی خیال و نی حقیقت را امان زین چنین آتش که شعله زد ز جان

2255. *Candan şu'le vuran böyle ateşten ne hayâle, ne hakikate emân vardır.*

Candan şu'le vuran böyle bir aşk-ı ilâhî ateşinden ne bu eşyâ-yı kesifenin suver-i hayâliyyelerine, ne de onların hakâyıki olan suver-i ilmiyyeye emân ve kurtuluş vardır. Bu aşk ateşinin karşısında hepsi nazardan sâkût olur. Ancak Hakk'ın vechi ve zâtı bâkî kalır.

خشم هر شیر آمد و هر رُوبهٔ او کُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

2256. *O her arslanın ve tilkinin hasmı geldi. Onun vechinin gayrı her bir şey hâliktir.*

O aşk ateşi arslan gibi her insân-ı kâmilin ve tilki mesâbesinde olan her bir nefsânî ve nâkis olan kimsenin taayyünlerinin ve suver-i zâhiriyyelerinin ve suver-i bâtuniyyelerinin hasmı ve düşmanıdır; ve bu aşk suver-i zâhire-i eşyâ-yı his gözlerinden ve onların hakâyıki olan suver-i ilmiyye ve ma'nevîyyeyi de rûh gözlerinden ıskât eder. Zîrâ sûre-i Kasas'ta vâkî 'کُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ' (Kasas, 28/88) [ya'nî "Her bir şey hâliktir ve yok olucudur; ancak onun vechi ve zâtı hâlik değildir, bâkidir"] âyet-i kerîmesi mücibince Hak'ın zâtının gayrı her bir şey hâlik ve zâildir.

در وجوه و وجه او در خرج شو چون الف در بسم در رو درج شو

2257. *Onun vecihlerinde ve vechinde, git harc ol! "Bismi"deki elîf gibi git, derc ol!*

"Vücûh"tan murâd, sıfât-ı ilâhiyye ve "vecih"ten murâd, Zât-ı Hak'tır. Birinci hâle "fenâ fi's-sıfât" ve ikinci hâle de "fenâ fi'z-zât" derler. Ya'nî sıfât-ı abdâniyyeni Hakk'ın sıfâtında ve zâtını ve mevhum olan enâniyetini dahi

Hakk'ın zâtında fânî et ve harc ol! "Bismillâh" (بسم الله) ibâresinde "ism"in (اسم) elifi "bâ" harfî ile "sîn" harfî arasında mûnderic olduğu gibi, sen de Hakk'ın sıfâtı ve zâtı arasında öylece derc ol! Ve "fenâ fi's-sıfât" ve "fenâ fi'z-zât" mertebelerine vâsıl ol!

چون الف در بسم پنهان کرد و ایست هست او در بسم و هم در بسم نیست

2258. "Bismi"deki elif kendini gizli etti ve durdu. O "bismi"dedir ve hem "bismi"de değildir.

Ya'nî, o elif harfî "bismi" (بسم) terkibinde kendini gizli yaptı ve bu gizliliğinde durdu. O elif "bismi" terkibinde hem vardır ve hem yoktur. Ya'nî ma'nâda vardır ve fakât şürette yoktur.

همچنین جمله حروف گشته مات وقت حذف حرف از بهر صلات

2259. Sıalardan dolayı harfin hazfi vaktinde bütün mât olmuş olan harfler böyledir.

"Sıla", ulaşmak, bitişmek, vâsıl olmak demektir. "Sîlât", "sıla"nın cem'idir. Ya'nî, hurûf-ı zâhirenin hepsi sıalar ve bitişmeler için bir harfin hazfi vaktinde böyle mât ve mağlûb olmuştur ve o harfin kendiliği kalmamıştır. Sıfât ve zât-ı ilâhiyyenin birbirine sıaları vaktinde, sâlikin sıfâtı ve vücûd-i abdânîsi dahi böyle mât ve mağlûb olur.

او صله ست و بی و سین زو وصل یافت وصل بی و سین الف را بر تنافت

2260. O sıladır. Bâ ve sîn ondan vasl buldu. "Bâ"nın ve "sîn"in vaslı elife pertev atmadı.
[2242]

"Bertâften", burada "rûşenâhk ve pertev atmak" ma'nâsındadır. Ya'nî, elif sûretinin gaybûbeti bâ ve sîn harflerinin bitişmesidir. Elif aradan kalkmakla bâ ve sîn birbirine vasl buldu ve bitişti. "Bâ"nın ve "sîn"in böyle birbirine bitişmesi aradaki elife rûşenlik ve pertev atmadı ve elifin gizlenmesine sebep oldu. Bunun gibi Hakk'ın sıfâtının zâtına olan ittisâli dahi, sâlikin sıfât-ı beşerîyesinin gizlenmesine sebep olur.

چونکه حرفی بر تنابد این وصال واجب آید که کنم کوتاه مقال

2261. Mâdemki bir harf bu visâli kıvrımadı, vâcib gelir ki, makâlî kısa ya-payım.

"Bertâften", burada "bükme ve kıvrıma" demektir. Ya'nî, mâdemki elif harfi meydanda oldukça "bâ"nın ve "sîn"in birbirine visâlini kıvrıramadı ve beceremedi ve bu visâle mâni' oldu ve biz dahi âlem-i kelâmı ve ikilik âleminde halkı irşâd için sıfât-ı abdâniyye ile zâhir olmaktadır. Binâenaleyh burada sıfât ve zâtın ittisâlinen bahsetmeyip susmak pek mühim bir vâcibdir.

چون الف از خود فنا شد مکتفً
بی و سین بی او همی گویند الف

2262. *Uaktâki elif müktenif olarak kendinden fânî oldu, bâ ve sîn onsuz elif derler.*

Ya'nî, vaktâki bu mevhum olan enâniyet elifi sıfât ve zât hakkında gizlenerek kendinden fânî oldu, bâ ve sîn ile "bismi" denildiği vakit, o elifin kendisi olmaksızın elifi de berâber söylerler.

ما رمیت إذ رمیت بی ویست
همچنین قال الله از ضمنش بجست

2263. *"Mâ rameyle iz rameyle" onsuzdur. İşte böylece onun zımmından "Kalallâh" sıçradı.*

(Enfâl, 8/17) ya'nî "Ey Resûlüm! Attığın vakit sen atmadın velâkin Allâh Teâlâ attı" âyet-i kerîmesi mûcibince Resûl-i Ekrem hazretlerinin müşrikler üzerine attığı toprak o hazretin enâniyeti ve vücûd-i mevhumu olmaksızın vâki' oldu. Zîrâ onların enâniyyet-i beşeriyeleri Hakk'ın zât ve sıfâtı arasında "bismi" terkibinde mûnderic elif gibi idi. O hazretin atmak fiili böyle olduğu gibi, söylemek fiili dahi böyledir. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem'in kelâmının arasından "Kalallâh" "Allah söyledi" ma'nâsı sıçradı. Nitekim 4. cildin 2115 numaralı beytinde هر که گويد حق نگفت او کافر است [ya'nî "Gerçi Kur'ân peygamberin dudağındandır; her kim "Hak söylemedi" derse o kâfirdir"] buyurulmuş idi. Bu sözlerin defili nass-ı Kur'ân'dır. Nitekim Ve'n-Necm sûresinde وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ (Necm, 53/3) ya'nî "Resûl-i Ekrem beşeriyete mahsûs olan hêvâ-yı nefsanîden söylemez. Onun sözü ancak Hak'tan vahy olunan bir vahiydir" buyrulur. Bu ma'nâ Resûl-i Ekrem'in vârisi olan insân-ı kâmillerin cümlesi hakkın da vâridir.

تا بود دارو ندارد او عمل
چونکه شد فانی کند دفع علل

2264. *İlâç mevcûd oldukça o amel etmez. Uaktâki fânî oldu, illetleri def' eder.*

Ya'nî, Hakk'ın zâtında ve sıfâtında fânî olan abdin misâli budur ki: ilâcî terkîb eden müfredât kendi sûretleri üzerinde durdukça, onun hasta üzerine bir ameli ve te'siri yoktur. Vaktâki o müfredâtın sûretleri dökülüp birbirine karıştırılarak kendi sûretlerinden fânî olur, illetlere te'siri olur ve emrâzı def eder. Bunun gibi abdin sıfât-ı beşerîyyesi sıfât-ı rûhânîyyesinde ve sıfât-ı rûhânîyyesi dahi zât ve sıfât-ı Hak'ta fânî olursa, o abd kâmil ve emrâz-ı dalâletin ilâcî olur. Nitekim zât ve sıfât hakkında bu sûretle fânî olan Hz. Pîr cismânîlerin dalâlet ve gaflet marazlarını bu *Mesnevî-i Şerîf* ile tedâvî buyururlar. Mevlânâ Câmî hazretleri bu ma'nâyı âtîdeki beyitte beyân buyururlar:

اشتهای کفر را مقراض شد

مثنوی روح الله امراض شد

"Mesnevî emrâza Allâh'ın revhî ve râhatıdır. Kûfür iştihâsını kesmek için makastır."

مثنویرا نیست پایانی امید

گر شود بیشه قلم دریا مدید

2265. Eğer orman kalem ve deniz mürekkebe olsa, *Mesnevî*'ye bir nihâyet ümidi yoktur.

"Midîd", "mürekkebe" ma'nâsına olan "midâd" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'nî, eğer ormanlardaki ağaçlar kalem ve denizler mürekkebe olsa, bu *Mesnevî-i Şerîf* yazılmakla biter ve tükenir şey değildir. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'in zâhirini teşrîh ve bâtınını tefsîr eder. Binâenaleyh Kur'ân-ı Kerîm hâsiyyetindedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm hakkında Hak Teâlâ sûre-i Lokmân'da (Lokmân, وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ 31/27) ya'nî "Yeryüzünde olan ağaçlar kalem ve bahr-i muhîttten sonra ona imdâd ile yedi deniz dahi mürekkebe olsa, Allâh'ın kelimeleri yazılmakla bitmez idi" buyurur.

می دهد تقطیع شعرش نیز دست

چار چوب خشت زن تا خاک هست

2266. Kerpiç dökücünün çarçubuna toprak oldukça, onun şiirinin taktî'i de el verir.

"Çârçûb", tuğla ve kerpiç dökenlerin kullandıkları müstatîlû's-şekli kalıbdır. Burada [murâd] dört rûkünden, ya'nî sulb, mâyi' gaz ve harâret rûkûnlerinden mürekkebe olan sûret-i insân ve kalıb-ı beşerdir. "Hişt-zen", kerpiç dökücü demek olup, sûret-i beşerîyyeyi halkeden Hak Teâlâ'dır. "Taktî'", lûgatte parça parça kesmek demektir. İlm-i arûz istilâhında şiirin kelimelerini

arûz vezni üzerine taksim etmek ma'nâsınadır. Ya'nî erkân-ı erbaadan insan kalıbını yaratan Hak Teâlâ toprak, ya'nî bu küre-i arz mevcûd olduğça, o *Mesnevî* şiirinin takâtı dahi elverir ve hâsıl olur. Ya'nî insanlar kıyâmete kadar bu *Mesnevî-i Şerîf*i okuyup elfâz ve maânisi ile meşgûl olur. Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr'in kerâmât-i aliyyelerindendir. Zîrâ bugün İngiltere'de üçüncü cildini tab' ettikleri gibi, Almanya'da ve Fransa'da ve İsviçre'de dahi dârûl-fünûnlarda kemâl-i şevk ile tedrîs olunmaktadır.

چون نمائد خاک و بودش جف کند خاک سازد بحر او چون کف کند

2267. *Uaktâki toprak kalmaz ve onun vücûdunu ceff eder, onun bahri[ni] toprak yapar, köpük gibi eder.*

"Ceff", kuru etmek. Ba'zı nüshalarda "ceff" yerine "haff" vâkî'dir, "pejmürde" demektir. Ya'nî, vaktâki efrâd-ı beşerin cism-i hâkîsi mevt-i ıztırârî ile kalmaz ve Hak Teâlâ onun vücûd-i izâfisini rûhtan an ve kuru veya pejmürde eder, onun vücûd-i hakîkî deryâsı o cism-i hâkîyi toprak kütlesine kalbedip köpük gibi yapar.

چون نمائد بیشه و سر در کشد بیشه از عین دریا سر کشد

2268. *Uaktâki orman kalmaz ve başı içeriye çeker, ormanlar deryânın ayının-dan zâhir olur.*

"Orman"dan murâd, suver-i beşeriyye kütlesidir. Vaktâki orman ağaçlarının kalabalığı mesâbesinde olan suver-i beşeriyye kütlesi mevt-i ıztırârî ile başlarını zuhûrdan butûna çekerler, o giden kütle yerine diğer sûret-i beşeriyye kütlesi ve ormanları vücûd-i hakîkî deryâsının ayınından ve zâtından baş çekerler ve zâhir olurlar. Binâenaleyh *Mesnevî'nin* okunması ve takâtı dahi batundan batına ve karından karna intikâl eder.

بهر این گفت آن خداوند فرج حدّثُوا عَنْ بَحْرِنَا إِذْ لَا حَرَجَ

2269. *Bunun için o sûrûr sâhibi "Bizim deryâmızdan haber verin, zîrâ harac yoktur" buyurdu.*

Ya'nî, suver-i beşeriyye ormanlarının nesillerinin böyle birbirini ta'kîben vücûd-i hakîkî deryâsından zuhûrlarından dolayı sûrûr-ı ilâhî ile mesrûr olan Resûl-i Ekrem Efendimiz حدّثُوا عَنِّي وَلَا حَرَجَ فَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ غَيْرِ فِقْهٍ وَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ إِلَى مَنْ حَدّثُوا عَنْهُ ya'nî "Benden işittiğiniz sözü nâsa haber verin. Ve bu husûsta zahmet

veyâ günâh yoktur. Çok fıkıh hâмили vardır ki, gayr-i fakîhtir; ve kendisinden daha fakîh olan kimseye kadar çok fıkıh hâмили vardır" buyurur. "Ferec", sü-rûr ve beşâşet ve "harac", darlık ve günâh ve zahmet demektir.

باز گردد از بحر و رُو در خشک نَه هم ز لُبت گو که کودک راست بِه

2270. *O denizden dön ve yüzü karaya koy! Yine kukladan söyle ki, çocuk için iyidir.*

"Lu'bet", çocukların oynadıkları bebek ve kukla ma'nâsınadır. Ya'nî, mâ-demki bu *Mesnevî*'nin okunması küre-i arzın sonuna kadar devâm edecektir ve o efrâd-ı beşerin pek çoğu da idrâk-i hakâyık ve maânide çocuk mesâbe-sinde olup, oyuncaktan ibâret olan bu suver-i âleme mütemâyıldır, binâena-leyh ey Mevlânâ! Maânî deryâsından geri dön ve kara mesâbesinde olan bu âlem-i kesâfete ve keserâta teveccüh et! Yine kukladan ve keserât âleminden bahset ki, bu kukla ve oyuncak çocuklar için iyidir.

تا ز لُبت اندک اندک در صبا جانس گردد با یم عقل آشنا

2271. *Tâ ki, kukladan sabâda azar azar onun cânı akıl deryâsıyla âşinâ ola!*

"Sabâ", çocuklar ile oyun oynamak (*Ahterî*). "Âşinâ", vâkıf olmak ve yüzücü demektir. Ya'nî, âkibet çocuk ile oynamak vaktinde, o oyundan o çocuğun rûhu azar azar ve yavaş yavaş akıl deryâsında yüzücü olur veya akıl deryâsına vâkıf olur. Ondan sonra sûretlerden ma'nâlara intikâl etmeyi öğrenir.

عقل زان بازی همی یابد صبی گر چه با عقلست در ظاهر آبی

2272. *Sabî aklı o oyundan bulur. Gerçi zâhirde akla ebîdir.*

"Ebî", imtinâ ve serkeşlik edici demektir. Ya'nî, çocuk kendi mertebesi icâbınca her ne kadar zâhirde büyük adamların aklına karşı serkeşlik edici ise de o çocuk, akli dembedem oyundan bulur ve oyun oynaya oynaya akli ke-mâle gelir.

کودک دیوانه بازی کی کند جزو باید تا که کل را قی کند

2273. *Delî çocuk ne vakit oyun yapar? Cüz' lâzımdır, tâ ki külle rücû' ede!*

"Fey", burada "rücû' etmek" demektir. Ba'zı nüshalarda "pey küned" vâkî'dir, "ta'kîb ede" demek olur. Ya'nî, delî çocuk hiç oyun oynar mı? Zî-

râ çocuklar arasındaki oyunda dahi kendi akıllanna göre bir kâide ve intizâm vardır. Deli olan çocuk ise, bu kâidelere riâyet edemediği için bittabi' çocukların oyunlarına kaşamaz ve kaşsa da oyunu bozar. Bakılırsa, çocuklarda dahi kendi kâidelerine göre oyun oynamak için cüz'î bir akıl lâzımdır. Binâenaleyh cüz'î bir akıl gerektir ki, gitgide akl-ı külle döne veyâ akl-ı küllü ta'kib ede. Bunun gibi bu *Mesnevî*'nin hikâyeleri dahi çocuk mesâbesinde olanların ukul-i cüz'iyelerine karşı oyuncak menzilesindedir. Ukul-i cüz'iyeleri sâlim olanlar, onlardan istifâde edip gitgide akılları kemâle gelir. Fakat *Mesnevî*'nin bu oyunlarına râğbet etmeyip hevâ-yı nefsânîlerine tâbî olanlar deli çocuk mesâbesindedirler. Onların akl-ı külle rücû'larından ümîd kesilmiştir.

رجوع کردن بقصه قبّه و گنج

Kubbe ve define kıssasına rücû' ediş

عاجز آورد از بیا و از بیا

نک خیال آن فقیرم بی‌ریا

2274. İşte o fakîrin hayâli "Gel, gel!" den dolayı beni âciz getirdi.

Ya'nî, işte esrâr-ı hakîkatın tâlibi olan o fakîrin hayâli, beni yukarıdan beri beyânına çalıştığımız kubbe ve define kıssasının itmâmına "Gel, gel!" diye çağırdı. Benim diğer ma'nâların beyânına teveccüh eden irâdemi selb edip, beni âciz bırakarak bu kıssa tarafına getirdi.

زانکه در اسرار هم راز ویم

بانگ او تو نشنوی من بشنوم

2275. Sen onun sesini işitmezsin, ben işitirim. Zîrâ sırlar içinde onun sırdaşım.

Ey kimse! Sen onun hayâlinin sesini işitmezsin. Fakat merâtib-i vücûd benim nazarımda bulunduğundan, bu merteye-i hayâlde olan şeyleri görürüm ve seslerini işitirim. Zîrâ bu âlem-i sûretten gizli olan hayâl âleminde onun sırdaşıyım ve onunla berâberim.

طالب گنجش مبین خود گنج اوست دوست کی باشد بمعنی غیر دوست

2276. Onu definenin tâlibi görme! Muhakkak defîne odur. Dost ma'nâda ne vakit dostun gayrı olur?

Ey kimse! Sen o fakîr hâricte olan bir definenin tâlibi görme! Muhakkak defîne o fakîrin kendisidir. Zîrâ onun istediği defîne kendisinde medfûndur; ve onun hakîkati bu ikilik ve bu sûret âleminde ancak Hak'ır. Binâenaleyh o fakîr kendi hakikatının tâlibi ve âşığıdır. Dost-ı hakîkî olan Hak her ne kadar âlem-i sûrette tâlib-i Hak olan abdin gayn görünür ise de ma'nâda ve hakikatte ne vakit o dostun ve tâlib-i Hak olan abdin gayndır?

سجده خود را می کند هر لحظه او سجده پیش آینه ست از بهر رو

2277. O her lahza secdeyi kendine ediyor. Aynanın önünde secde yüzden dolaydır.

O fakîr her lahza secdeyi ve serfûrûyu kendine ediyor. Zîrâ vücûd-ı hakîkî-i Hak halkın aynasıdır ve o aynaya halkın hakâyıkı mün'akistir. Binâenaleyh basar-ı basiretinden perde kalkmış olan bir kimse, vücûd-ı Hak aynasına nazar ettiği vakit, kendi hakîkati olan ayn-ı sâbitisini görür; ve ayn-ı sâbite onun mazhar olduğu ismin sûreti olduğundan, Hakk'ın aynasına bakıp secde ettiği vakit, kendisine secde ve serfûrû etmiş olur. Nitekim bir kimse, bu âlem-i sûrette bir aynaya baksa kendi sûretini görür. Ma'lûm olsun ki, ehl-i müşâhede üç kısımdır. Birincisine "zü'l-akl" derler. Bunlar halkı zâhir ve Hakk'ı bâtın görürler. Onların indinde Hak, halkın aynası olur. Bu beyt-i şerifte bu "zü'l-akl" kısmına işâret buyrulur. İkinci kısım "zü'l-ayn"dır. Onlar Hakk'ı zâhir ve halkı bâtın görürler. Onların indinde halk, Hakk'ın aynası olur. Üçüncü kısım "zü'l-akl ve zü'l-ayn" olan tâîfedir ki, bunlar kâmiller ve mükemmillerdir ki, Hakk'ı halkta ve halkı Hak'ta müşâhede edip, bir mertebe ile diğer mertebeden hicâba düşmezler. Bu üç tâîfeye işâreten Hz. Şeyh-i Ekber (r.a.) âfideki beyti buyururlar:

ففى الخلق عين الحق ان كنت ذا عين وفى الحق عين الخلق ان كنت ذا عقل
و ان كنت ذا عين و عقل فما ترى سوى عين شىء واحد فيه بالشكل

"Eğer sen ayn sâhibi isen, halkta Hakk'ın aynı vardır. Ve eğer akıl sâhibi isen, halkın aynında Hak vardır. Ve eğer ayn ve akıl sâhibi isen, onda şekil ile bir şeyin aynının gaynını görmezsin."

گر بدیدی ز آینه او يك پشيز بی خیالی زو نمادی هیچ چیز

2278. *Eğer o aynadan bir hayâlsiz bir pul göre idi, ondan hiçbir şey kalmaz idi.*

"Pişiz", paranın gayet kıymeti az olan bir cüz'ü ki, "pul" derler. Ya'nî o fakir, eğer vücûd-i Hak aynasından hayâlsiz olarak bir pul kadar göre idi, o fakirden hiçbir şey ve vücûddan hiçbir eser kalmaz idi. Meselâ bir kimseye, aynaya baktığı vakit, ona mün'akis olan hayâli görür ve onunla meşgûl olur. Aynanın kendisini göremez ve ondan gâfil olur. Halbuki aynanın vücûdu olmasa, o sûret görünmez idi. Binâenaleyh "zü'l-akl" mertebesinde olan kimse, vücûd-i Hak aynasına baktığı vakit, halkı müşâhede ederse, aynadan ya'nî Hakk'ın vücûdundan bir pul kadar olsun bir şey göremez; ve eğer aynayı görmekle meşgûl olursa, ona mün'akis olan hayâlden nazarında hiçbir şey kalmaz. Nazarından kendi hakikatini müşâhede etmek dahi zâil olur.

هم خیالاتش هم او فانی شدی دانش او محو نادانی شدی

2279. *Hem onun hayâlleri, hem o fânî olurdu. Onun bilgisi bilmemezlik mahvı olurdu.*

Binâenaleyh vücûd-i Hak aynasını gördüğü vakit, hem hayâl olan halkın ve hem halk nev'inden olan kendisi "bismi" terkibindeki "elif" gibi fânî olurdu. Onun kendisi fânî olduğu vakit, bittabî halkın vücûduna âid bilgisi dahi bilmemezliğin mahvı olurdu.

دانشی دیگر ز نادانی ما سر بر آوردی عیان که انی انا

2280. *Bizim nâdânlığımızdan başka bir bilgi "Ben, benim!" diye ayân olarak baş çıkarırdı.*

Ya'nî, bizim vücûd-i mecâzîmizin fenâsından ve bu mecâzî vücûdun verdiği bilginin bilmemezlikte mahvından başka bir bilgi "Ben, benim!" diye aşıktan açığa baş gösterir idi. Zîrâ abdin varlığı vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın bir isim ile takayyüdünden ibârettir. Fakat bu ma'rifetten gâfil olan kimse, kendi vücûd-i mecâzîsini ve bu vücûdun verdiği ilmi Hakk'ın varlığından ve ilminden ayrı görür. Vaktâki fânî olur, nazarında Hakk'ın varlığından başka bir şey kalmaz. Onun enâniyeti ve benliği Hakk'ın enâniyeti ve benliği olur. O vakit onun "Ben, benim!" demesi Hakk'ın "Benim!" demesi olur. 5. cildin 4141 numarasına müsâdif olan [ya'nî] کی شود کشف از تفکر این انا. این انا مکشوف شد بعد از فنا

"Bu "ene" tefekkür cihetinden ne vakit keşf olur? Bu "ene" fenâdan sonra mekşûf olur"] beyti ile bunu ta'kîb eden diğer beytlerde de bu bâbda izâhât vardır. Nazm-ı fakîr:

Benliğim rûy-ı latîfde siyâh bir bendir (بکدر)
 Rûy-ı dîlberdeki ben (بنک) mâye-i dîlberdendir.
 Ruh-ı sâfi-i latîfe diyecek yok ammâ,
 Onun üstünde siyâh ben de kemâl-i tendir.
 Perde-i nokta-i rûyun o siyeh bendir, ben (بن),
 Öyle bir perde ki ondan da cemâl rûşendir.
 Ben benim (بکم), o ruh-ı mutlakta göründüm muzlim,
 Rûy-ı şâfîdaki ben (بنک) ben (بن) der ise hep sendir.
 Avniyâ, perdedir endâm-ı maânîye kelâm,
 Sem'-i kec-fehme bu söz nağme-i ten nen nendir.

اسجدوا لآدمَ نداء آمد همی کآدمید و خویش بینیدش دمی

2281. "Âdem'e secde ediniz, zîrâ âdemsiniz. Onu bir dem kendiniz görünüz!" diye nidâ geldi.

Bu beyt-i şerîf hakkında şurrâh-ı kirâmın muhtelif mütâlaaları vardır. Bu rada tafsîli uzundur. Fakîrin anladığı budur ki: Bu beyit yukarıda 2277 numarada geçen . . . الح . . . سجده خود را می کند هر لحظه او . . . [ya'nî "O her lahza secdeyi kendine ediyor... ilh.] beytine merbûttur. Ya'nî, efrâd-ı Benî Âdem'den her birine "Âdemsiniz, o Âdem'in bir dem kendiniz olduğunu görünüz! Âdem'e secde ediniz!" nidâsı geldi. Zîrâ ilm-i ilâhîde hakîkatî Âdem olarak sâbit olmayan kimsenin bu âlemde sûret-i âdemiyyede zuhûru mümkün değildir. Ve yukarıdaki beyt-i şerifte o fakîrin secdeyi kendisine ettiği beyân buyurulmasına mebnî efrâd-ı Âdem'den her birisine dahi "Âdemsiniz, bir dem olsun kendi hakikatınızı görüp, o Âdeme secde ediniz!" demek olur. Binâenaleyh bu beytin ma'nâsı meleklerin Âdem (a.s.)a secde etmelerine münhasır değildir. İmdi, "Bu âdeme secde ediniz!" hitâbı bilcümle efrâd-ı âdemiyye şâmil olduğundan hâlen ve fiilen ve zevken bu emre muhâlefet ederler. Bu emirde mutâvaat edenler urefâ-yı ilâhiyyedir. Nitekim bu zevk içinde olan âriflerden Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) hazretlerinin lisânından انا فاعبدون ya'nî "Ben-den gayn ilâh yoktur, ibâdet ediniz!" kelâmı sâdır oldu. Ve kezâ Ebu'l-Hasan Harakânî (k.s.) hazretleri لعرفتموني لسجدتموني ya'nî "Eğer siz beni bilse

idiniz, bana secde ederdiniz!" buyurdu. Ve kezâ Hz. Mevlânâ efendimiz dahi *جملة سجدهائيم ما قبله* ya'nî "Bu Âdem'in heykeli nikâbdır; zîrâ bütün secdelerin kıblesiyiz" buyurdu.

احولى از چشم ایشان دور کرد تا زمین شد عین جرح لا جورد

2282. *Onların gözünden şaşılığı uzak etti. Nihâyet bir yüzü mâî feleğin aynı oldu.*

Hak Teâlâ kendilerinden fânî olan âriflerin gözünden şaşılığı uzak etti. Zîrâ bu fenâyâ vusûlden mukaddem, onlar kendi varlıklarını ayrı ve Hakk'ın varlığını dahi ayrı görürler idi. Bu görünen ise şaşılabilir gibi biri iki görmekten ibâret idi. Vaktâki onların bu fenâ hâli içinde bu şaşılıktan kalktı ve sırr-ı vahdet inkişâf etti, onların nazarında yeryüzü gökyüzünün aynı oldu.

لَا إِلَهَ كُفْتُ وَإِلَّا اللَّهُ كُفْتُ كُفْتُ لَا، إِلَّا اللَّهُ وَوَحَّدْتُ شُكُفْتُ

2283. "Lâ ilâhe" dedi ve "illallâh" dedi. Lâ, "illallâh" oldu ve vahdet açıldı.

Ya'nî, o kendinden fânî olan ârif, "lâ ilâhe" ya'nî "ilâh yoktur" dedi ve "illallâh" ya'nî "ancak Allah vardır" dedi. "Lâ", ya'nî vücûd-ı mevhûm sâhibi olan halkın ve kendinin nefyi, "illallâh" ancak vücûd-ı hakîkî sâhibi olan Allâh'ın isbâtı oldu; ve bunun neticesinde sırr-ı vahdet açıldı. Ma'lûm olsun ki, "ilâh" ism-i cinstir. Hak olsun, bâtıl olsun her ma'bûda itlâk olunur. Velâkin "Allâh" ismi ancak ma'bûd-ı hakîkiye mahsûs bir isimdir. Nitekim âyet-i kerîmede *أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ* (Furkân, 25/43) ya'nî "Gördün mü o kimseyi ki, kendi hevâ-yı nefsanîsini ilâh ittihâz etti" buyurulur. Ve "Allâh" ismi dahi *وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا* (Nisâ, 4/126) ya'nî "Allâh her şeyi muhîttir" âyet-i kerîmesinde ma'bûd-ı hakîkiye dâll olarak mezkûrdur. "Lâ ilâhe illallâh" kelâm-ı istisnâidir; ve bu istisnâ dahi nefy ile isbâtta mürekkebdır; ve kelâm-ı istisnâide muhâtabın zu'munu redd etmek vardır. Binâenaleyh kelime-i tayyibe, kelime-i habîsenin reddi için nâzil olmuştur. O kelime-i habîse dahi "lâ ilâhe illâ gayrullâh" ya'nî "ilâh yoktur, ancak Allâh'ın gayrı vardır" terkibidir. Onun şerhi budur ki: Müşrik her şeyi Hakk'ın gayrı zanneder. Halbuki Allâh Teâlâ, Hakk'ın gayrı hiçbir şey yoktur, her ne ki mevcûd ise onun "ayn"ıdır" buyurur. Binâenaleyh kelime-i tayyibe Hakk'ı isbât ile berâber her şey Hakk'ın gayrı olduğuna itikâd eden muhâtab-ı müşrikin zu'munu kezâ eş-yâya vücûd verip, o eş-yâ Hakk'ın "ayn"ı olduğunu da'vâ eden kimsenin vehmini ibtâl etti. Halbuki Hak, hakikat cihetinden eşyânın "ayn"ı ise de, eş-

yâ eşyâ olması cihetinden Hakk'ın "ayn"ı değildir. Nitekim Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) hazretleri *Fütühâr*'ın ikinci bâbında فهو عين كل شيء في الظهور ما هو عين الأشياء في ذاتها سبحانه بل هو هو والأشياء أشياء her bir şeyin "ayn"ıdır. Hak sübhânehû kendi zevâtında ve "ayn"larında eş-yânın "ayn"ı değildir. Belki Hak Hak'tır ve eşyâ eşyâdır" buyururlar. Ulemâ-i zâhire gelince, onlar bu kelime-i tayyibenin ma'nâsını, "lâ" kelimesi için bir mevcûd-i mukadder tasavvur edip, Hak'tan gayn hiçbir ma'bûd olmadığını murâd ederler. Halbuki yerde ve gökte ve onların arasındaki mevcûdât-ı gayr-ı mütenâhîde bâtil olan ma'bûdlar mevcûddurlar, ma'dûm değildirler. Binâenaleyh Hak'tan gayn hiçbir ma'bûd olmadığına hüküm etmek bir kizb-i sarîh olur. Velhâsıl "lâ ilâhe" ile vücûdât-ı mevhûme nefy olunup "illallâh" ile vücûd-i hakîkî-i Hak isbât olunur. Ve fenâ makâmında olan kimsenin vücûd-i mevhûmu da "bismi" terkibindeki "elif" gibi kaybolup Hakk'ın sıfâtı zâtına muttasıl olur. Bu sûrette fânî olan kimsenin nazarında "lâ" hâlen ve zevken "illallâh" olur. Ve vahdet-i vücûd sırrı o vakit açılır, imdi bu vahdet-i vücûd sırrı gayet nâzik ve gâmız bir mes'ele olduğundan âtîdeki beyitte Hz. Pîr efendimiz buyururlar ki:

آن حبيب و آن خليل بآرشد وقت آن آمد که گوش ما کشد

2284. *O vakit geldi ki, rüşdlü olan o mahbûb ve dost bizim kulağımızı çeke!*

Ya'nî, o vakit geldi ki, o rüşdlü ve hidâyet-bahş olan mahbûb-ı hakîkî ve yâr-i hakîkî olan Hak Teâlâ hazretleri bizim kulağımızdan tutup çeksin!

سوی چشمه که دهان زینها بشو آنچه پوشیدیم از خلقان مگو

2285. *"Ağız bunlardan yıka! Halâikdan örttüğümüz şeyi söyleme!" diye çeşme tarafına.*

Ya'nî, o vakit geldi ki, mahbûb-ı hakîkî "Bu vahdet-i vücûd sırlarından ağzını yıka ve halâyıkdan örttüğümüz ve sakladığımız şeyi söyleme!" diye bizim kulağımızdan tutup çekerek bizi sükût çeşmesi tarafına götürsün!

ور بگوی هم نگرده آشکار تو بقصد کشف گردی جرم دار

2286. *"Ve eğer söylersen dahi âşikâr olmaz. Sen keşif kasdıyla cürüm tutucu olursun."*

Ve o yâr-i hakîkî olan Hak Teâlâ bâtınına hitâben buyurur ki: "Eğer bu vahdet-i vücûd sırrını söylersen dahi, elfâz ile âşikâr olmaz. Ancak sen bu

sırları keşf etmek kasdıyla bizim indimizde cürüm sâhibi ve kabâhatli olursun." Ma'lûm olsun ki, vahdet-i vücûd mes'elesi gâyet nâzik ve gâmiz bir mes'eledir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri bu mes'ele hakkında emr-i peygamberî ile çok hakâyık beyân buyurmuştur. Onların beyânât-ı aliyelerinden bu mes'eleyi anlayamayanlar iki sınıftır. Birisi anlayamaz ve anlayamadığı için inkâr eder. Kendi akıllarına ve ulûm-i zâhiriyyelerine mağrûr olan ulemâ-i zâhire arasında bu gibi münkirler çoktur ve Hz. Şeyh-i Ekber'e kendi ukûl-i kâsıralarına göre ta'n ve i'tirâz ederler. Ve ikinci sınıf dahi, anlamadığı hâlde, anladığını zannedip yanlış i'tikâdâta saplanır. Nazarında kendinin kendiliği ve eşyanın vücûdu sâbit iken, kendisini ve eşyâyı -hâşâ- Hak zanneder. Halbuki birinci sınıfın inkârı doğru olmadığı gibi, ikinci sınıfın i'tikâdı da zendekadır -neüzü billâh-! Vahdet-i vücûdu keşfen ve zevken müdrîk olan muhakkıkların indinde şîrk üç kısımdır: "Şîrk-i celî", "şîrk-i hafî" ve "şîrk-i ahfâ"dır.

Şîrk-i celî: Mahlûk olan eşyâya tapanların şîrkidir. Bu şîrk hakkında âyât-i kur'âniyye ve ahâdis-i şerîfe çoktur.

Şîrk-i hafî: Hakk'a olan ibâdetle riyâ ve süm'a gibi nefsin hazırlarını karıştıranların şîrkidir. Böyle riyâ ve süm'a ile ibâdetlerin makbûl olmadığı hakkında da âyât ve ahâdis çoktur.

Şîrk-i ahfâ: Bu da ulemâ-i zâhirin ve bu ulemâyâ tâbî' olan avâmm-ı mü'mininin Hakk'ın varlığı ve vücûdu müvâcehesinde nefsü'l-emrde halkın vücûdunu da sâbit görüp, iki varlık ve vücûd isbât edenlerin şîrkidir. Bu şîrk hakkında Resûl-i Ekrem Efendimiz الصفا على المل من اخفى يا'nî "Benim ümmetimde şîrk mücellâ bir mahaldeki karıncanın yürüyüşünden daha gizlidir" buyururlar.

قائل این سامع این هم منم

ليك من اينك بر ايشيان مى تنم

2287. *Fakat, işte ben onların üzerinde dolaşıyorum. Bunun söyleyeni ben ve dinleyeni dahi benim!*

"Tenîden", masdarının müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "bir şey etrâfında dolaşmak ve teveccüh etmek" ma'naları münâsibdir. Bu beyt-i şerîf suâl-i mukadderin cevâbıdır. Birisi sorabilir ki: "Yâ Hz. Mevlânâ! Mâdemki, yâr-i hakîki olan Hakk'ın izni yoktur, bu *Mesnevi-i Şerîf*'in muhtelif mahallerinde niçin bu esrâr-ı vahdetten bahis buyurursunuz?" Buna cevâben buyururlar ki: "Gerçi izin yoktur, fakat işte ben bu esrârın beyânı üzerinde dolaşıyorum veyâ onların beyânına teveccüh ediyorum. Çünkü onu söyleyen

ben olduğum gibi, dinleyen dahi benim. Binâenaleyh ibâre bu sırrı keşf etmiş olmaz.”

صورت درویش و نقش گنج گو رخ کیش اند این گروه از رخ گو

2288. *Fakîrin sûretini ve defînenin nakşını söyle! Bu tâife meşakkat mezheb-
lidir ve meşakkatten söyle!*

Bu beyt-i şerifte Hz. Pîr zât-ı şerîflerine hitâben buyururlar: Ya'nî, ey Mevlânâ! Fakîrin ve defînenin sırrını ve hakîkatini söylemekten vazgeç de, o fakîrin sûretinden ve vücûd-i mecâzîsinden ve define mesâbesinde olan vücûd-i hakîkinin nakşından, ya'nî onun mezâhir-i esmâ ve sıfâtundan bahset! Bu fukarâ tâifesi zahmet mezheblidir ve bu âlem-i keserâtta meşakkate mütehammildirler. Binâenaleyh onlara bu esrâr ve hakikat yolunun meşakkatinden ve zahmetinden bahset!

چشمهٔ راحت بر ایشان شد حرام می خورند از زهر قاتل جام جام

2289. *Râhat çeşmesi onlar üzerine harâm oldu. Bardak bardak öldürücü zeh-
hirden içerler.*

Zîrâ bu âlem-i keserâtta râhat çeşmesi onlar üzerine harâmdır. Onlar riyâzat ve mücâhede içindedirler; ve nefislerini öldürücü olan bu mücâhede zehrini bardak bardak içerler.

خاکها پر کرده دامن می کشند تا کنند این چشمها را خشک بند

2290. *Toprak doldurup eteği çekerler, tâ ki bu gözlere ilâç edeler.*
[2273]

“Huşk-bend”, yaraya merhem bağlamaksızın kullanılan ilâç ma'nâsında müsta'meldir. Nitekim Mîrzâ Sâib bu ma'nâda kullanmıştır:

وعدهٔ لطف و پیام بوسهٔ درکار نیست می کند مکتوب خشکی زحم مارا خشک بند

“Luft-ı va'dine ve bûse haberine fırsat yoktur. Kuru bir mektûb bizim yarımı-
za ilâçtır” (Bahâr-ı Acem).

“Çeşm-hâ”, gözler demektir. Zîrâ lîsân-ı Fârisî'de insanın çift âzâları “ân” ve “hâ” ile cemi'lenebilir. “Toprak”tan murâd, bu âlem-i kesâfetin icâbı olan mezâhim ve toprak hükümünde olan ehl-i gafletin cefâlarıdır. Ya'nî, tâlib-i hakikat olan fukarâ, bu âlem-i kesâfetin mezâhim ve cefâlarını sabır eteklerine doldurup taşırlar. Tâ ki, makâm-ı kemâl ve irşâda gelip bu kör olan halkın gözlerine ilâç yapalar!

کی شود این چشمه دریا مدد مکتبس زین مشت خاک نیک و بد

2291. *Bu deryâ-meded olan çeşmeler, bu iyi ve kötü olan bir avuç toprakları ne vakit doldurulmuş olur?*

"Bir avuç toprak"tan murâd, ehl-i gafletin i'tirâzları ve "iyi"den murâd, ulûm-i aklıyye ashâbı olan ulemâ-i zâhire ve "kötü"den murâd, cühelâdır. "Müktebes", medfûn demektir. Ya'nî, bu ehl-i hakikat gaflette olan halkın basar-ı basiretlerine sırt-ı vahdeti beyân ile ilâç yapmaya teşebbüs ettikleri vakit, iyi ve kötü olan kimseler onlara karşı i'tirâz ve muhâlefet topraklarını atarlar. Hâlbuki bu vücûd-i izâfî deryâsına imdâd edici olan bu hakâyık ve maârif-i ilâhiyye çeşmesi ulûm-i aklıyye erbâbının ve câhillerin atıkları i'tirâz topraklarından ne vakit medfûn olur ve örtülür?

لیک گوید با شما من بسته ام بی شما من تا ابد پیوسته ام

2292. *Fakat size der ki: "Ben bağlanmışım, ben sızsız ebede muttasılım!"*

Fakat o muhakkık o mu'terizlere der ki: "Ben sizin irşâdınıza bağlanmışım; yoksa ben siz olmaksızın âlem-i ebede muttasılım!" Nitekim Hz. Pîr bir beyt-i şeriflerinde şöyle buyururlar:

من از برای مصلحت در حبس دنیا آمدم من از کجا حبس از کجا مال کرا دزدیده ام

"Ben maslahat ve irşâd için dünyâ habsine geldim. Ben neredenim ve hapis neredendir? Ben kimin malını çaldım ki habse gireyim?"

قوم معکوسند اندر مشتها خاک خوار و آب را کرده رها

2293. *Kavim müstehâda ma'kûsdürler. Toprak-yiyicidirler ve suyu terk etmişlerdir.*

Cismânî ve nefsanî olan halk müstehâlarında ve arzûlarında ma'kûsdürler ve ters hareket ederler. Rûhâniyet sûretini bırakıp cismâniyet âlemine tevceccüh etmişlerdir; ve toprak yiyicilerdir ve cismâniyet âleminden gelen bilgilere kanâat etmişlerdir. Vâridât-ı rûhâniyyeye ilîfât etmezler.

ضد طبع انبیا دارند خلق ازدها را متکا دارند خلق

2294. *Halk enbiyâ tab'ının zıddını tutarlar. Halk ejderhâyı müttekâ tutarlar.*

Ya'nî, bu gâfil olan halk peygamberler[in] tabiat ve meşrebinin zıddını tutarlar. Ejderhâ mesâbesinde olan nefislerine dayanırlar. Rûhlarına yabancı kalmışlardır.

چشم بند ختم چون دانسته هیچ دانی از چه دیده بسته

2295. *Flatmin göz bağını nasıl bilmişsin? Hiç bilir misin, neden gözü bağlanmışsın?*

Ya'nî, sûre-i Bakara'da olan غَشَاوَةٌ عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ (Bakara, 2/7) ya'nî "Allâh Teâlâ onların kalblerine ve kulaklarına mühür koydu ve gözlerine perde çekti" âyet-i kerîmesini okudun. Göz bağının mühürlenmesini nasıl bildin? Bakalım. Hiç bilir misin ki, neden dolayı gözü bağlanmış bir hâdesin?

بر چه بگشادی بدل این دیده ها یک بیک بس البدل دان آن ترا

2296. *Bu gözleri neye bedel açtın? Onu sana bir bir "Bi'se'l-bedel" bil!*

Ya'nî, bu gözleri Hakk'ı görmeyi bırakıp neyi görmeye bedel açtın? Ya'nî bu gözler ile Hakk'ı görmek istemedin. Fakat ona bedel neyi görmek istedin de, o şeye açtın? O Hakk'ın gayrı olarak görmek istediğin şeyi bir bir kendine kötü bedel bil! Zîrâ hakîkatî hayâle değıştin.

لیک خورشید عنایت نافتست آیسانرا از کرم دریافتست

2297. *Fakat inâyet güneşi tulû' etmiştir. Me'yûs olanları bulmuştur.*

"Âyis", "ümitsiz olmak" ma'nâsına olan "iyâs" masdarından isim-i fâildir. Ya'nî, Hakk'ın inâyet güneşi doğmuştur. Ümitsiz olanları kerem cihetinden bulmuştur. Nitekim âyet-i kerîmede يٰۤاَعْبَادِ الَّذِينَ اَسْرَفُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ (Zümer, 39/53) ya'nî "Ey nefisleri üzerine isrâf eden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin!" buyrulur.

نرد بس نادر ز رحمت باخته عین کفران را انابت ساخته

2298. *Rahmet cihetinden çok acib nerd oynamış, küfrânın aynını inâbet yapmıştır.*

"Küfrân", setr etmek ve ni'meti inkâr etmek. "Inâbet", rücû'; "nerd", tavla oyunu demektir. Burada mutlak "oyun" ma'nâsıdır. Ya'nî, Hak Teâlâ rahmet cihetinden çok acib ve garîb oyun oynamıştır. Küfrânın ay-

nını tâate rücû' yapıp kuluna lutuf etmiştir. Nitekim âyet-i kerîmede قُلُوبًا يَدُلُّ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ (Furkân, 25/70) ya'nî "Allâh Teâlâ onların fenâlıklarının iyiliklere tebdil eder" buyrulur. Ve bu bâbdaki hakâyık ve maârif 5. cildin 1172 numaralı beytinin başındaki sûrh-ı şerîften i'tibâren beyân buyrulmuştur.

هم ازین بد بختی خلق آن جواد منفجر کرده دو صد چشمه و داد

2299. O Cevâd, halkın bu bedbahtlığından dahi iki yüz çeşme-i vidâdı münfecir etmiştir.

"Bedbahtlık"tan murâd, şekâvet ve dalâlettir. "Vidâd", muhabbet demektir. "Cevâd", cömerd; "münfecir", yarılcı ve akıcı ma'nâsındır. Ya'nî, cömerd ve ihsân sâhibi olan Hak Teâlâ halkın bu şekâvet ve dalâletinden dahi birçok muhabbet çeşmelerini akıcı etmiştir. Şekâvetten muhabbet çeşmelerinin akmasının vechi budur ki: Emr-i ilâhî, ikidir. Birisi emr-i irâdî ve tekvînî ve diğeri emr-i teklîfidir. "Emr-i tekvînî", abdin ezelde mazhar olduğu ismin zuhûr-ı ahkâmını Hakk'ın murâd etmesidir. Ve "emr-i teklîfî", bu âlem-i sûrette enbiyâ vâsıtasıyla olan tekâlif-i ilâhiyyedir. İmdi, şakî zâhîrde emr-i teklîfiye âsî olmakla berâber emr-i irâdî ve tekvînîye mutî'dir. Bu inceliğe mebnî İmâm-ı Alî (k.A.v.) efendimiz اطاعة العاصی بعضیانه ya'nî "Ey o zât-ı celîl ki âsî, isyânı ile ona itâat etti" buyurur. Ve saîd-i ezeli olan abd ise, hem emr-i irâdiye ve hem de emr-i teklîfiye itâat eder. Binâenaleyh şakî olan kul, kendinin rabb-i hâssı olan ismin mahbûbudur. Bu bahsin tafsîli Fusûsu'l-Hikem'de Fass-ı Ya'kûbî'dedir. Bir vecih dahi budur ki, 5. cildin 421 numaralı beytinin başındaki sûrh-ı şerifte beyân buyurulduğu üzere Hak Teâlâ'nın lutfu kahrında ve kahrı dahi lutfunda gizlidir. Binâenaleyh kahr olan şekâvetten ve bedbahtlıktan muhabbet çeşmesi olan birçok lutuflar akıcıdır.

مهره را از مار پیرایه دهد غنچه را از خار سرمایه دهد

2300. *Goncaya dikenden sermâye verir. Mühreyi yilandan süs olarak verir.*
[2283]

"Mühre", burada büyük yılanın başının tepesinde peydâ olan bir kemikten yapıp nazar değmemek için birtakım zînet altınlarıyla berâber çocukların boyunlarına takılan maddenin ismidir. Ya'nî, latîf olan gül goncasının sermâyesi onun dikenli olan ağacıdır. Gonca dikenden çıkar ve "mühre" denilen maddeyi dahi korkunç bir yilandan çıkarıp bir süs olarak verir.

از سواد شب برون آرد نہار و ز کف معسر برویاند یسار

2301. *Gece karanlığından gündüzü dışarıya getirir. Mu'sirin elinden yesârı bitirir.*

"Mu'sir", fakîr ve yoksul. "Yesâr", zenginlik ve servet. Ya'nî, korkunç olan gece karanlığından latîf olan gündüzü çıkarır; ve fakîr elinden dahi hiç ummadığı hâlde zenginlik ve servet izzâh eder.

آرد سازد ریگ را بہر خلیل کوه با داود گردد ہم رسیل

2302. *Halîl için kumu un yapar. Dağ dahi Dâvûd ile hem-âvâz olur.*

Ya'nî, Hak Teâlâ İbrâhîm Halîl (a.s.)'ın çuvaldaki kumunu un yapar. On-dan ekmek pişirirler; ve münâcâtı esnâsında Dâvûd (a.s.)'a dağı hem-âvâz eder. "Resîl", iki kimsenin sesi ve lisânı berâber olmak ve yoldaş ma'nâsına-dır. Birinci mısra'da işâret buyurulan kıssa budur ki: İbrâhîm Halîlullâh (a.s.) arz-ı Ken'ân'da vâkî' olan bir kıtlık zamânında Mısır'daki bir dostuna hizmetçileriyle berâber develer gönderip zahîre yollamasını ricâ etmiş. O kimse dahi "Eğer bu zahîreyi kendisi için istese verir idim. Fakat halkı doyurmak için istiyor. Bu kadar çok zahîreyi vermek bizi de zarûrete düşürür" deyip, zahîre vermemiş. Hizmetçiler mahzûn olarak dönmüşler. Fakat halkın nazarında şehre boş çuvalar ile döndükleri belli olmamak için çuvalara kum doldurmuşlar ve bu haberi İbrâhîm (a.s.)'a getirmişler. O hazret dahi bu haberden mahzûn olarak uykuya dalmış. Dışarıda dolu çuvaları gören cenâb-ı İbrâhîm'in zevcesi un vardır zannıyla çuvaları açmış. İnâyet-i Hak olarak içlerindeki kumları un olarak bulmuş ve onlardan ekmek pişirmiştir. Hz. İbrâhîm uyandığı vakit ekmek kokusunu duyup "Bu ekmeği nereden buldunuz?" diye sormuş. Zevcesi dahi "Mısır'daki dostunun gönderdiği undan yaptım" deyince Hz. İbrâhîm: "Hayır, dost-ı hakîkî olan Allâh'ımın gönderdiği undandır" buyurmuştur. İkinci kıssa dahi 3. cildin 4254 numaralı beytinin başındaki sûrten i'tibâren beyân buyurulmuştur.

کوه با وحشت در آن ابر ظلم بر گشايد بانگ جنگ و زير و بم

2303. *Vahşetli olan dağ, o zulmetler bulutu içinde çeng ve zîr u bem sesini verir.*

"Çeng", âlât-ı mûsikîyyeden bir sazın ismidir. Mûsikîde "zîr u bem", ince ve kalın seslere derler. Ya'nî, Dâvûd (a.s.)'ın çeng ve tegannî ile olan münâcâtı esnâsında dağ, vahşetli olan o karanlıklar bulutu içinde ya'nî gece vak-tinde çeng sazının sesini ve ince ve kalın sesleri açar.

خیز ای داود از خلقان نفیر ترک آن کردی عوض از ما بگیر

2304. "Kalk, ey halâikdan nefret edici olan Dâvûd! Onu terk ettin, bizden vaz tut!"

Hak Teâlâ o Dâvûd'a hitâben buyurur ki: "Ey halâikdan nefret edip bana teveccüh eden Dâvûd! Kalk, mâdemki halâiki terk edip bize teveccüh ettin, bu halkı terk ve bize teveccühün ıvazını ve mükâfâtını da bizden al!" Bu beyt-i şerifte Hz. Dâvûd meşrebinde olup bu mevhum keserât âleminde **فَرُّوا إِلَى اللَّهِ** (Zâriyât, 51/50) ya'nî "Allâh'a kaçınız!" emri mücibince vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hakk'a teveccüh edenlerin dahi bu hitâba nâil olacağına işâret buyrulur.

انابت طالب آن گنج بحق تعالی بعد از طلب بسیار و عجز
و اضطراب که ای ولی الاطهار تو کن این پوشیده را آشکار

O define tâlibinin çok talebinden ve acz ü ıztırârından sonra "Ey izhârın sâhibi! Sen âşikâr et!" diye Hak Teâlâ'ya rücû' etmesi

گفت آن درویش ای دانای راز از پی این گنج کردم یاوه تاز

2305. O fakîr dedi: "Ey sırrı bilici! Bu defîne için boş koşucu oldum."

"Yâve-tâz", vâsf-ı terkîbî olup, "boş koşucu" demektir. "Fakîr"den ve "genc-nâme"den murâd ne olduğu yukarıda bu kıssanın ibtidâsında izâh edilmiş idi. Burada tekrârına lüzûm yoktur. Ya'nî, o fakîr genc-nâmenin ta'rîfi vechi ile sır-ı vahdeti anlamak için çok çalıştı ve anlamaktan âciz kaldı. Nihâyet Hak Teâlâ'ya yalvarıp dedi ki: "Ey sırrımı bilici olan Hak Teâlâ! Ben bu hakikat defnesi için boş koşucu oldum ve beyhûde olarak yorulдум."

دیو حرص و آرزو مستعجل نگي نی ثانی جست و نی آهستگی

2306. "Hırs ve âz şeytanı ve müsta'cil koşuculuk ne teennî istedi ve ne yavaşlık."

"Müsta'cil-tegî" vâsıf-ı terkîbîdir. Âhîrindeki "yâ" masdariyet içindir. "Müsta'cil koşuculuk" demektir. "Hîrs", Arabî ve "âz", onun Fârisî'sidir ve birbirinin ma'nâ-yı mürâdîfidir. Ya'nî, "Hîrs ve âz şeytanı ve matlûb için müsta'cil koşuculuk, ne teennî ve batâet istedi ve ne de yavaşlık istedi." Zîrâ العجلة من الرحمن ya'nî "Acele şeytandan ve teennî Rahmân'dandır" bu-yurulmuştur. Beyt-i Mısıfî-i (k.s.):

İven kişi yol alamaz, maksûdunu tez bulamaz
Bekle maârif kapusun, yüz göstere irfân sana

من ز دیگی لقمه نندوختم کف سیه کردم دهن را سوختم

2307. "Ben bir tencereden, bir lokma kazanmadım. Eli kara yaptım, ağızı yaktım."

"Ben ehl-i hakîkatın ma'rifet tenceresi ve kabı olan kitâbdan bir lokma-i ma'rifet kazanmadım. Bilakis yanlış anlayış sebebiyle idrâk elimi karaladım ve rûhumun ağzını yaktım."

خود نگفتم چون درین ناموqتم زان گره زن این گره را حل کنم

2308. "Halbuki mâdemki bunda nâ-mûkînim, o düğümü bu düğüm vurucudan halledeyim, demedim."

Ya'nî, "Mâdemki onların sır-ı vahdete dâir olan kitâblarında yazdıkları sözlerin ma'nâsını îkân edici değilim, onların bu esrâr üzerine bağladıkları el-fâz düğümünü yine bu düğüm vurucu olan bir muhakkıka ve bir insân-ı kâmile mürâcaatla halledeyim, demedim."

قول حق را هم ز حق تفسیر جو هین مگو ژاژ از گمان ای سخت رو

2309. Hakk'ın kuluna yine Hak'tan tefsîr iste! Ey katı yüzlü! Sakın zan cihetinden hezeyân söyleme!

Zîrâ muhakkıkların esrâr-ı ilâhiyyeye dâir sözleri, kalblerine vâkî' olan il-hâm-ı ilâhî olduğundan Hakk'ın sözüdür. Binâenaleyh ey tâlib-i hakikat! Hakk'ın sözünün tefsîrini yine Hak'ta fânî olan halife-i Hak'tan iste! Ey pek yüzlü ve cesâretli olan kimse! Sakın onların yüksek ve dakîk sözlerini okuyup kendi zan ve tahmîninden birtakım hezeyânlar ve ma'nâsız sözler söyleme!

آن گره کو زد هم او بگشایدش مهره کو انداخت او بر بادش

2310. O düğümü ki o vurdu, onu yine o açar. Mühreyi ki o attı, o kapar.
[2293]

"Mühre", burada satranç oyununda kullanılan şekiller ma'nâsıdır. Ya'nî, bir muhakkık kâmilin esrâr-ı hakikat üzerine vurduğu elfâz düğümle-rini yine o kâmil açar. Bu satranç oyununun mühresini meydâna o attı, yine o kapar ve kaldırır.

گر چه آسانت نمود آن سان سخن کی بود آسان رموز من لدن

2311. *Gerçi o gibi söz sana kolay göründü. Ledünden olan remzler ne vakit ko-lay olur?*

Gerçi hakâyika müteallık olan o gibi sözler sana kolay göründü, fakat Al-lâh Teâlâ indinden olan remzlerin ve işâretlerin halli ne vakit kolay olur? Zî-râ kelâm-ı Hakk'ın zâhiri ve bâtını ve haddi ve matlâ'ı vardır. İlham-ı ilâhî olmayınca bunları bulup çıkarmak mümkün değildir. Nitekim Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 51. faslında şöyle buyururlar:

"Hakikat-i ma'nânın lafız ve ibâreden ma'lûm olması muhâldir. Sözü'n fâ-idesi odur ki, seni talebe sevk eder. Yoksa söz matlûbu hâsıl etmez. Eğer böy-le olsa idi, bu kadar mücâhedeye ve kendinin fenâsına hâcet olmaz idi. Nite-kim uzaktan birşeyin hareket ettiğini görür ve onu görmek için arkasından gidersin. Yoksa onu görmek hareket sebebiyle değildir. İnsanın nâtıkası dahi bâtunda böyledir. Her ne kadar hakikatte sen onu görmez isen de, o ma'nâ-nın talebinde senin için müheyyidir."

گفت یا رب توبه کردم زین شباب چون تو در بستی تو کن هم فتح باب

2312. *Dedi: "Yâ Rab! Bu aceleden tövbe ettim. Mâdemki kapıyı sen bağ-ladın, yine sen aç!"*

Fakir bu hitâbları işitince dedi: "Yâ Rab! esrâr-ı hakikati gerek Kur'ân'dan ve gerek kelâm-ı evliyâdan anlamak husûsundaki âcelemden tövbe ettim. Mâdem bu ulûm-i ledünniyyenin kapısını sen bağladın, yine o kapıyı sen aç!"

بر سر خرقه شدم بار دگر در دعا کردن بدم هم بی هنر

2313. *"İnkisâr fikri üzerinde oldum. Artık duâ etmekle dahi hünersiz oldum."*

"Hırka şuden", "paralanmak ve yırtılmak" ma'nâsına kinâyât-ı Acem'dendir. İnkisâr ve yokluk murâd buyurulur (*Bahâr-ı Acem*). Ya'nî, "Defineyi bulmak için akıl yayına fikir okunu koyup atmakta hünerler ızhâr ettim. Hiç muvaffak olamadım. Artık inkisâr ve yokluk fikri üzerindeyim. Hattâ duâ ve taleb husûsunda dahi hünersiz oldum." Ba'zı nüshalarda "hır-

ka" yerine "hırf" vâkî'dir. "Hırf", san'at demektir. Bu sûrette ma'nâ "Ok atmak san'atı arzûsu üzerinde oldum. Artık duâ ve niyâzda dahi hünersiz oldum" demek olur.

کو هنر کو من کجا دل مستوی این همه عکس توست و خود توی

2314. "Hani hüner? Hani ben? Müstevî olan gönül nerede? Bu hep senin aksindir ve muhakkak sensin!"

"Müstevî", düz ve mu'tedil demektir. Ya'nî, "Benin hünerim nerede ve benim benliğim nerede? Ve düz ve mu'tedil ve selim olan gönül nereden gelmiştir? Bunların hepsi senin esmâ-i ilâhiyyenini aksi ve pertevidir; ve bu esmânın müsemmâsı dahi muhakkak Sen'sin ve müsemmâ ismin hakikatidir."

هر شیئی تدبیر و فرهنگم بخواب همچو کشتی غرقه می گردد ز آب

2315. "Her bir gece benim tedbîrim ve ferhengim uykuda gemi gibi sudan gark olur."

"Ferheng", ilim, edeb, büyüklük, muvâzene ma'nâlarıdır. Ya'nî, "Her bir gece uyku esnâsında benim tedbîrim ve bilgim, gemi suya batıp kaybolduğu gibi kaybolur ve cismimin gemisi sükûnet deryâsına gark olur. İrâdem kalmaz. Rû'yâ âleminde beni nelerde gezdirir isen oralarda gezerim ve yürütüğün kadar yürürüm ve gösterdiğin kadar görürüm."

خود نه من می مانم و نی آن هنر تن چو مرداری فتاده بی خبر

2316. "Muhakkak ne ben kalırım ve ne o hüner! Cisim bir leş gibi bî-haber olarak düşmüştür."

"Bu uyku zamânında benim ne benliğim ve ne de hünerim kalır. Cismim bir ölmüş hayvanın leşi gibi hiçbir şeyden haberi olmayarak yerlere serilmiş ve yatıp kalmıştır."

تا سحر جمله شب آن شاه علی خود همی گوید آستنی و بلی

2317. "O ak olan şah sehere kadar bütün gece bir "Elestü" yâ ve "Belî" yi kendisi söyler."

"Aliyy", esmâ-i ilâhiyyeden olup, mertebe-i zâtı ukûl-i beşeriyye ve melekîyyenin idrâkından yüksek demektir. Ya'nî, "Böyle uyku zamânında benim benliğim ve irâdem kaybolduğu vakit, o mertebe-i zâtı pek yüksek olan şah-i

hakîkî, benim uyanıklığım zamânı olan seher vaktine kadar hem *أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ* (A'râf, 7/172) ya'nî "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbını ve hem de "Evet!" cevâbını kendisi söyler." Zîrâ uyku zamânında kulun irâdesi ve kendinin kendiliği yoktur ki, bu hitâbın cevâbını verebilsin. İkinci mısra' ba'zı nüshalarda "elest ü hem belî" sûretindedir. "Hem elest hitâbını, hem belîyi kendi söyler," demek olur.

کو بلی گو جمله را سیلاب بُرد یا نهنگی خورد کل را گرد و مُرد

2318. *Belî nerede? Zîrâ o cümleyi seylâb götürdü. Yâhud bir timsah hepsini gerd ü mürd edip yuttu.*

Bahâr-ı Acem'in beyânına göre "gerd ü mürd", zarar verici bir filin vuku'unda söylenen bir ta'bîrdir. Orada bu beyit misâl olarak gösterilmiştir:

شد راتبهٔ رد من از کوی تو گردی اینجاست موجه مثل گردی و مُردی

[Ya'nî "Bana senin mahallenden düşen sâdece reddedilmek ve toz oldu. Burada toz topraktan başka birşey bulunmaz."]

Ya'nî, bu uyku hâli içinde "evet" cevâbını verecek kimsenin varlığı nerede? Zîrâ bu cümleyi ya'nî varlığı ve irâdeyi ve benliği uyku ve yokluk seli alıp götürdü. Yâhud bir timsah gibi olan gece hepsini berbâd edip yuttu."

صبحدم چون تیغ گوهر دار خود از نیام ظلمت شب بر کند

2319. *Vaktâki sabâh zamânı, kendinin gevher tutucu olan kılıcını, gece karanlığı kınından çıkarır.*

Vaktâki sabâh zamânı, ziyâh ve parlak bir kılıç gibi olan güneşi, gecenin kılıç kını gibi olan karanlığından dışarıya çıkarır.

آفتاب شرق شب را طی کند این نهنگ آن خوردها را قی کند

2320. *Şarkın güneşi geceyi tayıy eder. Bu timsah o yutulmuşları kayıy eder.*

[2303] Şarkdan doğan güneş geceyi dürüp bükür. Bu gece timsahı efrâd-ı beşerin yutmuş olduğu sıfatlarını da kusar.

رسته چون یونس ز معده آن نهنگ منتشر گردیم اندر بو و رنگ

2321. *O timsahın mi'desinden Yûnus gibi kurtulup, koku ve renk içinde münleşir oluruz.*

Bu ve âtîdeki beytlerde Yûnus (a.s.)'ın kıssasına işâret buyrulur. Bu kıs-
sa 2. cildin 3123 numarasına mûsâdif olan مخلص شد. پوست در بطن ماهی پخته شد. [ya'nî "Senin Yûnus'un balık karnında pişmiş oldu; onun ha-
lâsına tesbîhten gayrı çâre yoktur"] beytinde beyân olunmuştur, oraya mü-
râcaat. "Koku" ve "renk"ten murâd, sıfât-ı beşerîyyedir. Ve "gece" timsaha
ve "beşerin mevhum olan enâniyet"i Hz. Yûnus'a tesbîh buyurulmuştur.

Ya'nî, bizim varlığımız o timsah gibi olan gecenin mi'desinden ve içinden
kurtulup, yine kendi sıfât-ı beşerîyyemiz ve mevhum varlığımız içinde mün-
teşir oluruz.

خلق چون یونس مسیح آمدند کاندران ظلمات پر راحت شدند

2322. *Halk Yûnus gibi müsebbih geldiler. Zîrâ o karanlıklar içinde pür-râ-
hat oldular.*

Halk, bu gece timsahının içinde Yûnus (a.s.)'ın balık karnında tesbîh et-
mesi gibi, tesbîh edici geldiler. Zîrâ o gece karanlıkları içinde rûhlarını kemi-
ren mevhum varlıklarından kurtulup ziyâde râhat oldular. Ve bu hâl içinde
onların rûhları rubûbiyet-i mutlakanın yed-i kudretinde oldu. Ve rûhun tesbî-
hi hakkında 2. cildin 3123 numaralı beytinden i'tibâren îzâhât geçmiştir.

هر یکی گوید بهنگام سحر چون ز بطن حوت شب آید بدر

2323 *Vaktâki her birisi seher vaktinde gece balığının karnından zâhir olur; der*

کای کریمی کاندران لیل وحش گنج رحمت بنهی و چندین جشیش

2324. *Ki: "Ey bir kerîm ki! O vahşetli olan gece içine rahmet hazînesini ve
bu kadar lezzeti koyarsın."*

"Vahiş", vahşet gösterici ve vahşetli demektir. "Rahmet hazînesi"nden
murâd, bunların râhatına ve sıhhatine sebep olan uykudur. Nitekim âyet-i
kerîmede وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا (Nebe, 78/9) ya'nî "Biz sizin uykunuzu bedenleriniz
için râhat kıldık" buyrulur. Ve "lezzet"ten murâd, kezâ uykunun lezzeti ve
güzel rû'yâ görenler için dahi o rû'yâların lezzetidir.

چشم تیز و گوش تازه و تن سبک از شب همچون نهنگ ذو الحیل

2325. *Zü'l-hubûk olan timsah gibi geceden, göz keskin ve kulak tâze ve cisim
hafiftir.*

"Hubûk", "hibâk" kelimesinin cem'idir. Ma'nâ-yı lügavîsi "durgun su üzerine esen rûzgârdan dolayı suyun sathında pul pul görünen dalgalar ve kezâ yumuşak kumu rûzgâr dağıttığı vakit pul pul görünen yerler" demektir. Timsah dahi su üzerinde yürüdüğü vakit, dalgalar hâsıl ettiğinden "hubûkler sâhibi" buyurulmuştur. Burada bu ma'nâ münâsibdir. Gecenin, suyu dalgalandırarak yürüyen timsaha teşbîhi ile, gece karanlığının arzın devri yüzünden kat'-ı mesâfe etmesine işâret buyurulur. Ya'nî, suyu dalgalandırarak yürüyen timsah gibi, arzın devriyle kat'-ı mesâfe eden gece karanlığındaki uykudan vücûd râhat ederek, göz kuvvetlenip keskin ve kulak tâzelenip kuvvetlenir ve cismin yorgunluğu gidip hafif olur.

از مقامات وحش رو زین سپس هیچ نگریم ما با چون تو کس

2326. *Mâdemki biz senin gibi kimse ile berâberiz, bundan sonra yüzü vahşetli makamlardan kaçmayız.*

Yâ Rab! Mâdemki, biz böyle korkunç ahvâl içine letâfet koyan senin gibi bir zât-ı kerîm ile berâberiz, zîrâ sen kelâm-ı şerîfinde *وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ* (Hâdîd, 57/4) ya'nî "Her nerede olsanız o sizinle berâberdir" buyurdun, binâenaleyh biz bundan sonra yüzü vahşetli ve korkunç olan kabir ve ba's ve haşr ve neşr ve hesâb ve mizân... ilh. gibi makamlardan korkup kaçmayız.

موسی آنرا نار دید و نور بود زنگی دیدیم شب را حور بود

2327. *Mûsâ onu ateş gördü ve nûr idi. Geceyi zenci gördük, hûr idi.*

"Hûr", "havrâ" kelimesinin cem'idir. "Âhû gözü gibi kara gözlü mahbûbe" ma'nâsınadır. Ya'nî, Mûsâ (a.s.) Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurulduğu üzere Hakk'ın ağaçtaki tecellisini ateş sûretinde gördü. Halbuki o nûr idi. Ve ma'lûmdur ki, ateş aydınlık vermek ile berâber yakar. Nûr ise aydınlık verir, fakat yakmaz. Binâenaleyh ateş sûretinde vâkî' olan tecellî, kahr sûretinde görünen lutuf idi. Ey kimse! Sen de zencî gibi kara olan geceyi gördün. Halbuki o karanlık gece kara gözlü mahbûbe gibi latîf idi. Zîrâ sana râhat ve zevk verdi.

بعد ازین ما دیده خواهیم از تو بس تا نبوشد بحر را خاشاک خس

2328. *Bundan sonra biz senden ancak göz isteriz. Tâ ki deryâyı çörçöp örtmesin!*

Ya'nî, Yâ Rab! Mâdemki senin kahrında lutfun ve lutfunda dahi kahrın gizlidir, binâenaleyh bundan sonra biz bunları görebilmek için ancak senden basîret gözümüzün açık olmasını isteriz. Tâ ki, senin vücûd-ı hakîkin deryâsını çörçöp mesâbesinde olan suver-i cismâniyye ve vücûdât-ı izâfiyye perdeleri örtmesin! Ve birtakım kavânin-i tabüyyenin te'sîrât-ı zâhiriyyesine aldanmayalım!

ساحرانرا چشم چون رست از عما کف زنان بودند بی این دست و پا

2329. *Uaktâki sâhirlerin gözü körlükten kurtuldu, bu el ve ayak olmaksızın el çırpıcı oldular.*

Vaktâki Fir'avn zamânında Mûsâ (a.s.)a mukâbele eden sihirbâzların basar-ı basîretleri körlükten kurtuldu ve vücûd-ı hakîkî sâhibi olan Hakk'ın tasarrufunu o basîret gözü [ile] gördüler, Fir'avn'ın "Ben sizin elinizi ve ayağınızı keserim" diye vâki' olan tehdidinden korkmadılar. Bu cismin eli ve ayağı olmaksızın kemâl-i meserretle rûhlarının elini çırpıcı oldular ve Fir'avn'a "Bizim için senin icrââtundan ve i'dâmından zarar yoktur; biz Rabbimize rûcû ederiz" dediler. Bu kıssanın tafsili 3. cilde geçti.

چشم بند خلق جز اسباب نیست هر که لرزد بر سبب ز اصحاب نیست

2330. *Halkın gözünün bağı esbâbın gayrı değildir. Her kim sebeb üzerine titrer ise ashâbdan değildir.*

Halkın basîret gözünün bağı, bu hayât-ı sûriyyede sebebler[i] teşkil eden suver-i cismâniyye ve hayâliyyenin gayrı değildir. Onlar sebeb olan sûretleri görürler ve bu sebeb perdesinin arkasındaki fâil-i hakîkiyi görmezler. Binâenaleyh her kim sebebe sarılıp elinden kaçırmamak için titrer ise o kimse hakikat yolunun ashâbından değildir. Bu esbâb hakkında Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında şöyle buyururlar:

"İnsanların nazarı esbâbadır ve işleri o esbâbdan bilirler. Onun için müsebbibi görmezler ve bilmezler. Bu ona benzer ki, bir kimse perde arkasından söz söyler ve perde söz söylüyor zannederler ve perdede bir iş olmayıp hicâb olduğunu bilmezler. Vaktâki mütekellim olan kimse perdeden dışarıya çıkar, perdenin bahâne olduğu ma'lûm olur. Evliyâ-yı Hak esbâb hâricinde menkûşen zâhir olan birtakım işleri gördüler. Nitekim dağdan nâka çıktı; ve Mûsâ (a.s.)ın asâsı bir büyük yılan oldu; ve bir mermerden on iki pınar aktı; ve kezâ Mustafâ (s.a.v.) ayı âletsiz bir işâret ile yardı; ve Âdem (a.s.) baba-

sız ve anasız ve İsâ (a.s.) babasız vücûda geldi; ve İbrâhîm (a.s.) için ateşten gül ve gülistân peydâ oldu. Ve ilâ-mâ-lâ-nihâye böyle şeyler vâkî' oldu. İmdi vaktâki bunu gördüler, bildiler ki esbâb bahânedir ve işi gören başka şeydir. Avâmın meşgûliyeti için esbâb bir nikâbdan başka bir şey değildir... ilh."

Ve kezâ [62.] faslında dahi şöyle buyururlar:

"Esbâbın kâffesi dest-i kudret-i Hak'ta bir kalem gibidir. Muharrir Hak'tır. O istemedikçe kalem hareket etmez. İmdi sen kaleme nazar edip "Bu kaleme bir el lâzımdır" dersin. Kalem görüp onu tahattur edersin. Fakat onlar, dâimâ eli görüp "Bu ele bir kalem lâzımdır" derler. Belki elin güzelliğinin mütâlaasından dolayı kalemin mütâlaasına lüzûm görmezler ve "Böyle bir el kalemsiz olmaz" derler. Bir mahaldeki kalemin temâşası sebebiyle, senin için elin temâşası kaydı yoktur. O elin lezzet-i temâşası sebebiyle onlar için nasıl temâşâ-yı kalem kaydı olur? Sen arpa ekmeğinden lezzet bulduğun cihetle, buğday ekmeği hâtırına bile gelmiyor. Hiç onlar buğday ekmeği varken arpa ekmeğini yâd ederler mi?"

Bu beyt-i şerifte murâd, esbâbı reddetmek değildir. Zîrâ esbâbın vaz'ı hikmete müsteniddir. Binâenaleyh esbâba teşebbüs zarûridir. Merdûd olan, müsebbibi terk edip esbâbı müessir bilmektir.

لیک حق اصحابنا و اصحاب را در گشاده و برد تا صدر را

2331. *Fakat ey ashâbımız! Hak ashâba kapı açtı ve sarayın sadrına kadar götürdü.*

"Ashâbunâ"da edât-ı nidâ olan "ey" mahzûftur. Ya'nî, ey bize tâbî' olan ashâbımız ve müridânımız! Hak bu yolun ashâbına esrâr-ı hakikat kapısını açtı ve saray-ı hakikatın sadrına kadar götürdü. Onlar hakkında *فی مقعد صدق* (Kamer, 54/55) ya'nî "Melik-i muktedir içinde mak'ad-ı sıdk-tadîrlar" buyrulur. Hind nüshalarında bu beytin birinci mısra'ı *لیک حق اصحاب را* sûretindedir. Bu hâlde beytin ma'nâsı "Fakat Hak bu yolun ashâbına ve ashâbı olmayana kapı açtı ve sarayın sadrına kadar götürdü" demek olur. Aşağıdaki beyit ma'nâsının bu nüshaya irtibatı ve muvâfakatı vardır.

با کفش نامستحق و مستحق معتنان رحمتند از بند رِق

2332. *Müstahik olmayan ve müstahik olan, onun eli ile kölelik bağından rahmetin âzâd olmuşdurlar.*

"Rıkk", kölelik ve kulluk ve ubûdiyet demektir. Burada "bend-i nkk"dan murâd, suver-i âleme muhabbet edip, onların kulluklarına bağlanmaktır. Meselâ nefesine muhabbet edenlere "abdü'n-nefs" ve paraya muhabbet edenlere "abdü'd-dînâr" ve riyâsete muhabbet edenlere "abdü'l-câh" derler. Ya'nî, hakîkate vâsıl olmak için bir kimsenin istihkâkı ve adem-i istihkâkı şart değildir. Vâsıl olanlar Hakk'ın lutfu ile bu kulluk bağından rahmet-i ilâhiyye ile âzâd olmuşlardır. Nitekim 5. cildin 1537 ve 1538 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

چاره آن دل عطای مبدلیست داد او را قابلیت شرط نیست
بلکه شرط قابلیت داد اوست داد لب و قابلیت هست پوست

[Ya'nî "O kalbin çâresi bir mübdilin atâsıdır; O'nun atâsına kâbiliyet şart değildir. Belki kâbiliyetin şartı onun atâsıdır; atâ iç ve kâbiliyet kabuktur."]

Zirâ çok kimseler bu rahmet-i ilâhiyye ile fisktan salâha ve kesretten vahdete teveccüh etmişlerdir. Nitekim, Şeyhülislâm Ahmed en-Nâmekî el-Câmî (k.s.) kendi hallerinden haber verip buyururlar ki:

"Ben yirmi iki yaşında idim. Meclis-i fiskta arkadaşlarım ile berâber bulundurdum. Şarâb içiyor idik. Arkadaşlarımızdan Nâmık ismindeki zâbıta me'mûrunu beklemekte idik. Hâzır olan rufekâ devr-i akdâh istediler. "Nâmık'ı bekleyelim!" dedim. "Biz bekleyemeyiz, belki geç gelir" dediler. Devr-i akdâh ettik. Nâmık geldi, şarâb istedi. Bir taraftan taâm hazırlığı yapılmakta idi. Bir kimse şarâb getirmek için şarâb küplerinin bulunduğu yere gitti. Orada kırk küp var idi. Hepsini boş buldu. Gelip haber verdi ve taaccüb ettim. İçimden "Bu olur şey değildir!" dedim. Fakat kimseye bir şey söylemedim. Başka yerden şarâb getirdim ve onların önlerine koydum. Bağdaki şarâbdan getirmek üzere hayvanıma bindim ve acele sürdüm. Şarabı aldım, hayvana yükledim. Hayvan yürümedi, serkeşlik etti. Arkadaşlarıma muhabbetim olduğundan bir ân evvel onlara kavuşmak için hayvana birçok darbeler indirdim. Ansızın kulağıma bir ses gelip dedi ki: "Ahmed niçin bu hayvanı incitiyorsun? Bizim ona yürümek için fermânımız yoktur. Eğer zâbıta me'mûru özrünü kabûl etmezse, biz kabûl ederiz." Bunun üzerine hemen yüzümü yerlere sürüp dedim ki: "İlâhî! Bir daha şarâb içmemeye tövbe ettim. Beni arkadaşlarımla yanında mahcûb etmek için hayvanıma emr et, yürüsün!" Hayvan yürüdü. Vaktâki şarâbı onların önüne koydum. Bana kadeh teklîf ettiler. "Tövbe ettim" dedim. Dediler ki: "Bizim ile mi, yoksa kendin ile mi alay

ediyorsun?" Isrâr ettiler. Yine ansızın kulağıma şöyle bir ses geldi: "Ey Ahmed! Al ellerinden tat ve bu kadehten onlara da tattır!" Hemen aldım ve tattım. O şarâb Hakk'ın emriyle bal olmuş idi. Onların hepsine de tattırdım. Derhâl tövbe ettiler ve dağılıp gittiler."

در عدم ما مستحقان کی بدم که برین جان و بر این دانش زدیم

2333. *Biz ademde ne vakit müstahıklar idik ki, bu cân ve bu ilim üzerine çarptık?*

"Adem"den murâd, adem-i izâfîdir. Zîrâ nâmütenâhî olan vücûd-i mutlak-ı Hak mukâbilinde bir de adem-i mutlak yoktur. Ya'nî biz *هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينَ* (Insân, 76/1) ya'nî "İnsan üzerine dehrden bir zaman geçti ki, zıkr olunan bir şey olmadı" âyet-i kerîmesi mücibince vücûd-i mutlak-ı Hak deryâsında mahv ve müstağrak ve adem-i izâfî hâlinde olup, adı sanı anılan bir şey değil idik. Bu vücûd-i izâfî âlemine gelmek için istihkâk sâhibi de değil idik. O deryâ-yı rahmet olan vücûd-i mutlak-ı Hak esmâsına rahmeten bizlere cân ve ilim verip, denizin dalgaları gibi, bu vücûd-i izâfî âlemine çıkardı ve bizleri hayât ve ilim ve sem' ve basar ve irâde ve kudret ve kelâm sıfatlarına mazhar kıldı.

ای بکرده یار هر اغیار را وی بداده خلعت گل خار را

2334. *Ey her ağıyârı yâr etmiş ve ey dikene gül hil'atini vermiş olan!*

"Ağıyâr"dan murâd, ehl-i gaflet olan kimselerdir ki, bunlar âriflerin zıddı ve muhâlifidir. Ya'nî, ey ağıyâr ve yabancı olan ehl-i gafleti ârif kullarına lutfu ile yâr eden ve ey dikene latif olan gül libâsını giydiren Hak Teâlâ hazretleri!

خاك ما را ثانياً پالیز كن هیچ نی را بار دیگر چیز كن

2335. *Bizim toprağımızı sâniyen bâğ ve bostan et! Hiç yoğu diğer def'a şey yap!*

"Pâfız", yeşillik ve bâğ ve bostan demektir. Ya'nî, bizim cisimlerimizi evvelen topraktan yarattın. Bu toprak cisimlerimizi sâniyen maânî-i ilâhiyyenin bâğı ve bostanı yap! Ve hiç yok olan bir şeyi lutfun ile tekrâr bir şey yap! Zîrâ ma'rifetsiz bir cisim bir şey değildir. O cisim ma'rifet-i ilâhiyyen sâyesinde kemâl bulup bir şey olur ve bir kıymet iktisâb eder.

این دعا تو امر کردی ز ابتدی ور نه خاکی را چه زهره آن بدی

2336. *Bu duâyı ibtidâdan sen emr ettin. Yoksa bir toprağa onun ne mecâli olur idi?*

"İbtidî", "ibtidâ" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'nî, biz duâ ediyoruz ve senden istiyoruz. Zîrâ bu duâ etmeyi ibtidâdan sen emr ettin ve اَدْعُونِي (Mü'min, 40/60) ya'nî "Bana duâ edin, kabûl edeyim ve benden isteyin, vereyim!" buyurdun. Yoksa senin azametinin önünde bir avuç topraktan ibâret olan bizlerin senden bir şey istemeye tâkati ve mecâli olur mu idi? Nitekim bu âlem-i sûrette bile üstü başı mülevves ve murdâr olan bir dilenci azametli ve şevketli bir hükümdârın huzûruna çıkıp bir şey istemeyi kendisine yakıştıramaz.

چون دعا مان امر کردی ای عَجاب این دعای خویش را کن مستجاب

2337. *Ey ucâb! Mâdemki bize duâyı emr ettin, bu kendi duânı müstecâb et!*

"Ucâb", taaccüb olunan şey demektir. Yâ Rab! Bizim gibi hakîrlerden duâ istemen taaccüb olunan bir şeydir. Mâdem lutfen tenezzül edip bize duâyı emr ettin, zât-ı celîline mahsûs olan bu duâyı da yine sen kabûl et!

شب شکسته کشتی فهم و حواس نی امیدى ماند و نه خوف و نه یاس

2338. *Gece fehim ve havâs gemisini kırmıştır. Ne bir ümîd ve ne korku ve ne ye's kaldı.*

Bu beyit yukarıda 2315 numarada geçen . الخ . [ya'nî "Her bir gece benim tedbîrim ve ferhengim uykuda... ilh."] beytine merbûttur. Ya'nî, gece cisme âid olan anlayış ve havâs-i hamse gemisi uyku der-yâsında kırılmış ve batmıştır. O uyku hâli içinde cismâniyet âlemine âid ne bir ümîd ve ne bir korku ve ne de bir ye's kalmamıştır. Böyle bir kimse rû'yâ göre-se bile, ancak gördüğü menâzır ve ahvâl içinde müstağrak olur. Demez ki: "Bu gördüğüm rû'yâdır. Benim uyanıklık hâlindeki meşgalem şöyle ve böyle idi."

برده در دریای رحمت ایزدم تا ز چه فن پُر کند بفرستدم

2339. *Hâlık'ım beni rahmet deryâsına götürmüş. Acabâ, ne fenden doldurur, beni gönderir?*

Geceleri uyku hâli cisme râhat ve zevk bahş ettiği için Hakk'ın rahmet der-yâsıdır. Hâlık'ım beni o rahmet deryâsına götürmüştür; ve fehim ve havâs o der-

yâda batmıştır. Acabâ, o fehîm va havâssim gemisine ne gibi endişeler ve fikirler doldurup benî uyanıklık hâline gönderir? "Tâ zi çi"deki "tâ" taaccüb içindir.

آن یکی را کرده پر نور جلال و آن دگر را کرده پر وهم و خیال

2340. *O birini nûr-ı celâl ile doldurmuş; ve o diğerini vehm ve hayâl ile doldur-*
[2323] *muştur.*

Hak Teâlâ bu gemileri muhtelif şeyler ile doldurup geri gönderir. Birisini celâl ve azamet nûru ile doldurmuştur; ve diğerini de vehim ve hayâl ile doldurmuştur. Uyandıkları vakit bu iki sınıfın fiillerinde ve sözlerinde bu doldurulmuş olan şeylerin âsân zâhir olur.

گر بخویشم هیچ رأی و فن بدی رأی و تدبیرم بحکم من بدی

2341. *Eğer kendimde hiçbir re'y ve fen olaydı, re'y ve tedbîrim benim hükmüm-*
de olurdu.

Ya'nî, işte bu uyku hâli şâhiddir ki, benim kendimde hiçbir re'y ve fen ve hüner yoktur. Zîrâ zâhirde benim gibi görünen re'y ve tedbîr hakîkatte benim re'yim ve tedbîrim olaydı, bunlar benim hükmümün altında olurdu ve uyku hâli içinde ben bunlara sâhib olurum.

شب نرفتی هوش بی فرمان من زیر دام من بدی مرغان من

2342. *Gece benim fermânım olmaksızın akıl gitmezdi. Benim kuşlarım tuza-*
ğım altında olurdu.

Ya'nî, gece vakti uyku hâli içinde aklım ve idrâkim benim fermânım ve emrim olmaksızın gitmez ve muattal olmaz idi. Benim havâss-i hamsemin ve kuvvâ-yı bedeniyiyemin kuşları cismimin tuzagı altında kalırlar idi.

بودمی آگه ز منزلهای جان وقت خواب و بی هشی و امتحان

2343. *Uyuk ve bî-huşluk ve imtîhân vaktinde cânın menzillerinden âgâh olur-*
dum.

Bu beyt-i şerîfte insanın üç hâli mezkûrdür. 1-Uyku ve rû'yâ, 2-Uyanıklık içinde bir sebep tahtında kendinden geçişi, 3-İmtîhân ya'nî bir mihnete giriftârlık hâlidir. Bu üç hâl içinde insan kendinin kendiliğinden gâfil olur. Zîrâ rû'yâ hâli içinde ne gösterilirse onu görür ve nereye götürülürse oraya gider. Hattâ rû'yâda bir kimse zinâ etse ve şarâb içse ve birini öldürse, had ve ki-

sâs-ı şer'î lâzım gelmez. Çünkü irâdesi yoktur. Ve kezâ uyanık iken baygın-
lık ve manyetizma olmak gibi bî-hûşluk halleri içinde insan irâdesine sâhib
değildir. Ve hastalık vesâire mihnetler zamânında insan o mihnetlerin cereyâ-
nına kapılır. Irâdesini kullanıp o mihnetlerin hâricine çıkamaz. Ve bu üç hâ-
lin hükmü ve te'siri altında kaldığından kendinin kendiliğini tedkik edip sü-
lûkü esnâsında cânının tayy ettiği menzillerden âgâh olamaz.

چون کفم زین حل و عقد او نهیست ای عجب این معجیبی من ز کیست

2344. *Mâdemki benim elim onun bu hall ve akdından boştur, ey aceb! Benim
bu mu'cibliğim kimdendir?*

"Mu'cib", ism-i fâilîdir, "kendini beğenip kibir eden kimse." "Yâ", masda-
riyet içindir. "Mû'cibî", "kibir edicilik ve kendini beğenicilik" demektir.
"Hall", burada "bir işi çözüp cereyân vermek" ve "akd", "bir işi düğümleyip
cereyânını men' etmek" ma'nâlarıdır. "O" zamîri yukanda geçen re'y ve
tedbîre râci'dir. Ya'nî, mâdemki benim elim ve kudretim o re'y ve tedbîrden
bu üç hâl içinde boştur, taaccüb olunacak bir şeydir ki, benim bu kendini
beğenmem ve tekebbürüm kimden ve ne sebebdan nâsîdir. Zîrâ re'y ve ted-
bîre mâlik olmayan bir kimsenin tekebbürü ve kendini beğenmesi gülünecek
bir şeydir.

دیده را نادیده خود انگاشتم باز زنبیل دعا برداشتم

2345. *Görölmüşü görölmemiş tasavvur ettim. Yine duâ zenbîlini kaldırdım.*

"Engâştan", zannetmek ve tasavvur etmek demektir. Ya'nî, bu üç hâlin
şehâdeti ile insanın irâdesizliği ve re'y ve tedbîrine hâkim olamadığı göröl-
müş ve sâbit olmuş iken, ben bu görölmüşü görölmemiş tasavvur edip, defi-
neyi bulmak için re'y ve tedbîrime mürâcaat ettim. Boş çıktı ve aczimi anla-
dım. Yâ Rab! Ben senin kerem kapının dilencisiyim. Yine duâ ve niyâz zen-
bîlini kaldırdım. Keremini dileniyorum.

چون الف چیزی ندارم ای کریم جز دلی دلتنگر از چشم میم

2346. *Ey kerîm! Mîmin gözünden daha içi dar bir gönülden gayrı elif gibi bir
şey tutmam.*

Ya'nî, ey kerîm olan Allâh'ım! Elif harfi gibi şekilden ve noktadan hiçbir
şeye mâlik değilim. Mîm harfinin gözünden daha içi dar olan bir gönülden
başka bir şeyim yoktur.

این الف وین میم ام بود ماست میم ام تنگست الف زو نر گداست

2347. *Bu elif ve bu mîm bizim vücûdumuzun ümmüdür. Ümmün mîmi dar-
dır; elif ondan daha fakîrdir.*

Ya'nî, insanın vücûdu ve varlığı iki hâlden mürekkebirdir. Onlar da bî-hûşluk ve intibâh halleridir. Bî-hûşluk hâli içinde re'y ve tedbîre mâlik değildir. Bu hâl nokta ve şekilden hiçbir şeye mâlik olmayan elif harfine benzer; ve ayıklık ve intibâh hâlinde ise, kendisini re'y ve tedbîr sâhibi görür ve kendisini ve muhî-
tini idâre etmek ister. Şuûnât-ı âlem kendisinin re'y ve tedbîri hilâfında cereyân
edince içi daralır ve muztarib olur. Onun kalbinin içi mîm harfinin gözünden da-
ha dar olur. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir rubâîlerinde şöyle buyururlar:

با هشیاری غصه هر چیز خورم چون مست شدم هر چه بادا بادا

"Ayıklık hâli ile her şeyin gamını ve gussasını yeriz; mest ve bî-hûş olduğu-
muz vakit ne olursa olsun!"

İmdi mîm harfine benzeyen bu ayıklık hâlinde bir varlık vardır. Ve elif
harfine benzeyen bî-hûşluk hâli ise bu varlık hâlinde daha muhtâç ve fakîr-
dir. Çünkü onda bir şey yoktur. Binnetice, bu elif ile mîm harfinin cem'inden
"ana" ma'nâsına olan Arapça "ümm" kelimesi hâsıl olur ki, işte bu iki hâl bi-
zim varlığımızın anası ve aslı olmuş olur.

آن الف چیزی ندارد غافلست میم دلتنگ آن زمان عاقلست

2348. *O elif bir şey tutmaz, gâfilliktir. Dil-teng olan mîm o âkıllık zamânıdır.*

İnsanın, şekilden ve noktadan hâli o elif gibi olan bî-huşluk hâli kendinin
kendiliğinden gâfilliğidir. İçi dar olan mîm harfine benzeyen ayıklık hâli ise,
âkıllık ve kendinin kendiliğine âgâhlık zamânıdır.

در زمان بیهشی خود هیچ من در زمان هوش اندر بیچ من

2349. *Bî-hûşluk zamânında muhakkak ben hiçim. Akıl zamânında ben kıv-
rıntı içindeyim.*

Ben bu iki hâlden bî-huşluk zamânında muhakkak hiçim ve re'y ve ted-
bîrden hâliyim. Akıl ve âgâhlığım zamânında ise, bu re'y ve tedbîrim yüzün-
den kıvrıntı içindeyim ve ızırâbdayım. "Onu öyle ve bunu böyle yapamadım
ve bu iş arzûma muvâfık olmadı!" diye üzüлүp dururum.

هیچ دیگر بر چنین هیچی منه نام دولت بر چنین پیچی منه

2350. *Diğer hiç böyle bir hiç üzerine koyma! Dâlet nâmını böyle bir kıvrıntı*
[2333] *üzerine koyma!*

"Diğer hiç"ten murâd, varlık ve vücûd hâlidir. "Böyle hiç"ten murâd, insanın bî-hüşluk ve ayıklıktaki ıztırâbı hâlidir. "Dûlet", burada yiğitlik ve üstün ve fâik olmak demektir. Ya'nî, yâ Rab! Benim benliğim bî-hüşluk ve ayıklıktaki kıvrıntı ve ıztırâb hâinden mürekkebdir. Bunlar ise hiçtir. Binâ-enaleyh böyle bir hiç üzerine diğer bir hiç olan varlık ve vücûd hâlini ve vehmini koyma! Yiğitlik ve fâikiyyet nâmını böyle bir ıztırâb ve kıvrıntı üzerine koyma! Ba'zı nüshalarda "pîçi" yerine "gîci" vâki'dir. "Perâkende ve perîşân" demektir. Ya'nî, fâikiyyet ve kahramanlık nâmını böyle bir perîşân üzerine koyma, demek olur.

خود ندارم هیچ به سازد مرا چون ز وهم دارمست این صد عنا

2351. *Muhakkak hiç iyi tutmam ki beni islâh ede! Zîrâ bu yüz renc, tutarım*
vehmindendir.

İkinci mısra'daki "dârem", "tutarım" demek olup, birinci mısra'daki "ne-dârem", ya'nî "tutmam" sözünün zıddıdır. "Vehm-i dârem", terküb-i izâfî olup "tutarımın vehmi" demek olur. Ya'nî, bî-hüşluk ve ayıklık hallerimde hiç iyi bir şey tutmam ve iyilik nâmına hiçbir şeyim yoktur ki, bana çeki-düzen versin. Zîrâ bu hayât-ı sûrî içinde benim çektiğim birçok meşakkat ve zahmet "Ben bir şeyi tutarım ve bende re'y ve tedbir vardır" vehminden nâşîdir. Bu vehm ise bir hiçtir. Yâ Rab! Bu hiçi benim hiçliğim üzerine koyma!"

در ندارم هم تو داریم کن رنج دیدم راحت افزایم کن

2352. *Kapı tutmam. Bana yine sen dârâlık et! Renc gördüm. Bana râhat*
artırcılık et!

Ya'nî, yâ Rab! Islâhım için mürâcaat edecek bir kapım yoktur. Bana yine sen dârâlık ve şâhlık et! Bu mevhum varlığımdan zahmet ve meşakkat gördüm. Beni bu mevhum varlığımdan halâs etmek sûretiyle râhatımı artır!

هم در آب دیده عریان بیستم بر در تو چونکه دیده نیستم

2353. *Yine senin kapın üzerinde göz suyu içinde üryân dururum. Çünkü ba-*
na göz yoktur.

İkinci mısra'daki "dide", "görmüş" ma'nâsına olmak câiz olduğu gibi, "göz" ma'nâsına olmak da câizdir. Birinci veche göre ma'nâ şöyle olur: "Yâ Rab! Yine senin kereminin kapısında bütün hünelerimden ve re'y ve tedbirimden soyunmuş bir hâlde göz yaşı içinde dururum. Çünkü hakikat-i eşyâyı görmüş değilim." İkinci veche göre de ma'nâ şöyle olur: "Yâ Rab! Ben senin kereminin kapısında bütün hünelerimden ve re'y ve tedbirlerimden soyunmuş olduğum hâlde göz yaşı içinde dururum. Çünkü göz değilim." Bu vecih 1. cildin 1431 numarasında vâki' şu beytin ma'nâsını müeyyid olur: دیدہ آدمی دیدست و باقی پوستست دیدہ آنست آنکہ دید دوستست
 "İnsan gözdür ve bâki kabuktur. O şey ki dostu görmektir, görmek odur."

Zîrâ "insân", lügatte "göz bebeği"ne derler.

سبزہ بخش و نباتی زین چرا

آب دیدہ بندہ بی دیدہ را

2354. Gözsüz olan bendenin göz suyuna bu otlaktan bir yeşillik ve bir nebât bahş et!

"Çerâ", mer'â ve otlak demektir. Bundan murâd, mezâhir-i esmâiyye olan bu âlem-i keserât ve dünyâdır. Ya'nî, basar-ı basireti açık olmayan bu kulunun cisim gözünden akıttığı yaşlara mukâbil bu dünyâ otağından bir ma'rifet yeşilliği ve nebâtı bağışla ki, gördüğüm suver-i eşyanın hakikatini idrâk edeyim!

همچو عینین نبی هطالتین

ور نمائد آب آیم ده ز عین

2355. *Ve eğer su kalmazsa, hettâleteyn olan olan nebînin iki gözü gibi, bana gözden su ver!*

"Hetl", hâ'nın fethi ve ["hitl"] kesri ile, "yağmurun ve göz yaşının birbiri arkasına gelmesi" demektir. "Hettâle", mübâlağa ile ism-i fail olup, "hettâleteyn" bu şîganın müennes-i tesniyesidir. "Şiddetle iki akıcı" demek olur. Bu beyt-i şerifte şu hadis-i nebevîye işaret buyrulur: "Hz. Cibrîl Resûl-i Ekrem Efendimiz'e gelip dedi ki: لو بکی محزون فی امة رحم الله تلك الامة فقال النبي صلى الله عليه و آله يا'nî "Eğer bir ümmet içinde bir mahzûn ağlasa, Allâh Teâlâ o ümmete rahmet eder. Nebî (s.a.v.) buyurdu ki: Ben mahzûnum. Benim ümmetimin dahi o ümmettir. Muteâkben buyurdu: Ey benim Allâh'ım! Göz yaşı kan ve dişler ateş parçası gibi olmadan evvel, bana şiddetle yaş akıcı olan iki göz ver!" Ya'nî, yâ Rab! Eğer benim gözümün yaşı gelmezse, şiddetle yaş akıcı olan Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in iki gözü gibi benim iki gözlerimden bana su ver ve yaşlar akıt!

او جو آب دیده جست از جود حق با چنان اقبال و اجلال و سبق

2356. *O öyle iclâl ve ikbâl ve sebk ile berâber Hakk'ın cûdundan mâdemki göz suyu istedi.*

Ya'nî, mâdemki Resûl-i Ekrem hazretleri öyle bir iclâl ve ikbâl sâhibi bulunduğ u ve bilcümle enbiyâ (a.s.)dan ileri olduğ u hâlde Hakk'ın cûd ve kereminden göz yaşı istedi.

چون نباشم ز اشك خون باریك ریس من تهی دست فضول كاسه لیس

2357. *Ben çanak yalayıcı, kâsır olan eli boş, niçin kanlı yaştan bârîk-rîs olmayayım?*

"Bârîk-rîs", vâsf-ı terkîbî olup, "ince bükücü" demektir. İnce fikir ve hayâl edici olan kimseden kinâye olarak kullanılır. Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretleri-nin hâli böyle olunca, benim gibi bir çanak yalayıcı ve eli her türlü kemâlât-tan boş olan kâsıra ve âcize ne düşer? Niçin gözlerimden ince sicim gibi kanlı yaşlar büküp akıtmayayım?

چون چنان چشم اشك را مفتون بود اشك من باید كه صد جیحون بود

2358. *Mâdemki öyle göz, göz yaşına meftûn ola, gerektir ki benim göz yaşım Ceyhûn ola!*

Mâdemki o dünyânın ve âhiretin sultânı olan Resûl-i Ekrem'in mübârek gözü, göz yaşını akıtmaya meftûn ola ve muhabbet ede, artık benim gözümün yaşı Ceyhûn nehri gibi akmak gerektir.

قطره زان زین دو صد جیحون بهشت كه بدان يك قطره جن و انس رست

2359. *Ondan bir katre bu iki yüz Ceyhûn'dan iyidir. Zîrâ o bir katre sebebiyle cin ve ins kurtuldu.*

Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretlerinin mübârek gözlerinden bir katre yaş akması, bu âcizin gözünden iki yüz Ceyhûn nehri kadar akacak olan göz yaşından efaldır. Zîrâ o Server-i âlemin mübârek gözünden akan bir katre yaş ile yukarıda mezkûr hadîs-i şerîf mücibince, ümmeti olan insanlar ve cinler rahmet-i ilâhiyyeye nâil olarak kahr-ı ilâhîden kurtuldu.

چونكه باران جست آن روضه بهشت چون نجويد آب شوره خاك زشت

2360. *Mâdemki o cennetin ravzası yağmur istedi, çirkin toprak niçin tuzlu su istemesin?*

Mâdemki o cennet bahçesi olan Resûl-i Ekrem'in cism-i şerifi göz yaşı yağmurunu istedi, çirkin ve çorak topraktan ibâret olan benim cismim niçin tuzlu suyu ve göz yaşını istemesin?

ای اخی دست از دعا کردن مدار با اجابت یا ردِ اویت چه کار

2361. *Ey kardeşim! Elini duâ etmekten kaldırma! Onun kabûlü veyâ reddi ile senin ne işin var?*

Bu ve âtideki beytler Hz. Pîr tarafından sâlikleri irşâden beyân buyurulur. Ya'nî ey kardeş! Duâ etmekten el kaldırma; ya'nî fâriğ olma! Zîrâ duâ kulluğun ve zilletin ve iftikârın ızhândır. Binâenaleyh ettiğin duânın kabûlüne veyâ reddine nazar etme! Hak Teâlâ'nın اَدْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ (Mü'min, 40/60) ya'nî "Bana duâ edin, size icâbet edeyim!" emrine tebaan, kulluk ettiğine ve Hakk'a karşı zillet ve iftikâr arz etmiş olduğuna bak! Zîrâ hadîs-i şerifte الدعاء مع العبادة ya'nî "Duâ ibâdetin iliğidir" buyurulmuştur. Binâenaleyh "Duâ ettim de Hak kabûl etmedi" diye duâdan vazgeçme! Ma'lûm olsun ki, Hak yolu sâliklerinin ibâdeti ve niyâzı ve duâsı hakîkatte âlem-i kesâfette vücûd-i hakîkinin nûrundan ve kudretinden, kendi varlığının verdiği hicâb sebebiyle, düştüğü makâm-ı aczden yine o makâm-ı kudrete irtikâsını istemekten ibârettir. Her ne kadar acz ve zillet ve iftikâr ile Zât-ı mutlakâ ibâdeti ve niyâzı ve aşkı çok olursa, terakkîsi dahi o nisbette olur; ve nihâyet vücûd-i Hak ile bâkî olmak saâdetini bulur ki, buna "bekâ-billâh" derler. Fakat inâyet-i Hak olmayınca bu derece ibâdeti ve niyâzı ve ızhâr-ı aczi ve aşkı bulmak müşkildir. Zîrâ mevânî' çoktur.

نآنکه سد و مانع این آب بود دست از آن نان می‌باید شست زود

2362. *Ekmek ki bir suyun seddi ve mâni'i olur, eli o ekmekten çabuk yıkamak gerektir.*

Ya'nî, göz yaşına sed ve mâni' olan şey sâlikin bol bol yeyip içmesi ve nefsinin hazlarını kemâlîyle icrâ etmesidir. Binâenaleyh böyle yaşayışı terk edip gıdayı zarûret mîkdârı almak ve nefsinin hazlarını şeriatin haddi dâiresine hasr etmek lâzımdır.

خویش را موزون و چست و سخته کن ز آب دیده نان خود را پخته کن

2363. *Kendini mevzûn ve çâlâk ve sehte et! Kendi ekmeğini göz yaşından pişmiş et!*

"Sehte", sîn'in fethi ve ["suhte], zammı ile "tarulmuş, vezn edilmiş" demektir (*Burhân*). Ey sâlik! Hak yolunda kendini mevzûn et! Ya'nî kavâid-i

sülûke riâyet et! Ve sülûkünde çevik ve çâlâk ol! Akvâl ve ef'âl ve ahlâkını şeriat terâzisi ile ve insanlık mizânı ile vezn et! Yediğin ekmek ve gıdâ cisminde kuvve-i şehvâniyyeye ve gazabiyyeye inkılâb etmemek için, o ekmeği göz yaşı akutarak pişir de ahlâk-ı hamîdeye tebeddül etsin!

آواز دادن هاتف مر طالب گنج را و اعلام کردن از حقیقت اسرار آن

Hâtîfin defîne tâlibine ses vermesi ve onun esrâr-ı
hakîkatten i'lâm etmesi

اندر این بود او که الهام آمدش کشف شد این مشکلات از ایزدش

2364. *O bunda idi ki, ona ilhâm geldi. Bu müşkilât ona Hâlık'tan keşf oldu.*

O defîne tâlibi olan fakîr Hakk'a duâ ve niyâz hâlinde idi ki, ona ilhâm-ı ilâhî geldi ve defîneyi bulmak husûsunda müşkilât ona Hak Teâlâ tarafından keşf oldu.

کو بگفت در کمان تیری بنه کی بگفتندت که اندر کش تو زه

2365. *Denildi ki: "O sana dedi: Yaya bir oku koy. Ne vakit sana dediler ki, kırışi içeriye çek!"*

Ya'nî ilhâm tarîkıyla o fakîre denildi ki: "Evvelce sana hâtîf "Yaya bir oku koy!" dedi. Oku yaya koyduktan sonra, kendi mahâretini kullanıp, yayın kırışını içeriye doğru ger ve oku ileriye doğru fırlat, demedi."

"Yay"dan murâd, akıl ve "ok"tan murâd fikirdir. "Defîne"den murâd, esrâr-ı hakîkattir. Ya'nî, ey tâlib-i hakîkat! Sana evvelce denilmiş idi ki: "Kelâm-ı ilâhî ile kelâm-ı nebevide olan ma'nâları anlamak için akıl yayına fikir okunu koy! Yoksa kendi ilmini ve dirâyetini göstermek için türlü te'vilâta kıyâm edip, o kelâmlar altında münderic olan ma'nâlardan ileriye tecâvüz et, denilmemiş idi."

او نگفت که کمانرا سخت کش در کمان نه گفت او نبی پر کش

2366. *"O sana demedi ki: "Yayı sıkı çek! O yaya koy!" dedi. "Onu dolu et!" demedi."*

"O hâtif sana: "Akıl yayını sıkı çek! dedi. O fikir okunu yaya koy!" dedi. Onu olanca kuvvetin ile çek ve tekellüfât-ı fikriyyede bulunup te'vilâta sap, demedi."

صنعت قَوَّاسی؛ برداشتی

از فضولی تو کمان افراشتی

2367. *Sen fodulluktan dolayı yayı yükselttin. Kavvâslık san'atını kaldırdın.*

"Kavvâs", ok atıcı demektir. Ya'nî, sen fodulluktan ve haddi tecâvüz etmeklikten dolayı akıl yayını yukarı kaldırdın ve kendi zekâvetini ve fikrinin parlaklığını göstermeye kalktın.

در کمان نه تیر و بریدن مجو

ترك اين سخته کمانی رو بگو

2368. *Git, yay düzücülüğü terk et! Oku yaya koy ve uçurmak isteme!*

"Terk güften", "terk etmek" ma'nâsına müsta'meldir. "Terk be-gû", "terk et!" demek olur. "Sahte kemânî", yaya çekidüzen vericilik, demektir. Ya'nî git, bu yaya çekidüzen vericiliği terk et! Yaya oku koy ve oku uzaklara uçurmak isteme!

زور بگذار و بزاری جو ذهب

چون یفتد بر کن آنجا می طلب

2369. *Vaktâki düşer, orayı kaz, taleb et! Kuvveti bırak, altını zârîlik ile iste!*

Vaktâki tekellüfsüz olarak yaya koyduğun ok düşer, orayı kaz ve defineyi orada iste ve ara! Kuvveti ve mahâreti bırak! Hakîkat altınını tazarru' ve niyâz ile iste! Meselâ Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Ha-dîd, 57/3) ya'nî "Evvel O'dur ve Âhir O'dur ve Zâhir O'dur ve Bâtın O'dur" buyurmuştur. Ey fikr-i dakîk ve mahâret-i ilmiyye göstermek isteyen âlim efendi! Sen dersin ki: "Hak nasıl zâhir olur? Zîrâ-zâhir dediğimiz şey bu eşyâdır; ve bu eşyâ ise hâdistir. Hak Teâlâ ise hudûsten-münezzehür. Binâenaleyh Hak Teâlâ bu eşyâyı zâtı ile muhîr olmak câiz değildir. Ancak ilmi ile muhîr olmak lâzım gelir." Halbuki sen, bu fikrin ile Hakk'ın zâtını bu eşyâdan hâriç tutup, Hak ile eşyâya birer had ta'yîn etmiş olursun; ve bu te'vîl zimmında dahi هُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'nî "Nerede olsanız o sizinle berâberdir" nass-ı kur'ânîsine ve diğer emsâli olan âyât-ı kur'âniyyeye ve ahâdis-i nebevîyyeye muhâlefet etmiş olursun. Binâenaleyh aklının yayına koyduğun bu fikir oku ile hakikat definesini nasıl bulursun? Sana lâzım olan, "Hak Teâlâ Kur'ân'da "Zâhir O'dur" buyurmuştur, bunu te'vîle mahal yoktur; binâenaleyh bu kelâmı te'vîl etmeyip, onun eşyâda zâhir olması ma'nâsını tedkik ede-

yim, bunun zımmındaki hakikat defnesini bulayım!" demek idi. Ve bu tarz ise, akıl yayına fikir okunu koyup bırakmak ve ileriye fırlatmamak idi.

آنچه حقست اقرب از حبل الوريد تو فگنده تیر فکرت را بعید

2370. O şey ki, şahdamardan daha yakındır, Hak'tır. Sen fikrinin okunu
[2353] uzak düşürdün.

Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerim'de حَبْلِ الْوَرِيد (Kâf, 50/16) ya'nî "Biz o kimseye şahdamarından daha yakınız" buyurmuştur. Sen ise fikrinin okunu uzağa fırlatıp atmışsın. Nass-ı sarîhi te'vîl edip sana şahdamarından daha yakın ve nerede olsun seninle berâber olan Hakk'ın sende ve eşyâda zuhûrünü inkâr etmişsin; ve ehl-i hakikatın bu ma'nâya dâir olan sözlerine şiddetli i'tirâzlarda bulunmuşsun. Nitekim 1. cildin 1098 ve 1099 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi;

کرده تأویل حرف بکررا خویش را تأویل کن نه ذکررا
بر هوا تأویل قرآن می کنی پست و کز شد از تو معنی سنی

[Ya'nî] "Bîkr olan kelâmı te'vîl etmişsin. Kendini te'vîl et! Kur'ân'ı değil! Akl-ı cüz'ünün hevâsı üzerine Kur'ân'ı te'vîl ediyorsun, senden dolayı yüksek olan ma'nâ alçak ve eğri oldu."

ای کمان و تیرها بر ساخته صید نزدیک و تو دور انداخته

2371. Ey yayı ve okları düzmüş olan! Ar yakındır ve sen uzağa atmışsın.

Ey akıl yayını ve fikir oklarını keserât âlemine mahsûs olan birtakım kuyâ-sât-ı manukıyyeye göre terfîb etmiş olan âlim efendi! Bu fikir oku ile avlamak istediğin hakikat-i vücûd sana senden daha yakındır. Sen ise onu bulmak için birtakım delâil-i fikriyye oklarını uzaklara atmışsın. Beyt-i Yûnus Emre (k.s.):

Dervîşlik başıdır, tacda değildir
Kızdırmak oddadır, sacda değildir.
Ararsan Mevlâ'yı kendinde ara;
Kudüs'te, Mekke'de, hacda değildir.

هر که دور اندازتر او دورتر وز چنین گنجست او مهجورتر

2372. Her kim daha uzak atıcıdır, o pek uzaktır; ve böyle bir defîneden o pek mehcûrdur.

Her kim hakâyık-ı eşyâyı anlamak için delâil-i fikriyyeyi uzaklara atıcı ise, o kimse esrâr-ı hakikatten pek uzaktır ve böyle bir hakikat definesinden o pek mehcûr ve metrûk kalmıştır. Ma'lûm olsun ki, vücûd ve varlık aslâ tahdîd ve ta'dîd kabûl etmeyen bir mefhûm-i küllî olup, ondan ilerisi ademdir ve yokluktur; ve ademin aslâ sâhası yoktur. Eğer olsa vücûd ve varlık olurdu. Adem ancak vücûdun mukâbilî olarak zihinde tahayyül olunan bir ma'nâ-yı zulmânîdir. Vücûd bir nûr-ı muhîttir. Nûr kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olduğu gibi, vücûd dahi kendisi zâhir ve eşyâyı muzhirdir. Meşhûd olan eşyâda en evvel göze çarpan, varlıktır. Her şey vardan var olur. Binâ-enaleyh eşyâda olan varlık ancak vücûd-i hakîkinin varlığıdır. Tahdîd ve ta'dîd kabûl etmeyen vücûdu ve varlığı ikiye ayınp tahdîd ve ta'dîd etmek şaşılıktan başka bir şey değildir. Zîrâ vahdet-i vücûdun zıddı kesret-i vücûdudur. Vücûdun birliğini red ve inkâr edenlerin onun zıddı olan kesret-i vücûdu kabûl etmeleri lâzım gelir. Bu ise varlıkta Hakk'a şirk koşmaktır. Velhâsıl vücûd-i hakîkî bu âlem-i sûrette pek açık bir sûrette zâhirdir; ve şiddet-i zuhûru hafâsını icâb etmiştir. Beyt-i Mısırî-i Niyâzî (k.s.):

*Her ne rûtbeye âşikâr etsem hafâsın artınr;
Zâhir iken Ol, O'nu örter delâil-i beyyinât.*

فلسفی خود را از اندیشه بکشت گو بدو کورا سوی گنجست پُشت

2373. *Felsefî kendisini endîşeden öldürürdü. Ona de!:* "Ey kör! Arkan defîne tarafınadır."

İkinci mısraın tercümesinde üç vecih vardır: Birisi: "Gû", söyle; "be-dû", ona; "ko-râ" ya'nî "ki orâ sûy-ı gencest püşt": "Ki, onun arkası genc tarafınadır." İkinci vech: "Gû" söyle; "be-dû" onâ, "gûr-â": "Ey kör! Arka define tarafınadır." Üçüncü vech: "Gû" söyle; "bî-dev", koş; "ki orâ sûy-ı gencest püşt": "Ki, onun arkası genc tarafınadır." Bu üç vecihten ikinci vech daha açık ve daha ma'nîdardır. Zîrâ feylesofun zâhir gözü pek açık ise de, bâtın gözü kördür. Şârihlerin ba'zılan beyt-i âtideki "mî deved" kârînesiyle üçüncü veche göre tercüme etmişlerdir. Ya'nî, feylesof efendi hakîkatî bulmak için tabîat kânûnlarını düşünce düşünce dimâğî yordu ve kendini birtakım düşüncelerden dolayı ezdi ve öldürdü. Sen ona de ki: "Ey kör! Tabîat ve âlem-i keserât vücûd-i hakîkî deryâsının köpükleridir ve birtakım hayâlâtur; ve hayâlâta teveccüh edenler arkalarını hakikat definesine çevirmişlerdir."

گو بدو چندانکه افزون می‌دود از مراد دل جدا تر می‌شود

2374. *Ona de: "Ne kadar ziyâde koşarsa, gönölün murâdından pek ayrı düşer."*

Ya'nî, sen o feylesofa de ki: "Ne kadar ziyâde koşarsa, gönölünün murâdı olan hakîkati bulmak husûsundan o kadar çok ayrı olur. Zîrâ o feylesofun murâdı Hakk'ı ve hakîkati bulmak olduğu hâlde, âlem-i tabiata ve keserâta teveccüh edip koşuyor ve kendi murâdına arkasını çevirip koşmuş oluyor; ve koştukça murâdından o nisbette uzak düşüyor.

جَاهِدُوا فِينَا بَغْتِ أَنْ شَهْرِيَار جَاهِدُوا عَنَّا نَكْتِ اِي بِي قَرَار

2375. *O şehriyâr "Câhidü finâ" dedi. Ey karârsız! "Câhidü annâ" demedi.*

Bu beyt-i şerifte sûre-i Ankebût'un nihâyetinde olan وَالَّذِينَ جَاهِدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (Ankebût, 29/69) ya'nî "O kimseler bizim hakkımızda mücâhede ettiler, biz elbette onları yolumuza hidâyet ederiz" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'nî, Hak Teâlâ bu âyet-i kerîmede "Bizim hakkımızda mücâhede ettiler" buyurdu. İ'râz için kullanılan "an" kelimesiyle, "Bizden i'râzan mücâhede ettiler" buyurmadı. Hak hakkında mücâhede sâlikin kendi mevhum varlığını Hakk'ın hakîkî varlığı müvâcehesinde fedâyâ sebep olan mücâhededir ki, bu mücâhedenin zaferi vücûd-i Hakkânî ile kâim olmaktır. Bunlar ehlullâhür. Hak'tan i'râzan mücâhede dahi, kendinin ve eşyanın vücûdunu vücûd-i hakîkî müvâcehesinde nefsü'l-emrde sâbit görüp, lezâiz-i nefsanîyye-i uhrevîyye nâiliyet için çalışanların mücâhededir ki, bu mücâhedenin zaferi dahi cennete vusûldür. Bu tâife ehl-i cennet ise de, ehlullâh değildir. Nitekim hadîs-i şerifte اهل الدنيا حرام على اهل الآخرة والآخرة حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله ya'nî "Dünyâ ehl-i âhirete harâmdır; ve âhiret ehl-i dünyâyâ harâmdır; ve her ikisi de ehlullâha harâmdır" buyurulmuştur. Bu sûrette mücâhid olan mü'minler iki tâifeden ibâret olmuş olur ki, birisi şer'in zâhirine ve bâtınına müsteniden Hak hakkında ve diğeri dahi şer'in yalnız zâhirine müsteniden ve Hak'tan i'râzan kendi nefsi hakkında mücâhede edenlerdir. Bu ikinci tâifenin imânlan defile müstenid bulunduğundan ve bir delil diğeri delili ibtâl ettiğinden beyt-i şerifte bunlar hakkında "karârsız" ta'bîri isti'mâl buyurulmuştur.

همچو کتبان کوز ننگ نوح رفت بر فراز قله آن کوه زفت

2376. *Ken'ân gıbi ki, o Nüh'un ârından, o büyük dağın yükseğinin tepesi üzerine gitti.*

Ya'nî, yukarıda zikr olunan ikinci tâife ki, bunlar ehlullâhî ve onların tarîklerini ve maâriflerini münkir olan ulemâ-i zâhirdir; bunlar Nûh (a.s.)'ın oğlu Ken'ân gibi, Nûh (a.s.) meşrebinde olan insân-ı kâmile ve onun tarîkına tebaiyetten âr edip kendi enâniyetleri dağının tepesine çıkarlar; ve o ilim sâhibi ise, "Bizde de ilim vardır, niçin tâbî' olalım?" derler. Bil'âhare sîfât-ı nef-sâniyyelerinin tûfânından kurtulamayıp, garkolurlar.

هر چه افزونتر همی جست او خلاص سوی کُنه می شد جدا تر از مناص

2377. *Her ne kadar o halâsî ziyâde istedi, dağ tarafına gitti menâsdan pek ayrı oldu.*

Ya'nî Nûh (a.s.)'ın oğlu Ken'ân her ne kadar tûfândan kurtulmayı ziyâde istedi ve dağ tarafına gitti ise de, mahall-i halâstan daha ayrı ve uzak düştü. Bunun gibi kendilerini beğenen mütekebbir âlim efendiler ve feylesoflar dahi kendi bilgilerine mağrûren enbiyâya ve insân-ı kâmile tâbî' olmayıp, her ne kadar enâniyetleri dağna ilticâ ettilerse, sîfât-ı nef-sâniyyeleri tûfânından kurtulmadan uzak oldular. Pek ziyâde i'timâd ve istinâd ettikleri ilm-i kelâm ve kıyâsât ve delâil-i mantıkiye ve ulûm-i tabiiyye Hakk'ı ve hakîkati bulmak emrinde işlerine yaramadı. Mahrûmiyet ve hasret içinde kaldılar.

همچو این درویش بهر گنج و کان هر صباحی سخت تر جستی کمان

2378. *Bu dervîş gibi defîne ve kân için her bir sabâh pek sıkı yay istedi.*

Bu kıssasını söylediğimiz dervîş gibi ki, o da hakîkat defînesi ve cevher-i ma'rîfet ma'deni ehl-i hakîkatin sözlerini anlamak için, her bir sabâh fikir oklarını atmak üzere şiddetle akıl ve muhâkeme yayını kullandı; ve o sözleri okuyup delâil-i aklıyye ile sır-ı vahdete vâkıf olmağa istedi. Halbuki insanın vücûdundaki sır-ı hakîkat tefekkür tarîkıyla inkişâf etmek muhâldir. Nitekim 5. cildin 4141 ve 4142 numarlı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

کی شود کشف از تفکر این انا این انا مکشوف شد بعد از فنا

می فتد این عقلها در افتقاد در مغاکِ حلول و انحاد

[Ya'nî "Bu "ene" tefekkür cihetinden ne vakit keşf olur? Bu "ene" fenâdan sonra mekşûf olur. Bu akıllar nazarlardan gâib olan Hakk'ı aramakta hü'l ve ittihâd çukuruna düşer.]"

Tercümesi ve izâhâtı ma'lûm olmak üzere oraya mürâcaat olunsun.

هر کمانی کو گرفتی سخت تر بود از گنج و نشان بد بخت تر

2379. *Her bir yayı ki o pek sıkı tutardı, defîneden ve nişândan pek bedbahtı idi.*

Ya'nî, o dervîş sıkı sıkı tutup sarıldığı her bir nazar-ı akîl ve muhâkeme-i fikrî neticesinde hakikat defînesini ve onun nişân ve eserini bulmaktan pek bedbaht olurdu. Ya'nî nazar-ı akîl ve muhâkeme-i fikrî ile ehl-i hakikatın sözlerinden bir netice çıkıp hükm-i kat'î veremez idi. Nitekim ilm-i kelâm ulemâsı irâde-i cüz'îyye bahsinde uzun uzadıya münâkaşât yaparlar ve birinin getirdiği delîli diğerinin getirdiği delîl çürütür ve sûret-i kat'îyyede işin içinden çıkmak mümkün olamaz. Fakat hiçbirisi bir insân-ı kâmile intisâb edip bu hakikatı zevkan ve hâlen idrâke çalışmak tarafına meyl etmez. Çünkü gurûr-ı ilmîleri mânî' olur.

جان نادانان برخ ارزانیست

این مثل اندر زمانه جانپست

2380. *Bu mesel zamânede câna mensûbdur. Câhillerin cânı zahmete lâyıktır.*
[2363]

İşte bu darb-ı mesel, zamânede câna mensûb ve pek rûhlı ve esaslı bir darb-ı meseldir. O da budur ki: "Câhillerin cânı zahmete lâyıktır." Zîrâ câhil bilmez ve bilmediğini de bilmez. Kendisini her işte üstâd ve mâhir zanneder. Ve kendinin mevhûm bilgisine ve nefsinin kibir ve gurûruna istinâden her başladığı işte türlü türlü zahmetlere ve meşakkatlere giriftâr olur. Türkçe'de, böyle mütekebbir ve mağrûr olanların başlarına bir zahmet ve belâ geldiği vakit, "şeytan azabda gerektir" darb-ı meseli kullanılır. Zîrâ kibir ve gurûr şeytanın sıfatıdır.

لاجرم رفت و دکان نو گشاد

زانکه جاهل ننگ دارد ز اوستاد

2381. *Zîrâ ki câhil, üstâddan âr tutar. Şübhesiz gitti ve yeni dükkân açtı.*

Câhilin zahmette ve meşakkatte olmasının sebebi budur ki; Üstâda tâbî olmaktan arlanır ve üstâda baş eğmeyi kendisince zillet ve tenezzül addeder. Binâenaleyh mevhûm olan gurûr-ı ilmîsine istinâden yeni bir ilim ve ma'rifet dükkânı açıp kendi gibi birtakım câhilleri başına toplar ve onlara kendi hayâlâtını satmaya başlar. Nitekim muhakkıkların münkiri olan ulemâ-i zâhire ve felâsife büyük kürsüler kurup, câhil halka karşı, muhakkıkların beyân buyurdukları hakâyık ve maârifî inkâr ve ibtâle sa'y ederler; ve hattâ bir tarîkate intisâb edip, fenâ makamından bî-haber olduğu hâlde, mürşidlik da'vâsına kıyâm edenler dahi böyle dükkân açanlar kabilindendir.

آن دكان بالای استاد ای نگار گنده و پر کزدمست و پر ز مار
2382. *Ey nigâr! O dükkân üstâdın fevkünde kokmuş ve akreb ve yılan doludur.*

"Nigâr", nakış ve sûret demektir. Ya'nî, ey insanlığın ma'nâsından gâfil ve bir kalıp ve sûretten ibâret olan câhil efendi! O muhakkık olan üstâdın açtığı ulûm-i ledünniyye ve maârif-i rabbâniyye dükkânının fevkünde olarak senin açmış olduğun o ma'rifet dükkânı kesâfet-i cismânîyye ile kokmuştur ve her birisi akreb ve yılan mesâbesinde olan sıfât-ı nefsânîyye ile doludur.

زود ویران کن دكان و باز گرد سوی سبزه و گلستان و آبخورد
2383. *Çabuk dükkânı vîrân et! Ve yeşillik ve gülîstân ve pınar tarafına geri dön!*

Ya'nî, çabuk o dükkânı yık! Ve ulûm-i ledünniyye yeşilliği ve maârif-i ilâhiyye gülîstânı ve füyûzât-ı rabbâniyye pınarı olan insân-ı kâmil tarafına geri dön!

تی جو کنعان کوز کبر و ناشناخت از که عاصم سفینه فوز ساخت
2384. *Ken'ân gibi değil ki, o kibirden ve tanınamazlıktan dolayı hıfz edici dağdan necât gemisi düzdü.*

Nûh (a.s.)'ın oğlu Ken'ân gibi olma ki, o Ken'ân kibr-i nefisten ve Hakk'ı tanınamazlıktan dolayı, kendi zu'münce hıfz edici gördüğü kendinin enâniyet dağından necât ve kurtuluş gemisi yaptı ve neficede helâk oldu.

علم تیر اندازیش آمد حجب وان مراد او را بده حاضر بجیب
2385. *Onun ok atıcılığı ilmi hicâb geldi. Halbuki o murâd ona cepte hâzır olmuş idi.*

"Şîn" zamîr-i gâibi, define arayan fakîre râci' olmak münâsibdir. "Hicb", "hicâb" kelimesini imâle olunmuşudur. Define arayan fakîrin kendi fikir okuma i'timâdî aradığı hakikat defnesinin hicâbıdır. Halbuki o fakîrin nazar-ı akli ile anlamak istediği o murâd ve maksûd onun cebinde ve kendi vücûdunda hâzır ve mevcûd olmuş idi. Zirâ Hak Teâlâ *وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ* (Hadîd, 57/4) ya'nî "Nerede olsanız o sizinle berâberdir" buyuruyor. Kendisi ile berâber bulunan Hakk'ı bir kimsenin delâil-i fikriyye ile arayıp isbâta çalışması abes olduğu gibi, bu getirdiği defiller onun hicâbı olur. Meselâ bir kimsenin cebinde bir şey olsa, onun vücûdunun isbâtına kıyâm etmek gülünç bir şey olur. Onu bulmanın çâresi elini sokup çıkarmaktır.

ای بسا علم و ذکاوات و فطن گشته هروراً چو غول و راهزن

2386. Ey ne çok ilimler ve zekâvetler ve fîtnatlar! Göl ve yol vurucu gibi yol-cuyu öldürmüştür.

Hey gidi hey! Ne çok ilimler ve zekâvetler ve fîtnatlar vardır ki, gülyabânî ve yol vurucu şakiler gibi, Hak yolunun sâliklerini ve yolcularını doğru yollarından çıkarıp helâk-i ma'nevî vâdilerine atmışlardır.

بيشتر اصحاب جنت ابلهند تا ز شر فيلسوفى مى رهند

2387. Ashâb-ı cennet en ziyâde eblehlerdir, tâ ki feylesofluk şerrinden kurtulalar!

Bu beyt-i şerîfte به اکثر اهل الجنة ya'nî "Ehl-i cennetin çoğu eblehlerdir" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. "Cennet"ten murâd, cennet-i visâl ve "eblehler"den murâd, kelâm-ı ilâhîye ve ahâdis-i nebeviyyeye karşı nazar-ı fikrîyi ve muhâkeme-i akliyyeyi terk edenlerdir. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) Fütûhât-ı Mekkîyye'lerinde nazar-ı fikrîyi ve muhâkemât-ı akliyyeyi terk ettiklerini beyân buyururlar ki, bu beyân-ı âlîlerinin hulâsası şudur:

"Ben îmânı anamdan ve babamdan taklîd ile aldım ve amel ettim. Akl-ı nazârî icâbınca aslâ o îmânın ihtilâfı ihtimâlî hâtırına hutûr etmedi; ve bu amelim netîcesinde bana o taklîden yaptığım hükm-i mütehayyel ve mütevehhemîn hakîkatî aynen ve tafsîlen zâhir oldu. Binâenaleyh amelim netîcesinde tafsîlen ve aynen müşâhede ettiğim şeylerin ilmi, o taklîd ile aldığım îmândan beni uzaklaştırmadı."

Ya'nî, ashâb-ı visâl feylesofluk meşrebinden kurtulmak için Kur'ân'a ve hadîse ve peygamberlerin vârisleri olan evliyâ-yı kirâmın Kur'ân'ın ve ahâdisin lûbbü olan ulûm-i ledünniyyelerine karşı, nazar-ı fikrîyi ve muhâkemât-ı akliyyeyi terk edip onlara tâbî' olanlardır. Meselâ tavr-ı aklın hâricinde olan mu'cizât-ı enbiyâ ve husûsiyle mi'râc-ı peygamberî hakkında nazar-ı fikrî sâhibi olanların türlü türlü mütâlaaları vardır ki, bunlar[ı] kendi şübhelerini hall için düşünmüşler ve bu mütâlaân meydâna koymuşlardır. Demişlerdir ki: "Peygamberler ma'sûmlardır. Gördüklerini bilirler ve bildiklerini söylerler. Biz ise onların gördüklerini görmüyoruz. Binâenaleyh onlar ne görmüş ve söylemişler ise, aynen kabûlde şübhemiz yoktur."

خویش را عریان کن از فضل و فضول تا کند رحمت ترا هر دم نزول

2388. Kendini fazıldan ve fuzûlden üryân et! Tâ ki sana her dem rahmet nü-zûl etsin!

Binâenaleyh ey his gözünün gördüğü şeylerden başka bir şey görmeyen âlim-i zâhiri ve feylesof efendi! O zâhiri ilimlerin verdiği fazlıdan ve taşkınlıktan ve hadd-i tecâvüzden kendini soy ve çıplak yap! Tâ ki senin kalbine her dem Hakk'ın rahmeti nâzil olsun!

زیر کی ضد شکستست و نیاز زیر کی بگذار و با گولی بساز

2389. *Zeyreklik, kırıklığın ve niyâzın zıddıdır. Zeyrekliği bırak ve hamâkat ile uyuş!*

"Gül", ahmak demektir. Burada "hamâkat"ten murâd, beyne'n-nâs mez-mûm olan "aptallık" demek değildir. Kendi akl-ı cüz'isinin zekâvet ve ilmîne i'timâden kelâm-ı ilâhîyi ve ahâdis-i nebeviyyeyi te'vîlâta kıyâm etmeyerek, bilâ-te'vîl kabûl edip tâbi' olmaktır. Ya'nî, zekâvet inkisârın ve kırıklığın ve niyâzın zıddıdır. Hak yolunda zekâveti ve nazar-ı fikrîyi ve akl-ı cüz'inin muhâkemelerini bırak! Tavr-ı aklın hâricinde olan esrâr-ı ilâhiyyeye karşı hamâkat ile ve sâdedillik ile uyuş!

زیر کی دان دام برّ د و طمع و گاز تا چه خواهد زیر کی را پاک باز

2390. *Zeyrekliği râhatın tuzağı ve tama' ve makas bil! Acabâ pâk-bâz olan zeyrekliği niçin istesin?*

"Berd", burada "râhat" ma'nâsındır. "Gâz", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "makas" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, zeyrekliği ve zekâveti hevâ-yı nefsin ve ucûb ve gurûrun tuzağı ve Hakk'ın gayrına tama' ve Hak ile kul arasındaki râbitayı kesen makas bil! Binâenaleyh pâk-bâz, ya'nî hulûs-i tâm ile Hakk'a müteveccih olan kimse, acabâ bu zekâveti niçin istesin? "Tâ çi"deki "tâ" taaccüb içindir.

زیر کان با صنعتی قانع شده ابلهان از صنع در صانع شده

2391. *Zeyrekler bir san'ata kâni' olmuşlardır, Eblehler sun'dan sânia gitmişlerdir.*

Aklına ve dirâyetine mağrûr olan zekî kimseler bir san'at ile ya'nî Hakk'ın sun'u olan bu âlem-i zâhire ve keserât-ı eşyâya ve onun huzûzât-ı sûriyyesine kanâat etmişler ve Hak'tan uzak düşmüşlerdir. Eblehler ya'nî akl-ı maâşın nazarını bırakıp kemâl-i hulûs ile Hakk'a teveccüh edenler ise, sun'dan ya'nî bu âlem-i keserât ve onların huzûzuna nazardan vazgeçip onların sâni'i olan Hakk'a gitmişlerdir.

زانکه طفل خرد را مادر نهاد دست و پا باشد نهاده بر کنار

2392. *Zîrâ ki küçük çocuğu ana gündüz kucağa koyup el ayak olur.*

Zîrâ ki, akl-ı maâşın nazar-ı fikrîsini terk edip kemâl-i hulûs ile Hakk'a teveccüh ve kendisini Hak'a teslim edenler küçük çocuk mesâbesindedir. Anası küçük çocuğu nasıl ki gündüz uyandığı vakit kucağına alıp onun eli ve ayağı mesâbesinde olursa, Hak Teâlâ dahi gaflet uykusundan uyanıp kendisine teveccüh eden bu eblehleri ve bu hulûs sâhiblerini kendi kucağına alıp onun eli ve ayağı olur. Nitekim hadîs-i kudsîde *كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا في يسمع ويى يبصر ويى ينطق ويى يبطش* ya'nî "Ben sevdiğim kulumun sem'i ve basarı ve dili ve eli olurum, bîñâenaleyh benim ile işitir, benim ile görür, benim ile söyler ve benim ile tutar" buyrulur. Âtîdeki hikâyede kendilerini Hakk'a teslim edenler ile kendi hayâlât-ı nefsânîyelerine tâbî olanların hâli mü'mine, yahûdiye ve hristiyanâ temsilen beyân buyrulur.

داستان آن سه مسافر مسلمان و ترسا و جهود و آنکه بمنزلی

قوتی یافتند ترسا و جهود سیر بودند گفتند این قوت را فردا خوریم

و مسلمان صائم بود و گرسنه ماند زانکه مغلوب بود

Müslümân ve hristiyan ve yahûdî olan üç yolcunun hikâyesidir. O vakitte bir menzilde bir gıdâ buldular. Hristiyan ve yahûdî tok idiler. Dediler ki: "Bu gıdâyı yarın yiyelim!" Müslümân oruçlu idi ve aç kaldı. Zîrâ ki mağlûb idi

يك حكايت بشنو اينجا اى پسر تا نگردي ممتحن اندر هنر

2393. *Ey oğul! Burada bir hikâye dinle! Tâ ki hünerde mümtehan olmayasın!*

"Ey püser!" ta'bîri ile Hak yolu mübtedilerine hitâb buyrulur. "Mümtehan", ism-i mef'ûl olup "mihnetlenmiş" demektir. Ya'nî ey mübtedî sâlik! Hak yolunda çok mihnet geçitleri vardır. Bu hikâyeyi dinle de ibret al! Tâ ki kendi hünerine ve akıl ve zekâvetine mağrûr olup mihnetlere ve meşakkatlere giriftâr olmayasın!

آن جهود و مؤمن و ترسا مگر همرهی کردند با هم در سفر

2394. *O yahûdî ve mü'min ve hıristiyan ancak seferde birbiriyle yoldaş idiler.*

Fikirleri ve i'tikâdları birbirine muhâlif olan yahûdî ve mü'min ve hıristiyan ikâmet ettikleri bir şehirde birbirlerine yabancıldılar. Onlar ancak yolculuk hâli içinde birbirlerine yoldaşlık ettiler. Beyt-i şerifte mü'minin ikisinin ortasında zikri *وَكُنْكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا* (Bakara, 2/143) ya'nî "Kezâlik biz sizi ümmet-i vasat kıldık" âyet-i kerîmesine işârettir. Zîrâ yahûdîler dinde ifrât ve İsevîler tefrît üzerindedir. Mü'minler ise ifrât ve tefrîtin vasatı olan i'tidâl hâlindedir.

با دو گمراه همره آمد مؤمنی چون خرد با نفس و با آهرمنی

2395. *Akıl nefis ile, şeytan ile berâber olduğu gibi, iki azgın bir mü'mine yoldaş geldi.*

i'tidâl sâhibi olan akıl ifrât ve tefrît sâhibleri olan nefis ve şeytan ile berâber olduğu gibi, iki azgın ve dalâlet sâhibi seferde birbirlerine yoldaş oldu.

مرغزی و رازی افتد از سفر همره و هم سفره پیش همدیگر

2396. *Mergazî ve Râzî sefer cihetinden yoldaş ve birbirinin önünde hem-sof-ra vâki' olur.*

"Mergaz", bir mahal ve makâmın ismidir (*Burhân*). "Yâ" nisbet içindir. "Mergazî", Mergazlı demek olur. Ba'zı nüshalarda "Mervezî" vâki'dir, "Merv" şehrinin isme mensûbu olur. "Râzî", Rey şehrine mensûb demektir. Nitekim 1. cildin 292 numaralı beytinde şöyle buyurulmuş idi: *گرچه هر دو بر سر يك بازید* [Ya'nî "Vâkıa her ikisi bir oyunun başı üstündedir; her ikisi birbiriyle Merv'li ve Rey'lidir."]

Burada "Mergazî" veyâ "Mervezî" ile "Râzî"den murâd bâtınları birbirine yabancı olanlardır. Ya'nî, hemşehrî olmayıp birbirine yabancı olan kimseler sefer cihetinden birbirine yoldaş olmak ve birbirinin önünde yemek yemek vâki' olur.

در قفسی افتد زاغ و جغد و باز جفت شد در حبس پاک و بی‌نماز

2397. *Karga ve baykuş ve doğan kafese düşerler. Hapis içinde pâk ve bî-namâz çift oldu.*

Meselâ bir avcı kargayı ve baykuşu ve doğanı avlayıp bir kafese koyar; ve bunlar zarûrî olarak birleşirler. Ve kezâ bir sebeble hükûmet tarafından hapsedilmiş müslim ve gayr-i müslim orada birleşip sohbet ederler. Bu dünyâ hapsi de böyledir. Pâk ya'nî müstaid-i ezeli ile bî-namâz ya'nî şakî-i ezeli bu dünyâ hapsi içinde birbirlerine bizzarûre eş ve arkadaş olurlar.

کرده منزل شب بیک کروان سرا اهل شرق و اهل غرب و ماورا

2398. *Şark ehli ve garb ve Mâverâ ehli, bir misâfirhânede gece menzil etmiştir.*

Nitekim birbirlerine yabancı olan şark ve garb ve Mâverâünnehr ahâlisinden bir sürü yolcular bir misâfirhâneye inip gece kalmışlardır.

مانده در کروان سرا خرد و شگرف روزها با هم ز شرم و ز برف

2399. *Küçük ve büyük misâfirhânede soğuktan ve kardan dolayı günlerce berâber kalmışlardır.*

Hattâ küçük ve büyük yolcular çok kar yağıp yollar kapandığı ve şiddetle soğuk olduğu vakit, o misâfirhânede günlerce berâber kalıp vakit geçirirler.

چون گشاده شد ره و بگشاد بند بگسلند و هر یکی سویی روند

2400. *Uktâki yol açılır ve bağ açılır, her biri munkatî olup bir tarafa giderler.*
[2383]

Ba'zı nüshalarda birinci mısra' ya'nî "Uktâki yol açılır ve bağ kaldırılır" sûretindedir. Ya'nî, vaktâki soğuklar hafifler ve karlar ve buzlar eriyip yol açılır ve bağ çözülür, o yabancı kimseler birbirlerinden ayrılıp her birisi bir tarafa giderler.

چون قفس را بشکند شاه خرد جمع مرغان هر یکی سویی پرد

2401. *Uktâki akıl şâhi kafesi kırar, kuşların cem'i her biri bir tarafa uçar.*

"Akıl şâhi"ndan murâd, Hak Teâlâ ve "kuşlar"dan murâd, "ervâh" olmak münâsibdir. Ya'nî, akıl üzerinde hâkim olan Hak Teâlâ hazretleri vaktâki ervâh kuşlarının kafesi olan cisimleri ölüm vâsitasiyle kırar, bu dünyâ habsinde sûret-i beşeriyeleri hasebiyle birbirlerine yoldaş olan o rûhların her biri bir tarafa uçar.

پر گشاده پیش ازین پر شوق و باد در هوای جنس خود سوی معاد

2402. *Kendi cinsi hevâsında maâd tarafına bundan evvel pür-şevk ve bâd kanat açmış idi.*

"Bâd" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "âh ve nâle" ma'nâsı olmak münâsibdir. Ya'nî, bu rûhların her birisi bu hapis içinde iken kendi cinsine kavuşmak üzere kemâl-i şevk ve âh ile kanat açmış idi. Kafes kırıldığı vakit, maâd tarafına kendi cinsinin hevâsında ve muhabbetinde olduğu hâlde uçar. Ya'nî ervâh-ı tayyibe ve habise kendi cinslerine kavuşur.

پَر گشاده هر دمى با اشك و آه ليك پَرِيدَن ندارد روى و راه

2403. *Her bir dem göz yaşı ve âh ile kanat açmış. Fakat uçmaya yüz ve yol tutmaz.*

O rûh kuşları kendi cinslerinden ayrıldığı için, her bir dem göz yaşı ve âh ile kanat açmış ve fakat cisim kafesi henüz kapalı olduğu için uçup kendi cinsi tarafına gitmeye yüz ve yol bulamamıştır.

راه شد هر يك پرد مانند باد سوى آن كز ياد آن پر مى گشاد

2404. *Yola gitti mi, her biri rüzgâr gibi uçar. Onun tarafına ki onun yâdından kanat açtı.*

Ba'zı nüshalarda birinci mürsa' şu sûretlerde vâkî'dir:

1- چونکه ره يابد پرد هر يك چو باد - "Vaktâki yol bulur, her biri rüzgâr gibi uçar."

2- چونکه ره واشد پرد مانند باد - "Vaktâki yol açık oldu, her biri rüzgâr gibi uçar."

Ya'nî, beden kafesinde mahbûs olan o rûhlardan her birisi yol bulduğu ve açıldığı vakit, mahbûs iken yâd ettiği tarafa kanat açıp rüzgâr gibi sür'atle uçar.

آن طرف كه بود اشك و آه او چونكه فرصت يافت باشد راه جو

2405. *O tarafa ki, onun göz yaşı ve âhı var idi, fırsat bulduğu vakit, yol isteyici olur.*

Ya'nî, hasretinden göz yaşı döktüğü ve âh ettiği o tarafa fırsat bulduğu vakit yol isteyici ve arayıcı olur.

در تن خود بنگر اين اجزای تن از كجاها گرد آمد در بدن

2406. *Kendi cisminde ve cisminin eczâsına bak! Nerelerden cisimde toplandı?*

Ya'nî, ma'nâları ve tabîatları birbirine zıd olan şeylerin muhtelif yerlerden gelip bir yere toplanmasının misâlini istersen, kendi cisminde ve cisminin ec-

zâsına bak! Nerelerden dolaşa dolaşa senin bu cismine gelip toplandılar ve cisminde mahbûs kaldılar. Meselâ insanın cismindeki bir karbon veyâ azot zerresinin bu cisme gelinceye kadar nerelerden dolaşıp geldiğinin ta'kîb ve tahkîki mümkün olsa, insan hayret eder.

آبى و خاكى و بادى و آتشی عرشى و فرشى و رومى و كَشِى

2407. *Suya ve toprağa ve havaya ve ateşe, arşa ve ferşe ve Rûm'a ve Keş'e mensûbdur.*

"Rûmî"den murâd, Rûm diyârına mensûb ve "Keşî"den murâd, "Keş" şehrine mensûb demektir. Ve "Keş", Semerkand'a yakın bir şehrin adıdır. "Arşî"den murâd, her bir unsurun ma'nâsıdır; ve "ferşî"den murâd, her bir unsurun sûretidir. Ma'lûm olsun ki, anâsırın ma'nâlarına "tabiat" ve sûretlerine "unsur" derler. Bunlar birbirine karıştığı vakit "mizâc" hâsıl olur; ve bunların sûretleri birbirine karışınca ma'nâları da berâber karışmış olur. Sûretlerine "cisim," ma'nâlarına "rûh" derler. Binâenaleyh mizâc hem cisimde ve hem de rûhta olur. Cismin her bir mertebede bir adı vardır. Rûh-ı cemâd, rûh-ı nebât, rûh-ı hayvân derler; ve insan hayvandan bir nevi'dir. Cisim âlem-i mülktendir. Rûh âlem-i melekûtandır. Cisim âlem-i halktandır ve rûh âlem-i emrdendir. Binâenaleyh bu îzâhâtta rûh bir olduğu zâhir olur. Şu hâlde rûhun ta'rifî böyle olur: Rûh cevherdir. Mertebe-i nebâtta bittabi' ve mertebe-i hayvânda bi'l-ihtiyâr ve mertebe-i insânda bilfiil cismin muharriki ve mükemmilidir. Beyt-i şerîfin îzâhan ma'nâsı şudur: Bu eczâ-yı cismin bir kısmı içilen suya ve bir kısmı da topraktan çıkan buğday ve sebze ve meyve gibi yenilen mevâdda ve teneffüs edilen havâ-yı nesîmîye ve âlem-i terkîbde husûle gelen harârete mensûbdur; ve o eczâdan her birinin bâtını arş-ı ma'nâya ve zâhiri ferş-i sûrete mensûbdur; ve o eczânın geldiği yerler dahi muhtelifdir. Meselâ kimi rûh diyârından ve kimi Mâverâünnehr'de Semerkand şehrine yakın "Keş" şehrinde dolaşa dolaşa cisme gelmiştir.

از امید عود هر يك بسته طرف اندرین کروانسر از بیم برف

2408. *Bu kervânsaray içinde, avdet ümîdi için her birisi kar korkusundan göz bağlamıştır.*

"Tarf", göz. "Kar"dan murâd, cismâniyet âleminin donukluğudur. "Kervânsaray"dan murâd, cism-i insânidir. Ya'nî, her birisi başka başka yerlerden gelip cism-i insânî misâfirhânesinde toplanmış olan muhtelif tabiâtta anâsır,

cismâniyet âleminin donukluğu korkusundan dolayı asıllarına avdet ve rücû' ümidi için, birbirine karşı zıddiyeti izhârdan gözlerini kapamıştır. Cismâniyet âleminin donukluğu korkusu budur. Her bir unsurun ma'nâsı âlem-i emrden-dir, ve her biri bir ism-i ilâhînin mazhandır. Binâenaleyh her birisi kendi mü-semması olan Zât-ı Hak'ka avdet ümidindedir. Fakat bu anâsırın insan cismi-nin gayrı olan yerlerde dönüp dolaşması Zât-ı Hak'tan uzaklıklarını mücib olup, ancak cism-i insânî misâfirhânesinde mahfûz oldukları vakit, Zât-ı Hak'ka kurbîyetleri hâsıl olur. Zîrâ Hak Teâlâ insanı kendi sûreti, ya'nî sıfatı üzere yaratmıştır. Nitekim meşhûr olan hadis-i şerifte *ان الله خلق آدم على صورته* ya'nî "Muhakkak Allâh Teâlâ, Âdem'i kendi sûreti ya'nî sıfatı üzere yarattı" buyuru-lur. Ve "insân'dan murâd, Hak'tan gâfil olmayan insandır. Hak'tan gâfil olan insanların hayvandan farkı yoktur. Belki onlar *أُولَئِكَ كَانُوا لَنَا عُمَّالًا* (A'râf, 7/179) ya'nî "Onlar hayvan gibidirler; belki ondan daha şaşkındırlar" âyet-i kerîmesi mücibince hayvandan daha aşağıdırlar. Zîrâ onların cisimlerine gelen zerrât-ı anâsır, onların gafletleri içinde gelir ve her birisi türlü türlü sıfât-ı nef-sâniyyeye bürünüp dağılır ve yine gaflet içinde çıkar. Nitekim 1. cildin 277 nu-marasına müsadîf olan beyt-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *این خورد گردد همه بخل* ve *وآن خورد زاید همه نوراخذ* ya'nî "Bu insân-ı nâkıs yer. Yediği şeyler hep buhl ve hased gibi sıfât-ı nefsâniyye olur; ve o insân-ı kâmil yer. O yediği şeyler-den hep nûr-ı Ahad olan maârif-i ilâhiyye doğar." Binâenaleyh Hak'tan gâfil olmayan bir insân-ı kâmilin cismine gelen her bir zerre-i anâsır Hak'ka vâsıl olur. Bunun için muhakkıklar derler ki: "Her bir zerre insân-ı kâmile gelmeye âşıktır." İşte bu beyt-i şerifte ve ebyât-ı âtiyede bu dekâyika işâret buyurulur.

برف گوناگون جمود هر جماد در شتای بعد آن خورشید داد

2409. O atâ güneşinin uzaklığı kışında her cemâdin-türlü türlü cümûdunun ka-rı vardır.

"Cemâd'dan murâd, kesâfet-i cismiyyedir. "Cümûd", donukluk. "Kar"dan murâd, soğuk olan gaflet perdesi. "Atâ güneşi"nden murâd, Zât-ı Hak'tır. "Kış"tan murâd, zulmet-i tabîat. Ya'nî, her kesâfet-i cismiyye sâhibinin Zât-ı Hak'tan uzaklığı kışında ve bu uzaklığa sebep olan tabîat zulmeti içinde türlü türlü donukluğunun kan ve soğuk gaflet perdesi vardır. Bu beyt-i şerifte in-sân-ı nâkısın hâline işâret buyurulur. Ya'nî her bir kesâfet-i cismiyye sâhi-bi olan insân-ı nâkıs kış gibi zulmet-i tabîat içinde Zât-ı Hak'tan ve o atâ ve ihsân güneşinden uzaktır; ve onun türlü türlü donukluğunun birtakım soğuk gaflet perdesi vardır. Bunlar da onun sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyesidir.

چون بتابد نف آن خورشید خشم کوه گردد گاه ریگ و گاه پشم

2410. *Vaktâki o hışım güneşinin harâreti kızdırır, dağ gâh kum ve gâh yün olur.*
[2393]

"Hışım güneşi"nden murâd, tecellî-i celâlî ve kahrî sâhibi olan Hak. "Dağ"dan murâd, insân-ı nâkısın enâniyeti ve benliğidir. Ya'nî, vaktâki Hak tecellî-i celâlîsi ve kahrîsi ile o insân-ı nâkısın kesâfet-i cismiyyesini aşk harâreti ve te'sîri ile kızdırır, o gâfilin dağ gibi olan enâniyeti ve benliği ba'zan kum gibi yumuşar ve ba'zan daha ziyâde yumuşayıp yün gibi olur. Ya'nî gafleti ve enâniyeti derece derece azalır.

در گداز آید جمادات گران چون گذاز تن بوقت نقل جان

2411. *Ağır cemâdât, cânın nakli vaktinde cismin erimesi gibi erimeye başlar.*

Ya'nî, atâ ve ihsân güneşi olan Hak Teâlâ, cismânî ve câmid olan insân-ı nâkıslara, tecellî-i celâlîsi ile mütecellî olduğu vakit, rûhun ölüm hâlinde âlem-i berzaha intikâli vaktinde, kesîf olan cismin kabirde erimesi ve inhilâli gibi, ağır ve kesîf olan cemâdlar ve donuklar erimeye başlar; ve nâkis insanların enâniyetleri dağı, kuyâmette sûrî dağların yumuşayıp perâkende olması gibi yumuşar ve onun hâli وموتوا قبل ان تموتوا ya'nî "Ölmezden evvel ölünüz!" emr-i risâlet-penâhîsine mâsadak olur.

چون رسیدند این سه همزه منزلی هدیه شان آورد حلوا مقبلی

2412. *Vaktâki bu üç yoldaş bir menzile eriştiler, bir mukbil onlara helva hediye getirdi.*

"Mukbil", öne gelen ve bir şeye teveccüh eden kimse demektir. Ya'nî, bâ-tınları birbirine zıd olan bu üç yoldaş, geceleme için bir menzile geldikleri vakit, onların önüne gelen bir kimse hediye olarak helva getirdi.

برد حلوا پیش آن هر سه غریب مُحْسِنِی از مَطْبُخِ اِنِّی قَرِیب

2413. *Bir muhsin "İnnî karîb"ın matbahından o her üç garîbin önüne helva götürdü.*

"Muhsin", ihsân edici demektir. İkinci mısra'da sûre-i Bakara'da vâki' وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِیبٌ (Bakara, 2/186) ya'nî "Vaktâki benim kullarım ben-den sana suâl ettiler, imdi ben yakınım" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

Ya'nî, bir ihsân edici kimse "Muhakkak ben kullarıma yakınım!" buyuran Zât-ı Hakk'ın matbahından o üç garîbin önüne helva getirdi.

نان گرم و صحن حلوائ عمل برد آنکه در ثوابش بود امل

2414. Sıcak ekmek ve bal helvasının sahanını götürdü, o kimse ki, onun sevâbında emeli var idi.

Ya'nî, o üç garîbe sıcak ekmele beraber bal helvası tepsisini götüren kimse bu hediyenin sevâbını kazanmak ümîdinde idi.

الْكِيَّاسَةُ وَالْأَدَبُ لِأَهْلِ الْمَدَرِ الضِّيَافَةُ وَالْقَرَى لِأَهْلِ الْوَبَرِ

2415. Kiyâset ve edeb şehir ehli içindir. Ziyâfet ve misâfire ikrâm çadır ehli içindir.

"Kiyâset", aklın kuvveti. "Meder", "kerpiç kırılan" demek ise de burada "şehir" ma'nâsındır. "Ehl-i meder", şehir ehli demektir. "Veber", lügatte "deve yünü" ma'nâsındır. Fakat çadıra oturan göçebelere de "veber" derler. "Ehl-i veber", çadıra oturan göçebeler demek olur. "Kurâ", ziyâfet etmek ve misâfire ikrâm ederek, yedirip içirmek ve yatırmak. Ya'nî, şehir ahâlisine düşen vazîfe halka kiyâset ve edeb ta'lim etmek ve göçebe olan sahrâ-nişîn-lere düşen vazîfe dahi, oralara yollar düşen garîblere ziyâfet ve ikrâm etmektir. Efrâd-ı beşer arasındaki teâvün bunu iktizâ eder. Nitekim hadîs-i şerîfte المدر على أهل الوبر وليست على أهل المدر ya'nî "Ziyâfet ehl-i veber üzerinedir ve ehl-i meder üzerine değildir" buyrulur. Zîrâ şehre gelen misâfir her tarafta yiyecek ve yatacak yer bulur. Fakat sahrâya düşen garîbler oralarda bu ihtiyâclarını te'mîn edemezler.

الضِّيَافَةُ لِلْغَرِيبِ وَالْقَرَى أَوْدَعَ الرَّحْمَنُ فِي أَهْلِ الْقَرَى

2416. Garîb için ziyâfeti ve misâfire ikrâmı Rahmân karyeler ehline vedâa koydu.

Birinci mısırâda "kurâ", yine "ziyâfet ve misâfire ikrâm" ma'nâsındır. İkinci mısırâdaki "kurâ", "karye"nin cem'i olup "karyeler" demektir. Ya'nî, Rahmân rahmet-i âmmesiyle garîbe ziyâfeti ve ikrâmı karyeler ehline vazife olarak tevdi' buyurdu.

كُلُّ يَوْمٍ فِي الْقَرَى ضَيْفٌ حَدِيثٌ مَا لَهُ غَيْرُ اللَّهِ مِنْ مُغِيثٍ

2417. Her bir gün karyelerde yeni bir misâfir vardır. Onun için İlâh'ın gayr-ı bir yardım edici yoktur.

"Muğîs", yardım ve imdâd edici demektir. "Zayf", misâfir. "Kurâ", karyeler. "Hadîs", yeni demektir. Ya'nî, her gün karyelerde ve köylerde bir yeni misâfir ve yolcu vardır. O ıssız karyelerde o misâfir için Allâh Teâlâ'dan gayri imdâd ve yardım edici yoktur.

كُلُّ لَيْلٍ فِي الْقَرْيِ وَقَدْ جَدِيدٌ مَا لَهُمْ ثُمَّ سِوَى اللَّهِ الْمَجِيدُ

2418. Her gece karyelerde bir yeni cemâat vardır. Onlar için orada Mecîd olan Allâh'ın gayrı yoktur.

"Vefî", cemâat. "Semme", orada demektir. "Mecîd", esmâ-i ilâhiyyeden olup "kerîm ve gâlib" ma'nâsındadır; ve diğeri bir ma'nâsı da "hayvana doyuncaya kadar yem verici" demektir. Ya'nî, her bir gece karyelerde yolculardan yeni bir cemâat ve gürûh vardır. O yolcuların ihtiyâcına yardımcı ve kerem edici Allâh'ın gayrı yoktur. Veyâhud o yolculara doyuncaya kadar gıda verici olan Allâh'ın gayrı yoktur, demek olur.

تخمه بودند آن دو بیگانه ز خور بود صائم روز آن مؤمن مگر

2419. O iki yabancı yemekten tuhme idiler. Ancak o mü'min gündüz oruçlu idi.

"Tuhme", çok yemekten cismin sakîl olması ve mi'de dolgunluğu. Ya'nî, i'tikâden mü'mine yabancı olan o iki arkadaş yemekten tuhme idiler ve mi'deleri dolu idi. Ancak mü'min gündüz oruçlu ve mi'desi boş idi.

چون نماز شام آن حلوا رسید بود مؤمن مانده در جوع شدید

2420. Uaktâki akşam namazında o helva erişti, mü'min cû'-ı şedîdde kalmış idi. [2403]

Ya'nî, akşam namazı esnâsında o helva geldiği vakit, mü'min pek ziyâde açlık içinde kalmış idi.

آن دو کس گفتند ما از خور پریم امشبش بنهیم و فردایش خوریم

2421. O iki kimse dediler: "Biz yemekten doluyuz. Onu bu gece koyalım ve onu yarın yiyelim!"

O yahûdî ve hristiyan dediler ki: "Bizim mi'demiz yemekten doludur. Bi-nâenaleyh o helvayı bu gece bırakalım, yarın acıktığımız vakit yiyelim!"

صبر گیریم از خور امشب تن زنیم بهر فردا لوت را پنهان کنیم

2422. "Bu gece yiyecekten sabır tatalım! Sükût edelim! Gıdâyı yarın için saklayalım!"

"Bu gece yemek husûsunda sabr edelim ve yemekten bahsetmeyip sükût edelim! Bu getirilen gıdâyı yarın için saklayalım!"

گفت مؤمن امشب این خورده شود صبر را بنهیم تا فردا بود

2423. Mü'min dedi: "Bu bu gece yenilmiş olsun! Sabrı koyalım, tâ yarın olsun!"

Mü'min onlara cevâben dedi: "Bu ekmek ile helva bu gece tarafımızdan yenilmiş olsun! Sabrı bırakalım ve sabr etmek yarınki güne kalsın!"

پس بدو گفتند زین حکمت گری قصد تو آنست تا تنها خوری

2424. Sonra ona dediler ki: "Senin bu hikmetgerliğinden kasdın odur ki, nihâyet yalnız yiyesin!"

Yahûdî ve hristiyan, mü'mine dediler ki: "Senin "Sabrı yanna bırakalım" gibi hikmetli söz söylemekteki kasdın o gıdâyı yalnızca yemek içindir."

گفت ای یاران نه که ما سه تنیم چون خلاف افتاد تا قسمت کنیم

2425. Dedi: "Ey arkadaşlar! Biz üç kişi değil miyiz? Mâdemki hilâf vâkı' oldu, nihâyet taksîm edelim!"

Ya'nî, "Mâdemki bu gıdâyı bu gece yemek ve yarına saklamak husûsunda aramızda ihtilâf vâkı' oldu, nihâyet taksîm edelim, bu ihtilâf kalsın!"

هر که خواهد قسم خود بر جان نهد هر که خواهد قسم خود پنهان کند

2426. "Her kim isterse kendi payını cân üzerine koysun. Her kim isterse kendi payını saklasın!"

"Câm üzerine koymak"tan murâd, rûh-ı hayvânîyi takviye etmekten kinâyedir. Ya'nî, "Taksîm olunduktan sonra isteyen kendi payını yesin ve rûh-ı hayvânîsini takviye etsin, isteyen ertesi güne saklasın!"

آن دو گفتندش ز قسمت در گذر گوش کن قسام فی النار از خبر

2427. O iki ona dediler ki: "Taksîmden geç! Haberden "Kassâm fi'n-nâr" ı işit!"

Ya'nî, mü'minin bu taksîm etmek teklifi yahûdî ve hristiyanın işlerine gelmedi. Çünkü onlar hırs-ı nefsanîleri galib olduğundan, bu gıdânın hepsine müstakillen mâlik olmak için düşündükleri hileyi bozacak idi. Mü'mini doğru ve haklı olan fikrinden vazgeçirmek için ona Resûl-i Ekrem hazretlerinin hadis-i şerifinden bahsettiler de dediler ki: "Bu taksîm etmek fikrinden vaz-

geç! Zîrâ sizin peygamberiniz القسام فى النار ya'nî "Taksîm edici cehennemde-
dir!" buyurdu.

گفت قسام آن بود کو خویش را کرد قسمت بر هوا و بر خدا

2428. Dedi: "Taksîm edici olur ki, kendisini hevâ üzere ve Hudâ üzere tak-
sîm etti."

Mü'min cevâben ve bu hadîsin ma'nâsını îzâhen dedi: "Cehennemde olan taksîm edici öyle bir kimse olur ki: Kendi varlığını hevâ-yı nefsinde ve Hu-
dâ'nın emrine pay etti." Ya'nî Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de لَهْ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ (Zuhurî, 43/85) ya'nî "Gökler ve arzın ve ikisinin arasındaki
eşyâ Hakk'ın mülküdür" buyurduğu hâlde, o pay edici kimse kendi varlığını
kendinin mülkü tahayyül edip, yaptığı taksîmde hem kendi muhayyel olan
varlığına ve hem de Hakk'ın emrine hisse çıkarır. Halbuki şer'an taksîmde
adâlet şarttır; ve adâlet bir mülkü tamâmen hak sâhibine ayırmaktır. Binâ-
enaleyh kendi varlığını nefsinin hevâsına ve arzûsuna ve Hakk'a taksîm
eden kimsenin taksîminde adâlet olmadığı için, bittabî' Hak'tan uzaklık ce-
hennemi içindedir.

ملك حق و جمله قسم اوستی قسم دیگر را دهی دو گوستی

2429. Hakk'ın mülkü ve hep onun payısın. Payı başkasına verir isen iki söy-
leyicisin.

Ya'nî, senin varlığın Hakk'ın mülküdür ve hep onun payısın. Binâenaleyh
sen bütün Hakk'ın payı olan varlığı başkasına ve onun gayrına verir isen, bu
varlığı ikiye taksîm edici ve "Varlık ikidir" söyleyicisin. Zîrâ vücûdun vahde-
ti ehl-i keşf indinde keşf hâli ve zevki ile; ve akl-ı selîm indinde keşf-i akfî ve
ilmî ile mertebe-i hakîkatte sâbittir; Ve onun zıddı olan kesret-i vücûd ise,
keşf-i vehmî ile mertebe-i hayâlde maznûndur. Binâenaleyh eğer Hakk'ın
mülkü olan vücûdu onun gayrı görünen hayâlâta da verir isen, vücûdda
Hakk'a şerîk ittihâz edip, Hak'tan ve hakîkatten uzaklık ateşi içinde kalırsın.

این اسد گر بود غالب بر بقور نوبت گاو ان بدو آن گاو زور

2430. Gerçi bu arslan öküzler üzerine galib idi. Öküzlerin ve o kuvvet öküzü-
nün neveti idi.

"Bukûr", "öküz" ma'nâsına olan "bakar"ın cem'idir. "Gâv-i zûr" terkiibinde
iki ma'nâ vardır. "Gâv", kâf-ı Fârisî ile olursa "öküz" ve kâf-ı Arabî ile "kâv"

olursa "pehlivân ve şecî'" ma'nâsınadır. "Zûr", Fârisî olduğuna göre "kuvvet ve tâkat" ve Arabî olduğuna göre "yalan" demektir. Ya'nî, bu mücâdelede bâ-tını arslan olan mü'min gerçi bâtınları öküz olan kendi muhâliflerine ma'nen gâlib idi. Fakat sûrette galebe nevbeti öküzlerin ve o kuvvet öküzünün veyâ-hud yalan pehlivânının idi. Zîrâ esmâ-i ilâhiyye Mudill ve Hâdî ve emsâli gibi birbirine zıd ve mütেকâbil ahkâmı hâizdir. Ba'zan ism-i Mudill'in mezâhiri ism-i Hâdî mezâhirine ve ba'zan dahi ism-i Hâdî'nin mezâhiri ism-i Mudill'in mezâhirine gâlib olur. Nitekim Mısır'da galebe nevbeti Fir'avn'da ve avenesin-de iken, ism-i Hâdî'nin mezâhiri olan Benî İsraîl mağlûb idiler. Vaktâki galebe nevbeti ism-i Hâdî'nin mezâhirine intikâl etti, Fir'avn ve avenesi mağlûb oldu-lar. Bu beyt-i şerifte bu zâhiri kuvvet "öküz"e teşbîh buyurulmuş olur.

این اسد غالب شدی هم بر سگان گر نبودی نوبت آن بد ر گان

2431. *Eğer o kötü damarlıların nevbeti olmasa idi, bu arslan köpekler üzerine de gâlib olurdu.*

Eğer o kötü damarlı, ya'nî Mudill isminin mazharı olan yahûdî ve hristi-yânın galebe nevbeti olmasa idi, bu bâtını arslan ve ism-i Hâdî'nin mazharı olan mü'min, köpek meşrepli olan bunlara da gâlib olurdu. Fakat ne çâre ki, galebe nevbeti ism-i Mudill'in idi. Nitekim zuhûr-ı Islâm'da, galebe nevbeti müşriklerin olduğu vakit mü'minler namazlarını gizli kılardılar idi.

قصدهاں آن کان مسلمان غم خورد شب برو در بی‌نوائی بگذرد

2432. *Onların kasdı o ki, müslümân gam yesin! Gece onun üzerine 'bî-nevâlık-la geçsin!*

Ya'nî, o yahûdî ve hristiyanın murâdı, oruçlu olan müslümânın gece yi-yecek bulamayarak kederlenmesi ve eziyet çekmesi idi.

بود مغلوب او به تسلیم و رضا گفت سمعاً طاعة اصحابنا

2433. *O mağlûb idi. Teslîm ve rızâ ile dedi. "Ey ashâbımız! Dinledim ve itâ-at ettim."*

Ya'nî, ekseriyet onlarda olduğundan, müslümân onlara mağlûb idi. Binâ-enaleyh onların murâdına nefsinin teslîm etti ve hükümlerine râzî oldu da: "Ey arkadaşlar! Fikrinizi dinledim ve itâat ettim. Nitekim Resûl-i Ekrem hazretle-ri dahi müşriklerin gâlib olduğu bir zamanda onlar ile akd ettiği Hudeybiye Musâlahası'nda musâlahâ-nâmeyi müşriklerin arzûsuna muvâfık olarak ka-

bûl buyurmuşlar idi. Zîrâ bu âlem-i sûrette ism-i Zâhîr'in ahkâmı gâlibdir ve ekseriyâ kuvvet-i zâhirenin hükmü câridir.

پس بختند آن شب و برخاستند بامدادان خویش را آراستند

2434. *Sonra o gece uyudular ve kalktılar. Sabahleyin kendilerini süslediler.*

Bu hüküm ve karârdan sonra o gece üçü de yattılar ve sabâh olunca uyandılar ve kalktılar ve giyinip kuşandılar; ve uyku hâli içinde perişân olan saçlarına ve sakallanna çeki ve düzen verdiler.

روی شستند و دهان و هر یکی داشت اندر وِردِ راه و مسلکی

2435. *Yüzlerini, ağızlarını yıkadılar ve her birisi virdde bir yol ve bir meslek tuttu.*

"Vird", vazîfe-i dîniyye demektir. Ya'nî, yüzlerini ve ağızlarını yıkadılar ve her birisi vazîfe-i dîniyyeyi ifâ husûsunda bir başka yol ve bir başka meslek tuttu.

یک زمانی هر یکی آورد رو سوی وِردِ خویش از حق فضل جو

2436. *Bir hayli zaman her birisi Hak'tan fazl isteyici olarak kendi virdi tarafına yüz getirdi.*

Ya'nî, uykudan uyandıktan sonra üç arkadaş birbirleriyle hiç konuşmadılar. Hayli zaman sâkitâne bir sûrette her birisi Hak'tan fazl ve kerem isteyici olarak kendi vazîfe-i dîniyyesini ifâya teveccüh etti. "Yek zemânî"deki "yâ" kesret ve ta'zîm içindir.

مؤمن و ترسا جهود و گبر و مغن جملہ را رو سوی آن سلطان آغ

2437. *Mü'min ve hristiyan ve yahûdî ve putperest ve mecûsî, hepsinin yüzü o ulu sultân tarafınadır.*

"Uluğ", Türkçe "büyük" demektir ki, zamânımızda "ulu" sûretinde telaffuz olunur. Ya'nî, her bir millet kâinâtın Hâlık'ı olan Allâh Teâlâ'nın vücûdunu kabûl ederler; ve hakîkatte hepsinin teveccühü ulu sultân olan Hak Teâlâ tarafınadır. Aralarındaki fark, anlayışlarına göre hayâllerinde peydâ olan muhtelif bilgilerinden tevellüd eder. İmdi vücûd-i hakîkî cemî'i merâtib-i mevcûdâtta Hakk'ın olup, i'tikâdât-ı muhtelif ashâbından her birisi Hakk'a olan ibâdetinde, vücûh-ı Hak'tan bir veche teveccüh eder. Binâenaleyh i'tikâdât-ı bâtle ashâbı vücûh-ı ilâhiyyeden bir vech-i mukayyede taparlar.

Mü'minler ise vech-i mutlak-ı Hakk'a ve ahadiyyet-i zâtiyyeye ibâdet ederler. Nitekim âyet-i kerîmede *وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ* (İsrâ, 17/23) ya'nî "Ey Resûlüm! Senin Rabbin ancak kendisine ibâdet etmenizi hükm etti" buyrulur. İmdi Hak Teâlâ hazretleri bir şeyin vukû'una hükm buyurursa, âciz olan kullar o Sultân-ı azîmü's-şânın hükmüne nasıl muhâlefet ederler? Bu âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki, muhtelif milletlerin teveccühü kâmilten Hakk'adır. Hak ve bâtlı onların Hak hakkındaki anlayışlarına ve ma'rifetlerine âiddir; ve bâtlı olan i'tikâd ve ma'rifet ise, vech-i mutlakın hicâbıdır. Nitekim Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîhi*'in 55. faslında şöyle buyururlar:

"Hakk-ı Bârif'deki muhabbet bütün âlem ve halâyıkta, mecûsî, yahûdî, nasrânîde ve cümle mevcûdâtta kâmindir. Bir kimse mücidini nasıl sevmez? Muhabbet onda kâmindir. Ancak mevânî' onu mahcûb kılar. Mevânî' mürtefi' olunca, o muhabbet zâhir olur."

بلکه سنگ و خاک و کوه و آب را هست واگشت نهانی با خدا

2438. *Belki taş ve toprak ve dağ ve suyun Hudâ'ya gizli bir rücû'u vardır.*

Ya'nî, milel-i muhtelifenin Hakk'a teveccüh ve rücû'u şöyle dursun, belki taş ve toprak gibi cemâdâtın bile Hakk'a gizli rücû'u vardır. Nitekim âyet-i kerîmede *وَأَنَّ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْجُدُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ* (İsrâ, 17/44) ya'nî "Hakk'ı hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur, velâkin siz onların tesbîhini idrâk etmezsiniz" buyrulur. Ve 3. cildin 1018 numarasına müsâdif olan beyt-i şerifte de: *غلغل اجزای عالم جانها روید* Ya'nî "Cemâdlıktan canlar âlemine gidiniz! Eczâ-yı âlemin gulgulesini iştiniz!" buyurulmuş idi.

این سخن پایان ندارد هر سه یار رو بهم کردند آندم یاروار

2439. *Bu söz nihâyet tutmaz. Her üç yâr, yâr gibi o demde yüzlerini birbirine ettiler.*

Ya'nî, bu Hakk'a teveccüh ve rücû' sözünün nihâyeti yoktur. Bunu bırakım da kussaya rücû' edelim. Velhâsıl o üç arkadaş kendi vazife-i dîniyyelerini ifâ ettikten sonra bâtınları müttehid dostlar gibi yüzlerini birbirine çevirip konuşmaya başladılar.

آن یکی گفتا که هر که خواب خویش آنچه دید او دوش مگو آور بیش

2440. *O birisi dedi ki: "Her kim kendi rû'yâsını, o şeyi ki o dün gece gördü, [2422] söylesin, öne getirsin!"*

Ya'nî, o üç arkadaşın ikisinden birisi ki, ya yahûdî veyâ hristiyân idi, dedi ki: "Haydi bakalım, her kim dün gece görmüş olduğu rû'yâsını söylesin ve önümüze koysun, dinleyelim!"

هر که خوابش خوشتر این را او خورد / قسم هر مفضول را افضل برد

2441. "Her kimin rû'yâsı daha latîf ise, bunu o yesin! "Her mefdûlün kıs-metini efdal götürsün!"

Ya'nî, "Bu gece gördüğümüz rû'yâlardan hangimizin rû'yâsı daha latîf ise, sakladığımız eknek ile helvayı o yesin! Zîrâ rû'yâsı çok latîf olan kimse, rû'yâsı o kadar latîf olmayan kimseden efdaldır; ve efdal olmayanın payını efdal olan kimsenin yemesi lâzım gelir."

آنکه اندر عقل بالاتر رود / خوردن او خوردن جمله بود

2442. "O kimse ki akılda daha yukarı gider, onun yemesi cümlelerin yemesi olur."

Ya'nî, "Akılda ve zekâda üstün olan kimsenin yemesi akılları onun aşağı-sında olan bilumûm kimselerin yemesine muâdil olur. Zîrâ bu akılları nâkıs olanlar, zâhirde ve bâtında bu âkilin vücûduna muhtâcdırlar." Nitekim 1. cil-din 3349 numaralı beytinde جملة حیوانا پی انسان بکش . جملة انسانرا بکش از بهر هوش ya'nî "Bütün hayvanları insan için öldür ve bütün insanları da akıl için öl-dür!" buyurulmuştur. Ve akılda bilumûm insanların fevkinde olan ise, akl-ı küllün mazharı olan insân-ı kâmilidir.

فوق آمد جان پر انوار او / باقیانرا بس بود تیمار او

2443. "Onun pür-envâr olan cânı fevâk geldi. Bâkîlere onun tımarı kâfî olur."

"Tîmâr", burada "hizmet etmek" demektir. Ya'nî, "O akl-ı küllün mazha-rı olan insân-ı kâmilin nûr-ı ilm-i ledünnî ile dolu olan cânı, diğer nâkıs in-sanların cânından üstündür. Binâenaleyh o nâkıslara insân-ı kâmile hizmet etmek kâfî bir vazîfe olur ve o vazîfe-i hizmet ile saâdete nâil olurlar."

عاقلانرا چون بقا آمد ابد / پس بمعنی این جهان باقی بود

2444. "Mâdemki âküller için ebed, bekâ geldi, binâenaleyh bu cihân ma'nâ se-bebiyle bâkî olur."

Ya'nî, "Âlem-i sûret akl-ı küllün tertîbî dâiresinde deverân eder. Binâena-lehy akl-ı küllün mazharı olan insân-ı kâmilin bekâsı ebedîdir ve bu âlem-i

sûret ma'nâ sebebiyle bâkî olur. Zîrâ her sûret ma'nâsıdan dolayı nakş olunur. Ma'nâsı olmayan sûretin resim ve nakşı abestir."

پس جهود آورد آنچه دیده بود تا کجا شب روح او گردیده بود
2445. İmdi, yahûdî görmüş olduğu şeyi getirdi. Gece onun rûhu nereye kadar dolaşmış idi?

İmdi bu beyânâtın sonra, yahûdî rû'yâsında görmüş olduğu şeyleri ve gece uykı hâlinde rûhunun nerelere kadar gidip dolaşmış olduğunu anlattı da;

گفت در ره موسی‌ام آمد به پیش گریه بیند دنبه اندر خواب خویش
2446. Dedi: "Mûsâ yolda benim önüme geldi." Kedi kendi rû'yâsında kuyruk görür.

Yahûdî dedi ki: "Uykuya daldığım vakit, bir yolda gidiyordum. O yolda Mûsâ (a.s.) hazretleri benim önüme çıkageldi." Bu rû'yâ o bîçâre yahûdînin hayâlî idi. Nitekim kedi rû'yâsında yağlı bir kuyruk görür. O kuyruğun hakikatte aslı ve sûreti vardır. Rû'yâda gördüğü kuyruk o hakîkatin ve aslın hayâlidir. O kedi o yağlı kuyruğu uyanıklık hâlinde eline geçiremediği için hayâl âlemi olan rû'yâda görür. Yahûdînin hâli de bunun nazîridir.

در پی موسی شدم تا کوه طور هر سه مان گشتیم ناپیدا ز نور
2447. "Mûsâ'nın arkasında Tûr dağına kadar gittim. Bizim her birimiz nûrdan nâ-peydâ olduk."

Yahûdî sözüne devâm edip dedi: "Hz. Mûsâ (a.s.)'nın arkasına düştrüm ve onu ta'kîb ettim. Berâberce Tûr-ı Sînâ dağına kadar gittim. Bir nûr-ı ilâhî zâhir oldu. Bizim her üçümüz, ya'nî Hz. Mûsâ, ben-ve-dağ o nûrun istîlâsı içinde kaybolduk." Ma'lûm olsun ki, bu beyitlerdeki beyânât-ı aliyye, sülûk es-nâsında sâliklere vâkî' olan tecelliyât-ı Hakk'ı tefhîm olup, ayn-ı hakîkattir. Fakat yahûdîye nazaran hayâldir. Muhakkıklar indinde bu hâle "tecellî-i sıfât-ı nûrânî" derler. Bu tecellînin zuhûrunda sâlikin ve eşyanın vücûdu kalmaz. Bu nûr yeşil veyâ kırmızı ve beyaz ve siyah veyâ sarı vesâire türlü türlü renklerde olur. Bu tecellî hâlinde sâlik kendinin kendiliğini müdrîk olmakla berâber kendinin ve eşyanın vücûdât-ı kesifelerini bulamaz.

هر سه سایه محو شد در آفتاب بعد ازان زان نور شد يك فتح باب
2448. "Her üç gölge güneşte mahv oldu. Ondan sonra o nûrdan feth-i bâb oldu."

"Bizim her üçümüzün vücûdu gölge ve zıl idi. O tecellî güneşinde mahv oldu. Ondan sonra o nûrdan feth-i bâb oldu. Ya'nî bu tecellî-i sıfât-ı nûrânî-de bir kapı açıldı."

نور دیگر از دل آن نور رُست پس ترقی جست آن ثانیست چست

2449. *Başka nûr, o nûrun içinde bitti. Sonra o ikinci çabuk terakkî istedi.*

Ya'nî, bu sıfâtî olan nûrun içinde başka bir nûr neşv ü nemâ bulup zâhir oldu. Bu ikinci nûr çabuk terakkî ve ittisâ' edip, sıfâtî olan evvelki nûru istîlâ etti ki, bu nûr Zât-ı Hakk'ın bî-renk nûru idi. Ya'nî Zât-ı ilâhînin bî-renk olan nûrunda renk sâhibi olan envâr-ı sıfâtîye istitâr etti. Muhakkıklar bu tecellî, tecellî-i sıfâtîyenin diğer bir mertebesini olduğunu beyân ederler. Bu tecellîde sâlikin ve eşyanın taayyünâtı kalmaz. Kâmilen mahv olur. Fakat bu tecellî tecellî-i zâtî değildir. Tecellî-i sıfâtın nûr-ı zâtın müşâhedesi hâlidir. Zîrâ tecellî-i zâtîde gören ve görünen ve görmek hâli şey'-i vâhid olur. Bu hâlin ta'rifine lafız ile imkân yoktur.

هم من و هم موسی و هم کوه طور هر سه گم گشتیم زان اشراق نور

2450. *"Hem ben ve hem Mûsâ ve hem Tûr dağı, her üçümüz o nûrun işrâ-kından kaybolduk."*

"Bu nûrun işrâkından ve tulû'undan hem ben ve hem Mûsâ (a.s.) ve hem de Tûr dağının ve her üçümüzün taayyünü ve sûreti mahv oldu."

بعد از آن دیدم که سه شاخ شد چونکه نور حق درو نفاخ شد

2451. *"Ondan sonra gördüm ki, dağ üç şâh oldu. Çünkü nûr-ı Hak ona nef-fâh oldu."*

"Ondan sonra dağın üç şâk (شاخ) ve parça parça olduğunu gördüm. Çünkü bu tecellî-i sıfâtiden müşâhede olunan zâtın nûru ve o dağın taayyününe nefh edici ve feyz verici oldu." Ma'lûm olsunki, hadis-i şerifte Tûr dağının altı parça olduğu beyân buyurulmuştur. Yahûdînin üç parça demesi, kendi i'tikâdına göre olup, bu hadîse muhâlifdir. Fakat Hz. Pîr efendimiz, bu muhâlif beyânın zımmında başka bir hakikate işâret buyururlar. Ya'nî tecellî-i sıfâtîde sâlikin taayyünü kalmaz ise de, kendinin kendiliğine idrâki vardır. Zîrâ zât ile sıfât arasında ma'nâ i'tibâriyle bir vecihten gayriyet vardır, fakat tecellî-i zâtîde bu gayriyyet-i i'tibâriye dahi kalkar. Zât ve sıfât müttehid olur. Onun yahûdî lisânından "Gördüm" ta'bîri mezkûrdur ve ilm-i ilâhîde sâbit

olan bîlcümle hakâyık-ı eşyâya vücûd ve taayyün bahş eden bu nûr-ı Zât olduğundan ikinci mısra'da dağın taayyününe ve sûretine Hakk'ın neffâh olduğu beyân buyurulmuştur. Dağın üç şak olması ile bilumûm taayyünâtın emr-i tekvîni, ferdiyyet-i selâsiyye üzerine müstenid olduğuna işâret buyurulmuştur. Ve ferdiyyet-i selâsiyye hakkındaki îzâhât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Sâlihî'dedir. Burada tafsilî uzundur.

وصف هیئت چون تجلی زد برو می شکست از هم همی شد سو بسو

2452. *Vaktâki vâsf-ı heybet onun üzerine tecellî vurdu, birbirinden kırıldı, taraf taraf gitti.*

Ya'nî, "Dağın ferdiyyet-i selâsiyye üzere üç şak olarak tekvîninden sonra Hakk'ın sıfat-ı heybeti ve celâli o üç şak olan dağın taayyünü ve sûreti üzerine çarptı. Bu şaklar birbirinden ayrılıp parçalandı. Muhtelif taraflara dağılıp gitti."

آن یکی شاخ که آمد سوی ب گشت شیرین آب تلخ همچو سم

2453. *"Dağın o bir parçası deniz tarafına geldi. Zehir gibi acı su tatl oldu."*

Bu ve âtidedeki beyitte tecellî-i celâli zımında tecellî-i cemâlî gizli olduğuna işâret buyurulur.

آن یکی شاخ فرو شد در زمین چشمه دارو برون آمد معین

2454. *"Onun o bir parçası zemîne battı, akıcı olarak ilâç pınarı dışarıya geldi."*

"Maîn", akıcı su demektir. "Muîn", yardım edici ma'nâsınadır. Her iki ma'nâ dahi muvâfık olur. Ya'nî, "Dağın bir parçası da fırlayıp zemîne battı ve gömüldü ve hastalıklara karşı akıcı veyâ hastalara yardım edici bir ilâç pınarı olarak dışarıya çıktı."

که شفای جمله رنجوران شد آب از همایونی وحی مستطاب

2455. *"Ki su müstetâb olan vahyin mübârekliğinden bütün hastaların şifâsı oldu."*

"Hümâyûn", mübârek; "müstetâb", latîf ve pâk olmuş olan. Ya'nî, "Arzdan dışarıya bir ilâç pınarı çıktı ki, o çıkan soğuk ve sıcak su, vahy-i ilâhînin mübârekliğinden bütün hastalara şifâ oldu. Bu da Hakk'ın tecellî-i celâlisî nefticesinde hâsıl olan bir lutuf ve cemâl idi."

آن یکی شاخ دگر پرید زود تا جوار کعبه که عرفات بود

2456. "O bir başka şah Ka'be civârına kadar çabuk uçtu ki, Arafât oldu."

Ya'nî, "Tûr dağının üçüncü parçası, çarçabuk Kâ'be civârına kadar uçtu ki, o parça el-ân hac zamânında hacıların toplandığı Arafat dağı oldu." Âfide sebebi izâh olunacağı üzere bu müşâhede yahûdînin i'tikâdına muhâlifdir ve sâliklere mahsûs olan bir i'tikâddır.

باز ازان صعقه چو با خود آمدم طور بر جا بُد نه افزون و نه کم

2457. "Uaktâki baygınlıktan tekrâr kendime geldim, Tûr yerinde idi, ne ziyâde ve ne eksik!"

"Sa'ka", bî-hûş ve baygın olmak. Ya'nî, "Vaktâki o tecellî-i celâlinin baygınlığından ayıldım ve tekrâr kendime geldim, gördüm ki, ne ziyâde ve ne de eksik olarak Tûr dağı hey'et-i asliyyesi üzere yerinde durur idi." Ya'nî bir parçası denize ve bir parçası yere ve bir parçası Kâ'be tarafına gitmekle sûret-i zâhîrede dağılmış ve eksilmiş değil idi. Bu beyt-i şerifte bilcümle taayyünâtın tecellî-i celâli ve kahrî ile i'dâmına ve tecellî-i lutfî ve cemâlî ile icâdına işâret buyrulur.

لیک زیر پای موسی همچو یخ می گدازید او نمادش شاخ و شخ

2458. "Fakat o Mûsâ'nın ayağının altında [buz gibi] eridi. Onun şâhı [parçası] ve dağ hey'eti kalmadı."

"Şah" (شخ), dört ma'nâsı vardır: "Dağ, dağ eteğindeki katı yer, kavî olan her şey, "şâh"ın muhaffefidir." Burada "dağ hey'eti" ma'nâsı münâsibdir. Fakat gördüm ki, o dağ Mûsâ (a.s.)'ın ayağının altında buz gibi eridi. Onun ne şâhı ve ne de dağ hey'eti ve dağlığı kalmadı.

باز من هموار شد که از نهیب گشت بالایش ازان هیبت نشیب

2459. "Dağ korkudan zemînle berâber oldu. Onun tepesi o heybetten alçak oldu."

"Nihîb", Fârisî'de "koru" ma'nâsına mûsta'meldir. Ya'nî, "Dağ tecellî-i celâlinin korkusundan yayılıp düz yer ile berâber oldu. Onun tepesi o heybetten alçak oldu." Bu beyt-i şerifte tecellî-i celâfiye mazhar olan abdin enâniyet dağı heybet-i Hak'tan acz ve zilletle inkılâb edeceğine işâret buyrulur.

باز دیدم طور و موسی برقرار

باز با خود آمدم زان انتشار

2460. "O intişârdan tekrâr kendime geldim. Yine Tûr'u ve Mûsâ'yı gördüm."
[2442]

"İntişâr", yayılmak demektir. Ya'nî, "Dağın yayılıp zemînle berâber olmasından sonra, müstağrak olduğum bîhûşluktan yine kendime geldim. Tekrâr Mûsâ (a.s.)'ın ve Tûr'un taayyünleri ve sûretlerini berkarâr ve yerlerinde durur bir hâlde gördüm."

و آن بیابان سر بسر در ذیل کوه
بر خلایق شکل موسی بر وجوه

2461. "Ve o sahrâ baştan başa dağ eteğinde vücûh üzere Mûsâ şekilli halâyık dolu idi."

Ya'nî, "Gördüm ki, o sahrâ baştan başa dağ eteğinde yüzleri Mûsâ (a.s.)'ın şeklinde olan halâyık ile dolu idi. Ba'zı nüshalarda "ber-vücûh" yerine "bâ-şükûh" vâkî'dir. "Mûsâ (a.s.)'ın heybetli olan şeklinde" demek olur.

چون عصا و خرقة او خرقة شان
جمله سوی طور خوش دامن کشان

2462. "Hırkaları onun hırkası ve asâsı gibi hepsi Tûr tarafına latîf dâmen çekici idi."

Ya'nî, "O Mûsâ (a.s.)'ın sûretinde görünen halkın giydikleri hırkalar Hz. Mûsâ'nın giydiği hırka gibi ve elierindeki asâ dahi Mûsâ (a.s.)'ın elindeki asâ gibi idi; ve hepsi Tûr dağı tarafına doğru latîf bir sûrette eteklerini toplayıp yürüyücü ve teveccüh edici idiler."

نغمه آرئی بهم در ساخته

جمله کفها در دعا افراخته

2463. "Hepsi ellerini duâyâ kaldırmışlar, "Erini" nağmesini berâber düzmüşlerdir."

Mûsâ (a.s.) sûretindeki zevâtın hepsi ellerini duâyâ kaldırmışlar ve Kur'ân-ı Kerim'de beyân buyurulan رَبِّ ارْنِي أَنْظُرَ إِلَيْكَ (A'râf, 7/143) ya'nî "Yâ Rab! Bana görün, sana nazar edeyim!" nağmesini ve kelâmını berâberce tertîb edip söylemekte idiler. Bu müşâhede dahi yahûdînin i'tikâdına muhâlifdir. Zîrâ yahûdî Kur'ân'ı münkirdir. İzâhı âtîde gelecektir.

صورت هر يك دگر گونم نمود

باز ازان غشيان چو از من رفت زود

2464. "Uklâki tekrâr o baygınlık benden çabuk gitti, her birinin sûreti bana başka türlü göründü."

"Gaşeyân", bî-hûş olmak ve kendinden geçmek ma'nâsıdır. Ya'nî, "Ben bu halleri baygınlık içinde görüyordum. Vaktâki bu baygınlık benden çabuk gitti, o Hz. Mûsâ şeklinde gördüğüm halkın her birinin sûreti bana başka başka göründü."

اتحاد انبيا ام فهم شد

انبيا بودند ايشان اهل و

2465. "Onlar ehl-i muhabbet olan enbiyâ idiler. Enbiyânın ittihâdî bana fehm oldu."

Ya'nî, "Anladım ki, onların her birisi ehl-i muhabbet olan peygamber idi; ve bana yakın hâsıl oldu ki, peygamberlerin sûretleri ve zâhirleri başka başka ve fakat bâunları müttehiddir; ve bu müşâhededen Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurulan لَا تَفْرُقْ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ (Bakara, 2/285) ya'nî "Biz resûllerden hiçbirinin arasını tefrik etmeyiz" âyet-i kerîmesinin ma'nâsı bana zâhir oldu." Bu müşâhede dahi yahûdînin i'tikâdına muhâlifdir. Zirâ âlem-i ma'nâda peygamberlerin ittihâdî hakikaten kendisine münkeşif olsa İsâ (a.s.) ile Resûl-i zîşân Efendimizin nübüvvetini inkâr etmezdi.

صورت ايشان بد از اجرام برف

باز املاكى همى ديدم شگرف

2466. "Yine birtakım azîm melekler gördüm. Onların sûreti kar cirmlerinden idi."

"Bu müşâhedem esnâsında yine birtakım sûretleri cesîm melekler gördüm. Fakat onların sûret-i cismâniyyeleri kar cirmlerinden idi. Ya'nî kesîf ve sakîl olan ecsâm cinsinden değil idi. Kar gibi hafîf olan ecsâm nev'inden idi." Bu ve âfideki beyitte melâike-i unsuriyyûnun sûretlerine işâret buyurulur. Bundan ba'zıları kuvâ-yı miyâhiyye ve ba'zıları kuvâ-yı harûriyyedir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz ملك الجبال وملك البحار ya'nî "Bana dağların meleği ve denizlerin meleği geldi" buyurmuşlardır.

صورت ايشان بجملة آتشين

حلقه ديگر ملائك مستعين

2467. "Diğer melekler halkası yardım isteyici idiler. Onların sûretleri hep âteşin idi."

"Başka melekler halkası ve cem'iyeti daha gördüm ki, onlar celâl-i ilâhîden yardım isteyici idiler. Onların sûreti hep âteşin idi." Elyevm kuvâ-yı elektrikiyyenin arz üzerindeki tasarrufâtı zâhirdir. Ma'lûm olsun ki. Bu kıssa birçok rumûz ile doludur. "Üç yolcu"dan murâd, Hak yoluna sülûk eden muhtelif meşreblî üç sâlikdir. Birisinin meşrebi yahûdîler gibi tenzîh-i sırf üye-

rine ve diğerinin meşrebi İsevîler gibi sırf teşbîh üzerinedir; ve üçüncüsünün meşrebi de zevk-i Muhammedî dâiresinde hem tenzîh ve hem teşbîh üzerinedir. Buradaki beyânât yahûdîler gibi meşrebi sırf tenzîhe kâil olan sâlikin esnâ-yı sülûkündeki keşifleridir. Nitekim rû'yâ sâhibinin Tûr'un bir parçasını Arafât dağı olduğu ve Hz. Mûsâ'nın şeklinde görünen zevâtın müctemian "Rabbi erinî [Rabbim bana göster!]" dediklerini görmesi ve itihâd-ı enbiyâyı anlamaması bu ma'nâların sıhhatine karînedir. Meşrebi tenzîh ve teşbîh üzerine olanlar vücûd-ı mecâzînin verdiği ilimden tok olduklarından ulûm-i evliyâyâ ve sırr-ı vahdete meyil etmeyip arkalanna atarlar. Ancak meşreb-i Muhammedî üzerine tenzîhi ve teşbîhi câmi' olanlar vücûd-ı mecâzînin verdiği ilimlere karşı oruçludurlar. Binâenaleyh ulûm-i enbiyâ ve evliyâ ve sırr-ı vahdet onların nasibi olur. Binâenaleyh bu kıssanın yalnız zâhiri ile iktifâ olunmayıp cihet-i bâtûnisi dahi bu sûretle teemmül olunmak icâb eder.

زین نسق می گفت آن شخص جهود بس جهودی کاخرش محمود بود

2468. O yahûdî olan şahıs bu neskten söyledi. Çok bir yahûdî vardır ki, onun sonu mahmûd oldu.

O yahûdî olan şahıs veyâhud tenzîh-i sırfa kâil olan sâlik bu minvâl üzere gördüklerini söyledi. Böyle birçok yahûdî veyâ tenzîh-i sırfa kâil olan kimseler vardır ki, bilâhire imân-ı hakîkîye kâil ve zevk-i Muhammedî üzere sırr-ı vahdete vâsıl olup sonu mahmûd ve makbûl oldu.

هیچ کافر را بخوری منگرید که مسلمان مردنش باشد امید

2469. Hiçbir kâfire horluk ile bakmayınız! Zîrâ onun müslümân olması ümîdi olur.

"Kâfir", münkir ve sâtir ma'nâlannadır. Ya'nî, zâhirde dîn-i Hakk'ı inkâr eden gayr-i müslime veyâhud ulûm-i enbiyâ ve evliyâyı inkâr eden bir müslime horluk ile ve nazar-ı hakâretle bakmayınız! Zîrâ kâfir-i zâhirînin müslümân olarak ölmesi ümîd olunur. Veyâhud bir mukallid müslimin İslâm-ı hakîkîyi kabûl ederek ölmesi me'mûl olur. Bunun böyle olduğu her zaman bir gayr-i müslimin ihtidâsıyla ve münkir-i tarîk-ı evliyâ olan bir mukallid müslimin bilâhire tarîk-ı evliyâyâ intisâb edip kesb-i ifrân eylediği sâbittir.

چه خبر داری ز ختم عمر او که بگردانی ازو یکباره رو

2470. Onun ömrünün hatminden ne haber tutarsın? Tâ ki ondan bir uğurdan [2452] yüz çeviresin!

Zîrâ öyle bir kimsenin âhir-i ömründen ne haberin vardır? Tâ ki, "Bu kâ-firdir ve bu münkir-i evliyâdır" diye onların hâli hakkında kat'î hüküm vere-rek külliyyen yüz çeviresin. Zîrâ herkesin son nefesi sırr-ı kadere bağlıdır ve sırr-ı kader ise meçhûldür. Hak yolunun sâliklerine lâzım olan şey hiçbir fer-de nazar-ı hakâretle bakmamaktır.

بعد ازان ترسا در آمد در کلام که مسیح رو نمود اندر منام

2471. *Ondan sonra hristiyan söze geldi. Dedi ki: "Bana rü'yâda Mesih gö-ründü."*

Yahûdî bu sûretle rü'yâsını anlattıktan sonra hristiyan kelâma ve kendi rü'yâsını söylemeye başladı. Dedi ki: "Rü'yâda bana Mesih İsa (a.s.) yüz gösterdi."

من شدم با او بیچارم آسمان مرکز و مثنوی خورشید جهان

2472. *"Ben onunla cihân güneşinin merkezi ve mesvâsı olan dördüncü göğe gittim."*

"Mesvâ", lügatte "uyuyacak ve karâr edecek yer" demektir. Ya'nî, "İsâ (a.s.) ile berâber dördüncü göğe çıktım ki, o dördüncü gök bu âlem-i sûret gü-neşinin merkezi ve mahall-i karândır. Ehl-i İslâm'ın i'tikadına göre İsâ (a.s.) ikinci kat göktedir; ve bu "ikinci kat gök"ten murâd, mertebe-i şehâdetten i'ti-bâren yukarıya doğru nazar olunursa, rûhâniyet mertebesi, mertebe-i misâl-den sonra ikinci kat semâ olur. Beyt-i şerifte hristiyanın yanlış i'tikadına ve fikren âlem-i kesâfet ve sûrette ve vücûd-i izâfî âleminde istiğrâkına işâret buyrulur.

خود بدایمهای قلعه آسمان نسبتش نبود بآیات جهان

2473. *"Muhakkak gök kal'asının bedâyi'leri vardır. Cihân âyellerinin ona nisbeti olmaz!"*

Ya'nî, hristiyan der ki: "Muhakkak gök kal'asının bedâyi'leri acib ve ga-rîb sûretleri vardır ki, bu dünyâda gördüğümüz suver-i eşyanın o bedâialara aslâ nisbeti ve mümaseleti yoktur." Bunun böyle olması tabiidir. Zîrâ tecellî-i Hak'ta tekrâr yoktur ve fevkımızde parlayan ecrâm-ı bî-nihâyeden her biri-nin dahi bizim kavânin-i arziyyemize müşâbih kânûnlar dâiresinde deverân etmeyip her birinin kendilerine mahsûs kavânin-i tabiiyyesi olacağı aklın ve fennin tahmînâtındandır. Çünkü arzımızın hatt-ı istivâsı ile kutupları sekene-

sinin şerâit-i hayâtıyyesi arasında bile pek büyük farklar vardır. Bu beyt-i şerifte dahi hristiyanın meclûb-i sûret olduğuna işâret buyrulur.

هر کسی دانند ای فخر البنین که فزون باشد فن چرخ از زمین

2474. "Ey oğulların fahrî! Her bir kimse bilirler ki, feleğin fenni yeryüzünden ziyâde olur."

Hristiyan, sözünün hülâsası olmak üzere dedi ki: "Ey Âdem oğullarının sebeb-i iftihân! Herkes aklen ve ilmen bilir ki, feleğin hilkatindeki fen ve san'at yeryüzündeki fen ve san'attan ziyâdedir." Bu beyt-i şerifte meclûb-i sûret olan hristiyanın dar olan düşüncesine işâret buyrulur. Yukanki beyitte izâh olunduğu üzere ecrâm-ı semâviyyeden her birinin küre-i arza uymayan ayrı ayrı kavânin-i tabîyyeleri ehl-i arza acib ve bedî' geldiği gibi, ecrâm-ı semâviyye sâkinlerine dahi arzın kavânin-i tabîyyesi acib ve garîb gelir. Binâenaleyh ehl-i arza nazaran kal'a-i âsumânın bedâyi'i var ise, ehl-i semâyâ nazaran dahi kal'a-i arzın bedâyi'i vardır. Zîrâ her vakit görmeye alıştığı şey insana garîb ve acib gelmez.

حکایت شتر و گاو و فُج که در راه بندی گیاه یافتند هر یکی گفت من می خورم

Devenin ve öküzün ve koçun hikâyesidir ki, yolda bir demet ot buldular. Her biri "Ben yerim!" dedi

اشتری گاو و فُجی در پیش راه یافتند اندر روش بندی گیاه

2475. Bir deve, bir öküz ve bir koç gidişte yol önünde bir demet ot buldular.

گفت فُج بخش ار کنیم این را یقین هیچ کس از ما نگردد سیر ازین

2476. Koç dedi: "Eğer bunu pay edersek muhakkak bizden hiçbir kimse bundan doymaz."

لیک عمر هر که باشد بیشتر این علف او راست اولی گو بخور

2477. "Fakat her kimin ömrü daha ziyâde ise, bu alef ona evlâdır. Ye, de!"

Ya'nî, "Yaş i'tibâriyle içimizden hangimiz daha büyük ise, bu otun hepsi ona mahsûs olmak münâsibdir. Binâenaleyh o büyüğe "Bu otu ye!" de! ves-selâm."

که اکابر را مقدم داشتن آمدست از مصطفی اندر سنن

2478. *Zîrâ büyükleri mukaddem tutmak Mustafâ'dan sünenlerde gelmiştir.*

Ya'nî Resûl-i Ekrem Efendimiz *من لم يوقر كبيرنا ولم يرحم صغيرنا ليس منا* "Bîzim büyüğümüze tevkîr ve hürmet etmeyen ve küçüğümüze merhamet etmeyen kimse bizden değildir" buyurmuşlardır. Binâenaleyh büyüklere hürmet edip ileriye geçirmek Mustafâ (a.s.) Efendimiz'in sünnet-i seniyyelerindendir.

گرچه پیران را در این دور لئام در دو موضع پیش می‌دارند عام

2479. *Gerçi bu alçaklar devrinde ihtiyarları, avâm iki mevzu'da ileri tutarlar:*

یا در آن لوتی که او سوزان بود یا بر آن پل کز خلل ویران بود

2480. *Ya bir gıdâda ki, o yakıcı olur; yâhud o köprü üzerinde ki, bozukluktan harâb olur.*

Ya'nî, bu alçak ve ahlâksız olan avâm, ihtiyarları ve büyükleri ancak iki mevzu'da ileri geçirirler. Birisi budur ki, bir sofrada taâm yeneceği vakit, eğer yemek pek sıcak olup ağız yakıcı olursa. Ve diğeri de pek bozuk ve harâb bir köprü üzerinden geçilecek olursa öne geçirirler. Yemeğin sıcaklığını ihtiyârın ağzının yanmasıyla ve köprünün metânetini ihtiyârın düşmeyip köprüden geçebilmesi ile tecrübe ederler.

خدمت شیخی بزرگی قایدی عام نارد بی‌قرینه فاسدی

2481. *Avâm bir fâsîd olmaksızın bir şeyhin, bir büyüğün, bir kâidin hizmeti-ni getirmez.*

"Şeyh", "ihtiyar" ma'nâsına geldiği gibi, "tarîk-ı Hak'ta rehber olan kimse" ma'nâsına da gelir. "Kâid", öne geçip yederek götüren demektir. "Nâred", "neyâred" sığasının muhaffefidir. "Karîne", burada garaz ve maksaddan kinâyedir. Ya'nî, avâm, bir şeyhin ve bir büyüğün ve bir rehberin hizmetini bozuk bir garaz ve maksadı olmazsa, gelip ifâ etmez. Onun o büyüğe olan hizmetinde mutlaka bir fâsîd garaz vardır.

خيرشان اينست چه بود شرشان قبح شان را باز دان از فرشان

2482. *Onların hayrî budur. Onların şerrî ne olur? Onların şerrini onların fer-rinden bil!*

Ya'nî, sûret-i zâhirede hayır görünen avâmın işi böyledir. Bak artık on-ların şerrî ne olacağını kıyâs et! Onların şerrini onların bu gibi ferrinden ve iyiliklerinden açık bir sûrette bil ve anla! "Ferr", iyilikten ve güzelliikten ki-nâyedir.

مثّل

Mesel

سوى جامع مى شدی يك شهریار خلق را می زد نقيب و چوب دار

2483. *Bir şehriyâr câmi' tarafına giderdi. Nakîb ve deyneğ tutucu halkı dö-verdi.*

"Nakîb", halkın iyisi, kethüdâ, kefil ve müfettiş ma'nâlarına gelir. Burada murâd "zâbîta me'mûru"dur. Ya'nî, bir şehriyâr ve hükümdâr ibâdet etmek için câmi' tarafına giderdi. Hükümdârın geçtiği yolda toplanan halkı dağıtmak için zâbîta me'mûru ve deyneğçiler toplanan halkı döverdi.

آن یکی را سر شکستی چوب زن و آن دگر را بر دریدی پیرهن

2484. *Deyneğçi o birinin başını yardı ve o diğerinin gömleğini yırttı.*

Deyneğçi, temâşâ için toplanan halktan birisinin başını yardı ve diğer bi-risinin de gömleğini çekip yırttı.

در میانه بی دلی ده چوب خورد بی گناهی که برو از راه برد

2485. *"Git, yoldan uzak ol!" diye, arada günâhsız olan bir fakîr on deyneğ yedi.*

"Berd", "yoldan uzak ol!" ma'nâsınadır (*Burhân*). Ba'zı nüshalarda "berd" yerine "gerd" vâkı'dir. "Yoldan dön!" demek olur.

خون چکان رو کرد با شاه و بگفت ظلم ظاهر بین چه پرسى از نهفت

2486. *Kanı damlayarak yüzünü şâha döndü ve dedi ki: "Zâhir olan zulmü gör! Gizliden ne sorarsın?"*

Zâbîta me'mûru tarafından başı yarılan fakîr, pâdişâh geçerken başının kanı damlayarak yüzünü pâdişâha çevirip dedi ki: "Ey hükümdâr! Senin me'mûrların benim hiç kabâhatım olmadığı hâlde, işte benim başımı yardılar. Me'mûrların halka yaptığı gizli zulümleri sormaktan vazgeç de, bu zâhir ve meydanda olan zulmü gör! Me'mûrlarının ef'âli hakkında sana kâfi derecede kanâat gelir."

خير تو اينيست جامع مى‌روى تا چه باشد شر و زورت اى غوى

2487. *"Senin hayrın budur. Câmiye gidiyorsun, ey azgın, acabâ senin şerrin ve zûrun ne olur?"*

"Ey pâdişâh! Sen câmiye gidip namaz kılmak ve Hakk'a ibâdet etmek hayrını ifâ ederken, senin bu hayrın yüzünden böyle meydanda zulümler yapılıyor. Hayrın böyle olursa, acabâ şerrin ve zûrun ve cebrin nasıl olur? Var kıyâs et!"

يك سلامى نشنود پير از خسى تا نه پيچد عاقبت از وى بسى

2488. *Pîr bir alçaktan bir selâm işitmez, tâ ki âkıbet ondan birçok kıvrılma-ya!*

Sinnen ihtiyar veyâ tarîkate reis olan kimse, bir alçak tabiatlı kimseden bir selâm ve ihtirâma dâir bir söz işitirse, sonunda o iltifâttan birçok kıvrılır ve ızırâba düşer. Zîrâ o alçağın selâm ve ihtirâmdan bir kasd-i fâsidi vardır.

گرگ دریابد ولی را به بود زانکه دریابد ولی را نفس بد

2489. *Velüyi kurt bulsa iyi olur, ondan ki, velüyi kötü nefis bula!*

Ya'nî, bir velîyi kötü nefisli bir alçak kimsenin bulmasından ve ona mülâki olmasından ise, bir kurdun bulması ve ona mülâki olması daha iyidir.

زانکه گرگ ار چه که بس استمگر بست لیکن آن فرهنگ و کید و مکر نیست

2490. *Zîrâ ki kurt her ne kadar birçok sitemgerdir, fakat onun ferhengi ve key-di ve mekri yoktur.*

"Ferheng", ilim, dâniş, edeb, büyüklük ve muvâzene ma'nâlarıdır. Ya'nî, kurt her ne kadar çok ziyâde zâlim ve yırtıcı ise de, onun ilim dâiresinde düşüncesi ve hîlesi ve mekri yoktur.

ور نه کی اندر فتادی او بدام مکر اندر آدمی باشد تمام

2491. *Yoksa o ne vakit tuzağa düşerdi? Mekkî âdemîde tamâm olur.*

Ve eğer kurdun ilim dâiresinde düşüncesi ve hîlesi olsaydı, o biçâre tuzağa tutulur mu idi? İlim dâiresinde düşünüp birtakım hîleler yapmak âdemde tamâm olur. Zîrâ hilekâr âdem başka türlü düşünür ve hîlesine revâc vermek için başka türlü söyler. "Ve âdemde tamâm olur" ibâresi ile ba'zı hayvanlarda dahi hilekârlık var ise de, nâkıs olduğuna işâret buyrulur. Nitekim maymun ve kedi ve sıçan gibi hayvanlarda bu nâkıs hîlelerin envâ'ı zâhirdir. Fakat hiçbirinin hîlesi insanın hîlesi ve dolabı kadar mükemmel değildir.

گفت قوچ با گاو و اشتر ای رفاق چون چنین افتاد ما را اتفاق

2492. *Koç, öküz ve deveye dedi ki: "Ey refikler! Mâdemki bize böyle ittifâk vâki' oldu,"*

"Rifâk", "seferde yoldaş" ma'nâsına olan, "râ"nın zammı ["rûfka"] ve kesriyle "rifka"nın cem'idir. Ya'nî, koç, öküz ve deveye dedi ki: "Ey sefer yoldaşları! Mâdemki bize böyle birbirimize tesâdüf ve ittifâk vâki' oldu."

هر یکی تاریخ عمر ابدًا کنید پیرتر اولیست باقی تن زیند

2493. *"Her biriniz ömrünüzün târîhini ızhâr ediniz! Pek ihtiyar evlâdır. Bâkîniz susunuz!"*

"İbdâ", ızhâr etmek, meydâna çıkarmak demektir. Ba'zı nüshalarda "ib-dâ" yerine "ımlâ" vâki'dir. "Kendi fikrinden birisine bir şey yazdırmak" demektir. Ya'nî, "Bulduğumuz ot demetini mâdemki en büyüğümüz yemek lâzım gelecektür, binâenaleyh her biriniz ömrünüzün târîhini, ya'nî doğum târîhinizi ve yaşınızı ızhâr ediniz! İçimizde hangimiz pek ihtiyar ise bu otu yemeye o lâyıktır. Küçüklerin bu otta hakkı kalmaz, susmak lâzım gelir."

گفت قوچ مرج من اندر آن عهد با قح قربان اسماعیل بود

2494. *Koç dedi: "O ahidler içinde benim mer'âm, İsmâîl kurbânının koçu ile berâberdi."*

"Merc", otlak ve mer'â. "Uhûd", "ahd" in cem'idir. Burada "zamanlar ve devirler ve vakitler" ma'nâsınadır. Ya'nî koç kendi yaşının büyüklüğünü göstermek için dedi ki: "O eski devirlerde benim mer'âm ve otlagım İsmâîl (a.s.) için gönderilen kurbanlık koç ile berâber idi ve ben bu koç ile berâber mer'âda otlar idim. 1. cildin 228 numarasına müsâdîf olan همجو اسماعیل پیش سر بنه [ya'nî "İsmâîl gibi onun önüne baş koy!"] beytinde izâh olunduğu üzere zebîh, ehl-i keşf indinde İshâk (a.s.)dır. Ve Hz. Pîr efendimiz indinde de böyledir. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde buyururlar:

اسحق نبی باید بودن قربان شده بر خاک در من
اسحق منی ومن والد تو کی بشکستمت ای گوهر من

"Benim kapının toprağı üzerinde kurbân olmuş İshâk nebi olmak gerektir. Sen benim İshâk'ımsın ve ben senin pederinim. Ey benim gevherim! Ben seni ne vakit kıranm?"

Fakat *Mesnevî-i Şerîf*'te avâmın zihinlerini kanstırmamak için Hz. Pîr efendimiz kavî-i meşhûra binâen İsmâîl (a.s.)ı zikr etmişlerdir.

گاو گفتا بوده ام من سال خورد جفت آن گاوی کش آدم جفت کرد
2495. Öküz dedi: "Ben sâlhûrdeyim. O öküzün eşiyim ki, Âdem onu çiftle koştu."

Öküz, koça daha yaşlı olduğunu göstermek için dedi ki: "Ben sene yemişim ve daha çok yıllar bu âlemde ömür sürmüşüm. Zirâ ben Âdem (a.s.)ın çift sürerken istihdâm ettiği iki öküzden birisiyim."

جفت آن گاو کش آدم جد خلق در زراعت بر زمین می کرد فلق
2496. "O öküzün eşiyim ki, halkın ceddî olan Âdem onunla zirâatte yer üzerinde yarma yapardı."

"Falk", "yarmak" demektir. Ba'zı nüshalarda birinci mısra'daki "şîn" zamîr-i gâibi yoktur. "Gâvem ki Âdem" sûretindedir. Ya'nî, "Ben halkın ve insanların ceddî olan Âdem (a.s.)ın zirâat ederken yerleri yardığı öküzün eşiyim ki, o hazret ikimizi bir boyunduruk altında kullanır idi."

چون شنید از گاو و فح اشتر شگفت سر فرو آورد و آنرا بر گرفت
2497. Uaktîki deve, öküzden ve koçtan ısıttı, taaccüb etti. Başını aşağıya getirdi ve onu tuttu.

Vaktâki deve, öküzden ve koçtan bu ömür uzunluğu sözlerini dinledi, bu sözlerin fâidesizliğine taaccüb edip, filî bir kudret ve mahâret göstermek üzere başını aşağıya uzattı ve o ot demetini yakaladı.

در هوا برداشت آن بند قصیل
اشتر بُختی سبک بی‌قال و قیل

2498. *Bir semiz deve o kasıl demetini hafif kıyl u kalsız havaya kaldırdı.*

"Buht", semiz ve büyük deve (*Şemsü'l-Lügât*). "Kasıl", tâze arpa başağı demeti. Ya'nî, o bir semiz ve büyük deve, o tâze arpa başağı demetini ağzıyla tutup hafifçe ve hiç söz söylemeksizin havaya kaldırıverdi.

که مرا خود حاجت تاریخ نیست
کین چنین جسمی و عالی گرد نیست

2499. *Dedi ki: "Benim için târîhe hâcet yoktur. Zîrâ benim böyle bir cismim ve yüksek boynum vardır."*

Deve bu filî kudretini ve mahâretini gösterdikten sonra dedi ki: "Bu tâze başak demetini yemek için nice ihtiyar ve çok yaşlı olmaya hâcet yoktur. Benim böyle azîm bir cismim ve uzun bir boynum varken bu husûsta dedikoduya hâcet yoktur." Bu kıssada ulûm-i enbiyâ ve evliyânın tahsîli için tarîk-ı Hak'ta eski olmanın te'sîri olmayıp rûhun kuvvetli ve ayn-ı sâbitenin isti'dâd-ı yüksek olması mu'teber olduğuna işâret buyrulur. Binâenaleyh ba'zı as-hâb-ı tarîkîn "Ben eskiyim, sen yenisin!" gibi aralarındaki kıyl u kâl boştur. İ'tibâr akıl ve isti'dâdadır.

خود همه کس داند ای جان پدر
که نباشم از شما من خردتر

2500. *"Ey babanın cânı! Muhakkak herkes bilir ki, ben sizden daha küçük olmam."*

داند این را هر که ز احتجاب نهاست
که نهاد من فزون تر از شماست

2501. *"Akıl sâhiblerinden olan her bir kimse bunu bilir ki, benim tab'ım sizden daha ziyâdedir."*

Ya'nî, "Sözün ve çok yaşamanın kıymeti yoktur. Kıymet akılda ve fiilde-dir. Binâenaleyh benden sâdir olan kuvvet ve kudret-i fiiliyyeye nazaran akıl sâhiblerinden olan her bir kimse bilir ki, benim tab'ım ve yaratılışım sizden daha efdaldır; ve kuvvet ve mahârette sizden daha küçük değilim."

جملگان داند کین چرخ بلند
هست صد چندانکه این خاک نژد

2502. *"Cümle bilirler ki, bu yüksek olan çarh, bu eski toprağın yüz kadarı vardır."*

Bu beyt-i şerîf hristiyanın lisânındandır. Ya'nî, "Ben İsâ (a.s.) ile eflâke çıktım ve herkes bilir ki, felek bu toprak kürenin yüz kadar fevkındedir."

کو خرابیهای گنج خاکدان

کو عجائبهای بام آسمان

2503. "Gök damının acâibleri nerede? Bu hâkdân köşesinin harâblıkları nerede?"

"Binâenaleyh bu toprak kürenin damı ve semâsı olan göğün acîb olan sûretleri nerede? Bu küre-i arz köşesinin her dem harâb ve vîrân olan sûretleri nerede? İmdi yahûdiye olan tecellî yeryüzünde vâki' olmuştur. Ben ise yeryüzünün fevki olan semâya çıktım. Elbette benim rû'yâm ondan daha âlîdir!"

جواب گفتن مسلمان آنچه دید یارانش جهود و ترسا و حسرت خوردن ایشان

Müslümânın o yahûdî ve hristiyan olan arkadaşlarına
gördüğü şeyi söylemesi ve onların hasret yemesi

پیشم آمد مصطفی سلطان من

پس مسلمان گفت ای یاران من

2504. İmdi müslümân dedi: "Ey benim arkadaşlarım! Benim sultânım Mustafâ benim önüme geldi."

Ya'nî, yahûdîden ve hristiyanından sonra rû'yâ söylemek nöbeti müslümâna geldi ve müslümân dedi ki: "Ey benim arkadaşlarım! Rû'yâmda benim sultânım Mustafâ (s.a.v.) hazretleri benim önüme geldi."

با کلیم و حق نرد عشق باخت

پس مرا گفت آن یکی بر طور تاخت

2505. Mûteâkûb bana dedi: "O biri Tûr üzerine koştu. Kelîm ve Hâk ile aşk oyununu oynadı."

"O sultân-ı enbiyâ zuhûrunu mûteâkûb bana dedi ki: "O yahûdî Tûr-i Sî-nâ tarafına doğru koştu. Mûsâ (a.s.) ile ve Hz. Hak ile orada aşk oyununu oynadı ve nâil-i füyûzât-ı ilâhiyye oldu."

وآن دگر را عیسی صاحب قرآن
برد بر اوج چهارم آسمان

2506. "Ve o diğerini sâhib-kırân olan İsâ dördüncü göğün ucu üzerine götürdü."

"Sâhib-kırân", ehl-i nücûm ıstılâhında doğumu ve ana rahmine düşmesi Zühâl ve Müşterî seyyârelerinin kırânına müsâdîf olan kimsedir ki, böyle bir kimse pek ziyâde saâdetli olur. Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretleri buyurdu ki: "Ve o hristiyânı dahi sâhib-kırân olan İsâ Rûhullâh hazretleri alıp dördüncü göğün üzerine ve yukarısına götürdü."

خیز ای پس مانده دیده ضرر
باری آن حلا و یخنی را بخور

2507. "Ey zarar görmüş olan geride kalmış! Kalk, bâri, o helwayı ve yahniyi ye!"

Yukanlarda dahi izâh olunduğu üzere "yahûdî"den murâd, tenzîh-i sırf ve "İsevî"den murâd dahi, teşbîh-i sırf erbâbı olan kimselerdir ki, bunlar mütekel-limîn sınıfındadırlar. Zîrâ mütekelliminden olan fırak-ı islâmiyyenin asılları sekiz tâifedir ki, bunlar da, Havâric, Mu'tezile, Şîa, Mürcie, Neccâriyye, Ceb-riyye, Müşebbihe ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'tır. Bunların fîrûâtı hadîs-i şerîfi mücibince yirmi üç fırkadır ki, her birinin i'tikâdâtı ve getirdikleri delîller *Mîlel ve Nihal* isimindeki ve sair akâid kitâblarında mündericidir; ve bu fırka-ların hepsi hükümlerini delâil-i akliyye ve nakliyyeye müsteniden verirler ve hükümlerinde ifrât ve tefrîte meyil ederler. Bunlardan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat tâifesine Hanâbile, Eşâire ve Mâtürîdiyye derler. Bu üç tâifenin delîlleri mehmâ-emken ifrât ve tefrîtten âri ve vasat ve i'tidâl dâiresinde olduğundan ulemâ-i zâhire arasında mu'teberdir; ve avâmm-ı mü'minîn için tevessül edilecek akâid-i sahihâdır. Ancak bu üç tâife arasında dahi fîrûâtta ihtilâf vardır. Zîrâ ilm-i kelâm, ilm-i tecellî olmayıp, delâil-i akliyyeye müsteniddir ve ashâb-ı ukulün tarifıdır; ve ukul ise hadd-i zâtunda mütefâvîttir olduğu gibi, dâ-ire-i hakâyık nüfûz etmekten âcizdir. Binâenaleyh ilm-i kelâm ile Hakk'a ve hakîkate vusûl mümkün değildir. Hak ve hakikat ancak riyâzat ve mücâhe-dât ile tasfiye-i bâtın eden evliyâullâha vâki' olan ulûm-i ledünniyyeyi idrâk ile mümkündür. Ulemâ-i zâhire ise kendi akıllarına ve delîllerine muhâlif gör-dükleri ulûm-i evliyâyı inkâr ederler ki, onların noksanları ve kabâhatleri bu-radadır. İşte bu beyt-i şerifte "mü'min" ile tenzîh ve teşbîh beynini câmi' olan "mü'min-i muhakkık"a işâret buyrulur; ve "helva ve yahni"den murâd da-hi, ulûm-i enbiyâ ve evliyâdır. Zîrâ ilm-i kelâm erbâbı keşf-i hakâyık âhire-te ta'lik ederler; ve muhakkıklar ise o hakâyık âcilen burada görürler. Ya'nî, "Ey hayâl âlemine dalan Müsevî ve İsevî'den geri kalmış olan ve hayâlâta

dalamayıp zarar görmüş olan müslümân! Onların âfiye ta'lik ettikleri hakâyı-
kı kalk da, bâri bu âlemde gör ve hakikat helva ve yahnisini ye!"

نامه اقبال و منصب خواندند

آن هنرمندان پر فن راندند

2508. "O pür-fen olan hünertiler sürdüler. İkbâl ve mansıb nâmesini okudu-
lar."

"O ulûm-i nazariyye fenni ile dolu olan hüner sâhibleri getirdikleri deliller
ile da'vâlarını ileriye sürdüler. Âleme karşı kendilerinin ikbâl ve mansıb nâ-
mesini ve fermânını okudular. "Biz ilimde ve akılda üstâdız!" dediler."

با ملایک از هنر دریافتند

آن دو فاضل فضل خود دریافتند

2509. "O iki fâzıl kendi fazllarını buldular. Hünere cihetinden meleklerle ka-
rıştılar."

"Der bâften", karışmak ve şerik olmaktan kinâyedir. Ya'nî, "O iki fâzıl
olan Müsevî ve İsevî kendilerinde fazl buldular ve kendilerinde gördükleri ve
anladıkları hünelerden dolayı mertebede meleklerle şerik oldular."

ای سلیم و گول واپس مانده هین

بر چه و بر کاسه حلوا نشین

2510. "Ey geride kalmış olan safdil ve ahmak! Haydi, sııra ve helva kâsesi
[2492] nezdine otur!"

"Selim", safdil ve aptal; ve "gûl", ahmak demektir. Bu kelimeler burada
âkıl geçinen ulûm-i zâhiriyye erbâbının bir insân-ı kâmilin hizmetine tes-
lîm-i nefis eden sâlikler hakkında kullandıkları ta'bîrâtı telmîhen mezkûr-
dür. Zîrâ onların nazarında kemâl-i hulûs ile bir insân-ı kâmilin tarifine in-
tisâb ve hizmetine şitâb eden bir dervîş aptal ve ahmaktır. Fakat vâris-i
ulûm-i nebevî olan o insân-ı kâmil dahi, onlara rağmen "Al, benim aptalcı-
ğım ve ahmakçığım, bu hakikat helvasını ve yahnii ye!" der.

ای عجب خوردی حلواى خبیص

پس گفتندش که آنکه تو حریص

2511. Sonra ona o vakit dediler ki: "Acib şey! Sen haris bal helvasını ye-
din, ha?"

"Habîs", "hurma ve yağdan ma'mûl bir nevi' helva" ismidir. Bu diyârlar-
da un ve bal ile yaptıkları helvadır ki, Türkler "un helvası" derler (Kâmûs).
Ya'nî, müslümân helvayı ve yahnii yediğini söyledikten sonra Müsevî ve

İsevî o vakit ona dediler ki: "Acîb şey! Buğdaya harîs olan sen bal helvasını yedin, ha?" Ma'lûmdur ki, Müsevîler ve İsevîler "Hak Teâlâ eşyâyı yarattı; zâtı bu eşyâdan hâricîdir. Fakat yeryüzünde cereyân eden ahvâlî bilir" derler. Mütakelliminden olan ulemâ-i zâhir dahi مُحِيطٌ بِكُلِّ شَيْءٍ (Fussilet, 41/54) ya'nî "Âgâh ol! Hak Teâlâ her şeyi muhîttir" âyet-i kerîmesini te'vîl ederek وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا (Talâk, 65/12) ya'nî "Allâh Teâlâ muhakkak her şeyi ilmen muhîttir" âyet-i kerîmesi mûcibince yalnız ihâta-i ilmiyye isbât ederler; ve eşyâda sereyân-ı zâtîyi nefy ederler. Binâenaleyh onların Hak hakkındaki ma'rifetleri nâkıs ve hayâle müsteniddir. Ma'rifet-i tâmmе sâhibi olanlar âyet-i kerîmeyi te'vîl etmeyip Hakk'ın zâtı ve ilmi ile eşyâyı ihâta buyruduğuna kâil olanlar ve zevkan bu ma'rifet helvasını yiyenlerdir. İmdi bu zevkan ma'rifet helvasını yiyenlerin ahvâl-i acîbeleri zâhir olduğu vakit hâyâlde kalan tâife taaccüb edip onların hâllerine hasret çekerler.

گفت چون فرمود آن شاه مطاع من که بودم تا کنم زان امتناع
2512. Dedi: "Mâdemki mutâ' olan o şâh buyurdu, ben kim olurum, tâ ki ondan imtinâ' edeyim?"

Ya'nî, onların taaccüb ve hasret içinde vâkî' olan i'tirâzlarına cevâben mü'min dedi: "Ben kim oluyorum ki, o Sultân-ı enbiyâ'nın mutâ' olan emri ni icrâdan imtinâ' edeyim ve ona karşı muhâlefet edeyim?"

تو جهود از امر موسی سر کشی گر بخواند در خوشی یا ناخوشی
2513. "Eğer seni hoşluğa ve nâhoşluğa da'vet etse, sen yahûdî, Mûsâ'nın emrinden baş çeker misin?"

Ya'nî, "Sen yahûdî olduğun hâlde Mûsâ (a.s.) eğer seni hoşluğa veyâhud nâhoşluğa, hoşlandığın veyâhud hoşlanmadığın bir şeye da'vet etse, onun emrine karşı muhâlefet eder misin?"

تو مسیحی هیچ از امر مسیح سر توانی تافت در خیر و قیح
2514. "Sen Mesihî, hayırda ve şerde hiç Mesih'in emrinden baş bükabilir misin?"

"Sen Mesihî olduğun hâlde, gerek hayır olan ve gerek zâhirde şer görünen bir şeyde hiç Mesih İsâ (a.s.)ın emrinden baş büküp muhâlefet edebilir misin?"

من ز فخر انبیا سرچون کشم خورده ام حلوا و این دم سرخوشم

2515. "Ben enbiyânın fâhrinden nasıl baş çekerim? Helvayı yemişim ve bu demde sarhoşum!"

"Binâenaleyh ben müslümân olduğum hâlde, vücûduyla peygamberlerin iftîhâr ettiği Muhammed Mustafâ (s.a.v.)'nin emrine karşı nasıl muhâlefet ederim? Emr-i risâletpenâhî mücibince hakikat helvasını yemişim ve imdi o hakikatın verdiği neşve içinde sarhoşum!"

پس بگفتندش که و الله خواب راست تو بدیدی وین به از صد خواب ماست

2516. Sonra ona dediler ki: "Vallâhi, doğru rû'yâyı sen gördün ve bu bizim gûz rû'yâmızdır."

Bu beyt-i şerîfte rû'yânın "keşf-i mücerred" kısmına işâret buyrulur. Zîrâ rû'yâ üç nevi'dir: Keşf-i mücerred, keşf-i muhayyel ve hayâl-i mücerred'dir. Eğer âlem-i misâlden nâzil olan sûretler ta'bîre muhtâc olmayıp, âlem-i hîste aynı ile zuhûr ederse buna "keşf-i mücerred" derler. Nitekim Resûl-i Ekrem hazretleri rû'yâlarında Kâ'be- Şerîfe'yi tavâf ettiğini gördü ve bu rû'yâ aynen vâkî' oldu. Ve *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de beyân buyrulduğu üzere, Resûl-i Ekrem hazretleri Takî b. Mahled isimindeki bir velîye süt içirdi ve o uyandığı vakit kayy edip mi'desinden süt çıktı. Ve eğer rû'yâda görülen suver-i hayâliyye kendisine münâsebeti olan suver-i hissiyye ile ta'bîre muhtâc olursa, buna da "keşf-i muhayyel" derler. Nitekim Resûl-i Ekrem hazretleri rû'yâlarında "süt" gördü ve "ilim" ile ta'bîr buyurdu. Hayâl-i insânîye cihet-i süfliyyeden mün'akis olan sûretlere de "hayâl-i mücerred" ve "adgâs-i ahlâm" derler. Nitekim tuzlu yemekler yeyip uyuyan kimse rû'yâsında çeşmeler ve pınarlar görür. Doktorların bahsettikleri rû'yâlar âlemi bu nevi'dendir. Bu rû'yâ bahsinin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî ve Yûsufî'dedir. Burada onların zikri uzundur. Ya'nî, Müsevî ve İsevî Muhammedî'ye dediler ki: "Vallâhi doğru rû'yâyı sen gördün ve senin rû'yân keşf-i mücerred nev'indendir ve ta'bîre muhtâc değildir. Bu bizim rû'yâmız ise, "keşf-i muhayyel" nev'inden olduğundan ta'bîre muhtâctır. Binâenaleyh senin rû'yân bu bizim rû'yâlarımızın fevkündedir ve daha iyidir."

خواب تو بیدارست ای بو بطر که بیداری عیانستش اثر

2517. "Ey sûrûrun babası! Senin rû'yân uyanıklıktır. Zîrâ onun eseri uyanıklıkta uyandır."

"Batar", çok sevinmek, şiddet-i ferah, hayret, dehşet ve tekebbür ma'nâ-lannadır. Burada "sevinç" ma'nâsı münâsibdir. "Bû batar", "sevinç babası" ve şiddet-i ferah sâhibi demek olur. Ya'nî, "Ey şiddet-i ferah sâhibi! Senin rû'yân uyanıklık hâlidir. Zîrâ o rû'yâ keşf-i müctered nev'inden olduğundan, onun eseri aynen uyanıklıkta zuhûr eder."

در گذر از فضل و از جلدی و فن کار خدمت دارد و خلق حسن

2518. *Fazldan ve celâdetten ve fenden geç! İşi hizmet ve güzel huy tutar.*

"Celdî", "celâdet, zor, kuvvet, şiddet" demek olup burada "münâzara ve cedelde şiddet göstermek"ten kinâyedir. Ya'nî, ey âlim ve feylesof efendi! Halka karşı fazîlet göstermekten ve münâzarada ve mübâhasede şiddetten ve hüner ızhârından geç! Hakk'a karşı işe yarayan hâl, emr-i ilâhiye itâat ve sü-nen-i peygamberîye riâyet ve nefsin kötü sıfatlarını terk edip güzel ahlâk sâ-hibi olmaktır. Cenâb-ı Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 38. faslında şöyle buyururlar:

"Hüsameddîn-i Erzincânî, hizmet-i fukarâya vusûlden mukaddem, onlar ile sohbet eder ve azîm bir bahhâs idi. Her nereye giderse, cidd ile bahs ve münâzara eyler idi. Hoş söyler idi. Ammâ, vaktâki dervişler ile mücâleset etti, o bahis ve münâzara gönlünde soğudu. نبرد عشق را جز عشق دیگر ya'nî "Aşkî ancak bir başka aşk izâle eder." "Allah ile oturmak isteyen ehl-i tasavvuf ile berâber otursun." Bu ilimler ahvâl-i fukarâya nisbeten bir oyundur ve ömrü zâyî' etmektir. Nitekim Kur'ân-ı Me-cîd'de اِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ (Hadîd, 57/20) ya'nî "Dünyâ [hayâtı bir] oyundur" bu-yurulmuştur.... ilh."

Ve 2. cildin 805 numaralı beytinde به هیچ اهلیت و جو . من ندیدم در جهان جست و جو . [ya'nî "Ben cüst u cû âleminde, hiç iyi huydan iyi ehliyet görmedim"] buyurulmuş olduğu gibi, 806 numaralı beyt-i şerîf dahi bu beytin nazîri olarak şöyle buyurulmuş idi: کار خدمت دارد در گذر از فضل و گستاخی و فن [Ya'nî "Fazldan ve küstahlıktan ve fenden geç; hizmet ve hüsn-i hulk iş tutar."]

بهر این آورد یزدان شان برون مَا خَلَقْتُ الْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

2519. *Hâlık onları bunun için dışarıya getirdi: "İnsanı ancak ibâdet etsinler diye yarattım" buyurdu.*

Hâlık Teâlâ hazretleri o kullarını sûre-i Zâriyât'ta اِنَّمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) ya'nî "Ben cin ve ins tâifesini ancak bana ibâdet ve

kulluk etmeleri için yarattım" âyet-i kerîmesinde beyân buyurduğu vech ile ancak kendisini bilip ibâdet ve kuluk etsinler diye bâtından zâhire çıkardı. Binâenaleyh ma'rifet-i ilâhiyyeyi bırakıp bu âlem-i kesâfet ve tabîate âid ilim ve hüneler ile işigâl gâye-i hilkate muhâlif olur. Nitekim 3. cildin 2978 numarasına müsâdîf olan *جز عبادت نیست مقصود* ما خلقت الجن و الإنس این بخوان. جر عبادت نیست مقصود [ya'nî "Bu 'mâ halaktü'l-cinn ve'l-ins'i [ya'nî "Ben ins ve cinni ancak bana ibâdet etmeleri için yarattım" (Zâriyât, 51/56) âyetini oku, cihandan maksûd ibâdetin gayn değildir "] beytinde bu ma'nâ beyân buyurulmuş idi.

سامریرا آن هنر چه سود کرد کان فن از بابُ الهشُ مردود کرد

2520. *Sâmirî'ye o hünere ne fâide etti? O fen onu Allâh'ın kapısından mer-*
[2502] *dûd etti.*

Mûsâ (a.s.)ın ümmeti efrâdından bulunan Sâmirî, Benî-İsrâîl'i taptırmak için ses veren bir buzağı heykeli yaptı. Bu husûsta gösterdiği hünere ve ma'rifet kendisine ne fâide verdi? Hak kapısından kovulup hem hayât-ı dünyeviyeyde ve hem hayât-ı uhreviyeyde zilletine sebep oldu.

چه کشید از کیمیای قارون بین که فرو بردش بقرع خود زمین

2521. *Kârûn kîmyâdan ne çekti? Gör ki, onu yerin dibine, aşâğıya çekti.*

"Kîmyâ", burada "ma'denleri altına kalbetmek usûlünü gösteren ilim"dir. Ya'nî, Kârûn kîmyâ ilminden ne çekti? Bu ilim onu yerin dibine kadar götürdü. Kârûn'un İbrânîce ismi Kârûh'tur. Mûsâ (a.s.)a karâbet-i nesebiyyesi var idi; ve dâimâ Tevrât okur ve Mûsâ (a.s.)dan ulûm-i garîbe ve fûnûn-i acîbe tahsîl ederdi. O ilimlerden birisi kîmyâ ilmi idi. Bu ilim sâyesinde çok zengin oldu. Mûsâ (a.s.) ona malının zekâtını vermesini emr etti. Merkûm muhâlefet etti; ve servetine tama'an birçok kimseler onun başına toplandı. Kârûn, Mûsâ (a.s.)ı halkın nazarından düşürmek için bir fâhişe kadına para ve mücevherât va'd edip Hz. Mûsâ'nın kendisi ile zinâ ettiğini halk müvâcchesinde söylemesini teklîf etti. Hz. Mûsâ Benî-İsrâîl'e va'z u nasîhat buyurduğu esnâda o kadın o meclise geldi. Fakat Kârûn'un tezvîrini açıkça söyledi ve kendisi o mecliste fuhşiyâtтан tövbe etti. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) Kârûn'un kahri için Cenâb-ı Hakk'a yalvardı. Kârûn'un sarayının bulunduğu mahal çöktü ve orada bulunanlar ile berâber Kârûn ve sarayı ve malı ve mülkü ve tevâbi'i ile berâber yere battı (*Ravzatü's-Safâ* dan hülâsa.)

بو الحکم آخر چه بر بست از هنر سر نگون رفت او ز کفران در سفر

2522. *Bü'l-Hikem nihâyet hünerden ne bağladı? O küfrândan dolayî Sakar'a baş aşığıya gitti.*

"Bü'l-Hikem", Ebû Cehil'in lakabıdır. Müşnikler arasında merkûmun zekâveti ve fetâneti hasebiyle lakabı evvelce Bü'l-Hikem idi; ve müşkil işlerini Ebû Cehil'e sorarlar idi. Resûl-i Ekrem hazretleri onu putlardan Hâlik-ı hakîkîye ibâdete da'vet buyurduğu vakit nefsindeki hırs-ı riyâset dumanı gözlerini bürüdü. Bu hakîkati görmeye mâni' oldu ve mu'cizât-ı nebeviyyeyi sihire haml edip, cehil vâdisine düştü; ve âküller arasında "Ebû Cehil" lakabını ih-râz etti. Binâenaleyh onun bu akıl ve zekâsı basar-ı basîretini bağladı. Ta-bakât-ı cehennemden birisi olan Sakar'a baş aşığı düştü.

خود هنر آن دانکه دید آتش عیان نه گپ دلّ علی النار الدخان

2523. *Muhakkak hüner onu bil ki, ateşi ayân görmedir. Duman ateşe delâlet etti, lâfi değildir.*

"Gep", söz ve lâf demektir (*Burhân*). "Dîd", masdar-ı tahfifdir, "görme" ma'nâsınadır. "Ateş"ten murâd, hakikat-i vücûddur. "Duhân"dan murâd, vücûd-i hakîkinin delîli olan vücûdât-ı izâfiyyedir. Ya'nî, ey kimse! Hüner ve ma'rîfet "duman ateşin vücûduna delâlet eder" sözünü söylemek değildir. Belki ateşi açıktan açığa görmektir. Ya'nî hüner ve ma'rîfet bu vücûdât-ı izâfiyye âleminde hakikat-i vücûdu zevkan ve vicdânen açıktan açığa müşâhede etmektir. Yoksa "bu eşyânın vücûdu elbet bir sâni'in vücûduna delâlet eder" demek ve o vücûd-i hakîkiye bu delîli perde ve hicâb etmek değildir. Zî-râ هو الظاهر (Hadîd, 57/3) [ya'nî "O Zâhir'dir"] âyet-i kerîmesi mücibince bil-cümle eşyâda zâhir olan o vücûd-i hakîkidir. Onu te'vîlât ile ve birtakım de-lîller ile örtmeye hâcet yoktur. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 22. faslında Hz. Pîr efendimiz şöyle buyururlar:

"Bir kimse Sultân-ı mahbûbîn Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî hazretlerinin huzûrunda "Ben delîl-i katî' ile Hakk'ın mevcûdiyetini isbât ederim," dedi. Ertesi sabâh Mevlânâ Şemseddîn hazretleri buyurdular ki: "Dün gece melâike gelmişler idi ve o adam hakkında, "Elhamdü lillâh, bizim Hudâ'mızı sâbit kıldı, Al-lah ona ömürler versin, âlemiyân hakkında taksîr etmedi," diye duâ ettiler." Ey âdemcik! Hak sâbittir. O'nun delîl nesine lâzım? Eğer bir iş görmek istersen, O'nun huzûrunda kendine bir mertebe ve makâm isbât et! Ve yoksa O senin delîlin olmaksızın sâbittir. Nitekim işâret buyurulur: وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْبِيحُ بِحَمْدِهِ (İs-

râ, 17/44) ya'nî "Mahlûkattan hiçbir şey yoktur illâ ki Allâh Teâlâ'yı hamd ile tesbîh ederler." Şek yoktur ki, bu fakîhler hüşyâr ve sâhib-i zekâvetirler ve on kimse hükmündedirler. Müntesib oldukları fende on görürler. Velâkin bu ilim ile onların arasına "yecûz, lâ-yecûz" kâidesinin muhâfazası için bir duvar çekilmiştir. Eğer o duvar onların hicâbı olmasa onu hiç okumazlar ve o iş muattal kalır... ilh."

در حقیقت از دلیل آن طیب

ای دلالت کندۀ تر پیش لیب

2524. *Ey kimsel! Senin delîlin lebibin önünde, hakîkatte o tabîbin delîlinden daha kokmuştur.*

Ey âlim-i zâhirî! Veyâ feylesof efendi! Sen varlığı, birisi Hakk'ın ve diğeri halkın olmak üzere iki müstakil kısıma taksîm ettin; ve Hakk'ın varlığını halkın varlığından uzaklaştırıp, Hak, eşyâyı zâtıyla değil, ilmi ile muhîttir, dedin. Halkın vücûdunu [Hakk'ın] varlığına perde yaptın. Sonra da Hakk'ın varlığına ortak ve şerik yaptığın bu halkın varlığını Hakk'ın varlığına delîl getirdin ve dedin ki: "Ben, eserden müessir olan Hakk'ın vücûdunu isbât ettim. Bu senin delîlin âriflerin nazarında tabîbin teşhîs-i maraz husûsunda delîl olarak kullandığı hastanın idrârından ve necâsetinden ve kanından ve ce-râhatından daha kokmuş oldu. Zîrâ zâhirî olan idrâr ve necâset ve kan ve ce-râhat su ile temizlenir ve kokusu da gider. Velâkin senin Hakk'ın zâtının varlığına şirk koşmak sûretiyle getirdiğin delîl neces-i bâtınî olduğu için Bahr-i Muhît'in suyu ile bile temizlenemez. Görmez misin ki, âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak *إِنَّمَا الْمَشْرُكُونَ نَجَسٌ* (Tevbe, 9/28) ya'nî "Müşrikler ancak necestir" buyuruyor. Halbuki müşrikler cisimleri yıkanmış ve temiz ve elbiseleri de yepyeni ve süslüdür. Binâenaleyh âyet-i kerîmede neces-i bâtınîye işâret buyrulur; ve bu necislik müşriklerin celsine de hâfisine de âmdir.

گوه می‌خور در گمیزی درنگر

چون دلالت نیست جز این ای پسر

2525. *Ey oğul! Mâdemki senin bundan başka delîlin yoktur, necâset ye ve sidiğe nazar et!*

"Gûh", b... ve neces; ve "gemîz", hayvânâtın sidiği. "Püser" ta'bîrî ile âlim ve zekî geçinen böyle kimselerin çocuk mesâbesinde olduğuna işâret buyrulur. Ya'nî, ey oğul! Mâdemki senin ma'rifet-i Hak husûsunda bundan başka delîlin ve hünerin yoktur ve bu delîlin ise ancak neces-i bâtınîden ibârettir, binâenaleyh var git rûhunun ağzıyla bu neces-i bâtınî olan şirki yeme-

ye devâm et! Ve dâimâ da rûhunun ve aklının gözü bu neces-i bâtinîye bakıp dursun. Zîrâ bu deflîne ve hünerine i'timâd edip insan-ı kâmil kapısına mûrâcaattan kendini müstağnî addetmektesin. Sana lâayk olan şey ancak budur. Bu beyt-i şerifte bir incelik daha vardır. O da budur ki, ulemâ-i zâhire; "eşyâ-da necâset ve bevl ve sâir eşyâ-yı hasîse vardır, binâenaleyh Hakk'ın zâtı eşyâyâ sâfî olmak lâzım gelse, hâşâ ki Hakk'ın bunlara da sereyânı lâzım gelir" deyip, muhakkıkların mu'tekadî olan vahdet-i vücûdu inkâr ederler; ve eser olan bu eşyâdan tenzîh ettikleri Hakk'ın zât-ı müessiresini isbât ederler. Hz. Pîr burada işâret buyururlar ki: "Ey âlim-i zâhirî! Mâdemki eser-i ilâhî olan bu eşyânın vücûdunu onun varlığına defl ittihâz ediyorsun, âsâr arasinda senin i'tikâdına göre necâset ve sidik gibi eşyâ-yı hasîse de vardır, binâenaleyh Hakk'ın varlığına bu gibi murdâr ve kokmuş şeyler dahi senin deflin oluyor. Halbuki muhakkıkların nazarında eşyâ arasında hakikatte senin gördüğün neces yoktur. Binâenaleyh onlar sereyân-ı zâtîyi isbât ederlerse, edeb hâricine çıkmış olmazlar. Senin nazarında ise bu murdâr eşyâ sâbittir. Eğer sen onları vücûd-i Hakk'a defl getirir isen, edeb hâricine çıkmış olursun ve ârifler nazarında senin bu deflin kokmuş bir şey olur.

در کفّت دلّ علی عیبِ العَمَى

ای دلیل تو مثال آن عصا

2526. Ey kimse! Senin deflin o deyneğin misalidir. Senin elinde körlük ayıbına delâlet etti.

Ya'nî, ey defl-i akî sâhibi! Ma'rîfet-i Hak için senin ikâme ettiğin defl, körün elindeki değnek gibidir. Zîrâ kör, görmediği için deyneği kendisine rehber ve defl olarak kullanır ve bu deynek onun elinde körlük ayıp ve kusûruna delâlet eder; ve onu gören dahi "Bu zavallı kördür" diye hükmeder. Hakk'ın varlığını isbât için senin getirdiğin âsâr deflîleri de sende körlük ayıbı olduğunu isbât eder. Zîrâ insan gözünü açtığı vakit ilk gördüğü şey varlıktır. O varlıklar hep Hakk'ın varlığıdır. Eşyânın varlığını da Hakk'ın nûr-ı vücûdu ile görür. Nitekim gündüz gözünü açan bir kimse evvelâ ziyâyı görür. Sonra o ziyâ vâsıtasıyla eşyâyı görür. Ziyânın vücûdunu isbâta kıyâm etmek ne kadar abes ise, senin Hakk'ın varlığını isbâta kıyâm etmen dahi öylece abestir ve körlük alâmetidir.

که نمی بینم مرا معذور دار

غلغل و طاق و طرم و گیر و دار

2527. Gulgul ve tâk [u turum] ve cenk: "Görmüyorum, beni ma'zûr tut!" demektir.

"Gulgul", insanların gürültüsü ve şamatası olup burada kıyâsât-ı mantıkiyye dedikodulan murâd buyrulur. "Tâk u turum", tımturâk, hodnümâlık, gösteriş, debdebe ve tantana, ma'nâlarıdır. Ya'nî, ma'rifet-i Hak bahsinde kıyâsât-ı mantıkiyye gulgulesi ve gürültüsü ve senin birtakım mustalahâne sözler ile gösteriş yapman ve kendini halka gösterip hüner satman ve mübâhaselerin ve münâzaraların: "Beni ma'zûr tut, ben körüm, Hakk'ın varlığını görmüyorum, isbâta çalışıyorum!" demek olur.

منادی کردن سید ملک ترمذی که هر که در سه یا چهار روز بسمرقند رود
بغلان مهم خلعت و اسب و غلام و کنیزک و چندین زر دهم، و شنیدن دلقک خبر این
منادی را در ده و آمدن باؤلأق نزد شاه که باری من نتوانم رفتن آنجا و این کار من نیست

Tirmîz Şâhı Seyyid'in, "Filân-ı mühim için her kim Semerkand'a üç yâ dört günde giderse, hil'at ve at ve köle ve câriye ve bu kadar altın veririm!" diye nidâ ettirmesidir. Ve Delkak'in köyde münâdînin bu haberini işitmesi ve ulak ile berâber, "Bir kere ben oraya gidemem, bu benim işim değildir!" diye şâhın nezdine gelmesi

"Delkak", pâdişâhı eğlendiren ve güldüren bir maskaranın ismidir. "Ulak", bu kelime Türkçe "ulaşmak" masdanndan müstak olup, sür'at-i seyr için istihdâm olunan "posta tatan" demektir. Bunlar eski zamanlarda bindikleri hayvanı pek hızlı sürerler ve eğer yolda menzilhâneler olup değiştirilecek hayvan bulunmazsa, hayvan çatlar idi. Nitekim Delkak köyden ulakla berâber gelirken iki hayvanın yolda sakatlandığı âtîde beyân buyurulmuştur. Bu kıssanın yukarıki bahse rabtı budur ki: Vücûd-ı Hakk'ı isbât için ulemâ-i zâhire ve ehl-i tarikat geçinen meşâyıh-ı rûsûm, kürsüler üzerinde birçok deliller gösterirler ve meclislerde birçok mübâhaseler ve münâzaralar yaparlar ve sâmi'lerin zihinlerini teşvîş ederler. Halbuki bunların bu tekellüflerinden "Ben Hakk'ı anlamıyorum ve göremiyorum, beni ma'zûr tut!" ma'nâsı çıkar. İşte bu hâl bu kıssada beyân buyrulmuş Delkak'in telâşına ve latifesine benzer ki, bu latife ve telâş onu sonunda belâya düşürdü.

مسخره او دلقك: دلخواه بود

سید ترمد که آنجا شاه بود

2528. *Tirmid'in Seyyid'i ki, orada şâh idi, onun maskarası dil-hâh olan Delkak idi.*

"Tirmid", Asya'da bir yerin ismidir. Oradaki sâdât sahihü'n-nesebidirler. "Zâl", harfiyle de "Tirmiz" telaffuz olunur. "Dil-hâh", gönlün matlûbu ma'nâsıdır. Ya'nî Tirmiz şehrinin sahihü'n-neseb olan seyyidi orada şâh olmuş idi; ve onun maskarası da onun gönlünün matlûbu olan "Delkak" isminde bir komik ve bir nekre adam idi.

جست اولافی تا شود او مستم

داشت کاری در سمرقند او مهم

2529. *O Semerkand'da mühim bir iş tutardı. O bir ulak aradı, tâ ki, o müstemtim ola!*

Ya'nî, şâhin Semerkand'da görülecek mühim bir işi var idi. Bu işi tamâm-layıcı olmak için bir ulak aradı.

آردم ز آنجا خبر بدهم کنوز

زد منادی هر که اندر پنج روز

2530. *"Her kim beş günde bana oradan haber getirirse, hazîneler veririm!" di-*
[2512] *ye münâdi bağırıtı.*

"Zeden", masdan aslında "vurmak" demektir. Fakat *Burhân*'ın beyânına göre bir isim ile mürekkeb olarak isti'mâl olunduğu vakit birçok ma'nâya gelir. Burada "münâdi zeden", "münâdi bağırıtmak" ma'nâsı münâsıbdır. Türkçe'de "dellâl çağırıtmak" demek olur. Eski zamanlarda Türkiye'de dahi pâdi-şâhların vefâtı ve yerine diğerinin cülûsu, mahallelerde böyle dellâl çağırıtılarak i'ân olunur idi. Ya'nî şâh, "Her kim Semerkand'a beş günde gidip gelir ve oradan bana haber getirirse, ona hazîneler veririm!" diye dellâl çağırıtı.

بر نشست و تا برمد می دوید

دلقك اندر ده بُد و آن را شنید

2531. *Delkak köyde idi ve onu işitti. Bindi ve Tirmiz'e kadar koştu.*

Ya'nî, dellâl çağırılırken Delkak pâdişâhın nezdinde değil idi. Köyde idi ve köyde dellâl işitti. Hemen ata bindi ve Tirmiz'e kadar koştu.

از دوانیدن فرس را زان غط

مرکبی دو اندر آن ره شد سقط

2532. *Atı o nevi'den koşturmaktan dolayı, iki hayvân o yolda sakat oldu.*

"Nemat", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "nevi" demektir. Ya'nî, Delkak Tirmiz'e bir ân evvel yetişmek için bindiği atı sür'at nev'iyle koşturmak-tan dolayı o yolda iki hayvân sakat oldu.

پس به دیوان در دوید از گرد راه وقت ناهنگام ره جست او بهشت

2533. *Yol tozundan divâna koştu. Mûnâsebitsiz vakitte o şâha yol istedi.*

"Divân", burada pâdişâhın ve vezirlerin ve hükûmet adamlarının büyük meclisi demektir. Ya'nî Delkak, köyden tozu dumana katarak koşa koşa geldi ve üstünün başının tozuyla berâber divâna koştu. Pâdişâhın vüzerâsıyla berâber mühim bir işi müzâkere ile meşgul olduğu bir sırada ve mûnâsebet-siz bir vakitte pâdişâhın huzûruna girmek için yol ve izin istedi.

فجفجی در جمله دیوان فتاد شورشی در وهم آن سلطان فتاد

2534. *Divânın cümlesine fısıltı düştü. O sultânın vehmine bir karışıklık düştü.*

Ya'nî, Delkak'in bu sür'at ve acelesinden meclis ehlinin hepsine "Acabâ ne var?" diye bir fısıltı düştü. Sultânın vehmine de "Acabâ memlekete düş-man mı musallat oldu?" diye kanışıklık ânz oldu.

خاص و عام شهر را دل شد ز دست تا چه تشویش و بلا حادث شدست

2535. *"Acabâ ne teşvîş ve belâ hâdis olmuştur?" diye şehirde hâs ve âmın gönü elden gitti.*

یا عدوی قاهری در قصد ماست یا بلای مهلکی از غیب خاست

2536. *"Yâhud, bir kâhir düşman bizim kasdımızda mıdır? Yâhud, bir mühlîk belâ mı gaybdan kalktı?"*

که زده دلقک بسیران درشت چند اسب تازی اندر راه کُشت

2537. *"Ki, Delkak sert seyrâna çarpmıştır! Birkaç Arab atını yolda öldürdü."*

جمع گشته بر سرای شاه خلق تا چرا آمد چنین اشتاب دلق

2538. *"Acabâ Delk niçin böyle acele geldi?" diye halk pâdişâhın sarayına cem' olmuş idi.*

"Delk", Delkak'in muhaffefidir. Ya'nî, Delkak'in bu telâşî şehir halkını da telâşa düşürdü. "Acabâ ne var ki Delkak böyle acele bir haber ile koşup sa-

raya geldi? Ne olduğunu biz de anlayalım!" diye halk pâdişâhın sarayına toplandılar.

از شتاب او و فحش اجتهاد غلغل و تشویش در ترمذ فتاد

2539. *Onun acelesinden ve ictihâdının fahşından Tirmiz'e gulgul ve teşvîş düştü.*

Ya'nî, Delkak'ın böyle köyden acele gelmesinden ve latîfesindeki ictihâdının kötülüğünden Tirmiz şehri halkına gulgule ve teşvîş ve kanşıklık düştü ve onun bu latîfesi bir hükûmet ve inzibât mes'elesi vücûda getirdi.

آن یکی دو دست بر زانو زنان و آن یکی از وهم و اوایی کنان

2540. *O biri iki elini dizine vurucu ve o biri vehminden nâşî vâveylâ edici idi.*
[2522]

Halkın kimi "Eyyvâh! Başımıza ne belâ gelecek?" diye ellerini dizine vurur idi ve bir kısmı da şehre umûmî bir âfet geleceği vehminden nâşî, feryâd ve vâveylâ edici idi.

از نفیر و فتنه و خوف نکال هر دلی رفته به صد گونه خیال

2541. *Feryâddan ve fitneden ve azâb korkusundan her bir gönül yüz türlü ha-yâle gitmiş idi.*

هر کسی فالی همیزد از قیاس تا چه آتش اوفتاد اندر پلاس

2542. *Her bir kimse "Acabâ, pelâsa ne ateş düştü?" diye kuyâs cânibinden bir fal vurdu.*

"Pelâs", sahrâda oturan göçebelerin çadır yaptıkları ve giydikleri kilim ve giyecek demektir. "Âteş üftâden der pelâs", pelâsa ateş düşmek, hâdise-i azîme vuku'undan kinâyedir. "Fâl", burada hükûm-î gaibânedir. Ya'nî, her bir kimse "Acabâ ne gibi bir hâdise-i azîme vâkî oldu?" diye kuyâs cihetinden birbirinden başka gaibâne bir hüküm verdi.

راه جست و راه دادش شاه زود چون زمین بوسید گفتش هی چه بود

2543. *Yol istedi ve şâh ona çabuk yol verdi. Vaktâki yer öptü, ona dedi: "Hey, ne oldu?"*

Ya'nî, Delkak huzûr-ı şâha girmek için yol ve izin istedi ve şâh ona derhâl izin verdi. Vaktâki o zamanlara mahsûs olan merâsim-i hürmet mücibince Delkak yer öptü, pâdişâh ona: "Hey, ne oldu?" diye sordu.

هر که می‌پرسید حالی زآن ترش دست بر لب می‌نهاد او که خمش

2544. *Hler kim o ekşiden bir hâl sordu ise o "Sus!" diye elini dudağı üstüne koyardı.*

Ya'nî, o şâhın huzûruna girinceye kadar, o ekşi yüzlü Delkak'den her kim "Ne var? Ne oldu?" diye bir hâl sordu ise, "Sus!" diye işâretle elini dudağı üstüne koyar ve onları büsbütün merâka düşürür idi.

وهم می‌افزود زان فرهنگ او جمله در تشویش گشته دنگ او

2545. *Onun o ferhenginden vehim ziyâde olurdu. Cümle teşvîş içinde onun hayrâm olmuş idi.*

"Ferheng", hüner ve ma'rifet ve ilim ve edeb demektir. Ya'nî, Delkak'ın gösterdiği o latîfe hünerinden halkın vehmi artardı. Bütün şehir halkı fikir karışıklığı içinde onun o hünerinin hayrânı olmuş idi.

کرد اشارت دلق ای شاه کرم یکدمی بگذار تا من دم زخم

2546. *Delkak işâret etti de dedi ki: "Ey kerem şâhı! Bir dem bırak, tâ ki nefes vurayım!"*

Ya'nî, Delkak şâhın huzûruna girdiği vakit şâh ona "Söyle, ne oldu?" dedi. Delkak dahi pek yorgunluk hâli göstererek işâret edip dedi ki: "Ey kerem şâhı! Biraz müsâade et, tâ ki nefes alayım ve söyleyeyim!" "Dem zeden", söylemek demektir.

تا که باز آید بمن عقلم دمی که فدام در عجائب عالمی

2547. *"Tâ ki aklım bana geri gelsin! Zîrâ acâib bir âleme düştüm."*

Ya'nî, Delkak latîfesini yaldızlamak için aslı olmayan vaz'iyetler gösterip dedi ki: "Aman şâhım bana biraz müsâade et, tâ ki aklım başıma gelsin! Zîrâ ben acâib bir âleme düştüm ve kendimden geçtim."

بعد يك ساعت که شه از وهم و ظن تلخ گشتش هم گلو و هم دهن

2548. *Bir sâat sonra ki şâh vehim ve zandan onun hem boğazı ve hem de ağzı acı oldu.*

Şâh Delkak'e müsâade edip bir müddet bekledi ve bu intizâr esnâsında "Acabâ ne felâket vardır?" diye vehmi ve zannı daha ziyâdeleştirdi. Fakat bu

vehim ve zandan ağzında tükürüğü kurudu, hem boğazı ve hem de ağzı acı oldu.

که ندیده بود دلقک را چنین که ازو خوشتر نبودش هم نشین

2549. *Zîrâ Delkak'ı böyle görmemiş idi ki, ondan daha hoş onun hem-nîşini olmasın!*

Ya'nî, Delkak komik ve maskara bir adam idi. Pâdişâhın her huzûruna girişinde evvelki girişinden daha hoş bir maskaralık yapar ve pâdişâhı güldürür idi. Binâenaleyh Delkak'ı hiçbir vakit böyle ciddi ve telâşlı bir hâl içinde görmemiş idi. Bu sebepten pâdişâha ziyâde vehim müstevlî oldu.

دائما دستان و لاغ افراشتی شاهرا او شاد و خندان داشتی

2550. *Dâimâ hikâye ve latife kaldırırdı. Şâhı o şâdân ve handân tutardı.*
[2532]

Ya'nî, şâh dâimâ meclisinde o Delkak'ı hikâye ve latife îrâd eder bir hâlde görürdü ve o şâh dâimâ mesrûr ve gülme içinde vakit geçirir idi. Aslâ şimdi ki hâli gibi abûsü'l-vech görünmez idi.

آنچنان خندان کردی در نشست که گرفتی شه شکم را با دو دست

2551. *Oturmak vaktinde onu öyle gülücü ederdi ki, şâh iki eliyle karnını tutardı.*

Delkak şâhı oturduğu yerde öyle güldürür idi ki, şâh gülmenin şiddetinden iki eli ile karnını tutardı. Zîrâ karnının içi çok gülmekten pek ziyâde sarılsır idi.

که ز زور خنده خوی کردی تنش رو در افتادی ز خنده کردنش

2552. *Zîrâ gülmenin kuvvetinden onun cismi terler idi. O gülmekten yüz üstü düşerdi.*

"Hûy kerden", ter yapmak demektir. Ya'nî, gülmenin kuvvetinden ve şiddetinden şâhın cismi ter yapardı ve şâh hande etmekten dolayı kendisini tutamayıp yüz üstü düşerdi.

باز امروز اینچنین زرد و ترش دست بر لب می زند کای شه خمش

2553. *Bugün başka, böyle sarı ve ekşi. "Ey şâh! Sus!" diye elini dudağına vuruyor.*

"Bâz", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "başka" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, Delkak her zaman böyle komik olduğu hâlde, bugün başka olmuştur; ve böyle sarı ve ekşi yüzlüdür. Sonra "Ey şâh, sus, biraz müsâade et!" diye ciddiyet gösteriyor ve elini dudağına götürüyor.

وهم در وهم و خیال اندر خیال شاه را تا خود چه آید از نکال

2554. "Acabâ, azâb cihetinden ne gelecek? diye şâhın vehmi vehim içinde ve hayâlî hayâl içinde idi.

Ya'nî, şâhın vehmi kat kat oldu ve hayâlî birbirini ta'kib etti.

که دل شه با غم و پرهیز بود زانکه خوار ز مشاه بس خونریز بود

2555. Zîrâ şâhın gönü gamlı ve perhîzli idi. Çünkü Hârezmşâh çok kan dö-kücü idi.

Ya'nî, o tarafın şâhlarından bulunan Muhammed Hârezmşâh çok kan dö-kücü bir şâh olduğundan, Tirmiz şâhının gönü onun bir gün kendisine tecâvüz edeceğini düşünerek gamlı idi ve Hârezmşâh'tan sakınmak üzere idi.

بس شهان آن طرف را کشته بود یا بحيله یا بسطوت آن عنود

2556. O inâdçı ya hîle ya satvet ile o tarafın çok şâhlarını öldürmüş idi.

Kendi maksadına nâil olmak husûsunda inâdçı olan o Muhammed Hâ-rezmşâh o tarafın şâhlarının çoğunu ya hîle ve tedbîr ile yâhud kuvvet ve satvet ile harb edip öldürmüş idi. Hattâ merkûm, Nefahâtü'l-Üns'te kıssası tafsîlen beyân olunduğu üzere evliyâullâhtan Mecceddîd-i Bağdâdî (k.s.) hazretlerini dahi bî-günâh olarak nehirden boğdurmuş idi.

این شه ترمذ ازو در وهم بود و ز فن دلقک خودان و همش فرود

2557. Bu Tirmiz şâhı ondan vehim içinde idi. 'Delkak'in fenninden muhak-kak onun vehmi ziyâde oldu.

Bu Tirmiz şâhı Seyyid, Muhammed Hârezmşâh'ın tecâvüzünden vehim içinde idi. Delkak'in yaptığı bu latife fenninden "Acabâ Hârezmşâh mı tecâvüz edecektir? Delkak alelacele bu haber ile mi geldi?" diye şâhın bu vehmi arttı.

گفت زوتر باز گو تا حال چیست این چنین آشوب و شور تو ز کیست

2558. Dedî: "Pek çabuk açık söyle! Acabâ hâl nedir? Senin böyle fitnen ve gürültüün kimdendir?"

Şâh Delkak'e dedi: "Haydi pek çabuk açık söyle, acabâ ne gibi bir hâl hâdis olmuştur? Senin böyle köyden acele koşup gelmen ve fitnen ve gürültü ve patırtı etmen kimden dolaydır?"

گفت من در ده شنیدم آنکه شاه زد منادی بر سر هر شاهراه

2559. Dedi: "Ben köyden onu işittim ki, şâh her câdde başında dellâl çağırttı."

که کسی خواهم که تازد در سه روز تا سمرقند و دهم او را کنوز

2560. "Böyle diye ki: "Üç günde Semarkand'a koşan bir kimse isterim ve ona hazîneler veririm!"

گنجها بدهم ورا اندر عوض چون شود حاصل زیغاشم غرض

2561. "Onun haberinden garaz hâsıl olduğu vakit, wazda ona hazîneler veririm!"

Ya'nî, "Semarkand'a acele gidip gelen kimsenin getireceği haberdan mak-sad hâsıl olduğu vakit, o kimseye ıvaz ve mükâfât olarak hazîneler ve birçok paralar veririm!" Dellâl bağırıp bunları söylüyor idi."

من شتایدیم بر تو بهر آن تا بگویم که ندارم آن توان

2562. "Ben senin nezdine onun için koştum ki, diyeyim ki: O kuvveti tutmam!"

"Ey şâh! Ben senin huzûruna, bende o kadar zamanda Semarkand'a gi-dip gelmek kuvveti yoktur, demem için koşa koşa geldim."

این چنین جستنی نیاید از چو من بار این اومید را بر من متن

2563. "Benim gibiden böyle çabukluk gelmez. Bâri bu ümîd için bana teveccüh etme!"

"Çustî", çabukluk ve çeviklik. "Me-ten", "tenîden" masdarından emr-i hâ-zır olup, burada "teveccüh etme!" demek olur. Ya'nî, "Ey şâh! Benim gibi bir adamın elinden bu kadar çabukluk ve çeviklik gelmez. Bâri Semarkand'a sür'atle gidip gelmek ümîdi için bana teveccüh etme ve bu işi benden bekleme! İşte huzûr-ı şâhânene bunu haber vermek için acele ve telâş ile geldim!" dedi.

گفت شه لعنت برین زودیت باد که دو صد تشویش در شهر اوفتاد

2564. Şâh dedi: "Senin bu çabukluğuna la'net olsun! Zîrâ şehir içine yüz teş-vîş düştü."

Şâh Delkak'e cevâben dedi: "Senin bu çabukluğuna ve köyden böyle acele gelişine la'net olsun! Zîrâ şehir halkı içine birçok karışıklık düştü ve herkesi ayağa kaldırdın. Senin acelenin bir ma'nâsı var zannettik."

از برای این قدر ای خام ریش آتش افکندی تو در مرج و حشیش

2565. "Ey maskara! Bu kadardan dolayı sen ollağuma ve ota ateş bıraktın."

"Hâm-rîş", lügatte "ham sakallı" demek olup, maskara ma'nâsından kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'nî, "Ey maskara! Bu kadar aceleden dolayı sen otlak mesâbesinde olan şehre ve ot mesâbesinde olan halka vehim ateşini bıraktın." Herkes "Acabâ ne felâket var?" diye vehme ve ızırâba düştü.

همچو این خامان با طبل و علم که اولاً قاتیم در فقر و عدم

2566. "Biz fakrda ve ademde ulaklarız, diye davullu ve bayraklı bu hâmlar gibi..."

Bu ve âtîdeki beytlerde Hz. Pîr efendimiz Delkak kıssasından alınacak hisseyi beyân buyururlar. "Hâmlar"dan murâd, nefsin sıfatlarından tamâmiyle geçip fânî-fillâh ve bâkî-billâh olmadan mürşidlik da'vâsına kıyâm eden kimselelerdir. "Davul"dan murâd, böyle bir kimse[nin] başına topladığı birtakım ahmakların "Bizim mürşidimiz şöyle kâmindir ve böyle ârifdir ve ehl-i hâldir!" diye halka i'lânâtta bulunmasıdır; ve "bayrak"tan murâd kâzibin kâmillerin ahvâlini taklid etmesidir. Ya'nî, Delkak'ın hâli, hakikatte keyfiyyet-i irşâddan bî-haber olan müddeîlere benzer ki, onlar başına topladıkları birtakım ahmaklar vâsıtasıyla halka karşı kemâl ve irşâd davulunu çalarlar ve ehl-i kemâle taklid bayrağını açarlar ve derler ki: "Biz fakr ve yokluk yolunun ulaklarıyız. Bize tâbî' olanları çarçabuk Hakk'a vâsıl ederiz. Halbuki hakîkî bir mürşid ve insân-ı kâmil herkesi başına toplamaktan kaçır ve kimseyi kendisine da'vet etmez; ve kendisine mürâcaat edenlerin isti'dâdına ve ayn-ı sâbitelerine nazır edip, müstaid olmayanları ba'zı vasâyâ-yı şer'iyye ile başından savar. Bu yalancı mürşidlerin ahvâlî 3. cildin 680 numaralı beytinden 722 numaralı beytine kadar tasvîr buyurulmuştur. Ve ehl-i zekâ ve irfân bunlardan ibret alıp bu yalancı mürşidlerin tuzağına tutulmaz.

لاف شیخی در جهان انداخته خویشان را بازیدی ساخته

2567. Şeyhlik lâfını cihâna atmış, kendini bir Bâyezîd yapmıştır.

Bu maskaralar şeyhlik ve mürşidlik lâfını ve övünmesini halka karşı i'lân etmişler ve kendilerini birer Bâyezîd-i Bestâmî hazretleri gibi kâmil göstermiş-

lerdir. Nüfûz-i nazar sâhibi olmayan birtakım humekâ dahi. Başına toplanıp bunu öyle gördüğü gibi zannetmişlerdir.

هم ز خود سالک شده واصل شده محفلى واکرده در دعوتکده

2568. *Hem kendi sâlik olmuş, vâsıl olmuş; da'vet mahallinde bir mahfil açmış.*

"Mahfil", meclis ve cem'iyet-gâh demektir. Ya'nî, böyle bir maskara hem kendinden sâlik olmuş ve hem de kendi kendine Hakk'a vâsıl olmuştur. Ya'nî birkaç rü'yâ görüp kendisini kâmil ve makâm-ı irşâda vâsıl zannederek Hak yoluna hem kendi kendine sülûk etmiş ve hem de kendi kendine vâsıl olmuştur; ve Hakk'a vusûlü bu kadar kolay bir şey zannederek da'vet mahallinde halkı toplamak için bir mahfil açmıştır. Şâirin birisi bu gibiler hakkında ne güzel söylemiştir: Beyit:

Şeyhimiz kendisini bilmede kalmış âciz
Nerede kaldı ki keyfiyyet-i irşâdı bile!

Ömer Hayyâm dahi bu gibi müddeâleri tezyîfen bir rubâisinde şöyle söyler: Rubâî:

شیخی بز فاحشه گفتا مستی هر لحظه بدام دیگری درستی
گفتا شیخا تو هر چه گفتی هستم ایا تو چنانی نی که نمائی هستی

"Şeyhin birisi bir fâhişe kadına dedi ki: "Sarhoşsun, her lahza başka bir kimsenin tuzağına bağlandın." Fâhişe kadın cevâben dedi: "Ey şeyh! Sen her ne söylersen ben oyum. Fakat insâf et; sen de gördüğün gibi misin ya?"

خانه داماد پر آشوب و شر قوم دختر را نبوده زین خبر

2569. *Dâmâdın evi âşûb ve şer doludur. Kızın kavminin bundan haberi yoktur.*

Bu yalancı mürşidin hâli kendi kendine güveyi olan kimsenin hâline benzer. Meselâ dâmâdın evi âşûb ve şerden, ya'nî düğün içabı olan gürültü ve patırtı ve çalgı çağanak ile doludur. Halbuki nikâh edeceği kızın kavim ve kabilesinin bu düğünden haberi bile yoktur.

ولوله که کار نیمی راست شد شرطهایی که ز سوی ماست شد

2570. *Velvele ki, işin yarısı doğru oldu, bizim tarafımızdan olan şartlar oldu.*
[2550]

Ya'nî, alacağı kız için dâmâdın kendi evinde yaptığı velvele ve gürültü düğün için yapılması lâzım gelen bir iş idi. Onun dâmâd tarafından yapılması

doğru oldu. Bizim dâmâdımız tarafından yapılması icâb eden şartlar hâsıl oldu ve yerini buldu. Bunun gibi mürşid-i nâkısın tekye açıp başına adamlar toplaması ve cem'iyetle zikirler ve hây u hûylar yapması ve kürsülere çıkıp va'z u nasihat etmek irşâd işinin yansıdır. Bu yan iş o mürşid-i nâkıs tarafından yapılmış ve hâsıl olmuştur.

خانها را روفتیم آرامستیم زین هوس سر مست و خوش برخاستیم

2571. *Evləri süpürdük, süsledik. Bu hevesten dolayı sermest ve hoş olarak kalktık.*

Düğün evini süpürdük ve süsledik. Bu zâhirî hazırlık hevesinden dolayı sermest ve mesrûr olañak'ayağa kalktık; ve kezâ mürşid-i nâkıs dahi tekye-sini usûl-i zâhîrîsi vechi ile tertîb edip süsledi ve bu zâhirî tertîbât hevesinden dolayı kendinden geçti ve "tertîbâtum yerinde oldu" diye mesrûr ve sarhoş olarak irşâda kalktı.

زان طرف آمد یکی پیغام نی مرغی آمد این طرف زآن بام نی

2572. *"O taraftan bir haber geldi mi?" Hayır! "O damdan bu tarafa bir kuş geldi mi?" Hayır!*

Bunlar pek a'lâ. Fakat işin yansıdır. "Bu iş tamâm olmak için, ey mürşid efendi! Sana Hak tarafından irşâda me'zûniyet haberi geldi mi? Ve o âlî damdan, ya'nî hakikat-i muhammediyyeden bir mürğ, ya'nî bir insân-ı kâmil gelip seni irşâda me'zûn kıldı mı?" diye sorarsan, eğer lisânen doğru söyler bir adam ise zâhîren ve eğer yalancı ise bâtunen ve hâlen "hayır" diye cevâb verir.

زین رسالات مزید اندر مزید يك جوابی زان حوالیتان رسید

2573. *"Bu mezîd ender mezîd olan risâletler cinsinden o havâliden size bir cevâb geldi mi?"*

"Mezîd ender mezîd risâlet"ten murâd, Zât-ı Hak'tan hakikat-i muhammediyyeye ve hakikat-i muhammediyyeden insân-ı kâmile gelen, vârid olan tebliğlerdir. Ya'nî, "Size vazife-i irşâdî ifâ için Zât-ı Hak'tan hakikat-i muhammediyyeye ve hakikat-i muhammediyyeden sâhib-i irşâd olan bir insân-ı kâmile olan tebliğ ve risâlet cinsinden, o âlem-i ma'nâ havâlisinden bir cevâb geldi mi?" diye sorarsan:

- نی ولکن یار ما زین آگهست زانکه از دل سوی دل لا بد رهست
 2574. "Hayır! *Velâkin bizim yarımız bundan âgâhtır. Zîrâ ki gönülden gönül tarafına lâ-büd yol vardır.*"

"Hayır, böyle bir şey vâki' olmadı. Fakat tarafına mensûb olduğumuz yârimiz ve pîrimiz bizim irşâda teşebbüsümüzden âgâhtır. Biz bu işi onun âgâhlığına istinâden yaparız. Zîrâ ki elbette kalbden kalbe yol vardır."

- پس از ان یاری که اومید شماست از جواب نامه ره خالی چراست
 2575. "Binâenaleyh *öbür yârdan, ki sizin ümûdiniz vardır, nâmenin cevâbından niçin yol hâlidir?*"

"Ey mürşid efendiler! Mâdemki sizin pîr-i tarîkatinizin sizden âgâhlığına ümidiniz vardır, kalbinizden pîrinize gönderdiğiniz nâme-i teveccühe niçin cevâb gelmiyor? Ve bu kalb yolu niçin gönderdiğiniz nâmenin cevâbından hâlidir?" Ma'lûm olsun ki, irşâd keyfiyeti sülûkünü itmâm edip fenâ ve bekâ mertebelerini hâiz olduktan sonra mensûb olduğu kâmilin izniyle olur; ve fenâ ve bekâ mertebelerini hâiz olan bir kimse terbiye edeceği bir sâlikin ahlâkını, meşrebini kendisi söylemeye hâcet olmaksızın kalbine nazar etmek sûretiyle görür ve bilir; ve ona göre ma'nevî ilâçlar ve tedâvîler yapar. Nitekim 4. cildin 1795 ve 1796 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

کاملان از دور نامت بشنوند تا به قمر تار و پودت در روند
 بلکه پیش از زادن تو سالها دیده باشند ترا با حالها

[Ya'ni] "Kâmillerin senin adını uzaktan işitirler. Senin târ ve pûdunun ya'ni ayn-ı sâbitenin ka'nına kadar giderler. Belki sen doğmadan senelerce evvel seni hallerin ile görmüş olurlar."

Binâenaleyh bir sâlikin ahvâl-i bâtunesini görmeyen ve bilmeyen bir kimse mürşid değildir; Ve bir pîrin tarafına intisâb edip bir müddet mücâhede ve riyâzattan sonra bilâ-me'zûniyet irşâda teşebbüs câiz değildir.

- صد نشانست از سرار و از چهار لیک بس کن پرده زین در بر مدار
 2576. *Gizlilerden ve âşikârlardan yüz nişân vardır. Fakat iktifâ et, bu kapıdan perdeyi kaldırma!*

Ya'nî, bu mukallid mürşidlerin bâtınlarından ve zâhirlerinden bizim indimizde birçok nişânları ve sıfatları vardır; fakat ey Mevlânâ, bu kadar söz yeter! Bu tezvîrât kapısından perdeyi kaldırma ve esrânı ifşâ etme!

که بلا بر خویش آورد از فضول باز رو تا قصه آن دلق گول

2577. *O ahmak Delkak kıssasına kadar geri git ki, fuzûlden dolayı kendi üzerine belâ getirdi.*

Ey Mevlânâ! Ahmak Delkak'ın kıssasına geri dön ki, o Delkak latîfede haddi tecâvüz eylediği ve fuzûlluk ettiği için kendi üzerine belâ getirdi. İmdi ey kimse! Bu kıssadan ibret al! Böyle bilâ-me'zûniyet haddi tecâvüz edip fuzûlî olarak mürşidliğe kıyâm edenlerin başlarına Hak tarafından bir belâ geleceğini de anla! Nitekim zamânımızda böyle fuzûlî olarak şeyhlik edenlerin başlarına gelen belâlar şâyân-ı ibrettir.

پس وزیرش گفت ای حق را ستن بشنو از بندۀ کمینه یک سخن

2578. *Sonra vezîr ona dedi: "Ey hakkın direği! Bu hakîr bendeden bir söz dinle!"*

Pâdişâh Delkak'ın köyden böyle bir latîfe kasdiyle acele gelmesini tel'în ettikten sonra orada bulunan vezîr pâdişâha dedi: "Ey hakkın ve adâletin sütunu ve direği olan şâh! Bu hakîr bendenin dahi bir sözünü dinle!"

دلق از ده بهر کاری آمدست رای او گشت و پشیمان شدست

2579. *"Delkak köyden bir iş için gelmiştir. Onun re'y-i döndü ve ona pişman olmuştur."*

"Delkak köyden şehre kadar bu derece sür'atle mutlakâ hayır bir iş için gelmiştir ve bir fikr-i mahsûsu vardır. Fakat şehre geldiği vakit re'y ve fikrini değiştirdi ve o fikrinden pişman olup vazgeçti."

زآب و روغن کهنه را نو می کند او بمسخرگی برون شو می کند

2580. *"Sudan ve yağdan eskiyi yeni yapıyor. O maskaralık ile hâric olucu ediyor."*
[2561]

"Tûl müddet kalmış ve eskimiş yağı yeni yapmak," başka türlü düşünüp başka türlü söylemekten kinâyedir. "Birün-şev", vasf-ı terkîbî olduğuna göre "hâric olucu" demektir. "Birün-şev kerden", "hâric olucu etmek" demek olur. Ya'nî "Delkak başka türlü düşünüp başka türlü söylüyor ve maksadını saklıyor; ve o maskaralık ile kendini bu sakladığı düşünceden hâric olucu ediyor."

او نیام بنمود پنهان کرد کرد بی گمان اورا همی باید فشارد

2581. *"O kını gösterdi, bıçağı gizledi. Şübhesiz onu sıkıştırmak gerektir."*

"Meselâ o kını gösterdi, fakat bıçağı sakladı ve göstermedi. Binâenaleyh o asıl maksadını ızhâr etmek için onu sıkıştırmak gerektir."

پسته را یا جوز را تا نشکنتی نی نماید دل نه بدهد روغنی

2582. "Fısıltı yâhud cevizi kırmadıkça ne içini gösterir, ne bir yağ verir."

"Nitekim fısıltı yâhud cevizi kırmayınca içi meydâna çıkmaz ve bunların içlerinde gizli olan yağlar alınmaz. Bunun gibi Delkak'î de sıkıştırılmalıdır ki, bu husûstaki fikri ve maksadı meydâna çıksın!"

مشنو این دفع وی از فرهنگ او در نگر در ارتعاش و رنگ او

2583. "Onun bu ferhenginden onun bu def'ini dinleme! Onun titremesine ve rengine bak!"

"Ferheng", "ilim ve hüner" demek olup burada "hîle ile tedbîr-i idârî" mu râd buyrulur. Ya'nî, "Ey şâh! Sen Delkak'in kendisine vâki' olacak tazyîki def' için hîle ile yapacağı tedbîr-i idârîsine kulak asma! Ve onun bu tedbîrini def' et! Onun zâhirinde görülen titremesine ve renginin bozulmasına bak! Eğer bâtınında gizlediği bir hâl olmasa zâhiri böyle mütegayyir olmazdı."

گفت حق سیمام فی وجههم زانکه غمازست سیمو و منم

2584. "Hak, "Onların yüzlerinde onların âlâmetleri vardır" buyurdu. Zîrâ ki âlâmet gammâz ve münimmdir."

"Münim", if'âl bâbindan ism-i fâil olup "birinin sözünü diğerine götüren nemmâm ve gammâz" demektir. "Sîmâ", âlâmet ve eser ma'nâsındır. Bu beyt-i şerifte sûre-i Feth'te olan سیمام فی وجههم (Feth, 48/29) ya'nî "Onların yüzlerinde onların eseri ve âlâmeti vardır" âyet-i kerîmesine ve sûre-i Rahmân'da olan يُعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ (Rahmân, 55/41) ya'nî "Mücrimler âlâmetleri ile tanınır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'nî, "Zîrâ ki eser-i zâhîrî gammâzdır ve nemmâmdır. Bunun için Hak Teâlâ hazretleri sâlihler ve âsîler yüzlerindeki âlâmetlerinden tanınır buyurdu." Nitekim 1. cildin 1291 numarasında da: حق چو سیمو را معرف خوانده است چشم عارف سوی سیمو مانده است [Ya'nî] "Hak sîmâya muarrif ta'bîr etmiştir. Ârifin gözü sîmâ tarafında kalmıştır."

Ve 4. cildin 1790 numaralı beytinin başındaki sûrh-i şerîfte de bu ma'nâ beyân buyurulmuştur.

این مُعَاینِ هست ضد آن خبر که بشر بسرشته آمد این بشر

2585. "Bu muâyin o haberin zıddıdır. Zîrâ ki bu beşer şarâbla yoğurulmuştur."

"Muâyin", müfâale bâbindan ism-i fâildir. "Ta'yin edici ve gösterici" demektir. Bundan murâd, Delkak'ın titremesi ve yüzünün sararmasıdır. Ya'nî, "Delkak'ın yüzünde görülen ve zamirini gösterici olan titremesi ve yüzünün sararması, lisânen verdiği haberin ve sözün zıddını beyân ediyor. Binâenaleyh o her ne kadar lisânen ben bu hareketimi sizi güldürmek için yaptım, diyor ise de yüzünde görülen âlâmet bu hareketinin iç yüzü böyle olmadığını gösteriyor."

گفت دلقک با فغان و با خروش صاحباً در خون این مسکین مکوش

2586. *Delkak fîğan ve'şurûş ile dedi: "Ey musâhib! Bu miskînin kanına sa'y etme!"*

Delkak vezîrin pâdişâha karşı bu sözleri söylediğini işitince pek müteessirâne bir sûrette vezîre hitâben dedi ki: "Ey pâdişâhın vezîri olan musâhib-i muhterem! Bu gibi sözler ile pâdişâhı öfkelenendirip, bu benim gibi fakîrin kanına ve i'dâmına çalışma!"

بس گمان و وهم آید در ضمیر کآن نباشد حق و صادق ای امیر

2587. "Ey emîr! Zâmîre çok vehim ve gümân gelir ki, o hak ve sâdık olmaz."

Ya'nî, "Ey vezîr olan bey! İnsanın kalbine birçok vehimler ve zanlar gelir. Fakat o vehim ve zan hadd-i zâtında doğru değildir. Zîrâ vehim insanın vücûdunda, âfâkta olan şeytanın nazîridir. Şeytan insanları nasıl yanlış yollara sevk ederse, vehim de varı yok, yoğu var gösterir ve insanı idlâl eder."

إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ أَيْ وَزِيرٌ نِيسْتِ اسْتِمِ رَاسْتِ خَاصِهٖ بِرِ فَقِيرِ

2588. "Muhakkak zannın ba'zısı günâhtır, ey vezîr! Husûsiyle bir fakîr üzerine zulüm doğru değildir."

Bu beyt-i şerifte sûre-i Hucurât'ta olan الظَّنُّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ أَثْمٌ أَيْ وَزِيرٌ (Hucurât, 49/12) ya'nî "Ey îmân eden kimseler! Zannın çoğundan sakınınız! Muhakkak zannın ba'zısı günâhtır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Buradaki "zan"dan murâd, kötü zandır. Binâenaleyh zan iki nevi olur. Biri kötü zan ve diğeri iyi zandır. Âyet-i kerîmede "Zannın ba'zısı günâhtır" kaydıyla kötü zanna işâret ve iyi zan istisnâ buyurulmuş olur. Ef'âl ve ahvâlinde fıska ve zulmü zâhir olmayan mü'minler hakkında sû-i zan câiz değil-

dir ve onları gıybet dahi harâmdır. Fıskını ve zulmünü enzâr-ı nâsta ızhâr eden kimselerin gıybeti ve onlar ile muâmelede hazm ve ihtiyât lâzımdır. Nitekim hadîs-i şerîfte له من القى جلباب الحياء فلا غيبة ya'nî "Hayâ gömleğini kaldırıp atmış olan kimse için gıybet yoktur" buyrulur. Ve hazm ve ihtiyât ise sût'-i zandır. Nitekim 3. cildin 270 ve 271 numaralı beyitlerinde حزم آن باشد که ظن حزم سوء الظن گفته است آن رسول . هر قدم را دام می دان . تا گریزی و شوی از بد بدی ya'nî "Hazm o olur ki, sût'-i zan edesin, tâ ki kaçasın ve kötünden berî olasın!" ve "O Resûl "Hazm sût'-i zandır" buyurdu. Ey fuzûl! Her adım için tuzak bil!" Ya'nî, Delkak sözüne devâm ile dedi ki: "Ey vezîr! Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de "Zannın ba'zısı günâhtır" buyurdu. Binâenaleyh zulmetmek iş başında bulunanlara lâyük değildir. Hele benim gibi bir fakîr hakkında hiç câiz değildir."

از چه گیرد آنکه می خندانندش

شه نگیرد آنکه می رنجانندش

2589. "Şâh onu inciten kimseyi muâhaze etmez. Onu güldüren kimseyi neden muâhaze etsin?"

Ya'nî, "Şâh halîm ve kerîmdir. Kendisini inciten ve müteessir eden kimseyi afv edip muâhaze etmez. Ben ise onu dâimâ güldürürüm ve bu yaptığım hareketi dahi gülünç bir hâl olmak üzere yaptım. Binâenaleyh beni neden muâhaze etsin?"

گفت صاحب پیش شه جا گیر شد کاشف این مکر و این تزویر شد

2590. Sâhibin sözü şâhın indinde yer tutucu oldu. Bu mekrin ve tezvîrin kâşifi oldu. [2571]

Delkak şâhın fikrini kendi aleyhinden çevirmek için bu sözleri söyledi ama, vezîrin sözü pâdişâha daha mu'teber ve makbûl görüldü. Binâenaleyh vezîrin tevehhümüne tebean Delkak'ın bu hareketinde mestûr olması lâzım gelen mekr ve tezvîrin keşfi tarafına meyil edici oldu.

گفت دلقک را سوی زندان برید جابلوس و زرق او را کم خرید

2591. "Delkak'ı zindân tarafına götürünüz. Onun yaltaklanmasını ve riyâsını az satın alınız!"

"Câblûs", aldatıcı ve yaltaklanıcı ve tatlı dilli. "Zerk", riyâ ve nifâk demektir. Ya'nî, pâdişâh Delkak'ı tazyîke karar verip dedi ki: "Delkak'ı alın, zindâna götürün! Gerçi o maskaralık ile sizi güldürmeye ve yapacağınız tazyîkâtı tahfi-

fe çabalar ve sizin tab'ınız dahi ona mülâyemet göstermek cihetine meyl eder. Onun maskaralıklarına az gülünüz ve ona karşı dâimâ ekşi yüzlü olunuz!"

می‌زیدش چون دهلُ اشکم تهی تا دهل وار او دهمان آگهی

2592. "Ona karnı boş davul gibi vurunuz, tâ ki o bize davul gibi âgâhlık versin!"

"Delkak'e merhamet etmeyip, içi boş davula vurur gibi vurunuz! Davul nasıl ses çıkarırsa, o da bânında gizlediği fikri bize ızhâr etsin!" Nitekim "biz fenâ makâmındayız" diye kemâl da'vâsında bulunan yalancı mürşidler, başlarına bir belâ-yı ilâhî geldiği vakit, bâtunlarında sakladıkları sıfât-ı beşeriyyelerini ızhâr ederler.

تُر و خشک و پُر و تی باشد دهلُ بانگ او آگه کند ما را ز کل

2593. "Davul yaş ve kuru ve dolu ve boş olsa, onun sesi bizi hepsinden âgâh eder."

"Davulun derisi yaş mıdır, kuru mudur ve içi dolu mudur, boş mudur? Ço-mak vurulduğu vakit bizi tamâmiyle kendi hâlinde âgâh eder. Zîrâ yaş derinin sesi başka ve kuru derinin sesi başkadır; ve kezâ içi dolu olan davul ile boş davulun sesi başka başka çıkar." Bunun gibi belâ vaktinde cismi sıfât-ı beşeriyyeden kurumuş ve içi boşalmış olan insân-ı kâmilin ef'âli ve akvâli başkadır; ve cismi sıfât-ı beşeriyye ile yaş ve bânını bu sıfatlar ile dolu olan nâkûsın ef'âli ve akvâli dahi başkadır.

تا بگوید سر خود از اضطرار آنچنانکه گیرد این دلها قرار

2594. "Nihâyet ıztırârdan dolayı kendi sırrını söyler. Öyle ki, bu gönüller karar tutar."

"Delkak nihâyet, dayak ıztırârından dolayı bânında sakladığı sır ne ise, onu dosdoğru olarak meydâna çıkarmaya mecbûr olur; ve onun bu doğru sö-züne karşı gönüllerde bir karar ve inanmak hâsil olur."

چون طمانینست صدق با فروغ دل نیارامد گفتار دروغ

2595. "Mâdemki sıdk fûrûğlu olan tuma'nînettir, gönül yalan söz ile râhat etmez."

"Tuma'nînet", bir şeye i'timâd ve rabt-ı kalb edip onunla râhat ve sükû-net bulmak demektir. Bu beyt-i şerifte رية الصدق طمانينة وان الكذب رية ya'nî "Mu-

hakkak sıdk tuma'nînet ve kizb reybettir" hadis-i şerifine işâret buyurulur. Ya'nî, "Mâdemki bu hadis-i şerif mûcibince nûrlu olan doğru söz kalbe inanmak duygusu ve sükûnet verir, binâenaleyh gönül yalan söze inanmaya meyil etmez ve sükûnet bulmaz."

کذب چون خس باشد و دل چون دهان خس نگردد در دهان هر گز نهان

2596. *Yalan, çöp gibi ve gönül ağız gibi olur. Çöp aslâ ağızda gizli olmaz.*

Ya'nî, yalan söz ağıza giren bir çöp gibidir. Bu ağıza giren çöp nasıl ağızda gizli kalmaz ve hiss olunur ise, ağız mesâbesinde olan kalbe giren çöp mesâbesindeki yalan söz dahi öylece kalbde hiss olunur.

تا درو باشد زبانی می‌زند تا بدانش از دهان بیرون کند

2597. *Onda oldukça, ilim ile ağızdan çıkarmak için, bir dil vurur.*

Ya'nî, insân, o çöp ağızda durdukça dilini o çöpe temâs ettirerek ilim ve usûl ile boğazına kaçırmadan dışarıya çıkarıp atar.

خاصه که در چشم افتد خس ز باد چشم افتد در نم و بند و گشاد

2598. *Husûsiyle ki, göze rûzgârdan çöp düşer; göz, yaşa ve kapama ve açmaya düşer.*

Hele rûzgârdan göze çöp kaçarsa, gözün hiç tahammülü yoktur. Derhâl yaşanır ve o çöpü dışarıya atmak için açılıp kapanmak ile meşgûl olur. Evvelki beyt-i şerifte kalbin ağıza teşbîhi kulûb-i âmmeye ve bu beyitte göze teşbîhi kalb-i kâmile nazaran vâki' olmuştur. Zîrâ kâmilin kalbi göz mesâbesindedir.

ما پس این خس را زنیم اکنون لکد تا دهان و چشم ازین خس وارهد

2599. *İmdi biz şimdi bu çöpe tekme vuralım, tâ ki ağız ve göz bu çöpten kurtulsun!*

İmdi biz çöp gibi olan yalan sözlere karşı, firâset ayağı ile bir tekme vuralım, tâ ki kalbimizin ağız ve gözü bu çöpten kurtulsun!

گفت دلقک ای ملک آهسته باش روی حلم و مغفرت را کم خراش

2600. *Delhak dedi: "Ey şâh, yavaş ol! Hilmin ve mağfiretin yüzünü az tırmala!"*

[2581]

Delkak pâdişâhın bu sözlerine karşı dedi: "Ey şâh, yavaş ol! O ahlâk-ı hamîdeden olan hilmin ve afv ve mağfiretin yüzünü, sıfat-ı gazabın turnakları ile az tırmala!" "Kem harâş", "az tırmala" ta'bîriyle ba'zan sıfat-ı gazabın dahi ızhân lâzım geleceğine işâret buyrulur. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Zât-ı azîmü's-şânın رَغَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ (Fetih, 48/6) [ya'nî "Allah onlara gazablandı."] âyet-i kerîmesinde gazab ve رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ (Beyyine, 98/8) [ya'nî "Allah onlardan râzî oldu"] âyet-i kerîmesinde dahi rızâ sıfatlarıyla tavsîf buyurdu. Ve insan ise cemî'-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazhandır. Binâenaleyh iktizâ-yı hâlê göre kendisinden gazab sıfatının zuhûru dahi tabîidir. Şu kadar ki, bu gazab nefsin fevranı ile olursa mezmûmdur; Hak için olursa makbûldür. Nitekim âtide izâh buyrulur.

تا بدین حد چیست تعجیلِ نَمَ من نمی برم بدست تو دَرَمَ

2601. "Bu hadde kadar nîkmetleri ta'cîl nedendir? Ben uçmuyorum. Senin elindeyim; beni yırt!"

"Nîkam", ukûbet ile mükâfât etmek ma'nâsına olan "nîkmet"in cem'idir, "azâblar ve gazâblar" demek olur. Ba'zı şârihler "derem" kelimesindeki "der" in zâid olduğunu beyân etmişlerdir. Fakat "deriden" masdarnın emr-i hâzır olmak münâsib görünür. Şu hâlde "der-em", "beni yırt ve kahr et!" ma'nâsına gelir. Ya'nî, "Ey şâh! Benim hakkımda bu derece gazâbları ve azâbları ta'cîl etmenin sebebi nedir? Ben uçup kaçmıyorum. Senin elindeyim. Teennî et; eğer icâb ederse beni yırt ve kahret!"

آن ادب که باشد از بهر خدا اندران مستعجلی نبود روا

2602. O te'dîb ki Allah için olur, onda müsta'cillik câiz değildir.

Ya'nî, bir hâkim bir kimseyi Allah için te'dîb etmek isterse, bu te'dîb ve cezâ husûsunda hâkimin müsta'cilliği ve âcil olması câiz değildir. Bilakis te-ennî ile hareketi adle muvâfık olur.

و آنچه باشد طبع و خشم عارضی می شتابد تا نگردد مرتضی

2603. 'Ue o şey ki, tab' ve ârızî olan hısm ola ve murtazâ olmamak için acele eder.

Ve fakat bir kimsenin te'dîb ve cezâsı tab'-ı nefsanî ve ârızî olan öfkeden dolayı olursa bu öfkenin hükmü geçip kendisinde sıfat-ı rızâ hâsıl olmamak için acele eder ve nefsindeki intikâm zevkine mağlûb olur.

انتقام و ذوق آن فایت شود

ترسد ار آید رضا خشمش رود

2604. *Korkar ki eğer rızâ gelirse onun öfkesi gider. İntikâm ve onun zevki fâit olur.*

Zîrâ o kimse korkar ki, eğer kendisinde sıfat-ı rızâ hâsıl olursa, bu sıfatın zıddı olan gazabı ve öfkesi gider. İntikâm duygusu ve nefsinin intikâm alma zevki fevt olur. Zîrâ nızâ sıfatı su ve gazab sıfatı ateş gibidir. Rızâ sıfatı gelince gazab ateşi söner.

Menkibe: "İmâm-ı Hüseyin (a.s.) hazretleri bir sofrada bulundukları esnâda sofraya yemek getiren köleleri dikkatsizlik sebebiyle yemeği hazretin üzerine döker. Hz. İmâm nazar-ı infîâl ile köleye baktığı vakit köle الْكَاطِمِينَ الْأَعْيَطَ (Âl-i İmrân, 3/134) ya'nî "Allâh Teâlâ cenneti öfkelerini yutanlar için hazırlamıştır" âyet-i kerîmesini okur. Hz. İmâm cevâben: "Öfkemi hazm ettim" buyururlar. Köle âyet-i kerîmenin alt tarafı olan وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ (Âl-i İmrân, 3/134) ya'nî "Nâsdan afv ediciler(e) dahi cenneti hazırlamıştır" cümlesini okur. Hz. İmâm cevâben: "Seni afv ettim" buyurur. Köle yine bu cümlemin mâba'di olan وَاللَّهُ يَحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (Âl-i İmrân, 3/134) ya'nî "Allâh Teâlâ ihsân edenleri sever" âyet-i kerîmesini dahi okur. Hz. İmâm: "Seni Allah rızâsı için âzâd ettim!" buyurur."

شهوت کاذب شتابد در طعام خوف فوت ذوق هست آن خود سقام

2605. *Kâzib olan şehvet taâmda acele eder. Zevkin fevti korkusu vardır; o ise marazdır.*

Ya'nî, mi'dede yalancı bir şehvet ve istek olduğu vakit, bu şehvet yemek tarafına acele eder. Zîrâ biraz yemeğe sabretse, yemek yemek zevki gidecek ve yerine isteksizlik gelecektir. Binâenaleyh "Aman bu zevk gitmesin de taâmın lezzetini duyayım!" diye yemeğe acele eder. Halbuki iştihâ-yı kâzib mi'denin bir hastalığıdır. Atış-ı kâzib ve susamak dahi böyledir. İşte zevk-ı intikâm dahi böyle şehvet-i kâzibe gibidir. Sabır ile zâil olur.

تا گواریده شود آن بی گره

اشتها صادق بود تأخیر به

2606. *İştihâ-yı sâdık olur, te'hîr iyidir, tâ ki o kerîhsiz hazm olmuş ola!*

"Girih", "kerih" ma'nâsinadır, "nâhoş olan ve iğrenme veren" demektir. Ya'nî, iştihâ-yı kâzibde sabr olunursa iştihâ sâdık olur. Binâenaleyh yemeğe acele etmeyip te'hîr etmek evlâdır. Tâ ki bu iştihâ-yı sâdık sebebiyle yenilen yemek mi'dede nâhoş olmayarak hazm olmuş olur. Ya'nî gazab hâlinde hük-

mü terk edip teemmül etmelidir. Tâ ki o gazabın nefsânî mi yoksa Hakkânî mi olduğu bu teemmül neticesinde zâhir olsun!

تا ببینی رخنه را بندش کنی

تو بوی دفع بلایم می زنی

2607. "Sen beni def'-i belâ için dövüyorsun, tâ ki rahneyi göresin, onu bağlayasın!"

"Rahne", "yırtık ve yıkık" demektir. Burada murâd, Delkak'in telâş ile şehre gelmesi üzerine erbâb-ı hükûmet ve halk arasında teşevvüş-i fikr ve karışıklık husûle gelmesidir. Ya'nî, "Ey şâh! Benim hareketimden dolayı şehrin âsâyişi ve emr-i idârede rahne husûle geldiğini görüyorsun ve o rahneyi bağlamak istiyorsun ve beni bu belânın def'i için dövüyorsun."

غیر آن رخنه بسی دارد قضا

تا ازان رخنه برون ناید بلا

2608. "Tâ ki o rahneden hârice belâ gelmeye! Onun gayrı kazânın birçok rahnesi vardır."

"İstersin ki, o intizâm-ı idârede hâsıl olan o rahneden dışarıya bir belâ-yı idârî çıkmasın! Halbuki hâdisât-ı kevnîyyenin kâffesi kazâ-yı ilâhiye bağlıdır. Binâenaleyh onları bu gibi zevk-i intikâm tedbîrleriyle def' etmek mümkün değildir."

چاره احسان باشد و عفو و کرم

چاره دفع بلا نبود ستم

2609. "Zulüm def'-i belânın çâresi olmaz. Çâre ihsân ve afv ve kerem olur."

Ya'nî, "Nefsin hazzına mağlûb olup zevk-i intikâma meyletmek bir zulümdür; ve zulüm ise def'-i belânın çâresi olamaz. Eğer şâhlar memleketlerindeki belâ-yı idârilere çâresini isterlerse, o çâre ve tedbîr halka ihsân ve mücrimleri afvetmek ve ızhâr-ı kerem etmektir."

دَاوِ مَرْضَاكَ بِصَدَقَةٍ يَا قَتِي

گفت الصدقة ترد للبلآ

2610. "Sadaka belâyı redd eder" buyurdu. Ey delikanlı! Sen hastalarına sadaka ile ilâç et!

Ya'nî, ihsân ve afv ve kerem sadakadır. Resûl-i Ekrem Efendimiz الصدقة ترد البلاء وتريد العسر ya'nî "Sadaka belâyı def' eder ve ömrü ziyâde eder" buyurdu. Ya'nî, ey âlem-i hayâtta tecrübesiz olan delikanlı! Sen hastalarını, muhtâclara ihtiyâcları olan şeyleri vermekle tedâvî et! Ma'lûm olsun ki "sadaka" riyâ-

sız ve süm'asız, sıdk ve ihlâs ile, Allah rızası için verilen maldan ibârettir. Fakat *Sahihayn*'da mezkûr صدقه معروف ya'nî "Her bir emr-i ma'rûf sadakadır" hadîs-i şerîfî mûcibince zulûmden ve şer'den tevakkî dahi sadaka hükmündedir. Zîrâ bunlardan tevakkî etmek emr-i ma'rûftur. Binâenaleyh beyt-i şerîfte sadaka ile bu ma'nâya da işâret buyrulur. İkinci mısra' dahi bu ma'nâyı müeyyiddir. Zîrâ paraya muhtâç olanlar fakr ile ma'lûldür, onların tedâvisi para vermekle olur; ve kabâhatliler haklarında lâhuk olacak cezâ korkusuyla ma'lûldür. Onların tedâvisi dahi afv ile olur. Velhâsıl her bir kimse bir ihtiyâç illeti ile ma'lûldür. Onların tedâvisi dahi bu ihtiyâçlarının te'mini ile olur.

صدقه نبود سوختن درویش را کور کردن چشم حلم اندیش را

2611. "*Fakîri yakmak, hilim düşüncü olan gözü kör etmek sadaka olmaz.*"

"Ey şâh! Senin hilim sıfatını düşüncü olan kabâhatlinin ümîd gözünü, sıfat-ı gazab ile kör etmek ve benim gibi bir fakîri gazab ateşiyle yakmak, Resûl-i Ekrem hazretlerinin vesâyâsına muhâlif olduğundan sadaka olmaz."

گفت شه نیکوست خیر و موقعش لیک چون خیری کنی در موضعش

2612. Şâh dedi: "*Bir hayrı eğer kendi mevzi'inde yapar isen, hayır ve onun mevki'i iyidir.*"

Şâh Delkak'in bu sözlerine cevâben dedi: "Fakat bir hayrı eğer yerinde yaparsan o hayır iyidir ve onun yeri de iyidir. Yerine masrûf olmayan hayır, ayn-ı şer' olur ve onun konulduğu yer dahi fenâ olur.

موضع رخ شه نهی ویرانیست موضع شه اسب هم نادانیت

2613. "*Rahun mevzi'ine şâhı koyarsan vîrânlıktır. Şâhın mevzi'i at dahi nâ-dânlıktır.*"

"Ruh" ve "şâh" ve "esb", satranç oyununda kullanılan mührelerin isimleridir. Ya'nî, "Meselâ satranç oyununda "ruh" taşının yerine "şâh" taşını koyarsak ters olur ve oyun berbâd olur. Ve kezâ "şâh" taşının konacağı hâne-ye "esb" taşını koyarsak câhillik olur; ve satranç oyununu bilmediğine hükmlenir."

در شریعت هم عطا هم زجر هست شاهرا صدر و فرس را در گهست

2614. "*Şerîatte hem atâ hem zecr vardır. Şâh için sadr ve at için dergâh vardır.*"

“Şer’-i ilâhîde atâ ve ihsân etmek vardır. Nitekim Hak Teâlâ ^{وَاللَّهُ يُحِبُّ} ^{المحسنين} (Âl-i İmrân, 3/134) ya’nî “Allâh Teâlâ ihsân edicileri sever” buyurur. Vê kezâ zecr ve men’etmek dahi vardır. Nitekim âyet-i kerîmede ^{وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا} (Nûr, 24/2) ya’nî “Zinâ eden kadın ile erkeği dövdünüz. Allâh’ın dininde onlara merhamet etmeyiniz!” buyurulur. Ve muâmelât-ı nâs arasında da her şeyin bir münâsib yeri vardır. Meselâ pâdişâh için sadr ve yüksek makam vardır; ve at için dahi pâdişâhın kapısı vardır. Pâdişâhın kapıda oturması ve aun sadrda durması ters ve zulüm olur.”

عدل چه بود وضع اندر موضعش ظلم چه بود وضع در ناموقعش

2615. “*Adl ne olur? Onu mevzi'ine koymaktır. Zulüm ne olur? Onu mevki'inin gayrına koymaktır.*”

Ya’nî, “Adl ne demektir? Bir şeyi lâıyk olduğu mahalle koymaktır. Zulüm ne demektir? Bir şeyi lâıyk olduğu yerden başka yere koymaktır.”

نیست باطل هر چه یزدان آفرید از غضب و زحلم و ز نصح و مکید

2616. “*Hâlık gazabdan ve hilimden ve nasîhatten ve mekrden her neyi yaratı ise, bâtil değildir.*”

“Nush”, nasîhat etmek. “Mekîd”, mekr ve hubs ma’nâsınadır. Ya’nî, “Hâlık Teâlâ hazretleri bu âlem-i sûrette gazabdan ve hilimden ve nasîhatten ve mekr ve hubsten her neyi yarattı ise, hiçbirisi bâtil değildir. Nitekim âyet-i kerîmede ^{وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا} (Sâd, 38/27) ya’nî “Biz göğü ve yeri ve onların arasında olan şeyleri bâtil olarak yaratmadık” buyurulur. Binâenaleyh gazab ve hilim sıfatları yerlerinde masrûf olmak şartıyla makbûldür; ve bu âlem-i sûrette esmâ-i ilâhiyye muktezâsı olarak sâlihîn ve fâsıkın vücûdu zarûrîdir. Binâenaleyh nasîhat etmek sâlihînin ve mekr ve hubs fâsıkların işidir.

خير مطلق نیست زینها هیچ چیز شر مطلق نیست زینها هیچ نیز

2617. “*Bunlardan hiçbir şey hayr-ı mutlak değildir. Bunlardan hiçbir şey şerr-i mutlak değildir.*”

Ya’nî, “Gazab ve hilim gibi ahlâkın hiçbirisi sûret-i mutlakada hayır değildir ve mutlak şer dahi değildir. Zîrâ her birisi mevzi'ine göre değişir. Meselâ sıfat-ı hilmi, tasavvur ve tasmîm ile bir kimseyi öldüren adam hakkında isti'mâl edip onu kısâs etmemek şer olur. Hayır olan hâl, onu kısâs etmektir; ve nefsin ve ırzını müdâfaa için bir kimseyi öldüren adama da gazab edip kısâs

etmek dahi şer olur. Binâenaleyh ona karşı halimâne davranıp kısas etmemek hayır olur. Nitekim cezâ kânûnlarındaki hükümler dahi buna göredir. Velhâsıl âlemde hayır ve şerr-i mutlak yoktur. Hayriyet ve şerriyet mukayyedir."

نفع و ضرر هر یکی در موضعت علم ازین رو واجبست و نافعست

2618. *Nef' ve zarar her biri yerindedir. İlim bu yüzden vâcib ve nâfi'dir.*

Bu âlem-i sûrette nef' ve zararın herbiri yerindedir. Zîrâ "nef", Nâfi' ism-i ilâhîsinin ve "zarar" "Dâr" ism-i şerîfinin iktizâsıdır. Binâenaleyh ilm-i esmâî ve sıfâtî kullar üzerine vâcibdir ve fâidelidir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz ve sıfâtî kullar üzerine vâcibdir ve fâidelidir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz "يا أيها الناس اعلموا أن العلم فريضة لكل مسلم ومسلمة" ya'nî "İlim talebi herbir müslim erkek ve kadın için farzdır" buyurulur ve diğer bir hadîs-i şerîflerinde dahi الله تفكروا فی آلاء الله ya'nî "Allâh Teâlâ'nın âlâsında ya'nî esmâ ve sıfâtında tefekkür ediniz!" buyurulur. Zîrâ bu ilim vâsitasıyla insan hayır ile şerri tefkîk edebilir; ve bu ilim sâyesinde sıfât-ı celâliyyeyi ehl-i celâle ve sıfât-ı cemâliyyeyi de ehl-i cemâle tahsis edebilir.

ای بسا زجرى که بر مسکین رود در ثواب از نان و حلوا به بود

2619. *Ey, ne çok bir zecr vardır ki, miskîn üzerine gider; sevâbda ekmekten ve helvadan iyi olur.*

Ey kimse! Miskîn ve fakîr üzerine vâkî' olan ne çok bir zecr ve cezâ vardır ki, bu zecr ve cezâ sevâb husûsunda o fakîre ekmek ve helva vermekten daha fâideli ve iyi olur. Zîrâ o zecr ve cezâ yerinde vâkî' olduğu için, adl olur.

زانکه حلوا بی‌اوان صفرا کند سیلیش از خبث مستقا کند

2620. *Zîrâ ki vakitsiz helva safrâ yapar. Tokat onu hubsten temiz yapar.*

[2601] "Evân", vakit ve hîn; "müstenkâ", temizlenmiş demektir. Ya'nî, meselâ tab'ında harâret gâlib olan bir hastaya, o harâret geçmeden, vakitsiz helva ve tatlı verilirse, onda safrâ yapar. Bunun gibi ba'zı kimseye hiddet ve şiddet göstermek icâb ettiği vakit, ona helva mesâbesinde olan hilim ile muâmele etmek, onun safrâ mesâbesinde olan kötü ahlâkının büsbütün kararmasına sebeb olur. Bilakis tokat vurmak ahlâk-ı mezmûme hubsünden ve fenâlığından o fakîri temizler.

سیلی در وقت بر مسکین بزن که رهند آنش از گردن زدن

2621. *Bir tokadı vaktinde miskîne vur ki, onu boynu vurulmaktan kurtararın!*

Bir tokadı vaktinde miskine vur ki, o kötü ahlâkına revâç vererek büsbütün azgın olmasın! O bir tokat daha büyük fenâlığa cür'et etmesine mâni olarak onu boynu vurulmaktan kurtarsın!

زخم در معنی فند از خوی بد چوب بر گرد او فند نه بر نمد

2622. *Zahm ma'nâda kötü huy üzerine vâki' olur. Sopa kilim üzerine değil, toz üzerine vâki' olur.*

Ya'nî, zahm ve darbe her ne kadar sûrette fakîrin cismine vâki' olur ise de, ma'nâda onun kötü huyu üzerine müteveccihtir. Nitekim sopa her ne kadar sûrette kilim ve hâlî üzerine vurulur ise de, ma'nâda toz üzerine düşer ve sopa kilime ancak tozu çıksın diye vurulur. Bunun gibi sülûkte riyâzat ve mücâhede sopaları da her ne kadar cisme müteveccih görünür ise de hakikatte sıfât-ı nefsânîyyenin kuvvetlerini kırmak içindir.

بزم و زندان هست هر بهرام را بزم مخلص را و زندان خام را

2623. *Her Behrâm'ın bezmi ve zindanı vardır. Bezm muhlise ve zindan hâmadır.*

"Behrâm", Acem şâhlarından birinin ismidir ve Merih yıldızına da derler. Fakat burada mutlak "şâh" ma'nâsıdır. Ya'nî, her şâhın huzûrunda bir meclis-i hâs olduğu gibi bir de huzûrundan uzak zindanı ve hapishânesi vardır. O meclis-i hâs şâhın kendi muhlis bendeleri ve musâhibleri içindir; ve zindan dahi insanlıktan bî-behre olup hayvan tabiatında kalmış olan hamılar içindir.

شق باید ریش را مرهم کنی چرك را در ریش مستحکم کنی

2624. *Yarayı yarmak gerektir ki merhem yapasın; cerâhati yarada müstahkem edersin.*

Ya'nî, meselâ bir yaraya merhem koymak için duyacağı evcâ'ı düşünmek-sizin, behemehâl onun yarasını yarmak ve içindeki cerâhetleri yıkayıp temizlemek lâzımdır. Eğer yarmadan ve temizlemeden merhem koyar isen, yara içindeki cerâhati kuvvetlendirmiş olursun.

تا خورد مرغوشت را در زیر آن نیم سودی باشد و پنجه زیان

2625. *Nihâyet onun altındaki eti yer. Yarım bir fâide ve elli ziyan olur.*

Nihâyet o cerâhat yaranın altındaki eti yer ve tahrib eder. O merhem yara-ya bir fâide etse bile elli zarar vermiş olur ve acımak yüzünden hastanın yarası kangren olur. Bunun gibi kötü ahlâklıların te'dibi emrinde erbâb-ı hü-kûmet tarafından müsâmaha edilmemek icâb eder.

گفت دلقك من نعى گویم گذار من همی گویم نغری بیار

2626. *Delkak dedi: "Ben "Bırak!" demiyorum, Ben "Bir-taharrî getir!" di-yorum."*

Delkak bu sözleri şâhtan dinledikten sonra cevâben dedi: "Ey şâh! Ben sa-na, benim yaptığım hareketi nazar-ı i'tibâra almaktan vazgeç, demiyorum. Belki şunun bunun sözüne kapılarak hakkımda vereceğin hükmünde acele et-me, vicdânında en doğru ve lâıyk olan fikri araştıır, diyorum."

هین ره صبر و تائی در میند صبر کن اندیشه می کن روز چند

2627. *"Âgâh ol! Sabır ve teennî yolunu bağlama! Sabr et ve birkaç gün endî-şe et!"*

"Hükümde müteyakkız ol! Sabır ve teennî yolunu fikrin üzerine bağlama! Sabr et, vereceğin hükmü birkaç gün düşün! Binâenaleyh hükmün en doğru-sunu ver!"

در تائی بر یقینی بر زنی گوشمال من بایقانی کنی

2628. *"Teennîde bir yakîn üzerine vurasın! Benim te'dibimi ikân ile yapasın!"*

"İkân", tahkik üzerine şübhesiz bilmek. "Gûşmâl", tokat, şamar, te'dib, tekdiir demektir. Ya'nî, "Teennî neticesinde hükmünde adle isâbet edesin ve benim te'dibimi şübhesiz bir bilgi üzerine yapmış olasın!"

در روش یمشی مکبّا خود چرا چون همی شاید شدن در استوا

2629. *"Mâdemki istivâda gitmek lâıyk olur, gidişte "Yemşi mükibben" ne için olur?"*

"İstivâ", berâberlik, karâr, sübût, kasd etmek, galebe etmek ma'nâları-nadır. Burada "istikâmet" demektir. Birinci mısra'da sûre-i Mülk'de olan (Mülk, 67/22) *أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ* "Acabâ yüz üzerine sürünerek yürüyen kimse mi, yoksa doğru yol üzerinde kâimen ve seviyyen yürüyen kimse mi daha doğru yolu görücüdür?" âyet-i

kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, "Mâdemki emr-i idârede ve hükûmette istikâmet dâiresinde gitmek ve yürümek lâıyk ve münâsib olur; etrâfî gör-meksizin yüz üstü sürünerek yürümek ne içindir?"

مشورت کن با گروه صالحان بر پیمبر امر شاوَرْهُمْ بدان

2630. "Sâlihler gürûhu ile meşveret et! Peygamber üzerine "Şâvirhüm!" em-rini bil!"

"Binâenaleyh işleri, kalbleri sâf olan sâlihler ile meşveret et! Ve Peygam-ber üzerine Hak Teâlâ'nın وَأَشَاوَرْهُمْ فِي الْأَمْرِ (Âl-i İmrân, 159) ya'nî "Emrde on-lar ile meşveret et!" emrini bil ve bu emirden gâfil olma ki, hükümünde yüzüs-tü sürünerek yürüyenler ve etrâfını göremeyenler gürûhuna dâhil olmayasın!"

أَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَرَىٰ أَيْنَ بُوَد كَز تَشَاوَرِ سَهْوٍ وَ كَز كَمْتَر رُوَد

2631. "Emruhüm şûrâ" bunun için olur. Zîrâ teşâvürden sehv ve eğri pek az gider."

"Sûre-i Şûrâ'da olan وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ (Şûrâ, 42/38) ya'nî "Emrlerinde o sâ-lihler meşveret ederler" âyet-i kerîmesi, doğru yolda seviyyen ve kâimen yü-rümek içindir. Zîrâ erbâb-ı akl ile müşâvereden hükümde sehv etmek ve yan-lış karârlar vermek pek az vâki' olur."

این خردها چون مصباح انورست بیست مصباح از یکی روشن ترست

2632. "Bu akıllar kandiller gibi enverdir. Yirmi kandil birden daha aydınlıktır."

"Bu akıllar nûrlu ve ziyâhı kandillere benzer. Bir kandilin ziyâsı başka ve yirmi kandilin ziyâsı başkadır. Binâenaleyh bir mes'ele hakkında bir aklın düşünüp vereceği hüküm ile yirmi aklın berâberce düşünüp vereceği hüküm arasında isâbet i'tibârıyla çok fark vardır."

بو که مصباحی فند اندر میان مشعل گشته ز نور آسمان

2633. "Ola ki, arada âsumânın nûrundan müsteil olmuş bir kandil olsun!"

Ya'nî, "Câiz ki, bu müşâvere olunan akıllar arasında hakîkat güneşinin ya'nî hakikat-i muhammediyyenin nûrundan parlamış ve nûrlanmış bir akıl kandili ya'nî bir insân-ı kâmil de bulunmuş olsun!"

غیرت حق پرده انگیختست سفلی و علوی بهم آمیختست

2634. Hakk'ın gayreti bir perde yapmıştır. Süflî ve ulvî birbirine karışmıştır.

زانکه میراث از رسول آنست و بس که ببیند غیبها از پیش و پس

2637. *Zîrâ ki Resûl'den mîrâs ancak odur ki, önden ve arkadan ayıbları görür.*

Zîrâ ki Resûl-i Ekrem hazretlerinden ümmetine mîrâs kalan şey ancak o akıldır; ve o akıl his gözünden kaybolan ma'nâları önden ve arkadan görür; ve o aklın gözü her tarafa nâzırdır. Nitekim Resûl-i Ekrem hazretleri hadîs-i şerîflerinde *يا'nî ان الانبياء ماورثوا درهما ولادينارا وانما ورتوا العلم فمن اخذه اخذ حظا وافرا* "Muhakkak peygamberler altın ve gümüş ve para mîrâs bırakmadılar; ve ancak ilmi mîrâs bıraktılar. Binâenaleyh kim ki o ilmi aldı, çok haz aldı" buyururlar. Ulûm-i ledünniyye ve hikemiyyât-ı ilâhiyyenin tahsiline sebep akıl olduğundan, Resûl-i Ekiem hazretleri hadîs-i şerîflerinde zikr-i müsebbib ve irâde-i sebep kabîlinden ilmi beyân buyurmuşlardır. Ve diğer bir hadîs-i şerifte *يا'nî العاقل صديقى والاحق عدوى* "Âkıl benim dostumdur ve ahmak düşmanumdur" buyurmuşlardır. Zîrâ ahmak zâhirde mü'min olsa bile bu hamâkati onu imândan uzaklaştırır; ve âkıl zâhirde münkir bile [olsa] o akıl onu bilâhire imâna takrîb eder.

در بصرها می طلب هم آن بصر که نتا ند شرح آن این مختصر

2638. *Basarlar içinde de o basarı taleb et ki, onun şerhine bu muhtasar tâkat getiremez.*

Gözler içinde de öyle bir insân-ı kâmilin gözünü ve görüşünü taleb et ki, o görüşün yanında bu *Mesnevî* kitabı muhtasar bir şey kalır. Binâenaleyh bu muhtasar olan *Mesnevî* o gözün ve görüşün şerhine kifâyet edemez.

بهر این کردست منع آن باشکوه از ترهب وز شدن خلوت بکوه

2639. *O azametli bundan dolayı terehhübden ve dağda yalnız olmaktan men' etmiştir.*

"Şükûh", mehâbet, azamet, şân ve şevket. "Terehhüb", ruhbanlaşmak. Ya'nî, o azametli ve şevketli olan Resûl-i Kibriyâ hazretleri o insân-ı kâmilî arayıp bulmak ve sohbetinde olmak maksadından dolayı *يا'nî لارهبانية فى الاسلام* "İslâm'da ruhbanîyet yoktur" buyurdu; ve ruhbanlıktan ve dağlarda tenhâ yerlere çekilip ancak kendi icthâdıyla riyâzât ve mücâhedât ile meşgûl olmaktan men' buyurdu. Ve 5. cildin 574 numaralı beytinin başındaki sûrh-i şerîf-te *لا رهبانية فى الاسلام* hadîs-i şerîfi hakkında izâhât geçmiştir.

تا نگرده فوت این نوع التقا کان نظر بختست و اکسیر بقا
 2640. *Tâ ki bu nevi' iltika fevt olmaya! Zîrâ o nazar bahttır ve iksîr-i*
 [2621] *bekâdır.*

Tâ ki bu nevi' iltika ya'nî akl-ı kâmile mülâkî olmak imkânı fevt olmaya! Zîrâ insân-ı kâmilin o gayb görücü olan nazarı baht ve saâdetdir. Ve beka-bil-lâh mertebesine vusûlün iksîri ve müessiridir. Nitekim Ferîdüddîn-i Attâr hazretleri buyururlar. Beyit:

يك دمی بودن بمردان خدا بهتر از صد سال بودن در تقا
"Bir ân merdân-ı Hudâ olan insân-ı kâmiller ile berâber olmak, yüz yıl takvâ-da olmaktan daha iyidir."

Ve Hâfiz-ı Şîrâzî hazretleri de şöyle buyururlar. Beyit:

آنانکه خاکرا بنظر کیمیا کنند آیا بود که گوشه چشمی بما کنند
"O kâmiller ki toprak olan cismi nazar ile kimyâ yaparlar. Acabâ olablir mi ki, bize de göz ucu ile baksınlar."

Ve 2. cildin 2149 ve 2150 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

هر که خواهد همنشینی باخدا گو نشیند در حضور اولیا
 از حضور اولیا گر بگسلی تو هلاکی زانکه جزوی نی کلی
 [Ya'ni] "Her kim Hudâ ile berâber oturmak isterse, evliyâ huzûrunda otursun, de! Eğer huzûr-ı evliyâdan munkatı' olur isen, sen helâke mensûbsun; zîrâ ki cûzsün, küll değilsin."

در میان صالحان يك اصلحیت بر سر توقیعی از سلطان صحیبت
 2641. *Sâlihler arasında bir aslah vardır. Onun [sultandan] fermânının başı*
üzerinde bir sahh vardır.

"Sahh", fermânların mu'teber ve sahîh olduğunu tasdikân baş taraflarına konulan nişân ve işârettir. Ya'nî, Hakk'ın sâlih kulları ve velîleri arasında bir aslah ve mümtâz olan velî vardır ki, onun irşâd fermânının başı üzerinde sultân-ı hakîkî olan Hak tarafından bir "sahh" işâreti vardır. Bu beyt-i şerîfte velîlerin merâtibine işâret buyrulur. Zîrâ bir velî vardır ki, nefsinde kâmilirdi fakat başkasını kemâle getiremez. Diğer bir velî dahi vardır ki, başkasını ancak

sülûkte bir mertebeye kadar terakkî ettirebilir. Daha ilerisine geçiremez. Onu kendinden daha yüksek bir velîye gönderir. Ve bir velî dahi vardır ki, kâmil ve mükemmildir. Müstaid olan sâlik her türlü makamlardan geçirip Hakk'a vâsıl kılar. Bu beyt-i şerifte "aslah" ta'biriyle bu kâmil ve mükemmile işaret buyrulur. "Tevkî", berât ve fermân ma'nâsıdır.

کفو او نبود کبار انس و جن کان دعا شد با اجابت مقترن

2642. *Zîrâ o icâbete mukterin duâ oldu. İnsin ve cinnin büyüklüğü onun küfüvü olamaz.*

Ya'nî, sâlihler arasında en sâlih olan velî, kabûle yakın olan duânın ve talebin aynı ve kendisi oldu. Duânın kendisi olmak budur ki: Ehassu'l-havâssın zübdesinin süzölmüşü olan evliyâ, niyâbet ve hilâfeti hasebiyle murâdât-ı ibâdâtı is'âf ve muhtâcların hâcetlerini tevzi' edicidir. Binâenaleyh bir kulun Hak'tan olan mutâlebâtı için insân-ı kâmile teveccühü kifâyet eder. Nitekim Hz. Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar, Beyit:

همه دعا شده ام من زبس دعا کردن که هر بیند روم زمن دعا خواهد

"Ben çok duâ etmekten hep ayn-ı duâ olmuşumdur. Zîrâ her kim benim yüzümü görürse benden duâ ister."

İmdi insanların ve cinlerin büyüklüğü ve velîleri bu derece-i kemâlde olan velînin küfüvü ve nazîrî olmaz.

در مری‌اش آنکه حلو و حامضست حجت ایشان بر حق داحضست

2643. *Onun mücâdelesinde o kimse ki tatlı ve ekşidir, onların hücceti Hak indinde bâtıldır.*

"Mirî", mücâdele ve inâd; "hulv", tatlı; "hâmız", ekşi; "dâhız", bâtıl olan ma'nâlarıdır. "Hulv"dan murâd, tatlı dil ile münâzara ve mücâdele edenler ve "hâmız"dan murâd, ekşi yüz ile ve sert lisân ile münâzara ve mücâdele edenlerdir. Ya'nî, berâtına Hak tarafından "sahh" işâreti çekilmiş olan kâmil ve mükemmilin huzûrunda tatlı dil yâhud sert lisân kullanmak sûretiyle ilimde münâzara ve mücâdele edenlerin o kâmilî ilzâm için getirdikleri hüccet ve burhân Hak indinde bâtıldır. Zîrâ kâmilin ilmi ilm-i Hak'tır ve ulûm-i zâhiriyye erbâbının getirdikleri hüccetler vehim ile kanşık olan aklın icâd ettiği delillerdir.

که چو ما او را بخود افراشتیم عذر و حجت از میان برداشتیم

2644. *Der ki: "Biz onu zâtımız ile yükselttik. Özü ve hücceti ortadan kaldırdık."*

Ya'nî, Hak Teâlâ o mücâdele edenlere hitâben buyurur ki: "Biz kullan en ziyâde islâh edici olan kâmil kulumuzu zâtımız ve vücûd-i Hakkânîmiz ile yükselttik. İkilik perdesini yırttık. Binâenaleyh ikilik ve hicâb âlemine mahsûs olan özü ve hücceti ve defîli onun nazarından kaldırdık. Onun ilmi hüccete ve delâile müstenid bir ilim değildir ki, bu ilmin ibtâlî için hüccet ve defîl ikâme olunabilsin. Binâenaleyh ilm-i ledünnîyi ibtâl için ulûm-i akliyye erbâbının getirdikleri delâil-i akliyye Hak indinde bâtul olur. Bu beyitlerde sûre-i Şûrâ'da vâki' *وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتَجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ* (Şûrâ, 42/16) ya'nî "Kendisine cevâb verildikten sonra Allâh Teâlâ hakkında cidâl eden kimselelerin hüccetleri Rablerinin indinde bâtıldır" âyet-i kerîmesine telmîh buyurulur.

قبله را چون کرد دست حق عیان پس تحری بعد ازین مردود دان

2645. *Hakk'ın eli vaktâki kibleyi ayân etti, binâenaleyh bundan sonra taharrûyi merdûd bil!*

Hakk'ın kudret eli vaktâki o aslah olan kulunu vücûd-i Hakkânîsi ile kâim kıldı, hakîkatin kiblesi olan o insân-ı kâmilî bu âlem-i sûrette âşikâr etti. Bundan sonra sen "Hakîkatî bulacağım!" diye o hakîkat kiblesini aramayı merdûd bil!

هین بگردان از تحری رو و سر که پدید آمد معاد و مستقر

2646. *Agâh ol! Taharrîden yüzü ve başı çevir! Maâd ve müstekarr zâhir geldi.*

"Maâd", avdet mahallî, "müstekarr", istirahat ve karâr edecek yer demektir. Ya'nî, ey defîl-i akfî sâhibi efendî! Agâh ol! Hakîkat kiblesini aramaktan sarf-ı nazar et! Zîrâ senin dönüp dolaşp nihâyet avdet edeceğin ve avdetten sonra fikrinin istirahat ve karâr edeceği yer olan insân-ı kâmilin huzûru zâhir ve âşikâr oldu. Zîrâ delâil-i akliyye ashâbî bir mes'elede âciz kaldıkları bizzarûre insân-ı kâmile mürâcaat ederler. Nitekim şimendifer yeni icâd olduğu vakit İngiliz mu'teberânından birisi o zamanki Mısır hidîvine: Sizin kitabınız olan Kur'ân'da *وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ* (En'âm, 6/59) ya'nî "Yaş ve kuru yoktur, illaki Kitâb'da zâhîrdîr" âyeti vardır. Bu yeni icâd olunan şimendifer dahi var mıdır? diye sorar. Hidîv: "Ulemâmıza soralım!" der. Ule-

mâ-i zâhir: "Kur'ân'da böyle bir şeye tesâdüf etmedik," deyip cevâbdan âciz kalırlar. Bununla berâber o civârda ma'rûf ve münzevî bir velî varmış. Ona mürâcaat edip sorarlar. O zât buyurur ki: "Evet, şimendifer olduğu gibi, bundan sonra zuhûr edecek daha bizim bilmediğimiz birçok merâkib vardır. Hak Teâlâ sûre-i Nahl'de وَالْخَيْلِ وَالْإِبْغَالِ وَالْحَمِيرِ لَتَرْكَبُوهَا زِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (Nahl, 16/8) ya'nî "Allâh Teâlâ binmeniz ve zînetiniz için atları ve kâhırları ve eşekleri yarattı ve daha sizin bilmediğiniz merâkibi yaratacaktır" buyurur. Ve filhakîka zamânımızda gördük ki, şimendiferden sonra elektrik tramvayları ve otomobiller, zeplinler, tayyâreler yaratıldı ki, beşer bunlara binip seyâhat etmektedirler; ve ihtimâl ki, bundan sonra daha bilmediğimiz birtakım binilip gezilecek şeyler zuhûr edecektir. İşte şu vak'a ulemâ-i zâhîrin ilmi ve anlayışı ile bir veliyy-i kâmilin ilmi ve anlayışı arasındaki farkı gösterir. Menâkıb-ı evliyâda bu gibi hâdisât ve vakâyi' çoktur, zikri uzun olur.

يك زمان زين قبله گر ذاهل شوى سُخْرَهٗ هر قبلهٗ باطل شوى

2647. Eğer bir zaman bu kibleden zâhil olur isen, her bâtil kiblenin mağlûbu olursun.

"Zâhil", unutucu ve gâfil; "suhre", zebûn ve mağlûb demektir. Ya'nî, eğer sen bir zaman bu hakikat kiblesi olan kâminden zâhil ve gâfil olursan, birer bâtil kibleden ibâret olan her müdde'nin mağlûbu ve esîri olursun. "Hakâyık budur" diye o müdde'i senin fikrini ve i'tikâdını zehirleyip durur.

چون شوى تمییز ده را ناسپاس بجهد از تو خطرت قبله شناس

2648. Vaktâki temyîz vericiye şükûrsüz olasın, senden kible tanıyıcı hâtırası sıçrar.

"Hatre", fikre ve akla gelen sûret ve hayâl demektir. Ya'nî, vaktâki senin aklına temyîz verici olan insân-ı kâmile karşı mücâdele etmek sûretiyle "nâsipâs" ya'nî şükûrsüz olasın ve onun kadrini bilmeyesin, kible tanıyıcı olmak fikri ve hatresi senden sıçrar ve kaçır. O insân-ı kâmilli sâir nâkis insanlar mertebesinde görürsün ve ta'zîm etmek lüzûmunu hissetmez olursun. Zîrâ ta'zîm o kâmilin kadrini anlamak sebebiyle hâsıl olur.

گر ازین انبار خواهی بر و بر نیم ساعت هم ز هم دردان میر

2649. Eğer bu anbardan ihsân ve buğday istersen, hem-derdlerden yarım sâat munkatî' olma!

"Birr", ihsân; "bürr", buğday demektir. Ya'nî, eğer bu ilm-i ledünnî anba-
n olan insân-ı kâmiliden ihsân ve ilim ve ma'rifet buğdayını ve zahîresini is-
tersen, idrâk-i hakâyık derdinde olan o kâmilin sâliklerinden yarım sâat bile
munkatî' olma ki, bunlar vâsıtasıyla o kâmile mülâkî olmak ve onun anbâr-ı
ma'rifetinden nasîb almak imkânını bulasın!

که در آن دم که بری زین معین مبتلا گردی تو با بس القرین

2650. *Zîrâ o demde ki, bu muînden munkatî' olasın, sen bi'se'l-karîne mübte-*
[2631] *lâ olursun.*

Zîrâ sen yardımcı olan hem-derd kimseden yüz çevirip munkatî' olduğun
demde kötü arkadaşla ve fenâ musâhibe mübtelâ olursun. Fikrin ve i'tikâdın
perişân olur. Nitekim bu ma'nâyı gösteren âtîdeki hikâyeden ibret al!

حکایت تعلق کردن موش با چغز و بستن پای هر دو برشته

دراز و برکشیدن زاغ موش را بر هوا و معلق شدن چغز و نالیدن

و پشیمانی او از تعلق با غیر جنس و با جنس خود ناساختن

Sıçanın kurbağaya taalluk etmesinin ve uzun iplik ile her ikisinin ayağını
bağlamasının ve karganın sıçanı havaya çekmesinin ve kurbağanın
asılmış olmasının ve onun nâlesinin ve onun hilâf-ı cinsine taallukundan
ve kendi cinsi ile uyuşmadığından pişmanlığının hikâyesidir

بر لب جو گشته بودند آشنا

از قضا موش و چغز با وفا

2651. *Kazâdan bir sıçan ve vefâlî kurbağa ırmak kenarında âşinâ oldular.*

Ya'nî, kazâ-yı ilâhiden dolayı birbirlerinin cinsi olmayan bir sıçan ile bir
vefâlî kurbağa ırmak kenarında birbirlerine tesâdüf edip dost ve âşinâ oldular.

هر صبحی گوشه می آمدند

هر دو تن مربوط میقاتی شدند

2652. *Her iki kimse bir mikâtın merbûtu oldular. Her bir sabâh bir köşeye*
gelirler idi.

Ya'nî, her iki şahıs ve vücûd, musâhabet için bir vakt-i muayyen tahsis etmiş idiler. Her bir sabâh bir köşeye gelip birbirlerine mülâkî olur ve sohbet ederler idi.

از وسوس سینه می برداختند نرد دل با همدگر می باختند

2653. *Gönül oyununu birbiriyle oynadılar. Vesveselerden sîneyi hâlî kıldılar.*

Muhabbetten ibâret olan gönül oyununu birbiriyle oynadılar ve seviştiler. Birbirlerine karşı her türlü vesveselerden sinelerini ve kalblerini hâlî kıldılar. Zîrâ dostluğun ve musâhabetin icâbı birbirlerine karşı şübheli fikirlerden ve vesveselerden kalbin âzâde olmasıdır.

هر دو را دل از تلاقی متسع همدگر را قصه خوان و مستمع

2654. *Her ikisinin gönlü telâkiden müttlesi' birbirine kıssahân ve müstemi' idi.*

Her ikisinin kalbi birbirlerine mülâkî oldukları vakit geniş ve ferâh olur idi. Birbirlerine kıssalar ve hâdiseler söylerler ve biri söylediği vakit diğeri dinler idi.

رازگویان با زبان و بی زبان الجماعة رحمه را تأویل دان

2655. *Dil ile ve dilsiz sır söyleyicidirler. "Cemâat rahmettir" in te'vil bilicisidirler.*

"Dil ile söz söylemek"ten murâd, bâtında mestûr olan fikri lafız ile izhâr etmektir. "Dilsiz söz söylemek"ten murâd, evzâ' ve harekât ile bâtında mestûr olan muhabbeti izhâr etmektir. "Siçan"dan murâd, ehl-i sûret ve "kurbağâ"dan murâd, ehl-i ma'nâdır; ve "ırmak"tan murâd, âlem-i ma'nâdır. Ya'nî bu iki şahsiyet duygulanı birbirlerine gâh dil ve lafız ile ve gâh söz söylemeksizin evzâ' ve harekât ile bildiricidirler. Böyle bir yerde toplanmak ile "Cemâat rahmettir" hadis-i şerîfinin te'vilini bilici idiler. Cemâatin rahmet olması sohbetten dolayı akılların tenevvür etmesindendir. Maahâzâ hayvanların dahi birbirine dilleriyle ve dilsizce surlarını izhâr etmesi müsteb'ad değildir. Çünkü sûre-i En'âm'da (En'âm, 6/38) ya'nî "Yeryüzünde yürüyen hiçbir zi-rûh hayvân ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur, illâki sizin emsâliniz [topluluklar]dır" buyrulur. Binâenaleyh insanlardaki hâlâtın emsâli onlarda da olmak icâb eder.

آن اُسُرُ چون جفت آن شاد آمدی پنج ساله قصه شان یاد آمدی

2656. *O bağlar vaktâki o çiftin sürûru geldi, beş senelik kıssa onların hâtırına gelir idi.*

"Üsür", kitâb vezninde "isâr" kelimesinin cem'idir, "bağlar ve sargılar" demektir (*Kāmûs*). Ya'nî, sıçan ile kurbağa arasında bağlar vaktâki o bir çift arkadaşın sebep-i sürûru olurdu, onların her birinin başından beş sene zarfında geçmiş olan kussa ve sergüzeşt hâtırlarına gelirdi de, bu kussalan birbirlerine söyledikleri idi.

جوش نطق از دل نشان دوستیست بستگی نطق از بی الفتیست

2657. *Gönülден nutkun kaynaması dostluk nişanıdır. Nutkun bağlanması ülfetsizliktendir.*

Ya'nî, gönülde söylemek istihâsı iki kimse arasında dostluk âlâmetidir. Sözü'n bağlanması ve istek hâsıl olmaması iki kimse arasında ülfet arzûsu olmamaktadır. Ya'nî birbirini seven iki kimse biraraya geldikleri vakit zevk ve şevk ile konuşurlar; ve birbirlerini sevmeyen kimseler biraraya geldikleri vakit cebr-i tabiat ile pek az konuşurlar.

دل که دلبر دید کی ماند ترش بلبل کی ماند خموش

2658. *Gönül ki, dilberi gördü, ne vakit ekşi kalır! Bir bülbül gülü gördü, ne vakit sâkit kalır!*

Ya'nî, bir gönül kendi dilberini ve mahbûbunu gördüğü vakit ekşi yüzlü olur mu? Bilakis, beşâsetle tatlı tatlı konuşur. Bir bülbül gülü gördüğü vakit hiç ötmez mi?

ماهی بریان ز آسیب خضر زنده شد در بحر گشت او مُستفّر

2659. *Kızarmış balık Hızır'ın mülâkâtından diri oldu. O, denize firâr edici oldu.*

Bu beyt-i şerif, sûre-i Kehf'de olan kıssaya müsteniddir. Hulâsası budur ki: Mûsâ (a.s.) cenâb-ı Hakk'a: "Yâ Rab! Bu zamanda senin benden daha âlim bir kulun var mıdır?" dedi. Hak Teâlâ dahi: "Benim kendi tarafımdan ilim öğrettiğim Hızır isminde bir kulum vardır. İki denizin birleştiği yerdeki kayada sâkindir," buyurdu. Hz. Mûsâ: "Yâ Rab! Ben orasını nasıl bulurum? Ve o kuluna vâsıl olmamın âlâmeti nedir?" dedi. Hak Teâlâ dahi cevâben: "Bir kızarmış balık al ve dağarcığına koy! O kızarmış balık nerede dirilirse, o kulum oradadır, buyurdu." Hz. Mûsâ bir kızarmış balık aldı ve dağarcığına koydu ve refîki olan Hz. Yûşa' ile yola çıktı. Birçok vakit yürüdükten sonra bir kayaya tesâdüf ettiler ki, o kayadan su fışkırpı denize doğru akar giderdi.

Hızır, Mûsâ'ya orada yorgunluktan uyku galebe etti ve Hz. Yûşa'a: "Sen otur, ben biraz uyuyayım!" dedi. Vaktâki Hz. Mûsâ uykuya daldı, dağarcıktaki kı-zarmış balık dirildi ve akan su içine sıçradı ve akıntı ile denize gitti. Hz. Yû-şa' bu hâdiseyi gördü. Fakat Hz. Mûsâ'ya söylemeyi unuttu. Mûsâ (a.s.) uyandıktan sonra tekrâr yola devâm ettiler. Mûsâ (a.s.) Yûşa'a: "Biraz ye-mek yiyelim!" dedi. Yûşa' dağarcığı açınca hâtırına balığın dirilme hâdisesi geldi ve Mûsâ (a.s.)a söyledi. Mûsâ (a.s.): "Bizim maksûdumuz balığın diril-diği yeri bulmak idi," dedi. Tekrâr geri döndüler ve o kaya tarafına geldiler ve Hızır (a.s.)ı orada buldular.

Bu beyt-i şeriften murâd, ilm-i ledûn sâhibi olan Hızır'a mülâkâtın kızar-mış ve ölmüş balık dirildi ve kendinin devâm-ı hayâtına sebep olan deryâyâ kaçtı. Eğer kalbi ölü olan bir insan böyle bir insân-ı kâmile mülâki olursa, onun da kalbi hayât bulur ve vücûd-i hakîki deryâsına sıçar, demek olur.

یار چون با یار خوش بنشسته شد صد هزاران لوح سر دانسته شد

2660. *Yâr vaktâki latîf yâr ile oturmuş ola, yüz binlerce sır levhini bilmîş olur.*
[2641]

"Hoş" kelimesi, hem "yâr"ın ve hem de "nişeste"nin sıfatı olabilir. Tercü-me yârin sıfatı olduğuna göredir. Eğer "nişeste"nin sıfatı olursa, tercüme "Yâr vaktâki yâr ile latîf bir sûrette oturmuş ise" tarzında olur. Birinci "yâr"dan murâd sâlik ve ikinci "hoş yâr"dan murâd, onun mürebbîsi olan insân-ı kâ-mil olur. Ya'nî, vaktâki sâlik latîf olan insân-ı kâmil ile oturmuş oldu, birçok esrâr-ı ilâhiyye levhini bilmîş oldu. Zîrâ insân-ı kâmil sâlike ulûm-i ledünniyyeyi ve esrâr-ı rabbâniyyeyi ta'lîm buyurur ve sâlik evvelce hiç bilmediği ve anlamadığı şeylere muttali' olur.

لوح محفوظیست پیشانی یار راز کونیش نماید آشکار

2661. *Yârin alnı bir levh-i mahfûzdur. Ona iki günün sırrını açık gösterir.*

Yârin ya'nî insân-ı kâmilin alnı bir levh-i mahfûzdur. Onun alnı sâlike dünyânın ve âhiretin ve zâhirin ve bâtnın sırrlarını apaçık bir sûrette göste-rir. Zîrâ ulûm-i ledünniyyenin idrâkiyle dünyânın ve âhiretin sırları sâlike ma'lûm olur.

هادئ راحت یار اندر قدم مصطفی زین گفت اصحابی نجوم

2662. *Yâr kudûmde yolun hâdisidir. Bundan dolayı Mustafâ "Benim ashâ-bım yıldızlardır" buyurdu.*

"Kudûm", "seferden gelmek" ma'nâsınadır. Burada âlem-i ervâhtan âlem-i sûrete gelmek murâd buyrulur. Ya'nî, yâr olan insân-ı kâmil âlem-i ervâhtan tabiat karanlığındaki âlem-i sûrete gelmiş olan yolculara doğru yolu göstericidir. Bundan dolayı Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz اَصْحَابِي كَالنَّجُومِ بَأَيْهِمْ اَقْتَدَيْتُمْ اهتدیتیم (En'âm, 6/97) ya'nî "Benim ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine iktidâ ederseniz doğru yolu bulursunuz" buyrudur.

انجم اندر ریگ و دریا رهنماست چشم اندر نجم نه کو مقتداست

2663. Yıldızlar kumda ve denizde yol göstericidir. Gözü yıldızla koy ki, o muktedirdir.

Ya'nî, yıldızlar kum çölünde ve denizde gece karanlıklarında yol göstericidir. Nitekim âyet-i kerîmede وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْيَوْمِ (En'âm, 6/97) ya'nî "O Allâh Teâlâ sizin için yıldızlar yarattı ki, karanın ve denizin karanlıklarında onlar ile doğru yolu bulursunuz" buyrulur. Bunun gibi bu âlem-i sûretin tabiat ve kesâfet karanlıklarında gözünü yıldızlar gibi yol gösteren insân-ı kâmile dik! Zîrâ o kâmil kendisine uyulacak bir şahsiyettir. Seni yanlış yola gitmekten ve helâk olmaktan hıfz eder.

چشم را با روی او می دار جفت گرد منگیران ز راه بحث و گفت

2664. Gözü onun yüzü ile çift tut! Bahs ve söz cihetinden toz koparma!

Ya'nî, ey sâlik! Gözünü insân-ı kâmilin yüzünden ayırma! Söylediği sözlerle dikkat et! Ondan işittiğin sözler, şâyet senin havsalana sığmaz ise, onunla bahis ve münâzaraya girişme ve i'tirâz etme! Zîrâ insân-ı kâmil senin görmediklerini görür ve gördüğünü söyler.

زانکه گردد نجم پنهان زان غبار چشم بهتر از زبان با عثار

2665. Zîrâ ki yıldız o tozdan gizli olur. Göz, kaymalı olan dilden daha iyidir.

"İsâr", kaymak demektir. Ya'nî, eğer sen hidâyet yıldızı olan insân-ı kâmilin sözlerine i'tirâz edersen, o yıldızdan senin kalbine gelecek olan nûr ve aydınlık senin kaldırdığın o i'tirâz ve mübâhase tozlarıyla örtülür ve sen o nûr-ı ilâhîden mahrûm kalırsın. Zîrâ o kâmilin sözleri müşâhedeye müstennidir ve görgü üzerine söylenen sözler, ezberlenip söylenen sözlerle benzer. Çünkü o sözler gözden ve bu sözler dilden çıkar. Halbuki dilin sözlerinin de çok kaymalar ve yanlışlıklar vardır.

تا بگويد او كه وحىستش شعار كان نشانند گرد و ننگيزد غبار

2666. *Tâ ki o söylesin. Zîrâ ona vahy şîârdır ki tozu oturtur ve toz koparmaz.*

“Şîâr”, alâmet ve cisme muttasıl olan libâs demektir. Ya'nî, ey sâlik! Sen o kâmilin huzûrunda bahis ve münâzarayı bırak ki, o söylesin ve sen dinle! Zîrâ vahy-i ilâhî onun cismine muttasıl olan libâs gibidir ki, senin kalbine gelen toz mesâbesindeki i'tirâz fikirlerini o oturtur ve senin kalbine gelen o i'tirâz tozlarını ayağa kaldırmaz. Zîrâ o kâmil senin i'tirâzlarının cevâbını sen söylemeksizin birer birer verir ve sen de hayrette kalırsın.

چون شد آدم مظهر وحى و وداد ناطقه او علم الاسماء گشاد

2667. *Vaktâki Âdem vahyin ve vidâdın mazharı oldu, onun nâtıkası "Alle-me'l-esmâ" yı açtı.*

Vaktâki Hz. Âdem Hakk'ın vahyine ve muhabbetine mazhar oldu, onun nefs-i nâtukası ve rûh-ı insânîsi *وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا* (Bakara, 2/31) ya'nî “Allâh Teâlâ Âdem'e isimlerin hepsini öğretti” âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı şerîfini açtı ve her bir şeyin hakikatini bilerek ismini söyledi. Bu ma'nâ 2. cildin 3257 ve 3258 numaralarına mûsâdîf:

درس آدم را فرشته مشتری محرم درسش نه دیو است و پری

آدم آنهاهم باسما درس گو شرح کن اسرار حق را موبه مو

[Ya'nî “Âdem'in dersine melek müşteridir, onun dersinin mahremi şeytan ve perî değildir. Ey Âdem! 'Enbi'hûm bi-esmâihim' dersini söyle; esrâr-ı Hakk'ı mû-be-mû şerh ver!"] olan beyitlerinde geçti ve orada her bir insân-ı kâmilin Hz. Âdem gibi olduğu izâh olundu.

نام هر چیزی چنانکه هست آن از صحیفه دل روى گشتش زبان

2668. *Her bir şeyin adını olduğu gibi gönül sahîfesinden onun dili rivâyet edici oldu.*

“Revî”, burada “rivâyet edici” demektir. “Her şeyin adı”ndan murâd, taş ve toprak ve ağaç gibi na'atlar değildir. Belki her bir şeyi esmâ-i ilâhiyyeden hangisinin mazhanı ise o ismin hâssiyetine ve hakikatine göre o şeyin ismini ta'yîn etmektir. Ya'nî, Hz. Âdem eşyâda esmâ-i ilâhiyyeyi gördü ve o isimlerin hâssiyeti ve hakikatini ne ise onu kalbinin sahîfesinden okuyup dili ile de rivâyet etti.

فاش می گفتی زبان از رویتش جمله را خاصیت و ماهیتش

2669. *Dil onun rû'yetinden cümlelerin hâsıyetini ve onun mâhiyetini açık söy-
lerdi.*

Ya'nî, Hz. Âdem'in dili kalbinin sahifesinde gördüğü her şeyin hakikatini açık söyledi ve o şeyin mazharı olduğu ismin hâsıyetini ve te'sîrini bildirir idi. Beyt-i Mısırî-i Niyâzî (k.s.):

Ârife eşyâda esmâ görünür
Cümle esmâda müsemma görünür
Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür
Âdem isen "semme vecullâh"ı bull!
Kande baksan ol güzel Allâh'ı bull

آینچنان نامی که اشیا را سزد نی چنانکه حیز را خواند اسد

2670. *Öyle bir adı ki eşyâya lâıyk olur. Öyle değil ki, korkağa arslan ta'bîr ede!*
[2651]

"Hiz", nâmerd, muhannes, korkak, kadın tabiatlı kimse ve mef'ûl ma'nâlarına gelir. Burada "korkak" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, Hz. Âdem'in eşyâya taktığı isimler o eşyanın her birine lâıyk olan isimler olurdu. Meselâ korkak olan bir kimsede şecâat ve cesâret olmadığı için, o kimseye cesâret ve şecâatin mümessili olan "arslan"ın adını vermezdi.

نوح نه صد سال در راه سوی بود هر روزیش تذکیر نوی

2671. *Nûh dokuz yüz yıl doğru yolda her gün ona bir yeni tezkîr oldu.*

İnsân-ı kâmillerin kalblerinin sahifesinde gördüklerini söylediklerinin bir numûnesi dahi budur ki: Nûh (a.s.) dokuz yüz yıl doğru yolda ya'nî Hak yolunda kavmine her gün birbirine benzemeyen, yeni yeni va'z u nasihat buyurur idi ve kavmini tarîk-ı hidâyete da'vet ederdi. Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Ankebût'ta *وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا* (Ankebût, 29/14) ya'nî "Biz Nûh'u kavmine gönderdik. Onların arasında elli yıl müstesnâ olmak üzere bin sene kaldı" âyet-i kerîmesi mücibince Nûh (a.s.)'ın kavmini 950 sene da'vet ettiği anlaşılır. Binâenaleyh beyt-i şerîfteki dokuz yüz adedi hasr ve tahdîd için değildir. Nûh (a.s.) kavmi arasında çok müddet kalıp, onları da'vet ettiğine ve her gün yeni yeni hakâyık ve maârif-i ilâhiyyeden bahsettiğine işâret buyrulur.

لعل او گویان ز یاقوت القلوب نه رساله خوانده نه قوت القلوب

2672. *Onun la'li kalblerin yâkûtundan söyleyici idi. Ne Risâle ne de Kütü'l-Kulûb okumuştur.*

"La'l"den murâd, kırmızı olan dildir. "Yâkût"tan murâd, maârif-i ilâhiyye-dir. "*Risâle*"den murâd, İmâm Kuşeyrî'nin *Risâle-i Kuşeyriyye*'sidir. *Kütü'l-Kulûb* Ebû Tâlib-i Mekki (k.s.) hazretlerinin te'lifi olan bir kitâbın ismidir ki, ehl-i tasavvuf indinde pek mu'teberdir. Ya'nî, Nûh (a.s.) tasavvufa müteallik kitâblardan hiçbirini okumamış olduğu hâlde, kalblerin yâkûtu olan maârif-i ilâhiyyeden la'l mesâbesindeki dilinin kelâmı her zaman tâze idi.

وعظ را ناموخته هیچ از شروح بلکه ینوع کثوف و شرح روح

2673. *Hiçbir şerhlerden va'zı öğrenmemiş idi. Belki keşifler pınarından ve rûhun şerhinden...*

Ya'nî, Hz. Nûh, kitâb şerhlerinin hiçbirinden va'z mevzû'larını öğrenmiş değil idi. Belki onun va'z u nasihatleri kalbin keşifleri pınarından ve kendi rûh-ı latîfinin şerhinden idi.

زان می کان می چو نوشیده شود منطق هر گنگ جوشیده شود

2674. *Bir meyden ki, o mey içilmiş olduğu vakit, söz her dilsizden kaynamış olur.*

Hız. Nûh'un sözleri bir meyın sarhoşluğundan gelirdi ki, o mey içilmiş olduğu vakit söz her dilsizden ve söz bilmezden kaynamış olur ve bu şarâb-ı ilâhîyi içen gayet fasîh ve belîğ sözler söylemeyi başlar.

طفل نو زاده شود حبر فصیح حکمت بالغ بخواند چون مسیح

2675. *Yeni doğmuş olan çocuk fasîh âlim olur. Mesîh gibi hikmet-i bâliği okur.*

"Hibr", âlim ve fâzıl kimse demektir. "Bâliğ", burada kâmil demektir. Ya'nî, o şarâb-ı ilâhîyi yeni doğmuş olan bir çocuk içmiş olsa, fasîh bir âlim ve fâzıl olur. İsâ Mesîh (a.s.) gibi kâmil olan kimselerin hikmetini okur. Nitekim İsâ (a.s.) beşikte bir çocuk iken sûre-i Meryem'de beyân buyurulduğu üzere *إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا. وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا* (Meryem, 19/30-31) ya'nî "Ben Allâh'ın kuluyum. Bana İncil kitâbını verdi ve beni peygamber yaptı ve beni mübârek kıldı" buyurdu.

از کھی که یافت زان می خوش لبی صد غزل آموخت داود نبی

2676. *Latîf bir dudak bulan bir dağdan Dâvûd-ı Nebî yüz gazel öğrendi.*

"Gazel", aşk ve muhabbete ve şarâba ve hicr ve visâle ve ma'sûkun senâsına dâir olan şiiirdir ki, beş beyitten az ve yirmi beyitten çok olamaz. "Öğrenmek"ten murâd, Dâvûd (a.s.)'ın münâcâtını dağlardan ve kuşlardan dinlemesidir. Bu beyt-i şerifte sûre-i Sebe'de vâki' *يَا جِبَالُ أَوِىْ بِمَعِّهِ وَالطَّيْرَ وَأَنْتَا لَهُ الْوَحْدِيدُ* (Sebe, 34/10) ya'nî "Ey dağlar ve kuşlar! Münâcâtında Dâvûd'a berâber uyun ve onunla berâber söyleyin! Ve biz ona demiri yumuşak yaptık" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîmenin tefsiri 3. cildin 4254 numaralı beytinin başındaki sûrh-i şerifte ve onu müteakıb olan beyitlerdedir. Ya'nî o şarâb-ı ilâhîden bir latîf dudak bulan bir dağdan Dâvûd peygamber (a.s.) Hakk'ın senâsına dâir birçok gazel öğrendi ve dinledi.

جمله مرغان ترك کرده جيك جيك هم زبان و يار داود ملك

2677. *Bütün kuşlar, melik olan Dâvûd'un hem-zebânı ve yâri olarak cik ciki terk etmiştir.*

"Melik", sâhib-i mülk demektir. Dâvûd (a.s.)'ın tasarruf-ı sûrî sâhibi olduğuna işâret buyrulur. Ya'nî, bütün kuşlar kendi dilleri olan cik cik diye ötmeyi terk edip, tasarruf-ı sûrî sâhibi olan Dâvûd (a.s.) ile hem-zebân ve ona yâr ve refik oldular.

چه عجب گر مرغ گردد مست او چون شنید آهن ندای دست او

2678. *Mâdemki demir onun elinin sadâsını işitti, kuş onun mestli olursa ne acıbdır?*

Bu beyt-i şerifte *وَأَنْتَا لَهُ الْوَحْدِيدُ* (Sebe, 34/10) ya'nî "Biz onun için demiri yumuşattık" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'nî, mâdemki cemâd cinsinden olan demir o Hz. Dâvûd'un elinin nidâsını işitti ve emr-i ilâhî mûcibince onun elinde balmumu gibi yumuşadı ve o Hz. Dâvûd'un eli o demirden zırh halkaları yaptı, eğer cemâdın fevkinde hayvan cinsinden olan kuş onun sadâsını işitip sarhoş olursa acib bir şey değildir.

صرصری بر عاد قتالی شده مر سلیمان را چو حمالی شده

2679. *Bir sarsar Âd üzerine bir kattâl olmuştur. Süleymân'a bir hammâl gi-bi olmuştur.*

"Sarsar", sert rüzgâr ve fırtına demektir. Ya'nî, emr-i ilâhî olunca bir şeyin ayından iki zîd şey zuhûr eder. Nasıl ki el-Hâkka sûresindeki وَأَمَّا عَادٌ فَأَمْلِكُوا بِرِيحِ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (Hâkka, 69/6) ya'nî "Âd kavmine gelince, haddi müte-câviz bir fırtına ile ihlâk olundular" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere sert rüzgâr Âd kavmini helâk etmiş ve öldürücü olmuştur. Fakat yine o fırtına Süleymân (a.s.)a bir hamâl gibi olmuş idi. Nitekim sûre-i Sebe'de وَلَسْلَيْمَانَ الرِّيحُ غَدُومًا شَهْرًا وَرَوَّاحَهَا شَهْرًا (Sebe, 34/12) ya'nî "Biz Süleymân'a rüzgârın teshîr ettik ki, sabâhtan öğleye kadar bir aylık ve akşama kadar da bir aylık yol giderdi" buyrulur.

هر صبری می برد بر سر تخت شاه هر صبح و هر مسایک ماهه راه

2680. *Bir sarsar şâhın-tahtını baş üzerinde her sabâh ve her akşam bir aylık*
[2661] *yol götürür idi.*

Bir sert rüzgâr zamânının hem şâhı ve hem de peygamberi olan Süleymân (a.s.)in tahtını başı üzerinde her sabâh ve her akşam bir aylık yol götürürdü.

هم شده حمال و هم جاسوس او گفت غائب را کنان محسوس او

2681. *Hem hammâl ve hem de onun câsusı olup gâibin sözünü onun mahsûsü edici idi.*

O rüzgâr Hz. Süleymân'ın hem hammâlî ve hem de câsusı olup, nazar-ı hissinden kaybolan kimselerin sözünü onun his kulağına getirici idi.

باد دم که گفت غائب یافتی سوی گوش آن ملک بشتافتی

2682. *Rüzgâr gâibin sözü olan demi bulaydı, o şâhın kulağı tarafına koşardı.*

"Bâd dem ki", ibâresinde "bâd" kelimesinin izâfetle değil, kat' ile okunması münâsib olur. Ya'nî, esen rüzgâr huzûr-ı Süleymân'dan kaybolan kimsenin sözü olan demi ve nefesi bulaydı, o rüzgâr o sözü hâmil olan nefes ve haber ile o şâhın ya'nî Hz. Süleymân'ın tarafına koşardı. Bu beyt-i şerifte nâkıl-i sadânın hava olduğuna işâret buyrulur. Ba'zı nüshalarda birinci mısra' یافتی بشتافتی باد چون گفتار غائب یافتی sûretindedir. Ma'nâsı "Rüzgâr vaktâki gâibin sözünü bulaydı" demek olur.

که فلانی اینچنین گفت این زمان ای سلیمان مه صاحب قران

2683. *Derdi ki: "Ey sâhib-kırân olan büyük Süleymân! Bir filân şimdi böyle söyledi."*

"Sâhib-kurân", iyi tâlî'li. "Mih", büyük demektir. Ya'nî, o rûzgâr derdi ki: Ey iyi tâlî'li büyük Süleymân! Bir filân kimse şimdi böyle söyledi. Rûzgârın söylemesi söyleyen kimsenin sadâsını nakl etmesinden kinâyedir. Ba'zı nüshalarda "mih" yerine "şeh" vâki'dir.

تدبیر کردن موش با چغز که من نمی‌توانم بر تو آمدن بوقت حاجت
در آب، میان ما و وصلتی باید که چون من بر لب جو آمم ترا توانم خبر کردن
و تو چون بر سر سوراخ موش خانه آبی مرا توانی خبر دادن.

Sıçanın "Ben hâcet vaktinde su içinde iken sana gelemiyorum. Aramızda bir vuslat gerektir ki, ben ırmak kenarına geldiğim vakit, sana haber verebileyim! Ve sen vaktâki sıçan evinin deliği tarafına gelesin, bana haber verebilesin!" diye kurbağaya karşı tedbîr etmesidir

این سخن پایان ندارد گفت موش چغز را روزی که ای مصباح هوش
2684. *"Bu sözü'n nihâyeti yoktur. Sıçan bir gün kurbağaya dedi ki: "Ey aklın kandili!"*

Ya'nî, insân-ı kâmilin mazhariyetine dâir sözlerin nihâyeti yoktur. Sıçan ve kurbağa kıssasına dönelim. Sıçan bir gün kurbağaya dedi ki: "Ey akli nûrlandıran kandil!"

وقتها خواهم که گویم با تو راز تو درون آب داری تُرک تاز
2685. *"Sana sır söyleyeceğim vakitler sen su içinde türk-tâz tutarsın."*

"Türk-tâz", habersiz cevelân ederek yağmaya koşan demektir. Burada "koşup cevelân etmek" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Ey kurbağa! Ben sana sır söyleyeceğim vakitlerde sen su içinde oraya buraya koşup cevelân edersin."

بر لب جو من ترا نعره زنان نشنوی در آب ناله عاشقان
2686. *"Ben ırmak kenarında sana na'ra vurucuyum. Su içinde âşıkların na'rasını işitmezsin."*

"Ben ırmak kenarında na'ra vurup seni çağırırım, sen ise su içinde koşup dolaşmak ile meşgûl olur ve âşıkların feryâdını işitmezsin."

من درین وقت معین ای دلیر می نگردم از محاکات تو سیر

2687. "Ey cesûr! Ben bu muayyen vakitte senin muhâkâtından tok oluyorum."

Ya'nî, "Ey su içinde cevelân etmekte cesûr olan kurbağa! Benim seninle olan mülâkât zamânım muayyendir. Ben bu muayyen zamân içinde senin musâhabetine ve hikâye söylemelerine doymuyorum."

پنج وقت آمد نماز رهنمون عاشقان را فی صلّاء دائمون

2688. *Reh-nümûnün namuzu beş vakit geldi. Âşıklar için salâtta dâimûn olmak vardır.*

"Reh-nümûn", vasf-ı terkibî olup, "yol gösterici" demektir. Bundan mu-râd, yalnız zâhir-i şeriat ile iktifâ edip, ahvâl-i evliyâdan bî-haber bulunan ulemâ-i zâhiredir ki, onlar avâmma şeriat yolunu göstericidirler. Binâenaleyh onların reh-nümûnluğû, sûre-i Nisâ'da vâki' مَوْفُوتًا (Nisâ, 4/103) ya'nî "Namaz mü'minler üzerine vakit ile mahdûd bir farz oldu" âyet-i kerîmesi mücibince beş vakte tahsis olunan namazı kaldırmaya münhasırdır; ve namaz şeriatte zâhiren ve bâtunen Hakk'a teveccüh etmek-ten ibârettir. Nitekim hadîs-i şerifte معراج المؤمن ya'nî "Namaz mü'minin mi'râcıdır" buyrulur. Binâenaleyh bir kimse zâhiren namaz ile fakat kalben Hakk'ın gayrı efkâr ile meşgûl olursa, o kimsenin namazı kâmil olmaz. Zîrâ hadîs-i şerifte لا صلاة الا بحضور القلب ya'nî "Namaz ancak huzûr-ı kalb ile olan-dır" buyrulur. Hakk'ın âşıkları ise bu beş vakit namazı zâhiren ve bâtinen Hak'la meşgûl olarak huzûr-ı tâm ile kıldıktan sonra sûre-i Nisâ'da vâki' فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ (Nisâ, 4/103) ya'nî "Namaz bit-tikte Allâh'ı ayakta dururken ve oturur iken ve yanınız üzerine yatarken zikr edinizi!" âyet-i kerîmesi mücibince ale'd-devâm Hakk'ı tefekkürden gâfil ol-mazlar. Binâenaleyh âşıklar namazda dâim olurlar. Nitekim sûre-i Meâric'de إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا . إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا . وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا . إِلَّا الْمُسْلِمِينَ . الَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ (Meâric, 70/19-23) ya'nî "İnsan harîs olarak yaratıldı. Şer isâbet eder-se feryâd edicidir. Hayır isâbet ederse buhl ve imsâk edicidir. Ancak namaz-larında dâim olanlar müstesnâdır" buyrulur. Bu âyet-i kerîme mücibince an-cak aleddevâm Hakk'a müteveccih olan âşıklar zikr olunan sıfat-ı nefsâniy-yeden pâk olurlar.

نه پنج آرام گیرد آن خُمار که دران سرهاست نه پانصد هزار

2689. O humâr ki, o başlarda vardır, ne beş ile ne de beş yüz ile ârâm tutmaz.

"Humâr", lügatte "sarhoşluktan sonra ânz olan baş ağrısı ve sersemlik" ma'nâsınadır. Burada "mahmûrluk ve sarhoşluk" demektir. Ya'nî, aşk-ı ilâhî şarâbından başlarda olan humâr ve sarhoşluk ma'sûk-ı hakîkî olan Hakk'a teveccühle ne beş vaktin namazı ile, ne de beş yüz bin vaktin namazı ile ka-nâat edip ârâm ve râhat tutmaz. Belki her ân-ı gayr-i münkasım içinde ma'sûktan ayrılmak istemez.

نیست زرُ غیا وظیفه عاشقان سخت مستقیست جان صادقان

2690. *Âşıkların vazîfesi "Zür gibben!" değildir. Sâdıkların cânı pek müsteskidir.*
[2671]

Bu beyt-i şerifte cenâb-ı Peygamber'in Ebû Hüreyre hazretlerine buyurdu-ğu *زرّی غیا تردد حیا* ya'nî "Beni ara sıra ziyâret et ki, muhabbet ziyâde olsun!" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Zîrâ çok görünmek lâübâllîğe ve hürmette kusûra sebep olur. Türkçe'de buna "yüz göz olmak" derler. Ve bu hadîs-i şerîf sûret âleminin te'sîri altında olanlara göredir. Zîrâ sûret âleminde sûretlerden doymak ve usanmak vardır. Fakat ma'nâ âleminde ma'nâdan doymak ve bıkmak yoktur. Binâenaleyh ehl-i ma'nâ olan âşıkların vazîfesi "Zür gibben!" hadîs-i şerîfiyle âmil olmak değildir. Çünkü aşkında sâdik olanların cânı ma'sûka karşı susamıştır.

نیست زرُ غیا وظیفه ماهیان زانکه بی دریا ندارد آنس جان

2691. *Balıkların vazîfesi "Zür gibben" değildir. Zîrâ ki deryâsız üns-i cân tutmaz.*

Nitekim balıkların vazîfesi kendilerinin sebep-i hayâtı olan suya karşı o suyu vakit vakit ziyâret etmek değildir. Zîrâ balıklar deniz olmaksızın cân ünsiyetini tutmazlar ya'nî canları tenleriyle ünsiyet tutmaz. Sudan çıkınca derhal terk-i hayât ederler.

آب این دریا که هائل بُقعه ایست با خمار ماهیان خود جرعه ایست

2692. *Bu deryânın suyu ki, korkunç bir mekândır, balıkların humârına muhakkak bir cür'adır.*

"Buk'a", yer, mekân demektir. Ya'nî, vücûd-i hakîkî deryâsının suyu olan bu vücûd-i izâfî âlemi korkunç bir yer ve bir mekândır. Balık mesâbesinde

olan kâmillerin sarhoşluğuna muhakkak bir cür'a ve bir katredir. Ya'nî bu vücûd-i izâfî âleminde suver-i eşyâda sıfât ve esmâsı ile zâhîr olan gerçi Hak'tır; fakat gayriyyet-i i'tibâriyyeyi hâiz bir mekân ve bir mevttir; ve ke-sâfet-i vücûdiyye cihetinden ma'sûktan ayrılığa sebep olduğundan korkunç bir mekândır. Binâenaleyh balık mesâbesinde olan kâmillerin cemâl-i Hak sarhoşluğuna karşı bu âlem-i sûretteki müşâhede bir yudum şarâb mesâbesindedir. Onlar bu müşâhedeye kâni' olmazlar. Nitekim Sadreddîn-i Konevî hazretleri Hz. Pîr'in hastalıklarında ziyâretine geldi ve "Allâh Teâlâ size acele şifâ ihsân etsin!" dedi. Hz. Pîr Efendimiz cevâben: "Bundan sonra "Allah şifâ versin!" duâsı sizin olsun! Âşık ile ma'sûk arasında kıldan bir gömlekten ziyâde bir şey kalmamıştır. İstemez misiniz ki o gömlek dahi kalkıp nûr nûra ulaşsın!" buyurmuştur. Ya'nî "Bu vücûd-i izâfî âleminden çıkıp, vücûd-i hakîkî deryâsında müstağrak olayımı!" demektir.

يك دم هجران بر عاشق چو سال وصل سالی متصل پیشش خیال

2693. *Âşığa bir dem hicrân yıl gibidir. Muttasil bir yılın vaslî onun önünde hayâldir.*

Ya'nî, âşığa bir ân hicrân ve ayrılık bir yıl kadar uzun gelir; ve aleddevâm bir yıl visâl dahi o âşığın önünde hayâldir. Zîrâ o bir yıl devâm eden vuslata doymaz.

عشق مستقیمت مستقی طلب در پی هم این و آن چون روز و شب

2694. *Âşk susamıştır ve susamış isteyicidir. Bu ve o dahi teâkubda gündüz ve gece gibidir.*

"Müsteski", susamış; "müsteski-taleb", vâf-ı terkibî olup "susamış isteyici" demektir. "Pey", burada "teâkub" ma'nâsınadır. Ya'nî, aşk denilen ma'nâ âşığın vücûduyla zâhîr olacağından aşk âşığa susamıştır ve aşka susamış âşık isteyicidir. Ya'nî aşk, âşığın tâlibidir ve âşık dahi aşkın tâlibidir. Bunların ikisi birbirinden ayrılmazlar ve birbirini ta'kîb etmek husûsunda gündüz ile gece gibidirler.

روز بر شب عاشقتست و مضطر است چون بینی شب بر او عاشق ترست

2695. *Gündüz geceye âşıktır ve muztardır. Uaktâki bakasın, gece ona daha âşıktır.*

Ya'nî, bu âlem-i keserâtta zıd zıd ile inkişâf ettiğinden, gündüz, kendisini izhâr etmek için geceye âşıktır; ve onun vücûduna intizârda muztardır. Eğer dikkatle bakar isen, gece dahi kendisini göstermek için gündüze daha âşıktır. Binâenaleyh gündüz ile gecenin hâli âşık ile ma'sûkun hâline benzer.

نیست آن از جست و جو يك لحظه ایست از پی همشان یکی دم ایست نیست

2696. *Ona cüst u cûdan bir lahza tevakkuf yoktur. Onların birbirinin teâkubundan bir dem tevakkuf yoktur.*

"İst", "tevakkuf" demektir. Ya'nî, aşka ve ma'sûka âşık aramakta durmak ve tevakkuf etmek yoktur; ve âşık dahi aşkı ve ma'sûku arar. Binâenaleyh bunlar birbirinin teâkubünden bir ân tevakkuf etmezler. Beyit:

عاشقان هر چند مشتاق جمال دلبرند دلبران بر عاشقان عاشقترند

"Âşıklar her ne kadar dilberin cemâlinin müştâkı iseler de, dilberler dahi âşıklara âşıklardan daha âşıktırlar."

این گرفته پای آن آن گوش این این بر آن مدهوش و آن بیهوش این

2697. *'Bu onun ayağını, o bunun kulağını tutmuştur. 'Bu onun üzerinde medhûş ve o bunun bî-hûşudur.*

Bu âşık o ma'sûkun iki ayağını tutmuş, kendi tarafına cezb eder; ve o ma'sûk dahi bu âşığın kulağını tutmuştur. Kulağına ma'sûkundan başkasının sözleri girmez. Bu âşık ma'sûkunun aşkı üzerinde medhûş ve o ma'sûk dahi bu âşığının bî-hûşudur.

در دل عاشق بجز معشوق نیست در میانشان فارق و فاروق نیست

2698. *Âşığın kalbinde ma'sûkun gayrı yoktur. Onların arasında fârik ve fârûk yoktur.*

"Fârik", fark edici; "fârûk", ziyâde fark edici demektir. Ba'zı nüshalarda "fârûk" yerine ism-i mef'ûl sığasıyla "mefrûk" vâki'dir; "fark olunmuş" demektir. Ya'nî, âşığın kalbinde kendi ma'sûkunun gayrı olan bir fikir ve düşünce yoktur. Âşık ile ma'sûk arasında onları birbirinden az veya çok ayıncı bir fikir ve düşünce olmaz.

در دل معشوق جمله عاشقست در دل عذراً همیشه وامقست

2699. *Ma'sûğün kalbinde hep âşık vardır. Azrâ'nın kalbinde dâimâ Vâmîk vardır.*

“Azrâ”, bir ma’şûkanın ismidir. “Vâmık”, onun âşığının adıdır. Ya’nî, ma’şûğun kalbinde hep âşık vardır. Çünkü dâimâ onu düşünür. Nasıl ki, Azrâ’nın kalbinde dâimâ kendi âşığı olan Vâmuk vardır.

بر یکی اشتر بود این دو درآ پس چه زر غباً بگنجد این دو را

2700. ^[2681] Bu iki çingırak bir deve de olur. Binâenaleyh “Zür gibben!” bu ikiye nasıl çıkar?

“Dirâ”, çingırak demektir. Ya’nî, ma’şûğun ve âşığın vücûdları deve me-sâbesinde olan aşkın üzerinde iki çingırak gibidir ki, onlar aşk denilen ma’nâ-nın vücûdunu i’lân ederler. Binâenaleyh bu iki çingırağa ya’nî âşık ve ma’şû-ğa “Birbirinizi ara sıra ziyâret ediniz!” emri nasıl sıgar? Zirâ birbirinden ayrılmak imkânı yoktur ki, vakit vakit ziyâret hâli bahs olunabilsin.

هیچ کس با خویش زر غباً نمود هیچ کس با خود نبوت یار بود

2701. Hiçbir kimse kendisine “Zür gibben”i gösterdi mi? Hiçbir kimse ken-disine nûbet ile yâr oldu mu?

Ya’nî, aşk dediğimiz hâl mâdemki hem âşığa ve hem de ma’şûğa müstev-lidir, onların cisimleri her ne kadar ayrı ise de, hâlde ve ma’nâda müttehid ve birdirler. Binâenaleyh ma’nâ cihetinden âşık ma’şûktur ve ma’şûk dahi âşık-tır. Böyle olunca âşığa va ma’şûğa “Birbirinizi vakit vakit ziyâret ediniz!” de-mek “Kendinizi vakit vakit ziyâret ediniz!” demekten başka bir şey olmaz. Hiçbir kimse kendisine vakit vakit ziyâret etmek hâlini gösterir mi? Ve hiçbir kimse kendi nefsine nûbet ile yâr ve dost olur mu?

آن یکئ نی که عقلش فهم کرد فهم این موقوف شد بر مرگ مرد

2702. O birlik değıldir ki, akıl onu anladı. Bunun fehmi Âdem’in ölümüne mevkuף oldu.

Bu beyitlerde Hak ile kul arasındaki aşkı beyân husûsunda misâller irâd buyurulmuştur; ve matlûb olan ma’nâ ^{یحبهم ويحبونه} (Mâide, 5/54) ya’nî “Allâh Teâlâ onları sever ve onlar da Allâh’ı severler” âyet-i kerîmesinde beyân bu-yurulan muhabbettir. Kul şiddet-i aşk ile kendi varlığını Hakk’ın hakîkati olan varlığında mahv edip kendi nefsinden ve vehminden fânî olur; ve ikilik ma’nâsını mutazammın olan “Ene’l-abd” [Ben kulum] da’vâsı için kendisin-de varlık göremez. Nazârında Hak’tan gayrı bir mevcûd kalmaz. “Ene’l-

Hak!" der. Bu hâl akıl ve tefekkür ile anlaşılır şey değildir. Nitekim 5. cildin 4141 ve 4142 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

کی شود کشف از تفکر این انا آن انا مکشوف شد بعد از فنا
می‌فند این عقلها در افتقاد در مغاکئ حلول و اتحاد

[Ya'nî] "Bu "ene" tefekkür cihetinden ne vakit keşf olur? Bu "ene" fenâdan sonra mekşûf olur. Bu akıllar nazarlardan gâib olan Hakk'ı aramakta hulûl ve itihâd çukuruna düşer."

İmdi bu âfideki beyitler, bu zikr olunan beyitlerin te'kîdi olur. Ya'nî, bu bizim söylediğimiz birlik ve itihâd, aklın anladığı itihâd değildir. Zîrâ akıl evvelen iki şey tasavvur eder, sonra onları birleştirir. Bunu anlamak موتوا قبل ان تموتوا ya'nî "Ölmezden evvel ölünüz" emr-i peygamberîsi mücibince insanın dâimâ ikilik gösteren nefsinin ölümüne ve nefsin sıfatlarından kurtulup sıfat-ı Hakkânî ile kıyâmına mevkûftur.

ور بعقل ادراك این ممکن بدی قهر نفس از بهر چه واجب شدی

2703. Eğer bunu akıl ile idrâk mümkün olaydı, neden nefsin kahrı vâcib olurdu?

Eğer bu birlik ve itihâd hâlini akıl ile ve tefekkür ile idrâk etmek mümkün olaydı, bu ikilik gösteren nefsin riyâzât ve mücâhedât ile kahrı neden vâcib olurdu?

با چنان رحمت که دارد شاه هش بی‌ضرورت چون بگوید نفس کش

2704. Aklın şâhı mâlik olduğu öyle rahmet ile zarûretsiz nasıl "Nefsi öldür!" der?

Bu beyitte iki vecih câizdir: "Akıl şâhı"ndan murâd, Hak Teâlâ olursa ma'nâ şöyle olur: Ya'nî, aklın şâhı ve mâliki olan Hak Teâlâ hazretleri öyle azîm rahmet ve kerem ile berâber, zarûretsiz ve lüzûmsuz olarak niçin Kur'ân-ı Kerîm'de قَتُّوْا اِلٰى بَارِكُمْ فَاَقْتُلُوْا اَنْفُسَكُمْ (Bakara, 2/54) ya'nî "Hâlik'inize rücu' ediniz, nefislerinizi öldürünüz!" desin? "Nefsi öldürmek" intihâr etmek ve insanların birbirini öldürmesi değildir. Rûh-ı insânînin kuvveti zâhir oluncaya kadar, riyâzât ve mücâhedât ile nefsin kuvvetini ve sıfatlarını kırmak demektir.

Ve eğer "aklın şâhı"ndan murâd, اول ما خلق الله العقل ya'nî "Allâh'ın evvel yarattığı şey akıldır" hadîs-i şerîfi mücibince hakikat-i muhammediyye olursa, ma'nâ şöyle olur: Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretleri ümmetine son derece-

de merhametli olduğu hâlde, zarûretsiz olarak nefsin ölümüne işâretle niçin
 مبالغه کردن موش در لابه وزاری کردن و وصلت جستن از چغزآبی
 de merhametli olduğu hâlde, zarûretsiz olarak nefsin ölümüne işâretle niçin
 مبالغه کردن موش در لابه وزاری کردن و وصلت جستن از چغزآبی

مبالغه کردن موش در لابه وزاری کردن و وصلت جستن از چغزآبی

Siçanın yalvarmada ve nâle etmekte suya mensûb
 kurbağadan vuslat istemekte mübâlağa etmesi

گفت کای یار عزیز مهر کار من ندارم بی رخت یکدم قرار

2705. Dedi ki: "Ey şefkatli olan azîz yâr! Ben senin yüzün olmaksızın bir
 dem karâr tutmam."

Siçan kurbağaya dedi ki: "Ey benim şefkatli ve muhabbetli azîz dostum!
 Senin yüzünü görmedikçe benim bir ân bir karârım ve râhatım yoktur."

روز نور و مکسب و تالم توی شب قرار و سلوت و خواج توی

2706. "Gündüz nârım ve meksebim ve kuvvetim sensin. Gece karârım ve
 ni'metim ve uyku senin."

"Mekseb", kâr, kazanç. "Selvet", ni'met demektir. Ya'nî, "Gündüz bana
 güneş gibi nûr verirsin ve kalbim senden revh ve râhat kazanır ve vücûdum-
 da kuvvet hâsıl olur. Gece vakti ise, seni tefekkür ile karâr ederim ve ni'me-
 tim ve uykum sen olursun."

از مروت باشد ارشادم کنی وقت و بی وقت از کرم یادم کنی

2707. "Beni irşâd edersen, vakitli vakitsiz beni kerem cihetinden yâd edersen
 mürüvvetten olur."

در شبانروزی وظیفه چاشتگاه راتبه کردی وصال ای نیک خواه

2708. "Ey dost! Visâlini gece ve gündüzde, kuşluk hizmeti olarak vazîfe yaptın."

"Nîk hâh", iyilik isteyen, ya'nî "dost" demektir. "Çâşengâh", kuşluk vak-
 ti. "Râtibe", ta'yîn, me'mûriyet, hizmet, maâş. Ya'nî, "Ey dostum! Gece ve

gündüz içinde vuslat ve görüşmek vaktini ancak kuşluk zamânına hasr ettin ve bu vakti vazife-i vuslat olarak gösterdin."

من برین یک بار قانع نیستم در هوایت طرفه انسانستم

2709. "Ben bu bir def'a ya kâni' değilim. Ben senin muhabbetinde acıb bir insanım."

Kıssa, hilkatleri muhtelif iki kimsenin birbiriyle dost olmasını musavvir olduğundan, beyt-i şerifte "ben acıb bir insanım" buyurulması mahall-i i'tirâz değildir. Ya'nî, "Sen bizim görüşmemizi yirmi dört saat zarfında ancak kuşluk vaktine hasr ettin, ben ise böyle bir def'a görüşmeye kanâat edemem. Zîrâ seni çok seviyorum ve benim seni sevişim başka insanların seni sevmelerine benzemez."

پانصد استسقاستم اندر جگر با هر استسقا قرین جوع البقر

2710. "Çiğerimde beş yüz susuzluk vardır. Her susuzluğa sığır açlığı karîndir."
[2690]

"Cûu'l-bakar", doymak bilmeyen açlıktır. Ya'nî, "Çiğerimde senin muhabbetinden dolayı beş yüz susuzluk vardır. Her bir susuzluk cûu'l-bakar mertebesine karîndir ki, seninle her dakika berâber olsam bu susuzluk benden geçmez."

بی نیازی از غم من ای امیر ده زکات جاه و بنگر در فقیر

2711. "Ey emîr! Sen benim gamımdan bî-niyâzsın. Mertebenin zekâtını ver ve fakîre bak!"

Bu ve âtidedeki beyitler sâlik tarafından insân-ı kâmil hitâb olmak münâsibidir. Nitekim yukarıda 2667 numaralı beyitte ناطقه چون شد آدم مظهر وحی و وداد. [ya'nî "Vaktâki Âdem vahyin ve vidâdın mazharı oldu, onun nâtukası "Alleme'l-esmâ"yı açtı."] buyurulmuş idi. Ve kezâ 1. cildin 1259 numaralı beytinde de صد هزاران علمش اندر هر رگست. [ya'nî "Alleme'l-esmâ'nın beyi olan beşerin babasının her bir damarında, yüz binlerce O'nun ilmi vardır"] buyurulmuş idi. Ya'nî, "Alleme'l-esmâ'nın beyi olan insân-ı kâmil, sen benim gamımdan bî-niyâzsın ve müstağnîsin ve senin bana ihtiyâcın yoktur. Ben ise senin irşâdlarına muhtâcım. Binâenaleyh mertebenin zekâtını ver! Nazar-ı merhamet ile bu fakîre bak!"

این فقیر بی ادب نادر خورست . لیک لطف عام تو زان برترست

2712. "Bu edebsiz fakîr lâîyk değildir. Fakat senin umûmî olan lutfun ondan pek yüksektir."

Ya'nî, "Gerçi edeb-i bâtûnîden bî-haber olan bu fakîr senin lutfuna lâîyk değildir. Fakat senin umûmî olan lutfun lâîyk olanı ve olmayanı seçmekten pek yüksektir."

می‌نجوید لطف عام تو سند آفتابی بر حدثها می‌زند

2713. "Senin umûmî olan lutfun sened istemez. Bir güneş pislikler üzerine çarpar."

"Hades", pislik ve necâset demektir. "Sened", dayanacak yer ve sebeb ma'nâsınadır. Ya'nî, "Senin muhtâclar hakkında umûmî olan lutfun bir dayanacak yer istemez, güneş gibidir. Nitekim güneş pislikler üzerine de çarpar."

نور او را زان زبانی نامده و آن حدث از خشکئی هیزم شده

2714. Onun nûruna ondan bir ziyân gelmemiştir. Halbuki o pislik kuruluhtan odun olmuştur.

Ya'nî, o güneşin nûruna o pislîğe çarpuğı için, bir ziyân ve noksan gelmemiştir. Bilakis o güneşin ziyâsı pislîği kurutur ve ocakta yanacak bir odun-hâline getirir ve halk ondan istifâde ederler.

تا حدث در گلخنئی شد نور یافت در در و دیوار حمامی بتافت

2715. Hattâ pislik bir külhana gitti, nûr buldu. Bir hamamın kapısını ve duvarını kızdırdı.

Hattâ bu pislik güneşin ziyâsı ile kuruyup odun olduktan sonra bir külhâna gider ve orada iştîâl edip nûr bulur ve hamamın her tarafını kızdırır.

بود آرایش شد آرایش کنون چون برو بر خواند خورشید آن فسون

2716. Bulaşık idi, şimdi zînet oldu. Uaktâki güneş onun üzerine efsûn okudu.

Ya'nî, bu pislik evvelce bulaşık ve cıvık bir murdâr idi. Güneş ziyâsıyla onun üzerine efsûn okuduğu vakit kurudu ve külhânın zîneti ve levâzımı oldu.

شمس هم معدۀ زمین را گرم کرد تا زمین باقی حدثها را بخورد

2717. *Güneş yeryüzünün mi'desini dahi sıcak yaptı. Nihâyet yeryüzü bâki pislikleri yedi.*

O güneş yeryüzünün mi'desini ve içini de ısıttı. Nihâyet bu harâret sebebiyle külhana gitmeyen çürümüş hayvan cesedleri gibi bâkî pislikleri de yedi ve onları hazm edip kuvve-i inbâtiyyesi çoğaldı.

جزو خاکی گشت و رُست از وی نبات هَكَذَا يَمْحُو الْأَلَّةُ السَّيِّئَاتِ

2718. *Toprağa mensûb cüz oldu ve ondan nebât bitti. İşte İlâh seyyiâtı böyle mahv eder.*

O pislik güneşin te'siri ve yeryüzünün hazmı ile toprağın cüz'ü oldu ve ondan türlü türlü nebâtât bitti. İşte bunun gibi, Hak Teâlâ hazretleri seyyiâtı mahv edip hasenâta tebdil eder. Nitekim âyet-i kerîmede فَأُولَٰئِكَ يَدُلُّ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ (Furkân, 25/70) ya'nî "Allâh Teâlâ onların fenâlıklarını iyiliğe tebdil eder" buyrulur.

با حدث که کمتر نیست این کند کش نبات و نرگس و نسرین کند

2719. *Pek aşağı olan pislîğe bunu yapar ki, onu nebât ve nergis ve nesrîn eder.*

"Nesrîn", ma'rûf bir gülün adıdır. İki nevi'dir. Birisine "gül-i müşkîn" ve diğeri "gül-i nesrîn" derler ki Arapçası "verdû's-Sînî"dir, ya'nî "Çin gülü" demektir. Ya'nî, mevcûdâtın en aşağısı olan ve halk indinde müstekreh bulunan pislîği "Mübeddilü'l-ahvâl" olan Hak Teâlâ hazretleri halk indinde mu'teber olan türlü türlü nebâtât ve nergis çiçeği ve nesrîn gülü yapar.

تا بنسرين مناسك در وفا حق چه بخشد در جزا و در عطا

2720. *Acabâ, vefâda menâsik nesrînine Hâk cezâda ve atâda ne bahş eder?*
[2700]

"Menâsik", "mensek" kelimesinin cem'idir; ve "mensek," ibâdet mahalli ve kurbân yeri demek olup, "nüsük"den me'hûzdür; ve "nüsük," ibâdet etmek ma'nâsınadır. "Nesrîn-i menâsik", ibâdet fiillerinden kinâye olur. Zîrâ zâhirde teklîf, bâtında tekvîn içindir. Ya'nî, kul teklîf-i ilâhiye itâat edip amel-i sâlih işlerse, o amellerin sûretlerinden bâtında güzel güzel sûretler peydâ olur ve onları, ehl-i keşf olanlar bu dünyâda görür; ve ehl-i keşf olmayanlar dahi, ölüm vâsıtasıyla kesâfet perdesi kalkıp âlem-i bâtına intikâl ettiği vakit görür. Ce-

nâb-ı Fîr efendimiz bu beyt-i şerîfte bu a'mâl-i zâhire sûretlerinin tebeddülü-ne işâret buyururlar. Ya'nî kul ahdine vefâ edip a'mâl-i sâliha işlerse, o ibâdet fiillerine mükâfât ve ihsân husûsunda acabâ Hak Teâlâ ne bahş eder? Var kıyâs et!.

طیبین را تا چه بخشد در رصد

چون خبیثانرا چنین خلعت دهد

2721. *'Uktâki habîslere böyle hil'at verir; acabâ tayyiblere rasadda ne bahş eder?*

"Rasad", "muntazır olmak ve beklemek" ma'nâsına masdardır. Ya'nî, Hak Teâlâ vaktâki habîslere ve pisliklere böyle latîf hil'atler ve libâslar verir, ya acabâ mükâfât beklemekte olan tayyiblere ve iyilere ve temizlere ne ihsânlar yapar?

که نگنجد در زبان و در لغت.

آن دهد حَفْشان که لا عین رَأَتْ

2722. *Onlara onu verir ki, bir göz görmedi, zîrâ dile ve lûgate sığmaz.*

Ya'nî, o tayyiblere ve temizlere Hak Teâlâ gözler görmedik şeyleri verir ki, o verilen ihsânlar dil ile ve lûgat ile ta'rîf etmek mümkün değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de *فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ* (Secde, 32/17) ya'nî "Amel ettikleri şeye mükâfât olarak gözün aydın olması cihe-tinden Hak Teâlâ'nın o amel sâhibleri için gizlediği şeyi bir nefis bilemez" bu-yurulur. Ve bu âyet-i kerîmeyi müeyyid olan hadîs-i kudsîde dahi *اعددت لعبادی الصالحین مالا عین رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر* ya'nî "Ben sâlih kullarım için göz görmedik ve kulak işitmedik ve kalb-i beşere hutûr etmedik şeyler hazır-ladım" buyurulur. İmdi mâdemki o ihsânlar gözlerin görmediği ve kulakların işitmediği ve hayâllerin erişemediği şeyler olacaktır, şu hâlde bunları dil ile söylemek ve ta'rîf etmek için elbette lûgat bulmak imkânı yoktur. Beşer an-cak gördüğü ve işittiği ve hayâl ettiği şeylere lûgat vaz' etmiştir. Ma'lûm ol-sun ki, âlem-i bâtının mezâhir-i esmâiyye ve sıfâiyyesi bu âlem-i sûretin ta-ayyünâtına sığmaz. Halbuki esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye nâmütenâhîdîr. Âlem-i kesâfette zâhir olanlardan başka, âlem-i bâtında da bî-nihâye mezâhir-i ilâ-hiyye vardır ki, bunlar akl-ı beşer hâricindedir.

روز من روشن کن از خلق حسن

ما کسیم این را بیا ای یار من

2723. *Biz bunun için kimiz? Gel ey benim yârım, güzel huydan benim günü-mü aydın et!*

Bu ve âfideki beyitlerin sâlik tarafından insân-ı kâmile hitâb olması münâsib görünür. Ya'nî, biz kim oluyoruz ve yaptığımız a'mâl-i sâlihanın ne kıymeti vardır ki, Hakk'ın bu derece âlî olan ni'metlerine lâyük olalım! Bu ni'metlere nâiliyet bizim istihkâkımızdan değildir. Zîrâ biz esâsen kendi varlığımızı ve vücûdumuzu istihkâkımız olduğundan dolayı bulmadık. Kerem-i ilâhî bize vücûd bahş etti. Binâenaleyh gel ey benim yâr-i kâmilim, sen تخلقوا باخلاق الله ya'nî "Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanınız!" hadîs-i şerîfi mücibince ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallıksın. Benim gündüzümü o güzel ahlâkın ile aydın et!

منگر اندر زشتی و مکروهیم که ز پر زهری چو مار کوهیم

2724. *Benim çirkinliğime ve mekrûhluğuma bakma ki, dağa mensûb zehir dolu yılan gibiyim.*

Ey mürşid-i kâmil! Benim bâtınımın çirkinliğine ve mekrûh olan ahvâl-i zâhireme bakma! Zîrâ ben dağ gibi olan nefsimin enâniyeti üzerinde zehir dolu yılan gibiyim.

ای که من زشت و خصالم جمله زشت چون شوم گل چون مرا او خار کشت

2725. *Ey yâr! Ben çirkinim ve benim huyum da çirkindir. Nasıl gül olurum? O beni diken dikti.*

Ey mürşid-i kâmil! Benim zâhir olan ef'âlim çirkindir ve bâtın olan huyum ve ahlâkım dahi çirkindir. Zîrâ ben henüz nefsâniyim. Ben bu sıfât-ı nefsâniyyemde müstağrak oldukça ne vakit rûhânî bir gül olurum? Zîrâ Hakk'ın kudret eli benim nefsimi bu âlem-i sûrette diken olarak dikti. Bu beyt-i şerifte şahsın şekâvetine değil, nefsin şekâvet-i ezeliyyesine işâret buyrulur. Zîrâ şekâvet-i ezeliyyesi sâbit olan şahsın saîd olması mümkün değildir. Çünkü kalb-i hakâyık lâzım gelir. Kalb-i hakâyık ise mümkün değildir. Ve şakî-i ezeli ancak şekâvet-i ezeliyyesi sâbit olan nefsin sıfatlarından ayrılmadığı için şakî olur. 5. cildin 1537 ve 1538 numaralı beyitlerinde bu husûsta izâhât vardır. İmdi bu âlem-i sûrete gelen her bir insan evvelen sıfât-ı nefsâniyye ile muttasıftır. Saâdet-i ezeliyyesi olanların nefsi insân-ı kâmilin terbiyesiyle müeddeb olup onda sıfât-ı rûhâniyye hâsıl olur. Nitekim aşağıdaki beyt-i şerifte bu terbiyeye işâret buyrulur.

نو بهار حسن گل ده خار را زینت طاوس ده این مار را

2726. *Dikene gül güzelliği nev-bahârını ver! Bu yılanı tavûs zînetini ver!*

Ya'nî, ey mürşid-i kâmil! Beni terbiye et! Bu diken gibi olan nefsim füyûzât-ı rûhâniyyen ile güle güzellik veren bir nev-bahâr ver! Ve bu yılan gibi olan nefsimin kötü sıfatlarını izâle et ki, ona tâvûsun parlak tüyleri mesâbesinde olan sıfât-ı rûhâniyyeyi ver!

در کمال زشتیم من منتها لطف تو در فضل و در فن منتها

2727. Çirkinliğin kemâlinde ben mûntehâyım. Senin lutfun fazlda ve fende mûntehâdır.

Ben nefsimin hükmü altında bulundukça çirkinliğin son mertebesindeyim. Ey insân-ı kâmil! Senin lutfun fazlda ve taşkınlıkta ve terbiye fenninde son dereceye vâsıldır.

حاجت این منتهی زان منتهی تو برآر ای حسرت سرو سهی

2728. Ey serv-i sehînin hasreti! O mûntehâdan bu mûntehânın hâcetini yukarı getir!

"Serv-i sehî", doğru ve müstakîm olan servi ağacı demektir. Sûre-i Şûrâ'da vâkı' وَأَسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتُ (Şûrâ, 42/15) ya'nî "Emrolunduğun şey üzere istikâmet et!" âyet-i kerîmesi mücibince insân-ı kâmilin emr-i ilâhiye tebaiyyette dosdoğru olduğuna işâret buyrulur. Ya'nî, ey istikâmette ve doğrulukta müstakîm olan servi ağacı! Kendisine hasret çek[il]en ve gıpta ed[il]en insân-ı kâmil! Ben çirkinlikte mûntehâyım ve son mertebedeyim; ve sen de fazl ve keremde son mertebedesin. Binâenaleyh sen son mertebedeki fazlından benim son mertebedeki çirkinliğimin iyiliğe olan ihtiyâcını yukarı getir!

چون بمرم فضل تو خواهد گرینست از کرم گر چه ز حاجت او بریست

2729. Öldüğüm vakit senin fazlın ağlayacaktır. Gerçi o kerem cihetinden hâcetten berîdir.

Ben bu sıfât-ı nefsâniyyemde müstağrak bir hâlde olarak öldüğüm vakit, senin fazl ve keremin her ne kadar ibzâl-i lutf ve kerem etmek hâcetinden berî ise de, merhametinden dolayı benim hâlime ağlayacaktır. Zîrâ kâmillerin vücûdu ayn-ı rahmet-i ilâhiyyedir.

بر سر گورم بسی خواهد نشست خواهد از چشم لطیفش آب جست

2730. Mezârının başı üzerinde birçok oturacak, onun latîf gözünden su sıçrayacaktır.

Bu beyitlerde [insân-ı] kâmilin fazl u keremi şahsa teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, senin fazlın öldüğüm vakit mezârının başı üzerinde birçok zaman oturacak ve onun latîf gözünden yaş akacaktır. Zîrâ benim gibi bir müflisin hâlini görüp son derece merhamet edecektir.

Menkıbe: "Bir gün Hz. Mevlânâ efendimizin ehl-i dünyâdan bulunan müridlerinden birisi hâl-i ihtizârında "Hz. Mevlânâ'nın üç gün kabrimin başında bulunmalarını arzû ederim" diye vasiyet etti. Mûmâileyhin vefâtından sonra bir gün kâmilin onun kabri üzerinde oturdular. Gece müteveffânın oğullarından birkaçı rû'yâlarında pederlerinin temiz elbiseler giyip salına salına geldiğini gördüler ve "Hâlin nedir?" diye sordular. Cevâb verdi ki: "Kabre vaz'ımı müteâkub bana azâb etmek için zebânîlerden birkaçı hâzır oldular. Velâkin Hz. Mevlânâ'ya riâyeten yakına gelmediler. Nâgâh rahmet meleği bir köşeden zuhûr edip melâike-i azâba dedi ki: "Haydi siz gidiniz ki, Hak (celle ve alâ) hazretleri bu şahsı dergâh-ı Mevlânâ'ya koyup afv u mağfîret eyledi." Mesnevî:

تا کند شان رحمة للعالمين

زان بياورد اوليارا برزمن

Nazmen tercüme:

"Getirdi evliyâyı Hak zemîne,
Ki, rahmet olsun onlar âlemîne."

(Menâkıb-ı Sipehsâlâr'dan mütercemdir.)

چشم خواهد بست از مظلوميم

نوحه خواهد کرد بر محروميم

2731. Benim mahrûmluğuma nevha edecektir. Benim mazlûmluğumdan dolayı göz kapayacaktır.

"Mazlûmluk"tan murâd, nefsin zulmü altında mâkhûr olmaktır. Zîrâ insan nefis ile rûhtan mürekkebdır; ve nefis bu âlem-i tabiat ve kesâfetten olup rûhu kendi âlemine çekmeye çalışır ve huzûzât-ı âcileyi gösterir. Binâenaleyh bu nefis beşer için büyük fitne ve imtîhân-ı ilâhîdir. Ya'nî, hayât-ı dünyeviyemde nefsimin zulmü yüzünden rûhâniyet âleminde mahrûm kaldığıma senin fazlın nevha edecek ve nefsimin mazlûmu olduğumdan dolayı acıyıp, kötülüklerime karşı göz kapayacaktır.

حلقه در گوش من کن زان سخن

اندکی زان لطفها اکنون بکن

2732. O lutuflardan şimdi biraz yap! O sözden benim kulağıma halka yap!

Ya'nî, mezânının başında benim rûhuma yapacağı lutuflardan birazını şimdi hayât-ı dünyeviyemde yap! Ben öldükten sonra rûhumun kulağına söyleyeceğin sözden şimdi benim zâhir ve bâtın kulağıma halka yap! Ba'zı nüshalarda "zân suhan" yerine "bî-suhan" vâki'dir. Bu sûrette beyt-i şerifin tercümesi şöyle olur: "Şimdi o lutuflardan birazını hayât-ı dünyeviyemde yap ve o lutufların birazını harfsiz ve sadâsız olarak rûhumun kulağına halka yap!" demektir.

آنچه خواهی گفت تو با خاک من
بر فشان بر مدرک غمناک من

2733. O şeyi ki benim toprağıma söyleyeceksin, benim gamlı olan mahall-i idrâkime saç!

"Medrek", ism-i mekândır, "mahall-i idrâk" demek olur ki murâd, rûhtur. Ya'nî, mezânında benim toprak olan şahsiyetime söyleyeceğin hakâyık ve maârif-i ilâhiyyeyi benim gamlı olan mahall-i idrâkime, ya'nî rûhumun kulağına saç ve ibzâl et!

لا به کردن موش مر چغز را که بهانه میندیش و در نسیه مینداز انجاح این حاجت
مرا که فی التأخیر آفات و صوفی این الوقت و این دست از دامن پدر باز ندارد و اب مشفق
صوفی که وقتست او را بنگرش بفردا محتاج نگرداند. چندانست مستغرق دارد در گلزار
سریع الحسابیء خویش نه چون عوام مستقبل باشد. نهی باشد نه دهی که لا صَبَاحُ
عِنْدَ اللَّهِ وَلَا مَسَاءٌ، ماضی و مستقبل و ازل و ابد آنجا نباشد، آدم سابق و دجال مسبق
نباشد که این رسوم در خطئه عقل جزویست و روح حیوانی. در عالم لامکان
و لا زمان این رسوم نباشد پس او این وقتست لَا يُفْهَمُ مِنْهُ إِلَّا نَفْيُ تَفْرِقَةِ الْآزَمَةِ
چنانکه ان الله واحد فهم شود نفی دوی نه حقیقت واحدی

Siçanın kurbağaya yalvarmasıdır, böyle diye ki: "Bahâne düşünme!
Benim bu hâcetimi kazâ etmeyi veresiye atma! Zîrâ te'hîrde âfetler
vardır." Ve sûfî vaktin oğludur ve oğul ise, elini babanın eteğinden geri
tutmaz; ve sûfinin müşfik olan babası vakittir. Onu intizâr ile yarına

muhtâc etmez. Onu kendisinin serîu'l-hisâb olan gülzârında o kadar müstağrak tutar ki, avâm gibi müstakbelin muntazırılmaz. Dehrî değil nehrî olur. Zîrâ Allâh'ın indinde sabâh ve akşam yoktur. Orada geçmiş ve gelecek ve ezel ve ebed olmaz. Âdem ileride ve Deccâl geride olmaz. Zîrâ bu rûsûm akl-ı cûz'î ve rûh-ı hayvânî hıttasındadır. Mekân ve zamân olmayan âlemde bu rûsûm olmaz. Binâenaleyh o vaktin oğludur. Ondan ancak zamanların tefrikasının nefyi anlaşılır. Nitekim "Muhakkak Allâh birdir," sözünden ikiliğin nefyi anlaşılır. Yoksa birliğin hakîkatî değil.

"Nüseye", veresiye ve te'hîr, demektir. "İncâh", iş bitirmek ve hâcetini kazâ etmek. "Nigeriş", "nigirîsten" masdarından istm-i masdardır, "intizâr ve beklemek" ma'nâsındadır. "Nehr", ırmak ve her çok akan şey ve kelâm-ı galîz ile men' etmek, ma'nâlarındadır. Burada vücûd-i izâfî âleminde كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ya'nî "Her ânda bir şe'ndedir" âyet-i kerîmesi mücibince Hakk'ın sıfât ve esmâsıyla tecelliyât-ı dâimesi murâd buyrulur. "Dehr", zaman ma'nâsındadır. "Hıttâ", çizgi çekilip hudûdu ta'yîn edilmiş olan mahal, demektir. "Ezel", ibtidâsî olmamak, "ebed", nihâyeti olmamak ma'nâlarındadır. Burada "fâre"den murâd, nefsi cîfe-i dünyâdan kurtulmamış olan sâliktir; ve "kurbağa"dan murâd, nefsi hakâyık ve maârif-i ilâhiyye suları içinde deverân eden insân-ı kâmilidir. Ya'nî, sâlik insân-ı kâmile yalvarıp der ki: "Benim sohbet istediğime karşı özür ve bahâne düşünme ve bu sohbeti sonraya atma! Benim senin sohbetine olan hâcetimi kazâ et! Zîrâ bir işi sonraya atmakta âfetler vardır." Çünkü bu âlem-i kevnde gelecek meçhûldür. Bunun için sûfinin i'tibârı bulunduğu hâle ve vakte dir. O sûfî vaktin oğludur. Nitekim oğul yürürken dâimâ babasının eteğine yapışır, Aslâ elinden bırakmaz; ve sûfinin şefkatli olan babası vakittir ve içinde bulunduğu ân ve sâattir ki, o vakit Hakk'ın ona bir tecellîsidir; ve o vakit ve tecellî o sûfiyi intizâr sebebiyle ferdâyâ ve yarına muhtâc etmez. O sûfiyi o vakit kendisinin serîu'l-hisâb olan tecellî-i Hak gülzârında o kadar müstağrak tutar ki, sûfî mü'minlerin avâmını gibi müstakbelin ve gelecek olan ölüm ve âhiretin muntazırılmaz ve bekleyicisi olmaz. Binâenaleyh o sûfî zamâna mensûb değil, كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) [ya'nî "Her ânda bir şe'ndedir"] âyet-i kerîmesi mücibince Hakk'ın tecelliyâtı nehrine mensûb olur. Zîrâ Allâh Teâlâ indinde sabâh ve akşam yoktur; ve âlem-i hakîkatte geçmiş ve gelecek ve ezel ve ebed olmaz. Binâenaleyh o hakîkat âleminde Âdem'in vücûdu evvel ve Deccâl'in vücûdu sonra olmaz. Zîrâ Hz.

Âdem'in evvel gelmesi ve âhir zamanda gelecek olan Deccâl'in böyle sonraya kalması rûsûm ve i'tibârları âlem-i hakîkatten hudûdu ayrılmış olan âlem-i ke-sâfetteki akl-ı cûz'î ve rûh-ı hayvânîye göredir. Binâenaleyh mekân ve zamân olmayan âlem-i hakîkatte bu resimler ve i'tibârlar olmaz. İmdi, mâdemki sûfî âlem-i hakîkatte nâzırdır, binâenaleyh o vaktin oğludur. Bizim bu "sûfî vaktin oğludur" sözümüzden ancak mâzî, hâl ve müstakbelden ibâret olan üç nevi' zamânın hakîkat cihetinden birbirinden ayrı görülmesinin nefyi anlaşılır. Yoksa bu âlem-i kevn ve kesâfette bu üç nevi' zamânın nefyi değil. Zîrâ bu üç zamandan her birinin hakikatleri ilm-i ilâhîde sâbittir. Bunun gibi, biz "Muhakkak Allâh Teâlâ birdir" deriz; bu sözümüzden Allâh Teâlâ'nın varlığından iki-liği nefy ettiğimiz anlaşılır. Yoksa, âlem-i kesâfette mu'teber olan adedlerin menşei bulunan birliği hakikatinin nefyi anlaşılmaz. Ya'nî birliğin hakîkati sâbit olmasa âlem-i keserât vücûda gelmezdi. Meselâ iki adedi vücûda gelmek için $1+1=2$ ve üç adedi vücûda gelmek için $1+1+1=3$ deriz. İşte bütün adedler dahi böyle birlik hakikatinden sudûr eder.

صوفیہ را گفت خواجه سیم پاش ای قدمهای ترا جانم فراش

2734. *Bir sûfiye gümüş saçıcı efendi dedi: "Ey kimse! Senin ayaklarına cân-um döşeme olsun."*

"Sîm-pâş", vasf-ı terkîbî olup muhtâclara para dağıtan cömerd kimse demektir. Ya'nî, bir sûfiye cömerd olan bir efendi dedi ki: "Ey kimse! Benim sana çok muhabbetim vardır. Senin rûhunun yürüyüşüne benim rûhum döşek ve yaygı olsun!"

يك درم خواهی تو امروز ای شهيم يا كه فردا چاشتگاهی سه درم

2735. *"Ey benim şâhum! Bugün sen bir direm mi istersin? Yâhud kuşluk vakti üç direm mi?"*

"Direm", dirhem, akçe, para ma'nâsına olup zamanlara göre mikdân değişen para ve vâhid-i kıyâsîsıdır. Nitekim zamânımıza göre "kuruş" diye tercüme edilmek münâsib olur. Ya'nî, efendi, sûfiye: "Ey benim şâhum! Bugün sen bir kuruş mu istersin, yâhud yann kuşluk vakti üç kuruş mu istersin?" dedi.

گفت دی نیم درم راضیترم زآنکه امروز این و فردا صد درم

2736. *Dedi: "Dün yarım direme pek râzıyım. Ondan ki, bugün bir ve yarın yüz direm ola!"*

Sûfî efendiye cevâben dedi: "Bugün elime geçecek bir kuruştan veyâhud yarınki yüz kuruştan dün elime geçen yarım kuruşa daha râzıyım." Bu beytin birinci mısra'ı ba'zı nüshalarda dört vecih ile yazılmıştır:

1- گفت امروز این درم راضی ترم "Dedi: Bugün bir direme pek râzıyım."

2- گفت نی نیی درم راضی ترم "Dedi: Hayır, yarım direme pek râzıyım."

3- گفت از نیی درم راضی ترم "Dedi: Yarım diremden pek râzıyım."

4- گفت ده نیی درم راضی ترم "Dedi: Ver, yarım direme pek râzıyım."

Bu beyit sûrh-i şerîfteki "Te'hîrde âfetler vardır; ve sûfî ibnü'l-vakittir" ibâresine merbûttur. Binâenaleyh sûfinin hulâsa-i cevâbı "Ben ibn-i vaktim. Dün yarım kuruş olsa idi, peşin olduğu için râzı idim. Nitekim yarın verilecek olan yüz kuruştan bugün verilen bir kuruş daha makbûldür" demek olur.

سبلی نقد از عطای نسیه به نک قفا پیشست کشیدم نقد ده

2737. "Peşin olan tokat veresiye olan atâdan iyidir. İşte kafayı senin önüne çektim, peşin ver!"

خاصه آن سبلی که از دست توست که قفا و سبلیش مست توست

2738. "Husûsiyle o tokat ki senin elindendir. Kafa ve onun tokadı senin mes-tindir."

Sûrh-i şerîfin izâhında beyân olunduğu üzere bu sözler, sâlik tarafından insân-ı kâmileddir, Zîrâ insân-ı kâmilin sâlike kahr ile olan muâmelesinin zımında lutf-ı azîm vardır. Nitekim *Nefâhâtü'l-Ûns*'te Mevlânâ Câmi (k.s.) hazretleri şu menkübeyi beyân buyurur:

"Bir kocakarı Gavs-ı A'zam Abdülkâdir-i Geylânî (k.s.) hazretlerinin huzûruna geldi ve oğlunu da berâber getirdi ve dedi ki: "Oğlumun gönlünü sana ziyâde muallak görüyorum. Ben kendi anahık hakkımdan onun zimmetini îbrâ eyledim." O Pîr-i a'zam Allâh rızâsı için onu kabûl etti ve riyâzat ve mücâhede emretti. Birkaç gün sonra o kocakarı oğlunu görmeye geldi. Arpa ekmeği yemekten ve uykusuzluktan zayıf olduğunu gördü. Kalkıp Hz. Pîr'in huzûruna geldi. Üzerinde Hz. şeyhin yiyip çıkardığı kuş kemikleri bulunan bir tabağı gördü. Hz. Pîr'e dedi ki: "Efendim, sen kuş etlerini yiyorsun ve benim oğlum arpa ekmeği yiyor ve zayıf düşmüştür. Gavs-i A'zam hazretleri elini o kemiklerin üzerine koyup قومی باذن الله تعالى الذی یحیی العظام وهی رمیم ya'nî "Çürümüş kemikleri dirilten Allâh Teâlâ'nın izni ile kalkınız!" dedi. O kuşlar dirilip ötmeye başladılar. Sonra Hz. Pîr o kocakanya: "Vaktâki senin oğlun da böyle olur, her ne isterse yesin!" buyurdular."

هين بيا ای شادی جان وجهان خوش غنیمت دار نقد این زمان

2739. *Haydi gel, ey cânın ve cihânın sürûrû! Bu zamânın peşinini hoş gânet-
met tul!*

در مدزد آن روی مه از شب روان سر مکش از جوی ای آب روان

2740. *O ayın yüzünü gece gidicilerden çalma! Ey akan su! İrmaktan baş
[2720] çekme!*

"Şeb-revân", vâsıf-ı terkîbî olup, "gece gidiciler" demektir. "Âb-ı revân", akıcı su ma'nâsıdır. "Gece gidiciler"den murâd, henüz zulmet-i tabiat ve nefsâniyet içinde vakit-geçiren sâliklerdir. "Aydın yüzü"nden murâd, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfidir. "Akan su"dan murâd, hakâyık ve maârif-i ilâhiyye-
dir. "İrmak"tan murâd, ale'd-devâm insân-ı kâmilin kalblerine câri olan tecelliyât-ı ilmiyye-i ilâhiyyedir. Ya'nî, ey insân-ı kâmil! O kalb-i şerîfinin yüzünü bizim gibi tabiat ve nefsâniyet karanlığı içinde yürüyen kimselerden çalma ve gizleme! Ey tecelliyât-ı ilmiyye-i Hak ırmağının akan suyu! Bize karşı bu ırmaktan baş çekme! Ya'nî ibzâl-i maâriften imtinâ' etme!

تا لب جو خندد از آب معین لب لب جو سر بر آرد یاسمین

2741. *İrmağın kenarı akan sudan güldükçe, ırmağın lebinin lebinde yâsemîn baş kaldırır.*

"İrmağın kenarı"ndan murâd, insân-ı kâmilin cism-i şerîfi. "Akan su"dan murâd, maârif-i ilâhiyyedir. "Gülmek", hakâyık ve maârif ibzâlî husûsunda insân-ı kâmile şevk gelmektir. İkinci mısra'da birinci "leb"den murâd, rûhun dudağı ve ikinci "leb"den murâd dahi, cisminin ağzı. "Yâsemîn"den murâd, maârif-i latifedir. Ya'nî, insân-ı kâmilin cism-i şerîfi vâridât-ı ilâhiyyeden şevke geldikçe rûhun dudağının dudağı olan insân-ı kâmilin zâhirî ağzında maârif-i latife zâhir olur. Beytin ma'nâ-yı zâhirîsini izâha hâcet yoktur.

چون ببینی بر لب جو سبزه مست پس بدان از دور کآنجآ آب هست

2742. *Mâdemki ırmak kenarında yeşilliği mest görürsün, binâenaleyh uzaktan bil ki, orada su vardır.*

Ma'nâ-yı zâhirîsi ma'lûmdur. Ma'nâ-yı bâtinîsi şudur: Mâdemki insân-ı kâmilin cism-i şerîfinde mestâne şevk görürsün, binâenaleyh uzaktan o hâle bak da bil ki, orada vâridât-ı ilâhiyye vardır.

گفت سیمام و جوہ کردگار کہ بود غماز باران سبزہ زار

2743. *Fâil-i hakîkî "Yüzlerde onların alâmetleri vardır" buyurdu. Zîrâ yeşillik yağmurun gammâzı olur.*

Sûre-i Fetih'te *سِيمَامٌ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ آثَرِ السَّجُودِ* (Fetih, 48/29) ya'nî "Onların yüzlerinde secdele'r eserinden onların alâmetleri vardır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, zâhir hâl, bâtın olan hâlin gammâzı ve haber vericisidir. Nitekim bir arzda yeşillik görülürse, oraya yağmur yağdığını haber verir.

گر بیارد شب نیند هیچ کس کہ بود در خواب هر نفس و نفس

2744. *Eğer yağmur gece yağsa, hiç kimse görmez. Zîrâ her nefis ve nefes uykudadır.*

Ma'nâ-yı zâhirîsi kezâlik ma'lûmdur. Ma'nâ-yı bâtunîsi budur: Ya'nî, füyûzât-ı ilâhiyye yağmuru insân-ı kâmilin kalb-i şerîfine yağsa, bu sebeble onun zâhirinde olan şevki hiç kimse görmez. Zîrâ her nefis-i insânî ve onun nefes-i idrâki uykudadır. Uyurken nefes alır, fakat bu nefesin hârici idrâk ile alâkası yoktur. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde Hz. Fîr buyururlar. Beyit:

همه خفتند و من دلشده را خواب نبرد همه شب دیده من بر فلک استاره شمرد
خواهم از دیده چنان رفت که هرگز ناید خواب من زهر فراقی تو نبوشید و ببرد

Nazmen tercüme:

"Cümle halk uykuda, ben dil-şüde dâim bidâr;
Gözlerim rûy-ı felekte gece istâre sayar.
Öyle bir gitti ki, gözden ebedî gelmez hâb;
Öldü uykum, içerek zehr-i firâkın-ey yâr!"

تاز گئی هر گلستان جمیل هست بر باران پنهانی دلیل

2745. *Her güzel gülîstânın tâzeliği gizli olan yağmura delîldir.*

Maârif-i ilâhiyyenin her güzel gülîstânı olan insân-ı kâmilin tâze tâze hakâyıktan ve maâriften gündüzler bahş etmesi, onlara gecelerde halk uykuda iken yağan feyz yağmurunun delîlidir.

رجوع بحکایت موش و جغزایی

Sıçanın ve suya mensûb olan kurbağanın hikâyesine dönüş

ای اخى من خاکیم تو آییئ لیک شاه رحمت و وهابی

2746. "Ey kardeş! Ben toprağa mensûbım. Sen suya mensûbsun. Fakat rahmetin şâhısın. Bir vehhâbîsin!" dedi.

Sıçan kurbağaya, ya'nî sâlik insân-ı kâmile: "Ey kardeş! Ben hâkî ve nef-sânîyim. Sen ise âbî ve rûhânîsin. Fakat rahmet-i ilâhiyenin şâhısın ve bu rahmet-i ilâhiyyeyi vehb etmeye vâsıtasın!" dedi.

آنچنان کن از عطا و از قسم که گه و بیگه بخدمت می رسم

2747. "Atâdan ve kısmetlerden öyle yap ki, vakitli vakitsiz hizmete erişeyim!"

"Kısem", "kısmet" in cem'idir. Ya'nî, "Ey insân-ı kâmil! Maârif ve hakâyık-ı ilâhiyyeden yapacağın atâyı ve kısmetleri öyle yap ki ben, senin huzûruna vakitli vakitsiz gelip istifâde edeyim!"

بر لب جو من بجان می خوانمت می بینم از اجابت مرحمت

2748. "Ben ırmak kenarında seni cân ile çağırıyorum. İcâbetten merhamet görmüyorum."

آمدن در آب بر من بسته شد زانک ترکیم ز خاکى رسته شد

2749. "Suya gelmek benim üzerime bağlanmıştır. Zîrâ ki terkîbim bir topraktan bilmıştır."

"İrmak kenarı"ndan murâd, cismâniyet âlemdir. "Su"dan murâd, rûhâniyet âlemdir. "Hâk"ten murâd, kesâfet-i cismâniyyedir. Ya'nî, "Ey kâmil! Ben seni cismâniyet âlemi içinde çağırıyorum. Fakat sen rûhâniyet âleminde müstağrak olduğun için benim da'vetime icâbet cihetinden senden merhamet görmüyorum."

یا رسولی یا نشانی کن مدد تا ترا از بانگ من آگه کند

2750. "Ya bir resûlü yâhud bir nişânı meded et, tâ ki, seni benim sesimden âgâh etsin!"

"Resûl"den murâd, insân-ı kâmilin müntehi olan sâlikleridir ki, o mürşid-i kâmilin ahvâline vâkîf olur ve ona göre muâmele eder. "Nişân"dan murâd, mürşidin sâlike beyân edeceği hâl-i sahvîdir. Ya'nî, "Benim seni çağırduğuma seni âgâh etmek için araya ya bir râbîta koy veyâhud bana bir nişân ver!"

بحث کردند اندرین کار آن دو بار آخر این بحث آن آمد قرار

2751. *Bu işte o iki yâr bahsettiler. Bu bahsin sonu o karâra geldi.*

که بدست آرند یک رشته دراز تا ز جذب رشته گردد کشف راز

2752. *Ki, bir uzun ipliği ele getireler, tâ ki, ipliği çekiştten râzın keşfi ola!*

Ya'nî, sıçan ile kurbağa karâr verdiler ki, bir uzun iplik bulup bu ipliği bir-birlerine bağlayalar. Bu ipliği çekmek sûretiyle birbirlerini haberdâr edeler.

یک سری بر پای این بنده دو تو بست باید دیگری بر پای تو

2753. *"Bir tarafı bu iki kat olan bendenin ayağına, diğerini de senin ayağına bağlamak gerektir."*

Bu karârda fâre kurbağaya dedi ki: "Bu ipliğin bir ucunu bu beli bükülüp iki kat olan bendenin ayağına, diğer ucunu da senin ayağına bağlamak gerektir."

تا بهم آییم زین فن ما دو تن اندر آمیزیم چون جان با بدن

2754. *"Tâ ki, bu fenden biz iki kimse birbirimize gelelim! Beden ile cân gibi karışalım!"*

"Tâ ki, bu ipliği ayaklanmıza bağlamak fen ve hünerinden dolayı istediğimiz vakit birbirimize gelelim ve cisim ile rûh gibi birbirimiz ile imtizâc edelim!"

هست تن چون ریسمان بر پای جان می کشاند بر زمینش ز آسمان

2755. *Cisim cân ayağına ip gibidir. Onu gökten yeryüzüne çeker.*

Bu ve âtideki beyitlerde rûh kurbağaya ve cisim gâh ipe ve gâh sıçana teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, cisim cânın ayağına bağlanmış ip gibidir. Fezâ-yı bî-nihâyede serbest bir sûrette cevelân eden rûhu yeryüzüne çeker. Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Gökte uçarken seni indirdiler,
Çâr unsur bendlerine vurdular.
Nûr iken adın Nîyâzî verdiler,
Şol ezелki i'tibârın nerededir?

چغز جان در آب خواب بیهشی رسته از موش تن آید در خوشی

2756. *Cân kurbağası bî-hûşluk uykusunun suyunda, ten sıçanından kurtulup hoşluğa gelir.*

“Bî-hûşluk”, kendinden geçmek demektir. Beyt-i şerifte bu bî-hûşluk uykuya ve uyku hâli de kurbağanın dolaştığı suya teşbîh buyurulmuştur. Ma'lûmdur ki, bütün efrâd-ı beşer uyku hâli içinde âlem-i cismâniyyetten bî-haber bir hâle gelirler ve bunlardan safvet-i kalb sâhiblerinin rûhları âlem-i ervâhın zevkleri ve hoşlukları içine dalarlar. Nitekim 1. cildin 2121 numaralı beytinde ihtiyar çalgıcının uykusu içindeki hâlini beyânen و رغ گشت آزاد از تن و “Sâf âlemde ve cân sahrâsında tenden ve dünyânın meşakkatinden âzâd oldu” buyurulmuş idi. Fakat bu bî-hûşluk kâmillere uyanıklık hâli içinde de vâkî' olur ve halkı irşâd için cisimleri onları cismâniyet âlemine çeker.

موش تن زان ریسمان بازش کشد چند تلخی زین کشش جان می‌چشد

2757. *Ten sıçanı onu ondan tekrâr çeker. Bu çekişten cân ne kadar acılık duyar?*

Ya'nî, ten sıçanı o rûh kurbağasını dalmış olduğu rûhâniyet âleminden tekrâr cismâniyet âlemine geri çeker. Rûh, cismin bu çekmesinden ne kadar acılık duyar ve o zevk ve hoşluk âleminden ayrıldığı için ne kadar müteessif olur?

گر نبودی جذب موش گنده مغز عیشها کردی درون آب چغز

2758. *Eğer beyni kokmuş sıçanın çekmesi olmaya idi, kurbağa su içinde ayşlar ederdi.*

Eğer beyni kokmuş sıçan mesâbesinde olan cismin çekmesi olmaya idi, rûh kurbağası rûhâniyet suyu içinde ayşlar ve zevkli yaşayışlar yapardı.

باقیش چون روز بر خیزی ز خواب بشنوی از نور بخش آفتاب

2759. *Onun bākîsini, vaktâki gündüz uykudan kalkarsın, güneşin nûr bahşin-den dinlersin.*

“Nûr-bahş”, vasf-ı terkîbîdir, “nûr bahş edici” demektir. “Nûr-bahş-ı âfi-tâb” terkib-i izâfîdir. Ya'nî “güneşin nûr bahş edicisi” demek olur ki, bundan murâd, Hak Teâlâ hazretleridir. “Uyku”dan murâd, gâfflet. “Gündüz”den murâd, nûr-ı ma'rîfet olur. Ya'nî, ey sâlik! Vaktâki kalbinde nûr-ı ma'rîfet hâsıl

olur ve gaflet uykusundan uyanırsın, bu cisim ve rûhun birbirine bağlanma-sı kıssasının bâkisini güneşe nûr bahşedici olan Hak Teâlâ'dan ilhâm tarîkıyla dinlersin; ve eğer bu âlemde gafletten uyanıp ma'rifet nûrunu tahsîl edemez isen, ba's gününde ölüm uykusundan uyandığın vakit, cismin rûhu nâsıl çektiğini Hak Teâlâ'dan dinlersin.

يك سر رشته گره بر پای من وآن سر دیگر تو بر پا عقده زن

2760. "İpliğin bir ucunu benim ayağıma düğüm ve diğer ucunu sen ayağın
[2740] üzerine ukde vur!"

Ya'nî, sıçan kurbağaya dedi ki: "İpliğin bir ucunu benim ayağıma düğüm vur ve diğer ucunu dahi senin ayağın üzerine düğümle!"

تا توانم من ترا خشکی کشید مر ترا نک شد سر رشته پدید

2761. "Tâ ki ben bu karalığa çekebileyim! İşte sana muhakkak iplik zâhîr oldu."

Ya'nî, "Bu ipliği birbirimize böyle bağlar isek, ben seni istediğim vakit su içinde kara tarafına çekebilirim. İşte üflet ve musâhabet husûsunda benim rişte-i murâdım ve maksûdum bu idi. Bu maksad dahi bu iplik bağlamak hüneriyle sana zâhîr oldu."

تلخ آمد بر دل چغیر این حدیث که مرا در عقده آرد این خبیث

2762. Kurbağanın gönlüne bu söz acı geldi. Dedi ki: "Bu habîs beni düğüme getirir."

Burada "kurbağa"dan murâd, rûhânî ve sâf olan şahıs ve "sıçan"dan murâd, cismânî ve nefsânî olan şahıstır.

هر کراهت در دل مرد بهی چون در آمد زآفتی نبود تهی

2763. Vaktâki iyi adamın gönlüne her kerâhet gelir, bir âfetten hâlî olmaz.

"Behî", güzel ve iyi ma'nâsınadır. Burada "merd-i behî"den murâd, safvet-i kalb sâhibi olan velîdir. Ya'nî, bir velînin kalbine musâhabetten aks eden her kerâhet ve nefret bir âfetten ve fenâlıktan hâlî olmaz.

وصف حق دان آن فراست را نه وهم نور دل از لوح کل کردست فهم

2764. O firâseti Hakk'ın vasfı bil; vehim değil! Gönlün nûru levh-i küllden fehmi etmiştir.

الله فانه ينظر بنور الله ya'nî "Mü'minin firâsetinden hazer ediniz, zî-râ o Allâh'ın nûru ile bakar" hadîs-i şerîfi mûcibince o velînin musâhibini anlamak husûsundaki firâsetini Hakk'ın vasfı bil! Onun kalbinde hâsıl olan o nefret firâsetendir, vehiminden münbais değildir. Zîrâ kalbinde safvet olmayan kimselerin kalbine de musâhibi hakkında türlü türlü düşünceler gelir. Halbuki bunların aslı yoktur [ve] vehminden münbaistir. Zîrâ vehim varı yok ve yoku da var gösterir. Velînin gönlünün nûru o ma'nâyı levh-ı külden ya'nî levh-ı mahfûzdan idrâk etmiştir.

با جد آن سیران بیت

امتناع پیل از سیران بیت

2765. O filcilerin ciddî ve "Gel!", sadâsıyla berâber filin Beyt'e seyrândan imtinâ' oldu.

Ya'nî, Yemen hükûmdân Ebrehe'nin halkın teveccühünü Yemen'de yapacağı ma'bade çevirmek için Kâ'be'yi yıkmak üzere getirdiği fil, o filcilerin cid-dine ve sa'yine ve "Gel!" diye bağırımlarına rağmen Beyt-i Muazzam'a kar-şı yürümekten imtinâ' etti.

با همه کت نی کثیر و نی قلیل

جانب کعبه نرفتى پای پیل

2766. Filin ayağı ne çok ne de az, bütün dövmek ile berâber Kâ'be tarafına gitmezdi.

"Let", dövmek, darb etmek. Ya'nî, filciler fili yürütmek için az ve çok her ne kadar dövdüler ise de Kâ'be tarafına doğru gitmezdi.

یا بمرّد آن جان صول افزای او

گفتى خود خشک شد پاهای او

2767. Derdin ki: "Muhakkak onun ayakları kurudu. Yâhud onun hücum artırıcı olan cânı öldü."

Ya'nî, filin bu hâlini görsen derdin ki: "Muhakkak ayakları kurudu da, bir adım atamaz oldu. Yâhud onun cisminin hücumlarını çoğaltan cânı öldü de, böyle hareketsiz kaldı." Ba'zı nüshalarda "savl" yerine "hevl" vâki'dir. "Hevl-efzâ", "korku artırıcı" demek olur.

پیل نر صد اسبه گشتى گام زن

چون که کردندى سرش سوى يمن

2768. Vaktâki onun başını Yemen tarafına çevirirler idi, erkek fil yüz at ka-dar adım atıcı olurdu.

"Esb", at; nihâyetindeki "hâ", hâ-yı mikdârdır. "Sad esbe", "yüz at kadar" demektir. "Gâm", adım, "gâm-zen", vasf-ı terkibîdir. Ya'nî fil Kâ'be tarafına gitmezdi. Fakat başını Yemen tarafına çevirince sür'atle koşardı.

حس پیل از زخم غیب آگاه بود چون بود حس ولی با ورود

2769. *Filin hissi gaybın zahmından âgâh idi. Vâridât sâhibi olan velînin hissi nasıl olur?!*

"Vürûd", nüzûl etmek ve dâhil olmak ve hâzır olmak demektir. Burada vâridât-ı ilâhiyye demektir. Ya'nî, filin hiss-i zâhîrîsi âlem-i gaybın zahmından ve dürtmesinden ve darbesinden âgâh olup, Kâ'be-i Muazzama'yı tahrîb tarafına gitmedi. Acabâ vâridât-ı ilâhiyye sâhibi olan velînin hissi nasıl olur? Var kıyâs et!

نی که یعقوب نبی آن پاک خو بهر یوسف با همه اخوان او

2770. *O temiz huylu Ya'kûb nebî değil mi ki, Yûsuf için bütün kardeşlerine,*
[2750]

از پدر چون خواستندش دادران تا برندش سوی صحرا یک زمان

2771. *Bir zaman onu sahrâ tarafına götürmek için kardeşleri babadan istedikleri vakit*

جمله گفتندش میندیش از ضرر یک دو روزی مهلتی ده ای پدر

2772. *Hepsi ona dediler ki: "Onu zarar cihetinden düşünme! Ey baba! Bir iki gün mühlet ver!"*

که چرا ما را نمی داری امین یوسف خود را بسیران و ظعن

2773. *"Ki, niçin kendi Yûsuf'unu seyrâna ve sefer'e bizi emîn tutmazsın?"*

"Zaîn", göç ve sefer demektir.

تا بهم در مرجها بازی کنیم ما در این دعوت امین و محسنیم

2774. *"Tâ ki otlaklarda berâber oynayalım! Biz bu da'vette muhsin olan emîniz."*

گفت این داتم که نقلش از برم می فروزد در دلم درد و سقم

2775. *Dedi: "Bunu bilirim ki, benim indimden onun nakli, benim gönlümde derd ve sekam artırır."*

"Dedi" fiili yukarıdaki 2770 numaralı beytin ikinci mısra'ına merbûttur. Ya'nî, Hz. Ya'küb Yûsuf (a.s.) için bütün kardeşlerine cevâben dedi, demek olur. Aradaki beyitler Yûsuf (a.s.)ın kardeşleri lisânındandır ki, bu kıssa sû-re-i Yûsuf'ta mufasssalen izâh buyurulmuştur.

این دلم هرگز نمی گوید دروغ که ز نور عرش دارد دل فروغ

2776. "Bu gönlüm aslâ yalan söylemez. Zîrâ gönül arşın nûrundan fûrûğ tutar."

Ya'nî, "Ey oğullarım! Yûsuf'u benim yanımdan ayırıp gezmeye götürmek istiyorsunuz. Halbuki onun bu sûretle benim yanımdan ayrılmasından gön-lüm mahzûn oluyor ve kerâhet ediyor; ve benim gönlüm duygusunda aslâ yalan söylemez. Onun bu hüznünün ve kerâhetinin elbette bir aslı vardır. Zî-râ bu gönül arş-ı ilâhînin nûrundan ziyâ ve parlaklık tutar."

آن دلیل قاطعی بد بر فساد و ز قضا آنرا نکرد او اعتداد

2777. O fesâda bir delîl-i katî' idi. Halbuki kazâdan dolayı o onu saymadı.

Ya'nî Ya'küb (a.s.)ın kalb-i şerîfine gelen o kerâhet ve hüznün hudûsü, ka-zâ-yı ilâhî olan fesâda bir delîl-i katî' idi. Fakat kazâ-yı ilâhînin infâzı lâzım geldiğinden dolayı o hazretin kalbine gelen bu kerâhete i'tibâr edip, Yûsuf (a.s.)ı kardeşleriyle berâber göndermemek husûsunda ısrâr edemedi. Hz. Enes ve Alî (r.a.)dan rivâyet buyurulan hadîs-i şerîfte وقدره إذا اراد الله انفاذ قضائه وقدره فاذا امضى امره رد اليهم عقولهم ووقعت الندامة سلب عن ذوى العقول عقولهم حتى ينفذ فيهم قضائه وقدره "Allâh Teâlâ kazâsının ve kudretinin infâzını ve icrâsını murâd ettiği vakit, onlar hakkındaki kazâsını ve kaderini infâz ve icrâ edinceye kadar, akıl sâhiblerinden onların akıllarını selb eder. Emrini icrâ ettiği vakit, onların akıl-larını yine onlara geri verir; ve nedâmet vâki' olur" buyurulur. Beyit:

Hâkim-i hükm-i kazâ tenfîz için takdîrini
Selbeder erbâb-ı aklın re'yini tedbîrini.

در گذشت از وی نشانی آنچنان که قضا در فلسفه بود آن زمان

2778. Ondan öyle bir nişân geçti ki, o zaman kazâ felsefede idi.

"Nişân"dan murâd, Ya'küb (a.s.)ın kalb-i şerîfinde olan hüznün ve kerâ-het; ve "felsefe"den murâd, muhâkemât-ı akliyyedir. Ya'nî, kardeşleri Yûsuf (a.s.)ı gezmeye götürmek için Hz. Ya'küb'dan istedikleri vakit o hazretin kalbinde âtîde hâdis olacak bir kazâ-yı ilâhîye nişân olmak üzere hüznün ve

kerâhet zuhûr etti. Fakat bu esnâda bu kazâ Hz. Ya'kub'un muhâkemât-ı akliyyesine ve felsefeye dâhil oldu ve Hz. Ya'kub aklen bir muhâkeme yürütüp "Bu Yûsuf benim oğlumdur, bunlar da benim oğlumdur. Nihâyet Yûsuf'u gezmeye ve teferruce götürecekler; ve bana da muhâfaza edeceklerini va'd ettiler. Binâenaleyh Yûsuf'u onlar ile göndermek münâsib olur" diye karâr verdi. Nitekim avâmma da ba'zı kazâlar hakkında hiss-i kable'l-vuku' hâsıl olur ve düşündüğü işe kalben mübâşeret etmek istemez. Fakat muhâkemât-ı akliyyesi kendisini ister istemez o işe sevk eder; ve kazâ dahi zuhûra gelir. Fakat avâmmın vehmi gâlib olduğundan kalblerine gelen korku yalan olur. Enbiyâ ve evliyânın kulûb-i şerîfeleri ise, duygularında aslâ yalan söylemez. Zîrâ şeytân-ı vehmin onların kalbleri üzerine tasallutu yoktur.

این عجب نبود که کور افتد بچاه بو العجب افتادن بینای راه

2779. *Bu aceb olmaz ki, kör kuyuya düşe! Çok aceb olan şey, yol görücü olanın düşmesidir.*

"Kör"den murâd, avâmdır. "Görücü olan"dan murâd, enbiyâ ve evliyâdır. Ya'nî, kalb gözleri kör olan avâmmın kazâ-yı ilâhî kuyusuna düşmesine taaccüb olunmaz. Çok taaccüb olunacak şey, kalb gözleri görücü olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtının bu kazâ-yı ilâhî kuyusuna düşmeleridir. Bunun sebebi budur ki: Bu bâbdaki müşâhede tecellî ile istitâr arasındadır. Binâenaleyh müşâhede dâimî olmaz. Beyt-i Şeyh Sa'dî (k.s.):

یکی پرسید از آن گم کرده فرزند که ای روشن گهر پیر خرد مند
ز مصرش بوی پیراهن شنیدی چرا در چاه کنعا نش ندیدی
بگفت احوال ما برق جهانست دمی پیدا و دیگر دم نهانست
گاهی بر طارم اعلیٰ تشنیم گهی بر پشت پای خود نینم

"Bîrîsi oğlunu kaybetmiş olan Hz. Ya'kub'dan sordu ki: "Ey parlak gevherli, âkıl ihtiyâr! Mısır'dan o Hz. Yûsuf'un gömleğinin kokusunu duyardın; niçin onu Ken'ân'ın kuyusunda görmedin?" Cevâben dedi ki: "Bizim ahvâlimiz dünyanın şimşegidir. Bir demde zâhîr ve diğer demde gizlidir. Ba'zan yüksek dam olan gök üzerinde otururuz, ba'zan ayağımızın dibini görmeyiz."

وین قضا را گونگون تصریفهاست چشم بندش بفعل الله ما یشاست

2780. *Bu kazânın türlü türlü tasvîfleri vardır. Onun göz bağı "Allah dilediğini işler" dir.*

Bu kazâ-yı ilâhînin türlü türlü tasrîfleri ve tarz-ı cereyânları vardır. Mese-lâ Hz. Mûsâ'nın zuhûrunu müneccimlerden haber alan Fir'avn, Benî-İsrâîl'in çocuklarını öldürttüğü hâlde, kazâ-yı ilâhînin infâzına hizmet ederek, Hz. Mûsâ'yı sarayında besleyip büyüttü. Velhâsıl bu kazâ-yı ilâhîyi görmekten men' eden şey, *يَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ* (İbrâhîm, 14/27) ve *يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ* (Mâide, 5/1) ya'nî "Allâh Teâlâ dilediğini işler" ve "Dilediği şeye hüküm eder" âyet-i kerîme[leri] mücibince Allâh Teâlâ'nın kendi murâdına müstenid olan fiildir.

موم گردد بهر این مهر آهنش

هم بداند هم نداند دل فکش

2781. *Gönül onun fennini hem bilir, hem bilmez. Onun demiri bu mühür için mum olur.*

Kazânın fennini hem bilmek ve hem bilmemek, hem havâssa ve hem de avâmma şâmil olur. Havâssın bilişi müşâhedeye ve avâmın bilişi hiss-i mübhome müsteniddir. Havâssın bilişine vehim karışmaz. Fakat avâmın hiss-i mübhemine vehim karışır. Meselâ Ya'kûb (a.s.)'ın Yûsuf (a.s.) hakkında câri olacak kazâ-yı ilâhîye vukûfu kalbindeki müşâhedeye mebnî idi ve âlem-i sûrette de tamâmen vâki' oldu. Fakat avâmın korktuğu birtakım ah-vâl olur ki, bunlardan ba'zısı vâki' olur ve ba'zısı vâki' olmaz. Vâki' olanlar hiss-i kable'l-vuku' hâlidir ve vâki' olmayanlar ise sırf vehimdir. Bu kazâ fen-ninin bilinmemesi cihetine gelince, bunun türlü türlü tarzı olur. Hak Teâlâ bu kazâsını infâz için öyle vaz'iyetler ihdâs buyurur ki, kul o kazânın üzerine kendi irâdesiyle gitmekten başka çâre bulamaz; ve kul bu husûsta bir sarhoş gibi hareket eder. Nitekim 1. cildin 1218 numaralı beytinde *چون قضا آید نبینی غیر* [ya'nî "Kazâ geldiği vakit postun gayrisini gö-remezsin; düşmanları dahi dosttan anıyamazsın"] ve 1257 numaralı beytinde dahi *چون قضا آید شود دانش بخواب*. [ya'nî "Kazâ-yı ilâhî geldiği vakit ilim uykuya gider; ay kararır, güneş de tutulur"] ve 5. cildin 1707 nu-marasına müşâdif olan beyitte *چون قضا آید طیب ابله شود*. [ya'nî "Kazâ geldiği vakit tabîb ahmak olur; ve o ilâç dahi nefî'de azgın olur"] buyurulmuş idi. Ya'nî gönül o kazânın fennini hem bilir, hem de bilmez. O kal-bin demir gibi kuvvetli olan re'yi ve tedbiri bu kazâ-yı ilâhî mühürü için mum gibi yumuşak olur; ve o kuvvetli re'y ve tedbirin hükmü kalmaz.

چون درین شد هر چه افتد باش گو

گویا دل گویدی که میل او

2782. *Güyâ gönül derdi ki: "Mâdemki onun meyli bunda oldu, her ne vâki' olursa, "Ol!" de!"*

Ya'nî, gönül kendisinin sâhibine derdi ki: "Mâdem o kazânın meyli bu işin böyle olması cihetine vâkî' oldu, "Artık her ne olacaksa olsun!" de!" Avâm bu hâle "işî cereyân-ı tabîisine bırakmak" derler.

خویش را زین هم مغفل می کند در عقالش جان معقل می کند

2783. *Kendini de bundan gafletlenmiş eder. Onun bağında cânı muakkal eder.*

"Mugaffel", gâfil kılınmış ve gafletlenmiş demektir. "İkâl", devenin dizine bağladıkları ip. "Muakkal", "bağ" ma'nâsına olan "akl"dan me'hûz olup "bağlanmış" demektir. Ya'nî, gönül kendisini "Her ne olacaksa olsun" demekten dahi gâfil kılar ve o kazânın bağında cânı bağlanmış eder. Ya'nî uykü içinde yürüyüp gezen ve kendisinden haberi olmayan "sâir fi'l-menâm" [=uyur gezer] dedikleri bir kimse gibi kazâ-yı ilâhîye doğru yürür.

گر شود مات اندرین آن بو العلا آن نباشد مات باشد ابتلا

2784. *Eğer bunda bü'l-ulâ mât olursa, o mât olmaz, ibtilâ olur.*

"Bü'l-ulâ", "ulûv ve kadr ve menzilet sâhibi" demek olup, bundan murâd, ârif-billâh olur. Ya'nî, ârif-i ilâhî bu kazâda zâhiren mât ve mağlûb olursa, bâ-tünen mât ve mağlûb değildir. Onun bu hâli bir ibtilâ-yı ilâhîdir ve imtîhân-ı rabbânîdir. Nitekim sûre-i Muhammed'de *وَلَنُبَلِّغُكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالْعَاصِرِينَ* (Muhammed, 47/31) ya'nî "Sizden mücâhid ve sâbir olanları bilmemiz için sizi imtîhân ederiz" buyrulur.

يك بلا از صد بلا اش می خرد يك هبوطش بر تعارجها برد

2785. *Bir belâ onu yüz belâdan kurtarır. Onun bir hübütu taârücler üzerine görünür.*

"Hübût", aşağıya inmek; "taârüc", yukarıya çıkmak demektir. Bir belâ ve imtîhân-ı ilâhî o ârif-i yüz belâdan kurtarır. Onun bulunduğu hâlden bir def'a aşağıya inişi, daha yüksek haller üzerine çıkışlara götürür. Ba'zı nüshalarda "taârüc-hâ" yerine "maâric-hâ" vâkî'dir. "Mi'râclar" demek olur.

خام شوخی که رهاندش مدام از خمار صد هزاران زشت خام

2786. *Bir hâm şühî ki, müdâm onu ham, çirkin olan yüz binlerce humârdan kurtarır.*

"Şüh", cesûr, lâübâlî, açık meşreb olan kimse. "Hâm şüh"tan murâd, cezbe sâhibi sâlik olmak münâsibdir. "Müdâm", şarâb ma'nâsına olup burada im-

tihân ve ibtilâ-yı ilâhî şarâbıdır. "Hâm ve çirkin humâr"dan murâd, hayâle ve evhâma mensûb olan fikirlerdir. Ya'nî, henüz Hak yolunda pişmemiş ve cez-beler içinde lâübâlî hareket etmekte bulunmuş olan sâlikî, bu belâ-yı ilâhî mü-dâmî ve şarâbî, hayâle ve evhâma mensûb olan ham ve çirkin fikirlerden kur-tarır. Ma'lûm olsun ki, sâliklerden ba'zılanna öyle cez-beler ânz olur ki, bu ce-zebât sâikasıyla kendisini kâmil ve kâmilleri nâkıs görmeye başlar. Eğer mür-şidi kâmil olursa, onu birtakım ibtilâlar ile o vartadan geçirir; ve eğer kâmil de-ğilse, o hâl içinde kalır. "Hâm şûh"tan murâd, bir medrese softası olmak dahi câizdir. Zîrâ bunlar ulûm-i evliyâyâ karşı i'tirâzda cesûr ve bî-edebdirler.

عاقبت او پخته و استاد شد جست از رِقِّ جهان و آزاد شد

2787. *Âkubet o pişmiş ve üstad oldu. Cihânın köleliğinden sıyrıldı ve âzâd oldu.*

Ya'nî, o hâm olan şûh, kendisine isâbet eden ibtilâ nefîcesinde pişti ve çiğ-likten kurtuldu ve kâmil ve üstad oldu. Cihânın köleliğinden, ya'nî bu hayâ-le mensûb olan efkâra bağlanmaktan ve esir olmaktan sıyrıldı ve âzâd oldu.

از شراب لایزالى گشت مست شد ممیز از خلایق باز رست

2788. *Lâ-yezâlî olan şarâbdan mest oldu. Mümeyyiz oldu. Artık halâyıktan kurtuldu.*

Ya'nî, evvelce hayâl şarâbından sarhoş olan o hâm, bu def'a lâ-yezâlî olan hakikat şarâbından sarhoş oldu. Hak ile halkı temyiz edici ve ayıncı ol-du. Ya'nî nazarında halkın vücûdu Hakk'a ve Hakk'ın vücûdu da halka hi-câb olmadı; ve Hakk'ın varlığından başka bir varlık görmez oldu ve halâyı-kın i'tibârî olan varlığı hükmünden kurtuldu. Bu ma'nâ "mümeyyiz" kelime-si ism-i fail olduğuna göredir. "Mümeyyez", ism-i mef'ûl olduğuna göre, bey-tin ma'nâsı şöyle olur: "O hâm olan şûh, şarâb-ı lâ-yezâlîden sarhoş oldu; ve halâyıktan ayrılmış oldu ve onların arasından çıkıp kurtuldu." Ya'nî onun hâ-li bu şarâb-ı lâ-yezâlîden sonra halâyıkın hâline benzemez oldu. Burada "ha-lâik"dan murâd, avâmm-ı halktır.

ز اعتقادِ سست پر تقلیدشان وز خیالِ دیده بی دیدشان

2789. *Onların taklîd dolu olan gevşek i'tikadından ve onların görgüsüz olan ha-yâl gözünden kurtuldu.*

O şarâb-ı lâ-yezâlîden sarhoş olan kimse, hâl cihetinden avâmm-ı halktan ayrıldığı gibi, i'tikad cihetinden dahi ayrıldı ve onların ulemâ-i zâhireden tak-

lîd tarîkıyla aldıkları delâil-i akliyyeye müstenid gevşek i'tikâdlarından ve onların hakîkati göremeyen hayâl gözünden kurtuldu. Ma'lûm olsun ki, avâm-ın Hak hakkındaki taklîde müstenid olan gevşek i'tikâdları budur ki: Onlar, Hakk'ı tenzîh edeceğiz, diye Hakk'ın varlığına bir had ta'yîn edip, âlemin varlığının haddinden ayırırlar; ve "Zât-ı Hakk'ın bu âlem-i kesif ile hâhkiyyet ve mahlûkiyyet nisbetinden başka hiç münâsebeti yoktur. Hak, âlemi zâtıyla değil, ilmi ile muhîtîr" derler. هُوَ الْوَلُّ وَالْآخِرُ وَالْظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) [ya'nî "O Evvel'dir, O Âhîr'dir, O Zâhîr'dir ve O Bâtîn'dir"] ve فَأَيْنَمَا تَوَلَّوْا فَنَمَّ وَجْهُ اللَّهِ (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa teveccüh ederseniz Hakk'ın vechi ve zâtı vâkî'dir" ve وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ (Nisâ, 4/26) ya'nî "Allâh Teâlâ her şeyi kuşatıcıdır" ve emsâli âyetleri te'vîl ederler. Binâenaleyh onlar, birisi Hakk'ın ve diğeri halkın olmak üzere iki varlık isbât ederler. Bu ise varlıkta ve vücûdda Hakk'ın vücûduna ve varlığına halkın vücûdunu ortak yapmak ve şîrk koşmak olur. Onların hakîkati göremeyen hayâl gözleri bu şîrkin farkına varamaz.

ای عجب چه فن زند ادراکشان پیش جزر و مد بحر بی نشان

2790. Ey aceb! Onların idrâki nişânsız olan denizin cezri ve meddi önünde ne fen vurur?

Ya'nî, avâm-ı halkın pür-taklîd olan gevşek i'tikâdları budur. Acabâ, nişânsız olan adem-i izâfî deryâsının cezri ve meddi, ya'nî suver-i âlemin bir taraftan mevcûd ve diğeri taraftan ma'dûm olması hakkında onların idrâkleri ne fen vurur ve anlayışları ne merkezdedir ve nasıl te'vîl bulur? Zîrâ onlar bu âleme Hakk'ın vücûdundan hâriç bir vücûd vermişler idi. Halbuki evvelce mevcûd olmayan bir sûret bu âlemde yeniden peydâ olur ve bir müddet sonra da yeniden yok olur. Bu iki yokluk hâli arasında görünen bir varlık ise yok hükmündedir; ve âlemin hey'et-i mecmûasının hâli bîdûr. Acabâ, âlemin vücûduna bir istiklâl veren bu gevşek i'tikâdların idrâki, bu adem-i izâfî deryâsının cezri ve meddinden ibâret olan bu nümâyişleri nasıl te'vîl ederler; ve bu sûretler hangi sâhada zâhîr olup, kaybolur?

زان بیابان این عمارتها رسید ملک و شاهی و وزارتها رسید

2791. O sahrâdan bu imâretler erişti. Mülk ve şahlıklar ve vezîrlikler erişti.

Bu âlemin türlü türlü sûretleri ve ma'mûr bağlar ve bostanlar ve şehir ve mülkler ve şahlıklar ve vezîrlikler hep o adem-i izâfî sahrâsından erişti ve zâhîr oldu.

زان ییابان عدم مستان شوق می‌رسند اندر شهادت جوق جوق

2792. *O adem sahrâsından şehâdete bölük bölük şevkin sarhoşları erişirler.*

Beyt-i şerifteki "adem"den murâd, adem-i izâfîdir, adem-i mutlak değil-
dir. Zîrâ adem-i mutlakdan hiçbir şey çıkmaz. Adem-i izâfî çekirdeğin içinde-
ki ağacın ve sulb-i pederdeki veledin sûretleri gibidir. Ya'nî bilkuvve mevcûd
ve bilfiil ma'dûm olan eşyâ adem-i izâfidedir. Binâenaleyh adem-i izâfî vü-
cûd-i mahz ve mutlak ile, adem-i mahz ve mutlak arasında bir berzahtan
ibârettir. Ya'nî bu ma'mûreler o adem-i izâfî sahrâsından bu mertebe-i şehâ-
dete ve bu âlem-i sûrete zuhûr şevkinin sarhoşları olarak erişip gelirler. Zîrâ
vücûd ayn-ı rahmettir ve adem ise ayn-ı azâbdır. Binâenaleyh zât-ı ahâdiy-
yette mahfî va mahbûs ve adem-i izâfî hâlinde olan sıfât ve sıfâta müstenid
olan esmâ zuhûra ve vücûda müştâktırlar; ve Hakk'ın "Kün!" [Ol!]" emrine
muntazırdırlar. Bu emri alır almaz âlem-i şehâdete ve cihân-ı sûrete fırlayıp
her birisi geniş nefes alırlar. Bizim her birerlerimizin varlığımız ve vücûdât-ı
izâfîyemiz dahi bu şevk ile zâhir olmuş ve adem-i izâfî azâbından yakası-
nı kurtarmıştır; ve o vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hakk'a nihâyetsiz hamd ve
senâ olsun ki, bizim izâfî olan varlıklarımıza dünyâca ve âhiretçe ebedü'l-
âbâd kendi varlığından imdâd buyurur.

کاروان بر کاروان زین بادیه می‌رسد در هر مسا و غادیه

2793. *Bu bâdiyeden her akşam ve her sabâh kervân kervân üzerine erişir.*

"Bâdiye", sahrâ. "Gâdiye", sabahleyin bulutun semâda toplanması; ve
sabahleyin gelen ve giden kimseye "gâdî" derler. Müennesinde "gâdiye"dir.
Arabî'de "nefis" müennes olduğu için, nüfûs-ı beşerîyye kervânları hakkın-
da müennes olarak "gâdiye" kelimesini isti'mâl buyurmuşlardır. Ya'nî, bu
adem-i izâfî bâdiye ve sahrâsından her akşam ve her sabâh nüfûs-ı beşerîy-
ye ve suver-i eşyâ kervânları ve kâfileleri birbirlerini ta'kîb ederek erişir.

آید و گیرد وثاق ما گرو که رسیدم نوبت ما شد تو رو

2794. *Gelir ve "Eriş[dim]". Bizim nöbetimizdir, sen git!" diye bizim evimizi re-
hin tutar.*

"Âyed", "gelir" fiili yukarıki beyte merbûttur. "Vüsâk", "ev" demektir. "Gi-
rev", "rehin ve hapis" ma'nâsındadır. Bu beyt-i şerifte teceddüd-i emsâle işâret
buyurulur. Ya'nî, bu âlemin hey'et-i mecmûası Hakk'ın her ân-ı gayr-ı mün-

kasım içinde vâkı' olan tecelliyâtı ile mevcûd ve ma'dûm olmaktadır. Ma'dûm olmak bir nevi' mevt ve kıyâmettir; ve tekrâr mevcûd olmak dahi bir nevi' ba's ve haşr ve neşr hâlidir. Fakat bu icâd ve i'dâm ihtizâzât-ı elektrikiyye ile sâbit olan sür'at-i şedîd dâiresinde vâkı' olduğundan aslâ âfâkta ve nefislerde his olunamaz ve eşyâ sâbit bir hâlde durur zannolunur. Nitekim bu bâbdaki izâhât 1. cildin 2066 numaralı beytinde geçti. Binâenaleyh yeni tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye geldiği vakit evvelki tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyeye "Haydi, biz geldik, bizim nöbetimizdir, sen git!" der ve bizim cismimizin evi-ni hapis ve zabt eder. Bu teceddüd-i emsâl mes'elesi ahiren keşf olunan elekt-ron nazariyesiyle bir dereceye kadar erbâb-ı fen nazarında tavazzuh etmiştir.

چون پسر چشم خرد را بر گشاد زود بابا رخت بر گردون نهاد

2795. *Uaktâki oğul akıl gözünü açtı, baba yükünü hemen araba üzerine koydu.*

"Raht ber gerdûn nihâden", ya'nî "yükü arabaya koymak", göç etmek ve intikâl etmekten kinâyedir. Bu beyit yukarıki beytin ma'nâsını te'yîd için bir temsildir. Ya'nî, tecelliyât-ı Hak gelince eski tecelliyât intikâl eder. Meselâ oğul bâliğ olup akıl gözünü açar ve tasarrufa ehliyet kesb ederse, artık baba yükünü arabaya yükleyip göç eder ve tasarrufâtı âkıl ve bâliğ olan oğlunun eline bırakır.

جاده شاهست آن زین سو روان وان ازان سو صادران و واردان

2796. *Büyük caddedir, o bu taraftan gidici ve o, o taraftan sudûr ediciler ve gelicilerdir.*

Bu âlem-i şehâdet ve cismâniyet büyük bir caddedir. O tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyenin bir gürûhu bu cismâniyet âleminde gidici ve öbür gürûhu dahi o adem-i izâfî âleminden sudûr edici ve gelicilerdir.

نیک بنگر ما نشسته می رویم می نیینی قاصد جای نویم

2797. *İyi bak! Biz oturmuş olarak gidiyoruz. Görmüyor musun, bir yeni yerin kâsıdıyız?*

Ey hakikat tâlîbi! İyi bak! Biz oturmuş olarak gidiyoruz. Ya'nî, biz cismimizi sâbit bir hâlde görüyoruz. Halbuki her ân-ı gayr-i münkasım içinde cismimiz bir halk-ı cediddedir; ve akıl gözüyle görmüyor musun, her ân bir yeni yerin müteveccihiyiz? Nitekim sûre-i Ka'fa da أَفَعَيْنَا بِالْحَلَقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ

(Kâf, 50/15) ya'nî "Halk-ı evvel ile bize yorgunluk mu geldi? Belki onlar yeni yaratılıştan lebs ve şübhe içindedirler" buyrulur. Bu halk-ı cedîd his gözûyle de zâhirdir. Nitekim cisim evvelen çocuk, sonra delikanlı, sonra ihtiyar olur. Hz. Pîr efendimiz bu ma'nâlara işâreten *Divân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

ای خفته رفته دوان ای مرده ناداده جان
برخیز رفته کاروان ای دل دمی بیدار شو

"Ey koşarak gitmiş olan uyumuş! Ve ey cânını vermemiş olan ölü! Kalk, ker-vân gitmiştir. Ey gönül! Bir dem uyan!"

بهر حالی می‌نگیری رأس مال بلکه از بهر غرضها در مأل

2798. *Re's-i mâli hâl için tutmazsın. Belki meâlde garazlardan dolayı tutarsın.*

"Re's-i mâl", tâcirin sermayesi. "Meâl", "zübde ve muhassal ve nihâyet" ma'nâlarıdır. Ya'nî, ey sâlik! Senin cismin tecelliyât-ı Hakk'ın büyük cad-desidir; ve bu tecelliyâtın gelip gitmesi hâl-i hâzır içinde sana vücûd bahş eder. İmdi senin bu hâl-i hâzırdaki vücûdun bir tâcirin re's-i mâli ve sermayesi mesâbesindedir; ve sen ticârette sermayeyi hâl-i hâzır için saklamazsın. Nihâyette ve intikâlde garazlar ve maksadlar için saklar ve tutarsın. İmdi mâ-demki sen dâimâ yeni bir yere doğru müteveccihsin, bu hâl-i hâzırdaki vücûdunun sermayesini nihâyetteki ve müstakbeldeki fâide ve kâr için kullan, ya'nî amel-i sâlihe hasret!

پس مسافر این بود ای ره پرست که مسیر و روش در مستقبلست

2799. *İmdi, ey yola tapan! Misâfir bu olur ki, onun mesîri ve yüzü müstakbeledir.*

"Mesîr", seyr etmek ve yürümek. "Reh-perest", vasf-ı terkîbî olup, "yola tapan" demektir. "Yola tapmak"tan murâd, dâimâ işi gücü yolculuk olan kimsedir. Ya'nî, ey dâimâ işi gücü yolculuk olan kimse! Misâfir demek, gitmesi ve yüzü müstakbele olan kimse demektir.

همچنان کز پرده دل بی کلال دمدم در می‌رسد خیل خیال

2800. *Öyleki, gönül perdesinden kelâlsiz dembedem hayâl askeri erişir.*
[2780]

Ya'nî, adem-i izâfî âleminde her ân-ı gayr-ı münkasimde bu âlem-i şehâ-dete tecelliyât-ı sıfâtîyye ve esmâiyye vâkî' olup, evvelki tecelliyât zâil oldu-

ğu gibi, kalb perdesinden dahi öylece yorgunluksuz ve tekellüfsüz dembedem hayâl askeri erişir; ve kalbe hayâllerin bir takımı gelir ve bir takımı gider.

گر نه تصویرات از يك مغرّسند در پی هم سوی دل چون می رسند

2801. *Eğer tasvîrât bir mağresten olmasa idiler, birbiri akabinde gönül tarafına nasıl erişirler?*

"Mağres", "ağaç dikilen yer" demektir ki, bundan murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin suver-i ilmiyyeleri mertebesi olan a'yân-ı sâbite âlemdir. "Tasvîrât"tan murâd, suver-i zihniyye ve hayâliyyedir ki, bu suver-i zihniyye her ferde kendi ayn-ı sâbitenin isti'dadına göre kalblerinde zâhir olur; ve bu suver-i hayâliyye askeri peyderpey a'yân-ı sâbite mağresinden gelir ve her ferdin suver-i hayâliyyesi diğerine benzemez. Çünkü bir mazhara iki aynı tecellî vâki' olmaz.

جوق جوق اسپاه تصویرات ما سوی چشمه دل شتابان از ظما

2802. *Bizim tasvîrâtımızın askeri susuzluktan dolayı bölük bölük gönül çeşmesine şitâbândırlar.*

Bizim hayâlât-ı zihniyyemizin ve fikirlerimizin askeri zuhûra olan susamlıklardan dolayı, bölük bölük kalbimizin çeşmesine ve pınarına koşucudurlar ki, bunlar lafız ve sadâ ile yâhud kalem ve mürekkeb ile kâğıtlar üzerinde menkûş olarak zâhir olurlar. "Zamâ", susuzluk ve susamak demektir.

جرّها پر می کنند و می روند دائما پیدا و پنهان می شوند

2803. *Testilerini doldururlar ve giderler. Dâimâ zâhir ve gizli olurlar.*

"Cerre", testi demektir. Ya'nî, bu suver-i zihniyye ve hayâliyye a'yân-ı sâbite mağresinden zuhûra susamış bir hâlde kalb çeşmesine gelirler ve testilerini doldurup giderler; ve bunlar dâimâ kalb âleminde gelip zâhir olurlar ve yine gizlenirler. Ya'nî bunların zuhûrları rûhâniyet ve ma'nâ âleminde olur. Zîrâ a'yân-ı sâbite âlemi rûhâniyet âleminin bâu ve rûhâniyet âlemi a'yân-ı sâbite âleminin zâhiridir.

فکرها را اختران چرخ دان دائر اندر دیگر آسمان

2804. *Fikirleri feleğin yıldızları bil! Başka göğün feleğinde dönücüdür.*

Ey sâlik! Sen o kalbe vârid olan fikirleri bu zâhirî feleğin yıldızlarına müşâbih bil! Onlar başka göğün, ya'nî rûhâniyet göğünün feleğinde dönücüdür.

ler. Nitekim 1. cildin 2065 numaralı beytinin baş tarafındaki sûrh-i şerifte Hakîm Senâî hazretlerinin beyt-i şerifinde şöyle buyurulmuş idi:

آسمانهاست در ولایت جان کار فرمای آسمان جهان
در ره روح پست وبالا هاست کوههای بلند و دریا هاست

"Cân vilâyetinde gökler vardır ki, cihânın göğüne iş buyurucudur. Rûh yolunda aşağılar ve yukarılar vardır. Yüksek dağlar ve denizler vardır."

سعد دیدی شکر کن وایثار کن نحس دیدی صدقه و استغفار کن

2805. *Sa'd gördün, şükür et ve îsâr et! Nahs gördün, sadaka ve istiğfâr et!*

Ya'nî, zâhirî göğün yıldızlarında sa'd ve nahs, ya'nî mübâreklik ve uğursuzluk olduğu gibi, rûhâniyet göğünde ma'nevî yıldızlardan ibâret olan bu fikirlerin dahi sa'di ve nahsi vardır. Eğer kalbe vârid olan bu fikirlerden sa'd ve mübârek olanlarını gördüğün vakit, Hakk'a şükür et! Efkârî elfâz ve sadâ ile izhâr ve ihvân-ı dîne îsâr et! Ve eğer nahs ve uğursuz olanlarını görürsen, fukarâya sadaka ver ve istiğfâr et! Ve o fikirleri elfâz ve sadâ ile aslâ izhâr etme! Ma'lûm olsun ki, kalbe gelen havâtur ve efkâr dört nevi'dir: Rahmânî, melekî, nefsânî ve şeytânîdir. Rahmânî ve melekî olan efkâr sa'ddir ve mübârekdir ve hayırdır; ve nefsânî ve şeytânî olan havâtur ve efkâr, nahsdir ve uğursuzdur ve şer'dir; ve bunların mizânı şeriattir. Nefsânî ve şeytânî olan efkâr kalbde takarrur edip fiile gelmemek için sadaka ve istiğfâr lâzımdır; ve bu havâturun kalbe vürûdunda insanın ihtiyân olmadığı için muâhaze olunmaz. Nitekim hadis-i şerifte عفی عن امتی ما حدثت به انفسها ya'nî "Benim ümmetimden nefislerinin tahdîs ettiği şey afv olunmuştur" buyrulur. Fakat kalbe vârid olan bu nefsânî ve şeytânî hâtıralar ve fikirler, kalbde tesbît ve hattâ fiile kasd ve teveccüh olunursa, esbâb-ı mâniâ haylûletiyle fiile gelmese bile bir kimse bundan dolayı muâhaze olunur. Nitekim sûre-i Bakara'nın nihâyetindeki âyet-i kerîmede إِنَّ تَبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تَخَفُوهُ يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ (Bakara, 2/284) ya'nî "Eğer siz nefislerinizde olan şeye niyet ve azm ve kasdı izhâr veyâ ihfâ ederseniz, Allâh Teâlâ onunla sizi muhâsebe eder" buyrulur.

ما کسیم این را یا ای شاه من طالعم مقبل کن و چرخى بز

2806. *Biz kimiz bunun için? Ey benim şahım gel! Tâli'imi mukbil kıl! Ee bir çarh vur!*

"Çarh zeden", burada "döndürmek" demektir. Ya'nî, gerçi biz nahs olan fikirlerden dolayı sadaka ve istiğfardan bahsettik. Fakat biz kim oluyoruz ki, vârid olan bu menhûs fikirler için tasarrufa kâdir olalım? Gel ey benim şâhım, benim nahs olan yıldızlar mesâbesindeki efkârımı mukbil kıl ve onu "sa'd"e ve mübârek fikirlere döndür!

روح را تابان کن از انوار ماه که ز آسیبِ ذنب شد جان سیاه

2807. *Rûhu ayın nûrlarından tâbân et! Zîrâ zenebin âsibinden cân siyâh oldu.*

"Ay"dan murâd, hakikat-i muhammediyyedir. Nitekim hadis-i şerifte
 یَا نَبِیُّ اَنَا مِنَ اللّٰهِ وَالْمُؤْمِنُونَ مِنْ نُوْرِی ya'nî "Ben Allah'tanım ve mü'minler benim nûrum-
 dandır" buyrulur. "Zeneb", ehl-i hey'et istilâhından olup, ay bedir hâlinde
 bulunduğu vakit arzın zıllı bu zeneb noktasında ayın üzerine düşmesiyle
 husûf vâki' olur. Bundan murâd, kesâfet-i beşeriyyedir. Ya'nî, ey şâh-ı ha-
 kîkî! Rûhu ay mesâbesinde olan hakikat-i muhammediyyenin nûrlarından
 parlat! Zîrâ rûh kesâfet-i beşeriyye isâbetinden dolayı karardı. Bu beyitler
 Hz. Fîr tarafından sâliklere ta'lim için münâcâtırdı.

از خیال و وهم و ظن بازش رهان از چه و جورِ رَسَن بازش رهان

2808. *Hayâlden ve vehimden ve zandan dahi onu kurtar! Kuyudan ve ip oy-
 naticının cevrenden onu kurtar!*

Rûhu kesâfet-i beşeriyyenin icâbı olan hayâlden ve vehimden ve zandan
 kurtar! Ve bu âlem-i tabîât kuyusundan ve bu kuyudan yukanya çıkmak için
 bu kuyunun ipini oynatıcı olan akl-ı maâşın cevrenden o rûhu kurtar! Zîrâ bu
 akl-ı maâş, âlem-i hakikate hayâl ve vehim ve zan vâsıtasıyla çıkmak ister. Ve
 nefecede her hükümünün fesâdı zâhir olduğu için rûhu yorar ve bitâb bırakır.

تا ز دل داری خوب تو دلی پر بر آرد بر پرَد ز آب و گلی

2809. *Tâ ki senin güzel olan gönül tutuculuğundan bir gönül kanat getirsin, bir
 âb ve gilden uçsun!*

Ey şâh-ı hakîkî! Tâ ki senin güzel olan gönül tutuculuğundan ve gönül se-
 nin aşkına giriftârlığından kanatlansın, bu âb u gilden, ya'nî bu kesâfet-i cis-
 mânîyyeden âlem-i hakikate doğru uçsun!

ای عزیز مصر و در پیمان درست یوسف مظلوم در زندان تست

2810. *Ey Mısır'ın azîzi ve peymânda dürrüst! Mazlûm olan Yûsuf senin
 [2790] zindanındadır.*

Bu beyt-i şerîf sâlik tarafından insân-ı kâmile hitâb olmak münâsibdir. "Azîz"den murâd, mürşid-i kâmil. "Mısır"dan murâd, âlem-i sûret ve merteb-i şehâdet. "Peymân", ahid ma'nâsınadır. Ya'nî, ey âlem-i şehâdet Mısır'ının azîzi ve ahde sağlam ve doğru olan insân-ı kâmil! Sıfât-ı nefsanî-yemin zulmü altında mazlûm olan rûhumun Yûsuf'u senin tertîb ettiğin mücâhedât ve riyâzât zindanı içindedir.

در خلاص او یکی خوابی به بین زود کالہ یحبُ الحسین

2811. *Onun halâsında bir rû'yâ gör! Çabuk, zîrâ Allâh muhsinleri sever.*

"Rû'yâ"dan murâd, insân-ı kâmilin sâlikin ayn-ı sâbitesini müşâhede etmesidir. Zîrâ rû'yâ hayâldir ve ayn-ı sâbite dahi vücûd-i hakûkî-i Hak'tan mütekevvin olan zilâl-i sıfât ve esmâdır ve hayâldir. Nitekim 1. cildin 72 numarasına müsâdîf olan beyitte عکسِ مہرویٰان بستانِ خداست . آن خیالاتی کہ دامِ اولیاست . [ya'nî "O hayâller ki, evliyânın tuzağıdır; Hudâ'nın bostanı meh-rûlannın ak-sidir"] buyurulmuş ve orada bu beytin ma'nâsı izâh edilmiş idi. Bu ve âfideki beyitler Yûsuf (a.s.)'ın kıssasına teşbihen îrâd buyurulmuştur. Ma'lûmdur ki, Yûsuf (a.s.) azîz-i Mısır'ın kansı Züleyhâ'nın iftirâsı üzerine zindana atılıp hapsedildi. Sonra Mısır pâdişâhı bir rû'yâ gördü. Gördüğü rû'yâ şu idi: Yedi semiz öküzü yedi zayıf öküz yedi; ve yedi yeşil başağı da yedi kuru başak yedi. Zamânın ta'bîrcileri pâdişâhın bu rû'yâsını ta'bîr edemediler. Zindandan Yûsuf (a.s.)ı çağırır. Hz. Yûsuf, evlenen yedi sene kutluk ve yedi sene bolluk olacaktı, diye ta'bîr etti; ve bu rû'yâ cenâb-ı Yûsuf'un zindandan kurtulmasına sebep oldu. Kıssanın tafsîli sûre-i Yûsuf'da tefsîr kitâblarındadır; ve sûre-i Yûsuf'ta vâkî 'إِنِّى أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ' (Yûsuf, 12/43) [ya'nî "Muhakkak ben yedi semiz öküzü yedi zayıf öküzün yediğini görüyorum"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan rû'yânın ta'bîrine âid birtakım hakâyık dahi 5. cildin 930 numaralı beytinden i'tibâren geçti. Burada "yedi semiz öküz"den ve "yedi yeşil başak"tan murâd, rûhun yedi evsâf-ı hamîdesi ve "yedi zayıf öküz" ve "yedi kuru başak"tan murâd dahi, nefsin yedi sıfât-ı zemîmesidir. Nefsin bu kötü sıfatları rûhun iyi sıfatlarını yuttuğu vakit, cisim Mısır'ında ve şehrinde füyûzât-ı ilâhiyye kılığı vâkî olur. Ya'nî ey mürşid-i kâmil! Benim ayn-ı sâbiteye nazar et! Rûhumun Yûsuf'unu bu zindandan kurtarmak emrinde icâb eden terbiye ne ise, çabuk onu yap! Bu benim hakkımda bir ihsândır. Zîrâ Allâh Teâlâ وَاللّٰهُ يَحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (Âl-i İmrân, 3/134) ya'nî "Allah ihsân edenleri sever" buyurur.

هفت گاو لاغری پر گزند هفت گاو فربهش را می خوردند

2812. *Zarar dolu olan yedi zayıf öküz, yedi semiz öküzü yiyorlar.*

Yedi zayıf öküz mesâbesindeki nefsimin zararlı ve kötü olan gazab, şehvet, ucub, hased, kibir, hırs ve tûl-i emel gibi sıfât-ı esâsiyyesi, rûhumun hilim ve iffet ve acz ve gıpta ve tevâzu' ve kanâat ve kasr-ı emel gibi yedi sıfât-ı esâsiyyesini yeyip mahv ediyorlar.

هفت خوشه خشک زشت ناپسند سنبلات تازه اش را می چرند

2813. *Nâ-pesend olan yedi çirkin kuru başak onun tâze başaklarını otluıyorlar.*

Ve kezâ nâ-makbûl olan yedi çirkin kuru başak mesâbesindeki nefsimin kötü sıfatları rûhumun tâze başaklar mesâbesindeki sıfatlarını otlayıp mahv ediyorlar.

قحط از مصرش بر آمد ای عزیز هین مباحش ای شاه این را مستعجیز

2814. *Ey azîz! Onun Mısır'ından kılık zâhir oldu. Ey şâh! Sakın bunu müsteciz olma!*

Ey âlem-i sûret ve şehâdetin azîzi olan insân-ı kâmil! Rûh Yûsuf'unun Mısır'ından füyûzât-ı ilâhiyye kılığı zâhir oldu. Ey şâh! Sakın sâlikin bu hâlile icâzet verme ve onu bu hâl içinde bırakma!

یوسفم در حبس تو ای شه نشان هین ز دستان زنام وارهان

2815. *Ey şâh! Ben Yûsuf'um, sen habsinde oturt! Âgâh ol, beni, kadınların mekrinden kurtar!*

Bu tercüme "nişân" kelimesi "nişânden" masdarının emr-i hâzırı olduğuna göredir. Bu ma'nâyâ göre bu beyt-i şerifte sûre-i Yûsuf'ta olan قَالَ رَبِّ السِّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِنِّي تَصَرَّفْتُ عَنْ كَيْدِهِمْ أَصْبَأُ إِلَيْهِمْ وَأَكُنُّ مِنَ الْجَاهِلِينَ (Yûsuf, 12/33) ya'nî "Hz. Yûsuf dedi: Ey habsin Rabbi! Bu kadınların çağırımlarından bana zindan daha sevgilidir. Eğer onların şerrini benden döndürmez isen, ben onlara meyl eder de câhillerden olurum" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'nî, ey şâh ve ey mürşid-i kâmil! Ben Yûsuf mesâbesindeyim. Sen beni mücâhedât ve riyâzât içinde oturt! Âgâh ol! Beni Hz. Yûsuf'a musallat olan kadınlar mesâbesindeki sıfât-ı nefsanîyyemin mekrinden ve hilesinden kurtar! Birinci mısra'daki "nişân" kelimesi "âlâmet" ma'nâsına geldiğine göre

beyt-i şerîfin tercümesi şöyle olur: "Ey şâh âlâmetli mürşid-i kâmil! Ben senin habsinde Yûsuf'um. Âgâh ol! Beni kadınlar mesâbesindeki sıfât-ı nefsâniyyemin mekrinden kurtar!"

از سوی عرشی که بودم مرّبط او شهوت مادر فگندم که اھبطوا

2816. *Bir arş tarafından ki, o bana merbat idi, ananın şehveti beni "İhbitû!" diye aşağıya bıraktı.*

"Merkbat", "bağlanacak mahal" demektir. Ya'nî, zirâ bu âlem-i sûrette kadınların vazîfesi pek müessirdir. Nitekim bana bağlanacak yer olan rûhâniyet arşı tarafından ananın şehveti beni "İhbitû!" ya'nî "Âlem-i süflîye ininiz!" diye bu cismâniyet âleminde düşürdü.

پس فتامد ز آن کمال مستمّم از فن زالی به زندان رجم

2817. *Binâenaleyh tamâmlık taleb edici olan kemâlden dolayı, bir Zâl'in fennî yüzünden rahim zindanına düştüm.*

"Müstetim", tamâmlık taleb edici. "Kemâl"den murâd, âlem-i ef'âlde zuhûrdur. Zirâ mertbe-i rûhâniyyet âlem-i sıfâtur. Âlem-i sıfât, âlem-i ef'âl olan cismâniyet âleminde zâhir olmadıkça kemâl-i celâ ve isticlâ hâsıl olmaz. Nitekim rûh, cisimde mahsûs olur. Zirâ rûh bir şe'n-i ilâhîdir; ve suûnât ancak âlem-i ecsâmda âsârını gösterir; ve kezâ akıl bir şe'ndir. Onun tavrı cismâniyet âleminde zâhir olur. Zâl, İrân pehlivânlarından birinin ismi olduğu gibi, "kadın" ma'nâsına da gelir. "Pehlivân" ma'nâsına geldiğine göre "baba"dan ve "kadın" ma'nâsına geldiğine göre de "ana"dan kinâye olur. Ya'nî, ben âlem-i ervâhta idim ve âlem-i ef'âlde gelmediğim için zuhûrum nâ-tamâm idi. Binâenaleyh kemâl-i celâ ve isticlâ husûlû için babanın veya ananın fenn-i cimâ'ından dolayı ana rahmi zindanına düştüm.

روح را از عرش آرد در حطیم لاجرم کید زنان باشد عظیم

2818. *Râhu arştan hatîme getirir. Şübhesiz kadınların mekri azîm olur.*

"Hatîm", lügatte Kâ'be duvarının hâricine derler. Burada vücûd-i hakîkî-i latîf Kâ'be'sinin hârici olan âlem-i kesâfete işâret buyrulur. Ya'nî, kadın rûhun cisme taalluku sûretiyle âlem-i süflîye nüzûlünü takrîr için en mühim vâsitadır. Zirâ kadın olmasa babanın nutfesi mahv olur gider ve şehvetinin tenâsül husûsunda aslâ fâidesi olmaz. Binâenaleyh o kadın, rûhu rûhâniyet ar-

şından âlem-i kesâfet hatîmine getirir. Şübhesiz bu cihetle kadınların rûh Yûsuf'una karşı mekri azîm olur.

اول و آخر هبوط من ز زن چونکه بودم روح و چون هستم بدن

2819. *Evvel ve âhir benim hübüüm kadındandır. Uaktâki rûh idim ve nasıl beden oldum?*

"Evvel"den murâd, sâlikin ecdâdı ve "âhir"den murâd, sâlikin cismânî olan şahsiyetidir. Ya'nî, gerek ecdâdımın ve gerek benim rûhlarımızın âlem-i süflîye nüzûlü ve hübüüm hep kadın yüzündendir. Bir vakitler rûh idim. Görmez misin, şimdi nasıl cisim oldum?

بشنو این زاری یوسف در عتار یا بران یعقوب بی دل رحم آر

2820. *Sukûtta Yûsuf'un bu nâlesini işit! Yâhud bî-dil olan Ya'kûb üzerine rahm getir.*

"İsâr", kaymak, düşmek demektir. Bu beyt-i şerif, sâlik tarafından kutb-ı zamândan istimdâda işâret olmak münâsıbdır. Bu sûrette "Ya'kûb"dan murâd, sâlikin mürşidi olur. Zîrâ bilcümle füyûzât-ı ilâhiyye kutb-ı zamânın kalb-i şerifinden ehl-i âleme tevzî' buyurulur. Binâenaleyh sâliklerini terbiye eden her bir mürşid-i kâmil dahi, kutb-ı zamânın füyûzâtına muntazırdır; ve her sâlikin rûhunun imâmı tâbi' olduğu mürşid-i kâmilidir. Nitekim 1. cildin 2967 numaralı beytinde *خود جهان آن يك كست او ابلهست . هر ستاره بر فلک جزو مهست* [ya'nî "Cihân muhakkak o bir kimsedir; o eblehtir; her yıldız felek üzerinde ayın cüz'üdür"] buyurulmuş idi ki, orada bu ma'nâya dâir izâhât vardır. Ya'-ni, ey kutb-ı zamân! Âlem-i rûhâniyyetten âlem-i süflîye sukûtta benim Yûsuf mesâbesinde olan rûhumun feryâdını işit! Yâhud o-rûhumu terbiye eden tâbi' olduğum Hz. Ya'kûb mesâbesindeki mürşidimin sa'yine merhamet et ve onun himmetine yardım et!

ناله از اخوان کنم یا از زنان که فگندندم چو آدم از جنان

2821. *Kardeşlerden mi yâhud kadınlardan mı nâle edeyim? Zîrâ beni Âdem gibi cennetlerden düşürdüler.*

"Kardeşler"den murâd, rûfakâ-yı sülûktür ki, bunlar henüz sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulamamış oldukları için aralarında muhâsede vardır. "Kadınlardan"dan murâd dahi, sâlikin kendi sıfât-ı nefsâniyyesidir. "Cennetler"den mu-

râd, cennât-i a'mâldir ki, sâlik amellerinin derecelerine göre bu cennetlere nâ-
il olur ve kezâ cennât-ı sıfâtur ki sâlik, sıfât-ı ilâhiyye ile ittisâf ve ahlâk-ı ilâ-
hiyye ile mütehallık olduğu vakit, kendi sıfatlarının ve huylarının dereceleri-
ne göre bu cennetlere nâil olur. Ya'nî, ihvân-ı tarîkın muhâsedesinden mi, yâ-
hud kendi sıfât-ı nefsânîyyem kadınlarından mı feryâd edeyim? Zîrâ beni Hz.
Âdem gibi cennât-i a'mâlden ve cennât-i sıfâtın esfel-i sâfiline düşürdüler.

زان مثال برگ دی پژمرده ام کز بهشت وصل گندم خورده ام

2822. *Ondan dolayı sonbaharın yaprağı gibi pejmürdeyim. Zîrâ vasl cennetinden buğday yemişim.*

"Cennet"ten murâd, burada vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın mertebe-i sıfâtı olan âlem-i ervâhtır. "Buğday yemek"ten murâd, âlem-i kesâfete teveccüh etmektir. Ya'nî, âlem-i sıfât cenneti ki, zâta muttasıldır, ben bu vasl cennetinden buğday yemiş, ya'nî âlem-i kesâfete teveccüh etmiş olduğum için, fırâk ve ayrılık âlemine düştüm. Ondan dolayı böyle sonbaharda solan yaprak gibi pejmürde ve solmuş bir hâldeyim.

چون بدیدم لطف و اکرام ترا و آن سلام و سلم و پیغام ترا

2823. *Uaktâki senin lutfunu ve ikrâmını ve selâmını ve sulhunu ve haberini gördüm.*

Ey insân-ı kâmil ve mürşid! Vaktâki bu âlem-i kesâfete içinde senin lutfunu ve ikrâmını ve selâmını ve sulhunu ve haberini ya'nî beni aslıma îsâl için beni da'vetini ve haberini gördüm.

من سپند از چشم بد کردم پدید در سپندم نیز چشم بد رسید

2824. *Ben kötü gözden dolayı üzerlik tohumunu zâhir kıldım. Benim üzerlik tohumuma da kötü göz erişti.*

Nazar değmesin diye kötü gözden dolayı üzerlik tohumunu hazırlayıp tüt-sülendim. Fakat benim üzerlik tohumuma da kötü göz erişti. Senin benim hakkımdaki lutfuna ve ikrâmına nazar değdi.

دافع هر چشم بد از پیش و پس چشمهای پر خمار تست و بس

2825. *Ancak senin pür-humâr olan gözlerin her kötü gözün önden ve arkadan dâfi'idir.*

Ey mürşid-i kâmil! Anladım ki, senin aşk-ı ilâhî şarâbı ile pür-humâr ve mahmûr olan gözlerin her kötü gözü önden ve arkadan def' edici ve beni tarrîk-ı Hak'ta ve sülûkte muhâfaza edicidir.

چشم بد را چشم نیکویت شہا مات و مستأصل کند نعم الدوا

2826. Ey şâh! Senin iyi gözün kötü gözü mâ't ve müste'sal eder. Ne güzel ilâcdır!.

"Müste'sal", "kökünden koparılmış" demektir. Ya'nî, ey şâh ve ey mürşid-i kâmil! Nazar değdiren kötü gözü, senin müessir olan iyi gözün mağlûb eder ve kökünden koparılmış bir hâle getirir. Binâenaleyh kötü gözlerle karşı senin o mahmûr gözlerin ne güzel ilâcdır!

بل ز چشمت کیمیاها می رسد چشم بد را چشم نیکو می کند

2827. Belki senin gözünden kimyâlar erişir. Kötü gözü iyi göz yapar.

Ya'nî, senin o latîf gözün ve nazarın kötü gözün te'sirini def' etmek değil, belki kimyâ ve iksîr gibi o kötü gözün aslını değiştirir ve o kötü gözü iyi göz yapar. Beyt-i Hâfız-ı Şîrâzî (k.s.):

آنانکه خاکرا بنظر کیمیا کنند آیا بود که گوشه چشمی بما کنند

"Onlar ki nazar ile toprağı kimyâ ve iksîr yaparlar, acabâ, olabilir mi ki, bize de göz ucu ile baksınlar?!"

چشم شہ بر چشم باز دل زدست چشم بازش سخت با همت شدست

2828. Şâhın gözü gönül doğanının üzerine vurmıştır. Onun doğanının gözü pek himmetli olmuştur.

Şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın inâyet gözü insân-ı kâmilin doğan kuşu mesâbesindeki kalbi üzerine vâkî' olmuştur. Binâenaleyh onun bu doğan kuşu olan kalbinin bakışı pek himmetli olmuştur. Hz. Pîr Fîhi Mâ Fîh'lerinin [11]. faslında şöyle buyururlar:

"Azîzin birisi maksûdunu taleb için halvette oturmuş idi. Ona "Böyle bir maksûd-ı âlî halvette hâsıl olmaz. Halvetten dışarıya çık, sana bir azîzin nazan vâkî' olduğu vakit, o maksûdun hâsıl olur" diye nidâ geldi. "O azîzi nerede bulayım?" dedi. "Git, o seni tanır ve sana nazar eyler; ve alâmeti odur ki, nazarı senin üzerine vâkî' olunca elinden ibrik düşer ve bihüş olursun.

Onun nazarı senin üzerine vâki' olduğunu bundan bilirsin" dediler. Su dolu ibriği eline aldı. Mescidin cemâatine su dağıtır ve safların arasını dolaşır. Nâgehân onda bir hâl zâhir oldu ve na'ra vurup, ibrik elinden düştü ve bîhüş olarak bir köşede kaldı. Halkın kâffesi gittiler. Vaktâki kendine geldi, kendisini yalnız gördü. Ona nazar eden o şâhı orada görmedi. Velâkin maksûduna vâsıl oldu. Hakk'ın öyle adamları vardır ki, gayet-i azîmetten ve gayret-i Hak'tan yüzlerini göstermezler. Fakat halkı maksûd-ı azîmlerine îsâl ve bezl-i âtîfet eylerler; ve herkesin işlerini Hakk'ın bildiği kubbelerin üstünden aşırırlar. Ne kerîm ve cevâddırlar! Böyle pâdişahlar nâdir ve nâzenindirler."

باز بس همت که باید از نظر می‌نگیرد باز شه جز شیر نر

2829. *Doğan nazardan himmet buldu ki, şâhin doğanı erkek arslanın gayrını tutmaz.*

Doğan kuşu, ya'nî insân-ı kâmilin kalbi Hakk'ın nazar-ı inâyetinden o kadar çok himmet buldu ki, şâh-ı hakîkinin doğan kuşu olan insân-ı kâmilin kalbi erkek arslandan başkasını tutmaz ve avlamaz. Ya'nî ancak mürşid ve insân-ı kâmil olmaya müstaid ve lâıyk olanları avlar. Bu beyt-i şeriften husûsiyet-i ma'nâ i'tibârıyla şu da anlaşılabilir: "Doğan"dan murâd, Hz. Pîr efendimizin kalb-i şerîfleri ve "erkek arslan"dan murâd dahi, Çelebi Hüsâmeddîn (k.s.) hazretleridir. Ya'nî, benim kalb-i latîfım Hakk'ın nazar-ı inâyetinden o kadar çok himmet buldu ki, Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri gibi erkek arslandan başkasını avlamaz. Gerçi Hz. Pîr efendimizin zamân-ı şerîflerinde pek çok mensûbları var idi. Fakat Çelebi Hüsâmeddîn efendimize olan nazarları onlara olan nazarlardan pek başka idi. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'in muhtelif mahallerinde o hazret hakkındaki medh ve sitâyişlerden bu nazarnı derecesi zâhir olur.

شیر چه کان شاهباز معنوی هم شکار تست و هم صیدش توی

2830. *Arslan nedir ki! O ma'nevî olan şâhbâz hem senin şikârındır ve hem de onun avı sensin.*

Bu beyt-i şerifte kesretten vahdete rücû' buyurulur. Ey şâh-ı hakîkî! Ben arslan avlar diyorum, bu keserât âlemine mahsûs bir sözdür. Âlem-i vahdette arslan ne demektir? Çünkü *يا القلب بين الاصبعين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء* ya'nî "Kalb Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır. Onu istediği gibi döndürür" hadis-i şerîfi mücibince o ma'nevî şâhbâz olan kalb dahi Sen'in

avındır. Ve يعنى ارضى ولا سمائى ولكن يعنى قلب عبدى المؤمن التقى التقى ya'nî "Ben yerime ve göğüme sığmadım. Velâkin takî ve nakî olan mü'min kululumun kalbine sığdım" hadîs-i kudsisi mücibince onun avı dahi Sen'sin ve o kalb Sen azîmü's-şânı avlamıştır.

شد صغیر باز جان در مرج دین نعرهای لا اُحِبُّ الْآفَلین

2831. *Cân doğanının safîri dîn mer'âsında "Ben kaybolanları sevmem!" na'raları oldu.*

"Safîr", kuş sadâsı. Ya'nî, cân doğan kuşunun sadâsı ve ötüşü dîn mer'âsında ve otağında لَأُحِبُّ الْآفَلین (En'âm, 6/76) ya'nî "Ben kayıp ve zâil olanları sevmem!" na'raları oldu; ve âlem-i keserât ise, kayıp ve zâil olan sûretler ile doludur. Binâenaleyh benim kalbim ancak zevâl şânından olmayan zât-ı latîfine av olur ve aynı zamanda da seni avlamış olur. Nitekim hadîs-i şerifte مَنْ كَانَ لِلَّهِ كَانَ لِلَّهِ ya'nî "O kimse ki Allah için oldu, Allah dahi onun için oldu" buyrulur; ve bu hâl netîcesinde de vahdete müstağrak olur.

باز دل را کز بى تو مى‌پرید از عطای بى حدت چشمی رسید

2832. *Senin için uçan gönül doğanına senin hadsiz âtândan bir göz erişti.*

Ey şâh-ı hakîkî! Sana vâsıl olmak için uçan ve himmeti sana vusûlden ibâret olan gönül doğanına, senin haddi ve nihâyeti olmayan atâlarından ve inâyetlerinden bir göz erişti ki, o göz ile âlem-i gaybı müşâhede eder.

بافت بینی بو و گوش از تو سماع هر حسى را قسمتى آمد مشاع

2833. *Senden burun koku ve kulak semâ' buldu. Her bir hisse (حسه), müşâ' olarak hisse (حسه) geldi.*

"Müşâ'", bir mülkün hissedârân arasında taksîmi hâlinde her birinin hakkı, diğer hisselerin her cüz'üne sâîr ve şâyî' olmak hâlidir. Binâenaleyh bu mülk hem taksim olunmuş ve hem de taksim olunmamış hükmündedir. Ya'nî o kâmilin cânının burnu senden koku aldı ve cânının kulağı senden işitmek buldu. Velhâsıl onun havâss-i zâhire ve bâtunesine müşterek bir hisse geldi. Ya'nî, evvelce havâss-i hamseden her birinin ayrı ayrı vazîfesi var idi. Birinin vazîfesine diğeri karışmaz idi. Şimdi böyle değildir. Gördüğü vakit bütün a'zâsıyla görür ve kokladığı vakit kezâlik bütün a'zâsıyla koklar ve işittiği vakit dahi kezâlik bütün a'zâsıyla işitir. Bu hâl kesâfet-i cismiyyenin letâfet kesb ettiğine işâret olur.

هر حسى را چون دهى ره سوى غيب نبود آن حس را فتور مرگ و شيب

2834. *Vaktâki her bir hisse gayb tarafına yol veresin, o his için ölüm ve ihtiyarlık fütûru olmaz.*

Ey şâh-ı hakikî! Vaktâki her bir hisse âlem-i gaybı idrâk etmek üzere yol veresin, artık o his için ölüm ve ihtiyarlık fütûru ve aczi vâkî' olmaz. Zîrâ ölüm ve ihtiyarlık ancak kesâfet-i cismâniyyeye ânz olan hallerdir. Cisim rûhun reng-i latîfine boyandıktan sonra bu gibi fütûrlar ve aczler vâkî' olmaz.

مالك الملكى بحس چیزى دهى تا که بر حسها کند آن حس شهبى

2835. *Mülkûn mâlikisin. Hisse bir şey verirsin, tâ ki o his, hisler üzerine şâhlık eder.*

Ey şâh-ı hakikî! Sen zâhîr ve bâtın olan mülkûn mâlikî ve sâhibisin. İn-sân-ı kâmilin hissine öyle bir hâssa verirsin ki, artık onun o hissi sâir insanların hisleri üzerine şâhlık ve hüküm eder.

Menkibe: *Reşahârâ* yazılmıştır ki: "Ulemâ-i zâhirden Molla Cemâleddîn isminde bir adam var idi. Fenn-i mantukda ve ulûm-i ri'yâziyyede pek mâhîr idi; ve kalenderler hey'etinde gezer ve namaz kılmaz ve ahkâm-ı şer'iyyeye karşı lâkayd idi. Kendi asrında bulunan Ubeydullâh-ı Ahrâr (k.s.) hazretleri aleyhinde dâimâ birtakım sözler söyler ve evliyâyı inkâr ederdi. Hz. Ubeydullâh'ın şâkirdânından Nâsiruddîn isminde bir zât nakl eder ki: "Bir gün Cemâleddîn'in meclisinde bulundum. Benim o hazrete mensûbiyetimi anlayınca, cenâb-ı Ubeydullâh hakkında itâle-i lisâna başladı ve dedi ki: "Siz bir kimseye mu'tekid olmuştunuz ki, ne ilmi, ne hâli, ne zikri ve ne halveti vardır. Ben bugün onun meclisine gideyim ve ondan gizli esrar yiyeyim; ve ona filân taâmı ve filân helvayı benim için hazırla, diye hükmedeyim. Size de onun hiç bâtını ve hâli olmadığı ma'lûm olsun." Ben onun hezeyânından muztarib oldum. Lâkin mukâbele etmeyi münâsib görmedim. Derhâl kalkıp mahzûn bir hâlde o cemiyeti terk ettim ve Ubeydullâh hazretlerinin huzûruna geldim. O herif dahi kendine benzeyen üç arkadaşı ile berâber oraya geldiler. Cemâleddîn elinde gizlediği esrar gizlice ağzına attı ve yutmak istedi. Bir türlü yutmadı. Her ne kadar hâlini belli etmemek istedi ise de mümkün olmadı. Esrar boğazında kaldı ve yüzü morardı. Çırpınmaya başladı. Ubeydullâh hazretleri: "Ensesine bir yumruk vurun!" buyurdu. Birisi kalktı, herifin kafasına şiddetli bir yumruk indirdi. Boğazındaki esrar odanın ortasına fırladı. Herkes gülüşmeye başladılar. Herif bir derece rezil oldu ki, ta'rife sığmaz. Arkadaşlarıyla

berâber meclisten def' olup gittiler. Bu vak'a Taşkend'de şâyi' oldu. Orada da duramadı, çıkıp gitti."

İmdi Hz. Ubeydullâh'ın hissi Cemâleddîn'in hissinde şâhlık etti ve onun hissine hükmetti. Menâkub-ı evliyâ'da bu kâbil hâdisât çoktur.

حکایت شب و دزدان که سلطان محمود شب در میان

ایشان افتاد که من یکی از شمايم و بر احوال ایشان مطلع شدند

Gecenin ve hırsızların hikâyesidir ki, gece Sultân Mahmûd "Ben sizden biriyim!" diye onların arasına düştü ve onların ahvâline muttali' olması

شب چو شه محمود بر می گشت فرد با گروه قوم دزدان باز خورد

2836. *Vaktâki gece Şâh Mahmûd yalnız olarak dolaşırdı. Hırsızların kavminin gürûhuna mülâkî oldu.*

"Bâz hürden", "mülâkî ve muttasıl olmak" ma'nâsına kinâyât-ı Acem'dendir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'nî, Şâh Mahmûd-ı Gaznevî karanlıkta yalnız başına dolaşırdı. Hırsızlardan bir bölük kimseye tesâdüf etti ve mülâkî oldu.

پس بگفتندش کی ای بو الوفا گفت شه هم من یکی ام از شما

2837. *Müteâkıben ona dediler ki: "Ey vefâ sâhibi sen kimsin?" Şâh dedi: "Ben dahi sizden biriyim."*

Tesâdüfû müteâkıb hırsızlar Sultân Mahmûd'a dediler ki: "Ey vefâlı adam! Sen kimsin ve hâl ve şânın nedir?" Sultân Mahmûd cevâben: "Ben de sizin gibi hırsızlardan biriyim!" dedi.

آن یکی گفت ای گروه مکر کیش تا بگوید هر یکی فرهنگ خویش

2838. *O birisi dedi: "Ey hîle mezhebli tâife! Tâ ki her bir kimse ferhengini söylesin!"*

Sultân Mahmûd bu cevâbı verdikten sonra o hırsızlardan birisi dedi ki: "Ey işi gücü hîleden ibâret olan hırsız tâifesi! Herkes kendi ferhengini ve

san'atını ve mahâretini söylesin! Bakalım içimizde bizim san'atımıza yardım edebilecek kimse var mıdır, yok mudur? Bilelim!"

تا بگوید با حریفان در سمر کو چه دارد در جیب از هنر

2839. "Tâ ki kendi mahremlerine müsâmerede söyleye ki, hünere cinsinden cilliyette ne tutar?"

"Semer", gece masalları ve söylenen hikâyeler. Ya'nî, "Arkadaşlarımızdan her birisi hilkatinde ve tabiatında hünere ve ma'rifet cinsinden neye mâlik ise, bu gece müsâhabesi esnâsında onu söylesin!"

آن یکی گفت ای گروه فن فروش هست خاصیت مرا اندر دو گوش

2840. O biri dedi: "Ey fen' satıcı olan gürûh! Benim hâssiyetim benim iki kulağımdadır."
[2820]

O hırsızlardan birisi cevâben dedi ki: "Ey fen ve hünere satıcı olan tâife! Benim hâssiyetim ve ma'rifetim iki kulağımdadır."

که بدانم سگ چه می گوید بیانگ قوم گفتندش ز دیناری دو دانگ

2841. "Zîrâ köpek sadâ ile ne söylüyor? Ben bilirim." Kavim ona: "Bir altından iki dângtır!" dediler.

Ya'nî, "Köpek havladığı vakit ne söylediğini ben anlarım," dedi. Diğer hırsızlar ona, "Bu senin ma'rifetin o kadar büyük bir şey değildir. Bir altının iki dângi kıymetinde gayet cüz'î bir şeydir," dediler.

آن دگر گفت ای گروه زر پرست جمله خاصیت مرا چشم اندرست

2842. O diğeri dedi: "Ey altına tapan gürûh! Benim bütün hâssiyetim gözümde-
dedir."

هر کرا بینم شب اندر قیروان روز بشناسم من او را بی گمان

2843. "Etrâf-ı âlemde gece her kimi görsem, ben onu şübhesiz gündüz tanırım."

"Kayruvân", etrâf-ı mecmûa-i âlem (Burhân). Ya'nî, "Ben gece karanlığında etrâf-ı âlemde her kimi görsem, gündüz o adama rast geldiğim vakit, derhâl tanırım ve aslâ acabâ o mudur? demem."

گفت يك خاصیت در بازوست که ز من نقیبا زور دست

2844. Biri dedi: "Benim hâssiyetim kolumdadır. Zîrâ ben elimin kuvveti ile delikler açarım."

گفت يك خاصيتم در بينيست کار من در خاکها بو بينيست

2845. *Birisi dedi: "Benim hâssiyetim burnumdadır. Benim işim topraklarda hoku görücülüktür."*

سِرُّ النَّاسِ مُعَادِنُ دَادِ دَسْتِ که رسول آنرا پی چه گفته است

2846. *"En-Nâs maâdin" sırrı elverdi ki, Resûl onu neden dolayı buyurmuş-tur?*

الناس كمعادن الذهب والفضة خيارهم في الجاهلية خيارهم في الاسلام Bu beyt-i şerifte
يا ذا القهرا ya'nî "Nâs altın ve gümüş ma'denleri gibi ma'denlerdir. Onların câ-
hiliyetteki hayırlı fakih oldukları vakit İslâm'ın da hayırlılandırı" hadîs-i
şerifine işâret buyrulur. Bu hadîs-i şerife nazaran insanların kıymeti ilm-i
ilâhîdeki ma'lûmâtın nisbetindedir. Ve bu ma'nâ 2. cildin 2062 numaralı
beytine müsâdif olan معدني باشد فزون از صد هزار [ya'nî
"Âgâh ol! 'En-nâsü maâdin'i hâtıra getir! Bir ma'den yüz binden fazla
olur"] beytinde geçti. Bu beyt-i şerifte hırsızın lisânından insân-ı kâmilin li-
sânına intikâl buyrulur. Ya'nî, "Ben Resûl-i Ekrem hazretlerinin
... الناس كمعادن [ya'nî "İnsanlar ma'denlerdir..."] ilh. hadîs-i şerifinin neden
dolayı beyân buyurulmuş olduğunu, bu hadîs-i şerifin sırrını idrâk etmek
sûretiyle anladım.

من ز خاک تن بدامم کاندراں چند نقدست و چه دارد او ز کان

2847. *"Ben cisim toprağından bilirim ki, onda ne kadar nakd vardır ve o ma'denden ne tutar?"*

"Ben topraktan mahlûk olan bir cisimde ne kadar nakd-i ilm ve irfân var-
dır ve ne cins ma'dene mâliktir? Onda medfûn olan ilim ve ma'rifet bakır mı-
dır, demir midir? Altın mı, yoksa gümüş müdür? Bilirim."

در یکی کان زر بی اندازه درج وان دگر دخلش بود کمتر ز خرج

2848. *O bir ma'dende ölçüsüz altın derçdir ve o diğerinin îrâdı masraftan da-
ha azdır.*

"Görürüm ki, birisinde ulûm-i ledünniyye altınları ölçüsüz ve hesâbsız
münderic olmuştur ve o diğerinde de îrâdı masraftan daha azdır. Ya'nî vâri-
dât-ı kalbiyyesi söylediği sözlerden daha azdır. O çok söylediği sözler, ezber-
lenmiş sözlerdir, vâridât-ı kalbiyyesi değildir.

همچو مجنون بو کنم من خاک را خاک لیلی را پیام بی خطا

2849. "Ben Mecnûn gibi toprağı koklarım. Hatâsız, Leylâ'nın toprağını bulurum."

Ya'nî, "Leylâ'nın âşığı olan Mecnûn, bir şahsın delâleti olmaksızın toprağı koklayarak Leylâ'nın mekânını bulduğu gibi, Leylâ-yı hakîki olan Hakk'ın toprağı mesâbesinde olan cism-i beşeri hatâsız bir sûrette koklarım."

بو کنم دائم ز هر پیراهنی گر بود یوسف و مگر آهرمنی

2850. "Gerek Yûsuf ve gerek Ehremen olsun, koklarım. Her bir gömlekten bilirim."
[2830]

"Âhermen", "Ehremen", mecûsilerin "hâlık-ı şer" dedikleri rabb-i muhayyel olup, burada "şeytan" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Ben koklarım. Hz. Yûsuf meşrebinde olan kimse ile, şeytan tabiatında bulunan kimseyi, gömlekleri mesâbesinde olan cisimlerini koklamak ile bilirim."

همچو احمد که برد بوی از یمن زان نعیمی یافت این بینی

2851. "Ahmed gibi ki, Yemen'den koku götürür. Benim bu burnum ondan bir nasîb buldu."

Ya'nî, "Ahmed (a.s.v.) Efendimiz Yemen cihetinden Üveys-i Karanî hazretlerinin kokusunu aldığı gibi, benim cânımın burnu dahi, o Nebiyy-i zîşândan bir nasîb ve hisse aldığından, böyle uzaktaki insân-ı kâmiliden gelen Hak kokusunu duyar. Bu ma'nâ hakkında 4. cildin 1822 numarasına müsâdif olan [ya'nî "Öyle ki, Muhammed 'Sabânın eliyle bana Yemen'den Hudâ'nın kokusu geliyor!' buyurdu"] beyti ile onu müteâkıb olan beyitlerde izâhi geçti; ve birinci mısra'da işaret buyurulan قبل الیمن من فی الیمن ya'nî "Muhakkak ben Yemen tarafından nefes-i Rahmân'ı bulurum" hadîs-i şerîfi dahi yine 4. cildin 1830 numaralı beyt-i şerîfini baş tarafında mündericdir.

که کدامین خاک همسایه ز رست یا کدامین خاک صفر و ابرست

2852. "Ki, hangi komşunun toprağında altın vardır? Yâhud hangi toprak sıfur ve ebterdir?"

"Ben cisim topraklarını kokladığım vakit, bilirim ki hangi komşunun ve musâhibin sûret-i cismâniyyesinde hakâyık ve maârif-i ilâhiyye altını vardır?

Yâhud hangi cisim toprağı bu hakâyık ve maâriften boştur ve sıfırdır ve ebterdir?"

گفت يك لك خاصيت در پنجه ام كه كمندى افكنم طول علم

2853. *Birisi dedi: "İşte hâssiyet benim pençemdedir ki, dağ uzunluğu bir kemend atarım."*

"Alem", burada "dağ" demektir. Ya'nî, hırsızlardan diğer birisi dahi dedi ki: "İşte hâssiyet ve ma'rifet benim pençemdedir. Zîrâ ben elimdeki kemendi bir dağın zirvesine kadar fırlatabilir ve oraya rabt edebilirim."

همچو احمد كه كمند انداخت جانش تا كمنش برد سوى آسمانش

2854. *"Ahmed gibi ki, onun cânı kemend attı. Nihâyet onun kemendi onu âsumân tarafına götürdü."*

"Ahmed (a.s.v.) hazretleri gibi ki, onun rûh-ı muazzamı aşk-ı ilâhî kemendini âlem-i ıtlâk semâsına attı. O attığı kemend zât-ı şeriflerini o semâ-i ıtlâk tarafına götürdü ve bîcümle âlem-i mukayyedât ve suverden geçirdi."

گفت حقش ای كمند انداز بیت آن ز من دان ما رمیت اذ رمیت

2855. *Hak ona dedi: "Ey beytin kemend atıcısı! Onu benden bil! "Attuğın vakit sen atmadın!"*

"Beyt"ten murâd, âlem-i sûret ve cismâniyet evi olan dünyâdır. Ya'nî, "Ey dünyâ evinde yükselere kemend atmak hünerini bilen habîbim! O kemend atmak mahâretini *وَمَا رَمَيْتْ إِذْ رَمَيْتْ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى* (Enfâl, 8/17) ya'nî "Attuğın vakit sen atmadın, velâkin Allâh Teâlâ attı" âyet-i kerîmesi mucibince benden bil! Beyt-i şerifteki âyet-i kerîme de şimdiye kadar birçok mahallerde geçti ki, âfîde numaralarıyla işâret olunur:

2. cilt 1299 numaralı beyit: *كار حق بر كارها دارد سبق* ما رمیت اذ رمیت گفت حق.

[Ya'nî "Hak, 'Mâ rameyte iz rameyte' buyurdu; Hakk'ın işi, işlerin üzerine sebk tutar."]

1. cilt 3831 numaralı beyit: *من چو تیغم و آن زنده آفتاب* ما رمیت اذ رمیت در حراب.

[Ya'nî "Bu muhârebede "Mâ rameyte iz rameyt"im; ben kılıç gibiyim ve O vurucu güneştir."]

2. cilt 2521 numaralı: *هر چه كارد جان بود از جان جان* ما رمیت اذ رمیت راست دان.

[Ya'nî "Mâ rameyte iz rameyte'yi doğru bil; cânın cânından getirdiği her şey cân olur"]

3. cilt 3644 numaralı: ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ نَسَبْتَ اسْت. نفى و اثباتست و هر دو مثبت است

[Ya'nî, "Mâ rameyte iz rameyte' nisbettendir, nefy ve isbât vardır ve her ikisi müsbettir."]

4. cilt 766 numaralı: ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ خَوَانِدَه. لیک جسمی در تجزی مانده

[Ya'nî "Mâ rameyte iz rameyte'yi okumuşsun; fakat cisimsin, tecezzîde kalmışsın."]

4. cilt 1721 numaralı: ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ از ابتلاست. بر نبی کم نه گنه کآن از خداست

[Ya'nî "Mâ rameyte iz rameyte' ibtilâdandır; Nebî üzerine kabâhati az koy, o Hudâ dandır."]

Mesnevî-i Şerîf'te mükerrer görünen bu ebyât mükerrer değildir. Bu âyet-i kerîmenin muhtelif nikât-ı nazardan tefsîridir. İyi dikkat olunmak lâzımdır.

پس پرسیدند زان شه کای بند مر ترا خاصیت اندر چه بود

2856. Sonra o şâhtan, "Ey mu'temed, senin hâssiyetin ne şeydedir?" diye sordular.

Sonra hırsızlar o şâhtan, ya'nî Sultân Mahmûd'dan, "Ey i'timâd olunmuş kimsel! Senin hâssiyetin ne şeydedir? Ve bizim işimize yarayacak ne hünerin vardır?" diye sordular.

گفت در ریشم بود خاصیتم که رهانم مجرمان را از نَقَم

2857. Dedi: "Benim hâssiyetm sakalımdadır. Zîrâ mücrimleri azâbdan kurtarırum."

Sultân Mahmûd cevâben dedi: "Benim hâssiyetim dahi sakalımdadır. Zîrâ kabâhatliler zâbita eline geçip cezâ edilecekleri vakit sakalımı oynatınca onları o cezâdan kurtarırum." "Nekam", "nikmet" in cem'idir, şiddetler ve ukûbetler demektir. Nûn'un fethi ve kâf'ın kesriyle "nikam" ve "nikamât" dahi gelir (*Ahterî*).

مجرمان را چون بجلادان دهند چون بجنید ریش من ایشان رهند

2858. "Uktâki mücrimleri cellâdlara verirler, benim sakalım kumıldayınca onlardan kurtulurlar."

چون بجنایم بر حمت ریش را طی کنند آن قتل و آن تشویش را

2859. "Uaktâki sakalı merhametle kımıldatırım, o katli ve o teşvîşi tayy ederim."

"Tayy kerden", "dürüp bükme" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Mücrimler cellâd eline geçip öldürülecekleri vakit, ben merhametle sakalımı kımıldatırım. Cellâdlar o katli ve o kanşıklığı dürüp bükerekler, ya'nî icrâ-yı katlden vaz-geçerler."

قوم گفتندش که قطب ما توی که خلاص روز محتتها شوی

2860. *Kavim ona dediler ki: "Bizim kutbumuz sensin. Zîrâ mihnetler günün halâsı olursun."*

Hırsızlar Sultân Mahmûd'dan bu hâssiyetini işitince ona dediler ki: "Sen bizim kutbumuz ve reisimizsin. Zîrâ bizim mesleğimizin âkabeti böyle bir tehlikeye ma'rûz kalmaktır. Sen ise mihnetlere ve belâlara uğradığımız gün, bizim kurtulmamıza sebep olursun."

بعد ازان جمله بهم بیرون شدند سوی قصر آن شه میمون شدند

2861. *Ondan sona hepsi berâber dışarıya çıktılar. O mes'ûd olan şâhin köşkü tarafına gittiler.*

چون سگی بانگی برد از سوی راست گفت می گوید که سلطان با شماست

2862. *Uaktâki sağ taraftan bir köpek bağırdı: "Sultân sizinle berâberdir, diyor" dedi.*

Ya'nî, hırsızlardan köpek havladığı vakit, ne söylediğini anlayan kimse, sağ taraftan bir köpeğin bağırdığını işittiği vakit bu köpek: "Sultân sizinle berâberdir, diyor, arkadaşlar," dedi. Bu beyt-i şerîfde *وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ* (Hadîd, 57/4) ya'nî "Nerede olsanız, o sizinle berâberdir" âyet-i kerîmesine îşâret buyrulur. Ma'lûm olsun ki, birçok mahallerde dahi izâh olduğu üzere, Hak abdin hüviyetidir. Binâenaleyh onların bîcümle ahvâlini hîbret, ya'nî zevk-i îlmî ile zâhîren ve bâtînen görür ve bilir. Mü'minlerin bu âyet-i kerîmeye îmânı olduğu hâlde, Hakk'ı gâîb farz edip, emrine muhâlif ve nehyine muvâfık işlerde bulunurlar. Bir ârif çıkıp onlara bu âyetin ma'nâsını söyleyip îkâz etse, kulak asmazlar. Yine kendi revîşlerine devâm ederler. Hırsızlar da arkadaşlarından böyle bir söz işittikleri hâlde, kulak asmayıp yine kötü fiillerine devâm ettiler.

خاک بو کرد آن دگر از ربوۀ گفت این هست از وثاق ربوۀ

2863. *Bir yüksek yerden o diğeri toprağı kokladı. "Bu bir dul kadının evidir!" dedi.*

Ya'nî, hâssiyeti burnunda olan hırsızlardan birisi, bir yüksek yere çıkıp, toprağı kokladı. "Bu önlerine gelen ev bir dul kadının evidir. Buradan altın kokusu gelmiyor," dedi. "Rebve", yüksek yer ma'nâsınadır.

پس کمند انداخت استاد کمند تا شدند آن سوی دیوار بلند

2864. *Sonra kemend üstâdı kemend altı. O yüksek duvar tarafına gittiler.*

Ya'nî, kemend atmak hürîterini bilen üstâd, kemend atıp önlerine gelen dul kadının evini aşılar ve sarayın yüksek tarafına geldiler.

جای دیگر خاک را چون بوی کرد گفت خاک مخزن شاهبست فرد

2865. *Vaktâki diğ er yerde toprağı kokladı, "Ferd olan şâhın hazînesinin toprağıdır" dedi.*

Koklamakta mahâreti olan hırsız, vaktâki o yüksek duvar civârında başka bir yerde toprağı kokladı, "Ve işte saltanatda ferd olan şâhın hazînesinin toprağı budur!" dedi.

نقب زن زد نقب و در مخزن رسید هر یکی از مخزن اسبابی کشید

2866. *Delik delici delik deldi ve hazîneye erişti. Her birisi hazîneden bir esbâb çekti.*

"Esbâb", burada "eşyâ" ma'nâsınadır. Duvarları delmekte mâhir olan hırsız, sarayın duvarını deldi ve o delikten hazîneye kadar yol açtı. Hırsızlar içeriye girdiler ve her birisi oradaki eşyâdan bir şey yakaladı ve yağma-ya başladı.

بس زر و زربفت و گوهرهای زفت قوم بردند و نهان کردند تفت

2867. *Kavim, çok altın ve sırmalı kumaş ve azîm gevherleri götürdüler ve acele sakladılar.*

Hırsız tâifesi, hazîneden birçok altın ve sırmalı kumaşları ve mühim cevherleri çalıp götürdüler ve acele sakladılar. "Zerbest", sırmalı kumaş demektir. Ma'lûm olsun ki, bu beyitlerde "pâdişâhın hazînesi"nden murâd,

insân-ı kâmilin kalbi ve bâtunıdır. "Koklamak"tan murâd, insân-ı kâmilin yüksek sözlerinden tatmaktır. "Duvan delmek"ten murâd, insân-ı kâmile intisâb ve mücâhede ve riyâzat tarîkıyla değil, belki onun sözlerinden ulûm ve maârif-i ilâhiyye cevherlerini çalmak sûretiyle şeyhlik ve mürşid[lik] dâiyesinde bulunan kimselerdir. Nitekim Hz. Pîr bu gibiler hakkında 1. cildin 2311 numaralı beytinde şöyle buyurmuş idi: تا حرف درویشان بدزدیده بسی
[Ya'nî] "Dervîşlerin birçok sözlerini çalmıştır, tâ ki, onu muhakkak mühim bir kimse zannedeler."

Halbuki kâmillerin ulûm ve maârifî zevkî ve vicdânîdir. Onların elfâz kisvelerine bürüdükleri o ma'nâları bir kimse o merâtibe vâsıl olmadıkça, zevkan ve vicdânen anlamak mümkün değildir. Gerçi o ma'nâların ba'zıları zevk-i ilmî ile bir dereceye kadar idrâk olunabilir ise de, yine hakkıyla anlaşılamaz. Nitekim 5. cildin 4141 ve 4142 numaralı beytlerinde şöyle buyururlar:

کی شود کشف از تفکر این انا این انا مکشوف شد بعد از فنا
می فند این عقلها در افتقاد در معاکفی حلول و اتحاد

[Ya'nî "Bu ene ne vakit tefekkür cihetinden keşf olur? Bu ene fenâdan sonra mekşûf olur. Bu akıllar gâibi aramakta hulûl ve itihâd çukuruna düşer."]

شہ معین دید منزلگاهشان حلیه و نام و پناه و راهشان

2868. *Şâh onların menzilhâhlarını, hilâyetlerini ve adlarını ve sığınacak yerlerini muayyen gördü.*

Sultân gece hırsızlar ile berâber bulunduğu için, onların bütün ahvâl-i husûsiyyelerini gözleriyle gördü. Nazarından hiçbir halleri gizli kalmadı.

خویش را دزدید از ایشان باز گشت روز در دیوان بگفت آن سر گذشت

2869. *Onlardan kendisini uğruladı. Avdet etti. Gündüz divânda o sergüzeşti söyledi.*

Ya'nî, hırsızlar pâdişâhın hazînesini soyduktan sonra eşyâyı bir yere sakladılar ve kendileri de müctemian bir yere saklandılar. Sultân Mahmûd onların arasından kendisini çaldı, ya'nî gizlice sıvıştı ve sarayına avdet etti. Gündüz olunca divânda vüzerâsını ve vükelâsını topladı. Gece vâkî' olan bu hâdisâtı

tafsîlâtı ile onlara anlattı. Pâdişâha karşı kendilerini mes'ûliyet mevki'inde gören vükelâ maiyyetlerindeki zâbta me'mûrlarına şedid emirler verdiler.

پس روان گشتند سرهنگان مست تا که دزدانرا گرفتند و بیست

2870. *Sonra kızgın çavuşlar revân oldular, tâ ki hırsızları tutalar ve bağlayalar.*
[2850]

"Serhengân-ı mest", "kızgın ve azgın çavuşlar" demek olur. Ya'nî, âmirleri tarafından vazîfe-i muhâfazada kusûrları yüzlerine çarpılan zâbta me'mûrları kızgın ve azgın bir hâlde hırsızları tutup bağlamak için yola çıktılar.

دست بسته سوی دیوان آمدند وز نهیب جان خود لرزان شدند

2871. *Elî bağlanmış olarak dîvân tarafına geldiler ve kendilerinin cânı korkusundan titreyici oldular.*

Ya'nî, âkibet hırsızlar yakalanıp pâdişâhın vezîrleriyle berâber bulunduğu dîvân tarafına elleri bağlanmış olarak geldiler ve canlarının korkusundan titreyici bir hâlde idiler. "Nihîb", korku demektir.

چونکه استادند پیش تخت شاه یار شبشان بود آن شاه چو ماه

2872. *Vaktâki şâhın tahtı önünde durdular, o şâh onların ay gibi gece yâri idi.*

Vaktâki hırsızlar Sultân Mahmûd'un tahtı önünde elleri bağlı olarak durdular, ki o şâh ay nasıl ışığı ile gece yolcularına refâkat ederse, onlara öylece refâkat etmiş ve gece hırsızlığında onların arkadaşı olmuş idi.

آنکه شب بهر که چشم انداختی روز دیدی بی شکش بشناختی

2873. *O kimse ki, her kime gece göz ata idi, şeksiz olarak gündüz görürdü, tanırdı.*

Ya'nî, hırsızların arasında bir kimse var idi ki, "Ben gece etrâf-ı âlemde gece gördüğümü gündüz gördüğüm vakit derhâl tanırım," demiş idi.

شاه را بر تخت دید و گفت این بود با ما دوش شبرگرد و قرین

2874. *Şâhı taht üzerinde gördü ve dedi: "Bu dün gece bizimle berâber gece gezici ve karîn idi."*

"Şeb-gerd", "gece gezici" demektir. Ya'nî, o gece gördüğünü gündüz şeksiz tanıyan hırsız, Sultân Mahmûd'u taht üzerinde görünce arkadaşlarına de-

di ki: "Yâhu! Bu zât dün gece bizimle berâber gece hırsızlığında gezici ve bize karîn ve refik idi!"

آنکه چندان خاصیت در ریش اوست این گرفت ما هم از تفتیش اوست

2875. "O kimse ki, bu kadar hâssiyet onun sakalındadır, bizim tutulmamız dahi onun tef-tişindendir."

Ya'nî, "Bu taht üzerinde oturan bizim o dün geceki refikimizdir ki, bize mücrimler cellâdların eline düştüğü vakit, "Benim sakalımın kımıldaması on-ları cellâdların elinden kurtarır," demiş idi ve sakalında bu kadar müessir hâs-siyet olduğunu söylemiş idi. İşte bizim bugün tutulmamız dahi onun bizi tef-tiş ve ta'kîb etmesindendir." Ma'lûm olsun ki, "gece"den murâd, zulmet-i ta-biat ve "gündüz"den murâd, zulûmât-i tabîyyenin zâil olduğu rûhâniyettir. "Gece gördüğünü gündüz tanıyan"dan murâd, fenâ ve bekâ mertebelerini hâ-iz olan veliyy-i kâmilidir. Zîrâ bu mertebede halkın vücûdu Hakk'a ve Hakk'ın vücûdu halka hicâb olmaz. Halkta Hakk'ı ve Hak'ta halkı görür. Avâmın nazarında Hak gâibdir; ve kâmillerin nazarında Hak her yerde ve her zamanda hâzırdır. Binâenaleyh yukarıki ve aşağıki beyitler böyle bir kâ-milin lisânından olur.

گفت و هو معکم این شاه بود فعل ما می دید و سرمان می شنود

2876. Dedi: "Ve hüve maaküm" bu şâh idi. Bizim fiilimizi görürdü ve sesi-mizi işitir idi."

Ârif dedi: "Kur'ân-ı Kerîm'de وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hâdîd, 57/4) [ya'nî "Ne-rede olursanız, o sizinle berâberdir"] kelâmını söyleyen, bize bizim şahda-manımızdan daha yakın olup, bilcümle umûrumuzda bizimle berâber olan o şâh-ı hakîkî idi. Bizim fiilimizi görürdü ve bâtındaki fikrimizi bilirdi. Ve içi-mizden konuşmamızı işitir idi."

چشم من ره برد شب شه را شناخت جمله شب با روی ماهش عشق باخت

2877. "Benim gözüm yol götürdü. Gece şâhı tanıdı. Bütün gece onun ay yüzü ile aşk oynadı."

Ya'nî, "Benim gözüm yolunu buldu. Bu dünyâ zulmeti içinde o şâh-ı ha-kîkîyi tanıdı. Bu gece ya'nî bu karanlık olan hayât-ı dünyâ içinde onun ay gi-bi olan parlak yüzü ile aşk oynadı ve muâşaka etti." Beyt-i Hz. Attâr:

مرد را باید که باشد شه شناس تا شناسد شاه را در هر لباس

"Kişiye şâhı tanıyıcı olmak gerektir, tâ ki şâhı her libâs içinde tanısin!"

امت خود را بخوام من ازو کو نگرداند ز عارف هیچ رو

2878. "Ben ondan kendi ümmetimi isterim. Zîrâ o, âriften hiç yüz çevirmez."

"Ben bu karanlık hayât-ı dünyâ içinde de şâh-ı hakîkiyi görüyorum. Bî-nâenaleyh ben ümmetimin ve bana tâbî' olanların necâtını isterim. Zîrâ o şâh kendini tanıyandan ve âriften aslâ yüz çevirmez ve onun şefâatini ve niyâ-zını kabul eder." Bu beyt-i şerifte insân-ı kâmilin Hak indinde kendi mensûb-larına şefâatinin nâfiz ve mâkbûl olduğu tebsîr buyrulur. Beyt-i Abdullâh-ı Balyânî (k.s.):

تا حق بدو چشم سر نبینم هر دم از پای طلب می ننشینم هر دم

گویند خدا بچشم سر نتوان دید آن ایشانند و من چنینم هر دم

"Ben Hakk'ı başın iki gözü her dem görmedikçe, taleb kasd u azminden her dem oturmam. Derler ki: Hudâ baş gözüyle görülmek mümkün değildir. Onlar onlardır. Ben ise her dem böyleyim."

چشم عارف دان امان هر دو کون که بدو یابید هر بهرام عون

2879. Ârifin gözünü her iki âlemin emânı bil! Zîrâ her behrâm avni onun sebebiyle buldu.

"Behrâm", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada mutlakan "pâdişâh ve hükümdâr" ma'nâsınadır. Ya'nî, ârif-billâh olan insân-ı kâmilin gözünü ve nazarını her iki âlemin ya'nî dünyânın ve âhiretin necâtı ve emânı bil! Zîrâ sû-rî hükümdârlar bile tasarruf-ı sûrîlerindeki yardımı ve inâyet-i Hakk'ı ârifin nazan sebebiyle buldu. Zîrâ ârif-billâh Muhammed (s.a.v.)'in vârisidir.

زان محمد شافع هر داغ بود که ز جز حق چشم او ما زاغ بود

2880. [2861] Ondan dolayı Muhammed her dağın şâfi'i oldu ki, onun gözü Hakk'ın gayrından "Mâ-zâğ" idi.

"Dağ"dan murâd, günâh sâhibi olan kimsedir. Nitekim hadîs-i şerifte شفاعتی ya'nî "Benim şefâatim ümmetimden ehl-i kebâir içindir" bu-yrulur. İkinci mısra'da Ve'n-Necm sûresinde vâki' مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى (Necm,

53/17) ya'nî "Resûlümün basan mâsivâyâ meyl etmedi ve emrimi tecâvüz etmedi" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, Server-i enbiyâ Muhammed (a.s.v.) Efendimiz ondan dolayı her günâhkânın şefâat edicisi oldu ki, o hazretin gözü Hakk'ın gayrına meyl etmedi. Onun gözünün meylî ancak her ânda Hakk'a idi.

در شب دنیا که محجوبست شید ناظر حق بود زو بودش امید

2881. *Dünyâ gecesindeki güneş mahcûbdur. Nâzır-ı Hlak idi ve onun ümîdi ondan idi.*

"Şîd", "güneş" ma'nâsına olan "hurşîd" kelimesinin muhaffefidir. Ya'nî, vücûd-i hakîkî-i Hak güneşi dünyâ gecesinde suver-i kesîfe perdeleri arkasında mestûrdur ve halkın nazarından mahcûbdur. Böyle iken Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz, o dünyâ gecesinde Hakk'a nâzır olup, suver-i kesîfe perdelerine karşı göz yummuş idi ve bîlcümle umûrunda ümîdi Hak'tan idi.

از آلم نشرح دو چشمش سرمه یافت دید آنچه جبرئیل آن بر تنافت

2882. *Onun iki gözü "Elem neşrah"tan sürme buldu. O şeyi gördü ki, Cebrâîl ona tâkat getirmemi.*

Ya'nî, o Resûl-i zîşânın iki gözü لَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ (İnşirâh, 94/1) ya'nî "Biz senin sadrını şerh etmedik mi?" hitâbından sürme buldu ve sadr-ı mübâreği münşerih olup, bâun gözü açıldı; ve o sürme sebebiyle o şeyi gördü ki, makâmı Sidretü'l-müntehâ olan Hz. Cibrîl onun gördüğü şeyi görmeye tâkat getiremedi. Nitekim mi'râcda Resûl-i Ekrem Efendimiz Sidre'ye vâsıl olduğu vakit, Hz. Cibrîl'e daha ilertye refâkat etmesini teklîf etti; ve Hz. Cibrîl dahi "Eğer bir parmak ileri geçersen yanarım" dedi.

مر یتیمی را که سرمه حق کشد گردد او در یتیمی با رشد

2883. *Muhakkak bir yetîme ki Hlak sürmeyi çeker, o rüşdîlû dürr-i yetîm olur.*

"Yetîm", babası vefât etmiş olan çocuğa derler. "Dürr-i yetîm", "büyük ve vücûdu nâdir inci" ma'nâsınadır. "Rüşd", doğru yol ve hidâyet. "Bâ-rüşd", "doğru yol ve hidâyet sâhibi" demektir. Bunlardan murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz'dir. Ya'nî, muhakkak bir yetîme ki, Hak Teâlâ böyle bir sürme çeker, o yetîm efrâd-ı beşer arasında rüşd ve hidâyet sâhibi olan bir dürr-i yetîm ve emsâlsiz bir inci tânesi olur ve efrâd-ı beşer arasında misli bulunmayan bir insan olur.

آنچنان مطلوب را طالب شود

نور او بر درها غالب شود

2884. *Onun nûru inciler üzerine gâlib olur. Öyle matlûbu tâlib olur.*

Hâtem-i Enbiyâ'nın nûru her biri inci mesâbesinde olan diğer peygamberlerin nûru üzerine gâlib olur; ve kezâ kalb-i muhammedî üzere vâki' olan kutb-ı âlemin nûru zamânındaki bilcümle evliyânın nûru üzerine galib olur. O evliyânın her birisi o kâmilin nazarına mazhar olmak için böyle matlûbu tâlib olur.

لاجرم نامش خدا شاهد نهاد

در نظر بودش مقامات العباد

2885. *Kulların makâmıların onun nazarında oldu. Şübhesiz, Hudâ onun nâ-mını "Şâhid" koydu.*

"Kulların makâmıların"ndan murâd, her kulun ayn-ı sâbitesinin isti'dâd ve kabiliyyet-i zâtiyyesidir ki, hakikat-i muhammediyye bunların cümlesini muhittir. Binâenaleyh bunların cümlesi, Sultân-ı Enbiyâ Efendimiz'in nazarındadır. Bu ihâtalı olan görüşünden dolayı Hak Teâlâ hazretleri o sultânın ism-i şerifini "Şâhid" koydu. Nitekim sûre-i Ahzâb'da *يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا* (Ahzâb, 33/45) ya'nî "Ey resûlüm! Biz seni şâhid ve müjdeci ve korkutucu olarak gönderdik" buyrulur. Bu âyet-i kerîme 1. cildin 3866 numarasına müsâdif olan *يا نبي الله* (Hak) Kur'ân'da "Erselnâke şâhiden" buyurdu; zîrâ o kevden hür oğlu hür idi"] beytinde geçti. Ma'lûm olsun ki, Rabbü'l-erbâb olan Hak Teâlâ her biri bir rabb-i hâs olan esmâsı ahkâmından marzî ve mağzûb olanların temyîzini irâde buyurur. Bu temyîz ise zuhûr-ı ahkâmıdan sonra olur; ve zuhûr-ı ahkâm ise, imtihândan sonra mümkündür. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Muhammed'de *وَلْيَلْبِذْكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالْعَاصِينَ* (Muhammed, 47/31) ya'nî "Biz sizden mücâhid ve sâbir olanları bilmemiz için sizi imtîhân ederiz" buyurur. İmdi mâdemki zuhûr-ı ahkâm bu âlem-i kesâfet olan dünyâda vâki' oluyor, şu hâlde kulların bâunları olan a'yân-ı sâbitelerine ve bu a'yân-ı sâbitelerinin isti'dâd ve kabiliyyet-i zâtiyyelerine göre onlardan zâhir olan ef'âl ve ahkâma şehâdet için, peygamberlerin zuhûru zarûrîdir. Nitekim Hak Teâlâ *فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا* (Nisâ, 4/41) [ya'nî "Biz, her ümmetten bir şâhit getirdiğimizde ve seni de onların üzerine şâhit getirdiğimizde nasıl olur?"] buyurur. İşte rûz-i cezâda *فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ* (En'âm, 6/49) ya'nî "Allah için hüccet-i bâliğa sâbittir" âyet-i kerîmesi mücibince şühûd ile tevessuk eden hüccet-i bâliğanın ikâmesinden sonra mukbiller ile mücrimler

ve ehl-i kurb ile ehl-i bu'd ayrılarak *فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ* (Şûrâ, 42/7) ya'nî "Bir fırka cennette ve bir fırka da cehennemdedir" sırrı zuhûra gelir ve marzî olanlar kendi sırât-ı müstakîmlerinin nihâyeti olan cennete ve mağzûb olanlar da kendi müstakîmlerinin nihâyeti olan cehenneme vâsıl olurlar.

آلت شاهد زبان و چشم تیز که ز شب خیزش ندارد سر گریز

2886. *Şâhidin âleti keskin dil ve gözdür ki, onun şeb-hîzinden sır gürîz tutmaz.*

"Şeb-hîz", vâsf-ı terkîbîdir. "Gece uyumayıp kalkan" demektir. "Şîn" zamîr-i gâibî Resûl-i Ekrem hazretlerine râcî'dir. Ve "şeb-hîz"den murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in zulmet-i dünyâ içinde uyanık olan kalb-i şerîfleridir. Nitekim hadîs-i şerîfte *ولا ينام قلبى* ya'nî "Benim gözüm uyur ve kalbim uyumaz" buyrulur. Ya'nî, şâhidin âleti keskin dil ve keskin gözdür. Nitekim hadîs-i şerîfte *والا فادع مثل الشمس فاشهد* ya'nî "Güneş gibi gördüğün vakit şehâdet et ve yoksa o şehâdeti terk et!" buyurulmuştur. İmdi mâdemki Hak Teâlâ Resûl-i Ekrem hazretlerini "Şâhid" olarak gönderdi, o hazretin zulmet-i dünyâ içinde uyanık olan kalb-i şerîfinden hiçbir sır firâr tutmaz. Ya'nî gizli olan hiçbir şey kaçmaz. Kalb-i şerîfinin gözüyle her şeyi görür.

گر هزاران مدعى سر بر زند گوش قاضى جانب شاهد کند

2887. *Eğer binlerce müddeî baş kaldırsa, kâdî kulağını şâhid tarafına eder.*

Meselâ dünyâ mahkemelerinde bir mes'ele hakkında eğer binlerce müddeî zâhir olsa, kâdî o mes'ele hakkında bir hüküm verebilmek için kulağını şâhid tarafına çevirir. Zîrâ şâhidin keskin gözü ve keskin dili kâdının elinde hüccet-i bâliğadır.

قاضيانرا در حكومت اين فنست شاهد ايشانرا دو چشم روشنت

2888. *Kâdılar için hükûmette bu fen vardır; şâhid, onlar için iki parlak gözdür.*

گفت شاهد زان بجای دیده است که بدیده بی غرض سر دیده است

2889. *Şâhidin sözü ondan dolayı göz yerindedir ki o, garazsız göz ile sır görmüşdür.*

Şâhid-i âdilın sözü ondan dolayı kâdının gözü yerinde olmuştur ki, o şâhid-i âdil hiçbir garaza ve maksada müstenid olmayarak gizli olan şeyi ve hakîkati görmüştür. Ma'lûm olsun ki, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ ha-

zarâtı bu âlem-i keserâtta Hakk'ın "insânü'l-ayn"ı ya'nî "gözbebeği" mesâbesindedirler. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri meşhûr olan hadîs-i kudside نبی ینہر ya'nî "Benim ile görür" buyurur. Binâenaleyh onların görüşü Hakk'ın görüşü olur; ve görmek husûsunda onlar bu âlem-i keserâtta Hakk'ın âleti olurlar. Bu bahsin hakâyıkı ve dekâyıkı çoktur ve uzundur. Burada ehl-i irfâna bu kadar işâret kâfidir.

پرده باشد دیدۀ دلرا غرض

مدعی دیده ست اما با غرض

2890. Müddei görmüştür, amma garaz ile. Gönül gözüne garaz perde olur.
[2871]

Gerçi müddeinin gözü dahi da'vâ ettiği şeyi görmüştür. Fakat onun görüşü garaza ve maksada ve kendinin menfaatine müstenid olduğundan, hâkim onun görüşüne ve sözüne kulak asmaz. Zîrâ garaz ve maksad gönül gözüne perde olur ve hakikati örter. Görülmez mi ki, mahkemeye giden müddei ile müddeâ-aleyhin her ikisi de "Hak benimdir" diye da'vâ ederler. Bittabi' hak ikisinin elinde olamaz. Biri haklı ve diğeri haksız olmak lâzımdır. Fakat onların gözlerine kendi garazları perde olmuştur, hakkı göremezler. Garazsız olan şahid-i âdiller, o mes'eleda bildiklerini ve gördüklerini hâkime söyledikleri vakit, kezâlik garazsız olan hâkim-i âdil, hak hangisinin elinde olduğunu anlayıp, birisinin lehine hükm eder.

تا غرض بگذاری و شاهد شوی

حق همی خواهد که تو زاهد شوی

2891. Hak ister ki, sen zâhid olasın, tâ ki garazı bırakasın ve şahid olasın!

"Zühd", dünyâdan yüz çevirmek demektir. Burada huzûzât-ı dünyeviyye ve uhreviyyeden yüz çevirip Hakk'a teveccüh etmek murâd buyurulur. Zîrâ hadîs-i şerifte دنیا حرام علی اهل الآخرة والآخرۃ حرام علی اهل الدنيا وهما حرامان علی اهل الله ya'nî "Dünyâ ehl-i âhirete harâmdır; ve âhiret ehl-i dünyâyâ harâmdır; ve her ikisi de Allah ehline harâmdır" buyurulur. Ve "garaz"dan murâd, murâdât-ı nefsâniyyedir. Zîrâ dünyâ ehlinin nefsânî olan garazları, huzûzât-ı dünyeviyyeyi elde etmek ve âhiret ehlinin nefsânî garazları dahi huzûzât-ı uhreviyyeye nâil olmaaktır. Bunların esâsı insanın kendi nefsinin varlığına olan muhabbetidir. Bu sebebdan ehliullah آخر وجه ذنب لا تقایس علیہ ذنب آخر "Vücûdun bir günâhtır ki, ona başka bir günâh kıyâs olunmaz" buyururlar. Vak-tâki sâlik kendi vücûdundan geçer, artık hiçbir garaz-ı nefsânîsi kalmaz. O vakit her şeyin hakikatini olduğu gibi, garazsız bir hâlde müşâhede eder; ve vâris-i nebevî olup, âdil şahidler sırasına geçer.

- کین غرضها پرده دیده بود بر نظر چون پرده پیچیده بود
2892. *Zirâ bu garazlar gözün perdesi olur, nazar üzerine perde gibi sarılmış olur.*

- پس نبیند جمله را با طم و رِم حَبَّكُ الْأَشْيَاءِ يَعْنِي وَيُصِمُّ
2893. *Binâenaleyh cümleyi tımm u rimm ile görmez. Senin eşyâya muhabbetin kör ve sağır eder.*

"Tımm u rimm", "mâl-i kesir" ma'nâsında kullanılan bir terkîbdir. Burada eşyâda nûr-ı Hakk'ın zuhûrundan kinâyedir. Ya'nî, garazları âkîbet gözüne perde olan kimseler, cümle eşyâda nûr-ı Hakk'ın zuhûrunu görmez. Ancak garazına muvâfık olan bir nazar ile eşyâyı görür. Zirâ hadîs-i şerifte *يا'nî "Senin eşyâya muhabbetin kalbinin gözünü kör ve sağır eder"* buyurulmuştur.

- در دلش خورشید چون نوری نشانند پیشش اختر را مقادیری نماند
2894. *Uaktâki güneş onun kalbinde bir nûr dikti, onun önünde yıldızların makâdîri kalmadı.*

Vaktâki hakîkî güneş olan Hak Teâlâ hazretleri öyle bir kimsenin kalbinde bir nûr dikti veyahud oturttu, artık onun önünde her biri esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye mazharı olan eşyâ yıldızlarının mikdârları kalmadı. Çünkü o göz hepsini o nûr-ı muhîr-i ilâhî içinde mahv ve müstehlek gördü.

- پس بدید او بی حجاب اسرار را سر روح مؤمن و کفار را
2895. *Binâenaleyh o kimse hicâbsız esrârı, mü'min ve küffâr rûhunun sırrını gördü.*

Binâenaleyh o kimse, bu mezâhirin hicâbı olmaksızın, Hakk'ın esrârı olan hakâyık-ı eşyâyı ve mü'min ile kâfirlerin rûhunun sırrını o nûr-ı muhîr-i içinde gördü.

- در زمین حق را و در چرخ سَمِی نیست پنهاتر ز روح آدمی
2896. *Hakk'ın yeryüzünde ve yüksek felekte âdemînin rûhundan daha gizlisi yoktur.*

Hakk'ın yeryüzünde ve âlî olan felekte insanın rûhundan daha gizli olan bir şeyi yoktur. Rûh-ı insânî ehl-i dünyânın ve ehl-i semânın idrâkinden gizlidir.

روح را من امر ربی مهر کرد باز کرد از رطب و یابس حق نورد

2897. *Hak rath ve yâbisten düğümü açtı. Rûha "Min emri Rabbi"yi mü-hürledi.*

"Neverd", büküm demektir. Ya'nî, Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de رَطْبٌ وَلَا يَابِسُ (En'âm, 6/59) ya'nî "Yaş ve kuru yoktur, ancak Kî-tâb'da apaçıktır" âyet-i kerîmesinde kuru ve yaş olan dürlümüş ve bükülmüş esrânı açtığı hâlde, rûh hakkında قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّی (İsrâ, 17/85) ya'nî "Ey habîbim! Rûh rabbimin emridir, del!" buyurdu. Ma'lûm olsun ki, *Kâmûs*'un beyânına göre "emr", "buyruk ve buyruldu" ma'nâsına gelirse, cem'i "evâmîr" ve eğer "hâl ve şe'n ve hâdis" ma'nâsına gelirse, cem'i "umûr" gelir. Binâ-enaleyh "Min emri Rabbi" ibâresinin bu iki ma'nâya da şümûlü vardır. Emir, "buyruk" ma'nâsına geldiğine göre rûh, Hakk'ın "Kün=Ol!" emrinden cevher-i mücerred-i nûrânî olarak zâhir olmuştur; ve cevher-i mücerred-i nûrânînin his gözüyle görülmesi ve elfâz ile ta'rîfi mümkün değildir. "Emr", "şe'n" ma'nâsına geldiğine göre rûh, Zât-ı Hakk'ın sıfât-ı Hayât'ının mazharı olan bir küldür; ve "şe'n" ta'rife sığmaz. Ancak bir cisimdeki eseriyle meşhûd olur. Arabça'da rûhun cem'i "ervâh" olduğu hâlde, Kur'ân-ı Kerim'de cem' kelimesiyle mezkûr değildir. Hep müfred olarak zikri, rûhun bir vahdâniyyet-i külliyyeden ibâret olmasındandır. Onun taaddüdüne sebep, efrâd-ı beşerin cisimlerinin müteaddid olmasıdır. Nitekim 4. cildin 411 numaralı beytinde مؤمنان معدود لیک ایمان یکی . جسمشان معدود لیکن جان یکی [ya'nî "Mü'minler ma'düddür, fakat îmân birdir; onların cisimleri ma'dûd, fakat cân birdir"] ve 2. cildin 184 numaralı beytinde در درون روزن ابدانها [ya'nî "Canların güneşi bedenlerin penceresinde müfterk oldu"] buyurulmuş idi. Ancak bu rûhun merâtibde zuhûru muhtelifdir. İnsanın zâhiri olan cismindeki tecellisi rûh-ı hayvânîdir. Bu rûh cisimlerin tekevvünü ile hâsıl olur. Efrâd-ı beşer bu rûhta hayvanlar ile müsterekler; ve efrâd-ı beşerin her birinde başka başka tecellisi vardır ve taaddüd eder. Fakat insanın bâtını olan nefs-i nâukasında birdir, aslâ taaddüd etmez. Nitekim 2. cildin 186 numaralı beytinde نفس واحد روح انسانی بود . تفرقه در روح حیوانی بود . [ya'nî "Tefrika ve ayrılık, rûh-ı hayvânîde olur, rûh-ı insânî ise nefs-i vâhid olur"] buyurulmuş idi. İmdi rûh Rabbin bir şe'n olduğuna göre, Kur'ân-ı Kerim'deki ta'rîf pek vâzih ve açıktır; ve bu hiss-i âlemde rûhun bundan başka türlü ta'rîfine de imkân yoktur. Meselâ "akıl" dediğimiz ma'nâ dahi bir şe'ndir. Bu ma'nâ ancak cism-i beşere taalluk eder ve ondan zuhûr eden eserler ile zâhir olur. Efrâd-ı

beşerin bu kadar ihtirââtı ve intizâm dâiresinde cem'iyetler teşkil edip yaşayışları hep aklın âsân ve icâbındandır. Binâenaleyh akıl pek zâhir bir şey iken onu his gözüne göstermek mümkün değildir. Zîrâ akıl kendi âsân arkasında gizlenmiştir. Binâenaleyh zuhûru kendinin zuhûruna perde olmuştur. İşte rûh-ı insânî dahi böyledir. Bütün âsânıyla zâhir ve bâhir ve her ferdin bizzât kendi hâli ve şe'ni iken, Hak Teâlâ zâhir-bîn olan kimselere karşı onu böyle iki ma'nâyâ gelen "emr" kelimesiyle mühürlemiş ve ma'lûm ve zâhir iken onu meçhûl olarak göstermiştir. Maahâzâ rûh, hiçbir vakitte bâtın-bîn olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtına aslâ meçhûl değildir.

پس چو دید آن روح را چشم عزیز
پس برو پنهان نماد هیچ چیز

2998. İmdi vaktâki o rûhu azîz olan göz gördü, artık onun üzerine hiçbir şey gizli kalmaz.

"Çeşm-i azîz", hem terkîb-i tavsîfi ve hem de terkîb-i izâfî olmak ihtimâli vardır. Tercüme terkîb-i tavsîfi olduğuna göre yapıldı. Eğer terkîb-i izâfî olursa, tercüme "İmdi vaktâki azîz olan kimsenin gözü o rûhu gördü" sûretinde olur. Her iki vecihte de ma'nâ müttehiddir. Zîrâ azîz olan göz, azîz olan Hakk'ın velîsinde bulunur ve Hakk'ın velîsi de o rûhu görür; ve yukanda izâh olunduğu üzere rûh, bir vahdet-i külliyyeyi hâiz olup, bilcümle eşyâda onların mertebelerine göre zâhir olduğundan, rûhu gören bu azîzin nazarında artık hiçbir şey gizli kalmaz. Zîrâ rûhun icâbı her bir mertebede her bir şeyin hakikatine göre zâhir olmaktır.

شاهد مطلق بود در هر نزاع
بشکند گفتش خمار هر صداع

2999. Her nizâ'da şâhid-i mutlak olur. Her baş ağrısının sersemliğini onun sözü kırar.

"Şâhid", hâzır olup, bir şeyi tamâmiyle gör[en]. "Humâr", lügatte "sarhoşluğun bakıyyesi"ne derler. Burada sersemlikten kinâyedir. Ya'nî, insân-ı kâmile hakâyık-ı eşyâ, ya'nî a'yân-ı sâbite âlemi keşf olunmuş ve rûhun her bir mertebede her bir şeyin hakikatine göre zuhûru dahi meşhûd olmuştur. Binâenaleyh âlem-i keserâtta tekâbü'l ve tezâdd-i esmâ hasebiyle vâki' olan her bir nizâ'da bu insân-ı kâmil şâhid-i mutlak olur; ve bu görüşüne göre söylediği sözler birtakım ulûm-i aklıyye kayı u kâlinen hâsıl olan baş ağrısının sersemliğini kırar ve izâle eder.

نام حق عدلست و شاهد آن اوست شاهد عدلست زین رو چشم دوست

2900. *Hakk'ın nâmı Adl'dir ve Şâhid onun lâıyûdudur. Bu yüzden dostun gö-*
[2881] *zû şâhid-i adldir.*

"Adl", "her şeyi yerli yerince yapmak"tır ve zulüm ma'nâsının zıddıdır. Ya'nî, "Adl", esmâ-i hüsnâdan birisidir. "Şâhid" dahi, o ism-i şerîfe izâfe olunmaya lâyıktır. İnsân-ı kâmil ise bîcümle esmâyı câmi' olan "Allah" ism-i şerîfinin mazhandır. Şu hâlde bu câmiyet-i esmâ cihetinden Hakk'ın Habîb'i ve dostu olan Resûl-i Ekrem hazretlerinin ve onların vârisleri olan insân-ı kâmilin kalb-i şerîflerinin iki gözü, sûret ve keserât âlemi olan dünyâda ve âhi-rette şâhid-i adldir.

منظر حق دل بود در دو سرا که نظر در شاهد آید شاه را

2901. *Hakk'ın manzarı iki sarayda da gönül olur. Zîrâ şâhın nazarı şâhide gelir.*

"Manzar", "nazar mahallî" demektir. Ya'nî, Hakk'ın nazar mahallî dünyâda da, âhirette de insân-ı kâmilin kalb-i şerîfi olur. Nitekim hadîs-i kudsîde لا یسعی ارضی ولا سمائی ولكن یسعی قلب عبد المؤمن التقی التقی ya'nî "Ben yerime ve göğüme sığmadım. Velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" buyrulur.

عشق حق و سر شاهد بازیش بود مایهٔ جمله پرده سازیش

2902. *Hakk'ın aşkı ve onun şâhidbâzlığının sırrı, hep onun perde düzücülüğünün mayası olur.*

Buradaki "şâhid", Fârisî'de "mahbûb ve ma'sûka" ma'nâsına gelen şâhid-dir. "Perde düzücülük"ten murâd, vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın vücûd-i izâfî âlemini kendi zâtına perde ve hicâb yapıcılığıdır. Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın zuhûra muhabbeti vardır. Nitekim hadîs-i kudsîde ان اعرف کت کتزا مخفيا فاحبیت يا اعراف ya'nî "Ben bir gizli hazine idim; bilinmeye muhabbet ettim, halkı bilinmem için yarattım" buyrulur. Ve âyet-i kerîmede dahi وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) ya'nî "Ben cinni ve insi ancak ibâdet etsinler diye yarattım" buyrulur. Sultânü'l-müfesssîrîn İbn Abbâs hazretleri "li-ya'bûdûn" [:"kulluk etsinler için"] kelimesini "li-ya'rifûn" ["bilinler için"] ile tefsîr buyurmuşlardır ki, bu hadîs-i kudsî ile âyet-i kerîmenin ma'nâsında tamâmiyle mutâbakat vardır. Zîrâ "bilinmeyen" Hâlık'a "ibâdet ve kulluk" da-

hi yapılmaz. Binâenaleyh hilkat-i eşyâ ve mezâhir Hakk'ın esmâ ve sıfâtının âsâıyla zuhûra olan muhabbetinden ve aşkundan dolayı vâki' olmuştur; ve bu eşyâ ise, onun zât-ı latîfinin perdesidir ve Hak cem'iyet-i esmâiyye ve sıfâtiyyesiyle, kendisini ancak insân-ı kâmilin mazharında müşâhede buyurur; ve insân-ı kâmilin kemâl-i zuhûru hasebiyle o insân-ı kâmil Hakk'ın mahbûbu olur. Binâenaleyh Hakk'ın cemâl-i mutlakına perde ve hicâb olan bu âlem-i kesâfeti yapıcılığının mayası ve aslı, Hakk'ın esmâ ve sıfâtı ile zuhûra olan aşkı ve bu âlem-i kessâfette endâm aynası mesâbesindeki insân-ı kâmil ile olan muâmelesinin sırrı olur.

در شب معراج شاهد باز ما

پس ازان لولاک گفت اندر لقا

2903. *Binâenaleyh ondan dolayı bizim şâhid-bâzımız likâda mi'râc gecesinde "Levlâk" dedi.*

Böyle olunca işte yukarıda izâh olunan sebepten dolayı, bizim şâhid-bâzımız, ya'nî mahbûb sevicimiz olan Hak Teâlâ hazretleri mi'râc gecesinde mü-lâkât vaktinde kendi Habîb-i Ekrem'i olan (s.a.v.) Efendimiz'e لولاک لما خلقت الافلاک "Ey habîbim! Sen olmasa idin eflâki yaratmaz idim!" buyurdu.

بر قضا شاهد نه حاکم می شود

این قضا بر نیک و بد حاکم بود

2904. *Bu kazâ iyi ve kötü üzerine hâkim olur. Kazâ üzerine şâhid hâkim oluyor mu?*

"Kazâ"dan murâd, Hakk'ın eşyâ hakkındaki hüküm-i küllî-i içmâlisidir. Bu bâbdaki izâhât 1. cildin 625 ve 1697 numaralı beyitlerinde geçti. "Şâhid"den murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz'dir. "Şâhidin kazâ-yı ilâhî üzerine hâkim olması" budur ki: Hakîkat-i muhammediyye bilcümle eşyâyı muhîttir; ve Hakk'ın bir şey üzerine kazâsı ve onu takdîr etmesi, ancak o şeyin Hak'tan lisân-ı isti'dâd ile vâki' olan talebi üzerinedir; ve bu hüküm ve kazâ-yı ilâhî, iyi ve kötü üzerine hâkim olmuştur. Resûl-i Ekrem hazretleri ise kendi hakîkatinin ihâtası altında bulunan eşyânın isti'dâdât ve kabiliyyâtına şâhididir. Binâenaleyh şâhid kazâ-yı ilâhî üzerine hâkim olur. Zîrâ hiçbir kimse üzerine Hakk'ın cebrî yoktur ve istemediğini vermez. Hakk'ın verdiği şeyler abde nazaran iyi olsun, kötü olsun, hep abdin lisân-ı isti'dâdıyla Hak'tan talep ettiği ve kendisine verilmesine hüküm eylediği şeylerdir. Bu bahsin tafsilî *Fusûs-ı'l-Hikem*'de Fass-ı Üzeyr'dedir. Nitekim bu ma'nâyı âtîdeki beyt-i şerifin ma'nâsı daha ziyâde tavzîh buyurur. Bu ma'nâ hükû-

met-i zâhirede de böyledir. Meselâ hâkim bir hırsıza "Sen filândan filân şeyi çalmışsın, öyle mi?" diye sorduğu vakit, "Evet çaldım" derse, onun bu ikrân "Evet, ben hırsızım. Benim üzerime hırsızlara mahsûs olan cezâ ile hüküm et!" diye hırsız ma'nâda hâkim üzerine hüküm eder; ve bu husûsta hâkim evvelen mahkûmün-aleyh olur. Sonra hırsızın bu isti'dâdına göre hâkim hırsız üzerine hüküm eder; ve bu def'a da hırsız mahkûmün-aleyh olur. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fih*'lerinin 26. faslında bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Birtakım hayvancıklar vardır ki, yer altında yaşarlar ve zulmet içinde bulunurlar. Onların gözleri ve kulakları lezzet duyduğu o makâmda göze ve kulağa muhtâç değildir. Mâdemki lüzûmu yoktur, Hak Teâlâ ona niçin göz versin? Yoksa Hakk'ın indinde gözün ve kulağın kılığı mı vardır? Yâhud buhl mü ediyor? Ancak lüzûmu olan bir şeyi ihsân eder. Bir şeyi lüzûmu olmaksızın verse, o kimseye bir yük olur. Hakk'ın hikmeti ve lutfu ve keremi yükü def ettiği hâlde, bir kimse üzerine nasıl yük vaz' eyler? Meselâ dülgere keser ve testere vesâire gibi âletlerini bir terziye verip, "Al bununla iş gör!" dese, ona yük olur. Binâenaleyh Hak Teâlâ bir şeyi ihtiyâca göre verir... ilh."

شاد باش ای چشم تیز مرتضی

شد اسیران قضا میر قضا

2905. *Kazânın esirleri kazânın beyi oldu. Şâd ol, ey makbûl olan keskin göz!*

"Esîrân-ı kazâ"dan murâd, eşyâdır. "Kazânın beyi"nden murâd, yine eşyâdır. Ya'nî, kazâ-yı ilâhînin esirleri olan kulların yine kendileri, bu kazânın beyi ve hâkimi oldu. Nitekim Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) efendimiz Fass-ı Üzeyrî'de *القضاء على الأشياء* ya'nî "Kazâ-yı ilâhî eşyâ üzerine ancak eşyâ ile hüküm etti"; ve yine o fassın diğer bir cümlesinde de *فكل حاكم محكوم عليه بما حكم به وفيه كان الحاكم من كان* ya'nî "Hâkim, kim olursa olsun her hâkim, hüküm eylediği şeyle ve hüküm eylediği şeyde mahkûmün-aleyhtir" buyururlar. Ya'nî, hâkim olan Allâh Teâlâ hazretlerinin bir şey üzerine kazâsı ve onu takdîr eylemesi, ancak o şeyin muktezâ-yı kabîliyyetine göre'dir. Binâenaleyh hâkim hükmünde mahkûmün-aleyh olan şeyin taleb-i isti'dâdına tâbî'dir. Ve mahkûmün-aleyhin kabîliyyet ve isti'dâdı hâkime der ki: Benim kabîliyyet ve isti'dâdımın muktezâsı budur. Hakkımda bu kazâyâ göre hüküm isterim. Hâkim dahi ona göre hüküm eder. Binâenaleyh kazâ-yı ilâhînin esirleri olan efrâd-ı beşer bu kazânın beyi ve hâkimi olmuş olur. Ey bu hakikati böyle gördüğünden dolayı makbûl olan keskin göz! Şâd ol ve sevin! Sana gelen hüküm yine sendendir.

عارف از معروف پس درخواست کرد کای رقیب ما تو اندر گرم و سرد

2906. *Ârif ma'rûftan çok niyâz etti. Dedi ki: "Ey germ ü serdde sen bizim Rakîb'imizsin!"*

"Ârif"ten murâd insân-ı kâmil, "ma'rûf"tan murâd Hak Teâlâ hazretleri. "Rakîb", "nâzır" ma'nâsınadır. "Germ ü serd", sıcak ve soğuk demek ise de, burada "iyi ve kötü ahvâlden" kinâyedir. İkinci ısrâr'da sûre-i Nisâ'da vâki' *إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا* (Nisâ, 4/1) ya'nî "Muhakkak Allâh Teâlâ sizin üzerinize bir Rakîb ve nâzırdır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'nî, ârif, bilcümle merâtib-i vücûdda ma'rûf olan Hak Teâlâ hazretlerine niyâz edip dedi ki: "Ey ma'rûf! İyi ve kötü ahvâlimiz içinde sen bizim Rakîb'imizsin!"

ای مشیر ما تو اندر خیر و شر از اشارتهات دلمان بی خبر

2907. *"Ey hayr u şerde sen bizim müşîrimizsin! Senin işâretlerinden bizim kalbimiz bî-haberdîr."*

"Müşîr", "işâret edici" demektir. Ya'nî, "Ey hayr ve şerde sen bizim işâret edicimizsin. Halbuki senin işâretlerinden bizim kalbimiz bî-haberdîr." Me-selâ kuldân bir günâh ve fenâlık sâdır olur. Halbuki abd o filin fenâlığının farkında olmaz. Hak Teâlâ ona bunun fenâlığına ve tövbe ve istiğfâr etmesi-ne işâret olmak üzere kalbine bir kabz ve sıkıntı verir. Veyâhud kuldân rızâyı ilâhîye muvâfık bir şey sâdır olur. O bunun farkında olmaz. Hak Teâlâ n-zâsına ve hamd ve şükr etmesine işâret olmak üzere bir inbisât ve ferahlık verir. Nitekim Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında şöyle buyurlar:

"Sana ânz olan bu kabzlar ve kederler ve nâhoşluklar yaptığın âzâr ve ma'siyetin te'sîri olduğunu bilmen için, böyle cezâ olarak erişir. Gerçi ne yapmış olduğun tafsîlâtıyla hâtırında değildir; velâkin cezâdan ef'âl-i zemîme-i kesîre yapmış olduğunu bil! O yaptığın kötü müdür veyâ cehilden ve gafletten midir veyâhud bir dinsize refâkat ettiğin vakit, sana günâhları teshîl etmiştir de, onun günâh olduğunu mu bilmedin? Bunları bilmezsen, cezâyâ nazâr et ki, ne kadar bastın ve ne kadar kabzın vardır? Sûret-i kat'îyyede kabz ma'siyetin, bast tâatin cezâsıdır."

چشم بند ما شده دید سبب

ای یَرَّانَا لَا نَرَاهُ رُوز و شب

2908. *Ey gece ve gündüz bizi görür ve biz O'nu görmeyiz! Bizim gözümüzün bağı sebebi görmek olmuştur.*

Ey Zât-ı Ecell ü A'lâ ki, gece ve gündüz bizi ve ef'âlimizi görür ve biz O'nu görmeyiz! Görmeyişimizin sebebi budur ki: Bizim kalb ve akıl gözümüzün bağı, zulmânî ve nûrânî olan sebepleri görmek olmuştur. Halbuki bilcümle merâtib-i vücûdda zâhir olan ancak Hak'tır. Nitekim âyet-i kerîmede **وَهُوَ مَعَكُمْ** (Hadîd, 57/4) ya'nî "O nerede olsanız sizinle berâberdir" buyrulur. Bu âyet-i kerîmenin tefsiri 1. cildde 1534 numaralı beyitten i'tibâren geçti.

چشم من از چشمها بگریده شد تا که در شب آفتاب دیده شد

2909. *Benim gözüm gözlerden güzide oldu, tâ ki gece güneş bana görülmüş oldu.*

Benim gözlerim birçok gözlerden güzide ve seçilmiş bir göz oldu. Hattâ bu zulmet-i tabîiyye gecesi olan dünyâda vücûd-ı hakîkî-i Hak güneşi bana görülmüş ve zâhir oldu.

لطف معروف تو بود آن ای بهی پس کمالِ ابر فی اتمامه

2910. *O senin lutf-ı ma'rûfun olur, ey behî! Binâenaleyh ihsânın kemâli onun [2891] tamâmındadır.*

"Behî", "güzel" ma'nâsındır. Ya'nî, o tabîat zulmeti içinde senin vücûd-ı hakîkinin güneşini gören seçilmiş göz, senin Habîb-i Ekrem'ine ihsân buyurduğün ma'rûf ve meşhûd olan bir lutf idi ve o göz bizlere de mîrâs kaldı. Nitekim hadîs-i şerifte **اعطاني الرؤية وفضلني بالقيام الحمد والحوض المورود** ya'nî "Muhakkak Allâh Teâlâ Mûsâ'ya kelâmı verdi ve bana rû'yeti verdi; ve beni makâm-ı mahmûd ve havz-ı mevrûd ile tafdîl eyledi" buyurulmuştur. Ve bu ma'nâ 2. cildin 355 ve 356 numaralanna mûsâdîf olan beyitlerde şöyle buyrulmuş idi:

چونکه موسی رونق دور تو دید کاندرو صبح تجلی می دید

گفت یا رب آن چه دور رحمت است آن گذشت از رحمت آنجا رویتست

[Ya'nî "Çünkü Mûsâ senin devrinin revnakını gördü ki, onda tecellî sabâhı zâhir oldu. Dedi ki: 'Yâ Rab! O ne devr-i rahmettir.' O rahmetten de geçti; orada rû'yet vardı"]

يَا رَبِّ اَتَمِّمْ نُورَنَا فِي السَّاهِرَةِ وَاَنْجِنَا مِنْ مُفْضِحَاتِ قَاهِرَةِ

2911. *Yâ Rab! Bizim nûrumuzu sahîrede itmâm et! Ve bizi kâhire olan mufzihâttan kurtar.*

"Sâhire", "mahşer arsası"na derler. "Uyanıklık" ma'nâsına olan "seher"den müştaktır. Arsa-i mahşerde herkese bâtınlar zâhir olup gaflet uykusundan uyanacaklarından "sâhire" denilmiştir. Ya'nî, yâ Rab! Sen bize bu dünyâ gecesinde gözümüze bir nûr verdin. Biz hakâyık-ı eşyâyı ve bâtınları gördük. Bu nûru mahşer arsasında da itmâm buyur ve bizi kahr edici rezâletlerden ve rûsvâyılıklardan kurtar! Zîrâ orada herkesin iyi ve kötü olan bâtınları zâhir olur ve kötüler rezil olurlar.

جان قربت دیده را دوری مده یار شب را روز مهجوری مده

2912. *Gece yârine gündüz mehcûrluk verme! Yakınlık görmüş olan câna uzaklık verme.*

Yâ Rab! Dünyâ gecesinde biz Sen'in yârin idik. Âhiret gündüzünde de bize mehcûrluk ve aynlık verme! Dünyâda yakınlık görmüş olan câna, âhirette uzaklık verme!

بعد تو مرگيست با درد و نکال خاصه بعدی که بود بعد اوصال

2913. *Senin uzaklığın dertli ve azâblı bir ölümdür. Husûsiyle bir uzaklık ki, visâlden sonra olur.*

Sen'in uzaklığın, ya'nî kulun zulmânî ve nûrânî hicâblar altında kalması dertli ve azâblı bir ölümdür. Husûsiyle o hicâblar yırtılıp sana vâsıl olduktan sonra kulun tekrâr o hicâblar altına düşmesi pek azâblı bir ölümdür.

آنکه دیدست مکن نادیده اش آب زن بر سبزه بالیده اش

2914. *O kimse ki Sen'i görmüştür, onu görmemiş etme! Onun büyümiş olan yeşilliğine su ver!*

Yâ Rab! O kimse ki, bu dünyâ gecesinin karanlığı içinde Sen'i görmüştür, onu rûz-i mahşerde birtakım suver-i muhtelif hicâbları altına düşürüp, görmemiş etme! Onun büyümiş ve neşv ü nemâ bulmuş olan rûhunun yeşilliğine tecelliyât-ı zâtıyyen suyunu dök!

من نکردم لآبالی در روش تو مکن هم لآبالی در خلش

2915. *Ben revişimde kayıdsızlık etmedim. Sen dahi halîşde lâübâllik etme!*

"Lâübâli", fil-i muzârî'in nefis-i mütekellim vahdesinin menfisi olup "çekinmem ve kaydetmem" demektir. Kayıdsız olan kimseler hakkında sıfat

makâmında isti'mâlî şâyi' olmuştur. Meselâ "filân kimse lâübâldir" derler. "Haliş", "halîden" masdarından ism-i masdardır. "Diken ve emsâli şeylerin batması ve yarayı deşmek" ma'nâsına gelir. Burada kahr-ı ilâhîden kinâyedir. Ya'nî, Yâ Rab! Ben "Elestü bi-Rabbiküm" [ya'nî "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"] hitâbı vâkî' olan, rubûbiyetin ve abdiyyetin zâhir olduğu ikilik âleminde beri revîşte ve seferlerimde seni taleb etmek husûsunda kayıdsızlık etmedim. Sen dahi bundan sonraki ya'nî bu hayât-ı dünyeviyemden sonraki seferlerimde sûret-i cismâniyyemin kahrında kayıdsızlık etme! Ve bizi keserât âleminin ve ahkâm-ı tabiatın tasarrufu altında zebûn kılma!

هين مران از روی خود او را بعید آنکه او یکبار آن روی تو دید

2916. O kimse ki, bir kere Sen'in yüzünü gördü, sakın onu kendi yüzünden uzak sürme!

Ya'nî, bu dünyâ gecesinde bir kere Sen'in yüzünü gören kulunu, sakın, vech-i zâtundan birtakım hicâblar ve perdeler arkasına atıp uzaklara sürme!

دید روی جز تو شد غلّ گلو کُلُّ شَیْءٍ مَا سِوَى اللَّهِ بَاطِلٌ

2917. Sen'den gayrını görmek, boğazın zinciri oldu. Allâh'ın gayrı olan her şey bâtıldır.

"Gull", eski zamanlarda "mücrimlerin boyunlarına bağladıkları zincir" demektir. İkinci mısra'da Müslim ve Buhârî'de sıhhatin[de] ittifâk olunan hadîs-i şerîfe işâret buyrulur. Hadîs-i şerîf şudur: اصدق كلمة قالها الشاعر كلمة لبيد الا كل ya'nî "Sözün en doğrusunu şâir dedi ki -Lebid'in sözüdür-: Âgâh ol! Allâh'ın gayrı olan her şey bâtıldır." Bu hadîs-i şerîf hakkındaki izâhât 1. cildin 3965 numarasına müsâdîf olan إن فعل الله باطل. يا'nî "Allah'tan hâli olan her şey bâtıldır; muhakkak Allâh'ın fazlî yağdıncı bir buluttur" beytinde geçti. Ya'nî, Hakk'ın gayrı olarak tevehhüm edip gördüğü şey, senin boğazının zinciri oldu. Zîrâ Allâh'ın gayrı olan her şey bâtıldır. Ma'lûm olsun ki, hakîkatte Hakk'ın zâtundan hâli hiçbir şey yoktur ki, bâtil-i hakîkî olsun. Suver-i eşyâ hep hakîkate muzâf olan birer hayâldir ve bâtil-i izâfîdir; ve onları müstakil ve Hakk'ın gayrı görmek ise rûhun boğazına takılmış bir zincirdir. Zîrâ âlem-i vücûdda Hakk'ın gayrı farz olunan ve görülen her şey bâtıldır; ve insanın vücûdu ve cismi ise suver-i eşyâdan bir şeydir.

باطل اندر می نمایدم رشد زانکه باطل باطلان را می کشد

2918. *Bâtıldırlar; bana reşed gösterirler. Zîrâ ki bâtil bâtılları çeker.*

"Reşed", doğru yol demektir. Ya'nî, evet, suver-i eşyâ bâtildır ve bâtil-ı izâfidir; bana doğru yolu gösterirler, "Doğru yol benim tarafımdadır, benim tarafıma gel!" derler. Zîrâ benim cismâniyetim bâtil-ı izâfidir. O suver-i eşyâ dahi bâtil-ı izâfidir. Binâenaleyh bâtil olan bâtılları çeker.

ذره ذره کاندرا این ارض و سماست جنس خود را هر یکی چون کهریاست

2919. *Bu yerde ve gökte olan zerre zerre kendi cinsi için her birisi kehrûbâ gibidir.*

Bu yerde ve gökte zerre zerre olan eşyâdan her birisi kendi cinsini kehrûbâ bâ çöpü gibi kendi tarafına çektiği gibi çeker. Taâmûlât-ı kimyeviyye bu ma'nânın bir misâl-i mahsûsüdür. Eczâ arasında münâsebetler olmadıkça onların birleşmelerinde aslâ taâmül-i kimyevî husûle gelmez. Efrâd-ı insâniyye arasındaki incizâblar dahi böyledir. Ahlâkan ve meşreben ve zevken birbirlerine benzeyenler müncezb olurlar. Benzemeyenler arasında münâferet ve firâr vâki' olur.

معه نان را می کشد تا مستقر می کشد مر آب را تف' جگر

2920. *Mi'de ekmeği müstakarrına kadar çeker. Muhakkak ciğerin harâreti [2901] suyu çeker.*

"Müstekar", "râhat mahalli" demektir. Burada "hazm sâhası" murâd bu yurur. Meselâ mi'de, ekmeği ağızdan hazm sâhasına kadar çeker. Zîrâ aralarında münâsebet vardır. Hazm etmeyeceği şeye karşı mi'de yabancıdır; ve ciğerin harâreti dahi suyu çeker. Zîrâ harâret ile su' arasında taâmül cihetinden münâsebet vardır. Fakat harâreti olan kimse mâyi' cinsinden olan pekmezi ve zeytin yağını çekmez. Çünkü taâmül cihetinden bunlar ile harâret arasında münâsebet yoktur.

چشم جذاب بتان زین کویها مغز جوان از گلستان بویها

2921. *Göz bu mahallelerden mahbûbların cezzâbıdır. Dimâğ gülîstândan kokular isteyicidir.*

His gözü, bu sûret köyleri ve mahalleleri olan dünyâdan mahbûbları ve güzel sûretleri çekicidir. Zîrâ gözün nûrunda letâfet vardır. Bu letâfet ve gü-

zellik güzel sûretlerin cezbine sebebdır. Göz çirkin şeyleri gördüğü vakit onları temâşâ etmek istemez; ve kezâ dimâğ ve burun dahi gülîstândaki güllerin ve çiçeklerin güzel kokularını isteyicidir. Çünkü aralarında münâsebet vardır.

زانکه حس چشم آمد رنگ کش مغز و بینی می کشد بوهای خوش

2922. *Zîrâ ki gözün hissi renk çekici geldi. Dimâğ ve burun güzel kokuları çeker.*

Zîrâ ki his gözû güneşin ziyâsındaki renkleri çekici geldi. Hikmet-i tabîiye erbâbı indinde ma'lûmdur ki, güneşin ziyâsının ma'lûm olan rengi beyazdır. Halbuki bu beyaz renk birbirinden farklı ve havâss-ı mahsûsayı hâvî yedi muhtelif hutût-ı şaîiyyeden mürekkeb olup, bunlar da, menekşe, çivîdî, mâî, yeşil, sarı, turuncu ve kırmızıdır. Bu renkleri tefrik için kullanılan usûle "tahlîl-i tayfî" derler. Bu hakîkati görmek için şöyle bir tecrübe yapmak mümkündür. Dâire şeklinde kesilmiş mukavva veyâ tahta almalı ve bu dâireyi bir takım kutrlar ile bi'l-hendese yedi kısma taksîm etmeli. Bu yedi kısmın her birini yukanda zikr olunan renklere sırasıyla boyamalı. Dâirenin merkezine bir mihver geçirip hızlı hızlı çevirmeli. Bu dönüş esnâsında o yedi renk kaybolup dâire beyaz bir tekerlek şeklinde görünür. İşte eşyânın türlü türlü renklerde görünmesi onlardan her birinin isti'dâdı nisbetinde ziyâdan aldığı bir rengi kabûl edip diğer renkleri kabûl etmemesindendir. Bizim his gözümüz dahi eşyânın ziyâdan çektiği bu renkleri çekici geldi. Çünkü gözün nûrunun ziyâ ile münâsebeti vardır. Dimâğ ve burun dahi rûh-ı insânînin letâfetine mebnî, latîf olan güzel kokuları çeker. Cismâniyetin müstekreh kokularından kaçır. Çünkü aralarında münâsebet yoktur.

زین کششها ای خدای راز دان تو بچذب لطف خودمان ده امان

2923. *Ey sır bilici Hudâ! Bu çekişlerden sen kendi lutfunun cezbi ile emân ver!*

Ey eşyâ arasındaki münâsebâtın sırnını bilici olan Hudâ! Âlem-i sûret ve kesâfetteki bu çekişlerden sen kendi lutfunun cezbi ile bize hıfz ve emân ver ki, biz o bâtul-ı izâfî olan sûretlerin meczûbu ve çekilmiş olamayalım!

غالبی بر جاذبان ای مشتری شاید ار درماندگان را و اخری

2924. *Ey müşterî! Câzibler üzerine gâlibsın. Eğer âcizleri satın alırsan lâyıktır.*

Bu beyt-i şerifte "müşteri" ta'biri ile sûre-i Tevbe'de olan *إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ* (Tevbe, 9/111) ya'nî "Allâh Teâlâ cennet mukabilinde mü'minlerden onların nefislerini ve mallarını iştirâ etti" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîme 1. cildin 2752 ve 2. cildin 2427 ve 5. cildin [1461] ve 1463 numaralı beyitlerinde de geçti. Ya'nî, ey mü'minlerin nefislerini ve mallarını satın alıcı olan Hak Teâlâ hazretleri! Sen bu âlem-i sûret ve kesâfetteki çekiciler üzerine gâlibsın. Nitekim âyet-i kerîmede *وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ* (Yûsuf, 12/21) ya'nî "Allâh Teâlâ emri üzerine gâlibdir" buyrulur. Eğer bizim gibi her taraftan çekilmekte olan âcizleri bu çekilenlerin elinden kurtarır isen, şân ve merhametine lâyıktır.

رو بشه آورد چون تشنه آب
آنکه بود اندر شب قدر آن بدر

2925. *O kimse ki, Kadir gecesinde bedrin lâyığı idi, susamışın buluta dönmesi gibi, yüzünü şâha getirdi.*

"Kadir gecesi"nden murâd, şeref sâhibi olan gecedir. "Bedr"den murâd, şâhtır. Bu ve aşağıdaki beyitler zâhirde hırsızın Sultân Mahmûd'a olan hitâbıdır. Fakat bâtında ârifin rûz-i cezâda şâh-ı hakîkî olan Hakk'a hitâbıdır. Ya'nî, gece karanlığında Sultân Mahmûd'u görüp, gündüz tahtında otururken tanıyan hırsızlardan birisi, şeref sâhibi olan gecede bedrin lâyığı idi ve pâdişâhı görmüş idi. Susamış olan kimsenin buluta teveccüh edip yağmur beklemesi gibi, yüzünü tanımış olduğu şâha çevirdi ve söz söylemeye başladı.

چون زبان و جان او بود آن او
آن او با او بود گستاخ گو

2926. *Mâdemki, onun dili ve cânı onun lâyığı idi. Onun lâyığı ona gûstâh-gû olur.*

"Gûstâh gû", "cesûrâne söz söyleyici" demektir. Ya'nî, mâdemki o ârifin dili ve cânı o şâh-ı hakîkiye lâyıktı idi, binâenaleyh öyle bir kimsenin lâyığı ve münâsibi olan şey, o şâha karşı cesâretle söz söyleyici olmak olur. Ya'nî ârif-billâh olan kimsenin Hakk'a olan hitâbâtı başkalarının hitâbâtına ve münâcâtına benzemez, cesûrâne olur. Evliyâullâhın bu kabilden sözleri çoktur. Bu *Mesnevî-i Şerif*'te birçokları geçmiştir. Gâfililer onları kendi hallerine kuyâs edip, Hakk'a karşı hiç böyle söz söylenir mi? diye i'tirâz ederler. Meselâ Yûnus Emre hazretleri de bir gazelinde şöyle buyurur. Beyit:

*Sensin bize bizden yakın,
Görünmezsın hicâb nedir?
Çün aybın yok, gökçek yüzün,
Görünmezsın hicâb nedir?*

*Sen eyittin ey pâdişâ,
"Yehdillâhü limen yeşâ"
Şerikin yok senin hâşâ,
Suçlu kimdir, azâb nedir?*

گفت ما گشتیم چون جان بند طین آفتاب جان تویی در یوم دین

2927. *Dedi: "Biz cân gibi çamurun bendi olduk. Yevm-i dinde cânın güneşi sensin!"*

O şâhu tanıyan ârif dedi ki: "Biz rûhun çamurdan ve topraktan mahlûk olan cisme bağlanmasi gibi, bu topraktan yaratılan sûretlere bağlandık ve onlar tarafından cezb edildik. Yevm-i dîn olan rûz-i cezâda bizim rûhlarımızın güneşi sensin. Zîrâ rûhlarımızın kıvâmı ve hayâtı senin sıfat-ı Hayât'ındandır."

وقت آن شد ای شه مکتوم سیر کز کرم ریشی بجنبانی بخیر

2928. *"Ey seyri gizli olan şâh! O vakit oldu ki, kereminden hayır ile bir sakal kımıldatasın!"*

"Ey suver-i eşyâ perdeleri arkasında seyri ve tasarrufu olan şâh-ı hakîkî! Keremini izhâr ederek hayır ve lutuf ile sakalını kımıldatmak zamânı geldi."

هر یکی خاصیت خود را نمود آن هنرها جمله بد بختی فرود

2929. *"Her biri kendi hâssiyetini gösterdi. O hünerler hep bedbahtlık artırdı."*

"Kullarının her biri كَلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَأْنِكُمْ (İsrâ, 17/84) ya'nî "Her kimse cibil-liyeti ve hilkatı üzerine amel eder" âyet-i kerîmesi ve كل ميسر لما خلق له ya'nî "Her bir kimse ne için yaratıldı ise ona kolay gelir" hadîs-i şerîfi mücibince bu âlem-i sûrette ve ef'âl sâhasında kendi hâssiyetini gösterdi. Fakat o hâssiyet-ler ve hünerler onların bedbahtlığını artırdı."

آن هنرها گردن ما را بیست زان مناصب سرنگون ساریم و پست

2930. *"O hünerler bizim boynumuzu bağladı. O mansıblardan pek baş aşağıyız ve alçağız."*

"Ser-nigûn", baş aşağı ve "sâr", mübâlağa ma'nâsını ifâde eden bir edattır. "Ser-nigûn-sâr", pek baş aşağı demek olur. Ya'nî, "Bu âlem-i sûrette gösterdiğimiz o hünerlerden her birisi bizi mücrim hâline getirip boynumuzu zincirler gibi bağladı. Birer mansıb ve mertebe addedip mağrûr olduğumuz o ulûm ve fûnûn-i zâhireden dolayı bugün pek baş aşağı düştük ve alçak ve zelîl bir hâle geldik."

آن هنر فی جیدها حلّ مسد روز مردن نیست زان فنها مدد

2931. "O hüner boyunlarda liften örülmüş bir iptir. Ölmek gününde o fenlerden meded yoktur."

"O taklîdî olan ulûm ve fûnûn-ı zâhire ve eser-i zekâ addolunan türlü türlü dolaplar ve hileler bu dünyâ gecesinde boyunlarda *فی جیدها حلّ من مسد* (Tebbet, 111/5)dir, ya'nî "Hurma lifinden örülmüş ve bükülmüş bir ip" mâhiyetindedir. Bize verdiği gurûr-ı nefsanî ile bizi hakikatten gaflet tarafına çekip durur. Halbuki ölüm gününde o fenlerden meded ve yardım yoktur. Zîrâ ölüm günü rûhâniyet günüdür. Cismâniyet âlemine âid olan o fenlerin âlem-i rûhânide hiçbir fâidesi yoktur."

جز همان خاصیت آن خوش حواس که شب بد چشم او سلطان شناس

2932. *Ancak o hoş havâssin hâssiyetten gayrı ki, gecede onun gözü sultân tanıyıcı oldu.*

"Hoş havâs"ten murâd, eşyâda Hakk'ı müşâhede eden ârif-billâhtır. Ya'nî, hırsızlardan her birinin bir hüneri vardı. O hünerlerin her birisi fâidesiz oldu. Ancak gözünde hâssiyeti olan hırsızın bu hâssiyeti fâideli oldu. Zîrâ gece vakti onun gözü gördüğü sultânı gündüz tanıdı. Kıssanın mevzûu hırsızlık üzerine olmasının sırrı budur ki: Halkın varlığı ve vücûdu ve sıfatları hâzîne-i ilâhiyyeden me'hûzdür. Beyt-i Ferîdüddîn-i Attâr (k.s.):

مردرا باید که باشد شه شناس تا شناسد شاهرا در هر لباس

"Âdeme şâhi tanıyıcı olmak gerektir, tâ ki şâhi her libâs içinde tanısın!"

آن هنرها جمله غول راه بود غیر چشمی کو ز شه آگاه بود

2933. *O hünerler hep yolun gülü idi. Bir gözün gayrı ki, o şâhtan âgâh idi.*

Hırsızların o hünerleri hep hakikat ve insanlık yolunun gulyabânisi idi. İç-
lerince şâhtan âgâh olan kimsenin gözündeki hüner ve ma'rifet müstesnâdır.
O gözdeki hüner hakikat yolunun gulyabânisi değil idi.

شاه را شرم از وی آمد روز بار که بشب بر روی شه بودش نظر

2934. *Bâr gününde ondan şâha hayâ geldi ki, gecede şâhın yüzüne onun bak-
ması oldu.*

"Bâr", kelimesinin on altı kadar ma'nâsı vardır. Burada "yük" ma'nâsı münâsibdir. Ve "rûz-i bâr"dan murâd, "hüküm ve cezâ yükü yükletildiği gün" demek olur. Nitekim (En'âm, 6/164) [ya'nî "Hiç kimse başkasının yükünü çekmez"] âyet-i kerîmesi dahi, yük ve ağırlık ma'nâsına olan "vizr" kelimesi isti'mâl buyurulmuştur. "Nazâr", "bakmak" ma'nâsına olan "nazâre" kelimesinin muhaffefidir. Fârisîler bu kelimeyi "nazzâre" sûretinde teşdîd ile telaffuz ederler. Ya'nî, geceleyin yüzüne bakıp, gündüz kendisini tanıyan hırsızlardan şâha hayâ ve utanma geldi. Bunun gi-
bi bu dünyâ gecesinde (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa dö-
nerseniz Hakk'ın vec'hî vâkî'dir" âyet-i kerîmesi mücibince Zât-ı Hakk'ın vec-
hi ve bilcümle eşyâda berâberliğini gören ârif-billâhdan rûz-i cezâda Hak Te-
âlâ hazretleri istihyâ muâmelesini buyurur. Zîrâ hayâ ahlâk-ı hesenedendir
ve ahlâk-ı hasene kullarda ahlâk-ı ilâhiyyenin aks-i pertevidir. Ve Hak Teâlâ
(Bakara, 12/26) ya'nî "Allâh Teâlâ sivrisine-
ği darb-ı mesel olarak getirmekten istihyâ etmez" âyet-i kerîmesinde zât-ı şe-
rifine istihyâ muâmelesini izâfe buyurdu. Zîrâ burada nefy-i istihyâ, ahvâlde
istihyânın vukû'una delâlet eder.

و آن سگ آگاه از شاه و داد خود سگ کھفش لقب باید نهاد

2935. *Şâh-ı vidâddan âgâh olan o köpek, muhakkak ona Ashâb-ı Khef'in
köpeği lakabını koymak gerektir.*

Muhabbet ve dostluk şâhının gece berâber olduğuna vâkıf olup bu berâ-
berliği haber veren o köpeğe gelince, muhakkak o köpeğe Ashâb-ı Khef'in
köpeği lakabını koymak gerektir. Bu beyt-i şerifte sıfât-ı hayvâniyyeden kor-
kulmamak ve fakat Kur'ân ve ahâdis-i şerîfenin ve ehl-i hakikatın Hakk'ın
berâberliği hakkındaki ihbârına îmân edip, ehl-i gaflete bunu haber veren sâ-
likin mertebesine işâret buyurulur ki, "Ashâb-ı Khef'ten murâd, ehl-i keşf
olan evliyâ ve "Ashâb-ı Khef'in köpeği"nden murâd dahi, bu mertebedeki sâ-
lik olmuş olur.

seye ne mutlu! On ahlâkı vardır ki, hepsi mü'minin indinde ayıp ve kusûr-
dur. Birincisi: Malı yoktur. İkinci: Halâyık arasında kadri yoktur. Üçüncüsü:
Yeryüzünün hepsi döşeğidir. Dördüncüsü: Çok vakti aç geçer. Beşinci: Eğer
sâhibi döverse kapısını terk etmez. Altıncı: Düşmana hücum eder ve dostu
bırakır. Yedinci: Sâhibinin kapısını gece ve gündüz muhâfaza eder, uyuy-
maz. Sekizinci: Amelinin en çoğu sükûttur. Dokuzuncusu: Az çok sâhibinin
verdiği şeye râzıdır. Onuncusu: Öldüğü vakit mirâs bırakmaz.” Bunun gibi
zâhirde halkın menfûru olan birtakım velîler vardır ki, onların esrân ve iç yü-
zü pek âfi ve makbûl-i ilâhîdir. Bunlara Melâmîyye tâifesi derler. Binâenaleyh
halkın nazarında kötü ad kazanmış kimşelerden sûret-i mutlakada yüz çevir-
me! Onların esrânını tefahhus ve tecessüs et!

خود نباید نام جست و خام شد

هر که او یکبار خود بد نام شد

2939. *Her kim ki, o bir uğurdan bed-nâm oldu, muhakkak ona nâm istemek
ve hâm olmak gerekmez.*

Ma'lûm olsun ki, halk nazarında kötü adlı olmak, onların tâbî' oldukları
kuyûd ve rûsûm hâricine çıkmaktan neş'et eder. Evliyâ-yı Hak ise, sûret ve
rûsûm kaydından kurtulup kendi ezvâk-ı ma'neviyeleri dâiresinde hür bir
hâlde yaşarlar ve halkın dedikodularına aslâ kulak asmazlar. Zîrâ sîfât-ı nef-
sâniyyelerinden kurtuldukları için, halkın medhine ve zemmine karşı lâkayd
bir hâldedirler. Beyit:

Açıldı defter-i ehl-i melâmet, kayd olan gelsin.

Çekenler âr-ı kaydı gelmesin, lâkayd olan gelsin.

Binâenaleyh her kim sîfât-ı nefsâniyyesinden bir uğurdan kurtulup halk
nazarında bed-nâm oldu ise, artık ona nâm istemek ve tekrâr sîfât-ı nefsâ-
niyyelerinin esîri olan hamllar arasına girmek lâyük olmaz.

تا شود این ز تاراج و گزند

ای بسا زر که سیه تابش کنند

2940. *Ey ne çok altın ki, onu siyeh-tâb ederler, nihâyet târâc ve zarardan emîn
[2921] olur.*

“Besâ”daki elif, taaccüb içindir. “Siyeh-tâb” vasf-ı terkîbî olup, “kara par-
layıcı” demektir. “Târâc”, yağma demektir. Ya'nî, ey ne çok altın vardır ki, o
altını boyayıp kara parlayıcı bir hâlde getirirler. Nihâyet o altın yağmadan ve
zarardan emîn olur. Bunun gibi, bâtını nûr-ı ilâhî ile parlayan altın gibi olan
ehl-i hakikat, halkın ayıp ve kusûr gördüğü ahvâl ile zâhirlerini ayıplandırır-

lar. Altın mesâbesinde olan bâtınlarının nefis ve şeytan ve ehl-i gaflet taraflarından yağma edilmesinden ve zarar verilmesinden emîn olurlar.

قصه آن که گاو بحری گوهر کاویان از قعر دریا بر آورد شب بر ساحل دریا
نهد تا در درخش و تاب آن می‌چرد، بازرگان از کمین برون آید چون گاو از گوهر
دورتر رفته باشد بازرگان گوهر را بلجم و گل تیره پوشاند و بر درخت گریزد

Onun kıssasıdır ki, su sığırı Kâvîler'in gevherini denizin
dibinden dışarıya getirir, deniz kenârına koyar. Tâ ki onun
ziyâsında ve aydınlığında otlaya! Tâcir pusudan dışarıya
gelir. Sığır gevherden ziyâde uzak gitmiş olur. Tâcir gevheri
kara çamur ile örter ve ağaç üzerine kaçar

"Gevher-i Kâviyân", "Kâvîler'e mensûb gevher" demektir. "Kâve", Acem şâhlarından Dahhâk'in aleyhine kıyâm eden bir demircinin adıdır. İş gördüğü vakitlerde önlük olarak kullandığı kaplan postundan esnâ-yı kıyâmda bayrak yapmış idi. Muzaffer olunca o bayrağı kıymetli mücevherât ile tezyîn ettiler. Binâenaleyh "Kâvîler'e mensûb cevher," kıymetli cevherden kinâye olur. "Lecem", Fârisî'dir, "havuz dibindeki tortu ve çamur" ma'nâsınadır.

گاو آبی گوهر از بحر آورد بنهد اندر مرج و گردش می‌چرد

2941. *Suya mensûb olan sığır gevheri denizden getirir. Mer'âya koyar ve onun etrâfında otlar.*

Su sığır denizin dibinden bir gevher çıkar ki o gevher, kendi zâundan ziyâ ve aydınlık neşr eder. Nitekim zamânımızda keşf olunan radyum ma'deninde bu hâssa vardır. Sığır bu gevheri mer'âya koyar ve onun etrâfında otlamaya başlar.

در شعاع نور گوهر گاو آب می‌چرد از سنبل و سوسن شتاب

2942. *Su sığırı gevherin nûrunun şua'ında acele sünbûlden ve sûsenden otlar.*

Buradaki “sünbül”, siyah renkli ve güzel kokulu bir çiçektir ki, tıp kitaplarında ona “sünbül-i tayyib” derler. “Süsen”, mâî renkli bir çiçeğin adıdır. Arabî’de sinin fethi ile “sevsen” derler. Ya’nî, su sığın gevherin zâtında mevcûd olan nûrdan etrâfına saçtığı ziyâ ve şua’ içinde böyle güzel kokulu çiçekleri otlar.

زان فگنده گاو آبی عنبرست که غدایش نرگس و نیلوفرست

2943. *Ondan dolayı su sığınının fegendesini anberdir. Zîrâ ki onun gıdâsı nergis ve nîlüferdir.*

“Fegende-i gâv-i âbî”, “su sığınının bıraktığı” demektir ki, bundan murâd, onun gübresidir. “Anber”, güzel kokulu balmumu gibi bir maddedir. Ateşte mum gibi erir. Süret-i tekevvünü hakkında muhtelif rivâyetler vardır. Meşhûr olan rivâyet, su sığınının gübresi olmasıdır. Hz. Pîr efendimiz bu kavli meşhûr almıştır. “Nîlüfer”, bir çiçeğin ismi olup iki kısımdır. Âfitâbî ve mâhitâbî olur. “Âfitâbî”, kırmızı olup, güneş doğduğu vakit açılır; ve “mâhitâbî” iki nevi’dir. Birisi beyaz ve diğeri mâviye mâildir; ve bu iki nevi’akşam vakti açılırlar.

هر که باشد قوت او نور جلال چون نراید از لبش سحر حلال

2944. *Her kim ki onun gıdâsı nûr-ı celâl olur, onun dudağından nasıl sihr-i helâl tutmaz?*

“Sihr-i helâl”, sihir derecesinde fasîh ve belîğ olan müessir söz. Gıdânın nûr-ı celâl olması ile ایت عند ربی يطعمنی ويسقینى ya’nî “Ben Rabbimin indinde gecelerim. Bana yedirir ve içirir” hadis-i şerîfine işâret buyrulur. Ya’nî, her kimin gıdâsı nûr-ı celâl-i ilâhî olan gıdâ-yı ma’nevî olursa, onun dudağından sihir derecesinde müessir sözler doğmaz mı?

هر که چون زنبور وحیشت نُقل چون نباشد خانه او پر عسل

2945. *Her kim ki arı gibi ona vahy nükllerd, onun hânesi nasıl bal dolu olmaz?*

“Nukl”, içki mezesi demek olup, “nukal” onun cem’idir. Burada mutlak gıdâlar ma’nâsınadır. Birinci mısra’da sûre-i Nahl’de olan وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ (Nahl, 16/68) ya’nî “Senin Rabb’in bal arısına vahy etti” âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya’nî, Hak Teâlâ bal yapması için bal arısına vahy ettiği gi-

bi, her kime vahy-i ilâhî gıdâlar olursa, onun kalbinin evi nasıl bal mesâbe-sinde olan ulûm-i ledünniyye ile dolmaz?

می چرد در نور گوهر آن بفر ناگهان گردد ز گوهر دورتر

2946. O sığır gevherin nûrunda otlar. Ansızın gevherden ziyâde uzakta olur.

O su sığın mer'âya bıraktığı gevherin nûrunda ve ziyâsında otlamaya dal-dığı vakit, o parlak cevherden ziyâdece uzaklaşır.

تاجری بر دُر نهد لجم سیاه تا شود تاریک مرج و سبزه گاه

2947. Bir tâcir, mer'â ve yeşillik karanlık olmak için inci üzerine kara çamur koyar.

Pusuda bekleyen bir tâcir, sığırın denizden çıkardığı ziyâdâr cevher ve in-ci üzerine kara çamur döker ve cevherin aydınlık neşretmesine mâni' olur.

پس گریزد مرد تاجر بر درخت گاو جوان مرد را با شاخ سخت

2948. Sonra tâcir olan adam ağaç üzerine kaçar. Sığır sert boynuzu ile adamı arayıcı olur.

بیست بار آن گاو تازد گرد مرج تا کند آن خصم را در شاخ درج

2949. Sığır o hasmı boynuzuna derc etmek için yirmi kere o mer'ânın etrâfın-da kaçar.

"Derc", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "bir şeyin içine dâhil etmek" demektir. "Yirmi kere" ta'biri, tahdîd için değildir, kesret ma'nâsı beyân içindir. Ya'nî, mer'ânın karardığını gören sığır, bu karanlığa sebep olan düşmanı boynuzları arasına dâhil edip öldürmek için, o mer'ânın etrâfında birçok def'a kaçar. Fakat tâcir ağaç üzerine kaçmış olduğu için bulamaz.

چون ازو نومید گردد گاو نر آید آنجا که نهاده بد گهر

2950. [2931] Vaktâki o erkek sığır ondan nevmûl olur, gevheri koymuş olduğu o ma-halle gelir.

لجم بیند فوق دُر شاهوار پس ز طین بگریزد او ابلیسوار

2951. Şâha lâıyk olan incinin üstünde kara çamur görür. Binâenaleyh o İb-lîs gibi çamurdan kaçar.

Sığır, şâh-ı hakîkiye lâîk olan cevher-i nûrânînin üstünde kara çamuru görünce, İblîs Âdem'in topraktan mahlûk olan cismini görüp rûh-ı nûrânîsini göremeyerek kaçtığı gibi, o çamurdan kaçır.

كان بليس از متن طين كور و كرست گاو كى داند كه در گل گوهرست

2952. *Zîrâ o İblîs çamurun metninden kör ve sağırdır. Sığır ne vakit bilir ki, çamurda gevher vardır?*

"Metn", muhkem ve yüksek ve mütefi' yer; ve her şeyin vechi ve a'lâsı ve arkası ve ortası. Burada "arka ve bâtın" ma'nâsnadır. Zîrâ İblîs, çamurdan mahlûk olan cism-i beşerin arkasından ve bâtınından kördür ve sağırdır. Cismânî olan sığır, çamurda gevher-i nûrânî olan rûh bulunduğunu ne bilir?

أهبطوا افكند جان را در حضيض از نمازش كرد محروم اين محيض

2953. *Cânı hazîza "İhbitû!" bıraktı. O mahîz onu namazdan mahrûm etti.*

"Hazîz", "alçak yer" demek olup bundan murâd, esfel-i sâfilîn mertebesi olan âlem-i cismânîyettir. "Mahîz", hayız görmek. اهبطوا (Bakara, 2/36) [Ya'nî] "İninizi!" emr-i ilâhîsidir; ve "namâz"dan murâd, huzûr-ı Hak'tır. Ya'nî, rûh-i insânîyi bu alçak yer olan âlem-i cismânîyete "İninizi!" emr-i ilâhîsi bıraktı. O rûhun hayız görmesi, onu huzûr-ı ilâhîden ve namazdan mahrûm etti. "Hayız görmek"ten murâd, rûhun âlem-i ef'âlde zuhûra olan meyli ve muhabbetidir. Ma'lûm olsun ki, 5. cildin 3116 numarasına müsâdîf olan [ya'nî "Tersine olarak bu sözden tenbel oldun, idrâki ve hatın mün'akis geldin"] beytinde tafsîl ve izâh olduğu üzere, âlem-i ma'nâda taleb ve istek evvelâ Zât-ı ahadiyyede mahfî olan sıfatlarındır. Bunlar Zât-ı ahadiyyeden lisân-ı isti'dâd ile zuhûr taleb ederler. Zât-ı Hak dahi mertebe-i ulûhiyyette ancak o sıfatların ve isimlerin isteklerinin zuhûrunu murâd eder. Âlem-i sıfâtta irâde ve istek olunca, bu irâdenin ve isteğin ervâh ve misâl ve şehâdet mertebelerine irtibâu tabîî olur. İmdi rûhtaki bu hevâ ve zuhûra meyil ve muhabbet kadınların hayzı mesâbesinde olur. Zîrâ kadınları hayız namazdan men' ettiği gibi, rûhun bu meyil ve hevâsı dahi, onun namazdan ve huzûr-ı ilâhîden men' etti; ve onun âlem-i süffide zuhûra meyli ve isteği olunca, Hak Teâlâ dahi onların talebini is'âf için o rûhlara اهبطوا [ya'nî] "Pekâlâ, mâdemki istiyorsunuz, âlem-i cismânîyete ininiz!" diye emir buyurdu. Nitekim âtîdeki beyt-i şeffîte bu ma'nâya işâret buyurulur.

ای رفیقان زین مقیل و زان مقال اتَّقُوا اِنَّ اِلٰهَی حَیْضُ الرِّجَالِ

2954. *Ey refikler! Bu makâlden ve o makâlden sakının. Zîrâ hevâ ricâlin hayzıdır.*

"Makîl", gün yarısında uyunan mahal ve mahall-i istirahat. Bundan murâd, gaflet uykusuna sebep olan cismâniyet âlemidir. "Makâl", söz ve kelâm ma'nâsına olup, burada delâil-i akliyye ile irâd edilmiş sözler ve da'vâlardır. Ya'nî, ey cismâniyet âleminin arkadaşları! Bu cismin mahall-i istirahatî âlem-i sûret ve kesâfetten ve havâssin verdiği birtakım delâil-i akliyye ile söylenecek sözler ki, onlar nefsin istekleri ve arzûlarıdır. Bu hevâdan ve meyl ve muhabbetten sakınınız! Zîrâ bu hevâ ve arzû erkeklerin hayzıdır ki, onları namazdan ve huzûr-ı Hak'tan mahrûm eder. Nitekim bu hevâ ve meyl, rûhu "İhbitû!" emriyle âlem-i süflîye indirdi.

تَاجِرْش دَانْد و لِيْکِن گَاو نِي تَا بَکْل پَنهَان بُوْد دَر عَدَن

2955. *Cânı bedene "İhbitû!" emri bıraktı, tâ ki Aden incisi çamura gizli ola!*

"Aden", Bahr-i Ahmer'in cenûbunda vâki' bir şehrin ismidir ki, orada makbûl inciler çıkarılır. Ya'nî, rûhu cisme Hak Teâlâ'nın "İhbitû!" emri bağladı; ve bu emrin sudûrunun sırrı, rûhun âlem-i sûrete meyl ve isteği olmasından dolayı idi. Fakat bunda diğer bir sır daha vardır ki, bu da Aden şehrinin incisi gibi makbûl olan rûhun cisim çamurunda gizlenmesi idi; ve bu gizlenme dahi imtîhân-ı ilâhî sebebiyle bâkî oldu.

تَاجِرْش دَانْد و لِيْکِن گَاو نِي اَهْل دِل دَانْد و هَر گِل کَاو نِي

2956. *Onu tâcir bilir, velâkin sığır değil! Ehl-i dil olanlar bilir, her çamur kazıcı değil!*

"Tâcir"den murâd, اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰی مِنْ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنْ لَّهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'nî "Hak Teâlâ cennet mukâbilinde mü'minlerden nefislerini ve mallarını satın aldı" âyet-i kerîmesi mûcibince, cismâniyetini fedâ edip rûhâniyete teveccüh eden mü'mindir. Bu âyet-i kerîme 1. cildin 2752 ve 2. cildin 2427 ve 5. cildin [1461] ve 1463 numaralı beyitlerinde de geçti. "Sığır"dan murâd, cismânî olan kimsedir. İkinci mısra'daki "gîl-kâv", vasf-ı terkîbî olup "çamur kazıcı" demektir ki bundan murâd, ulûm-i cismâniyye tahsiline hasr-ı efkâr edenlerdir. Ya'nî, cisimde gizli olan cevher-i rûhu ancak rûhâniyete teveccüh eden mü'min bilir, sığır meşrebinde olan cismânî değil.

O cevheri gönül sâhibi olan mü'min bilir, ulûm-i cismâniyyeyi tefahhus eden ve onların tahsiline hasr-ı efkâr eden her bir kimse değil.

هر گلی کاندل دل او گوهریست گوهرش غماز طین دیگرست

2957. *Her bir çamur ki, onun içinde bir gevher vardır, onun gevheri diğer çamurun gammâzıdır.*

Ya'nî, her bir çamurdan mahlûk olan cismin içindeki gevher-i rûh, diğer bir cismin gammâzıdır. Ya'nî diğer bir cismin hâlini tanıyıp haber vericidir; ve o gevher-i rûh, diğer bir cisim sâhibini gördüğü vakit, onun üzerinde rûh-ı hayvânî mi gâlibdir yoksa rûh-ı insânî mi gâlibdir bunu anlar. Bu hâssa rûhânî olan zâtlarındır. Cismânî olan kimselerde bu hâssa yoktur. Zîrâ onlar ahvâl-i rûhtan bî-haberdirler.

و آن گلی کز رش حق نوری نیافت صحبت گلہای پر در بر نتافت

2958. *Ve o bir çamur ki Hakk'ın saçışından bir nûr bulmadı, inci dolu olan çamurların sohbetine tâkat getiremedi.*

Bu beyt-i şerifte ان الله تعالى خلق خلقه في ظلمة ثم رش عليهم نوره فمن اصابه من ذلك النور ya'nî "Muhakkak Allâh Teâlâ mahlûkâtını zulmet içinde yarattı. Sonra onların üzerine nûrunu saçtı. Bu nûrdan kime isâbet etti ise bugün doğru yolu buldu; ve kime isâbet etmedi ise yolunu şaşırdı" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'nî, o cisim ki, Hakk'ın nûrunu saçışından bir nûr bulmadı, içerisi ulûm-i rûhâniyye incileriyle dolu olan cisimlerin sohbetine tâkat getiremedi. Ya'nî cismânî olan kimseler rûhânî olan kimselerin sohbetine tâkat getiremedi. Meselâ bir cismânî ve nefsanî olan kimseye hakâyık ve maârif-i ilâhiyyeden söz söylense, sıkılıp esnemeye başlar ve nihâyet kaçır. Fakat huzûzât-ı nefsanîyyeden bahs olunduğu vakit, harâretle dinler ve bahse de kanşır.

این سخن پایان ندارد موش ما هست بر لبهای جو بر گوش ما

2959. *Bu sözün nihâyeti yoktur. Bizim sıçanımız ırmağın kenarlarında bizim gûşümüz üzeredir.*

Bu rûhun ve cismin ahvâline âid sözlerin nihâyeti yoktur. Sıçan ve kurbağa kıssasına rücû' edelim! Zîrâ bizim sıçanımız ırmak kenarlarında bizim gûşümüz üzeredir; ya'nî bizi dinlemek üzeredir.

رُجُوع کردن بقصه طلب کردن آن موش آن چغز را که در لب
جوی بود و کشیدن سر رشته تا چغز را خبر شود در آب از طلب او

Sıçanın ırmak kenarında olan o kurbağayı çağırması ve su
içinde onun talebinden kurbağanın haberi olmak için ipliğin
ucunu çekmesi kıssasına rüçû' etmektir

آن سرشته عشق رشته می کشد بر امید وصل چغز با رشد

2960. O aşkın yoğurulmuşu, reşed sâhibi olan kurbağanın vaslı ümîdi üzerine
[2941] ipliği çekiyor.

"Reşed", hayır, rahmet ve hidâyet ma'nâlarıdır. Ya'nî, o kurbağanın aş-
kıyla yoğurulmuş olan sıçan hayırlı ve hidâyetli olan kurbağaya kavuşmak
ümîdi üzerine ipliği çeker. Burada "sıçan"dan murâd, ehl-i dünyâ ve nefsanî
olan kimse, "kurbağa"dan murâd, bir kimsenin sûret-i hayâliyyesini muhabbetle kalbin-
de tutmak demektir. Bu tahayyül-i hubbî o kimseyi kendi tarafına cezbe eder.
Eğer bu tahayyül-i hubbî bir insân-ı kâmil hakkında olursa, ona tarîkda "râ-
bîta" derler ki, bu hayâl-i hubbî, o kimseyi bilcümle mâsivâ hayâllerinden
kurtarır. Nitekim 2. cildin 74 numarasına müstâdif olan beyt-i şerifte bu
ma'nâya işâreten şöyle buyurulmuş idi: صورتش بت چون خلیل آمد خیال یار من
[Ya'nî] "Vaktâki benim yârimin hayâli araya girici geldi
veyâhud yârimin hayâli Halîl gibi geldi, onun sûreti put ve fakat onun
ma'nâsı put kırıncı idi." Ve eğer bu hayâl-i hubbî bir nâkis ve ehl-i dünyâdan
birisi hakkında olursa, bu kıssada olduğu gibi, şeytan kargası o nefsanî kim-
seyi avladığı vakit, ona merbût olan sâlik dahi berâberce hevâ-yı nefsanîye
kaldırır. Beytin hülâsa-i ma'nâsı: Ehl-i dünyâdan olduğu hâlde, hidâyetli ve
hayırlı bir Hak yolu sâlikinin aşk ve muhabbetine tutulmuş olan kimse, sâlik
maârif-i ilâhiyyenin teemmülü ve zevki ile meşgûl iken, gönül ipliği ile ya'nî
râbîta-i kalbiyye ile, onu kendi tarafına çeker.

می‌تند بر رشته دل دمبدم که سر رشته بدست آورده ام

2961. "İpliğin ucunu ele getirmişim!" diye gönül ipliği üzerine dembedem teveccüh eder.

"Tenîden", burada "teveccüh etmek" demektir. Ya'nî, "Gönül ipliğinin ucunu yakalamışım!" diyerek vakit vakit, o gönül ipliği üzerine ve râbîta-i kalbiyyeye teveccüh eder.

همچو تار ی شد دل و جان در شهود تا سر رشته بمن روی نمود

2962. İpliğin ucu bana yüz gösterdikçe, gönül ve cân şühûdda bir iplik gibi oldu.

Ya'nî, ipliğin ucu ve dostun muhabbetle tahayyülü bana yüz gösterdikçe, gönül ve cân o dostun müşâhedeşi şevkünde bir iplik gibi ince ve nâzik ve ihtizâz edici oldu.

چون غراب البین آمد ناگهان در شکار موش بردش زان مکان

2963. Vaktâki sıçanın şikârına alaca karga geldi, onu o mekândan götürdü.

چون بر آمد بر هوا موش از غراب منسحب شد چغز نیز از قعر آب

2964. Vaktâki kargadan dolayı sıçan hava üzerine geldi, kurbağa dahi suyun dibinden çekilmiş oldu.

"Münsehab", "insihâb"dan ism-i mef'ûldür, "çekilmiş" demektir. Ya'nî, vaktâki karganın yakalayıp götürmesinden dolayı sıçan havaya yükseldi, bir iplik ile sıçana bağlı olan kurbağa dahi suyun dibinden havaya doğru çekilmiş idi.

موش در منقار زاغ و چغز هم در هوا آویخته پا در رتم

2965. Sıçan karganın gagasında ve kurbağa dahi havada ayağı hâtıra ipliklerinde asılmış idi.

"Retem", "retîme"nin cem'idir (Sarrâh); ve "retîme", bir şeyi hâtıra getirmek için parmağa bağladıkları iplik ma'nâsınadır. Kurbağanın ayağına bağlanan iplik dahi, mülâkât vakitlerini hatırlamak için takılmış iplik olduğundan cem' hâlinde zikr edilmiştir. Ya'nî sıçan karganın gagasında ve kurbağa dahi havada, mülâkât vakitlerini ihtâr için bağlanmış olan ipliklerde ayağı asılmış bir hâlde kaldı.

خلق می گفتند زاغ از مکر و کید چغز آبی را چگونه کرد صید

2966. *Halk dediler ki: "Karga mekr ve hîle cihetinden suya mensûb olan kurbağayı nasıl avladı?"*

Halk havada karganın ağızındaki sıçanı ve sıçana bağlı olan kurbağayı görürnce dediler ki: "Acib şey! Şu karga nasıl bir hîle yaptı da, sudaki kurbağayı böyle sıçan ile berâber avladı?"

چون شد اندر آب و چونش در ربود چغز آبی کی شکار زاغ بود

2967. *"Suya nasıl gitti ve onu nasıl kaptı? Suya mensûb kurbağa nasıl karganın şikâri oldu?"*

Ya'nî, karga suya giremez. Fakat suya nasıl gitti de, o kurbağayı böyle ip-lik bağlayarak kaptı? Velhâsıl, sudaki kurbağa nasıl oldu da, havadaki karganın avı oldu?

چغز گفتا این سزای آن کسی کو چو بی آبان شود جفت نحسی

2968. *Kurbağa cevâben dedi: "Bu bir kimsenin lâyiğudur ki, o susuzlar gibi bir alçağın arkadaşı olur."*

Fakîre lâyiğ olan ma'nâ budur ki: "Sıçan"dan murâd, sâlikin nefsi, "kurbağa"dan murâd, akl-ı cüz'îsi, "ırmak"tan murâd, tâbî olduğu insân-ı kâmilin ulûm ve maârifî, "karga"dan murâd, ins ve cinn-i şeytânîdir. Akıl rûhun sıfâtı olduğundan, nefsin cinsinden değildir. Nefis rûh ile fa'âl olduğu için rûha ve onun sıfâtı olan akl-ı cüz'îye müştâkdir. Akıl daldığı maârif-i ilâhiyye ırmağından kendi tarafına çekmek ister. Akl-ı cüz'î nefsin kendisine bağladığı muhabbet râbitasıyla ona meyil ettiği vakit, şeytan veyâhud fesâdda nâib-i şeytân olan insan bu nefsi avlayınca, akıl daîhi ona tebean berâber avlanır ve hevâ-yı nefsanî içinde asılı bir hâlde kalır.

Ma'nâ-yı beyt: Halkın taaccübüne karşı kurbağa cevâben dedi: "Bu hevâ-yı nefsanîde asılıp kalma hâli bir kimsenin lâyiğidir ki, o kimse bir insân-ı kâmilin sohbetine vâsıl iken, kâmilin ma'rîfet ırmağı içinde olmayan susuzlar ve nefsanî kimseler gibi, bir alçağın arkadaşı olmuştur."

همنشین نیک جوید ای مهان

ای فغان از یار ناجنس ای فغان

2969. *Nâ-cins olan dosttan ey figân, ey figân! Ey büyükler, iyi hem-nişin isteyin!*

İnsana kendi cinsi olmayan dosttan gelen zarardan feryâd, feryâd! Ey bir insân-ı kâmilin sohbetinde bulunmak sûretiyle gâfillere nisbeten büyük olan sâlikler! *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ* (Tevbe, 9/119) ya'nî "Ey mü'minler! [Allâh'a karşı takvâ sâhibi olun ve] sâdiklar ile berâber olun!" âyet-i ke-rîmesi mücibince, iyi ve sâdik arkadaş arayınız!

همچو بینی بدی بر روی خوب

عقل را افغان ز نفس پر عیوب

2970. *Akıl için ayıblar dolu olan nefisten efgân vardır. Bir kötü burun güzel*
[2951] *yüz üstünde olduğu gibidir.*

Aklın birçok ayıblar ve kusûrlar sâhibi olan nefsin elinden feryâdı vardır. Akıl ile nefsin insanda içtîmâ'ı güzel yüz üzerinde bir kötü ve çirkin burun bulunmasına benzer.

Mesnevîhân Ahmed Remzî Efendi hazretleri tarafından tercüme ve tab' edilip *Rehnümâ-yı Ma'rîfet* ismi verilen, Ebû Sâbit Muhammed b. Abdülmelik et-Tûsî ed-Deylemî nâmındaki ârifler bir risâlesinde nefis şöyle bu-yurur:

"Nefse bir sûret verilse şekli şudur: Başı kibir, gözü ucüb, ağzı hased, dili yalan ve gıybet, kulağı unutkanlık, göğsü hıkd ve kin, karnı şehvet ve iftirâ, elleri hıyânet ve sirkat, ayakları emel, kalbi gaflet ve rûhu küfürdür."

İşte nefis bu kadar kusûrları ve ayıblarıyla berâber, ahsen-i takvîm üzere mahlûk olan insanda, güzel yüz üstündeki çirkin bir buruna benzer.

از ره معنیست نی از آب و طین

عقل می گفتش که جنسیت یقین

2971. *Akıl ona dedi ki: "Muhakkak cinsiyet ma'nâ yolundandır. Su ve çamur yolundan değildir!"*

"Akıl"dan murâd, akl-ı kâmilidir. "Şîn" zamîr-i gâibi yukanki beyitte mez-kûr olan akl-ı cüz'îye râcî' olmak münâsibdir. Ya'nî, akl-ı kâmil akl-ı cüz'îye dedi ki: "Muhakkak cinsiyet ma'nâ yolundandır, su ve çamurdan mahlûk olan cismâniyet ve sûret yolundan değildir"

سر جنسیت به صورت در مجو

هین مشو صورت پرست و این مگو

2972. *"Sakin sûret-perest olma ve bunu deme! Cinsiyet sırrını sûrette arama!"*

Ya'nî, akl-ı kâmil dedi ki: "Ey akl-ı cüz'î: Sakın sûrete ve cismâniyete tapıcı olma ve bu sûret ve cismâniyetin kıymetinden bahsetme ve insanlar ara-

sındaki cinsiyet sırnını onların sûretlerinde arama! Ma'nâdan bî-haber olan sûret-i insâniyyenin duvara dayanmış odundan farkı yoktur. Nitekim sûre-i Mûnâfıkun'da *وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُ أَجْسَامَهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنْهُمْ خُشْبَ مَسْنَدٍ* (Mûnâfıkun, 63/4) ya'nî "Ey Resûlüm! Sen o ma'nâdan bî-haber olan mûnâfıkların gördüğün vakit, onların cisimlerinin tenâsüb ve intizâmına taaccüb edersin ve eğer söz söyleseler, onların fesâhatli belâgatlı olan sözlerini dinlersin. Güyâ onlar duvara dayanmış odun gibidirler" buyrulur.

صورت آمد چون جماد و چون حجر نیست جامد راز جنسیت خبر

2973. *Sûret cemâd gibi ve taş gibi geldi. Câmidin cinsiyetten haberi yoktur.*

Ya'nî, suver-i cismânîyye cemâd ve taş gibidirler. Binâenaleyh câmid olan cismin cinsiyetten haberi yoktur. Nitekim bu ma'nâ hakkında Hz. Pîr Efendimiz *Fihî Mâ Fih*'lerinin 13. faslında şöyle buyururlar:

"İş fikirlerindir. Sûretlerin kâffesi tâbî' ve âlettirler; ve fikir olmayınca muattaldırlar ve cemâddırlar. Böyle olunca sûreti gören kimse, cemâd demektir. O kimse için ma'nâya yol yoktur. Her ne kadar sûretâ ihtiyar ve yüz yaşında ise de o çocuktur, nâ-bâligdir... ilh."

جان چو مور و تن چو دانه گندمی می کشاند سو بسویش هر دمی

2974. *Cân karınca ve cisim buğday tânesi gibidir. Her bir dem onu taraf be-taraf çeker.*

Ya'nî, cismin cemâd cinsinden olduğu meydandadır. Zîrâ onu kimıldatan cisimdeki rûhtur. Meselâ, cân karınca ve cisim buğday tânesi gibidir. Karınca buğday tânesini yakalayıp o tarafa, bu tarafa çektiği gibi, cân dahi irâde-siyle cismi her bir demde o tarafa bu tarafa çeker.

مور داند کان حبوب مرتهن مستحیل و جنس من خواهد شدن

2975. *Karınca bilir ki: "O mürtehen olan habbeler benim müstahîlîm ve cinsim olacaktır.*

"Mürtehen", rehin olunmuş ve mahbûs ve mukayyed olmuş demektir. "Müstahîl", bir hâlden bir hâle dönücü ve muhâl olan şey ma'nâlarıdır. Ba'zı nüshalarda "müstahîl" ile "cins" arasında vâv-ı âufe vardır. Tercüme bu nüshaya göre yapılmıştır. Bu sûrette ma'nâ: "Karınca yakalayıp hapsettiği habbeler hakkında bunu bilip der ki: "Bu buğday tânesini ben yiyeceğim ve

bana tahavvül edecektir ve benim cinsim olacaktır.” Ba’zı nüshalarda dahi “müstahîl-i cins”, terküb-i izâfî olarak mezkûrdur. Bu sûrette ma’nâ: “Karıncaya yakalayıp hapsedtiği ve mukayyed kıldığı tâneler hakkında bunu bilir ve der ki: “Bu tâneler benim cismimin müstahîli olacaktır, ya’nî benim cismimin olmak muhâldir. Zîrâ ben canlıyım ve bu cansızdır.”

آن یکی موری گرفت از راه جوؑ مور دیگر گندمی بگرفت و دو

2976. *O bir karınca yoldan arpa yakaladı. Diğer karınca bir buğday ve koşma tuttu.*

“Dev”, “koşmak” ma’nâsınadır. Meselâ o bir karınca yoldan bir arpa tânesi yakaladı. Diğer bir karınca da bir buğday tânesini tuttu ve koşmaya başladı. Her iki karıncadan birisinin ağzında arpa ve diğerinin ağzında buğday tânesi olduğu hâlde birbirlerine doğru yaklaşmaya ve bu tâneler dahi karıncalar ile berâber yürümeye başladı.

جوؑ سوی گندم نمی تازد ولی مور سوی مور می آید بلی

2977. *Buğday arpa tarafına koşamaz. Fakat karınca karınca tarafına gelir. Evet!*

Buğday cemâddir. Bittabi' cemâd olan arpa tarafına koşamaz. Fakat zî-rûh olan karınca, ağzındaki buğday ile ağzında arpa olan karınca tarafına gelir. Evet, bu böyle olur!

رفتن جوؑ سوی گندم تابعست مور را بین که بجنش راجعست

2978. *Arpanın buğday tarafına gitmesi tâbî'dir. Karıncayı gör ki, o cinse râ-cî'dir.*

Arpanın buğday tarafına gitmesi kendi irâdesiyle değildir. Karıncanın hareketine tâbî'dir. Binâenaleyh arpanın buğday tarafına gitmesini görme! Kendi cinsi tarafına giden karıncayı gör!

تو مگو گندم چرا شد سوی جوؑ چشم را بر خصم نه نی بر گروؑ

2979. *Sen, niçin buğday arpa tarafına gitti? Deme! Gözü hasm üzerine koy, mukayyed üzerine değil!*

Sen cemâd olan buğday ve arpayı görüp, “Niçin buğday arpa tarafına gitti?” deme! Gözünü bu cemâdların hasmı olan canlı karıncalar üzerine koy! Yoksa bu karıncaların ağızlarında mukayyed ve mahbûs olan buğdaya ve ar-

paya değil! Bunun gibi ecssâm-ı beşeriyeyi taşıyan dahi onların rûhlardır. Fâsıkın rûhu kendi cinsi olan fâsıkın rûhuna meyil ettiği için bu âlem-i sûrette cemâd nev'inden olan cisimleri de birbirlerine yaklaşıp; ve kezâ sâlihîn rûhu da böylece kendi gibi bir sâlihîn rûhuna temâyül eder. Binâenaleyh his gözüyle cemâd olan cisimlere bakılmayıp akıl gözüyle onların rûhlarının ahvâli görülmek lâzımdır.

مور اسود بر سر لبّ سیاه مور پنهان دانه پیدا پیش راه

2980. *Kara karınca kara keçe üzerinde, karınca gizli; tâne yol üzerinde zâhirdir.*
[2961]

"Libd", yünden örülmüş keçe demektir. Meselâ kara karınca kara keçe üzerinde yürüdüğü vakit, his gözü o kanncayı fark edemez. Karınca nazardan gizli kalır. Fakat renkli olan buğday veya arpa tânesi kara keçe üzerinde his gözüne zâhir olur.

عقل گوید چشم را نیکو نگر دانه هرگز کی رود بی دانه بر

2981. *Akıll göze der: "İyi bak! Tâne, tâneyi götürücü olmaksızın hiç nasıl gider?"*

Bu manzarayı gören his gözüne akıl der ki: "İyi bak! Bir canlı götürücü olmaksızın, cansız ve câmid olan buğday veya arpa tânesi hiç kendi kendine hareket edip yürür mü? Akıl his gözünü dâimâ böyle irşâd eder."

زین سبب آمد سوی اصحاب کلب هست صورتها حبوب و مور قلب

2982. *Bu sebebdan dolayı köpek, Ashâb-ı Kehf tarafına geldi. Sûretler hubûbât ve kalb karıncadır.*

Ya'nî, cansız canlı nakl etmesi sebebinden dolayı, bir köpek Ashâb-ı Kehf tarafına geldi ve onun sûret-i cismâniyyesi köpek olduğu hâlde, bâtını ve kalbî o Ashâb-ı Kehf'in bâtını ile münâsebetdâr idi. İşte bu münâsebet-i bâtuniyeden dolayı Ashâb-ı Kehf o köpeği kovdukları hâlde onlardan ayrılmadı. Zîrâ sûretler hubûbât ve kalb karınca gibidir. Karıncalar hubûbâtı taşıdıkları gibi, kalbler ve bâtınlar dahi cisimleri taşır.

زان شود عیسی سوی پاکان چرخ بد قفسها مختلف یک جنس فرخ

2983. *Ondan dolayı İsâ feleğin pâkleri tarafında olur. Kafesler muhtelif, kuşun yavruları bir cinstir.*

"Ferh", kuş yavrusu. "Pâkân-i çarh"tan murâd, ervâh-ı âliyedir. Ya'nî sûretin nâkûlî ma'nâ olmasından dolayı İsâ (a.s.) feleğin pâkleri olan ervâh-ı âliye tarafındadır. Meselâ, ma'nâlan müttehid olan cisimler kafese ve bu ma'nâlar dahi bir cinsten olan kuş yavrularına benzer.

این قفس پیدا و آن فرخست نهان بی قفس کش کی قفس باشد روان

2984. *Bu kafes âşikâr ve onun o kuş yavrusu gizlidir. Kafes çekici olmaksızın kafes ne vakit gidici olur?*

Bu kafes mesâbesinde olan cisimler zâhir ve âşikârdır; ve onların o kuş mesâbesinde olan rûhları gizlidir. Kafesler câmid olduğu için, onları bir çekip götürücü olmazsa, bittâbî kendiliklerinden hareket edemezler.

ای خنک چشمی که عقلستش امیر عاقبت بین باشد و حبر و قریر

2985. *Ey ne mutlu bir göze ki, akıl ona beydir, âkıbet görücü ve âlim ve nûrlu olur.*

"Hibr", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "âlim ve fâzîl" ma'nâsıdır. "Karîr", "göz nûrlu olmak" ma'nâsına olan "kurre"den müstaktır. Ba'zı nüshalarda "karîr" yerine "münîr" vâkî'dir. Ya'nî, ey ne mutlu ve ne saâdet bir his gözüne ki, o göz sâhibine onun akı bey ve hâkimdir; ve bu his gözü o aklın tasarufu altındadır. Böyle bir göz her şeyin sonunu görücü ve âlim ve nûrlu olur.

فرق زشت و نغز از عقل آوريد نی ز چشمی کز سیه گفت و سپید

2986. *Çirkinlik ve güzelliğin farkını akıldan getiriniz, bir gözden değil ki, karadan ve aktan söyledi.*

Ey hakîkati görmek isteyen kimseler! Çirkinliği ve güzeli akıl vâsıtasıyla ayırt ediniz, ancak beyazı ve karayı ayırt edebilen his gözü vâsıtasıyla değil! Zîrâ his gözü pek âciz ve bîçâredir. Nitekim pek uzakta olan gâyet büyük bir cismi pek küçük görür; ve kalıbı, kıyâfeti muntazam ve süslü olan bir kimseyi mu'teber ve makbûl görür. Onun bâtınının ve ma'nâsının boşluğunu fark edemez.

چشم غره شد بخضرای دمن عقل گوید بر محک ماش زن

2987. *Göz mezbelede biten yeşillığe aldıandı. Akıl der ki: "Onu bizim mihek-kimize vur!"*

"Hadrâ", "yeşillik"; "dimen", "mezbele ve gübre yığını" demektir. Bu beyt-i şerifte وخضرای الدمن ya'nî "Gübre yığnında biten yeşillikten sakını-

nızı!" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur ki, bu hadîs-i şerîf sûreti gâyet güzel ve ahlâkî gâyet fenâ olan kadınlardan kinâye olur. Ya'nî, bir his gözü gübre üzerinde biten yeşillige aldandı ve onu kıymetli bir şey sandı. Fakat akıl bu aldanan his gözüne der ki: "O gördüğün güzelliği evvelen bizim mihekkimize ve mîzânımıza vur, onun hakkındaki hükmünü sonra ver!"

مخلص مرغست عقل دام بین

آفت مرغست چشم کام بین

2988. *Murâd görücü olan göz kuşun âfetidir. Tuzak görücü olan akıl kuşun mahall-i halâsıdır.*

Murâd görücü ve hevâ-yı nefsanîye meyl edici olan his gözü rûh kuşunun âfeti ve belâsıdır. O murâdın altındaki tuzağı gören akıl, rûh kuşunun mahall-i halâsı ve o tuzaktan kurtulmak için sığınacak bir yerdir.

دام دیگر بد که عقلش دریافت و حی غائب بین سو ز آن شتافت

2989. *Başka tuzak oldu ki, akıl onu anlamadı. Gâib görücü olan vahy ondan dolayı bu taraftan koştı.*

Fakat birtakım başka tuzaklar vardır ki, akıl o tuzağı anlamaz. Meselâ bu keserât-ı eşyâyı görür, vücûdda onları müstakil zanneder ve vahdet-i vücûdu idrâkten âciz kalır; ve vücûd-i vâhid-i hakîkinin sıfatlarını o mevhum olan suver-i fânîyeye isnâd eder. Nitekim şark ve garb feylesoflarının felsefî mesleklerinde birbirlerine karşı olan münâzaraları ve i'tirâzları akl-ı cüz'înin idrâk-i hakâyıktaki acziyetinin açık birer delîlidir. İşte akl-ı cüz'î idrâk-i hakâyıkta âciz olduğundan dolayı, o akl-ı cüz'înin nazarından gâib olan hakâyıkı göstermek ve anlamak için, bu gâibi görücü olan vahy-i ilâhî bu âlem-i keserât tarafına koşma koşma geldi; ve *فَإِنَّمَا تَوَلَّوْا فَنَمَّ وَجْهَ اللَّهِ* (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafta dönerseniz Allâh'ın vechi vâki'dir" ve *وَهُوَ مَعَكُمْ أَلَا تَتَذَكَّرُونَ* (Hadîd, 57/4) ya'nî "Hak nerede olursanız sizinle berâberdir" ve *وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُعْصِرُونَ* (Zâriyât, 51/21) ya'nî "Sizin nefsinizdedir, görmüyor musunuz?" ve emsâli sözler ile aklı ikâz ve irşâd etti.

جنس و ناجنس از خرد دانی شناخت سوی صورتها نشاید زود تاخت

2990. *Cinsi ve cins olmayanı tanımayı akıldan bilirsin. Çabuk sûretler tarafına koşmak lâıyk olmaz.*

Ey kimse! Mâdemki his gözü akıl gözüne muhtâçtır, binâenaleyh ma'nâda cinsi ve cins olmayanı tanımayı akıl vâstasıyla bilirsin, öyle ise, his gö-

zûne tâbî' olup, çarçabuk sûretler tarafına koşmak ve akıl gözüyle onun ma'nâsını görmeksizin onu kendine dost ittihâz etmek lâıyk olmaz.

نیست جنسیت بصورت لی و لك عیسی آمد در بشر جنس ملك

2991. *Sûrette benim için ve senin için cinsiyet yoktur. İsâ beşer içinde melek cinsi geldi.*

"Lî ve lek" ta'bîr-i Arabî'dir, "benim ve senin için" demektir. Ya'nî, ey sâlik! Bir insan sûretini gördüğün vakit, onda benim ve senin için mutlak cinsiyet olduğunu hüküm etme! Zîrâ i'tibâr sûrete değil, ma'nâya ve rûhadır. Nitekim İsâ (a.s.) beşer sûretinde zâhir oldu. Fakat rûh-ı musavver olduğu için melek cinsinden idi. O hâzretin düşmanları onun sûretini görüp kendileri gibi zannederek sû-i kasd ettiler ve ma'nâsından gâfil oldular.

بر کشیدش فوق این نیلی حصار مرغ گردونی چو چغزش زاغوار

2992. *Feleğe mensûb olan kuş, onu kurbağa gibi, kargaca bu mâvi hisârın üstüne çekti.*

"Nîlî hisâr", "mâvi kal'a" demek olup bundan murâd, âlem-i kesâfet olan küre-i arzın hârici ve âlem-i ulvîdir. "Feleğe mensûb olan kuş"tan murâd, İsâ (a.s.)ın ma'nâsı veyâhud Hz. Cibrîl (a.s.)dır. Ya'nî, İsâ (a.s.)ın feleğe mensûb olan kuşu ve rûhu onun sûret-i beşerîyyesini küssada beyân olunan karganın kurbağayı yukarı çekmesi gibi, bu mâvi hisârın üstüne ve âlem-i ulvîye çekti. Yâhud feleğe mensûb olan kuş, ya'nî Hz. Cibrîl (a.s.) rûh-ı musavver olan İsâ (a.s.)ı karganın kurbağayı yukarı çekmesi gibi, âlem-i ulvîye çekti.

قصه عبد الغوث و ربودن پریان او را و سالها در میان پریان ساکن
شدن او و بعد از سالها آمدن او بشهر و فرزندان خویش و باز ناشگفتن
او از آن پریان بحکم جنسیت معنی و همدلی او با ایشان

Abdûlgavs'in ve onu perilerin kapmasının ve onun senelerce periler arasında sâkin olmasının ve senelerden sonra onun şehrine ve

evlâdlarına gelmesinin ve ma'nâ cinsiyeti ve onlar ile hemdemliği
hükmüyle tekrâr o perilerden sabr edememesinin kıssasıdır

"Peri", "cin tâifesinin laîf kısmı"na derler. Habîs kısmına da "ifrit" derler. Cin tâifesinin mü'mini ve kâfiri vardır. Mü'minlerinin sâlihleri insanların sâlihlerini severler ve onların sohbetlerine râğbet ederler. Nitekim *Nefahâtü'l-Üns*'te bu ma'nâya dâir menkûbeler mevcûddur; ve Mısır'da 1326 sene-i hicriyyesinde tab' edilmiş olan *Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmî'l-Cânn* isimindeki kitabda cinlerin ahvâli hakkında birçok ma'lûmât vardır. Bu kıssada mezkûr olan Abdülgavs dahi sulehâ-yı ümmetten bir zât olduğundan, cinlerin laîf kısmından olan sâlihleri onu insanlar arasından kapmışlar ve bu zât senelerce onlar ile berâber yaşamıştır. Âilesi nezdine avdet ettikten sonra, periler ile berâber yaşamaya alıştığı ve ma'nen onlar ile cinsiyet husûle geldiği için, o perilerden ayrı yaşamaya sabr edememiş ve yine onlara kaşmıştır.

بود عبد الغوث هم جنس پری چون پری نه سال در پنهان پری

2993. *Abdulgavs dokuz yıl peri gibi gizli uçuculukta perinin hemcinsi idi.*

Abdulgavs isimindeki sâlih bir zât dokuz yıl periler gibi insanların gözle-rinden gizlenmiş ve periler hemcinsi olmuş idi.

شد زنش را نسل از شوی دیگر و آن یتیمان ز مرگش در سمر

2994. *Onun karısının diğer bir kocadan nesli oldu; ve onun yetimleri onun ölü-münden semerde idiler.*

"Semer", "geceleri vakit geçirmek için söylenen hikâye ve masal" ma'nâ-sıdır. Ya'nî, Abdülgavs'ın dokuz yıl kaybolması üzerine, öldü zannıyla onun karısı başka kocaya vardı ve o kocadan dahi çocukları oldu; ve Abdül-gavs'ın kendi çocukları ve yetimleri babalarının ölümünden geceleri bahs ve hikâye ederlerdi.

که مر او را گرگ زد یا رهنی یا فتاد اندر چپی یا مکمنی

2995. *Derlerdi ki: "Muhakkak onu kurt ve eşkiyâ vurdu. Yâhud bir kuyu-ya, yâhud bir pusuya düştü."*

Onun yetimleri ondan bahs edip derlerdi ki: "Muhakkak babamızı kurt parçaladı, yâhud dağlarda eşkiyâ öldürdü. Yâhud bir kuyuya düştü veyâhud bir düşman pususuna uğradı."

جمله فرزندانش در اشغال مست خود نگفتندی که بابایم هست

2996. *Bütün onun evlâdları şuşuller içinde mest idiler. Demezlerdi ki: "Bizim babamız vardır."*

Abdûlgavs'ın bütün evlâdları kendi işleri ve güçleri ile meşgul olup, bu işlerine dalmış idiler ve "Bizim babamız vardır ve sağdır" demezler idi.

بعد نه سال آمد او هم عاریه گشت پیدا باز شد متواریه

2997. *Dokuz yıl sonra da o âriye olarak geldi. Zâhir oldu, tekrâr mütevâriye oldu.*

"Âriye", "âriyeti" kelimesinden muharref olarak Türkçe'de "iğreti" ma'nâsinadır. "Örtünücü ve gizlenici" ma'nâsına olan "mütevâriye" kelimesi de zarûret-i vezn için "mütvâriye" okunmak icâb eder. Âhırindeki te'nîs alâmeti olan "hâ", kâfiye zarûretinden nâsîdir. Maahâzâ Abdûlgavs'ın nefesine işâret olunursa, nefis müennes olduğu için, kâfiye zarûreti bertaraf olur. Ya'nî Abdûlgavs dokuz yıl sonra âilesi arasına ikâmet kasdiyle değil, iğreti olarak geldi. Onların arasında zâhir oldu. Onun nefsi tekrâr gizlenici oldu.

يك مہی مہمان فرزندان خویش بود و زان پس كس ندیدهش رنگ یش

2998. *Bir ay kendi evlâdlarının misâfiri oldu; ve ondan sonra onun rengini artık kimse görmedi.*

"Renk"ten murâd, sûrettir. Ya'nî, Abdûlgavs perilerin arasından ayrılmış bir ay evlâdlarının yanına geldi ve misâfir oldu ve tekrâr kayboldu. Artık onun sûretini hiçbir kimse bir yerde görmedi. Ma'lûm olsun ki, zâhir-bîn olanlar cin tâifesinin vücûdunu inkâr ederler. Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Cin'de bu tâifeden bahs buyurulduğundan, her ne kadar zâhir-bîn olsalar bile, cinnin vücûdunu mü'minlerin inkâr edememeleri icâb eder. Eğer inkâr ederlerse îmân ile alâkaları kalmaz. Bununla berâber bu gibi zâhir-bîn olanları iknâ edebilecek birçok hâdisât-ı cinniyye vâki' olmuştur ki, bu hâdisâtın hiçbirisini evhâm ve hayâlâta atf etmek mümkün olmaz. Ezcümle Mevlânâ Câmi hazretleri *Nefahâtü'l-Üns*'te Abdullâh-ı Hafîf hazretlerinden naklen şu vak'ayı hikâye buyurur:

"Ebu'l-Kâsım-ı Kusrî dâimâ başını önüne eğdi. Sebebi soruldukta dedi ki: "Ben evvelleri bir hafta mütemâdiyen oruç tutar ve bir kere iftâr ederdim. Cinden birisi gelip bana selâm verdi. Fakat şahsı görmedim. Ona "Zâhir ol, seni göreyim!" dedim. Gâyet güzel sûrette bir şahıs zâhir oldu. "Sen kimsin?"

dedim. "Mü'min cinlerdenim. Senin gibi böyle riyâzat sâhiblerinden bir kimseyi gördüğümüz vakit, severiz ve selâm veriz" dedi. "Bundan sonra bana zâhir ol, sohbet edelim!" dedim. Öyle yaptı ve bana muhabbet gösterdi ve tamâmiyle ünsiyet tuttu ve bana ba'zı şeyler öğretti. Bir gün ona "Gel, seninle mescide girelim ve bir müddet oturalım!" dedim. Bana cevâben dedi ki: "Eğer biz mescide girip konuşmaya başlarsak halk seni görürler, beni görmezler ve seni vehm ve hayâle mübtelâ olmuş bir adam zannederler." Dedim ki: "Gel, mescidin son safında oturalım ki, herkes bizi görmesin." Muvâfakat etti. Mescide girip oturduk. Bana dedi ki: "Bu adamları nasıl görüyorsunuz?" Dedim ki: "Ba'zısını yarım gaflet uykusunda ve ba'zısını tamamen uykuda ve ba'zısını da uyanık görüyorum." "Başları üstünde olanları görüyor musun?" dedi. "Hayır" dedim. Gözlerimi sildi. Gördüm ki, her kişinin başı üzerinde bir karga oturmuş. Ba'zısının gözlerini kanadlarıyla örtmüş ve ba'zısının ancak başının üstüne konmuş; ve ba'zısının gözlerini kanadlarıyla gâh örter ve gâh açar. Bunun üzerine dedi ki: "Hak Teâlâ Kur'ân'da sûre-i Zuhruf'ta وَمَنْ يَعْشَ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ (Zuhruf, 43/36) ya'nî "Kim ki, Rahmân'ın zikrinden kôrlük ve î'râz ederse, biz bir şeytanı onun için bedel veriz ki, o onun karînidir" buyurur. Bunların başları üzerinde oturan o şeytanlardır ve her birisine gaffeti kadar müstevlî olmuşlardır." Bu cinnî böyle bana gelir ve giderdi. Nihâyet bir gün ziyâde acıktım. Âdetim üzere iftânım vaktine dört gün kalmış idi. Bir parça ekmek yedim. Açlığım geçti. Yine o cinnî gelip selâm verdi, fakat görünmedi ve dedi ki: "Biz bu riyâzatlardan ve bu belâlara sabrından dolayı seni severdik. Vaktâki seni imtihân ettik, sabr edici bulmadık." Böyle söyledi ve gitti. Artık bir daha gelmedi. O vakitten beri başını önüme eğirim."

که رباید روح را زخم سنان

برد همجنسی پریش چنان

2999. *Rûhu mızrağın yarası kaptığı gibi, onu perilerin hemcinsliği götürdü.*

Ya'nî, Abdûlgavs'in isti'dâdında perilerin hemcinsliği var idi. Mızrağın sûret-i cisme açtığı mühlik yara, insanın rûhunu nasıl kapıp ma'nâ âlemine götürürse, Abdûlgavs'in bu hemcinsliği dahi, onu insanların görünen suver-i kesifesi arasından kaptı ve görünmeyen perilerin arasına götürdü.

هم ز جنسیت شود یزدان پرست

چون بهشتی جنس جنت آمدست

3000. *Vaktâki cennetlik cennetin cinsi gelmiştir, yine cinsiyetten Hâlık'a tapıcı olur.*
[2981]

Hak Teâlâ sûre-i Tevbe'de cennetler hakkında وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ (Tevbe, 9/72) ya'nî "Adn cennetlerinde iyi olan meskenler vardır" buyurur; ve sûre-i Nûr'da dahi وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ (Nûr, 24/26) ya'nî "İyi olanlar iyi olanlar içindir" buyurur. Mü'minlerin ahlâkı ve ef'âli iyi ve latîf olduğu için, onlar cennet cinsinden olurlar. İşte bu cinsiyetten dolayı onlar bâkî olan Hâlık'a tapıcı olurlar. Fakat münkirlerin ahlâkı ve ef'âli hayvânî ve nefsanî olduğundan, onların bu fenâ sıfatları fenâ bir yer olan cehennem cinsindendir. Onun için onlar Hâlık'a değil, fânî olan halka tapıcıdırlar.

شاخ جنت دان بدنيا آمده

نه نبی فرمود جود و محمده

3001. *Peygamber "Cûd ve mahmîdeti dünyâyâ gelmiş cennetin dalı bil!" buyurmadı mı?*

"Cûd", cömerdlik ve sehâvet. "Mahmîde", menzile vezninde olup, mezzemmetin zıddıdır; "övmek ve güzel huyların çokluğu" demektir. Bu beyt-i latîfte şu hadis-i şerîfe işâret buyurulur: السَّخَاءُ وَحَسَنُ الْخُلُقِ غَصَنَانِ مِنْ شَجَرَةِ الْجَنَّةِ (Tevbe, 9/72) ya'nî "Cömerdlik ve güzel huy, cennet ağacından iki daldır" ve السَّخَاءُ شَجَرَانِ الْجَنَّةِ اغْصَانُهَا مِثْلِيَّاتٌ فِي الدُّنْيَا فَمَنْ اخَذَ مِنْهَا قَادَهُ ذَلِكَ الْغَصَنُ إِلَى الْجَنَّةِ وَالْبَخْلُ شَجَرَةٌ مِنَ النَّارِ (Nûr, 24/26) ya'nî "Cömerdlik cennet ağaçlarından bir ağaçtır. Dalları dünyâyâ sarkmıştır. Kim ki, ondan ba'zısını yakalarsa bu dal onu cennete yeder; ve hasıslık ateşten bir ağaçtır. Onun dalları da dünyâyâ sarkmıştır. Kim ki onun dallarından ba'zısını yakalarsa, bu dal onu ateşe yeder."

قهرها را جمله جنس قهر دان

مهرها را جمله جنس مهر خوان

3002. *Mihrleri hep mihrin cinsi ta'bîr et! Kahurları hep kahrın cinsi bil!*

Ya'nî, bu sûret-i âlemdeki merhametlerin hepsini, efrâd-ı beşerin hangi kısmında olursa olsun merhamet cinsindendir, de! Ve kahırların hepsini de yine kahr cinsinden bil! Ya'nî kahr, ister mü'minden ve ister kâfirden zâhir olsun, her ikisi de bir cinsindendir, aralarında gayriyet yoktur.

زانکه همجنسند در رأی و خرد

لاابالی لاابالی آورد

3003. *Lâubâlî lâubâlîyi getirir. Zîrâ ki re'yde ve akılda hemcinsdirler.*

"Lâubâlî", "korkusuz ve pervâsız" ma'nâsında kullanılan bir terkîb-i Arabî'dir. Ya'nî, korkusuz ve pervâsız olan bir kimse, kendisi gibi bir kor-

kusuz ve pervâsız kimseyi musâhib ve refik olarak getirir. Zîrâ düşüncede ve akılda bir cinsdendirler ve her bir kimsenin kendi cinsine meyl etmesi tabîidir.

بود جنسیت در ادیس از نجوم هشت سال او با زحل بد در قدم

3004. *İdrîs'te nücûmdan cinsiyet var idi. O sekiz yıl Zühâl ile kudûmde oldu.*

"Kudûm", "seferden gelmek" demektir. Ma'lûm olsun ki, güneş etrâfında mahrekleri üzerinde devr eden seyyârelerin cismâniyetleri olduğu gibi, rûhâniyetleri de vardır. Bu beyt-i şerifte ismi geçen Zühâl seyyâresi de bunlardan birisidir. Bu seyyârenin cismi ehl-i hey'etin keşfine göre dünyâdan 750 def'a büyük olup, kendi mihveri üzerindeki devrini 10 sâat 14 dakıkada bitirir. Bu cihetle oradaki günler küre-i arzın günlerinden daha kısadır. Güneş etrâfındaki hareketini 29 senede itmâm eder; ve kendi etrâfında bir de büyük halkası vardır. Ehl-i havâs yedi seyyâreden her birinin rûhâniyetlerini ba'zı azâim ve esmâ ve buhûrlar vâsıtasıyla ve himmetleriyle celb ederler; ve onların rûhâniyetlerinin nüzûlüne "tenezzül-i ma'nevî" derler. Bu tenezzülün seyyârâtın cisimleri ile alâkası yoktur. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (r.a.) hazretleri *Havzu'l-Hayât* isimindeki risâlesinde bu bâbda bir hayli ma'lûmât yazmışlardır. Zâhîr-bîn olanların bu işlerden haberleri olmadığı için inkâr ederler. Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra beyt-i şerfin hulâsa-i ma'nâsı şöyle olur: İdrîs (a.s.)'ın rûh-ı şerifinde nücûmun ya'nî seyyârâtın rûhâniyetlerinden cinsiyet var idi. Binâenaleyh o hazret sekiz yıl Zühâl ile kudûmde oldu. Ya'nî onların rûhâniyetleri Zühâl'in rûhâniyetine ve Zühâl'in rûhâniyeti dahi o hazretin rûhâniyetine gidip gelmekte oldu.

در مشارق در مغارب یار او هم حدیث و محرم آثار او

3005. *Maşrıklarda ve mağriblerde onun yârî onun hem-hadîsi ve mahrem-i âsârı oldu.*

Ya'nî, İdrîs (a.s.) küre-i arzın hem maşrik taraflarında ve hem de mağrib taraflarında Zühâl seyyâresinin rûhâniyetinin yârî ve onun musâhibi ve küre-i arz üzerindeki eserlerinin mahremi oldu. Zîrâ güneş etrâfında devr eden seyyârelerden her birinin diğeri üzerinde hem cismânî ve hem de rûhânî te'sirleri vardır ki, cismânî te'sirleri ehl-i hey'et tarafından peyderpey keşfolunmaktadır. Rûhânî te'sirleri dahi ehl-i havâs tarafından kitâblarda bildirilmiştir. Ehl-i havâssın beyânuna göre Zühâl nahs-i ekberdir.

بعد غیبت چونکه آورد او قدم در زمین می گفت او درس نجوم

3006. *Uaklâki gaybetten sonra o kudûm getirdi, yeryüzünde nücûm dersi söyledirdi.*

Ya'nî, İdrîs (a.s.) nücûmun rûhâniyetleri âlemine dalıp, beşeriyet âlemin-den kaybolduktan sonra, tekrâr beşeriyet âlemine geldiği vakit, yeryüzünde halka nücûmun ve seyyârelerin ahvâl ve havâssına müteallik ders söyledi.

پیش او استارگان خوش صف زده اختران در درس او حاضر شده

3007. *Onun önünde yıldızlar hoş saf vurmuşlar idi. Yıldızlar onun dersinde hâzır olmuşlar idi.*

Hız. İdrîs'in önünde yıldızların rûhâniyetleri hoş ve muntazam saf olup halka verdiği dersler esnâsında hâzır olmuşlar idi.

آنچنانکه خلق آواز نجوم می شنیدند از خصوص و از عموم

3008. *Öyle ki, umûmdan ve husûstan olan halk, nücûmun âvâzını işitirler idi.*

Hız. İdrîs'in dersi öyle olurdu ki, onun dersinde bulunan halkın avâm ve havâssı o esnâda beşeriyetlerinden tecerrüd edip, rûhâniyet âlemine tececcüh ederler ve derste saf olan seyyârelerin rûhâniyetlerinin sesini işitirler idi. Zîrâ rûhâniyet âleminde sadâlar ve gulguleler vardır. Nitekim 3. cildin 1018 numaralı beyt-i şerifinde beshüyd عالم اجزای عالم بشنويد . غلغل اجزای عالم روید . از جمادی عالم جانها روید . ya'nî "Cemâd-ıktan ve cismâniyetten rûhlâr âlemine gidiniz. Eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!" buyurulmuş idi.

جذب جنسیت کشیده تا زمین اختران را پیش او کرده مبین

3009. *Cinsiyetin cezbi yıldızları yeryüzüne kadar çekip onun huzûrunda zâhir olmuşlar idi.*

"Mübîn", ism-i fâil olup "zâhir" ma'nâsındır. Ya'nî, İdrîs (a.s.)'ın rûhâniyeti seyyârelerin rûhâniyetleri ile hemcins idi. Bu cinsiyet o yıldızların rûhâniyetlerini yeryüzüne kadar çekti ve o hazretin huzûrunda zâhir oldular.

هر یکی نام خود و احوال خود باز گفته پیش او شرح رصد

3010. *Her birisi kendi adını ve kendi ahvâlini açık söyleyip onun huzûrunda şerh-i rasad ederdi.*

"Rasad", yıldızların tulû' ve gurûbunu ve sâir ahvâlini muâyene etmek ve gözetlemek. Ya'nî, seyyârelerden her birinin rûhu, kendi adını ve kendi ahvâlini ve hâssiyetini açık söyleyip Hz. İdrîs'in huzûrunda rasad ilminin şerhini ve tafsîlini söylerdi.

چیست جنسیت یکی نوع نظر که بدان یابند ره با همدگر

3011. *Cinsiyet nedir? 'Bir nevi' nazardır ki, o sebeble birbirine yol bulurlar.*

Ya'nî, rûhlâr arasındaki cinsiyet nedir? Akıl ve idrâkin bir nevi' nazardır ki, eğer o nazar birleşir ise, insanlar birbiriyle musâhabe yol bulurlar. Meselâ iki kimsenin nazarları ma'rîfet-i Hak tarafına olunca, hangi milletten olursa olsun, onlar bir cinsten olurlar. Sûretlerine i'tibâr olunmaz. Fakat birinin nazarı ma'rîfet-i Hakk'a ve diğerinin nazarı halka ve nefsâniyet âleminde olunca, bu iki kimse bir milletten olsalar bile, onlar bir cinsten olmazlar. Çünkü insanın cisminde hâkim olan akıl ve idrâk onların cisimlerini başka başka taraflara çeker ve birbirlerine musâhib olmanın imkânı kalmaz.

آن نظر که کرد حق در وی نهان چون نهد در تو تو گردی جنس آن

3012. *O nazarı ki Hak onda gizledi, vaktâki sana koyar, sen onun cinsi olursun.*

Ya'nî, Hak Teâlâ insân-ı kâmilde gizlediği nazarı sana koyduğu vakit, sen o insân-ı kâmilin cinsi olursun ve onun sohbetinden ayrılmak istemezsin.

هر طرف چه می کشد تن را نظر بی خبر را کی کشاند با خبر

3013. *Cismi her tarafa ne çeker? Nazar. Habersiz kim çeker? Haberli.*

Cismi her tarafa ne çeker? Aklın nazarı çeker. Hakîkatten habersiz olan cismânî bir kimseyi hakikat ve ma'nâ tarafına kim çeker? Hakîkatten ve ma'nâdan haberli olan insân-ı kâmil çeker. Yâhud ikinci mısra'nın ma'nâsı şöyle olur: Cemâd nev'inden olup habersiz ve idrâksiz olan cismi o tarafa bu tarafa kim çeker? İdrâklî ve haberli olan rûh çeker. Velhâsıl, insanın cisminde hâkim olan onun ma'nâsıdır.

چونکه اندر مرد خوی زن نهد او مخنت گردد و گان می دهد

3014. *Vaktâki erkeğe kadın huyunu koyar, o puşt olur ve g.. verir.*

Meselâ, vaktâki Hak Teâlâ hazretleri erkeğin sûretine ve cisminde kadın huyunu ve ma'nâsını koyar, artık o puşt olup, kendisine livâta ettirir. "Mu-

hannes", "kadın tabiatlı ve korkak ve puşt" ma'nâlarına gelir. "Gân", g.. ma'nâsıdır.

چون نه‌د در زن خدا خوی نری طالب زن گردد آن زن سعتری

3015. *Uaktâki kadına erkeğin huyunu koyar, o sevici kadın kadının tâlibi olur.*

"Sa'ter", "sevici kadın" ma'nâsıdır ki, böyle bir kadın bir haşin madde-den âlet-i racûliyyet yapıp diğer bir kadın ile fiil-i şeni' yapar. Vaktâki Hak Teâlâ kadının cismine erkeklik huyunu ve ma'nâsını koyar, bir katı madde-den zıbk yapıp kadının tâlibi olur.

چون نه‌د در تو صفات جبرئیل همچو فرخی بر هوا جویی سبیل

3016. *Uaktâki sana Cebrâil'in sıfatlarını koyar, bir kuş yavrusu gibi hava üzerine yol istersin.*

Vaktâki sana Hak Teâlâ "Rûhu'l-emîn" olan Cebrâil (a.s.) sıfatlarını koyar, sen o rûhânî sıfatlar sebebiyle nefsânî sıfatlarını riyâzât ve mücâhedât ile mağlûb edip, bir kuş yavrusu gibi rûhâniyet âlemine uçmak istersin. "Ferh", "kuş yavrusu" demektir.

منتظر بنهاده دیده در هوا از زمین بیگانه عاشق بر سما

3017. *Gözü hava üzerine muntazır koymuş. Semâya âşık, zemînden bigânedir.*

Böyle bir kimse rûhunun gözünü rûhâniyet havası üzerine muntazır koymuştur. O rûhâniyetin semâsına âşık olan kimse, bu kesif yeryüzüne ve bu hayât-ı hayvâniyyeye yabancısıdır.

چون نه‌د در تو صفت‌های خری صد پرت گر هست بر آخر پری

3018. *Uaktâki sana eşeklik sıfatlarını koyar, eğer senin yüz kanadın olsa ahır tarafına uçarsın.*

"Eşeklik sıfatları"ndan murâd, bol bol yemek, içmek ve uyumak ve muâmele-i cinsiyye ile meşgûl olmaktan kinâyedir; ve "kanat"tan murâd, ulûm-i akliyye ve felsefiyyedir. "Ahır"dan murâd, bu âlem-i kesâfet olan dünyâdır. Ya'nî, ey kimse! Eğer Hak Teâlâ sana eşeklik ve hayvâniyet sıfatları olan bol bol yemek, içmek ve uyumak ve muâmele-i cinsiyye ile meşgûl olmak sıfatlarını koyarsa, ma'nâ âlemine uçmak için kanatlar mesâbesinde olan ulûm-i akliyye ve felsefiyyede mütebahhir olsan bile, o kanatlar ile yine hayvan ahi-

nı mesâbesinde olan bu dünyâ tarafına uçarsın. Nitekim eski Yunan feylesofları zamânındaki bir fâhişeye feylesoflar hakkındaki mütâlaasını sormuşlar. Cevâben demiş ki: "Ben onların ne düşündüklerini bilmem. Fakat şunu bilirim ki: Akşam olunca onlar da herkes gibi bizim kapıyı çalıyorlar."

از بی صورت نیامد موش خوار از خبیثی شد زبون موشخوار

3019. *Sıçan sûretinden dolayı hakîr geldi. Habîsliğinden dolayı sıçan yiyicinin zebûnu oldu.*

"Mûş-hâr", vâsf-ı terkîbî olup, "sıçan yiyici" demektir. Kediden kinâye olur. Ya'nî, sıçan, sûretinden dolayı halkın nazarında hakîr olmamıştır. Belki tabîatinin ve ahlâkının pisliğinden dolayı halkın menfûru ve kedinin zebûnu oldu. Zîrâ sıçan pislikler içinde gezer ve karanlığı sever; ve dolaplarda ve sandıklarda bulduğu elbiseleri keskin dişleriyle keser. Kedinin tab'ı ve ahlâkı bunun hilâfıdır. Dâimâ yalanıp üstünü başını temizler ve yatmak için koklayıp temiz yer arar ve zarar-ı hayvânîsi pek azdır. Bu ihtilâf tabiat ve ahlâktan dolayı sıçanın düşmanıdır.

طعمه جوی و خائن و ظلمت پرست از پئیر و فستق و دوشاب مست

3020. *Tu'me-cûdur ve hâin ve zulmet-peresttir. Peynirden ve fıstıktan ve pekmezden sarhoştur.*

"Tû'me", yemeklik; "tu'me-cû", vâsf-ı terkîbîdir, "yemeklik arayıcı" demek olur. Ya'nî, sıçanın ahlâkı murdâdır. Pis ve temiz her ne olursa, yemeklik arayıcıdır ve zarar verici hâindir ve karanlıkta gezmeyi sever. İnsanın gıdâsı olan peynire ve fıstığa ve pekmeze sarhoşça musallattır.

باز اشتهب را چو باشد نحوی موش ننگ موشان باشد و عار و حوش

3021. *Vaktâki beyaz doğanın sıçan huyu ola, sıçanın ayıbı ve vuhûşun ârı olur.*

"Vuhûş", insandan ürküp kağan yabânî hayvan ma'nâsına olan "vahş" in cem'idir. Ya'nî, vaktâki avcılar indinde sûret i'tibârîyle makbûl olan beyaz renkli doğan kuşunda sıçan huyu olsa, sıçanlardan ve vahşî hayvanlardan daha aşağı olur; ve bu hayvanlar arasında onun vücûdu kusûr ve leke olur.

خوی آن هاروت و ماروت ای پسر چون بگشت و دادشان خوی بشر

3022. *Ey oğul! Vaktâki Hârût ve Mârût'un huyu döndü, onlara beşer huyu verdi.*

Hârût ve Mârût iki meleğin ismidir ki, onlar beşerin emr-i ilâhîye muhâlefetlerini takbîh ettiler ve kendilerinin itâatlerine mağrûr oldular. Hak Teâlâ onları sıfât-ı melekîyyetden sıfât-ı beşerîyyete indirdi. Nitekim bunların kıssası 1. cildin 543 numaralı beytinde mücmelen zikr olunmuştur; ve yine o cildin 3361 ve 3362 ve 5. cildin 620 numaralı beyitlerinde de bunlardan bahis buyurulmuştur.

در چه بابل بیسته سر نگون

در فتادند از لَحْنُ الصَّافُونِ

3023. "*Le-nahnü's-sâffün*"dan *Bâbil* kuyusuna baş aşağıya bağlanmış olarak düştüler.

Bu melekler beşerîyet sıfatıyla âlem-i kesâfete nüzûl ettikten sonra, kendilerinden dahi emr-i ilâhîye muhâlefet sâdır oldu. Haklarında *Ve's-Sâffât Sûre-i şerîfesinde vâkî* 'وَأَنَا لَحْنُ الصَّافُونِ' (Sâffât, 37/165) ya'nî "Biz saf hâlinde bulunan melekleriz" buyurulan melekîyet mertebesinden Bâbil şehrinin kuyusuna baş aşağıya bağlanmış olarak düştüler.

لوح ایشان ساحر و مسحور شد

لوح محفوظ از نظرشان دور شد

3024. *Levh-i mahfûz* onların nazarından uzak oldu. Onların levhi sâhir ve meshûr oldu.

"Levh-i mahfûz", kazâ-yı ilâhînin tafsîlini hâvî olan levh-i kaderdir ki, melekler bu levhe nazaran fa'âliyyette bulunurlar. İşte bu levh-i kader Hârût ve Mârût'un nazarından uzak düştü ve onların levhi bu suver-i kesîfe âlemindeki sihir edici ve sihir edilmiş kimselerin sûretleri oldu. Zîrâ onlar sihir ilminde mâhir idiler. Binâenaleyh nazarıları kendi ilimlerinin dâiresine mahsûr kaldı; ve bu ilim onları levh-i kaderi görmekten ve onun ahkâmını bilmekten hicâba düşürdü. Nitekim sâir efrâd-ı beşerîyye dahi böyledir.

موسى بر عرش و فرعونى مهان

پر همان و سر همان هیکل همان

3025. *Kanat* yine o, baş yine o, heykel yine odur. Bir *Mûsâ* arş üzerinde ve bir *Fir'avn* hakîr olmuştur.

"Per", "kanat" demek olup burada el ve ayak murâd buyurulur. "Mühân", hakîr edilmiş ma'nâsıdır. Ya'nî, velhâsıl, sûrete i'tibâr yoktur; ve i'tibâr o sûretin ma'nâsıdır. Nitekim kol ve kanat ve baş ve heykel ve cisim, Mûsâ (a.s.) ile Fir'avn'da bir olduğu hâlde Mûsâ (a.s.)'ın ma'nâsı ve rûhu arş üzerinde âlî ve Fir'avn'ın ma'nâsı ve rûhu esfel-i sâfilîn olan bu dünyâda hakîr ve zellî olmuştur.

در پی خو باش و با خوشخو نشین خو پذیری روغن گل را بین

3026. *Huy ardınca ol! Güzel huylu ile otur! Gül yağının huy kabûl ediciliğini gör!*

Ey kimse! Mâdemki insan sûret ile değil, ma'nâ ile insan olur ve insanın ma'nâsı da kendinin ahlâkıdır, binâenaleyh ma'nâdan ibâret olan güzel huy tahsili arkasında koş ve güzel huylu olan kâmiller ile otur! Gül yağının, gülün huyu ve ma'nâsı olan güzel kokuyu kabûl ediciliğini gör! Zîrâ tabiat-ı beşeriyye ahlâkı kendisine çeker ve sohbet insanın tab'ına te'sîr eder. Bu sebeble âyet-i kerîmede يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (Tevbe, 9/119) ya'nî "Ey mü'minler! [Allâh'a karşı takvâ sâhibi olunuz ve] sâdıklar ile berâber olunuz!" buyrulur. Şeyh Sadî hazretleri *Gülîstân*'ında bu ma'nâyı şu beyitler ile îzâh buyurmuşlardır:

رسید از دست محبوبی بدستم

گلی خوش بوی در حمام روزی

تو از بوی دلآویز تو مستم

بدو گفتم که مشکى یاعنبری

ولیکن مدتی با گل نشستم

بگفتا من گلی ناچیز بودم

وگر نه من همان خاکم که هستم

کمال همنشین در من اثر کرد

"Bir gün hamâmda güzel kokulu bir kil, bir dostun elinden benim elime erişti. O kile dedim ki: "Misk misin yâhud anber misin? Senin gönül açıcı olan kokundan sarhoşum." Bana cevâben dedi ki: "Ben nâcîz ve kıymetsiz bir çamur idim. Fakat bir müddet gül ile berâber oturdum. Benim musâhibim olan gülün kemâli bana te'sîr etti; ve yoksa ben yine olduğum gibi aynı toprağım."

تا نهد بر گور او دل روی و کف

خاک گور از مرده هم یابد شرف

3027. *Mezârın toprağı da ölüden şeref bulur. Hattâ gönül onun mezârı üzerine güz ve el koyar.*

Mezârın toprağı dahi insân-ı kâmilin sûrette ölmüş görünen cisminin defninden şeref bulur. Hattâ insân-ı kâmilin kadrini ve mertebesini müdrîk olanların gönlü o kâmilin mezârı üzerine teveccüh edip, yüzünü ve elini sürer. Fakat insân-ı kâmilin kadrini ve mertebesini müdrîk olmayanlar ise, hayvan sürüleri gibi geçip giderler. Ba'zı nüshalarda "ez mürde hem" yerine "ez mürd-i Hak" vâkî'dir.

چون مشرف آمد و اقبال ناک خاک از همسایگی جسم پاک

3028. *Toprak pāk olan cismin hem-sâyeliğinden nasıl müşerref ve ikbâl-nâk geldi.*

Ya'nî, o toprak insân-ı kâmilin defninden evvel hiçbir kimsenin teveccüh ettiği bir yer değil iken, bak ki insân-ı kâmilin pāk olan cisminin hem-sâyeliğinden ve komşuluğundan o toprak nasıl müşerref ve ikbâl-nâk oldu!

پس تو هم الجار ثم الدار گو گر دلی داری برو دلدار جو

3029. *Binâenaleyh sen dahi "Evvel komşu, sonra ev!" de! Eğer bir gönül tutarsan, git, dildârı iste!*

Binâenaleyh sen dahi evvelen komşuya bak! Sonra da o komşunun yanında kendine ev ittihâz et! Nitekim hadîs-i şerifte الطريق ثم الدار الرفیق ثم الجار ثم الدار "Evvelen komşu, sonra ev; evvelen refik, sonra yol!" buyurulmuştur. Eğer sende bir insan kalbi var ise, git, gönül tutucu ve mahbûb olan insân-ı kâmilî iste!

سرمه چشم عزیزان می شود خاک او هم سیرت جان می شود

3030. *Onun toprağı dahi cânın sîreti olur. Azîzlerin gözünün sürmesi olur.*

O insân-ı kâmilin bu hayât-ı süriyyesinde tasarrufu olduğu gibi, vefâtından sonra dahi onun toprağı ve kabr-i şerifi onun rûh-ı laîfinin tab'ı ve sîreti üzerine olur. Azîzlerin rûhlarının gözünün sürmesi olur; ve kâmilin kabr-i şeriflerinin ziyâreti yüzünden gözlerine âlem-i gaybın ahvâli münkeşif olur. Nitekim Hâce Muhammed Bahâüddîn Şâh-ı Nakşibend (k.s.) hazretleri buyurmuşlardır ki:

"Bir gece ahvâlimin ibtidâlarında ve cezberimin galebesi esnâsında Bu-hârâ kabirlerinden üç velinin kabrini ziyârete gittim. Her birisinde birer yanar kandil gördüm ve kandillerde yağ ve fitil var. Fakat daha parlak yanmak için fitillerini biraz harekete getirmek lâzım. Diğer bir kabr-i şerifte kibleye müteveccih oturdum O teveccühte kendimden geçtim. Kible tarafından bir büyük kürsü zuhûr etti. Önünde bir yeşil perde var idi. O kürsünün etrâfında birtakım zevât var idi ki, içlerinde Muhammed Baba Semmâsî hazretleri de bulunuyor idi. Bunların bu âlemden intikâl etmiş zevât olduklarını anladım. O cemâatten birisi kürsü üstündeki zâtın Abdülhâlık Gucdüvânî (k.s.) hazretleri olduğunu söyledi. Önünden perdeyi kaldırdılar. Nûrânî bir pîr olduğunu gör-

düm. Selâm verdim, selâmımı aldı. Ondan sonra bana sülûkün bidâyetine ve vasatına ve nihâyetine âid olan birçok beyânâtta bulundu ve buyurdu ki: "Kabirlerde gördüğün kandiller şuna işârettir ki: Senin bu tarîka isti'dâd ve kabiliyetin vardır. Fakat parlamak ve esrâr zuhûra gelmek için isti'dâd fitilini harekete getirmek lâzımdır. Bunlardan başka bana birçok vesâyâda bulundular" (*Nefahâtü'l-Üns*'ten).

Velhâsıl insân-ı kâmilin kabr-i şerîfine teveccühden sûri ve ma'nevî büyük istifâdeler hâsıl olur.

به ز صد احيا بنفع و انتشار

ای بسا در گور خفته خاک وار

3031. Ey ne çok toprak gibi mezârdâ yatmış vardır. Nef'de ve intişârda yüz diriden iyidir.

"İntişâr", dağılmak ve yayılmak demektir. Burada tasarrufun yayılması ve nâfiz olması demek olur. Ba'zı nüshalarda "ibtîşâr" vâki'dir, "müjdelemek" ma'nâsınadır. Ya'nî, birçok kâmiller vardır ki onlar, kabr-i şeriflerinde sâkin ve sâkit bir hâlde yatmışlardır. Fakat fâide vermek ve tasarrufları her tarafa yayılıp nâfiz olmakta yeryüzünde dönüp dolaşan dinlerden daha iyidirler. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mezkûr olan şu vak'a bu hâlin şahididir:

"Hz. Hudâvendigâr'ın irtihâllerinden sonra Şehzâde Keygâtu Aksaray'a gelip ümerâ ve Etrâk'î da'vet için Konya'ya elçi gönderdi. Arnavudlar'dan birkaç kimse küstahlık edip elçiyi öldürdüler. Bu hâli Keygatu işittikde öfkeleniş bütün askerlerinin Konya'ya giderek şehri muhâsara etmelerini ve feth ettikleri vakit ahâlisini katl edip yağma ile meşgûl olmalarını emr etti. O esnâda kendi umerâsından hiçbirisi öfkesinin def'ine muvaffak olamayıp, bizzat ümerâ işi cereyân-ı tabîisine bıraktılar. Konya ahâlisinin havâssı ve avâmı hep o fitnenin vukû'undan müteessir oldular. Hz. Mevlânâ efendimize sığınmaktan başka kurtuluş çâresini göremeyip, hepsi türbe-i şerîfe giderek ağladılar ve yalvardılar. Keygatu ahâlîye muvâsalat ettikde gece Hz. Hudâvendigâr'ı rû'yâsında gördü. O sûrette ki, azîm heybet ile kubbe-i şeriflerinden dışarıya çıkıp şehrin kenarına gelerek sanklarını çözdüler ve şehrin etrâfına dolayıp düğümlediler. Sonra Keygatu'nun yanına gelip parmaklarıyla mûmâileyhin boğazını sıkarak: "Ey Türk! Ey Türk! Bu fikir ve hareketten vazgeç! Yoksa cânını kurtaramazsın!" buyurdular. Keygatu uyanıp ümerâsını ve mukarreblerini çağırdı. Bunlar huzûruna gittikleri vakit, onu korkmuş ve titrer bir hâlde buldular. Sebebin sorduklarında rû'yâsını söyledi. Mukarrebler hep

bir ağızdan dediler ki: "Biz bu ma'nâyı düşünüyor, velâkin korkumuz sebebiyle söyleyemiyor idik." Ondan sonra Keygatu askerlerin geri dönmelerini emr etti. Gündüz olunca da bizzât türbe-i mutahharanın ziyâretine gidip birçok kurbânlar kesti. Türbe-i şerîfe mürettebâtına birçok sadakalar verdi."

İmdi, evliyâ-yı Hakk'ın mekâbirine vâki' olan teveccüh ve istimdâdın böyle müessir neticeleri zâhir olursa, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Ravza-i mutahharalarına hulûs-i kalb ile teveccüh ve istimdâdın ne derece nef' ve fâidesi olacağı tasavvur olunsun!

سایه برده او و خاکش سایه مند صد هزاران زنده در سایه ویند

3032. *O sâyeyi götürmüş ve onun toprağı sâye gibidir. Yüz binlerce diri onun sâyesindedirler.*

Ya'nî, o kâmil lutf-ı Hakk'ın sâyesi olan cism-i şerifini âhirete götürmüş ve âlem-i sûrette onun kabri ve toprağı kalmıştır; ve o toprak ise yine sâye sâhibidir. Birçok diriler onun sâyesindedirler; ve sıkıldıkları zaman halk o kâmilin kabri-i şerifine ilticâ edip onun tasarruf-ı ma'nevîsi ile o sıkıntılardan hâlâs olurlar.

Ba'zı nüshalarda birinci mısra'da "sâye burde" yerine "sâye bûd" yazılmıştır. Bu nüshaya göre beytin tercümesi "O sâye idi, onun toprağı dahi sâye sâhibidir. Yüz binlerce diri onun sâyesindedirler" sûretinde olur. Ya'nî, o kâmilin cism-i şerifi hayât-ı dünyeviyyesinde Hakk'ın bir lutfu ve sâyesi idi. Âlem-i âhirete intikâlından sonra da toprağı ve kabri-i şerifi sâyelidir ve lutf-ı Hakk'ın mahall-i zuhûrudur. Birçok diriler onun sâyesindedirler. Nitekim Hz. Pîr efendimizin kabri-i şerifi sâyesinde şimdiki hâlde dahi ma'nen ve mâddeten sâyebân olanlar vardır. Gerçi ehl-i sûret olan münkirler onların türbe-i şeriflerini de kendi mezârlarına kıyâs edip "Ölmüşlerin kabirlerini ziyârette hiçbir fâide yoktur" derler ise de, bu hüküm onların cehle müstenid olan vehim ve hayâllerinden münbaistir. Enbiyâ ve evliyâ hazarâtının mekâbir-i şerifleri ehl-i gaflet mezârlarına kıyâs olunmaz. Zîrâ Resûl-i Ekrem Efendimiz *يا نبي من زار قبري بعد وفاتي فكنما زارني في حياتي* "Vefâtından sonra benim kabrimi ziyâret eden kimse, beni hayatımda ziyâret etmiş gibidir" buyurmuşlardır.

داستان آن مرد که وظیفه داشت از محتسب تبریز و وامها کرده بود بر امید آن وظیفه

و او را خبر نی از وفات او، الحاصل از هیچ زنده وام او گزارده نشد الا

از محتسب متوفی گزارده شد چنانکه گفته اند

لَيْسَ مِنْ مَاتَ فَاسْتَرَّاحَ بَيْتٍ إِنَّمَا الْمَيِّتُ مَيِّتُ الْأَحْيَاءِ

O adamın hikâyesidir ki, Tebrîz'in muhtesibinden vazife tutardı; ve o vazife üzerine borç etmiş idi; ve onun vefâtından onun haberi yok idi.

Elhâsıl, hiçbir diriden onun borcu ödenmiş olmadı. Ancak müteveffâ olan muhtesibden ödenmiş oldu. Nitekim demişlerdir:

"Ölüp istirahat eden kimse ölü değildir. Ölü ancak dirilerin ölüsüdür."

"Muhtesib", eskiden bir şehirde halkın intizâm-ı muâmelâtına bakan ve alım satım gibi işlerde su'-i isti'mâlâtı men' eden bir me'mûrdur ki, ona "ihtisâb ağası" derlerdi. Zamânımızda zâbıtâ-i belediye me'mûru demek olur. "Vazife", burada "aylık ve maâş" ma'nâsındır. "Meyt", "ölü" ma'nâsına olan "meyyit" kelimesinin muhaffesidir. Ya'nî, Tebrîz şehrinin ihtisâb ağası bir adama aylık bağlamış idi ve o adam dahi bu aylığı karşılık tutarak ba'zı kimselere borçlar etmiş idi. Fakat o ihtisâb ağası vefât etmiş ve bu adamın dahi onun vefâtından haberi olmamış idi. Bu sebeble o adamın aylığı kesildi. Diri olan zenginlerin hiçbirisinden borçlarını ödemek husûsunda yardım göremedi. Onun borçlarını ödeyen yine o ölen muhtesib oldu. Nitekim Hakîm Senâî hazretleri bir beyt-i şerifinde şöyle buyururlar:

"Sûrî ölümle ölüp rûhu âlem-i bekâda râhat eden kimse ölü değildir. Ölü ancak bu âlem-i sûrette hayât-ı hayvâniyye ile yaşayıp hayât-ı ma'neviyye-den bî-haber olan kimsedir."

Hız. Pîr Efendimiz dahi Dîvân-ı Kebîr'lerindeki bir beyitte bu ma'nâyı işâretle şöyle buyururlar:

ای مردۀ ناداده جان

ای خفته رفته دوان

ای دل دمی بیدار شد

برخیز رفته کاروان

"Ey gaflet uykusuna yatıp koşarak gitmiş olan kimse! Ey cânını vermemiş olan ölü! Kalk, ehl-i hakikat kervânı gitmiştir. Ey kalb sâhibi olan insan! Bir dem olsun uyan!"

آن یکی درویش ز اطراف دیار جانب تبریز آمد وامدار
3033. *O bir fakîr etrâf-ı diyârdan borçlu olarak Tebrîz tarafına geldi.*

نه هزارش وام بود از زر مگر بود در تبریز بدر الدین عمر
3034. *Meğer onun dokuz bin altın borcu var idi. Tebrîz'de Bedreddîn Ömer var idi.*

Meğer o fakîrin dokuz bin altın borcu var idi. Tebrîz şehrinde de Bedreddîn Ömer isminde bir zât var idi.

محتسب بود او بدل بحر آمده هر سر مویش یکی حاتم کده
3035. *Muhtesib idi. Gönülde deryâ gelmiş, onun her kılının ucu Hâtem-kede idi.*

"Muhtesib", şehrin zâbıta-i belediye me'mûru. "Hâtem", evlâd-ı Arab'dan cömerdlük ile meşhûr bir zâtın ismidir. "Kede", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "hâne ve mahal" ma'nâsınadır. "Hâtem-kede", Hâtem'in hânesi ve mahalli demek olur. Ya'nî, Tebrîz şehrinde bulunan Bedreddîn Ömer o şehrin muhtesibi idi. Onun gönül deryâ gibi geniş ve onun her kılının ucu cömerdlük ve sehâvet husûsunda bir Hâtem'in oturduğu hâne ve mahal idi. Ba'zı nüshalarda "kede" yerine "şude" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Onun her bir kılının ucu bir Hâtem olmuş idi" demek olur.

حاتم ار بودی گدای او شدی سر نهادی خاک پای او شدی
3036. *Eğer Hâtem olaydı, onun dilencisi olurdu. Onun ayağının toprağına baş koyardı.*

Eğer Hâtem, Bedreddîn Ömer zamânında hayatta olaydı, sehâvette onun kapısının dilencisi olur ve cömerdlük dilenir ve onun ayağının toprağına baş koyup kemâl-i hürmetinden dolayı yüzünü gözünü sürerdi.

گر بدادی تشنه را آب زلال در کرم شرمند بودی زان نوال
3037. *Eğer susamışa tatlı su vere idi, o ihsândan keremde utanıcı olurdu.*

Bedreddîn Ömer'in sehâveti bir derecede idi ki, meselâ bir susamışa tatlı ve latîf bir su vermiş olsa idi, o ihsânından dolayı, yaptığı keremde utanıcı olur ve "Ben bu muhtâca bir hizmet ve iyilik yapamadım" diye vicdânen hicâb duyardı.

بود اندر همتش نالایقی

ور بکردی ذره را مشرقی

3038. *Ve eğer bir zerreyi maşrık ede idi, onun himmetinde bir lâıyiksız idi.*

Ve eğer bir zerreyi maşrık ve güneşlik mahall-i tulû'u hâline getirmiş olsa idi, bu hizmet onun yüksek himmetinin yanında bir lâıyiksız iş görünürdü ve "Lâıyıklı bir hizmet edemedim" der idi.

کو غریبان را بدی خویش و نسیب

بر امید او بیامد آن غریب

3039. *O garîb onun ümîdi üzerine geldi. Zîrâ garîblere karîb ve nesîb idi.*

O borçlu olan garîb o muhtesibin keremi ümîdi üzerine Tebrîz şehrine geldi. Zîrâ o muhtesib böyle garîblere yakın ve sâhib-i nisbet idi. Ba'zı nüshalarda "nesîb" yerine "hasîb" ve "habîb" vâkı'dır.

وام بی حد از عطایش توخته

با درش بود آن غریب آموخته

3040. *O garîb onun kapısı ile bildik idi. Onun atâsından hadsiz borcu ödenmiş idi.*

"Tûhte", "tûhten" masdarının ism-i mef'ûlûdür ve bu masdarın müteaddid ma'naları vardır. Burada "ödenmek ve edâ edilmek" ma'nâsındır. Ya'nî, o borçlu garîb muhtesibin keremini evvelden dahi bilir idi. Zîrâ onun atâsı ve ihsânı yüzünden birçok borçları ödenmiş ve edâ edilmiş idi.

که ببخششهاش واثق بود مرد

هم پیش آن کریم او وام کرد

3041. *Yine o kerûmin i'timâdı ile borç etti. Zîrâ onun bahşîşlerine vâsık idi.*

"Püşt", "arka" demektir. Burada "penâh ve i'timâd"dan kinâyedir. "Vâsık", "i'timâd edici" demektir. Ya'nî, o fakir o kerâmın keremine dayanarak yine borç etti. Zîrâ o fakir adam o muhtesibin bahşîşlerine ve atâlarına i'timâd edici ve dayanıcı idi.

بر امید قلمز اکرام خو

لاابالی گشته زو و وام جو

3042. *Ondan dolayı ikrâm huylu kulzûmün ümîdi üzerine lâübâlî ve borç edici olmuş idi.*

"Kulzûm" ve "kulzem", "deniz ve suyu ve suyu çok kuyu ve Bahr-i Ahmer, "Şâb Denizi" ma'nâlarıdır. Burada mutlakan deniz ma'nâsı münâsibdir. Gıyâsü'l-Lügât'ın beyânına göre "kulzûm", "bir şeyi yutmak" ma'nâsına

olan "kulzûme"den me'hûzdür. Deniz gâyet derin olduğu için "kulzûm" demişlerdir.

Ya'nî, evvelce birçok borcu ödenmiş olmasından dolayı ikrâm huylu olan kerem deryâsı muhtesibin bahşişleri ümîdi üzerine, o fakîr çekinmeksizin borç edici olmuş idi.

وام داران رو ترش او شاد کام همچو گل خندان ازان روض الکرام

3043. *Borçlular ekşi yüzzlü, o şâd-kâm, kerîmlerin bahçelerinden gül gibi han-dân idi.*

"Şâd-kâm", sıfat mevsûfdan evvel zıkr olunmak sûretiyle yapılmış vasf-ı terkîbîdir. "Mesrûr" demektir. "Ravz", bahçe ma'nâsına olan "ravza"nın cem'idir. "Kirâm", "kerîm"nin cem'idir. Ya'nî, borçlular "borcumu ödeyemedim" diye mağmûn ve ekşi yüzzlü olurlar. O fakîr ise mesrûr idi. Kerîmlerin bahçelerinden açılmış gül gibi gülücü idi.

گرم شد پشتش ز خورشید عرب چه غمستش از سبّال بو لهب

3044. *Onun arkası Arab güneşinden sıcak oldu. Ebû Leheb'in bıyıklarından ona ne gam vardır?*

"Sibâl", "bıyık" ma'nâsına olan "seblet"nin cem'idir. Kibir ve gurûr ve nahvetten kinâye olur. Hind şârihlerinden Abdülvâhid bu beytin şerhinde şöyle buyurur: "Arka sıcak olmak, âsûde ve hoş olmaktan kinâyedir. "Hurşîd-i Arab", Server-i âlem cenâb-ı Peygamber Efendimiz'in zât-ı şerifinden kinâyedir; ve "borç" Resûl-i Ekrem Efendimiz'e eziyet ve cefâ eden Ebû Leheb'e teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, o garîb, muhtesibden âsûde ve râhat oldu. Binâenaleyh ona borçtan gam yoktur. Ve bu beyitte "Bir kimse Server-i mevcûdât Efendimiz'in zât-ı pâkinden hoş-vakit olursa, Ebû Leheb mesâbesinde olan kimselerin tekebbüründen ve eziyetinden o kimseye gam yoktur" ma'nâsı murâd buyurulur.

چون که دارد عهد و پیوند سحاب کی دریغ آید ز سقّایانش آب

3045. *Mâdemki bulutun ahdini ve ittisâlini tutar, ona sakkâlardan suyu esir-gemek ne vakit gelir?*

"Sakkâ", "halka su veren" kimseye derler. Türkçe'de "saka" dedikleri kimsedir. "Bulut"tan murâd, hakikat-i muhammediyyedir. Zîrâ hakikat-i

muhammediyye vücûd-i mutlak-ı Hak ile vücûd-i izâfî-i halka arasında berzah-ı azîmdir. Vücûd-i hakîkîden nâzil olan atâyâ-yı zâtîyye ve esmâîyye hakikat-i muhammediyye vâsıtasıyla tevzî olunur. "Sakkâlar"dan murâd, halka ulûm-i ledünniyye sulanmı tevzî eden insân-ı kâmillerdir. Ya'nî, hakikat-i muhammediyyeye ahdi ve ittisâli olan kutb-ı zamân o hakikatten aldığı ulûm-i ledünniyye suyunu, diğer insân-ı kâmillere tevzî etmekten, esirger mi? Nitekim bu *Mesnevî-i Şerif* lutf-ı Hak ile o hakikatten alınan ulûm-i ledünniyye ve maârif ve esrâr-ı ilâhiyyedir ki, kutb-ı zamân olan Hz. Mevlânâ efendimiz havâss-ı evliyâyâ ve avâmm-ı mü'minîne ibzâl buyurmuşlardır.

ساحران واقف از دست خدا کی نهند این دست و پا را دست و پا

3046. *Hudâ'nın destinden âgâh olan sâhirler, ne vakit bu ele ve ayağa el ve ayak koyarlar?*

"Dest", "kudret" ma'nâsınadır. Ya'nî, vaktâki Fir'avn'ın sihirbâzları Hakk'ın kudret elinden ve âlem-i sûrette ancak Hakk'ın tasarrufundan âgâh oldular, artık bu âlem-i kudrette cisimlerde olan ele ve ayağa, el ve ayak adını koymadılar. Fir'avn onların Mûsâ (a.s.)a tâbî olduklarına öfkelenip *لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ* (A'râf, 7/24) ya'nî "Ben elbette sizin ellerinizi ve ayaklarınızı keşerim!" diye tehdîd ettiği vakit *لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنا مُقْبِلُونَ* (Şuarâ, 26/50) ya'nî "Zarar yoktur, biz Rabbimize münkalib oluruz" diye cevâb verdiler ve elsiz, ayaksız kalacaklarından korkmadılar. Zîrâ bildiler ki, Hakk'ın dest-i kudreti onların rûhlanna bu zâhiri elden ve ayaktan başka eller ve ayaklar verir.

روبهی که هست زان-شیران پشت بشکند کله پلنگان را بمشت

3047. *Bir tilki ki, ona arslanlardan arka vardır, kaplanların kellesini yumruk ile kırar.*

"Tilki"den murâd, kudret-i ma'neviyyesi ve rûhâniyyesi olmayan zayıf kimsedir. "Arslan"dan murâd, kudret-i ma'neviyye ve rûhâniyye sâhibi olan insân-ı kâmillerdir. "Kapanlar"dan murâd, tasarruf-ı sûrî sâhibi olan kimselerdir. Ya'nî, kudret-i rûhâniyyeden ârî ve zayıf kimseye ma'nâ âleminin arslanları olan kâmiller muzâheret ve yardım ettiği vakit o zayıf kimse, tasarruf-ı sûrî sâhiblerinin bir yumrukla başını kırar.

آمدن جعفر رضی الله عنه بگرفتن قلعه بنتهای و مشورت کردن ملک آن قلعه
با وزیر در دفع او و گفتن آن وزیر ملک را که زنهار تسلیم کن و از چهل تهور
مکن که این مرد مؤیدست و از حق جمعیت عظیم دارد در جان خویش

Ca'fer (r.a.)'ın yalnızlık ile kal'ayı zabt etmeye gelmesi ve o
kal'anın pâdişâhı onun def'i husûsunda vezîr ile meşveret etmesi
ve o vezîrin pâdişâha: "Sakın ha! Teslîm et ve cehilden dolayı
tehevvür etme! Zîrâ bu adam müeyyedir ve Hak'tan kendi
cânibinde cem'iyet-i azîm tutar" diye söylemesi

چونکه جعفر رفت سوی قلعهٔ کام خشکش جرعهٔ

3048. *Uaktâki Ca'fer bir kal'a tarafına gitti. Kal'a onun kuru olan ağızı
önünde bir cur'a idi.*

Ca'fer (r.a.) İmâm Âlî (k.A.v.) efendimizin büyük kardeşidir. 2. cildin
3556 numaralı جعفر طیارا پر جاریه است. جعفر طرار را پر عاریه است [ya'nî "Ca'fer-i
Tayyâr için kanat câriyedir; Ca'fer-i tarrâr için kanat âriyettir"] beytinde be-
yân buyurulduğu üzere lakab-ı şerifleri "Tayyâr"dır. Bu bâbdaki ma'lûmât o
beytin izâhında geçti. "Kâm", kâf-ı Arabî ile "ağız" ma'nâsına geldiğine gö-
re, izâhan ma'nâ şöyle olur: Vaktâki Ca'fer-i Tayyâr (r.a.) yalnızca bir kal'ayı
zabt etmeye gitti. Zîrâ kal'a onun önünde bir yudum su mesâbesinde idi.

Ba'zı nüshalarda "gâm", "adım" ma'nâsına olan kâf-ı Fârisî iledir. Ve
"huşk" yerine "hoş" ma'nâsına olan "hunk" vâki'dir; ve "Cur'a", Kûfe ile Hî-
ra arasında bir merhalenin adıdır. Bu sûrette izâhan ma'nâ şöyle olur: Hz.
Ca'fer bir kal'ayı yalnızca zabtetmeye gitti. Zîrâ kal'a onun hoş ve latîf olan
adımının önünde bir merhale mesâbesinde idi.

یک سواره تاخت تا قلعه بکر تا در قلعه بیستند از حذر

3049. *Bir süvârî olarak hamle ile kal'aya hadar koştı. Hattâ hazerden dola-
yı kal'anın kapısını bağladılar.*

"Süvâr", "binmiş ve râkib olan", ["süvâre"] âhirindeki "hâ", mikdâr içindir. "Yek süvâre", "bir binici mikdâr" demek olur ki, "yalnız başına bir süvârî olarak" ma'nâsına gelir. "Kerr", "hamle etmek" demektir. Ya'nî, Cenâb-ı Ca'fer tek başına bir ata binip hücum ve hamle ile kal'a'ya kadar koştu. Hat-tâ onun böyle tek başına hücumunu gören kal'a halkı hazerden dolayı kal'a kapısını da kapadılar.

زهره نه کس را که پیش آید بجنگ اهل کشتی را چه زهره با نهنگ

3050. *Kimsenin cesâreti yok ki cenk ile öne gelsin! Gemi ehlinin timsah ile ne*
[3031] *cesâreti vardır?*

"Zehre", öd, cesâret ve şecâat ve tâkat ma'nâlarına gelir. Ya'nî, kal'a eh-linden onunla cenk ve harb etmek için dışarıya çıkmaya kimsenin cesâreti ol-madı. Meselâ denizde bir büyük timsah çıksa, geminin içindeki yolculardan bu timsaha karşı bir kimsenin cesâreti olur mu?

روی آورد آن ملک سوی وزیر که چه چاره ست اندرین وقت ای مشیر

3051. *O pâdişâh vezîr tarafına yüz getirdi. Dedi ki: "Ey müşîr! Bu vakitte*
çâre nedir?"

Ya'nî, kal'anın hükümdân vezîrine dönüp dedi ki: "Ey müşâvirim! Şimdi bu muhâribeye karşı çâre nedir ve ne yolda hareket edelim?"

گفت آنکه ترک گوئی کبر و فن پیش او آیی بشمشیر و کفن

3052. *Dedi: "Odur ki, kibri ve fenni terk edesin, onun önüne kılıç ve kefen*
ile gelesin!"

"Terk güften", "terk etmek" ma'nâsındır. "Kılıç ve kefen ile gelmek", em-re itâat etmekten kinâyedir. Vezîr pâdişâha cevâben dedi ki: "Pâdişâhlık kib-rini ve azametini ve harb etmek fen ve hünerini terk edesin ve o muhâribin huzûruna "Emrine itâat ettim!" diye gelesin!

گفت آخر نی یکی مردیست فرد گفت منگر خوار در فردی مرد

3053. *Dedi: "Nihâyet bu bir tek adam değil midir?" Dedi: "Adamın tekli-*
ğine hakîr bakma!"

Pâdişâh vezîre cevâben dedi: "Bu bizim ile harb etmeye gelen nihâyet bir tek ve yalnız başına bir adam değil midir? Bu kadar askerimiz olduğu hâlde,

bu bir adama nasıl boyun eğelim?" Vezîr pâdişâha cevâben dedi ki: "Ey şâh! Sen adamın sûret-i zâhiresine bakma ve onun teklîğini ve yalnızlığını hor ve hakîr görme!"

چشم بگشا قلعه را بگر نگر همچو سیمابست لرزان پیش او

3054. "Gözünü aç! Kal'aya iyi bak! Onun önünde cıva gibi titreyicidir."

"Ey şâh! Zâhir gözünü kapa da, ma'nâ ve akul gözünü aç ve bu göz ile kal'aya iyi bak! O kal'anın ehli onun himmeti önünde cıva gibi titreyici bir hâlde olduğunu gör!" "Kal'a"dan murâd, mecâz tarîkıyla kal'a ehlidir.

شسته در زین آنچنان محکم پیست گویا شرقی و غربی با پیست

3055. "Eyer üzerinde oturmuş öyle sâbit-kademdir. Gûyâ şarkî ve garbî onunla berâberdir."

"Zeyn", at eyeri. "Şeste", "nişesten"in muhaffefidir. Ya'nî, "O seçî" olan zât atın eyeri üzerinde öyle sâbit-kadem bir hâlde oturmuştur ki, gûyâ şarka ve garba mensûb olan halk onunla berâberdir ve onunla müttehiden harekete müheyyâ bir hâledirler."

چند کس همچون فدایی تاختند خویشان را پیش او انداختند

3056. Birkaç kimse fedâî gibi koştular. Kendilerini onun önüne attılar.

Meydâna atılan kimseler zâhirde fedâî oldukları hade beyt-i şerifte "fedâî gibi" buyurulmasındaki işâret budur ki: Hakikî fedâîlik Hak yolunda olan fedâîliktir. Onların fedâîliği ise, Hak yolunda değil, nefsin kibir ve nahveti uğrunda idi ve bu fedâîlikleri zâhirde Hak yolunun fedâîliklerine benzedi.

هر یکی را او بگریزی در فگد سر نگونسار اندر آفدام سَند

3057. O her birini bir topuz ile atın ayaklarına baş aşığı düşürdü.

داده بودش صنع حق جمعیتی که همی زد يك تنه بر امتی

3058. Hakk'ın sun'u ona bir cem'iyet vermiş idi ki, yalnız başına bir ümmet üzerine vururdu.

Hakk'ın sun'u ve fillî Hz. Ca'fer'in kalb-i şerifine bütün kuvâ-yı zâhire ve bâtunesini cem' etmek hâssasını vermiş idi. Bu cem'iyet sebebiyle yalnız başına br ümmet ve kavm üzerine hücum etti.

چشم من چون دید روی آن قباد کثرت اعداد از چشم فتاد

3059. *Uaktâki benim gözüm o kubâdın yüzünü gördü, adedlerin çokluğu gözümünden düştü.*

Bu beyt-i şerif Hz. Pîr efendimiz tarafından dır. Vezîr tarafından olmak da câizdir. Ya'nî, vaktâki basîret gözüm o büyük şâh olan Hz. Ca'fer'in iç yüzünü gördü, cismânî olan adedlerin çokluğu gözümünden düştü ve bu çokluğun kıymeti kalmadı. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 2. faslında şöyle buyururlar:

"Halkın bu ta'dâdî fitnedir. Meselâ halkın "Bu birdir ve onlar yüzdür" ya'nî velîye birdir ve halk-ı kesîre yüz bindir demeleri fitne-i azîmedir. وَمَا جَعَلْنَا عَدَّتَهُمْ (Müddessir, 74/31) [ya'nî "Biz onların mîkdârını ancak bir fitne kıldık."] Hangi yüz, hangi elli, hangi altmış veyâ yüz binden bahs ediyorsun? Sen şimdi, o halk-ı kesîre altmış veyâ yüz veyâ bin diyorsun ve velîye bir? Halbuki onlar hiçbir; ve bu, bin ve yüz binlerce bindir. يا'nî قَلِيلٌ إِذَا عَدُوا كَثِيرٌ اِذَا شَدُوا "Sayılınca azdır, fakat kuvvet ve mukâvemete gelince çoktur." ... ilh."

اختران بسیار و خورشید ار یکبست پیش او بنیاد ایشان مند کیست

3060. *Güneş bir ise de yıldızlar çoktur. Onun önünde onların bünyâdî parça parça olucudur.*

"Mündik", "indikâk" masdarından ism-i fâildir. Sülâsîsi, "vurmak ve dökmek ve parça parça etmek" ma'nâsına olan "dekk" masdandır. "Güneş"ten murâd, cem'iyet-i esmâiyeyi hâiz olan insân-ı kâmilîdir; ve "yıldızlar"dan murâd, esmâ-i müteferrikanın zâhiri olan insanlardır. Ya'nî, güneş doğduğu vakit yıldızların ziyâsı kaybolduğu gibi, insân-ı kâmilin kudret-i tasarrufu zâhir olduğu vakit, sair insanların vesâit-i tabîiye ile olanı tasarrufâtı muattal olur.

گر هزاران موش پیش آرند سر گربه را نی ترس باشد نی حذر

3061. *Eğer binlerce sıçan öne baş getirseler, kediye ne korku olur, ne çekinme!*

Meselâ binlerce sıçan meydâna çıksalar kedi onlardan ne çekinir, ne de korkar.

کی به پیش آیند موشان ای فلان نیست جمعیت درون جانسان

3062. *Ey filân! Sıçanlar ne vakit öne gelirler? Onların cânının içinde cem'iyet yoktur.*

Ey filân kimse! Sıçanlarda cesâret olmadığından meydâna çıkamazlar. Zîrâ onların cânının içinde cem'iyet ve itihâd yoktur. Her birisi mazhar olduğu ism-i mutasarrıfın îcâbı olarak kendi nefsinin ve varlığının kaydındadır. Nitekim sûre-i Haşr'da münkirler hakkında تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى (Haşr, 59/14) ya'nî "Ey Resûlüm! Sen onları müctemi' ve müttehid zannedersin, halbuki onların kalbleri müteferriktir" buyrulur.

هست جمعیت بصورتها فشار جمع معنی خواه هین از کردگار

3063. Sûretlerde olan cem'iyet beyhüdedir. Âgâh ol! Kirdigâr'ın ma'nâ cem'iyetini iste.

"Fütâd", "herze ve beyhûde". "Kirdigâr", fâil-i hakîkî olan Hakk'ın ism-i şerîfidir. Ya'nî, kalblerde itihâd olmadıktan sonra, sûretlerde olan cem'iyet ve topluluk beyhüdedir ve boştur. Âgâh ol! Fâil-i hakîkîden ma'nâ ve rûh cem'iyetini ve topluluğunu iste!

نیست جمعیت ز بسیاری جسم جسم را بر باد قائم دان چو اسم

3064. Cem'iyet cisimlerin çokluğundan değildir. Cismi isim gibi hava üzerinde kâim bil!

Ya'nî, birçok şahısların bir yerde toplanması her ne kadar zâhirde bir cem'iyet görünür ise de, kalblerinde itihâd bulunmadığı vakit, o cem'iyet hakîkî bir cem'iyet değildir. Zîrâ cisimler, isimler ve lakablar gibidir; ve isimler harf ü savt makûlesinden ve harf ü savt ise hakîkatte nefes ve havâ üzerinde de kâim olup sebâtı yoktur. İşte cisimler de isimler gibi böyle sebâtsızdır.

در دل موش ار بدی جمعیتی جمع گشتی چند موش از حمیتی

3065. Eğer sıçanın kalbinde bir cem'iyet olaydı, bu kadar sıçan hamiyetten dolayı cem' olurdu.

"Hamıyyet", "gazab etmek ve âr tutmak" ma'nâsıdır. Ve "hımye", "perhîz ve muhâfaza" ma'nâsıdır. Evvelki ma'nâya göre "hamyet", beyt-i şerifte zarûret-i vezn için şeddesiz telaffuz olunur; ve ikinci ma'nâya göre te-kellûfsüz bir kâfiye olur. Ya'nî, sıçanların kalbinde bir cem'iyet ve itihâd olaydı, bu kadar sıçan bir yere toplandığı vakit, kediye karşı öfkelerinden ve gayretlerinden veyâhud nefislerini muhâfazadan dolayı müttehiden ve müc-temian hareket ederler idi.

بر زدندی چون فدائی حملة خویش را بر گربه بی مهله

3066. *Bir fedâi gibi bir hamle edip kendilerini bir mühletsiz kedi üzerine vururlar idi.*

Ya'nî, sıçanların kalblerinde bir fedâi gibi cem'iyet ve ittihâd olaydı, kendilerini bir mühlet vermeksizin hemen kedi üzerine bir hamle edip çarparlar idi.

آن یکی چشمش بکندی از ضراب و آن دگر گوشش دریدی هم بناب

3067. *O birisi mudârebeden onun gözünü koparırdı; ve o diğeri dişi ile de onun kulağını yırtar idi.*

"Dırâb", müfâale bâbının masdârı olup, "vuruşmak ve dövüşmek ve mudârebe" demektir. "Nâb", dört ön dişleri ve büyük diş ma'nâlarıdır. Ya'nî, sıçanlar müttehiden hücum edip kimisi kedinin gözünü çıkarır ve kimisi de kulağını yırtar idi.

وان دگر سوراخ کردی پهلوش از جماعت گم شدی بیرون شوش

3068. *Ve o diğeri onun yanını deler idi. Cemâatten onun "bîrûn-şev!" i kaybolurdu.*

"Bîrûn-şev", "hâric ol ve dışarı çık!" ma'nâsına olup "def' ol!" diye kovmaktan kinâye olur. Ya'nî, kediye hücum eden sıçanlardan diğeri de kedinin yanını ısırıp deler idi ve o kedinin sıçanların cem'iyetine karşı "def' olun!" diye onları kovması kaybolur ve hükmü kalmaz idi.

لیک جمعیت ندارد جان موش بجهد از جانش بیانگ گربه هوش

3069. *Fakat sıçanın cânı cem'iyet tutmaz. Kedinin sesi ile onun cânından aklıl sıçrar.*

Fakat her bir sıçanın rûh-ı hayvânîsinde cem'iyet ve ittihâd kuvveti yoktur. Kedinin sesini duyduğu gibi onun rûhunda kendisine göre olan aklı ve tedbiri sıçrayıp gider.

خشک گردد موش زان گربه عیار گر بود اعداد موشان صد هزار

3070. *Eğer sıçanların adedleri yüz bin olsa, ayyâr olan kediden sıçan kuru olur.*
[3051]

"Ayyâr", "çok gidip gelen ve çok hareket eden" ma'nâsındır (Münteha-bü'l-Lügâ). Zarûret-i veznden dolayı şeddesiz telaffuz olunur. Ya'nî, sıçan-

ların adedi ne kadar çok olursa olsun, hareketi çok olan kediyi görünce, o sıçanların cümlesi kupkuru ve cansız ve münce mid bir hâle gelirler.

از رمة آتبه چه غم قصاب را انبهي هس چه بندد خواب را

3071. *Kalabalık sürüden kasaba ne gam vardır? Aklın kalabalığı uykuyu nasıl bağlar?*

"Enbüh", "kalabalık ve kesret ve çokluk" ma'nâsına olan "enbüh" kelimesinin muhaffesidir. Ya'nî, kalabalık ve çokluk olan koyun sürüsünden kasabın korkusu ve gamı olur mu? Ve kezâ aklın birçok düşünceleri ve fikirleri olur. Cisme uyku galebe ettiği vakit dimâğ bî-tâb olup o fikirler ve düşünceler cisme müstevlî olan uykuya mâni' olamaz. Zîrâ kasab koyun sürüsüne ve uyku akla ve fikre gâlibdir.

مالك الملكست جمعيت دهد شير را تا بر گله گوران جهد

3072. *Mâlikü'l-mülk'tür. Arslana cem'iyet verir, hattâ yaban öküzü sürüsüne sığar.*

"Gele", hayvan sürüsü; "gûr", yaban eşiği ve yaban öküzü ma'nâsındır. Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri mülkün mâlikî ve sâhibidir. Arslana bir cem'iyet-i kalb verir ki, kuvvetli ve mühâcim olan yaban öküzlerinin sürüsü üzerine hücum eder; ve onlarda arslandaki cem'iyet-i kalb olmadığından hepsi korkup kaçar.

صد هزاران گور ده شاخ دلير چون عدم باشند پيش صول شير

3073. *Bu binlerce on boynuzlu yaban öküzü, arslanın korkusu önünde adem gibi olurlar.*

"Çûn adem"de "çûn" kelimesi edât-ı teşbîh olduğu gibi, edât-ı istifhâm olmak da câizdir. Ya'nî, on boynuzlu olan yaban öküzlerinin birçoğu arslan korkusu önünde yok gibi olurlar. Yâhud nasıl yok olurlar ve kendi kuvvetlerini ve varlıklarını kaybederler? "Savî", hamle ve hücum etmek demektir. Ba'zı nüshalarda "savî" yerine "hevl" vâki'dir. "Korku" demektir.

مالك الملكست بدهد ملك حسن يوسفى را تا بود چون ماه مزن

3074. *Mülkün mâlikidir. Bir Yûsuf'a güzelliği mülkünü verir. Hattâ ak bulutun ayı gibi olur.*

"Müz'n", ak bulut demektir. "Mâh-ı müzn", "ak bulutun ayı" demek olur. "Ay"dan murâd, Hakk'ın cemâl-i mutlakıdır. "Ak bulut"tan murâd, cisim perdesidir. Ya'nî, cisim perdesi arkasından Hakk'ın cemâl-i mutlakının tecellisi-ne işâret buyurulur. Ba'zı nüshalarda "Mâ-i müzn" vâki'dir. "Ak bulutun suyu" demek olur ki, aynı ma'nâyâ işâret buyurulur. Ya'nî, Hak Teâlâ mülkûn mâlikî ve sâhibidir. Nitekim Al-i İmrân Sûresinde قُلْ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمَلِكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمَلِكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ (Al-i İmrân, 3/26) ya'nî "Ey Resûlüm! De ki: Ey mülkûn mâlikî olan Allâh'ım! Sen mülkü dilediğin kimseye verirsın ve dilediğin kimseden nez' edersin. Ve dilediğin kimseyi azîz edersin ve dilediğin kimseyi zelîl edersin" buyurulur. Yûsuf (a.s.)a güzellik mülkünü verir, nihâyet ak bulutun arkasından görünen ay gibi o güzellik panîl panîl parlar ve kadınlar o güzelliğin meftûnu olurlar. Veyâhud ak bulutun suyu gibi cemâl suyunun susamış olanları temâşâyâ kandırır.

که شود شاهي غلام دختری

در رخى بنهد شعاع اختری

3075. *Bir yüze yıldız mensûb olan şua' koyar ki, bir şâh bir kızın kölesi olur.*

Bu beyt-i şerifte dahi cemâl-i mutlakın cisim perdesi arkasından tecellisi-ne işâret buyurulur. Ve kezâ bir yüze yıldız gibi parlak bir güzellik şua'ı koyar ki, bir şâh öyle bir güzel yüze mâlik olan bir kızın kölesi olur.

که ببیند نیم شب هر نیک و بد

بنهد اندر روی دیگر نور خود

3076. *Diğer yüze kendi nûrunu koyar ki, gece yarısı her iyiyi ve kötüyü görür.*

Bu beyt-i şerifte nûr-ı ilâhînin cisim perdesi üzerinde zuhûruna işâret buyurulur ki, bu nûr enbiyâda ve havâss-ı evliyâda zâhîr olur; ve bu nûr sâyesinde his gözü önünden eşyanın kesâfeti kalkar ve hakâyık-ı eşyâ zâhîr olur. "Gece yansı"ndan murâd, zulmet-i tabîat ve kesâfet-i cismâniyyettir. "İyi ve kötü"den murâd, lutf ve kahrın mezâhiri olan suver-i insâniyyedir.

یوسف و موسی ز حق بردند نور در رخ و رخسار و در ذات الصدور

3077. *Yûsuf ve Mûsâ yüzde ve yanakta ve sadırların zâtında Hak'tan nûr götürdüler.*

"Zâtü's-sudûr"dan murâd, kalblerdir. Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri, Yûsuf ve Mûsâ (a.s.)ın yüzlerinde ve yanaklarında ve onların kalblerinde kendi nûrunu izhâr etti. Onlara bakanlar bu nûrun eserini his gözleriyle de görürler idi.

نور موسی بارقی انگيخته پيش رو او توپره آويخته

3078. *Mûsâ'nın nûru bir bârık koparmış. O yüzünün önüne tâbre asmış idi.*

Hattâ Mûsâ (a.s.)'ın yüzünde zâhir olan bu nûr-ı ilâhî öyle bir parlaklık koparmış ve götürmüştür ki, halkın his gözleri bu nûra bakmaya tahammül edemediğinden o hazret onların göz tabakalarının bozulmaması için yüzünün önüne "tûbre" ya'nî bir nikâb asmış idi.

نور رویش آنچنان بردی بصر که زمرّد از دو دیده مار کر

3079. *Onun yüzünün nûru, basarı; zümürd, hücûm edici yılanı iki gözden götürdüğü gibi götürür idi.*

"Zümürd", ma'lûm olan kıymetli taşlardan bir taşın ismidir; ve onun hâs-salarından birisi de yılanın gözünü kör etmektir. Bu husûstaki izâhât 3. cildin 2538 ve 4. cildin 3696 ve 5. cildin 1951 ve 1952 numaralı beyitlerinde geçti. "Kerr", Arabî olursa "hücûm ve hamle" demektir ki, yılanın sıfatı olur; ve eğer Fârisî olursa "sağır" ma'nâsına gelir. "Mâr-i ker", "sağır yılan" demek olur. Bu yılanın zehrine ne efsûn ve ne de panzehir te'sîr etmez imiş. Ya'nî, Mûsâ (a.s.)'ın yüzünün nûru kendisine bakan halkın gözlerinin kuvvetini, zümürd, hücûm edici veyâ sağır yılanın gözlerinin kuvvetini izâle ettiği gibi izâle ederdi.

او ز حق درخواست تا توپره گردد آن نور قوی را ساتره

3080. *O nûr-ı kavîyi örtücü olmak için o Hak'tan tâbre istemiş idi.*

Mûsâ (a.s.) yüzünün nûru halkın gözlerine zarar verdiğini görünce, o kuvvetli nûru örtücü olmak için Hak Teâlâ hazretlerinden yüzüne bir nikâb istemiş idi.

توپره گفت از گلیمت ساز همین کآن لباس عارفی آمد امین

3081. *Dedi: "Âgâh ol! Sen kiliminden tâbre yap! Zîrâ bir ârifin libâsı emîn geldi."*

Cenâb-ı Hak, Mûsâ (a.s.)'a buyurdu ki: "Ey Mûsâ, Âgâh ol! Sen arkana giydiğin abadan yüzüne nikâb yap! Zîrâ bir ârifin giydiği libâs te'sîrât-ı kevnîyyeden âzâde ve emîn geldi."

Bir hâdis-e: "Konya'da Hz. Pîr'in türbe-i şerîfesini ziyârete giden ihvândan birisi, cenâb-ı Pîr efendimiz'in giydiği hurkanın elyâfından birkaç iplik çıkarp

fakîre hediye etmiş idi. Fakîr de bir kâğıt parçasına sarıp kütüphânemin bir tarafına koymuş idim. 926 sene-i milâdîsi Kânûn-ı Sânisinin 22. gecesini akşam ile yatsı arasında evin diğer bölüğünden birdenbire bir ateş zuhûr etti. Bîcümle eşyâm ve kitâblarım yandı. Enkâz iki ay karlar ve yağmurlar altında kaldı. Hava biraz açıldığı vakit enkâz altında kalan eşyâyı aradığım sırada moloz yığınları arasında bükülmüş bir kâğıt gördüm. Açtığımda Hz. Pîr'in hürka-i mübârekesinin elyâfı zâhir oldu. Sargısı olan kâğıt sararmış bir hâlde idi. Hayret ettim ve anladım ki, ârifin libâsı te'sîrât-ı kevnîyyeden emîndir."

کان کسا از نور صبری یافتست نور جان در تار و پودش تافتست

3082. *Zîrâ o kilim nûrdan bir sabır bulmuştur. Cânın nûru onun târ u pûduna aks etmiştir.*

"Sabr", habs-i nefis demektir. "Subr", her şeyin kenârı ve gızzatı; ve "sıbr", ak bulut ma'nâlarınadır. "Târ u pûd", kumaşın anışı ve argacı ya'nî nesci teşkîl eden ufkî ve amûdî ipliklerdir. "Kisâ", kilim demektir. "Subr", gızzat ve kesâfet demek olduğuna göre, ma'nâ şöyle olur: "Fakat cânın nûru o kesâfet ile berâber onun nescine ve içine işlemiştir." Bu ma'nâyâ göre enbiyâ ve evliyâ hazarâtının kesîf görünen ecsâm-ı şerîfelerinin hâline işâret buyrulur. "Sabr", habs-i nefis demek olduğuna göre ma'nâ şöyle olur: "Zîrâ o kilim nûr-ı ilâhînin tecellîsinden bir sabır ve tahammül bulmuştur. Cânın nûru onun târ u pûduna tulû' ve aks etmiştir."

جز چنین خرقه نخواهد شد صوان نور ما را بر نتابد غیر آن

3083. *Böyle hırkadan başkası suvân olmak istemez. Bizim nûrumuza onun gayrı tâkat getiremez.*

"Suvân" ve "sıvân", esvâb saklanan dolap. Burada nûr-ı ilâhîyi setr edecek mahâl murâd buyrulur. Ya'nî, bizim nûrumuzu ancak senin gibi bir ârifin giydiği aba parçası setr eder. Bizim nûrumuza ondan başka olan eşyâ tâkat getiremez.

کوه قاف از پیش آید بهر سد همچو کوه طور نورش بر درد

3084. *Eğer Kâf dağı sed için öne gelse, Tûr dağı gibi nûr onu yurtar.*

Farazâ, eğer azameti tahayyül olunan Kâf dağı o nûr-ı ilâhîyi örtmek için öne gelse, nûr-ı ilâhî o Kâf dağını Tûr dağını parça parça ettiği gibi paralar ve yurtar.

یافت اندر نور بیچون احتمال

از کمال قدرت ابدان رجال

3085. *Kudretin kemâlinden dolayı ricâlin bedenleri bîçûnun nûruna ihtimâl buldu.*

Ricâlin, ya'nî enbiyâ ve evliyânın cisimlerine Hakk'ın bahş ettiği kudretin kemâlinden dolayı o ricâlin bedenleri vasıf ve ta'rif e sığmayan Zât-ı Hakk'ın nûruna tahammül buldu. O nûrun tecellisini her bir şey yüklenemediği hâlde ricâlin cisimleri yüklendi.

قدرتش جا سازد از قاروره

آنچه طورش بر نتابد ذره

3086. *O şey ki, Tûr ona bir tâkat getiremez, onun kudreti ona bir sırçadan yer yapar.*

Ya'nî Tûr-i Sînâ dağının tâkat getiremediği ve tahammül edemediği nûra Hakk'ın kudreti bir sırça mesâbesinde olan insân-ı kâmilin cisminden yer yapar.

گشت مشکات و زجاجی جای نور که همی در دُرُ ز نور آن قاف و طور

3087. *Mîşkât ve sırça nûrun yeri oldu ki, nûrdan o Kâf dağı yırtılır.*

"Mîşkât", kandil konacak raf; ve "zücâc", sırçadan ma'mûl "kandil" ma'nâsınadır. "Mîşkât"tan murâd, insân-ı kâmilin cismi; ve "sırça"dan murâd onun kalbidir. Nitekim aşağıdaki beyt-i şerifte beyân buyrulur. Ya'nî, Hak Teâlâ, insân-ı kâmilin cismine ve kalbini nûr-ı zâtının yeri yaptı ki, o nûrdan azametü tahayyül olunan Kâf dağı parçalanır. Fakat insân-ı kâmilin cismi ve kalbi mîşkât ve sırça mesâbesinde olduğu hâlde o nûra tahammül eder.

تافته بر عرش و افلاک این سراج

جسمشان مشکات دان دلشان زجاج

3088. *Onların cisimlerini mîşkât, gönüllerini zücâc bil! Bu kandil arş ve eflâk üzerinde parlamıştır.*

O insân-ı kâmilin cisimlerini kandil ve kalblerini de sırça mesâbesinde kandil bil! Bu öyle bir kandildir ki, onun nûru ve ziyâsı arş ve eflâk üzerinde parlamıştır.

چون ستاره زین ضحی فانی شده

نورشان حیران این نور آمده

3089. *Onların nûru bu nûrun hayrânı gelmiştir. Yıldızlar gibi bu duhâdan fâ-nî olmuştur.*

Ya'nî, arşın ve eflâkin nûrları bu insân-ı kâmilin kalbinin nûruna hayrân kalmıştır; ve yıldızların nûru ve ziyâsı, kuşluk vaktinde güneşin ziyâsından ve aydınlığından fânî olduğu gibi fânî olmuştur.

از ملک لا یزال و لم یزل زین حکایت کرد آن ختم رسل

3090. *O peygamberlerin hatmi lâ-yezâl ve lem-yezel olan Melik'ten, bundan hikâyet etti.*

Ya'nî, o peygamberlerin hâtemi olan Muhammed Mustafâ (s.a.v.) Efendi-miz, mertebe-i ulûhiyyetinde dâim olup aslâ zâil olmayan şâh-ı hakîkî Hak'tan bu insân-ı kâmilin kalbinin kuvvetinden bize hikâye etti ve haber verdi.

که نگنجیدم در افلاک و خلا در عقول و در نفوس با علا

3091. *Der ki: "Eflâk ve halâya alâlî olan akıllara ve nüfûsa sığmadım."*

"Eflâk"ten murâd, ecrâm-ı semâviyye, "halâ", boşluk olup, bundan murâd fezâdır. "Ukûl"den murâd, cisimden ve maddeden mücerred olan ervâh'tır. "Ulâ", yükseklik ve kadr ve menzilet demektir. "Nüfûs" iki kısımdır. Biri si cisimlere taalluk etmeyen ve ancak cisimlerde tedbîr ve tasarruf sâhibi olan nüfûs-ı mücerrededir ki, bunlara "nüfûs-ı nâuka" derler. Diğeri cisimlere taalluk eder ki, bunlara "nüfûs-ı muntabia" derler. Bu ve aşağıdaki beyitlerde meşhûr olan şu: *يا نبي لا يسعني ارضي ولا سمائي ولكن يسعني قلب عبدی المؤمن التقى النقی* ya'nî "Ben yerime ve göğüme sığmadım. Velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" hadîs-i kudûsine işâret ve bu hadîs-i kudûs tefsîr buyurur. Ya'nî, Hak Teâlâ buyurur ki: "Ben ecrâm-ı semâviyyeme ve fezâma ve kadr ve menzilet sâhibi olan ervâh-ı mücerredeye ve nüfûs-ı nâukaya ve nüfûs-ı muntabiaya sığmadım."

در دل مؤمن بگنجیدم چو ضیف بی چون و بی چگونه بی ز کیف

3092. *"Misâfir gibi, mü'minin kalbine çûnsüz ve çigûnesiz ve keyfiyetsiz olarak sığdım."*

"Zayf", misâfir; "çûn", nasıl; ve "çigûne", ne türlü ve "keyf", nasıl demek olup, bunların hepsi ta'rîf ve tavsîf ma'nâsını mutazammındır. Ya'nî, "Ben ancak misâfir gibi, mü'minin kalbine, ta'rîf ve tavsîfe gelmeyen bir vech ile sığdım; ve benim bu sığışında zarfiyet ve mazrûfiyet ve hulûl ve ittihâd yoktur. İnsân-ı kâmilin vûs'at-i kalbi hakkındaki îzâhât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şu-aybî'de olup fakîr tarafından yazılmış olan şerhte îzâh edilmiştir.

تا بدلالی آن دل فوق و تحت باید از من پادشاهیها و بخت

3093. "Tâ ki o kalbin delâleti ile üst ve alt senden pâdişâhlık ve baht bula!"

Ya'nî, "Ben mü'min kulumun kalbine, alt ve üst ya'nî âlem-i ulvî ve süflî o kalbin delâleti ile pâdişâhlıklar ve tasarruflar ve saâdet bulsun, diye sığdım."

بی چنین آینه از خوبی من بر نتابد نی زمین و نی زمن

3094. "Böyle bir aynasız benim güzelliğimden ne yeryüzü ve ne de zaman tâkat getiremez."

Ya'nî, "İnsân-ı kâmilin kalbinin aynası olmaksızın benim güzelliğim ne yeryüzünde ve ne de zaman denilen hâdisât-ı kevnîyyenin taâkubünde zâhir olamaz ve bunların hiçbirisi benim güzelliğimin intubâ'na tâkat getiremez."

بر دو کون اسب ترحم ناختم بس عریض آینه بر ساختم

3095. "İki âlem üzerine terahhum atını koştururum. Çok geniş bir ayna yaptım."

Ya'nî, "Âlem-i zâhir ve bâtın üzerine terahhum ve rahmet atını koştururum. Çok geniş bir ayna yaptım." "Rahmet atını koşturmak"tan murâd, adem sıkıntısı içinde zuhûr-ı talebde bulunan esmâyı, Hakk'ın nefes-i rahmânîsi ile tenfis edip zâhire çıkarmasıdır. Zîrâ âlem-i zâhir ve bâtın esmâ-i ilâhiyyenin mezâhıridir; ve insân-ı kâmilin kalbi bütün esmâyı câmi' olan "Allâh" isminin mazharı olduğundan, bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin hey'et-i mec-mûası bu kalbe sığar. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri insân-ı kâmil kalbinin genişliğine işâreten şöyle demiştir: "Eğer milyon kere arş ve onun muhtevâsı kalb-i ârifin köşelerinden bir köşesinde olsa, onu duymaz" buyurmuştur.

هر دمی زین آینه پنجه عرس بشنو آینه ولی شرحش مه‌رس

3096. "Her bir dem bu aynadan elli türlü düğün taâmı vardır. Aynayı işit fakat onun şerhini sorma!"

"Urs", düğün yemeği demektir ki, bundan murâd, zâhir ve bâtına olan tecelliyât-ı esmâîyye ve sıfâtîyye insân-ı kâmilin kalbinden tevzî' buyurulmasıdır. Ya'nî, her bir dem bu aynadan ya'nî insân-ı kâmilin kalbinden elli türlü düğün taâmı vardır. Halk o yemekten yerler ve içerler. Binâenaleyh o aynanın mevcûd olduğunu işit, fakat onun şerhini ve izâhını sorma! Zîrâ ta'rîf

ve tavsîfe gelmez. Hz. Pîr efendimiz kalb-i şerîflerinin vüs'atine işâreten bir gazel-i latîflerinde şöyle buyururlar:

من بندهٔ سلطائم سلطان جهان بام	زاندم که رخش دیدم شوریده و حیرام
طوطوی خوش الحانم سیمرخ سخندام	هم جنت و هم حورم هم روضهٔ رضوانم
هم علوی و هم سفلی هم عرشی و هم فرشی	هم جاعل افلاکم هم فاعل ارکام
یک نیمه ز لاهوتم یک نیمه ز ناسوتم	هم لؤلؤ و هم بحرهم هم گوهر و هم کام
هم ماهم و هم مهمهم هم گلشن و گلچهرم	هم زهره و بهرامهم هم تیرم و کیوانم
هم نورم و نورانی هم ظلمت و ظلمانی	هم ظاهر و هم باطنهم هم اینم و هم آتم
هم نور شهنشاهم هم عاشق اللهم	هم طالب درگاههم هم صاحب عرفانم
هم زادهٔ روحم من هم اصل فتوحم من	هم باعث بارانهم هم دافع طوفانم
هم نورم و هم نارم هم خرقه و زنارم	هم دینم و اسلامهم هم کفرم و ایمانم

[Ya'nî "Ben Sultân'ın bendesiyim, cihânın sâhibi olan sultânım, O'nun yüzü-nü gördüğümden beri perîşân ve şaşkınım. Hoş sesli tûtüyim, güzel konuşan simurgum, Hem cennet ve hem hürîyim, hem ndvânın ravzasıyım. Hem ulvî ve hem süflî, hem arşî ve hem ferşî, hem feleklerin yaratânı ve hem erkânın (anâsır-ı erbaa) fâilîyim. Bir yanım lâhûttanım, bir yanım nâsûttanım, Hem in-ci ve hem denizim, hem cevher ve hem ma'denim. Hem ayım ve hem güneşim, hem gül bahçesi ve gül yüzlüyüm, Hem Zühre (Venüs) ve Behrâm'ım (Merih), hem Tîr'im (Utarit) ve Keyvân'ım (Zühal). Hem nûr ve nûrânîyim, hem zulmet ve zulmânî, hem zâhîr ve hem bâtın, hem buyum ve hem oyum. Hem şehinşâhın nûruyum, hem Allâh'ın âşığiyım, hem dergâhta tâlibim, hep sâhib-i irfânım. Hem rûhun çocuğuyum ben, hem fütûhun aslıyım ben, hem yağmur gönderenim, hem tûfânı def edenim. Hem nûrum ve hem nârim, hem hürka ve zunnârım, Hem dînim ve İslâm'ım, hem küfür ve îmânım."]

حاصل این کز لبس خویشش پرده ساخت که نفوذ آن قمر را می‌شناخت

3097. *Hâsıl bu ki: O kendi libâsından perde yaptı. Zîrâ o, o ayın nüfûzunu anladı.*

"Ay"dan murâd, Mûsâ (a.s.)'ın yüzü olmak münâsibdir. Zîrâ ay güneşten aldığı ziyâyı aks ettirdiği gibi, o hazretin yüzü dahi güneş mesâbesinde olan

nûr-ı ilâhîyi aks ettirir idi. Ya'nî, elhâsıl, Mûsâ (a.s.) kendi libâsı olan abâdan mübârek nûruna perde yaptı. Zîrâ o, ay mesâbesinde olan yüzünün başka şeyden yapılacak perdeden nüfûzunu anladı. Zîrâ başka şeyin bu nûra karşı sed çekmeye isti'dâdı yok idi.

گر بدی پرده ز لبس غیر او پاره گشتی گر بدی کوه دو تو

3098. *Eğer onun libâsının gayrından perde olaydı, iki kat dağ olsa paralanırdı.*

Ya'nî, eğer o perde Mûsâ (a.s.)'ın libâsından başka bir şeyden olsa idi, bil-farz iki kat dağ kadar metin ve müstahkem olsa bile, o nûrun önünde parçalanır ve dağılır idi. Nitekim Tûr-i Sînâ dağı parçalandı.

ز آهین دیوارها نافذ شدی تو به با نور حق چه فن زدی

3099. *Demir duvarlar nâfiz olurdu. Tûbre Hakk'ın nûruna ne fen vurur idi!*

O nûr-ı ilâhî demir duvarlardan geçirdi. Hakk'ın nûruna karşı âdî maddelerden yapılmış perdenin ne fenni ve hüneri ve ne hükmü olurdu!

گشته بود آن تو به صاحب نفی بود وقت شور خرقة عارفی

3100. *O tûbre şûr vaktinde bir ârifin hırkası olup, bir teff sâhibi olmuş idi.*
[3081]

"Tef", harâret demektir. "Şûr", "cezbe"den kinâyedir. Ya'nî, bu nûra tahammül edip nüfûz ettirmeyen ancak o abâ parçasından yapılmış nikâb idi. Zîrâ o parça bir ârifin aşk-ı Hak ile şûrişi ve cezbesi vaktinde hırkası olduğundan bir harâret sâhibi olmuş idi. Binâenaleyh bu nûra mütehammil idi. Ashâb-ı kirâmdan Enes (r.a.) hazretleri buyururlar ki: "Biz Resûl-i Ekrem Efendimiz'in huzûrunda idik. Nâgâh Hz. Cibrîl (a.s.) nâzil oldu. Dedi ki: "Yâ Resûlallâh! Senin ümmetinin fakîrleri zenginlerinden yarım gün evvel [cennet] dâhil olur ki, o yarım gün dünyâ günlerinden beş yüz yıldır." Peygamberimiz ferahnâk olup buyurdular ki: "Sizden bir kimse var mıdır ki, bir şiir söylesin!" Bir bedevî şu şiiri teğannî eyledi:

قد لسمعت حبة الهوى كبدى لا طيب لها ولا راقى

الا الحبيب الذى شغفت به فعنده رقتى و تراقي

"Aşk yılanı ciğerimi soktu. Ona bir tabîb ve efsûn okuyucu yoktur. Ancak kendisine âşık olduğum mahbûbunun yanında benim efsûnum ve tiryâkim vardır."

Sonra Resûl-i Ekrem hazretleri tevâcüd etti ve ashâb-ı kirâm dahi berâberce tevâcüd ettiler. Hattâ mübârek omuzlarından cübbeleri düştü. Vaktâki fâriğ oldular, Muâviye b. Ebî Süfyan: "Yâ Resûlallâh! Sizin ne güzel oyununuz var!" dedi. Server-i âlem Efendimiz buyurdular ki: "Yâ Muâviye! Kerîm değildir o kimse ki, mahbûbunun zikri vaktinde vücûdu mütezil olup titremeye!" Bundan sonra böyle vecd ile düşen nidâ-i mübâreki ashâb-ı kirâm dört yüz parça edip aralarında taksîm ettiler."

زان شود آتش رهین سوخته کوست با آتش ز پیش آموخته

3101. *Çakmak fitili ondan dolayı ateşin rehini olur ki, o ateş ile evvelden bildiktir.*

"Sûhte", çakmak fitili demektir. Ya'nî, ondan dolayı çakmak fitili ateşin rehini ve mukayyedi olur ki, o ateş ile evvelden bildiktir. Ma'lûmdur ki, çabuk ateş almak için çakmak fitilinin ucunu evvelen yakarlar. Sonra lâzım olduğu vakit çakmak taşının ucuna fitilin yanmış ucunu yatıp demiri taş açarlar. Sıçrayan kıvılcımlardan o fitilin ucu derhal ateş alır. Fitil evvelce ateş ile yakılmamış olsa, kıvılcımdan çabuk ateş almaz. Bunun gibi ârifin tecelliyât-ı Hakk'a mazhar olduğu vakitte giydiği libâsın alışıklığı ve bildikliği vardır.

و ز هوا و عشق آن نور رشاد خود صفورا هر دو دیده باد

3102. *O nûr-ı reşâdın hevâ ve aşkından Safûrâ, her iki gözünü havaya verdi.*

"Safûrâ", Şuayb (a.s.)'ın küçük kızının ismidir. On sene hizmet etmek şartıyla Hz. Şuayb, Mûsâ (a.s.)'a Safûrâ'yı tezvîc etti. Kıssası sûre-i Kasas'ta mezkûrdür. Ya'nî, Safûrâ, Mûsâ (a.s.)'ın yüzünde zâhir olan o nûr-ı reşâd ve hidâyetin muhabbetinden ve aşkıdan her iki gözünü havaya verdi ve fedâ etti.

اولاً بر بست يك چشم و بدید نور روی او و آن چشمش پرید

3103. *Evvelen bir gözünü bağladı ve onun yüzünün nûrunu gördü ve onun o gözü uçtu.*

Hız. Safûrâ evvelen iki gözünden birisini bağladı ve açık bıraktığı gözü ile Mûsâ (a.s.)'ın yüzünün nûruna baktı. Onun o gözünün nûru ve kuvveti zâil oldu.

بعد ازان صبرش نماند و آن دگر بر گشاد و کرد خرج آن قمر

3104. *Ondan sonra onun sabrı kalmadı ve o diğerini açtı ve o kamerin harcı etti.*

Hız. Safûrâ bir gözünü kaybettikten sonra o nûra karşı sabr edemedi. Ka-padığı diğér gözünü açtı ve ay gibi nûr saçan o yüze harc etti ve o gözünü de bu nûra fedâ etti.

همچنان مرد مجاهد نان دهد چون برو زد نور طاعت جان دهد

3105. *Nitekim mücâhid âdem ekmeği verir. Vaktâki tâatin nûru onun üzeri-ne çarpar, cân verir.*

Ya'nî, mücâhid olan kimse dahi Hız. Safûrâ'ya benzer. Evvelen lezzât-ı cismâniyyeden ve ekmekten vazgeçer. Tâat-i ilâhînin nûru onun üzerine çarptığı vakit, azîz olan cânından dahi geçer ve Hak yolunda terk-i cân et-mekten çekinmez.

پس زنی گفتش ز چشم عبهری که ز دست رفت حسرت می خوری

3106. *Sonra bir kadın ona dedi: "Nergise mensûb olan gözden ki senin elin-den gitti, hasret yer misin?"*

Ya'nî, cenâb-ı Safûrâ iki gözünün kuvve-i rû'yetini kaybedince, bir kadın ona dedi ki: "Nergis gibi latîf olan gözlerini kaybettiğine hasret çeker misin?" "Abher", nergis çiçeği demektir.

گفت حسرت می خورم که صد هزار دیده بودی تا همی کردم تار

3107. *Dedi: "Hasret yerim ki, yüz bin göz olaydı, hattâ nisâr ede idim!"*

Safûrâ hazretleri o kadına cevâben dedi: "Âh! Keşke yüz bin gözüm olay-dı da hepsini o nûra nisâr ve fedâ ede idim diye hasret çekerim!"

روزن چشمم ز مه ویران شدست لیک مه چون گنج در ویران نشست

3108. *"Gözümün penceresi aydan vîrân olmuştur. Fakat ay defîne gibi vîrâne-de olurmuştur."*

"Ay"dan murâd, Zât-ı Hak'ın nûrudur. Ya'nî, "Gerçi zâhîr gözlerim harâb olup rû'yetten mahrûm olmuştur. Fakat Zât-ı Hakk'ın nûru bir hazine ve de-fîne gibi o vîrân ve harâb olan gözlerin altında oturmuştur ve rûhumun göz-leri açılmıştır ki, ben o gözler ile her şeyi her taraftan görürüm."

کی گذارد گنج کین ویرانه ام یاد دارد از رواق و خانه ام

3109. *"Defîne ne vakit bırakır ki, benim bu vîrânem rivâktan ve hânedan yâd tuta!"*

"Rivâk", tavan demektir. Bundan murâd, cismin hevâsı ve "hâne"den murâd, cisimdir. Ya'nî, "O define ve hazîne olan Zât-ı Hakk'ın nûru bırakır mı ki, benim bu vîrân olan gözüm cismin hevâsını ve cismi hatırlasın! Zîrâ bu nûr asıldır; ve cismin hevâsı ve cisim bu nûrun fer'idir. Asla mâlik olan fer'i hatırlar mı?"

نور روی یوسفی وقت عبور در فتادی در دریچکهای دور

3110. *Yûsuf'a mensûb olan yüzün nûru, ubûr vaktinde uzak pencereciklere düşerdi.*
[3091]

Ya'nî, Yûsuf (a.s.)'ın yüzünde olan Zât-ı Hakk'ın nûru dahi o hazret sokaklardan geçtiği vakit uzak pencereciklere düşer ve aks ederdi.

یوسفست این سو بسیران و گذر پس یگفتندی درون خانه در

3111. *Binâenaleyh hâne içinde olanlar derlerdi ki: "Yûsuf bu tarafta seyr u güzêrdedir!"*

زانکه بر دیوار دیدندی شعاع فهم کردند پس اصحاب بقاع

3112. *Zîrâ ki duvar üzerinde şua' görür idi. 'Binâenaleyh bikâ' sâhibleri anlarlar idi.*

"Bikâ", "issız yer ve bir parça yer ve aklık ve karalık" ma'nâsına olan "buk'a" kelimesinin cem'idir. Burada evden kinâye olur. Bu beyitlerde zâhîren Yûsuf (a.s.)'ın ahvâlî mezkûr olduğu gibi, bâtınen dahi insân-ı kâmilin ahvâline işâret buyrulur. "Hâne"den murâd, cisimlerdir. "Pencere"den murâd kalblerdir; ve bikâ' ta'biriyle kara olan sıfât-ı nefsâniyye ve ak olan sıfât-ı rûhâniyye karışık bulunan kalbler murâd buyrulur. Zîrâ geçtiği ve bulunduğu mahallerde insân-ı kâmilin nûr-ı füyûzâtı o kâmile müteveccih olanların kalblerine aks eder.

خانه را کش دریچه است آن طرف دارد از سیران آن یوسف شرف

3113. *Bir hânenin ki o tarafa penceresi vardır, o Yûsuf'un seyrânından şeref tular.*

Bir cisim hânesinin penceresi olan kalbin o insân-ı kâmil tarafına teveccühü olursa, o cisim ve kalb Hz. Yûsuf meşrebinde olan insân-ı kâmilin seyrânından şeref bulur ve onun nûr-ı füyûzâtına nâil olur.

هین دریچه سوی یوسف باز کن وز شکافش فرجه آغاز کن

3114. *Âğâh ol! Pencereyi Yûsuf tarafına aç ve onun aralığından teferrüce âğâz et!*

"Ferce", gamdan ve gussadan kurtulmak ve teferrüc etmek ma'nâsındır. Ya'nî, ey tâlib, âğâh ol! Kalb penceresini insân-ı kâmil tarafına aç ve o kalb penceresinin aralığından sana aks edecek olan nûr-ı füyûzât vâsıtasıyla sıfât-ı nefsânîyyenin sana îrâs ettiği gamdan ve gussadan kurtulup rûhâniyet âleminde teferrüc et!

عشق ورزی آن دریچه کردنت کر جمال دوست سینه روشنت

3115. *Aşka çalışıcılık o pencereyi yapmaktır. Zîrâ dostun cemâlinden sine rûşendir.*

"Aşk-verz", vasf-ı terkîbîdir. "Verz", "sa'y etmek ve çalışmak" ma'nâsına olan "verziden" masdannın emr-i hâzındır. Âhirindeki "yâ" masdariyet içindir. "Aşka çalışmak" demek olur. "Aşka çalışmak"tan murâd, Hakk'ı ve Hakk'ın eşyâ üzerindeki tasarrufâtını tefekkürdür ki, bu tefekkür neficesinde keserâta muhabbet zâil ve vahdet tarafına meyl ziyâdeleşir. Ya'nî, ey tâlib-i hakikat! Hakk'ı ve Hakk'ın tasarrufâtını tefekkür ile meşgul ol ki, bu meşgûliyet o kalb penceresini yapmak ve açmaktır. Zîrâ insân-ı kâmil aynasından zâhir olan dostun, ya'nî Hakk'ın cemâlinden sine ya'nî kalb penceresi rûşendir ve aydınlıktır.

پس هماره سوی معشوقه نگر این بدست تست بشنو ای پدر

3116. *Binâenaleyh dâimâ ma'sûka tarafına bak! Ey baba! Bu senin elindedir.*

"Ma'sûka"dan murâd rûhtur. Zîrâ müennestir ve Arablar "rûh"u müennes bir kelime olarak kullanırlar. Nitekim 1. cildin 2004 ve 2005 numaralı beyitlerinde şöyle buyrulur:

این حمیرا لفظ تأنیشت و جان نام تأنیشت نهند این تازیان
لیک از تأنیث جانرا باک نیست روح را با مرد و زن اشراک نیست

[Ya'ni] "Bu humeyrâ ve cân lafz-ı te'nîstir. Bu Arablar ona te'nîs nâmını koyarlar. Fakat rûha te'nîsten korku yoktur. Rûhun erkek ve kadın ile işrâki yoktur."

Ya'nî, Hak yolunda ihtiyarlayıp baba olan sâlik! Dâimâ Hak tâlibinin ma'sûkası olan rûhun ve kalbin tarafına bak ve tefekkürâtını o tarafa tevcih et! Nefsini düşünmekle meşgul olma! Zîrâ cemâl-i Hakk'ı rû'yet'e vâsita rûhtur.

راه کن در اندرونها خویش را دور کن ادراک غیر اندیش را

3117. *Kendin için içerilere yol yap! Gayri düşüncü olan idrâki uzak et!*

Ya'nî, zevâhiri bırak da, kendin için içerilere ve bâtunlara yol yap. Ve Hakk'ın gayn olan zevâhir-i eşyâyı ve cismânîyi düşünen idrâki ve akl-ı cüz'îyi kendinden uzaklaştır!

کیمیا داری دواى پوست کن دشمنان را زین صناعت دوست کن

3118. *Kîmyâ tutarsın. Posta ilâç yap! Düşmanları bu sînâatten dost yap!*

"Kîmyâ"dan murâd, rûh-ı insânîdir. "Post"tan murâd, cisimdir. "İlâç yapmak"tan murâd, rûhânî sıfatlar ile cismânî ve nefsânî sıfatları temizlemektir. "Düşmanlar"dan murâd, vehim ve nefis şeytanlarıdır. "Sînâat"ten murâd, bil-cümle eşyâda Hakk'ın esmâsı ve sıfâtı hasebiyle zuhûrunu ve tasarrufâtını tefekkürdür. Ya'nî, ey tâlib-i hakikat! Sende bakın altın yapan kimyâ mesâbesinde olan rûh-ı insânî vardır. Binâenaleyh bu rûhun sıfatlarıyla post mesâbesinde olan cisminde ve cismânî sıfatlarına ilâç yap! Vehim ve nefis düşmanlarını ve şeytanlarını tasarrufât-ı ilâhiyyeyi tefekkür ederek kendine dost yap! Ya'nî vehmini ve cimini emr-i Hakk'a mu'tî kıl!

چون شدی زیبا بدان زیبا رسی که رهند روح را از بی کسی

3119. *Vaktâki zîbâ oldun, o zîbâya erişirsin ki, rûhu bîkeslikten kurtarır.*

Vaktâki rûhânî sıfatlar ile muttasıf olup zîbâ ve yakışıklı ve güzel oldun, artık o zîbâ ve hüsn-i mutlak sâhibi olan ma'sûk-ı hakîkiye erişirsin ki, o ma'sûk-ı hakîki ikilik âleminde ve cismâniyet cihânında bîkes ve garîb kalan rûhu bu bîkeslikten ve ikilik uzaklığından kurtarır.

پرورش مر باغ جانها را نمش زنده کرده مرده غم را دمش

3120. *Onun nemi canlar başını terbiye, onun demi gamın ölmüşünü diri etmiştir.*

"Nem"den murâd, ilim ve ma'rifettir. Zîrâ "nem", rutûbet ve ıslaklık demek olup gayet az bir sudan ibârettir. Hakk'ın insana verdiği ilim ise, وَمَا أَوْتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا (İsrâ, 17/85) ya'nî "Size ilimden ancak az bir şey verildi" âyet-i ke-

rîmesi mücibince gayet az ve rutûbet nev'inden bir şeydir. Böyle iken o ilim ve ma'rîfet canlar bağını terbiye eder ve neşv ü nemâ verir. "Dem"den murâd, tecellî-i cemâlî ve lutfidir; ve bu tecellî Hak'tan uzaklık gamı içinde cansız ve bitâb kalan sâlikî kuvve-i rûhâniyesiyle diri eder.

نی همه ملک جهان دون دهد صد هزاران ملک گوناگون دهد

3121. *Bütün dâin olan cihânın mülkünü vermez; yüz binlerce türlü türlü mülk verir.*

Hak Teâlâ hazretleri tecellî-i lutfisi ile dirilttiği bir kuluna yalnız bu süffi ve aşağı olan dünyâ âleminin bütün mülkünü vermez, belki bu mülke ilâve olarak bu dünyâ âleminin hâricinde yüz binlerce türlü türlü mülk verir. Zîrâ Hakk'ın lutfu ve ihsânı yalnız bu dar olan dünyâ âleminin mülküne munhasır değildir.

بر سر ملک جمالش داد حق ملکت تعبیر بی درس و سبق

3122. *Hak onun mülk-i cemâlî üzerine derssiz ve sebaksız ta'bîr mülkünü verdi.*

Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Yûsuf (a.s.)a verdiği güzellik mülkü üzerine hiçbir kimsenin ta'limi ve tedrîsi olmaksızın rû'yâ ta'bîri ilmini ve mülkünü ilâve olarak verdi; ve onun rû'yâ ta'bîrindeki ilmi ve mahâreti sûre-i Yûsuf'ta musarrahtır.

ملکت حسنش سوی زندان کشید ملک علمش سوی کیوان کشید

3123. *Onun hüsnünün mülkü zindan tarafına çekti. Onun ilminin mülkü Keyvân tarafına çekti.*

"Keyvân", Zühâl seyyâresinin adı olup burada makâm-ı âliden kinâyedir. Fakat Yûsuf (a.s.)ın bu âlem-i süffiye ve cismâniyet âlemine taalluk eden güzellik mülkü onu zindan ve hapis tarafına çekti. Zîrâ onun hüsnüne azîz-i Mısır'ın zevcesi Züleyhâ meftûn olup kendisine tecâvûz iftirâsını etti; ve sahîh zannıyla Hz. Yûsuf'u zindana koydular. Nitekim tafsîli sûre-i Yûsuf'ta ve tefsîr kitâblarındadır. Fakat Mısır'da Hiksoslar'ın hâkim olduğu bir zamanda hükümdârın gördüğü rû'yâyı ta'bîr etti. Zindandan çıkardılar. Hükümdârın hazînesinin emîni ta'yîn ettiler. Binâenaleyh onun ilminin mülkü o hazreti makâm-ı âliye çıkardı ve izzet-i sûfi sâhibi de yaptı.

شه غلام او شد از علم و هنر ملك علم از ملك حسن آسوده تر

3124. *Şâh ilim ve hünlerden dolayı onun gulâmı oldu. İlîm mülkü hüsn mülkünden âsüdedir.*

Mısır hükümdârı, Yûsuf (a.s.)da gördüğü ilim ve hünlerden dolayı onun bendesi ve meftûnu oldu. Binâenaleyh görülüyor ki, âlem-i rûhâniyyete taalluk eden ilim mülkü, âlem-i cismâniyyete taalluk eden güzellik mülkünden daha âsûde ve râhattır. Beyt-i şerifte "şâh" ta'bîri sûre-i Yûsuf'ta beyân buyurulan "melik" ta'bîrinin mürâdifidir. Zîrâ Yûsuf (a.s.) zamânında Fir'avnların hükûmeti munkanz olup, onların yerine Hiksoslar hâkim olmuş idi. Kur'ân-ı Kerîm'de "melik" ta'bîr buyurulması bu vak'a-i târîhiyyeye işârettir.

رجوع کردن بحکایت آن شخص وام کرده و آمدن او بامید عنایت آن محتسب سوی تبریز

O borç etmiş olan şahsın hikâyesine rücû' etmektir ve onun muhtesibin inâyeti ümidi ile Tebrîz tarafına gelmesidir

آن غریب ممتحن از بیم وام در ره آمد سوی آن دار السلام

3125. *O mümtahan olan garîb borç korkusundan o dârü'l-islâm tarafına yola geldi.*

Yukanda kussası beyâna başlanmış olan o imûhân olunmuş garîb, borcunun çok olması hasebiyle alacaklıların tazyîki korkusundan selâmet evi olan Tebrîz şehri tarafına doğru yola girdi ve sefere çıktı.

شد سوی تبریز و کوی گلستان خفته اومیدش فراز گل ستان

3126. *Tebrîz tarafına ve gülîstân mahallesine gitti. Onun ümîdi gül üstünde yatmış idi.*

İkinci mısra' nihâyetindeki "sitân", "nişân" vezninde olup burada "arka üstü uyumuş" ma'nâsınadır. Diğer ma'nâları da vardır. Ya'nî, o borçlu olan garîb Tebrîz şehri tarafına gitti, ve orada borçlarını ödeyecek kadar eline pa-

ra geçeceği için orası bir gülîstân semti gibi kendisine latîf bir mahal idi; ve güller üzerinde yatıp uyuyan bir kimse nasıl mes'ûd idiyse, onun borcu ödemek ümidi de öylece gül üstünde yatıp uyumuş idi.

زد ز دار الملك تبریز سنی بر امیدش روشنی بر روشنی

3127. *Âlî olan Tebrîz dârü'l-mülklerinden onun ümidi üzerine aydınlık aydınlık üstüne çarptı.*

Onun nazarında yüksek olan Tebrîz şehriden onun borç ödemek ümidi üzerine, kat'iyet aydınlığı birbiri üstüne çarptı ve aks etti. Zîrâ evvelce birçok borçlarını ödemiş olan muhtesib yine bu borçlarını şübhesiz ödeyecek idi.

جانش خندان شد از آن روضه رجال از نسیم یوسف و مصر وصال

3128. *Onun cânı o ricâl ravzasından, visâl Mısır'ı Yûsuf'unun nesîminden handân oldu.*

"Ricâl ravzası"ndan murâd, Tebrîz şehridir. Zîrâ Tebrîz şehriden birçok havâss-ı evliyâ zuhûr etmiştir. Hz. Pîr efendimizin mahbûbu ve musâhibi olan Mevlânâ Şemseddîn efendimiz dahi Tebrîz şehridendir. "Yûsuf"tan murâd, evvelce o garîbin borçlarını ödemiş olan kerem sâhibi muhtesibdir. Ya'nî, o borçlu garîbin cânı ricâlullâh bağı ve bahçesi olan Tebrîz şehriden maksûda vuslat Mısır'ının Yûsuf'u olan muhtesibin kokusundan handân ve mesrûr oldu.

گفت یا حادی اینخ لی ناقی جَاءَ اسْعَادِي وَ طَارَتْ فَاقَتِي

3129. *Dedi: "Ey deve sürücü! Benim devemi çokert! Bana yardım geldi ve ihtiyâcım uçtu."*

"Hâdî", "hudv" (حَدْو) ve "hudâ" (حَدَى) dan ism-i fâil olup, "deve sürücü" demektir. "Enih", deveyi çokertmek ma'nâsına olan "inâha"dan emr-i hâzır-dır. "İs'âd", if'âl bâbından "saâdetlendirmek ve muâvenet etmek" ma'nâlanadır. "Târet", fiil-i mâzînin müennes sîgası olup, "uçtu" demektir. "Fâka", "ihtiyâc" ma'nâsıdır. Ya'nî, garîb Tebrîz şehrine gelince, devecisine hitâben dedi: "Ey deve sürücü! Maksûd olan şehre geldik! Artık devemi çokert! Bana yardım veyâ saâdetlendirme vakti geldi ve ihtiyâcım zâil oldu ve uçtu."

اَبْرُكِي يَا نَاقَتِي طَابَ الْأَمُورُ اِنْ تَبْرِيزًا مَنَاحَاتُ الْعُدُورُ

3130. *"Ey devem! Çok! Umûr iyi oldu. Muhakkak Tebrîz, sadrların münâhlarıdır."*

"Ebrûkî", emr-i hâzırın müennes sığasıdır. "Münâh", deve çökecek ve istirahat edecek yere derler. "Münâhât" onun cem'idir. "Sudûr", "sadr"ın cem'idir ve "sadr"ın müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "büyük makamlar" demektir ki, mücâveret alâkasıyla mecâz olarak "makâm-ı âlî sâhibleri ve büyükler" ma'nâsınadır. Ya'nî, ey devam, çök! Tebrîz'e geldik. Artık işler iyi oldu ve yoluna girdi. Muhakkak Tebrîz, büyüklerin mahall-i istirahatidir."

إِسْرَاحِي يَا نَاقَتِي حَوْلَ الرِّيَاضِ إِنَّ تَبْرِيزًا لَنَا نَعَمَ الْمَفَاضِ

3131. "Ey devam! Bahçelerin etrafında otlar! Muhakkak Tebrîz, bizim için ne güzel ifâza yeridir!"

"İsrah", emr-i hâzır olup, "otlar!" demektir. "Müfâz", "ifâza'dan ism-i mekândır. "Ifâza yeri ve feyz verilmiş mahal" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Ey devam! Beni mahall-i maksûdum olan bir yere kadar getirdin; şimdi bu Tebrîz bahçelerinin etrafında otlar ve istirahat et! Zîrâ Tebrîz sana ve bana ne güzel feyz verilecek mahaldir!" Bu beyitlerde Tebrîz şehrinin medhi بِالشَّرفِ ya'nî "Mekânın şerefi, içinde oturan kimselerin şerefliyle" kâidesi mücibince, o şehrin makarr-ı evliyâ olmasındandır. Husûsiyle Şemseddîn-i Tebrîzî (k.s.) efendimiz o şehirdendir. Binâenaleyh bu beyitlerdeki rumûz şöyle olmak mü-nâsib görünür: "Deve"den murâd, sâlikin cismidir. Devenin râkibi sâlikin rûhudur. "Borç"tan murâd, cismın rûha ve rûhun dahi cisme karşı olan vazifeleridir ki, bunları şerîat ta'yîn buyurmuştur. Sâlik insân-ı kâmile mülâkî olmadıkça borçları ödemenin yolunu bilemez ve ifrât ve tefrîten kurtulamaz. "Kerîm olan muhtesib"den murâd insân-ı kâmilidir. "Deveci"den murâd, sâlik insân-ı kâmile îsâle vâsıta olan rehberdir. "Bahçeler"den murâd, evliyanın hakâyık ve maârifidir; ve "Tebrîz şehri"nden murâd, insân-ı kâmilin mekânıdır. Bu ve âtidedeki ebyât-ı şerîfenin bu ma'nâlar dâiresinde teemmülü münâsib olur.

ساربان را بار بگشا ز اشتران شهر تبریزست و کوی گلستان

3132. "Ey sârbân! Develerden yükü aç! Tebrîz şehri gülîstân mahallesidir."

"Sârbân", deve sürücü. Ya'nî, "Ey deve sürücü ve ey rehber! İnsân-ı kâmilin mekânına geldik, artık cisim develerinden ifrât ve tefrît yükünü kaldır ve aç! Zîrâ Tebrîz şehri ve insân-ı kâmilin mekânı hakâyık ve maârif-i ilâhiyye gülîstânıdır."

شعشعه عرشیت این تبریز را

فر فردوسیت این پالیز را

3133. "Bu bostânın Fırdevs'e mensûb revnakı vardır. Bu Tebrîz'in arşa mensûb şa'şası vardır."

Ya'nî, "Bu ma'rifet bostânının Fırdevs cennetine mensûb revnakı ve parlaklığı vardır. Bu Tebrîz'in ve insân-ı kâmil huzûrunun arşa mensûb şa'şası ve nûru vardır."

از فراز عرش بر تبریزیان

هر زمانی فَوْح رُوح انگیز جان

3134. "Her bir zaman cânın râhat-engîz kokusu, arşın üstünden Tebrîzliler üzerine münteşirdir."

"Fevh", koku intişârı, "revh", râhat ve rahmet demektir. Ya'nî, "Her bir zaman rûhun râhat koparıcı ve îrâs edici olan kokusu, bu insân-ı kâmilin makamına mensûb olan sâlikler üzerine intişâr eder."

چون وثاق محتسب جست آن غریب خلق گفتندش که بگذشت آن حبیب

3135. "Uktâki o garîb, muhtesibin evini aradı, halk ona dediler ki: "O habîb geçti."

Vaktâki o garîb olan borçlu, kerîm olan muhtesibin huzûruna çıkmak ve derdini anlatmak için evini aradı; halk ona dediler ki: "O halkın habîbi ve mahbûbu olan kerîm âhirete göçtü ve bu âlem-i sûretten geçti."

مرد و زن از واقعه او روی زرد

او پریر از دار دنیا نقل کرد

3136. "O geçen gün dâr-ı dünyâdan nakl etti. Erkek ve kadın onun vâkiasından sarı yüzlüdür."

"Perîr", geçen gün ve evvelki gün ma'nâlarında müsta'meldir. Ya'nî, "O kerîm olan muhtesib evvelki gün dünyâdan âhirete intikâl etti. Onun vefâtı vâkiasından dolayı şehrin erkeği ve dişisi müteessir olup, gamdan hepsinin yüzleri sarardı."

چون رسید از هاتفاش بوی عرش

رفت آن طارس عرشى سوي عرش

3137. "Uktâki ona hâtiflerden arşın kokusu erişti, o arşa mensûb olan tâvûs arşa gitti."

سایه اش گر چه پناه خلق بود در نوردید آفتابش زود زود

3138. "Gerçi onun sâyesi halkın penâhı idi. Güneş onu çabuk çabuk tayy etti."

Ya'nî, "Gerçi o muhtesibin lutfunun sâyesi halkın sığınacak bir yeri idi ve halk onun kereminden istifâde ederler idi; fakat vücûd-i hakikî güneşi olan Hak Teâlâ hazretleri onun gölge mesâbesinde olan vücûd-i izâfisini çabuk çabuk dürüp büküp kaldırdı."

راند او کشتی ازین ساحل پریر گشته بود آن خواجه زین غم خانه سیر

3139. "O evvelki gün gemiyi bu sâhilden sürdü. O efendi bu gam-hânenen tok olmuş idi."

"O muhtesib bu vücûd-i izâfî gemisini, vücûd-i hakikî deryâsının sâhili olan bu cismâniyet âleminden evvelki gün sürdü. Zîrâ o efendi bir gam evi olan bu cismâniyet âleminden tok olmuş ve bıkmış idi." İnsân-ı kâmilin bu cismâniyet âleminden tok olması, cenâb-ı Pîr efendimizin şu beyt-i şeriflerinden zâhirdir:

من از برای مصلحت در حبس دنیا آمدم من از کجا حبس از کجا مال کرا زدیده ام

"Ben dünyâ hapsine maslahat için gelmişimdir. Yoksa, ben nerede, hapis nerede? Kimin malını çalmışumdur ki, hapse müstehak olayım!"

نعره زد مرد و بی هوش افتاد گویا او نیز در پی جان بداد

3140. Adam na'ra vurdu ve bî-hûş düştü, gûyâ o dahi ardınca cân verdi.
[3121]

Borçlu adam halktan bu haberi işitince, bir na'ra vurdu ve kendinden geçerek yere düştü. Zannettiler ki, o adam dahi muhtesibin ardınca cân verdi.

پس گلاب و آب بر رویش زدند همراهم بر حالتش گریان شدند

3141. Mûteâkiben onun yüzüne gül suyu ve su serptiler. Refîkleri onun hâline ağlayıcı oldular.

تا بشب بی خویش بود و بعد از آن نیم مرده باز گشت از غیب جان

3142. Geceye kadar kendinden geçti ve ondan sonra yarı ölmüş olarak gaybdan cânı geri geldi.

O borçlu adam bayılıp kendinden geçince, halk onu ayıltmak için yüzüne gül suyu ve su serptiler. Arkadaşları o biçârenin hâline ağladılar; ve birçok

zaman ayılmadı. Geceye kadar kendinden geçti. Nihâyet yan ölü bir hâlde onun rûhu âlem-i gaybdan cesedine geri geldi.

با خبر شدن آن غریب از وفات آن محتسب و استغفار
او از اعتماد بر مخلوق و تعویل بر عطای مخلوق و یاد نعمتهای حق کردنش
و انابت بحق از جرم خود، ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْلَمُونَ

O garîbin o muhtesibin vefâtından haberli olması ve onun mahlûk üzerine i'timâddan ve mahlûkun atâsı üzerine dayanmaktan istiğfâr etmesi ve onun Hakk'ın ni'metlerini yâd etmesi ve kendi kabâhatinden Hakk'a rücû' etmesidir. "Küfr edenler sonra Rablerine rücû' ederler"

"Ta'vîl", istinâd etmek ve dayanmak demektir. Sûrh-i şerîfteki **ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْلَمُونَ** (En'âm, 6/1) ya'nî "Küfr edenler sonra Rablerine rücû' ederler" âyet-i kerîmesi sûre-i En'âm'ın baş tarafında vâki'dir. Hz. Pîr efendimiz bu âyet-i kerîmeyi ma'nâ-yı işârîsi hasebiyle bu sûrh-i şerîfe rabt buyurmuştur. Ya'nî, borçlu adam borcunun ödenmesini ancak cûd-i izâfî sâhibi olan muhtesibden bilmiş ve ona i'timâd etmiş ve Hakk'ın lutfîlerinden gâfil bulunmuş idi. Dayandığı muhtesibin vefât etmek sûretiyle vücûd-i izâfîsi ortadan kalkınca o garîb bîkes kaldı ve gafletinden uyanıp Hakk'a rücû' etti. Nitekim Hakk'ın vücûd-i hakîkisini ve varlığını halkın vücûd-i izâfîsi ile örten gâfiller âkubet uyanıp Rablerine rücû' ederler. Bu ma'nâ sûre-i Hicr'in ibtidâsındaki **رَبِّمَا يَوْمَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ** (Hicr, 15/2) ya'nî "Çok kâfirler müslimîn ve mümkâdîn olmayı temennî ederler" âyet-i kerîmesinde dahi beyân buyurulur. Zîrâ "müslimîn olmayı temennî etmek" Hakk'a rücû' etmek demektir. Bu rücû' keyfiyeti ya dünyâda olur veyâhud ölüm esnâsında olur. Kâfirlerin ve sâtirlerin akıllı olan vücûdât-ı izâfiyyeden zuhûrunu gördükleri ef'âlin hilâfındaki tasarrufâtı müşâhede ettikleri vakit, "Bu suver-i fâniyenin arkasında bir başka kudret vardır," derler; ve bu rücû'un fâidesi olur. Ahmâkları ise bu hicâbâtın farkına varamayıp o tasarrufâtı yine vücûdât-ı izâfiyyeye ve âlem-i

tabiata atf etmeye çalışırlar ve helâk-i sûrî ve ma'nevî içinde kalırlar. Ölüm esnâsındaki rücû' ise, ahvâl-i berzahîyyenin keşfi ile vâkî' olur. Fakat bu rücû'un fâidesi olmaz; ve burada bir işâret daha vardır: مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِنَّ يَافِئُهُ (Bakara, 2/255) ya'nî "Şefâat eden kimsenin Allâh Teâlâ'ındaki şefâatî ancak Hakk'ın izni ile olur" âyet-i kerîmesindeki sarâhat mücibince, insân-ı kâmilin sâlike ifâzası dahi ancak Hakk'ın izni ile olur. İşte bu âyet-i kerîmenin bu sûrh-i şerîfe izâfesindeki hikmet budur.

چون بهوش آمد بگفت ای کردگار مجرم بودم بخلق او میدوار

3143. *Uaktâki aklı geldi, dedi: "Ey Kırdığâr! Mücrimim, halka ümidvâr oldum."*

Vaktâki bayılmış olan borçlu adam akıl ve idrâke geldi ve ayıldı, dedi ki: "Ey fâil-i hakîkî olan Hak Teâlâ! Ben kabâhatliyim. Zîrâ halka gönül bağladım ve iuftu halktan ümid ettim."

خواجه گر چه بس سخاوت کرده بود هیچ آن کفو عطای تو نبود

3144. *"Efendi gerçi çok sehâvet etmiş idi. O sehâvet aslâ senin atânın küfüvü olmadı."*

Ya'nî, "Gerçi muhtesib efendi bana karşı çok cömerdlik etmiş idi. Fakat onun cömerdliği aslâ senin atânın ve ihsânının nazîri ve misli olmadı."

او کله بخشید و تو سر پر خرد او قبا بخشید و تو بالا و قد

3145. *"O külâh bağışladı ve sen akıl dolu baş! O cübbe bağışladı ve sen boy pos!"*

"O muhtesib efendi bana başıma giyecek külâh bağışladı ve sen ise o külâhı giyecek akıl dolu bir baş ihsân ettin; ve o arkama giyecek cübbe bağışladı ve sen ise o cübbeyi giyecek boy pos ihsân ettin."

او زرم داد و تو دست زر شمار او ستورم داد و تو عقل سوار

3146. *"O bana altın verdi ve sen altın saçıcı el! O bana binek hayvanı verdi ve sen süvârın aklını!"*

"Yâ Rab! o muhtesib efendi bana altın verdi. Sen ise bana altın saçıcı olan eli ihsân ettin. O efendi bana binek hayvanı verdi. Sen ise bana o hayvana binici olan akl-ı insânîyi verdin!"

خواجه شمع داد و تو چشم قَرِیرُ خواجه نُقْمُ داد و تو طعمه پذیر

3147. "Efendi bana şem' verdi ve sen aydın göz! Efendi bana nukl verdi ve sen tu'me kabûl edici!"

"Karîr", gözün aydın olması. "Nukl", içki esnâsında yenilen meze demektir. Burada gıdâ murâd buyrulur. "Tu'me", yemeklik yiyecek şey. "Tu'me-pezir", vasf-ı terkîbîdir, "yiyecek kabûl edici" ma'nâsındadır. Bundan murâd, mî'dedir. Ya'nî, "Efendi bana gece karanlığında kullanmak için mum verdi ve sen ise bana eşyâyı görücü olan nûrlu bir göz verdin. Efendi bana gıdâ verdi. Sen ise bana gıdâyı yeyip hazm edecek bir mî'de verdin."

او وظیفه داد و تو عمر و حیات وعده اش زر و طیبیات

3148. "O vazîfe verdi ve sen ömr ü hayât. Onun va'desi altın ve senin va'den tayyibâtur."

"Vazîfe", muayyen olan tahsisât ve maâş demektir. Ya'nî, "O bana muayyen tahsisât ve maâş verdi. Sen ise o maâşı kullanabilmek için ömr ü hayât verdin. Binâenaleyh onun va'di altın ve senin va'din ise, ömrün ve hayâtın tayyibâtı ve iyilikleri olan zevkler ve lezzetlerdir."

او وثاقد داد و تو چرخ و زمین در وثاقت او و صد چون او سمن

3149. "O bana ev verdi ve sen felek ve yeryüzü! Senin evinde o ve onun gibi yüz semiz vardır."

"Vüsâk", ev ve hâne ma'nâsındadır. Ya'nî, "Yâ Rab! O efendi bana bu dünyâda oturmak için ev verdi ve sen ise bize yeri ve göğü verdin ki, onlar olmasa bu evin vücûdu olmazdı. Senin verdiğin yeryüzü evinde o muhtesib ve onun gibi birçok semiz insanlar sâkin olurlar."

زر ازان تست و زر او نافرید نان ازان تست و نان از تش رسید

3150. "Altın Seninindir ve o altını yaratmadı. Ekmek Seninindir ve ekmek ona ^[3131] Sen'den erişti."

"O muhtesibin verdiğî altın Senin mülkündür ve onu yaratan muhtesib değildir. Onun verdiğî ekmek de kezâlik Senin mülkündür. Zîrâ ekmek ona Sen'den ihsân olundu."

آن سخا و رحم هم تو دادیش کز سخاوت می فرودی شادیش

3151. "O cömerdliği ve merhameti dahi ona sen verdin ki, cömerdlikten ona şâ-dilik ziyâde olurdu."

"O muhtesibe cömerdlik ve merhamet duygularını da Sen verdin ki, o efendi bu duyguların hilâfında hareket edemezdi. Binâenaleyh bu cömerdlik onun tab'ı ve isti'dadı olup, bu sıfatlar ondan zâhir oldukça hoşuna gider ve ziyâde sevinir idi."

من او را در قبله خود ساختم قبله ساز اصل را انداختم

3152. "Ben onu kendime kible yaptım, asıl olan kible yapıcıyı attım."

Ya'nî, "Hakikat böyle iken, ben lutf ve ihsânda o muhtesibi kendime kible ve teveccüh mahalli yaptım. Lutf ve keremde efrâd-ı beşeri teveccüh mahalli yapan zât-ı latîfini arkaya attım ve lutf ve ihsânın menba'ı ve aslı olan zât-ı şerîfinden gâfil oldum."

ما کجا بودیم کان دین دین عقل می کارید اندر آب و طین

3153. "Biz nerede idik ki o dînin Deyyân'ı suya ve çamura akıl ekerdi!"

"Deyyân", Hakk'ın sıfatlarından bir sıfattır. Ma'nâsı "hesâb edici ve cezâ verici" demektir. "Dîn", "tâat, âdet, tarîk, alâmet, nişân, cezâ ve mükâfâr" ma'nâlarıdır. "Su ve çamur"dan murâd, cemâd âlemidir. Ya'nî, "Bizim ci-simlerimiz nerede idi? Bu âlem-i kesâfette henüz mevcûd değil idi ki, o vücûdu ve izâfî yolunun muhâsibi olan Hak Teâlâ bu cemâd âleminde bizim ci-simlerimizi sûre-i Nûh'ta olan وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (Nûh, 71/14) ya'nî "Sizi etvâren yarattı" âyet-i kerîmesi mûcibince türlü türlü tavırlardan ve istihâlelerden geçirerek her bir tavra göre rûh ve rûhun sıfatı olan akıl ve idrâk ekerdi. Ci-simlerin etvâr-ı hilkatî hakkında 4. cildin 3622 numaralı beytinden i'tibâren ma'lûmât-ı mufasssala geçti. Ve Hz. Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 5. fas-lında dahi şöyle buyururlar:

"Âşıklar kendilerini bu veche fedâ etmişlerdir ve ıvaz taleb etmezler. On-lardan mütebâkisi en'âm ya'nî hayvânât gibidirler. Vâkıâ onlar en'âmdırlar, ya'nî hayvandırlar. Fakat müstehakk-ı in'âmdırlar; ve vâkıâ ahırdadırlar ve-lâkin emîr-i ahırın makbûlûdürler. İsterse onları bu ahırdan halâs edip nakl eyler ve tavile-i hâssa götürür. Nitekim onun mebdei adem idi. Ona vücûd verdi; ve vücûdunu tavile-i cemâdiye getirdi; ve tavile-i cemâdiden nebâtîye

ve nebâtiden hayvânîye ve hayvâniden insânîye ve insâniden melekîye ilâ-mâ-lâ-nihâye getirdi. İmdi bunların cümlesini onun bu cinsten tavîleleri çok olduğunu ve *لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ. فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ* (İnşikâk, 84/19-20) ya'nî "Sen bir tabakadan bir tabakaya terkîb olunursun; imdi onlara ne oldu ki inanmıyorlar?" âyet-i kerîmesi mücibince birinin diğerinden daha âlî olduğunu ikrâr etmen için sana gösterdi ve buyurdu: "Bunu sana onun için gösterdim ki, benim bu cins tavîlelerim çok olduğunu mukır olasın; ve diğer tabakât-ı mevcûdeyi onun için göstermedim." Zîrâ inkâr edip dersin ki: "İşte üstâd-ı san'at budur!" Ve bunların bir nev'ini ona mu'tekud olmaları için göstermiş ve en-vâ'-i sâireyi yalnız mukır olup îmân etmeleri için göstermemiştir... ilh."

چون همی کرد از عدم گردون پدید وین بساط خاک را می گسترید

3154. *Vaktâki ademden feleği zâhir kıldı ve bu toprak bisâtı dõşedi.*

Vaktâki Hak Teâlâ adem-i izâfî âleminden güneşin ve ayın ve seyyârâtın hey'et-i mecmûasını zâhir kıldı ve sûre-i Zâriyât'ta olan *وَالْأَرْضُ فَرْشَاهَا فَنِعْمَ الْيَوْمُ لِلْمُؤْمِنِينَ* (Zâriyât, 51/48) ya'nî "Yeryüzünü dõşedik. İmdi dõşeyenlerin ne güzeldir!" âyet-i kerîmesi mücibince bu toprak küreyi bütün levâzımı ile dõşedi ve tertîb etti.

زاختران می ساخت او مصباحها و ز طبایع قفل با مفتاحها

3155. *O yıldızlardan kandiller ve tabâyi'den anahtarlarlı kilitler yaptı.*

Hak Teâlâ fezâda her birisi bir kandil gibi parlayan güneşler yaptı. Harâret, bürûdet ve yubûset ve rutûbetten ibâret olan tabâyi' destgâhında anâsırdan birtakım anahtarları olan ecsâm kilitlerini yaptı ki, o anahtarlar akıl ve idrâktir. Ecsâm kilitleri bu akıl ve idrâk anahtarları vâsıtasıyla açılıp onlarda gizli olan esrâr ve hikem keşf olunur ve sun'-ı ilâhînin incelikleri görülür.

ای بسا بنیادها پنهان و فاش مضمر این سقف کرد و این فراش

3156. *Ey, ne çok gizli ve açık bünyâdları bu tavanın ve dõşemenin muzmeri etti.*

"Bünyâd", temel ve esâs ve binâ demektir. "Gizli binâ"dan murâd, rûh ve "zâhir binâ"dan murâd dahi, cisimdir. "Tavan"dan murâd, gök ve "dõşeme"den murâd, yeryüzüdür. Ya'nî, ey, ne çok rûh gibi gizli ve cisim gibi zâhir olan binâlar vardır ki, onlar bu gökkubbesi ile arz dõşemesi arasında muzmerdir ve saklanmışdır. His gözûyle cismi görmek kâbildir, fakat rûhu görmek kâbil değildir.

آدم اصطربلاب اوصاف علوسٲ وصف آءم مظهر آبات اوست

3157. *Âdem evsâf-ı ulvînin usturlâbıdır. Âdem'in vasfı onun âyetlerinin mazharıdır.*

"Usturlâb", güneşin yüksekliğini ve alçaklığını ölçmek ve yıldızların vaz'iyetlerini ta'yîn etmek için kullanılan bir nevi' dâiredir. "Ulvî olan evsâf'tan murâd, Hakk'ın sıfâtıdır. Nitekim hadîs-i şerifte على صورته ان الله خلق آدم على صورته ya'nî "Allâh Teâlâ, Âdem'i kendi sûreti, ya'nî sıfatı üzerine halketti" buyrulur. Yâni, Âdem Hakk'ın sıfât-ı ulvîsinin usturlâbıdır. Âdem'in sıfatları Hakk'ın vücûdunun alâmetleri olan sıfatların mazharıdır. Zîrâ insân-ı kâmil rûhu ve cismi ile hâlen her ân الظاهر والباطن (Hadîd, 57/3) ya'nî "[Evvel ve Âhir] Zâhir ve bâînn Hak'tır" âyet-i kerîmesini zikr eder.

هر چه در وى مى نمايد عكس اوست همچو عكس ماه اندر آب جوست

3158. *Onda her ne görünürse onun aksidir. Ayın ırmak suyuna aksi gibidir.*

Ya'nî, insân-ı kâmilde zâhir olan şuûnâtın hepsi Hak Teâlâ hazretlerinin esmâ ve sıfâtının aksidir. Bu akis, ayın ırmak suyuna aks etmesi gibidir.

بر صطربلابش نفوش عنكبوت بهر اوصاف ازل دارد ثبوت

3159. *Onun usturlâbı üzerinde ankebût nakışları evsâf-ı ezelden sübût tutar.*

"Ankebût", lügatte "örümcek" demektir. Ehl-i hey'et ıstılâhında "usturlâbın üzerinde örümcek ağı gibi yapılan çizgilere ve hâneler'e derler. Ya'nî, insân-ı kâmilin usturlâb mesâbesinde olan vücûdunda ankebût nakışları vardır ki, bu nakışlar Hakk'ın ezeli olan vasıfları zâhir olmak ve anlaşılmaq için onun vücûdunda sâbit olmuştur.

تا ز چرخ غيب و ز خورشيد روح عنكبوتش درس گويد از شروح

3160. *Tâ ki gaybın feleğinden ve rûh güneşinden onun ankebûtu şerhler cihe-*
[3141] *tinden ders söyleye!*

Ya'nî, usturlâbın ankebûtu gayb ve bâînn âleminin feleğini ve rûh güneşini şerh ve beyân etmek sûretiyle, umûm beşeriyet âlemine ders vermek için o sıfât-ı ilâhiyye onun vücûdunda sâbit olmuştur. Hz. Pîr efendimiz *Fîhî Mâ Fîh* 'lerinin 8. faslında bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Âdemînin vücûdu bir sancak gibidir. Sancağı havaya kaldırırlar. Ondan sonra her taraftan akul, fehîm, huşîm, gazab, hilûm, kerem, havf ü recâ, ah-

vâl-i bî-pâyân ve bî-hadd-i sîfât askerlerini o sancağın altına cem' ederler. Uzaktan bakan kimse, yalnız sancağı görür. Amma yakına gelen kimse sancağın altında sayısız halkı görür ya'nî gâfil teni görür; ve âkil onda ne geveler ve ne ma'nâlar olduğunu bilir."

عنكبوت و این صطربلاب رشاد بی منجم در کف عام اوفتاد

3161. *Ankebût ve bu usturlâb-ı reşâd münecimsiz avâmın eline düştü.*

"Reşâd", doğru yol ve hidâyet demektir. "Müneccim", usturlâbdan güneşin ve yıldızların ahvâlini bilen kimsedir. Burada murâd, mürşid-i kâmilidir. Ya'nî, sûret-i insâniyyeyi iktisâb eden her bir kimsede doğru yolu gösteren bu usturlâb vardır. Fakat insan sûretinde olanların milyonlarcası ellerindeki bu ankebût ve usturlâbdan âlem-i gayb feleğinin ve rûh güneşinin ahvâlini anlayamazlar. Bunun nasıl kullanılacağını ta'lîm için bir müneccim ve bir mürşid-lâzımdır. Müneccim ve mürşid ise enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır. Binâenaleyh enbiyâ ve evliyâyâ tâbi' olmak istemeyenlerin elindeki o ankebût ve usturlâb münecimsiz avâm eline düşmüş olur.

انبیا را داد حق تنجیم این غیب را چشمی بیاید غیب بین

3162. *Hak bunun tencîmini enbiyâyâ verdi. Gayb için, gaybı görücü bir göz gerektir.*

"Tencîm", yıldızlar hakkında hüküm vermek demektir. Ya'nî, Hak Teâlâ bu ervâh-ı cüz'îyye-i insâniyyenin tencîmini ve onlar hakkında hüküm vermek ilmini, ervâh-ı külliyye sâhibi olan peygamberlere ve onların vârisleri olan evliyâyâ verdi. Zîrâ ervâh-ı külliyyenin gözleri ilm-i gaybı görücüdür. Ervâh-ı cüz'îyyenin gözleri ise cismâniyet perdesiyle kapalıdır. Binâenaleyh âlem-i gaybın ahvâline muttali' olmak için gayb görücü bir göz lâzımdır.

در چه دنیا فتادد این قرون عکس خود را دید هر يك چه درون

3163. *Bu kurûn dünyâ kuyusuna düştüler. Her biri kuyu içinde kendi aksini gördü.*

"Kurûn", "karn"ın cem'idir; ve "karn"ın müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "ehl-i zamân" demektir. Ya'nî, ervâh-ı cüz'îyye sâhibleri olan bu zamânın ehli dünyâ ve cismâniyet kuyusuna düştüler ve bu cismâniyet hâricindeki âlem-i gaybı görmediler. Zîrâ bu suver-i cismâniyye sîfât-ı ilâhiyyenin mezâhiridir ve her birinde zâhir olan ahvâl ve şuûnât Hakk'ın sîfatlarının ak-

sîdir. Hakikat böyle iken bu gâfillerin her birisi bu cismâniyet kuyusu içinde kendi hayâlinin aksini gördü. Meselâ bir kimseden kendisine bir kahr erişti. O kimsede zâhir olan sıfat-ı kahr Hak Teâlâ'nın kendisine karşı olan sıfat-ı kahrının eseri olduğunu bildi. Binâenaleyh o kimsenin üzerine hücum ettiği vakit, kendi hâlinin aksi üzerine hücum etmiş oldu.

عکس در چه دید در بیرون ندید همچو شیر گول اندر چه روید

3164. *Aksi kuyuda gördü, hâriçte görmedi. Ahmak arslan gibi kuyuya koştu.*

از برون دان آنچه در چاهت نمود ورنه آن شیری که در چه شد فرود

3165. *Dışarıdan bil o şeyi ki, sana kuyu içinde göründü. Yoksa kuyuya aşağıya giden arslanı.*

İmdi ey kimse! Sana cismâniyet kuyusu içinde görünen o şeyi kuyudan bilme! Onu hâriçten, ya'nî âlem-i gaybdan gelen bir sıfat bil! Eğer onun üzerine atılıp hücum edersen, kuyuya baş aşağı giden bir arslan olmuş olursun. Nitekim 1. cildde av hayvanları kıssasında bir tavşan kuyuda arslana kendi sûretinin aksini gösterdi ve arslan dahi kuyuda görünen kendinin aksi üzerine hiddetle hücum edip, baş aşağı kuyuya giderek helâk oldu. Kıssanın nefî-cesi 1. cildde 1205 numaradan i'tibâren mezkûrdur. "Arslan"dan murâd, kendisinde mevhûm bir varlık gören nefs-i emmâredir.

برد بخروشیش از ره کای فلان در تگ چاه است این شیر ژیان

3166. *Onu bir tavşan yoldan götürdü. Dedi ki: "Ey filân! Bu kızgın arslan kuyunun dibindedir!"*

O arslanı bir tavşan aldatıp yoldan çıkardı da dedi ki: "Ey filân! Sana rakîb olan bu kızgın arslan kuyunun dibindedir!"

در رو اندر چاه کین از وی بکش چون از او غالتیری سر بر کنش

3167. *"Kuyuya git ve ondan kını çek! Mâdemki ondan daha gâlibsin, onun başını kopar!"*

"Binâenaleyh kuyuya git ve ondan intikâm al! Mâdemki ondan daha gâlibsin, onun başını kopar!" Mezâhirde zâhir olan Hakk'ın sıfat-ı kahrîsine mukâbele etmek arslanın boş hücumuna benzer. "Tavşan"dan murâd, âfâkta İblîs ve enfûste kuvve-i vâhîmedir.

آن مقلد سخره خر گوش شد از خیال خویشتن پر جوش شد

3168. O mukallid tavşanın mağlûbu oldu. Kendi hayâlinde pür-cûş oldu.

“Mukallid”den murâd, ulûm-i zâhiriyye ve felsefe erbâbidir. Ya’nî, o ilimde mukallid olan kimse İblîs’in ve kuvve-i vâhimesinin mağlûbu oldu ve kendisine rakîb gördüğü kimsedeki kendi hâlinin aksinden ve hayâlinde öfkelenildi.

او نگفت این نقش داد آب نیست این بجز تقلیب آن قلاب نیست

3169. O demedi ki: “Bu nakış suyun dâdi değildir. Bu o kallâbın taklîbinin gayrı değildir.”

“Kallâb”, mübâlağa ile ism-i fail olup “döndürücü ve kalbedici” demektir. Ya’nî, o mukallid demedi ki: “Bu nakış ve bu hayâl her ân-ı gayr-i münkasimde su gibi akıp giden cismâniyetin vergisi değildir. Belki bu hayâl, bende ki hâli bu rakîb gördüğüm kimse üzerine döndürücü olan Hak Teâlâ hazretlerinin, onun üzerine döndürmesinden başka bir şey değildir.

تو هم از دشمن جو کینی می کشی ای زبون شش غلط در هر ششی

3170. Ey her altıda altı galatın zebûnu! Uklâki sen dahi düşmandan bir kîn çekesin.
[3150]

Ya’nî *فَإِنَّمَا تُولَوْنَ وَجْهَ اللَّهِ* (Bakara, 2/115) ya’nî “Hangi tarafa dönerseniz Hakk’ın vechi ve zâu vâki’dir” âyet-i kerîmesi mücibince her altı cihette Hakk’ın vechini ve zâtını ve tecelliyâtını görmek lâzımdır. Ön, arka, sağ, sol, üst, alttan ibâret olan ve cisimlere mev’hûm bir varlık veren bu altı cihette sarâhat-i kur’âniyye hilâfında Hakk’ın sereyân-ı zâtîsini inkâr etmek ve yalnız Hakk’ın ihâta-i ilmiyyesini isbât edip, bu cihetleri Hakk’ın vechinden ve zâtından gayrı görmek, bu altı cihetin her birinde altı def’a yanlışın ve galatın zebûnu ve mağlûbu olmaktır. Ya’nî, ey her altı cihette altı def’a galatın ve yanlış görmenin zebûnu ve mağlûbu olan mukallid âlim ve feylesof efendi! Sen dahi düşmandan bir kîn çektiğin ve intikâm aldığın vakit.

آن عداوت اندر و عکس حقست کز صفات قهر آنجا مشتقست

3171. O adâvet onda Hakk’ın aksidir ki, kahr sıfatlarından onda müştakdır.

Sana karşı gördüğün adâvet ve düşmanlık, o düşmanda Hakk’ın sıfat-ı adâvetinin aksidir ki, o adâvet Hakk’ın kahr sıfatlarından o düşmanda iştikak etmiştir ve sana karşı onda zâhir olmuştur.

و آن گنه دروی ز جنس جرم تست باید آن خوراز طبع خویش شست

3172. *Ve o günâh onda senin cürmünün cinsindendir ki, o huyu kendi tab'ından yıkamak gerektir.*

Ve o düşmanda zâhîr olan günâh ve kusûr onda senin cürmünün ve kabâhatinin cinsindendir. Binâenaleyh kendinde olan o huyu ve ahlâkı kendi tabiatından yıkamak ve temizlemek lâzımdır. Hz. Pîr efendimiz bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 6. faslında şöyle izâh buyururlar:

"Eğer dîn kardeşinde bir ayıp görür isen, o ayıp sendedir, halbuki onda görüyorsun. Âlem ayna gibidir. Kendi nakşını onda görürsün. Çünkü المؤمن المؤمن مرآت المؤمن ya'nî "Mü'min mü'minin aynasıdır" buyurulmuştur. O ayıbı kendinden izâle et! Zîrâ incindiğin şey sendedir. Bir fili su içmek için bir pınara götürdüler. Su içinde kendini görünce ürktü. Halbuki o başkasından ürktüğünü zannetti. Kendinden ürktüğünü bilmedi. Sende zulüm, kin, hased, hırs, merhametsizlik ve kibir gibi bütün ahlâk-ı zemîme olduğu hâlde, bundan münfail değilsin. Bunları başkalarında görünce münfail olup, ondan ürkersin. Binâenaleyh bil ki, kendinden incinir ve ürkersin. Bir adamın kendi noksanı ve çıbanı kendisine çirkin görünmez. Yaralı eliyle yemeğini yer ve parmağını yalar ve aslâ ondan mi'desi bulanmaz. Amma başkasında bir çıban veya biraz yara görse, o taâmdan iğrenir ve hazm edemez. Ahlâk-ı zemîme de nakâyısı ve çıbana benzer. Bir adamın kendinde olunca, ondan rencide olmaz. Fakat başkasında onlardan bir parçasını görse, incinir ve nefret eder. Sen ondan ürktüğün gibi, onun da senden ürkmelerini ve incinmesini ma'zûr tut! Senin incinmen onun özüdür. Zîrâ senin rencin onu görmedendir; ve o da öylece görür. Çünkü المؤمن مرآت المؤمن [ya'nî "Mü'min m'minin aynasıdır"] buyurulmuştur ve الکافر مرآت الکافر [ya'nî "Kâfir kâfirin aynasıdır"] denilmemiştir. Bu kelâm-ı münîf kâfirler için ayna yoktur, demek değildir. Ancak kâfirin kendi mir'âtından haberi yoktur, demek olur... ilh. "

خلق زشت اندرو رویت نمود که ترا او صفحه آینه بود

3173. *Senin çirkin huyun onda yüz gösterdi ki, sana o aynanın safhası oldu.*

چونکه قبح خویش دیدی ای حسن اندر آینه بر آینه مز

3174. *Ey güzel! Uaktâki aynada kendi kubhunu gördün, ayna üzerine vurma!*

"Ey hasen" ta'bîri ile mü'mine işâret buyurulur. Zîrâ mü'min îmânı hasebiyle rûhen güzeldir. Fakat cismâniyeti hasebiyle kendisine ahlâk-ı zemîme

ânz olmuştur. İkinci mısra'daki "ender âyîne" birinci mısra'a merbûttur. Ya'nî ey mü'min! Vaktâki şana karşı bir ayna olan mü'min kardeşinde kibir ve hased gibi sende olan çirkin huylardan birisini gördün, ona ta'n etme ve o ayna üzerine hücum etme!

می‌زند بر آب استاره سنی خاک تو بر عکس اختر می‌زنی

3175. *Yüksek yıldız su üzerine vurur. Sen toprağı yıldızın aksi üzerine vurursun.*

Meselâ, ilm-i nücûm erbâbı indinde naht ve uğursuz addolunan bir yıldız bir yerde birikmiş olan suya aks eder; ve sen dahi o yıldızda tahayyül ettiğin uğursuzluğun hükmünü def' etmek için onun birikinti sudaki aksi üzerine toprak saçarsın.

کین ستاره نحس در آب آمدست تا کند او سعد ما را زیر دست

3176. *Dersin ki: "Bu naht yıldız suya gelmiştir, tâ ki o bizim sa'dimizi el altında ede!"*

Dersin ki: "Bu uğursuz yıldız suya gelmiştir. Maksadı bizim saâdet hâlimizi hükmünün altına almak ve bizim saîd ve uğurlu olan hâlimizi uğursuzluğa çevirmektir."

خاک استیلا بریزی بر سرش چونکه پنداری ز شبهه اخترش

3177. *Onun başı üzerine istilâ toprağını dökersin. Çünkü şühleden dolayı onu yıldız zannedersin.*

Binâenaleyh sen onun uğursuzluğunu def' için istilâ ve galebe toprağını o aksın başı üzerine dökersin. Çünkü şühleden ve kendi hayâlfinden dolayı o aksi yıldızın kendisi zannedersin.

عکس پنهان گشت و اندر غیب راند تو گمان بردی که آن اختر نماد

3178. *Aks gizli oldu ve gayba sürdü. Sen zannedersin ki, o yıldız kalmadı.*

O birikinti su üzerindeki yıldızın aksi üzerine toprak yığıldığı vakit, toprak suyu içti ve o aks dahi gizlendi ve his nazarında kayboldu. Sen ise bu fiilin ile zannedersin ki, o uğursuz yıldız kalmadı ve sen onun uğursuzluğundan kurtuldun.

آن ستاره نحس هست اندر سما هم بدان سو بایدش کردن دوا

3179. *O naht yıldız göktedir. Ona yine o taraftan ilâç etmek gerektir.*

Halbuki o uğursuz addettiğin yıldızın aslı göktedir. Eğer ilm-i nücûma vukûfun var ise, o yıldızın uğursuzluğuna ve kahrına yine gök tarafından ilâc yapmak ve çâre bulmak lâzımdır. Ma'lûm olsun ki, bu beş beyt-i şerîf yukarıda beyân buyurulan kahr-ı ilâhînin misâlidir. Ya'nî bir kimsenin sana vâkî' olan tecâvüzât-ı nefsâniyyesine karşı, senin de ona sâika-i nefsâniyyet ile mukâbele etmen uğursuz yıldızın suya vâkî' olan aksine toprak atman mesâbesindedir. Halbuki sana karşı tecâvüz eden kimsenin günâhı, senin kabâhatinin cinsindendir; ve o kahr, sendeki kabâhate karşı Hakk'ın sıfat-ı kahhının o kimseden sana karşı zâhir olmasıdır; ve kahr-ı ilâhî sıfatı o mazharda ber-akstir. Binâenaleyh o kahhın aslı, gök mesâbesinde olan Hakk'ın âlem-i sıfâtındadır. Şu hâlde onun çâresi, ancak kendinde olan o günâh ve kusûrun izâlesidir. Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm Abdü'l-Alî (k.s.) hazretleri bu ma'nâ hakkında kendi şerhlerinde şöyle bir tedkîkde bulunmuştur:

"Bu hüküm kahr-ı ibâd hakkında hüküm-i küllî değildir. Görmez misin ki, mü'minler üzerine kâfirlerin kahhı vâkî'dir ve mü'minlere eziyet ederler. Bu, mü'minlerin kabâhatlerinin aksi değildir. Husûsiyle enbiyâ günâhtan ma'sûm ve evliyâ mahfûzdur. Bu beyitlerden maksûd, kâhirler ile makhûrların her ikisi de rezâil-i nefsâniyyeye daldıkları vakit bu hüküm altında bulunmalarıdır. Binâenaleyh iki kimse nefis galebesiyle mücâdele ederlerse, kahr günâhı her birisinde diğerinin kabâhatinin aksi olur; ve bu ma'nâ *Bu-hârî-i Şerîf*'te vâkî' şu hadîs-i şerîften alınmıştır: *إذا التقى المسلمان بسيفهما فالتقاتل والمقتول كلاهما في النار* ya'nî "İki müslümân kılıçlarıyla birbirine mülâkî ve mukâtil olurlar ise, kâtil ile maktûlün her ikisi de cehennemdedir." Bu hadîsi dinleyen hâzırûn *فما بال المقتول* ya'nî "Bu husûsta maktûlün kabâhati nedir?" dediler. Hz. Peygamber Efendimiz: *انه يريد قتل اخيه* ya'nî "Muhakkak o maktûl dahi kendi kardeşini öldürmek murâd ederdî" buyurdu. Bu hadîs-i şerîften anlaşılan budur ki: her birinin kîni diğerinin kîninin aksidir."

Fakîr derim ki: Bu hüküm şeriate nazaran hüküm-i küllî değildir. Fakat hakîkate nazaran hüküm-i küllîdir. Zîrâ şeriat emr-i tekvîfî ve hakîkat emr-i irâdidir. Çünkü mü'min ism-i Hâdî'nin ve kâfir ism-i Mudill'in mazharlarıdır; ve bu isimler bunların rabb-i hâsandır ki, her biri kendi merbûb[ı]ları olan mü'minden ve kâfirden râzıdır; ve bu isimler birbirinin zıddı ve müteakıldır. Binâenaleyh zıddar arasında ittihâd imkânı olmadığından kâfirin mü'mine karşı kîni ve mü'minin dahi kâfirin kînine karşı kîni tabîidir. Binâenaleyh her birinin kîni yine diğerinin kîninin aksi olur.

بلکه باید دل سوی بی سوی بست نحس این سو عکس نحس آن سوست

3180. *Belki kalbi tarafsız tarafa bağlamak lâzımdır. Bu tarafın nahsi o tara-*
 [3160] *fın nahsidir.*

Belki kalbi cemî-i esmâ ve sıfâtın sâhibi olup taayyünden ve taayyünün icâbı olan cihetlerden münezzeh bulunan vücûd-i hakîkî-i Hak tarafına bağlamak ve o tarafa teveccüh etmek lâzımdır. Zîrâ bu âlem-i kesâfette nahs ve uğursuz olan küfr ve fesâd ism-i Mudill'in mazhandır. Bu husûsta 1. cildin 2027 numarasına müsadîf olan کفر بما نسبت کنی کفر آفتست. چون بما نسبت کنی کفر آفتست [ya'nî "Küfür dahi Hâlık'a nisbetle hikmettir; bize nisbet ettiğin vakit, küfür âfettir"] ve 3. cildin 1364 numarasındaki نى از آن رو که قضاست. نى از آن رو که قضاست [ya'nî "O-cihetten küfre râzıyım ki, kazâdır; o cihetten değil ki, bizim nizâ' ve hubsümüzdür"] beyitlerinde izâhât geçti.

داد داد حق شناس و بخشش عکس آن دادست اندر پنج و شش

3181. *Atâyı Hakk'ın atâsı ve bahşîşi tanı! Bu beşte va altıda onun atâsının*
aksî gör!

"Beş"ten murâd, işitmek, görmek, koklamak, tatmak ve temâs etmek duygulandır. "Altı"dan murâd, cismâniyet âlemine mahsûs olan altı cihettir. "Dâd", vergi ve atâ ma'nâsınadır. Ya'nî, ey kimse! Bu cismâniyet âleminde cisminin duyduğu zevk ve lezzet atâsını Hakk'ın atâsı ve ihsânı tanı. "Tabîattan geliyor" deme! Bu beş havâste ve altı cihette Hakk'ın atâyâ-yı zâtîyye ve esmâiyyesinin aksini gör!

گر بود داد خسان افزون ز ریگ تو بمیری و آن بماند مرده ریگ

3182. *Eğer süflülerin atâsı kumdan ziyâde olsa, sen ölürsün ve o baştan arta kalır.*

"Mürde-rîg", ölen kimsenin başından arta kalan eşyâsı demektir. "Denîler"den murâd, âlem-i süffî olan tabîatın muhtelif tecelliyâtıdır. Ya'nî, eğer bu süffî ve denî olan vücûd-i izâfî ve tabîat âleminin atâsı kum tânelerinin ade-dinden ziyâde olsa, sen ölürsün ve ölüm sebebiyle bu cismine âid havâss muattal olur ve başından arta kalır. Binâenaleyh fânîden fânîye gelen atâlar bâkî olan vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın atâlarının aksidir.

عکس آخر چند باید در نظر اصل بینی پیشه کن ای کز نگر

3183. *Nihâyet akis, nazarda ne kadar sâbit kalır? Ey eğri bakıcı! Asıl görü-*
cülügü san'at et!

حق چو بخشش کرد بر اهل نیاز با عطا بخشیدشان عمر دراز

3184. *Uaktâki Hak Teâlâ ehl-i niyâza ihsân etti, atâ ile onlara uzun ömür bağışladı.*

"Uzun ömür"den murâd, bu fânî olan dünyâ hayatının uzun müddet devamı değildir. Zîrâ ehl-i niyâz olan evliyâullâhın pek çokları elli ile yetmiş yaş arasında bu âlem-i fânîye vedâ' etmişlerdir. Ezcümle Hz. Pîr efendimizin ömr-i şerifleri altmış sekiz yıldan ibâret idi. Binâenaleyh bundan murâd, hayât-ı ebediyye-i ma'neviyyedir. Nitekim âfideki beyt-i şerifte bu ma'nâya işaret buyrulur. Ya'nî, Hakk'ın atâsı fânînin fânîye olan atâsı gibi değildir. Onlardan gelen atâ çabuk zâil olur. Fakat Hakk'ın atâsı ebediyyen devam eder.

خالدین شد نعمت و منعم علیه محیی المواتست فاجتازوا إليه

3185. *Nî'met ve mün'amün-aleyh hâlidîn oldu. Ölüyü dirilticidir. Binâenaleyh ona sülûk ediniz!*

Ya'nî, o ehl-i niyâza olan Hakk'ın nî'meti ve atâsı ebedî oldu. Hak Teâlâ ma'rifet-i ilâhiyye husûsunda ölü olan rûhlân ulûm-i ledünniyye ile dirilticidir. Binâenaleyh ona sülûk ediniz ve onun tarafına gidiniz. Ankaravî hazretleri nüshasında "fectâzû ileyh" vâki'dir. Cenâb-ı Ankaravî, iftiâl bâbindan olan "ictâzû" emrine, "sülûk ediniz!" ma'nâsını vermiştir. Ba'zı nüshalarda "fectâzû" yerine "fectârû" vâki'dir. Bu nüsha üzerine Hind şârihleri *Sarrah*'dan aldıkları ma'nâya göre "tazarraû" ma'nâsını vermişlerdir. Ya'nî, "Hakk'a tazarru" ve niyâz ediniz!" demek olur.

داد حق با تو در آمیزد چو جان آن چنانکه آن تو باشی و تو آن

3186. *Hakk'ın atâsı sana cân gibi karışır. Öyleki, o sen ve sen o olursun.*

Ya'nî atâ-yı ilâhî senin hem cismine ve hem de rûhuna olduğu için, senin cismine cânın karışması gibi karışır ve öyle bir karışır ki, o atâ-yı ilâhî sen olur ve sen de o atâ-yı ilâhî olursun. Ya'nî atâ-yı zâfî ve esmânin sen aynı olursun.

گر نمائد اشتهای نان و آب بدهدت بی این دو قوت مستطاب

3187. *Eğer ekmeğe ve suya iştihâ kalmazsa, sana bu ikisiz pâk kût verir.*

Eğer bu sûrî olan ekmeğe ve suya iştihân kalmazsa ve sen bunları yememiş olsan bile, senin bu cisminin sûretine bu ekmeği yemeksizin ve suyu iç-

meksizin sana pâk ve temiz ve rûhânî bir kuvvet verir. Zîrâ sûrî taâmlardan hâsıl olan kuvâ-yı cismâniyye kuvvet-i rûhâniyye gibi temiz değildir. Mi' dede ve bağırsaklarda mülevvesât husûlüne sebep olur. Nitekim *Menâkıb-ı Si-pehsâlâr*'da Hz. Mevlânâ efendimizin ahvâl-i şerifleri şöyle nakl buyurulur:

"Evâil-i sülûklerinde üç gün ve bir hafta ve kırk gün oruç tutup iftâr ederler idi. Velâkin ramazân-ı şerîfin nihâyetinde iki def'a iftâr buyururlar idi; ve bütün ramazân-ı şerifte bayram günü iftâr buyurdıkları bizzât görülmüştür. Sultânü'l-mahbûbîn Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî hazretlerine ilk def'a mülâkî olduklarında tamâm altı ay her ikisine ekl ve şûrb ve hâcet-i beşeriden bir ihtiyâc vâkî' olmamak üzere oturmuşlar idi; ve iftâr buyurdıkları vakit, bir nevi' gıdâ ile iktifâ buyururlar idi ve en çok taâm yedikleri vakit dahi on lokma yemezler ve bir müddet sonra tekrâr mi'delerini tathîr ederler idi ve buyururlar idi ki: "Benim sinemde bir ejderhâ vardır ki, gıdâyâ tahammül etmiyor!" Ve vakt-i istiğrâktaki mücâhedeleri, mücâhede-i cû'dan ziyâde olup mübârek ahnlarından katre katre ter dökerler idi. Ve açlık hakkında beyân buyururlar. Beyit:

مرغت ز خورد هیضه ماندست درین بیضا بیرون شوازین بیضه تابار شود پرها
صفرای صیام ار چه سودای سرافزاید لیکن ز چنین سودا یابند ید بیضا

"*Senin rûhun kuşu yemekten ve imtilâdan dolayı bu cisim yumurtası içinde kalmıştır. Bu cisim yumurtasından çık ki, rûhunun kanatları büyüsün! Gerçi o rûhun safrası hayâlât-ı dimâğîyyeyi eritir, fakat işte bu sevdâdan ve hayâlât-tan Mûsâ (a.s.)a ihsân buyurulan yed-i beyzâyı bulursun.*"

فربهی گر رفت حق در لاغری فربهی پنہانت بخشد آن سری

3188. *Eğer semizlik gitse, Hâk sıskalık içinde sana öbür tarafta gizli semizlik bağışlar.*

"Ser", burada "taraf" demektir. Âhirindeki "yâ" vahdet içindir. "Der ân ser-nî" takdîrinde olup, "der" mahzûfdür. Ya'nî, sûrî taâmı yememen ve suyu içmemen yüzünden senin cisminin semizliği gidip eğer zayıflar ise, sana öbür tarafta, ya'nî rûhunun tarafında gizli semizlik bağışlar.

چون پریرا قوت از بو می دهد هر ملک را قوت جان او می دهد

3189. *Mâdemki kuvveti periye kokudan veriyor, her meleğe de cân kuvvetini o verir.*

Ulemâdan ba'zılarının kavline göre cin tâifesinden bir kısmının yemesi ve içmesi çiğnemek ve yutmak tarîkıyla değil, koklamak sûretiyledir. Nitekim *Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmı'l-Cânn* isimindeki kitâbın 11. ve 12. bâblarında onların ekl ve şûrbleri hakkında tafsîlât vardır. Hz. Pîr efendimiz cinlerin bu tâifesine işâreten buyururlar ki: Mâdemki Hak Teâlâ hazretleri cinlerin latîf olan cisimlerine kuvveti kokudan veriyor, melek cinsinden olan her rûh-ı insânîye de dirilik kokusunu yine o verir.

جان چه باشد که تو سازی زو سَنَدُ حق بعشق خویش زنت می کند

3190. *Cân ne olur ki, sen ondan sened yapasın! Hak kendi aşkı ile seni diri eder.*
[3170]

Cân nedir ki sen ona tapasın ve onu kendine destek yapasın! Zîrâ cân Hak Teâlâ hazretlerinin sıfat-ı Hayât'ının mazharıdır. Binâenaleyh cânın Kayyûm'u Hak'tır. Eğer sen kendi Kayyûm'una muhabbet eder ve âşık olur isen, seni Hak Teâlâ o aşk ile diri eder. Zîrâ sıfat-ı Hayât her mertebede başka başka zâhir olur. Cemâdda rûh-ı cemâdî ve nebâtta rûh-ı nebâtî hayvanda rûh-ı hayvânî ve insanda hem rûh-ı hayvânî ve hem de rûh-ı izâfî ve insânî mertebelerinde görünür; ve aşk ve muhabbetin kemâlî rûh-ı insânînin hâssasıdır; ve bu rûhun hayât-ı ebediyyeye mazhariyeti ancak bu hâssasından dolayı vâkı' olur.

زو حیات عشق خواه و جان مخواه تو ازو آن رزق خواه و نان مخواه

3191. *Ondan aşk hayâtını iste ve cân isteme! Sen ondan o rızkı iste ve ekmeği isteme!*

Binâenaleyh ey sâlik! Hak'tan aşk hayâtını iste ve birer mazhardan ibâret olan gerek rûh-ı hayvânîye ve gerek rûh-ı insânîye dayanma! Sen Hak'tan rûh-ı insânîni takviye eden aşk rızkını iste ve ancak rûh-ı hayvânîni takviye eden ekmeği ve sûrî gıdâyı isteme!

خلق را چون آب دان صاف و زلال اندران تابان صفات ذو الجلال

3192. *Halkı sâf ve tatlı su gibi bil! Onda Zü'l-Celâl'in sıfatları tâbândır.*

Bu halkın vücûdât-ı izâfîyyelerini sâf ve tatlı su gibi bil ki, bu suya celâl sâhibi olan Hak Teâlâ hazretlerinin sıfatları aksedip parlamaktadır.

علمشان و عدلشان و لطفشان چون ستاره چرخ در آب روان

3193. *Onların ilimleri ve adlleri ve lutufları akan su içinde feleğin yıldızı gibidir.*

O halkın ilimleri ve adleri ve lutufları, akan su içine feleğin yıldızlarının aksetmesi gibi, Hakk'ın ilmi ve adli ve lutfu onların su mesâbesindeki vücûdât-ı izâfîyelerine aksetmiş olmasından ibârettir; ve su içindeki aksin nümâ-yişi gibi bir nümâyıştır.

فاضلان مرآت آگاهی حق

پادشاهان مظهر شاهي حق

3194. *Pâdişâhlar Hakk'ın şâhlığının mazharı, fâzıllar Hakk'ın âgâhlığının aynasıdır.*

Ya'nî, bu sûrî şahlarda görülen şâhlık, heybet ve azamet, Hakk'ın şahlığının heybet ve azametinin aksidir; ve fâzıllar dahi Hakk'ın kendi sîfât ve es-mâsına âgâhlığının aynasıdır ki, Hak Teâlâ bu fâzılların ve kâmillerin âyine-i vücûdlarında kendi sîfât ve esmâsının âsârını müşâhede buyurur.

ماه آن ماه است آب آن آب نیست

قرنها بگذشت و این قرن نویست

3195. *Karlar geçti ve bu bir yeni karndır. Ay o aydır; su o su değildir.*

"Karn", burada "zamandan bir vakit" demektir (*Akrabü'l-Mevârid*). Ya'nî, zamandan birtakım vakitler ve asırlar geçti. Bu içinde bulunduğumuz zaman yeni bir zamandır. Fakat gerek geçen zamanlarda ve gerek şimdiki zamanda ay yine o aydır. Ya'nî sîfât ve esmâ-i ilâhiyye, yine o sîfât ve esmâ-i ilâhiyyedir. İçine ayın aksettiği su ise, o evvelki su değildir. Zîrâ bu vücûdât-ı izâfîyye suları akıp gitti. Peyderpey yerine başka vücûdât-ı izâfîyye suları geldi. Nitekim sûre-i Mü'minîn'de *قُرُونًا آخَرِينَ* (Mü'minîn, 23/42) ya'nî "Biz o zaman ehlinde sonra diğer zaman ehillerini izhâr ve halkettik" buyrulur.

ليك مستبدل شد آن قرن ام

عدل آن عدلست و فعلل آن فضل هم

3196. *Adl o adldir ve fazl dahi o fazldır. Fakat o karn ve ümmetler müstebdel oldu.*

Hak Teâlâ hazretlerinin "Adl" ism-i şerîfinin mazharı olarak bu vücûd-ı izâfî âleminde evvelki zamanlarda zâhir olan Adl [ile], şimdiki zamanda zâhir olan Adl ma'nâda birbirinin aynıdır; ve Alîm ve Habîr isimlerinin mazhar olan fazl dahi yine o fazldır. Fakat, o karn ve zaman ve bu sîfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mazhar olan ümmetler değişti.

قرنها بر قرنھا رفت ای همام وین معانی برقرار و بر دوام

3197. *Ey hümâm! Karnlar karnlar üzerine gitti ve bu ma'nâlar ber-karâr ve ber-devâmıdır.*

"Hümâm", himmet sâhibi olan büyük kimse demektir. Ya'nî, zamanlar ve asırlar birbirini ta'kîb ederek geçti ve gitti. Bu bizim söylediğimiz ma'nâlar ise, sebât ve devâm üzerinedir. Ya'nî her bir asırda adl ve fazl ma'nâları birdir, aslâ değişmez. Fakat âdil ve fâzıl olan kimselerin şahısları bir değildir, onlar değişirler.

آب مبدل شد در این جو چند بار عکس ماه و عکس اختر برقرار

3198. *Bu ırmakta su nice kere mübeddel oldu. Ayın aksı ve yıldızın aksı ber-karârıdır.*

Bu tabîat ve unsuriyyât ırmağında dâimâ akıp giden eşhâs suları birçok def'alar değişti. Fakat ay ve yıldız mesâbesinde olan sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin akisleri o tabîat ve unsuriyyât ırmağı içinde karâr ve sebât üzerinedir, aslâ değişmez.

پس بناش نیست بر آب روان بلکه بر اقطار عرض آسمان

3199. *Binâenaleyh onun binâsı akıcı su üzerinde değildir. Belki göğün genişliği etrâfı üzerindedir.*

Binâenaleyh o sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin binâsı ve temeli akıp gidici olan tabîat ve unsuriyyât suyu üzerinde değildir. Belki gönlün, ya'nî nihâyetsiz olan fezânın genişliği etrâfı üzerindedir. Zîrâ fezâ-yı bî-nihâye ayrı-ı vücûd-i mutlakur; ve sıfât ve esmâ ise bu vücûddan aslâ münfekk değildir.

این صفتها چون نجوم معنویست دان که بر چرخ معانی مستویست

3200. *Bu sıfatlar mâdemki ma'nevî yıldızlardır, bil ki, ma'nâların feleği üzerine müstevîdir.*

Ya'nî, bu suver-i kesîfe ırmağına akseden bu sıfât-ı ilâhiyye mâdemki ma'nevî olan yıldızlardır, bil ki, bu sıfatlar ma'nâların feleği olan zât-ı ilâhî üzerine müstevîdir ve zât-ı ulûhiyyetle berâberdir ve ondan ayrı değildir.

خوب رویان آینه خوبی او عشق ایشان عکس مطلوبی او

3201. *Güzel yüzlüler onun güzelliğinin aynasıdır. Onların aşkı onun matlâb-luğunun aşkıdır.*

Güzel yüzlüler Hak Teâlâ hazretlerinin "Cemîl" ism-i şerifinin mazhan olup, onun cemâl-i mutlakından akseden bir güzelliğin aynasıdır. Binâenaleyh o güzellerin birbirlerine olan aşkı hakîkatte Hak Teâlâ hazretlerinin matlûbğunun aşkıdır. Ya'nî âşık ve ma'sûk her ne kadar bu hakîkatten gâfil iseler de, onların indinde matlûb olan bu güzellik Hakk'a râcî olduğundan bunların aşkı hakîkatte Hak Teâlâ'nın cemâline olur.

هم باصل خود رود این خد و خال دائما در آب کی ماند خیال

3202. *Bu yanak ve ben yine kendi aslına gider. Su içinde hayâl ne vakit kalır!*

"Had", yanak; "hâl", ben demektir. Ya'nî, bu güzel ve parlak yanak zamanlar geçtikçe buruşur ve onun üzerindeki "ben" letâfetini kaybeder; ve bunlardaki güzellik yine kendi aslı olan cemâl-i mutlak-ı Hakk'a gider. Bunlar su içindeki akislere ve hayâllere benzer. Su içindeki hayâl ne vakit dâim kalır?

جمله تصویرات عکس آب جوست چون بمالی چشم خود خود جمله اوست

3203. *Bütün tasvîrât ırmak suyunun aksidir. Vaktâki kendi gözünü silesin; muhakkak hep odur.*

İkinci mısra'daki birinci "hod", "kendi" ve ikinci mısra'daki "hod", "muhakkak" ma'nâlarıdır. Ya'nî, bu âlem-i kesâfette gördüğümüz bütün tasvîrât ve muhtelif sûretler ve şekiller Hak Teâlâ'nın "Musavvir" ism-i şerifinin âsân olup, ırmak suyu mesâbesinde olan bu vücûd-i izâfî âlemine vâkî bir akisdir. Ey hakikat tâlibi olan kimse! Vaktâki kendi rûhunun ve aklının gözünü vehim ve hayâl tozlarından silesin, görürsün ki, "Hüve'z-Zâhir" âyet-i kerîmesi mücibince bu âlem-i kesâfette zâhir olan hep O'dur, ya'nî Hak'tır. Ma'lûm olsun ki, ehl-i tasavvuf sözde ve beyânda iki meşreb üzerinedir. Bir tâifesi "Bu eşyâ hep Hak'tandır" derler. Bu meşreb ulemâ-i zâhirin idrâkâtına da muvâfık geldiğinden bu söze onların i'tirâzı yoktur. Diğer tâife "Hep Hak'tır" derler. Bu meşreb ulemâ-i zâhirin idrâkâtine muvâfık gelmediğinden bu söze şiddetle i'tirâz ederler. Zîrâ onların i'tikadlarına göre Hak Teâlâ eşyâyı zâtıyla değil, ilmi ile kaplamıştır. Binâenaleyh onlara göre eşyânın hudûdu ayrı ve Hakk'ın hudûdu ayrıdır. Ve "Hüve'z-Zâhir" ya'nî "Zâhir O'dur" ve *فَإِنَّمَا تَوَلَّوْا قِهْمَ وَجْهِ اللَّهِ* (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa dönerseniz Hakk'ın vec-hi vâkî'dir" ve *وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ* (Hadîd, 57/4) ya'nî "Nerede olsanız Hak si-

zinle berâberdir" gibi sarfî olan birtakım âyât-ı kur'âniyyeyi ve bu âyâtı müeyyid olan ahâdis-i şerîfeyi te'vîl ederler. Bununla berâber Hakk'ın Zât-ı Şerîfini tahdîd ve takyîd ettiklerinin farkında olmazlar ve bunu da şerîat zannederler. Halbuki hakîkatte bu iki söz arasında aslâ muhâlefet yoktur. Meselâ buzun aslı sudur. Binâenaleyh bir kimse "Buzlar hep sudandır" veyâhud "Buzlar hep sudur" dediği vakit bu iki hüküm arasında ihtilâf olmadığı meydandadır. Fakat ne yapalım ki, ulemâ-i zâhir Hakk'ı tenzîh ettiklerini zannederek bu gibi ma'kul misâlleri de reddederler.

باز عقلش گفت بگذار این حَوْلِ خَل دو شباست و دو شباست خَل

3204. *Yine onun aklı dedi: "Bu havelden geç! Sirke pekmezdir ve pekmez sirke'dir!"*

"Havel", eğri görücü olmak ve biri iki görmek, ya'nî "şaşı olmak" demektir. Bu beyt-i şerifte muhtesib ve borçlu adam kıssasına rüçû' buyrulur. Ya'nî muhtesibin kapısına mürâcaat eden borçlu adamın aklı dedi ki: "Sen "Hakk'ın atâsı muhtesibin atâsından daha iyidir" diyorsun, halbuki bu şaşılık ve biri iki görmektir. Zîrâ Hakk'ın varlığı karşısında bir de muhtesibin varlığını isbât ediyorsun. Binâenaleyh bu şaşılıktan geç! Zîrâ muhtesibin atâsı Hakk'ın atâsıdır; ve muhtesibin vücûdu suya vâki' olan bir akis mesâbesindedir; ve Mu'tî ve mevcûd ancak Hak Teâlâ hazretleridir. Zuhûrdaki ihtilâfa bakma! Zîrâ pekmez ile sirke üzüm suyu olduklarından her ne kadar zuhûrda aynı görünürler ise de, hakîkatte ikisi de bir şeydir.

خواجه را چون غیر گفتی از قصور شرم دار ای احوال از شاه غیور

3205. *Kusûrdan dolayı efendiye nasıl gayr dedin? Ey şaşı! Gayûr olan şâhtan utan!*

"Efendi"den murâd, husûsiyyet-i kıssa i'tibâriyle "muhtesib" olmak münâsibdir; ve hitâb borçlu adamın kendinden kendinedir; ve umûmiyyet-i ma'nâ i'tibâriyle enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtıdır; ve hitâb ehl-i zâhiredir. Ya'nî, ey garîb! Sen görüşündeki kusûrdan dolayı muhtesib efendiye nasıl Hakk'ın gayr dedin? Veyâhud. Ey zâhir-bîn olan kimse! Sen enbiyâ ve evliyâyâ nasıl "Hakk'ın gayr" dedin ve Hak'tan ayrı gördün? Ve onlardan zâhir olan sıfât ve şuûnâtı Hakk'ın sıfâtı ve şuûnâtı bilmedin? Ey biri iki gören şaşı! Gayûr olan şâh-ı hakîkiden utan! Ve Hakk'ın tasarrufâtını vücûdları hayâlâtattan ibâret olan mahlûkâta izâfe etme!

خواجه را که در گذشتست از اثر جنس این موشان تاریکی مگر

3206. *Esîrden geçmiş olan efendiği bu karanlığa mensûb olan sıçanların cinsi tutma!*

"Esîr", âlem-i tabiatı muhît olan latîf bir seyyâledir. Ya'nî, âlem-i tabiatın mâdde-i latîfinden bile ileriye geçmiş ve rûhâniyet âleminde bulunmuş olan efendiği ya'nî enbiyâyı ve evliyâyı, bu âlem-i tabiatın kesif maddeleri içinde mahbûs kalmış olan sıçan mesâbesindeki nefsanî kimselerin cinsinden addetme!

خواجه را جان بین مبین جسم گران مغز بین او را مبینش استخوان

3207. *Efendiği cân gör, cism-i sakîl görme! Onu ilik gör, kemik görme!*

Efendiği, ya'nî insân-ı kâmilin sûretini rûhun aynı gör, cism-i sakîl görme! Onu kemik içindeki ilik ve iç mesâbesinde gör, kesif olan kemik mesâbesinde görme! Nitekim bu mertebede bulunan insân-ı kâmilleri اشباحنا ارواحنا و اشباحنا ارواحنا ya'nî "Bizim cisimlerimiz rûhlarımızdır ve rûhlarımız dahi cisimlerimizdir" buyururlar.

خواجه را از چشم ابلیس لعین منگر و نسبت مکن او را بطین

3208. *Efendiye İblîs-i lâînin gözünden bakma! 'Ve onu çamura nisbet etme!*

Ya'nî, insân-ı kâmile huzûr-ı izzetten kovulmuş olan İblîs'in zâhir görücü olan gözünden bakma! Ve onu "toprak olan arzın cinsinden yaratılmış bir mahlûktur" deyip İblîs gibi hakîr görme!

همره خورشید را شبیر مخوان آنکه او مسجود شد ساجد مدان

3209. *Güneşin refikine yarası ta'bir etme! O ki, o mes'ûd oldu, sâcid bilme!*

"Güneş"ten murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak'tır. "Hem-reh", refik ma'nâsına olup burada "mukarreb ve musâhib" demektir. "Secde"den murâd, hürmet etmek ve baş eğmek demektir. "Şebper", güneşin ziyâsına tahammül edemeyip, geceleri gezen "yarasa" kuşudur; ve bundan murâd, âlem-i tabiatıta müstağrak ve zuhûr-ı Hak'tan gâfil olan nefsanî kimselerdir. Ya'nî, Hakk'ın mukarrebî ve musâhibî olan insân-ı kâmilî, mahlûkâta boyun eğip müdâhene eden yarasa kuşu mesâbesindeki nefsanî kimselere kıyâs etme! O insân-ı kâmil ki, meleklerin hizmetine ve ta'zîmine mazhar oldu, sen onu mahlûkâta secde edici ve baş eğici bilme!

عكسها را ماند این و عکس نیست در مثال عکس حق بنمود نیست

3210. *Bu akislere benzer, Halbuki akis değildir. Aksin misâlinde Hakk'ın*
[3190] *görünmeğidir.*

Bu insân-ı kâmil, akar su mesâbesinde olan vücûd-i izâfî âlemindeki akislere ve sûretlere benzer. Halbuki onun bu sûreti akis değildir, belki Hakk'ın akis misâlinde, ya'nî Hakk'ın bu akis libâsına bürünerek bu âlem-i sûrette görünmeğidir. Ma'lûm olsun ki, vücûd-i hakîkî-i Hak'ın mertebe-i ıtlâkında sıfât ve sıfâtın âsân olan esmâ ve esmânın âsân olan ef'âl yoktur. Vücûd, mertebe-i ulûhiyyete tenezzülünde sıfât ve esmâ sâhibidir. Fakat ef'âl yoktur. Vaktâki merâtib-i kevnîyyeye tenezzül eder, ef'âl zâhir olur; ve mertebe-i şehâdetde taayyünât-ı kesife libâsına büründüğü vakit, sıfât ve esmâ ve ef'âl azhar olur. Binâenaleyh "Allâh" ism-i câmi'i, evvel ve âhir ve zâhir ve bâtının hey'et-i mecmûasının ismi olur; ve vücûd-ı mutlakın cemî'i merâtib ve etvânının meclâsı âlem ve onun zübdesi ve hülâsası âdem olmuş olur. Âlemsiz ve âdemsiz Allâh'ı görmek mümkün değildir. Böyle olunca insân-ı kâmilde zât ve sıfât ve esmâ ve ef'âl mücmemi'dir; ve bu rûte vücûdun yedinci mertebe-i tenezzülü olup, tenezzülât-ı kemâliyye-i vücûdiyye, insân-ı kâmilde nihâyet bulur; ve vücûd-ı mutlakın insân-ı kâmil mertebesindeki kemâlâtı hiçbir mertebe ve etvânında müşâhed değildir. Bu beyt-i şerîfte bu hakîkate işâret buyrulur.

روغن گل روغن کتجد نماند

آفتابی دید او جامد نماند

3211. *Bir güneş gördü ve câmid kalmadı. Gül yağı, susam yağı kalmadı.*

"Bir güneş"ten murâd, tecellî-i zâtî ve rabbânîdir. "Câmid"den murâd, cism-i kesiftir. "Gül yağı"ndan murâd, evsâf-ı rûhâniyye ve "susam yağı"ndan murâd, evsâf-ı cismâniyyedir. Ya'nî, insân-ı kâmil vaktâki tecellî-i zâtîye ve rabbânîye mazhar oldu, câmid olan cismindeki kesâfet kalmadı. Evsâf-ı rûhâniyye ve evsâf-ı cismâniyye kalmadı. Bu beyt-i şerîfte evsâf-ı rûhâniyyenin kalmaması ile bir hakîkate işâret buyrulur. Zîrâ rûh için dahi tecellî vardır; ve sâliklerin çoğu bu makâmda mağrûr olmuşlardır ve tecellî-i Hakk'ı bulduklarını zannetmişlerdir. Eğer mürşid-i kâmil tasarruf sâhibi olmazsa, bu vartadan halâs güç olur. Vaktâki gönül aynası sıfât-ı beşeriyyeden ve tabiat pasından sâfi olur, ba'zı sıfât-ı rûhâniyye kalbe tecellî eder ve o envâr-ı rûhâniyyenin galebelerinden olur. Zîrâ rûh, tamâmiyle sıfât-ı beşeriyyeden hâric olmamıştır; ve ba'zan rûh tamâmen kendi sıfâtı ile tecellî eder; ve

bu hâl sıfât-ı beşerîyye âsânın kâmilân mahvından olur. Zîrâ rûhun zâu hâlîfe-i Hak'tır. Tamâmen tecellî eder ve hilâfeti hasebiyle "Ben Hakkım!" der. "Tecellî-i rûhânî" ile "tecellî-i rabbânî ve zâtî" arasındaki fark budur ki, evvelen tecellî-i rûhânî hudûs damgasını tutar. Onun için kuvvet-i ifnâ olmaz. Gerçi zuhûru vaktinde sıfât-ı beşerîyyeyi izâle eder velâkin fânî edemez. Vaktâki tecellî hicâb arkasına gider, derhal sıfât-ı beşerîyyet zâhir olur. Velâkin "tecellî-i zâtî" bu âfetlerden emindir. Sâniyen, tecellî-i rûhânîden ârâm-ı dil zâhir olur ve şekten halâs etmez, zevk-i ma'rifet-i tâm vermez. Velâkin tecellî-i zâtî bunun hilâfînadır. Sâlisen, tecellî-i rûhânîden gurûr ve pindâr zâhir olur; ve ucûb ve varlık ziyâdeleşir ve talebde noksan olur ve havf ü niyâz azalır. Velâkin tecellî-i zâtîde bunların hepsi kalkar. Varlık yokluğa mübeddel olur (*Cevâhir-i Gaybî'den hülâsa*).

نیستند از خلق بر گردان ورق

چون مبدل گشته اند آبدال حق

3212. *Uktâki Hakk'ın abdâlî mübeddel olmuşlardır, halktan değillerdir. Yaprığı çevir!*

"Abdâl", "bedel" in cem'idir. "Abdâl-i Hak", "Hakk'ın bedelleri" demek olur. Zîrâ bu zevât-ı kirâmın vücûd-ı kesif-i abdânîleri, vücûd-ı Hakkânîye ve sıfât-ı beşerîyyeleri sıfât-ı Hakkânîye mübeddel olup, *يا خلقوا باخلاق الله* ya'nî "Al-lâh'ın ahlâkı ile ahlâklanınız!" hadîs-i şerîfine ittibâan ahlâk-ı ilâhiyye ile mütעהallak olmuşlardır. Binâenaleyh bunlar bu âlem-i kesâfette Hakk'ın bedelleridir; ve vücûd-ı abdânî ve sıfât-ı beşerî içinde çırpınıp duran halk cinsinden değillerdir. Ey tâlib-i hakikat! Sen bu abdâlîn vücûdların kitâbına bakmak istersen onların sûret yaprağını çevir, ma'nâ yaprağını aç! Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmilin taayyün-i sûrisi vâki'de zâil olmaz. Fakat bu ârif-i kâmilin vücûd-ı sûrisinden zâhir olan sıfât-ı beşerîyye değil, vücûb-ı zâtî hâric olarak, ancak sıfât-ı Hak olur. Zîrâ vücûd-ı mümkünin vücûb-ı zâtîye adım atmak imkânı olmadığını Şeyh-i Ekber efendimiz *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Âdemî'de beyân buyururlar.

خاک مسجود ملایک چون شود

قبله وحدانیت دو چون بود

3213. *İki nasıl vahdâniyet kiblesi olur? Toprak nasıl meleklerin mescûdu olur?*

Zîrâ onların ma'nâları vahdâniyet kiblesidir; ve vahdâniyet olan yerde iki ve ikilik nasıl olur? İkilik ancak topraktan mahlûk olan cismânîyet âleminde-
dir; ve eğer bu abdâl-i Hak ancak topraktan mahlûk olan cisimden ibâret ol-

salar, her birerleri rûh olan melekler tarafından toprağa secde ve ser-fürû olu-
nur mu idi?

چون درین جو دید عکس سبب مرد دامنش را دید آن پر سبب کرد

3214. *Vaktâki merd bu ırmakta elmanın aksini gördü, onun görüşü onun ete-
ğini dolu etti.*

"İrmak"tan murâd, insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsidir. "Elma"dan murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyye ma'rifetleridir. Ya'nî, vaktâki ma'rifet-i ilâhiyyenin talebinde merd olan kimse, ırmak mesâbesinde olan bu insân-ı kâmilin sûrî olan vücûdunda, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin aksini gördü, onun bu görüşü o kimsenin rûhunun ve aklının eteğini sıfât ve esmâ-i ilâhiyye ma'rifetleriyle doldurdu.

آنچه در جو دید کی باشد خیال چون که شد از دیدنش پر صد جوال

3215. *O şeyi ki, ırmakta gördü, ne vakit hayâl olur? Çünkü onun görüşünden
yüz çuval dolu oldu.*

Ya'nî, insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsi ırmağında o kimsenin gördüğü sıfât ve esmâ-i ilâhiyye eserleri aslâ hayâl değildir. Zîrâ hayâl kendi mertebesinde kalır ve hâriçte zuhûru olmaz. Halbuki o kimsenin bu görüşünden dolayı yüz çuval dolu oldu, ya'nî birçok ilim ve ma'rifet hâsıl oldu.

تن مبین و آن مکن کان بکم و صم کذبوا بالحق لما جاءهم

3216. *Cismi görme ve onu etme ki, o dilsizler ve sağırklar onlara geldiği vakit,
Hakk'ı tekzîb ettiler.*

Ey hakîkatin tâlibi! Sen insân-ı kâmilin cismini ve vücûd-ı sûrîsini görme! Onun ma'nâsına bak! Ma'rifet-i Hakk'a dâir olan sözlerde dilsiz ve hakîkate dâir olan sözleri dinlemekte sağır olan cismânî ve nefsânî kimselerin yaptığını yapma ki, Hak onlara her biri insân-ı kâmil olan peygamberler libâsında zâhir olarak geldiği vakit, onlar o Hakk'ı tekzîb ettiler ve Reşûl-i Ekrem Efendimiz hakkında sûre-i Furkân'da *وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ* (Furkân, 25/7) ya'nî "Bu peygambere ne oldu ki, bizim gibi yemek yer ve sokaklarda gezer" dediler. İkinci misra' sûre-i En'âm'da olan *فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ* (En'âm, 6/5) âyet-i kerîmesinden muktebestir. Bu âyet-i kerîmenin lisân-ı zâhir ile olan ma'nâsı "Onlara hak olan dîn geldiği vakit tekzîb ettiler" demek olur; ve "hak" bâtil mukâbilidir. Cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) efendimiz lisân-ı işâret ile

Hakk'ı ism-i ilâhî ma'nâsına almışlardır. Nitekim izâh olundu. Ve âfideki beyitlerde dahi bu ma'nâya işâret buyrulur. "Bükm", "dilsiz" ma'nâsına olan "eb-kem" in cem'i ve "summ", "sağır" ma'nâsına olan "esamm" in cem'idir.

ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ أَحْمَدُ بَدَسْتِ دیدن او دیدن خالق شدست

3217. "Mâ rameyte iz rameyte" Ahmed olmuştur. Onu görmek Hâlık'ı görmek olmuştur.

Birinci mısra'da sûre-i Enfâl'de olan وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) ya'nî "Ey Resûlüm! Küffâra toprak attığın vakit, sen atmadin velâkin Allah attı" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîme 2. cildin 1299 ve 2521 numaralarında ve 3. cildin 3644 numarasında ve 4. cildin 766 ve 1721 numaralarında ve bu cildin 2855 numarasında geçti. Ya'nî, bu bizim insân-ı kâmil hakkındaki sözlerimizin delilini istersen, gör ki, Kur'ân-ı Kerîm'de "Mâ rameyte iz rameyte" hitâbının mazharı Seyyid-i kâinât Ahmed "(a.s.v.) Efendimiz olmuştur ve Hak Teâlâ onun atışını kendi atışı olduğunu açıktan açığa beyân buyurmıştır. Binâenaleyh Peygamber Efendimiz'in cism-i şerîflerini değil, bu ma'nâsını görmek, ancak Hâlık Teâlâ hazretlerini görmek olmuştur. Münkirler o hazretin ancak sûret-i cismânîyyesini gördükleri için, Hakk'ı göremediler.

خدمت او خدمت حق کردندست روز دیدن دیدن این روزنست

3218. Onun hizmeti Hakk'ın hizmetini etmektir. Gündüzü görmek, bu pencereyi görmektir.

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ (Nisâ, 4/80) ya'nî "Resûl'e itâat eden, muhakkak Allâh'a itâat etmiştir" âyet-i kerîmesi mûcibince cenâb-ı Peygamber'e hizmet etmek Hakk'a hizmet etmek demektir. Meselâ, gündüzün aydınlığı odanın penceresinden görüldüğü gibi, güneş mesâbesinde olan Hakk'ın varlığı dahi, Resûl-i zîşânın ve onun vârisleri olan kâmillerin vücûdları penceresinden görülür.

خاصه این روزن درخشان از خودست نى ودیعه آفتاب و فرقدست

3219. Husûsiyle, bu pencere kendinden parlaktır. Güneşin ve Ferkad'in vedîası değildir.

"Ferkad", kutub yıldızına yakın olan Bebâtû'n-na'ş yıldızlarından birinin ismidir. Gece yolcuları yollarını o yıldızla bakıp ta'yîn ederler. "Güneş"ten ve

"Ferkad"den murâd, diğerk bir peygamber ve Hak yolunun hâdisidir. Ya'nî, pencere mesâbesinde olan sûret-i peygamberî kendinden parlaktır; ve onun parlaklığı kendinden evvel gelen hiçbir peygamberin ve Hak yolunun hâdisinin vedâsı olan bir parlaklık değildir. Zîrâ onun nübüvveti âlem-i ervâha da şâmindir. Nitekim الماء والطین ya'nî "Ben, Âdem su ile çamur arasında iken nebi idim" buyururlar ve Hâtem-i enbiyâ oldukları için onun müstakil olan şeriat-i mutahharası bilcümle şerâyî'i ta'dîl etmiştir. Meselâ, Süleymân (a.s.) bir nebiyy-i zîşân iken onun nûr-ı nübüvveti Mûsâ (a.s.)'ın şems-i nübüvvetinin vedâsı idi; ve o hazretin şeriatı cenâb-ı Süleymân'ın Ferkad'i ve zulmet-i tabîat içinde hâdisi idi. Hâtem-i enbiyâ Efendimiz'in nübüvvetleri ise böyle değildi.

هم ازان خورشید زد بر روزنی لیک از راه و سوی معهود نی

3220. O güneşten dahi bir pencereye vurdu, fakat ma'hûd olan yoldan ve taraf-
[3200] tan değil!

"Güneş"ten murâd, hakikat-i muhammedî (s.a.v.) Efendimiz'dir. Nekre olarak beyân buyurulan "pencere"den murâd, Hz. Mevlânâ efendimizin vücûd-ı şerifleridir. Ya'nî, güneş mesâbesinde olan o hakikat-i muhammediyyeden bir pencere üzerine dahi nûr aks etti. Fakat akis cismânî ve ma'hûd ve ma'lûm olan yoldan ve cihetten değil, his gözüyle görülmeyen yoldan ve taraftan vâkî' oldu.

در میان شمس و این روزن رهی هست روزنها نشد زو آگهی

3221. Güneş ve bu pencere arasında bir yol vardır. Pencerelelerinden bir âgâh
olmadı.

Güneş olan hakikat-i muhammediyye ile pencere mesâbesinde olan benim bu cismim arasında rûhânî bir yol vardır ki, diğerk pencereler ve cisimler bu yoldan âgâh olmadılar.

تا مگر ابری بر آید چرخ پوش اندرین روزن بود نورش بجوش

3222. Hattâ ancak feleği örtücü bir bulut gelse, bu pencerede onun nûru cûşta
olur.

"Felek"ten murâd, "ma'nâ feleği"dir. "Örtücü bulut"tan murâd, ulûm-i le-dünniyyeyi mûnkir olan kimsedir. Ba'zı nüshalarda "meger" yerine "eger" vâkî'dir. Ya'nî, hattâ ancak veyâhud eğer ma'nâ feleğine bu feleği i'tirâzlar

ile örtücü olan bir münkir gelse, benim pencere mesâbesinde olan bu cismim-
de o hakikat-i muhammediyye güneşinin nûru olan ulûm-i ledünniyye kay-
nayışta ve parlayışta olur. Nitekim Hz. Pîr efendimiz gerek bu *Mesnevî-i Şe-
rîf*lerinde ve gerek *Fîhi Mâ Fîh*lerinde münkirleri ilzâm edecek birçok
hakâyık ve maârif beyân buyurmuşlardır.

غير راه این هوا و شش جهت در میان روزن و خور مألقت

3223. *Bu hava ve altı cihet yolunun gayrı pencere ve güneş arasında me'lefet vardır.*

"Me'lefet", masdar-ı mîmî olup "ülfet" demektir. Ya'nî, zîrâ güneş ile pen-
cere arasında bu hevâ-yı nesimî ve cismâniyete âid olan altı cihet yolundan
başka olan rûhâniyet yolundan bir ülfet ve alışkanlık vardır. Bu ülfet ve alış-
kanlık sebebiyle o güneşin nûru bu bulutu yırtıp kaynayışta bulunur.

مدحت و تسبیح او تسبیح حق میوه می‌روید ز عین این طبق

3224. *Onun medhi ve tenzîhi Hakk'ın tenzîhidir. Meyve bu tabağın aynın-
dan biter.*

"Midhat", medh ve "tesbîh", tenzîh ma'nâlarıdır. "Meyve"den murâd,
"ma'rifet-i Hak" ve "tabîat"tan murâd, insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrisidir. Böy-
le olunca, bilasâle insân-ı kâmil olan Hâtem-i enbiyâ Efendimiz'in ve bi'l-ve-
râse insân-ı kâmil olan evliyânın medhi ve tenzîhi Hakk'ın tenzîhidir. Nite-
kim Hallâc-ı Mansûr hazretleri şu beyitte bu ma'nâya işâret buyururlar:

أأنت أم أنا هو العين في العين خاشاك خاشای من اثبات اثنين

"*Bu aynında olan ayn sen misin, yoksa ben miyim? İkilik isbâtından hem se-
ni hem beni tenzîh ederim.*"

Zîrâ Hakk'ın ma'rifeti insân-ı kâmilin vücûdunun tabağından neşv ü ne-
mâ bulur. Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri tarafından *Fusû-
su'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'de beyân buyurulduğu üzere Zât-ı Hak
kendi mertebesinde sûretten ve bilcümle sıfattan münezzeh olduğundan
maddeden mücerred olarak görünmesi mümkün değildir. Ancak sıfât ve es-
mâsıyla mezâhirde zâhir olur; ve insân-ı kâmil ise bilcümle sıfât ve esmâ-i
ilâhiyyeyi câmi' olduğundan ma'rifet-i Hak ancak enbiyânın ve onların vâ-
risleri evliyânın vücûdlarından zâhir olan sıfât ve esmâ ve âsâniyle anlaşılır.
Binâenaleyh insân-ı kâmilî görmek Hakk'ı görmek olur.

سیب روید زین سید خوش لخت لخت عیب نبود گر نهی نامش درخت

3225. *Bu sepetten kısım kısım latîf elma biter. Eğer onun adını ağaç koyarsan ayıp olmaz.*

"Laht", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "kısım ve hisse" ma'nâsıdır. "Sepet"ten murâd, husûsiyyet-i ma'nâ i'tibârıyla Hz. Pîr efendimizin zât-ı şerîfleridir; ve umûmiyyet-i ma'nâ i'tibârıyla bilcümle insân-ı kâmillerdir. "Ağaç"tan murâd, maârif-i ilâhiyyedir. Ya'nî, bir sepet mesâbesinde olan bu insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrisinden harf ve savt vâstasıyla sâliklerden her birinin isti'dâdına göre kısım kısım ve hisse hisse maârif-i ilâhiyye elmaları neşv ü nemâ bulur. Eğer onun adını elma ağacı ve maârif-i ilâhiyye menba'ı koyarsan ayıp ve kusûr olmaz.

این سید را تو درخت سیب خوان که میان هر دو راه آمد نهان

3226. *Bu sepete sen elma ağacı ta'bîr et! Her ikisinin arasında gizli yol geldi.*

Bu sepet mesâbesinde olan insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrisine sen elma ağacı ve maârif-i ilâhiyye ta'bîr et! Zîrâ bu maârif-i rabbâniyye ile onun vücûd-ı sûrisi arasında gizli bir yol vardır ki, o gizli yol dahi his gözûyle görülemeyen rûhâniyet yoludur.

آیچه روید از درخت بارور زین سید روید همان نوع نمر

3227. *O şey ki, yemişli ağaçtan biler, aynı nevi' yemiş bu sepetten biler.*

"Yemişli ağaç"tan murâd, Hz. Peygamber Efendimiz'in cism-i şerîfleridir. Ya'nî, rûh-ı insânînin yemişi ve gıdâsı mesâbesinde olan maârif-i ilâhiyye nasıl ki, Resûl-i Ekrem hazretlerinin cism-i şerîflerinden harf ve savt ile zâhîr olursa, bu aynı maârif-i ilâhiyye o hazretin vâris-i ulûmu olan bu insân-ı kâmilin cisminden harf ve savt ile zâhîr olur.

پس سید را تو درخت بخت بین زیر سایه این سید خوش می‌نشین

3228. *Bînâenaleyh sen sepeti baht ağacı gör! Bu sepetin gölgesi altında hoş otur!*

Bînâenaleyh sen bu insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrisini baht ve tâlî-i ezeli den neşv ü nemâ bulmuş olan bir ağaç mesâbesinde gör! Zîrâ insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrisindeki mazhariyet, her insanın vücûd-ı sûrisinde bulunmaz. Böyle olunca, sen onun yemiş sepeti mesâbesinde ve maârif-i ilâhiyye men-

ba'ı olan vücûd-ı sûrîsinin sâyesi altında hoş ve müsterîh olarak otur ve onun huzûr-ı şerîfinden ayrılma!

نان چو اطلاق آورد ای مهربان نان چرا می گویش محموده خوان

3229. Ey mihribân! *Uktâki* ekmek lânet getirir, ona niçin ekmek dersin?
Mahmûde ta'bîr et!

"İtlâk", ishâl ve lânet; "mahmûde", lisân-ı Yûnânî'de "sakmoniya" dedikleri bir nebâtun ismidir ki, tabîata ishâl verir. Bu beyt-i şerîf temsilen vâkî'dir. Ya'nî, ey kendi rûhuna karşı şefkatli olan kimse! Bu tâlî-i ezeli ağacı olan insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsini sâir ulemânın vücûd-ı sûrîlerine kıyâs etme! Ve onlan mekteblerde ve medreselerde oturup kitâbların münderecâtını ezberleyerek âlim olmuş zannetme! Zîrâ sen insân-ı kâmilin huzûrunda bulunduğun vakit, nefsinin kötü sıfatlarıyla katılaştırmış olan kalbinin yumuşadığını ve içine rikkar geldiğini hissediyor musun? Artık onun sûretine diğer ulemânın sûreti nazarıyla bakma! Meselâ, ekmek sana ishâl verirse, her ne kadar sûrette ismi ekmek ise de te'sîrde ve ma'nâda ona ishâl veren "mahmûde" ismini ver. Beyt-i Hz. Pîr:

ای اولیای حق را از حق جدا شمرده گر ظن نیک داری بر اولیا چه باشد

"Ey Hakk'ın evliyâsını Hak'tan ayrı addetmiş olan kimse! Eğer evliyâyâ hüsn-i zan edip onu Hak'tan ayrı görmezsen ne olur!"

خاک ره چون چشم روشن کرد و جان خاک او را سرمه بین و سرمه دان

3230. *Yolun toprağı mâdemki gözû ve cânı rûşen etti, onun toprağını sürme gör*
[3210] *ve sürme bil!*

Bu beyt-i şerîf diğer bir misâldir. Ya'nî, meselâ zâhirde yürüdüğü yolun toprağı gözünü ve senin hayâtını aydınlatacak olursa, o yolun toprağını göze ve hayâta kuvvet veren sürme görmek ve bilmek lâzımdır. Bunun gibi, insân-ı kâmilin huzûrunda bulunduğun vakit, onun cism-i sûrîsi senin aklının gözünü ve rûhunu nûrlandırır, sen onun cismini sâir cisimlere kıyâs etmeye, aklının gözünün sürmesi gör ve bil!

چون ز روی این زمین تابد شروق من چرا بالا کنم رو در عبوق

3231. *Uktâki şurûk bu zemînin yüzünden parlar, ben yüzümü niçin Ayûk'a edeyim?*

"Şurûk", "şark"ın cem'i olup "güneş ve güneşin doğduğu mahal" ma'nâlanıdır. Burada "güneşler" ma'nâsı münâsibdir. "Ayûk", kırmızı ve parlak bir yıldızın ismidir. Samanuğrusu'nun sağ tarafında görünür (*Ahteri*). "Güneşler"den murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır. Ya'nî, mâdemki rûhu ve aklı ziyâlandırın ma'nevî güneşler bu yeryüzünden parlıyor, binâenaleyh ben zâhiri aydınlığın tâlibi olarak niçin yüzümü göğe ve Ayûk'a çevireyim?

شد فنا هستش مخوان ای چشم شوخ در چنین جو خشک کی ماند کلوخ

3232. *Fâni oldu, ey küstâh, ona "var" ta'bîr etme! Böyle ırmakta kerpiç nasıl kuru kalır?*

"Çeşm-i şûh", "hayâsız ve küstâh" demektir. Ya'nî, bu insân-ı kâmillerin her biri, kendi mevhûm olan varlıklarından fâni oldu; ey küstâh ve hayâsız olan kimse! Artık ona "var" ta'bîr etme! Hakk'ın akarsu mesâbesindeki varlığı onun sûret-i zâhiresi ırmagında kerpiç mesâbesinde olan cisim ve cismâ-niyet nasıl kuru kalır?

پیش این خورشید کی باید هلال با چنان رستم چه باشد زور زال

3233. *Bu güneşin önünde hilâl ne vakit sâbit olur? Böyle Rüstem ile zâlin kuvveti ne olur?*

"Rüstem", meşhûr bir pehlivânın ismidir. "Zâl", burada kocakan ma'nâsındır. Ya'nî, güneş masâbesinde olan bu vücûd-i hakîki-i Hak önünde insân-ı kâmilin hilâl mesâbesindeki varlığı ne vakit sâbit kalır? Meselâ bir Rüstem pehlivâna karşı bir kocakanın kuvveti ne olur?

طالبست و راغبست آن کردگار تاز هستیها بر آرد صد دمَار

3234. *O Kirdigâr, varlıklardan yüz helâklilik çıkarmak için tâlib ve râğıbdır.*

"Demâr", "helâklilik" demektir. "Tâ zi hestihâ"daki "tâ", ta'lîl içindir. Ya'nî, o fâil-i hakîki olan Hak Teâlâ hazretleri كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) [ya'nî "Onun vechinden başka her şey helâk olucudur" ve كُلٌّ مِّنْ عِنْدِهَا فَنَ (Rahmân, 55/26) [ya'nî "Yeryüzündeki her şey fânîdir"] âyet-i kerîmeleri mûcibince, varlıklardan ve bu vücûdât-ı izâfiyye âleminden birçok helâklilik çıkarmak için tâlibdir ve râğıbdır.

دو مگو و دو مخوان و دو مدان بنده را در خواجه خود محو دان

3235. *İki deme ve iki ta'bîr etme ve iki bilme! Bendeysi kendi efendisinde mahv bil!*

Binâenaleyh sen bi'l-asâle insân-ı kâmil olan Resûl-i Ekrem hazretlerinin ve onun vârisleri olan kâmillerin sûret-i abdâniyyelerini görüp, "Bir Hak var, bir de insân-ı kâmil var. Binâenaleyh vücûd ve varlık ikidir" deme ve "iki" ta'bîrini kullanma! Ve vücûdu iki bilme! Abd-i mahz olan insân-ı kâmilî efendisi olan Hakk'ın varlığında mahv olmuş bil!

Menkıbe: "Sultân Mahmûd-ı Gaznevî, Harakân cihetine gelmiş idi. Ebu'l-Hasan-ı Harakânî hazretlerini gönderdiği bir kimse vâsıtasıyla huzûruna da'vet etti. Ve o kimseye dedi ki: "Eğer gelmekten istinkâf ederse, *أطيعوا الله أطيعوا الرسول وأولى الأمر منكم* (Nisâ, 4/59) ya'nî "Allâh'a itâat ediniz ve Resûl'e ve şîzden emr sâhibi olanlara tâat ediniz!" âyet-i kerîmesini oku! O kimse Hz. şeyhin istinkâfî üzerine bu âyet-i kerîmeyi okudu. Ebu'l-Hasan (k.s.) hazretleri cevâben buyurdular ki: "Efiullâh"da o kadar müstağrakım ki, "Efiu'r-Resûl"de hacâletim vardır. Bak, ulû'l-emre ne kalır?"

Ya'nî, ben Resûl-i Ekrem'in varlığında ve Resûl-i Ekrem dahi Hakk'ın varlığında müstağrak olduk. Bu istiğrâk içinde ulû'l-emrin varlığı kalır mı ki, itâat mevzû'-ı bahs olabilsin? demek olur. İşte insân-ı kâmillerden her birinin müntehâ-yı hâlleri budur. Bu zevke vâsıl olmayan ulemâ onları inkâr ederler.

فانیست و مرده و مات و دفین

خواجه هم در نور خواجه آفرین

3236. *Efendi de efendi yaratıcının nûrunda fânîdir ve ölmüş ve mât ve defîndir.*

Senin seyyid ve efendi dediğin Resûl-i Ekrem ve vârisleri dahi, efendiyi yaratıcı olan Hakk'ın nûr-ı vücûdunda fânîdir ve ölmüştür ve mağlûbdur ve gömülmüştür.

گم کنی هم متن و هم دیباچه را

چون جدا بینی ز حق این خواجه را

3237. *Vaktâki bu efendiyi Hak'tan ayrı göresin, hem metni ve hem dibâceyi kaybedersin.*

Vaktâki bu âlem-i sûrette bu efendiyi ve bu insân-ı kâmilin varlığını Hakk'ın varlığından ayrı göresin, bu kitâb-ı kâinatın hem metnini ve hem de dibâcesini ve mukaddimesini kaybedersin ve hakîkatin câhili kalırsın.

چشم و دل را هین گذاره کن ز طین این یکی قبله ست دو قبله مبین

3238. *Âgâh ol! Gözü ve gönlü çamurdan geçir! Bu bir kıbledir; iki kıble görme!*

Ya'nî, ey hakîkatin tâlibi! Aklının gözünü ve gönlünün meylini, çamurdan ve topraktan neşv ü nemâ bulan cisimden geçir! Her birerleri birer insân-ı kâmil olan enbiyâ ve evliyâ hep bir kubledir; iki kible görme! Ve Hakk'ı bunların hâricinde arama! Zîrâ Zât-ı Hakk'ı zâtıyyetü cihetinden sûretten mücerred olarak görmek, mümkün değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de تَبَرُّكَ الْبَاسِرِ وَهُوَ يُدْرِكُ الْبَاسِرَ (En'âm, 6/103) ya'nî "Basarlar onu idrâk etmez ve o basarları idrâk eder" buyrulur. Fakat o vücûd-ı vâhid-i hakîkiyi ancak sûret libâsına bürünmüş olarak müşâhede mümkün olur. Nitekim âyet-i kerîme فَاَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّرُورَ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْا شَيْئًا وَهُمْ لَا يُفْقَهُوْنَ (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa teveccüh ederseniz Allâh'ın vechi vâkî'dir" buyrulur. Ve taraf ve cihet ise taayyün ve sûret icâbıdır. Binâenaleyh cem'iyet-i esmâiyyesiyle insân-ı kâmil libâsında zâhir olan Hakk'ı, o insân-ı kâmil-den ayrı ve iki kible görme! Hak ve o insân-ı kâmil bir kubledir. O insân-ı kâmil "Ene'l-Hak" derse, inkâr etme! Nitekim Hz. Fîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 12. faslında şöyle buyururlar:

"Suya gark olan kimseden zâhir olan her bir fil, onun fili değildir, suyun filidir. Eğer su içinde henüz el ve ayak hareket ederse, ona gark olmuş demezler. Halbuki o "Eyvâh! Boğuldum!" diye bağırır; buna da istiğrâk demezler. Nihâyet bu "Ene'l-Hak" da'vâsı azîm tevâzu'dur. Zîrâ "Ben abd-i Hudâ'yım!" diyen kimse iki mevcûd isbât eder. Birisi kendi için ve diğeri Hak içindir. Fakat "Ene'l-Hak!" diyen kimse, kendisini yok edip ve ber-hevâ eyleyip "Ene'l-Hak!" der. Ya'nî "Ben yokum, hep O'dur. Hudâ'dan başka mevcûd yoktur. Ben külliyyen abd-i mahzûm ve hiçim!" der. Bu makâmda tevâzu' ziyâdedir. Şu kadar ki, halk anlamıyorlar... ilh."

چون دو دیدی ماندی از هر دو طرف آتشی در خف فتاد و رفت خف

3239. *Vaktâki iki gördün, her iki taraftan kaldın. Bir ateş kava düştü ve kav gitti.*

"Haf", çakmak ile yaktıkları "kav" demektir. Ya'nî, vaktâki Hakk'ı ve bi'l-asâle insân-ı kâmil olan Seyyid-i kâinât Efendimiz ile onların vârisleri olan evliyâ-yı kirâmı birbirinden ayrı ve iki gördün, her iki taraftan, ya'nî hem Hak'tan ve hem de Peygamber'den ve onun vârislerinden geri kaldın ve bu iki tarafı anlayamadın. Meselâ bir ateş kava düştü ve kavın vücûdu ateşe münkalib olup, yanarak mahv oldu, gitti. İnsân-ı kâmillerin vücûd-ı izâfileri de böyle kav gibidir. Hakk'ın ateş mesâbesinde olan tecellî-i zâtîsi geldiği vakit, onların varlığı kalmaz; onların varlığı Hakk'ın varlığı olur. Böyle biri iki gören kimsenin hâli aşağıdaki kussada mezkûr olan misâl gibidir.

مثل دو بین همچون آن غریبِ شهرِ کاش عمر نام که از يك دكانش بسبب
 این نام نانبا بدان دیگر حواله کرد، و او فهم نکرد که همه دكانها یکیست درین
 معنی که بعمر نان نفروشدند هم اینجا تدارك کنم که من غلط کردم نام عمر نیست چون
 بدین دکان توبه و تدارك کنم نان یابم از همه دكانهای این شهر، و اگر بی تدارك همچنین
 عمر نام باشم از این دکان در گذرم محروم و احولم و این دكانها از هم جدا دانسته ام

İki görücünün meseli, Kâş şehrinin Ömer nâmındaki garîbî gibidir ki, bu isim sebebiyle ekmekçi onu bir dükkândan diğer bir dükkâna havâle etti; ve o anlamadı ki, bütün dükkânlar birliktir; bu ma'nâda ki, Ömer'e ekmek satmazlar. Demedi ki: "Yine burada tedârik edeyim ki, ben galat ettim. İsmim Ömer değildir. Eğer bu dükkânda tövbe ve tedârik edersem, bu şehrin bütün dükkâlarından ekmek bulurum; ve eğer tedâriksiz Ömer adlı olursam, bu dükkândan mahrûm geçerim ve şaşırıyım; ve bu dükkânları birbirinden ayrı bilmişim!"

"Kâş", İrân'da bir şehrin ismidir ki, o şehrin ahâlîsi Şîa olduğu için Hz. Ömer (r.a.) efendimize buğz ve adâvet ve İmâm-ı Alî (k.A.v.) efendimize muhabbet ederlerdi. "Nânâ", ekmekçi demektir. Ya'nî, Kâş şehrine Ömer adlı bir yabancı kimse gelmiş ve ekmekçi dükkânına gitmiş. Ekmekçi adını sorduğu vakit "Ömer" deyince, Şîilik taassubundan dolayı onu diğer bir dükkâna göndermiş; ve ekmekçilerin hepsi böyle yapmış ve o kimse de ekmek tedârik edememiş. Fakat Hz. Ömer'i Hz. Alî'den ayrı gören bu garîb, ekmekçilerin bu hâlimden onların Ömer adlı adama ekmek satmamakta müttehid ve birlik olduklarını anlamamış; ve "Ben yanlış hareket ettim. Benim adım Ömer değildir, Alî'dir; ve eğer bu mürâaat ettiğim bir dükkânda Ömer isminden rücu' ve Alî ismini tedârik edersem, bu şehrin bütün dükkânlarında ekmek bulurum; ve eğer Alî ismini tedârik etmeyip, Ömer adlı olursam, bu dükkânlardan ekmekten mahrûm olarak geçerim; ve bu dükkânların ma'nâda müttehid olduklarını görmemiş bir şaşı olurum; ve bu dükkân sâhiblerinin ma'nâlarını birbirinden ayrı bilmişim!" dememiştir.

گر عمر نامی تو اندر شهر کاش کس بفروشد بعد دانگت لوآش
 3240. Eğer Kâş şehrinde Ömer adlı isen, kimse sana yüz dânge yufka ekme-
 [3220] ği satmaz.

"Dâng" bir pulun dörtte biri kıymetinde olan bir paranın ismidir. "Lavâş", "Acem pidesi" denilen "yufka ekmeği" demektir. Ya'nî, Kâş şehrinin halkı Şîa olduğundan, eğer Ömer adlı isen, orada hiçbir kimse sana yüz dâng bile veren Acem pidesi satmaz. Zîrâ Ömer isminin düşmandırlar.

چون يك دكان بگفتی عمرم این عمر را نان فروشید از کرم
 3241. Vaktâki bir dükkânda "Ömer'im, bu Ömer'e kerem cihetinden ekme-
 satınız!" dedin.

او بگوید رو بدان دیگر دکان زان یکی نان به کزین پنجاه نان
 3242. O der: "Öbür dükkâna git! Ondan bir ekmeğ bundan elli ekmeğten iyidir."

Ya'nî, vaktâki Kâşân'da bir ekmeğçi dükkânında: "Ben Ömer'im, bu Ömer'e lutfen ekmeğ satınız!" dedin; o dükkân sâhibi sana der ki: "Öbür dükkâna git! O dükkândan bir ekmeğ satın almak bu dükkândan elli ekmeğ almaktan iyidir."

گر نبودى احوال او اندر نظر او بگفتی نیست دکان دگر
 3243. Eğer o nazarda şaşı olmasa idi, o "Başka dükkân yoktur!" derdi.

Eğer o ekmeğ müşteri olan garîb, akıl gözünün bakışında ve görüşünde şaşı olmasa idi, ekmeğçilerin ma'nâda olan ittihâdlarını anlar ve "Burada başka dükkân yoktur!" derdi. Binâenaleyh o kimse bu şaşılıktan dolayı dükkân sûretlerinin çokluğuna bakıp ma'nâlarının ittihâdını ve birliğini göremedi.

پس زدى اشراق آن ناأحوالى بر دل کاشی شدی عمر علی
 3244. Binâenaleyh eğer Kâşî'nin kalbine şaşı olmamak işrâkı çarpa idi,
 Ömer, Âlî olurdu.

"İşrâk zeden", işrâk vurmak, ziyâ ve parlaklık vermek demektir. "Kâşî"den murâd, Kâş şehrinin halkıdır. Ya'nî, eğer o Ömer adlı müşterinin görüşüne, Kâş halkının kalblerinde veyâ bâtnlarında olan ittihâda ve birliğe karşı şaşı olmamak hâli parlaklık vere idi, Ömer adını derhâl Âlî adına tahvil ederdi.

این عمر را نان فروش ای نانبا این ازینجا گوید آن خباز را

3245. *Bu, buradan o ekmeğeçiye der: "Ey ekmeğeçi bu Ömer'e ekmeğe sat!"*

"Habbâz", Arapça "ekmekçi" ve "nânbâ", Fârisice "ekmekçi" demektir. Ya'nî, müşterinin mürâcaat ettiği bu ekmeğeçi, bu kendi dükkânından o civâr-daki ekmeğeçiye bağırıp: "Bu Ömer ismindeki müşteriye ekmeğe sat!" der ve ekmeğeçiye de müşterinin ismi Ömer olduğunu haber vermiş olur.

چون شنید او هم عمر نان در کشید پس فرستاد آن بدکان بعید

3246. *Vaktâki o dahi Ömer'i işitti, ekmeği çekti. Müteâkiben onu uzak dükkâna gönderdi.*

Vaktâki o ekmeğeçi dahi evvelki ekmeğinin ihbânıyla Ömer ismini işitti, o müşteriden ekmeği geri çekti ve müteâkiben o müşteriye daha ilerideki dükkâna yolladı.

کین عمر را نان ده ای همباز من راز یعنی فهم کن ز آواز من

3247. *Dedi ki: "Ey benim ortağım, bu Ömer'e ekmeğe ver!" Ya'nî sırrı benim sesimden anla!*

Daha ilerideki dükkân sâhibi de o civârdaki diğer ekmeğeçiye bağırıp: "Ey benim ortağım! Bu Ömer adlı müşteriye ekmeğe ver!" Ya'nî, Ömer adlı müşteriye ekmeğe vermenin câiz olmaması sırrını benim sesimden ve "ekmeğe ver!" demenin "verme!" demek olduğunu anla! "Hem-bâz", bir oyunda berâber ve ortak olan kimse demektir. Ba'zı nüshalarda "enbâz" vâki'dir; bu da "ortak ve şerik" ma'nâsınadır.

او همت زان سو حواله می کند هین عمر آمد که تا بر نان زند

3248. *O dahi: "Âgâh ol! Ekmeğe vurmak için Ömer geldi" diye seni o taraf-tan havâle eder.*

O ekmeğeçi dahi: "Âgâh ol! Ekmeğe almak için Ömer adlı bir kimse geldi!" diye bağırıp, seni kendi dükkânı tarafından diğer ekmeğeçiye havâle eder.

چون یک دکان عمر بودی برو در همه کاشان ز نان محروم شو

3249. *Vaktâki bir dükkânda Ömer oldun, git, bütün Kâşân'da ekmeğten mahrûm ol!*

Vaktâki bir dükkânda Ömer oldun ve Alî'yi Ömer'den ayrı görerek, "Ben Alî'yimi!" diyemedin, artık git, bütûn Kâşân şehrinde ekmekten mahrûm ol! Bu mesellerde "Ömer" ile tâlib-i şerîata ve "Alî" ile tâlib-i hakîkate ve "Kâşân" ile âlem-i sûret ve taayyüne ve "dükkân" ile insân-ı kâmilin huzûruna işâret buyurulur. Zîrâ Hz. Ömer (r.a.) efendimizin meşreb-i âlîlerinde dahi hakikat galib idi; ve hakikat ise şeriatın gayrı değildir. Zâhîr görücü olanlar bunları birbirinden ayrı görürler ve ehl-i hakikatın sözlerini Kitâb ve Sünnet'e muhâlif addedip boş i'tirâzlar yaparlar ve verilen muhakkak ve ma'kul cevâbları teemmül tarafına meyîl etmezler; ve şeriat ile hakikat arasındaki râbitaları idrâk edemediklerini gösterirler.

نان ازینجا بی حواله و بی زحیر

ور یک دکان علی گفتی بگیر

3250. *Ve eğer bir dükkânda Alî dedin ise, buradan havâlesiz, sıkıntısız ekmeği al!*
[3230]

"Zâhîr", nefes darlığı ve nefesi zahmetle almak ve nâle etmek ve karın buruntusu demektir. Ya'nî, eğer bir insân-ı kâmilin huzûrunda "Ben Alî'yim ve tâlib-i hakikatım!" dedin ise, bu huzûrdan başka yere havâle olunmaksızın ve sıkıntı çekmeksizin, rûhun gıdası olan maârif ve hakâyık-ı ilâhiyye ekmeğini al! Ve eğer "Ben tâlib-i şeriatım, senin sözlerin şeriate muhâlifdir" der isen, o kâmil "Benim tarafımdan sana verilecek ekmek yoktur; başka yere git!" der. Nitekim sülûk ehlinden böyle avâre olup, kapı kapı dolaşanlar çok görülmüştür ve hiçbirisi de ma'rifet sâhibi olamayıp, ömürlerini boşuna geçirmişlerdir.

احول ده بینی ای مادر فروش

احول دو بین چوبی بر شد ز نوش

3251. *Vaktâki iki görücü şaşı âb-ı hayâtta menfaatsiz oldu, ey anasını satıcı, sen on görücü şaşısn!*

"Nûş", tatlı bir şey, âb-ı hayât, tiryâk ve panzehir, ma'nâlarıdır. "Ber", meyve ve fâide ve menfaat demektir. Ya'nî, vaktâki şeriat ile hakikati ayrı ve iki gören şaşı, rûhun âb-ı hayâtı ve nûşu olan hakâyıktan menfaatsiz ve mahrûm oldu, ey anası gibi şefkatli olan mürşid-i kâmilî beğenmeyip satan ve onun huzûrunu terk eden kimse! Sen biri on görücü bir şaşısn! Ve senin hem şeriaten ve hem de hakikatten haberin yoktur. Acabâ sendeki mahrûmiyetin derecesi ne olur? Bir düşün!

اندر این کاشان خاک از احوالی چون عمر می گرد چون نبدی علی

3252. *Mâdemki bu arzın Kâşân'ında Âli olmayasın, şaşılıktan Ömer gibi dolaş!*

Mâdemki Kâşân mesâbesinde olan bu arzda ve bu dünyâda tâlib-i hakikat olmayasın, şaşılıktan ve Ömer ile Âli'yi ya'nî şeriat ile hakikati aynı görücülükten dolayı, kendi aklınca zâhir-i şeriate yapışıp, "Hak eşyâyı zâtı ile değil, ilmi ile muhittir" diyerek dolaş dur! Bak, sırr-ı tevhîdi bulabilir misin?

هست احوال را درین ویرانه دیر گوشه گوشه نقل نو ای ثم خیر

3253. *Şaşı için bu vîrâne deyde, "Orada hayır vardır!" diye köşe köşe nakil vardır.*

"Ey semme hayr" ibâresini Ankaravî hazretleri "Ey gönül! Hayır o mekândadır" diye tercüme buyurmuşlardır. Hind şârihlerinden ba'zılan da bu ma'nâyı göstermişlerdir. Yine Hind şârihlerinden Veli Muhammed Ekberâbâdî ve Muhammed Efdal ve İmdâdullâh hazarâtı "Semme hayr", İblîs'in ismidir, demişlerdir. Bu sûrette ma'nâ "Ey İblîs" demek olur. Ba'zı nüshalarda ikinci mısra' harf-i nidâsız olarak "Gûşe gûşe nakl-i nev ki semme hayr" vâki'dir. "Orada hayır vardır, diye köşe köşe nakil vardır" demek olur. "Deyr", nasrânî manastırı demektir; murâd, dünyâdır. Ya'nî, bu keserât âlemi olan harâb dünyâda biri iki veyâ on gören şaşı için "Orada hayır vardır ve hakikati anlanım!" diye köşe köşe nakl etmek ve mürşid-i kâmil aramak için dolaşmak vardır.

ور دو چشم حق شناس آمد ترا دوست پر بین عرصه هر دو سرا

3254. *Ve eğer sana Hak tanıyıcı iki göz geldi ise, her iki sarayın arsasını dost dolu gör!*

Ve eğer sen'n aklına Hakk'ı tanıyıcı olan iki göz geldi ise, o iki gözün biri ile bâtını ve diğeri ile zâhiri görürsün; ve *هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ* (Hadîd, 57/3) ya'nî "Evvel ve Âhir ve Zâhir ve Bâtın O'dur" âyet-i kerîmesinin ma'nâsını anlarsın ve *فَإِنَّمَا تُولُوا فِتْنًا وَجْهَ اللَّهِ* (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa dönerseniz Hakk'ın vecîhi vâki'dir" âyet-i kerîmesi mücibince, hem dünyâ ve hem de âhîret arsasını ve meydanlarını dost-ı hakîkî olan Hak ile dolu görürsün.

اندردین کاشان پر از خوف و رجا

وارھیدی از حوالہ جا بجا

3255. *Havf ü recâdan dolu olan bu Kâşân içinde câ-be-câ havâleden kurtulasın!*

Binâenaleyh korku ve ümîd ile dolu olan bu dünyâ ve âlem-i keserât ve hayâlât içinde "Hakk'ı bulacağım!" diye oradan oraya kâmiller tarafından havâle olunmaktan kurtulursun. Çünkü korku ve ümîd, kişinin kendi varlığını görmesinden neş'et eder. Dünyâda ve âhirette Hakk'ın varlığından başka bir varlık olmadığını zevken ve hâlen ârif olan kimsede havf ü recâ kalmaz. Nitekim âyet-i kerîmede لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ya'nî "Âgâh olun! Allâh'ın evliyâsı için korku yoktur ve onlar mahzûn olmazlar" buyrulur.

همچو هر جو تو خیالش ظن مبر

اندردین جو غنچه دیدی یا شجر

3256. *Bu ırmakta gonca yâhud ağaç gördün ise, her ırmak gibi sen ona hayâl zannı götürme!*

"İrmak"tan murâd, insân-ı kâmilidir. "Gonca"dan murâd, remiz ile söylenmiş maârif-i ilâhiyedir ve "ağaç"tan murâd, bu remzin müstenid olduğu ulûm-i ledünniyedir. Ba'zı nüshalarda "yâ şecer" yerine "bâ-şecer" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "ağaçlı gonca" demek olur ki, bundan murâd, hâriçten gelen bir gonca-i ma'rifet değil, insân-ı kâmilin kendi bâtınından ilhâm-ı ilâhî ile zuhûr eden gonca-i ma'rifettir. Ya'nî bu insân-ı kâmilin vücûdunun ırmağında açılmamış bir ma'rifet goncası ve remzi görür isen, her âlimin vücûdu ırmağındaki gibi sen onu hayâl zannetme! Zîrâ âlimlerin çoğu fenâ ve bekâ mertebelerine vâsıl olmadıkları hâlde, evliyâullâhın bu ma'rifet goncalarından kendi hayâllerine göre bahs ederler. Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın insân-ı kâmile vâki' olan tecellisi hayâl perdesi arkasından değildir; ve bu hayâl perdesi insanın kendinde tahayyül ettiği bir varlıktır. Hak ile insân-ı kâmil arasındaki bu perde yırtılmış olduğu için, insân-ı kâmiliden zâten ve sıfâten ve ef'âlen zâhir olan Hak'tır. Binâenaleyh insân-ı kâmilin huzûru Hakk'ın huzûru olur. Sâir insanlara olan Hakk'ın tecellisi bu varlık hayâlî perdesi arkasından olduğu için, onun huzûru bu hayâl perdesinin huzûru olur. Binâenaleyh gölge sâhibinin huzûru ile hayâl olan gölgenin huzûru bir olmaz. Nitekim bir kimse musâhabet etmek istediği bir kimsenin gölgesi önünde otursa, hayâl önünde oturmuş olur. Nitekim 1. cildin 719. numarasında şöyle buyrulur: هم عطا یابی وهم باشی فتا "Hem atâ bulmak ve fetâ ya'nî bâliğ-i recûl olmak için ma'nâ ehlinin musâhibi ol!"

که ترا از عین این عکس نقوش حق حقیقت گردد و میوه فروش

3257. *Zîrâ sana bu nakışlar aksinin aynından Hak, hakikat ve meyve satıcı olur.*

"Nakışlar"dan murâd, insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrisine Hakk'ın sıfât ve esmâsı ve ef'âli ile vâki' olan tecellileridir. Ya'nî, zîrâ sen insân-ı kâmilin hü-zûrunda bulunduğun vakit, Hakk'ın bu insân-ı kâmilin vücûduna vâki' olan tecelliyâtı nakışlarının sana olan aksinin "ayn"ından ve zâtından Hak hakikat olup bizzât sana ma'rifet meyvesini satıcı olur. Ya'nî, sen evvelce Hakk'ı bu keserât âleminin hâricinde zannederdin ve senin bu i'tikâdın hayâl idi. İnsân-ı kâmilin vücûdunda gördüğün nuktâ-ı ilâhiyyeden senin kalbine vâki' olan aksinin zâtından o hayâl olan i'tikâdın gidip, yerine Hakk'ın hakikî olan varlığı i'tikâdı gelir ve Hak Teâlâ sana doğrudan doğruya ma'rifet meyvesini satıcı olur.

چشم از این آب از حَوْلِ حر می شود عکس می بیند سید پر می شود

3258. *Göz bu sudan şaşılıktan hür olur, aksi görür. Sepet dolu olur.*

Binâenaleyh akıl gözü bu insân-ı kâmil vücûdunun ırmağı suyundan ve maârifinden şaşılıktan ve bir olan varlığı iki görmekten hür olup kurtulur. İnsân-ı kâmilden kendisine vâki' olan aksi görür; kalbinin sepeti ma'rifet yemişleri ile dolu olur.

پس بمعنی باغ باشد این نه آب پس مشو عریان چو بلقیس از حَبَابْ

3259. *Böyle olunca ma'nâda bu su değil bâğ olur. Binâenaleyh Belkîs gibi habâbdan üryan olma!*

"Habâb", çok su ve su kabarcığı habbeleri. Bu beyt-i şerifte sûre-i Neml'de vâki' olan *قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا* (Neml, 27/44) ya'nî "Belkîs'e "Köşke giri!" denildi. Belkîs onu gördüğü vakit derin su zannetti ve baldırlarını sıvadı" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Belkîs Yemen hükümdârı olan bir kadın idi. Süleymân (a.s.) onu müslümân etmek için da'vet etti. Ve billûrdan bir köşk yaptırmış idi ki, altundan su akardı. Belkîs köşke girerken bunun billûrdan olduğunu fark edemedi. Su içinden geçeceğini zannetti ve kendi hayâline tâbi' olarak elbisesi ıslanmamak için bacaklarını sıvadı. Kissanın tafsîli tefsîr kitâblarındadır. Ya'nî böyle olunca bu insân-ı kâmilin vücûdu su ırmağı değil, ulûm-i ledünniyye meyvelerinin bağı olur. Binâenaleyh sen dahi hayâle tâbi' olan Belkîs gibi, insân-ı kâmilin billûr köşk me-

sâbesinde olan huzûruna girdiğin vakit, o köşkün altından cereyân eden maârif ve hakâyık sularını görüp, ürkerek şaşırma ve akıl ve idrâk libâsından soyunma!

بار گوناگونست بر پشت خران هین بیک چوب این خرانرا تو مران

3260. *Eşeklerin sırtı üzerinde türlü türlü yük vardır. Ağâh ol! Bu eşekleri sen*
[3240] *bir sopa ile sürme!*

"Eşekler"den murâd nefislerdir. "Yük"ten murâd, ulûm ve ezvâktır. "Sopa"dan murâd, hükm etmektir. Ya'nî, efrâd-ı beşerin hayvanlığa meyil etmekte eşekler mesâbesinde olan nefislerinin sırtı üzerinde türlü türlü ulûm ve ezvâk yükleri vardır. Sen, "Bunların cümlesi sîfât ve esmâ-i ilâhiyye mezâhiri olduğundan, hepsi müsâvidir!" deme ve onları bir sopa ve hükm ile sürme!

بر یکی خر بار لعل و گوهرست بر یکی خر بار سنگ و مرمرست

3261. *Bir eşeğin üzerinde yük la'l ve gevherdir. Bir eşeğin üzerinde yük taş ve mermerdir.*

Zîrâ bir nefis üzerindeki yük hakâyık ve maârif-i ilâhiyye ve esrâr-ı tev-hîd la'l ve gevherleridir; ve diğer bir nefsin üzerindeki yük dahi, kıymetsiz ve dedikodudan ibâret olup, taş ve mermer mesâbesinde ilm-i keserâtıdır.

بر همه جوها تو این حکمت مران اندرین جو ماه بین عکسش مخوان

3262. *Bütün ırmaklar üzerine sen bu hükmünü sürme! Bu ırmak içinde ayı gör! Ona akis ta'bîr etme!*

Binâenaleyh sîfât ve esmâ-i ilâhiyye âsârı cârî olan bütün nüfûs-ı beşerîyye ırmakları üzerine sen bu hükmünü verme! Bu ânsân-ı kâmil vücûdunun ırmağı içinde o sîfatların mevsûfı ve o isimlerin müsemması olan ay mesâbesindeki Hakk'ı gör! Ve o gördüğün aya dahi akis ta'bîr etme!

آب خضرست این نه آب دام و دد هر چه اندر وی نماید حق بود

3263. *Bu Hızır'ın suyudur. Hayvânât-ı ehliyye ve sibâ'ın suyu değildir. Ondan her ne görünürse Hak olur.*

"Hızır'ın suyu"ndan murâd, âb-ı hayâtıdır. "Dâm", burada hayvânât-ı ehliyye ma'nâsınadır. "Ded", sibâ' ve yurtcu hayvân demektir. Ya'nî, bu ânsân-ı kâmilin ulûm ve maârifî âb-ı hayâtıdır ki, bu ulûm-i ledünniyye suyu ölü bir hâlde

olan rûhun dirilmesine sebep olur. O âb-ı hayât, sıfât-ı nefsâniyyeleriyle hayvânât-ı ehliyyeye ve yırtıcılara benzeyen mukallid âlimlerin vücûdları ırmağın-
dan akan ulûm-ı zâhîrî ve takdîdî suyu değildir. Binâenaleyh o insân-ı kâmilin
vücûdu ırmağında her ne görünürse Hak olur.

زین تک جو ماه گوید من مهم من نه عکسم هم حدیث و همرم

3264. *Bu ırmağın dibinden ay der ki: "Ben ayım, ben akis değilim! Hem ha-
dîsim ve hem rehîm!"*

Bu beyt-i şerifte insân-ı kâmilin makâm-ı ittihâdına işâret buyrulur. "İt-
tihâd"ın ma'nâsı her ne kadar lügatte, "bir olmak" demek ise de, bu ittihâd,
kusa nazarlı olan ehl-i zâhîrîn tevehhüm ettikleri hulûl değildir. Vaktâki sâlik
mücâhedât ve riyâzât kuvveti ile nefsinin mevhum olan varlığından geçer ve
sâf bir ayna olup, sıfât-ı Hakk'ı kabûl edici bir hâle gelir ve nefsinin rûhânî
ve cismânî ve sûrî ve ma'nevî irâdeleri kalkar; ve ondan zâhir olan ancak
Hakk'ın irâdesi olur; ve meşhûr olan . . . الخ. [ya'nî
"Ben onun işitmesi, görmesi, lisân ve eli olurum... ilh."] hadîs-i kudsi mü-
cibince Hak onun kuvâ-yı zâhire ve bâtunesi olur. Binâenaleyh bu hadîs mü-
cibince ondan söyleyen Hak'tır; ve eğer "Ene'l-Hak" derse, bu söz onun sö-
zû değildir. Beyit:

Mansûr "Ene'l-Hak" söyledi

Hak'tır, sözü Hak söyledi

İmdi, insân-ı kâmilin hâli bu olunca, ondan zâhir olan sıfât ve esmâ, sâir
insanlarda zâhir olan sıfât ve esmâ gibi akis sûretiyle vâkî' olmaz. Zîrâ bu zu-
hûrda insân-ı kâmilin kendisi ortada yoktur. Fakat sâir insanlarda kendileri-
nin kendilikleri vardır.

اندرین جو آنچه بر بالاست هست خواه بالا خواه در وی گیر دست

3265. *O şey ki, bâlâ üzerindedir, bu ırmakta mevcûddur. İster bâlâya, ister ona
el tut!*

Ya'nî, âlem-i bâlâda ve mertebe-i ulûhiyyette olan her şey, bu insân-ı kâ-
milin vücûdu ırmağında mevcûddur. Zîrâ Hak, insân-ı kâmilde cem'iyet-i
esmâiyyesi ile zâhir olmuştur. Hakâyık ve maârif-i ilâhiyye meyvelerini al-
mak için kalbinin elini ister mertebe-i ulûhiyyete kaldırı, ister bu insân-ı kâ-
mîle tut! Hak ile insân-ı kâmil arasında ayrılık ve gayrılık yoktur.

از دگر جوها مگیر این جوی را ماه دان این پرتو مه روی را
3266. *Bu ırmağı diğer ırmaklardan tutma! Bu ay yüzünün pertevini ay bil!*

Sen bu insân-ı kâmilin vücûdu ırmağını diğer ulûm-i zâhiriyye erbâbının vücûdu ırmakları mesâbesinde tutma! Bu ay yüzlü insân-ı kâmilin parlaklığını ayın kendisi bil! *Mesnevî:*

هر که خواهد همتشینی با خدا او نشیند در حضور اولیا

[Ya'ni] "Her kim Hudâ ile berâber oturmak isterse, o kimse evliyânın huzûrunda otursun."

این سخن پایان ندارد آن غریب بس گریست از درد خواجه شد کَیِّبْ

3267. *Bu sözün nihâyeti yoktur. O garîb çok ağladı. Efendinin derdinden gamlı oldu.*

"Keîb", gamlı ve mahzûn demektir. Bu insân-ı kâmilin mertebesine âid sözün nihâyeti yoktur. Kussaya rücû' edelim. Elhâsıl, o borçlu garîb, muhtesibin vefâtından dolayı çok ağladı ve o efendinin derdinden gamlı ve mahzûn oldu.

توزیع کردن پایمرد در جمله تبریز و جمع شدن اندک چیز و رفتن آن غریب
بترتبه محتسب بزیارت و این قصه را بر سر گور او گفتن بطریق نوحه

Pâymerdin Tebrîz şehrinin cümlesine tevzî' etmesi ve az şey cem' olması ve o garîbin ziyâret için muhtesibin kabrine gitmesi ve bu kıssayı onun mezârının başında nevha tarîkıyle söylemesi

"Pâymerd", yardımcı ve şefî' ve destgîr ve mededkâr demektir (*Burhân, Şemsü'l-Lügât, Gıyâsü'l-Lügât*). Ya'nî, borçlu garîbin feryâdını gören ehl-i hayırdan yardımcı bir kimse çıkıp o garîbin borcu ödenmek için Tebrîz şehri halkından iâne topladı. Fakat az bir şey toplandı ve garîbin borcu ödenecek kadar bir para hâsıl olmadı. Binaenaleyh o garîb ziyâret için muhtesibin kabrine gitti ve kabrinin başında nevha ve feryâd tarîkıyle âtîdeki sözleri söyledi.

واقعۀ آن وام او مشهور شد پایمرد از درد او رنجور شد

3268. *Onun o borç vâkıası meşhûr oldu. Pâymerd onun derdinden rencûr oldu.*

O garîbin muhtesibin keremine istinâden borç etmek vak'ası, Tebrîz şehrinde halk tarafından duyuldu ve o garîbin hâli meşhûr oldu. Ehl-i hayırdan olan bir yardımcı garîbin derdinden müteessir oldu.

از بی توزیع گرد شهر گشت از طمع می گفت هر جا سر گذشت

3269. *'Tevzî' için şehrin etrâfını dolaştı. Tama'dan nâşî her yerde sergûzeştî söyledi.*

"Tevzî", burada "bir şeyi bir tâife üzerine taksîm etmek" demektir. Ya'nî, o yardımcı olan kimse, borcu zenginler arasında taksîm için Tebrîz şehrinin etrâfını dolaştı; ve borcun ödenmesine tama'dan dolayı dolaştığı her yerde o garîbin sergûzeştîni ve hâlini söyler ve halkın merhametini celb etmeye çalışır idi.

هیچ نآورد از ره گدّیه بدست غیر صد دینار آن گدّیه پرست

3270. *O tese'ül muhibbi tese'ül yolundan eline yüz dînârdan gayrı hiçbir şey getirmedi.*

"Gıdye", tese'ül ve dilencilik ve "gidye-perest", dilencilik muhibbi olmaktan kinâyedir. O yardımcı kimse ve zenginlerden para toplamak husûsunda dilencilik muhibbi olan zât, bu dilenmek yolundan eline ancak yüz dînâr getirebildi. Bu mikdâr garîbin borcunun ödenmesine kâfi değil idi.

پایمرد آمد بدو دستش گرفت شد بگورِ آن کریم بس شگفت

3271. *Yardımcı geldi, onu iki eli ile tuttu. Çok acîb olan o kerîmin kabrine gitti.*

"Şîgift", acîb ve garîb demektir. Ya'nî, yardımcı para toplamaktan avdet etti ve söyleyeceği sözlere dikkat etmesi ma'nâsını müfîd olarak iki eliyle o garîbi tuttu. İhsân ve keremde hâli çok acîb olan o muhtesib-i kerîmin kabrine gitti. Zirâ muhtesibin vefâtında o garîb şehirde bulunmadığı için o zâtın kabrinin nerede olduğunu bilmezdi. Bu beyt-i şerifte insân-ı kâmilin kabrinin ziyâretinde fâide olduğuna işâret buyrulur.

گفت چون توفیق یابد بندۀ که کند مهمانی فرخندۀ

3272. *Dedi: "Uaktâki bir kul bir mübâreğîn misâfirliğini etmek için tevfîk bulur,"*

Ya'nî, o yardımcı olan kimse o garîbe dedi: "Vaktâki bir kul Hak'tan, bir mübârek kimsenin misâfirliğini etmek için tevîk bulur ve o mübârek kimsenin misâfiri olur,"

جاه خود ايتار جاه او کند

مال خود ايتار راه او کند

3273. "*Kendi malını onun yoluna îsâr eder ve kendi câhını onun câhına îsâr eder.*"

"O mübârek kimse kendi malını o misâfirin yoluna îsâr ve sarf eder ve zâhirde ve bâtında mertebesi her ne kadar o misâfirin mertebesinden yüksek olsa bile, ona ikrâm husûsunda tevâzu' gösterip, kendi câhını ve mertebesini de ona îsâr ve fedâ eder."

چون باحسان کرد توفيقش قرين

شکر او شکر خدا باشد يقين

3274. "*Onun şükürü yakînen Hudâ'nın şükürü olur. Çünkü tevîk onu ihsâna karîn etti.*"

"O misâfirin o mübârek kimseye teşekkürü muhakkak Hakk'a teşekkür etmek olur. Çünkü tevîk-ı ilâhî o misâfiri o kimsenin elinden zâhir olan ihsâna mukârin kıldı." Onun için hadîs-i şerîfte الله لم يشكر الناس لم يشكر الله ya'nî "Nâsa şükür etmeyen kimse, Allâh'a şükür etmedi" buyrulur. Çünkü halk Hakk'ın sıfât ve esmâsının mezâhiridir. Onlardan zâhir olan ahvâl ve şûunât hep Hakk'ın sıfât ve esmâsı âsârının akisleridir.

حق او لا شك بحق ملحق بود

ترك شكرش ترك شكر حق بود

3275. "*Onun şükürünün terki, Hakk'ın şükürünün terki olur. Onun hakkı şühesiz Hakk'a mülhak olur.*"

Binâenaleyh o kimseden zâhir olan ihsâna teşekkürü terk etmek, Hakk'a olan teşekkürü terk etmek olur; ve o ihsâna karşı olan şükür hakkı şühesiz Hak Teâlâ hazretlerine mülhak ve râcî olur." Çünkü hakîkate kulun vücûdu mevhum bir varlıktan ibârettir; ve ef'âl-i ilâhiyye bu âlem-i kevnde ancak âlet mesâbesinde olan kulların bu vücûdât-ı izâfiyyeleri ile zâhir olur. Gerçi bu hakîkate vâkıf olan mün'im kimseler جزاء ولا شكورا (In-sân, 76/9) ya'nî "Biz sizi ancak li-vechillâh it'âm ediyoruz. Sizden cezâ ve şükür istemiyoruz" derler. Fakat mâdemki halkın vücûdlarından zâhir olan ihsân ve in'âm hep vücûd-i hakîkî olan Hakk'ındır, binâenaleyh hakîkate

Hakk'a mülhak ve râcî' olan bu şükürü îfâ etmek, lutuf gören kimselerin borcudur.

شکر می کن مر خدا را در نعم نیز می کن شکر ذکر خواجه هم

3276. "Ni'metlerde Hudâ'ya şükür et! Efendinin şükürünün zikrini dahi et!"

"Halktan sana gelen ni'metlerde Hakk'a şükür et ki, o mazhardan sana Mün'im ism-i şerîfi ile tecellî buyurdu. Fakat sana elinden ni'met vâsıl olan efendinin şükürünü dahi zikr et ve ona da teşekkürü unutma!"

رحمت مادر اگر چه از خداست خدمت او هم فریضه ست و سزااست

3277. "Gerçi ananın rahmeti Hudâ'dandır. Onun hizmeti de farîzadır ve se-zâdır."

زین سبب فرمود حق صلُّوا علیه که محمد بود محتال إليه

3278. "Bu sebebdan Hak "Ona salât ediniz!" buyurdu. Zîrâ Muhammed muhtâlün-ileyh oldu."

"Muhtâlün-ileyh", "kendisine havâle olunmuş" demektir. Hind nüshala-rında "muhtâcün-ileyh" yazılmış olmakla berâber "muhtâlün-ileyh" nüshası-na da îşâret olunmuştur. "Muhtâcün-ileyh" nüshasına göre ma'nâ: وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) ya'nî "Biz seni ancak âlemler için rahmet ola-rak gönderdik" âyet-i kerîmesi mûcibince Muhammed (a.s.v.) Efendimiz bi-zim umûrumuzun kâffesinin merci'i ve muhtâcün-ileyhidir; ve biz bütün ah-vâlimizde ondan istiâneye muhtâcız. İşte bundan dolayı sûre-i Ahzâb'da Hak Teâlâ hazretleri يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا صَلُّوْا عَلَیْهِ وَسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا (Ah-zâb, 33/56) ya'nî "Muhakkak Allah ve onun melekleri peygamber üzerine salât ederler. Ey mü'minler! Onun üzerine salavât getiriniz ve kemâl-i teslî-miyyet ile inkiyâd ediniz!" buyurur. Zîrâ Hak Teâlâ'nın kemâlât-ı esmâiyye-sinin zuhûru o hazretin bâtunından vâki' olur. "Muhtâlün-ileyh" nüshasına göre ma'nâ: "Zîrâ Hakk'ın rahmeti ona havâle olunmuştur; ve rahmet-i ilâ-hiyye evvelen Resûl-i Ekrem'in hakikatine nâzil olur. Ondandır isti'dâd-lanna göre halka tevzî' olunur" demek olur. İmdi mâdemki Resûl-i Ekrem hazretleri muhtâlün-ileyh veyâ muhtâcün-ileyhtir, binâenaleyh hazrete sala-vât getirmek mü'minlerin kendi üzerlerine rahmet-i ilâhiyyenin nüzûlünü is-temeleri demektir. Bu âyet-i kerîme mûcibince Resûl-i Ekrem hazretlerine sa-lavât getirmek vâcibdir; ve salavât adedinin çokluğu, rahmet-i ilâhiyyenin

nüzûlünün çokluğunu mücib olur; ve salât Hak tarafından rahmet ve melâ-
ike tarafından istiğfâr ve mü'minler tarafından taleb ve duâdır.

در قیامت بنده را گوید خدا هین چه کردی آنچه دادم مر ترا

3279. *Kıyâmette Hak kula der: "Âgâh ol! Benim verdiğim şeye ne yaptın?"*

Bu ve aşağıdaki beyt-i şeriflerde şu hadis-i şerife işâret buyrulur: اذا حشر الخلائق يوم القيامة جيئ بعد اصطنع اليه عبد من عباده معروفا فيقال له هل شكرت عبدي فيقول يا رب علمت ان ذلك منك فشكرتك عليه فيقول الله عز وجل لم تشكرني اذا لم تشكر من اجريت ذالك على يده ya'ni "Vaktâki halâik kıyâmet gününde toplanır. Kendisine Hakk'ın kullarından bir kul tarafından ihsân edilmiş olan bir kul getirilir. O kimseye denilir ki: O kula teşekkür ettin mi? O cevâben der ki: "Yâ Rab! Ben bildim ki, o ihsân senden idi. Binâenaleyh o ihsân üzerine sana şükr ettim." Allâh (a.c.) buyurur ki: "Hayır! İhsânı kendisinin eli üzerine câri kıldığım o kimseye şükr etmediğin vakit bana şükr etmemiş oldun."

گوید ای رب شکر تو کردم بجان چون ز تو بود اصل آن روزی و نان

3280. *Der ki: "Ey Rab! Cân ile senin şükrünü ettim. Çünkü üzümün ve ekmeğin aslı senden idi."*

گویدش حق نی نکردی شکر من چون نکردی شکر آن اکرام فن

3281. *Hak ona der: "Hayır, benim şükrümü etmedin! Çünkü ikrâm fenninin şükrünü etmedin."*

Hak Teâlâ "Sana şükr ettim" diyen kuluna cevâben buyurur ki: "Mâdemki kullanma ikrâm fenni ve hüneri dâiresinde müâmele eden kuluma yaptığı ihsâna karşı şükr etmedin, bana da şükr etmemiş oldun."

بر کریمی کرده ظلم و ستم که ز دست او رسیدت نعمتم

3282. *"Ni'metim onun elinden sana erişen bir kerîme zulüm ve silem etmişsin!"*

"Zulüm", lügatte "bir şeyi lâyük olduğu mahalle koymama"ya derler; ve "sitem", zulmün Fârisî'sidir. İhsân eden kullar, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin tecellisine birer âlettir; ve Hak zuhûrda bunların gayrı değildir. Binâenaleyh elerinden ikrâm ve ihsân erişen kullara şükr etmemek, Hakk'ı bunlardan ayır

görüp, Hakk'a şükr etmemek o şükrü mahalline koymayıp o mükrime karşı zulüm ve sitem etmek olur.

چون بگور آن ولی نعمت رسید گشت گریان زار و آمد در نشید

3283. *Uaktâki o veliyy-i ni'metin kabrine erişti, yana yana ağlayıcı oldu ve neşide geldi.*

"Neşid", sesini yükseltmek ve şiir okumak demek olup, burada figân ve nâleden kinâyedir. "Zâr" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "yana yana ağlamak" demektir. Ya'nî, o borçlu garîb, yardımcı kimsenin delâleti ile hayâtında kendisinin birçok borçlarını ödemiş olan o veliyy-i ni'metin kabrine geldi. Lutuf larını yüksek ses ile sayıp dökerek yana yana ağlayıcı oldu.

گفت ای پشت و پناه هر نبیل مرتجی و غوث ابناء السبیل

3284. *Dedi: "Ey her nebîlin arkası ve sığınacak yeri! Ey misâfirlerin mahall-i ümîdi ve yardımcısı!"*

"Nebîl", üstâd ve dâna. "Mürtecâ", ricâ ve ümîd mahalli. "Gavs", yardımcı. "Ebnâ-i sebîl", misâfirler ve yolcular demektir.

ای غم ارزاق ما بر خاطرت ای چو رزق عام احسان و برت

3285. *"Ey, bizim rızıklarımızın gamı senin üzerinedir! Ey, senin ihsânın ve birrin umûmun rızkı gibidir!"*

"Birr", iyilik demektir. "Ey zât-ı şerîf! Sen bizim rızıklarımızın gamını çekersin. Ey kerîm! Senin ihsânın ve iyiliğin umûm-ı beşerin rızkı mesâbesindedir." Bu beyt-i şerifte kutbun hâline ve makâmına işâret buyrulur. Zîrâ umûm efrâd-ı beşerin maddî ve ma'nevî olan rızıkları kutb-ı zamânın tevzî'i ile vâki' olur.

ای فقیران را عشیره و والدین در خراج و خرج و در ایفاء دین

3286. *"Ey harâcda ve harcda ve îfâ-yı deyndе fakîrlere kible ve ana ve baba olan!"*

"Harâc", hükûmetçe alınan resm ve vergidir; ve "harc", masraf; "aşîret" kabîle, "vâlideyn", ana ve baba demektir. Ya'nî, "Ey fakîrlerin harâcını vermekte ve masraflarını yapmakta ve borçlarını ödemekte onların kiblesi ve anası ve babası gibi şefkatli ve merhametli olan zât-ı kerîm!"

ای چو بحر از بهر نزدیکان گهر داده تحفه سوی دوران مَطَر

3287. "Ey deniz gibi yakın olanlar için güher ve uzak olanlar tarafına da yağmuru tuhfeye vermiş olan!"

Ya'nî, "Ey insân-ı kâmil! Sen deniz gibisin. Sana yakın olanlara ve huzûrunda bulunanlara maârif ve hakâyık-ı ilâhiyye incilerini verirsin. Deniz suyu tebahhur edip sonra yağmur olarak nüzûl ettiği gibi, uzak olanlara da maânî yağmurunu hediye olarak verirsin." Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'te olan hikemiyâtı Hz. Pîr efendimiz kendi mensûblarının rûhlarna ifâza buyururlar. Fakat mensûb olmayıp uzakta olanlara da bu maânî ve hikemiyâtı elfâz-ı *Mesnevî* kisvesine bürüyüp yağmur gibi yağdırırlar. Zamânımızda İngiltere'de *Mesnevî-i Şerîf*'in tab' edilmesi ve şarkta ve garbda maânî-yi şerîfesinin intişârı bu hâlin defilidir.

پشت ما کرم از تو بود ای آفتاب رونق هر قصر و هر کنج خراب

3288. "Ey güneş! Ey her köşkün ve her harâb köşenin revnakı! Bizim arkamız senden sıcak idi."

"Ey güneş gibi olan insân-ı kâmil! Ey her cisim köşkünün ve harâb olan kalb köşesinin revnakı! Bizim âlem-i gayba çevirilmiş olan arkamız, senden dolayı aşk-ı ilâhî harâreti ile sıcak olmuş idi."

ای در ابرویت ندیده کس گره ای چو میکائیل زاد و رزق ده

3289. "Ey, senin kaşında kimse düğüm görmemiştir. Ey Mikâîl gibi zahîre ve rızık verici!"

"Girih", düğüm demektir. Burada öfkeden dolayı iki kaşın çatık olmasından kinâyedir. Ya'nî, "Ey kerîm ve hâlim olan zât-ı şerîf! Senin kaşında kimse öfke sebebiyle düğüm ve çatıklık görmemiştir. Hərkeseye rıfk ve mülâyemetle muâmele buyurdun." Ba'zı nüshalarda "zâd" yerine "râd" vâki'dir; "cömerd" ma'nâsına gelir.

ای دلت پیوسته تا دریای غیب ای بقاف مکرّم عنقay غیب

3290. "Ey, senin kalbin gayb deryâsına peyvestedir. Ey mekrûmet Kâf'ında gayb Ankâ'sı olan!"

"Mekrûmet", izzet ve şeref demektir. "Ey zât-ı şerîf! Senin kalbin ve bâtının âlem-i gayb deryâsına muttasıldır. Ey izzet ve şeref Kâf dağında âlem-i gaybın Ankâ kuşu olan!"

یاد نآورده که از مالِ چه رفت سقف سمت همت هر گز نکفت

3291. "Malımdan ne gitti?" diye yâda getirmemiş! Senin himmetinin tavanı aslâ yarılmadı."

"Ey muhtâç olanlara birçok mal vermiş ve "Malımdan acabâ ne kadar sarf olundu?" diye hâtırına bile getirmemiş olan cömerd kimse! Senin himmetinin yüksek olan tavanı aslâ yarılmadı, ya'nî himmetine aslâ fütûr gelmedi." "Keften", yarılmak ma'nâsınadır.

ای من و صد همچو من در ماه و سال مر ترا چون نسل تو گشته عیال

3292. "Ey, ben ve yüz benim gibi ayda ve yıldı muhakkak sana senin neslin gibi uyâl olmuştur."

"Ey zât-ı şerîf! Sen öyle bir kerîmsin ki, ben ve benim gibi yüz muhtâç, ayda ve yıldı muhakkak sana senin neslinden olan çocuk ve çocuk gibi iyâl olmuştur; ve sen onları besledin."

نقد ما و جنس ما و رخت ما نام ما و فخر ما و بخت ما

3293. "Bizim nakdimiz ve cinsimiz ve eşyâmız, nâmımız ve fahrimiz ve bah-tımız idin."

"Cins", eşyâdan bir sınıf ve kısma denir. "Cens", kemâl bulmuş tâze hur-ma demektir (*Kâmûs*). Ya'nî, "Sen bizim nakdimiz ve bir nevi' eşyâmız ve nâmımız ve iftîhânımız ve tâlî'imiz idin. Velhâsıl bizim her türlü ihtiyâcımızın zâtı ve "ayn"ı sen idin."

تو نمردی ناز و بخت ما بمرد عیش ما و رزق مستوفی بمرد

3294. "Sen ölmedin; bizim nâmımız ve bahtımız öldü. Bizim ayşımız ve müs-levfâ olan rızkımız öldü."

"Nâz", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "istiğnâ" demektir. "Baht", tâlî' ve saâdet. "Ayş", yaşayış ve dirlik. "Müstevfâ", "tamâm olmuş" ma'nâları-nadır. Ya'nî "Sen ölmedin; bizim ağıyâra karşı olan istiğnâmız ve saâdet hâ-limiz öldü; ve bizim yaşayışımız ve her vech ile tamâm olan rızkımız öldü ve biz bunlardan mahrûm kaldık."

واحد کالاف در رزم و کرم صد چو حاتم گاه ایثار و نعم

3295. "Rezmd e keremde bin gibi bir idin. İsar ve niam vaktinde yüz Hâ-tem gibi idin."

"Rezm", cenk. "Hâtem", cömerdlük ile meşhûr olan Hâtem-i Tayy ismindeki zât. "İsâr", bahşış vermek ve i'tâ etmek. Ya'nî, "Hissete ve buhle karşı cenkte ve keremde bin kerîm ve cömerd kimseye muâdil bir şahsiyet idin. İhsân etmek ve ni'metler vermek vaktinde de yüz Hâtem-i Tayy idin."

حاتم ار مرده بمرده می دهد گر دکانهای شمرده می دهد

3296. "Hâtem eğer ölmüşü ölmüşe verir idi ise, sayılmış cevizleri verir idi."

"Mürde"den murâd, "fânî"dir. "Girdkân", ceviz demektir. Ya'nî, "Hâtem-i Tayy gerçi fânî olan malı yine fânî olan şahıslara verir idi. Fakat bunun ne kıymeti vardı! Zîrâ sayılmış cevizler gibi kıymetsiz olan maddî malları verir idi."

تو حیاتی می دهی در هر نفس کز نفیسی می بگنجد در نفس

3297. "Sen her nefeste bir hayât verirsin ki, nefisliği nefese sığmaz."

"Nefis", azîz ve makbûl demektir. Birinci mısra'daki "nefes", soluk ve ikinci mısra'daki "nefes", kelâm ma'nâlarıdır. Ya'nî, "Ey insân-ı kâmil! Sen ise her nefeste rûh-ı insânîye bir hayât verirsin ki, o hayâtın ve ihsânın nefisliği ve azîzliği kelâma sığmaz; ve onun izzetini ve makbûliyetini söz ile beyân etmek mümkün olmaz."

تو حیاتی می دهی بس پایدار نقد زر بی کساد و بی شمار

3298. "Sen çok pâyidâr bir hayât, kesâdsız ve sayısız altın nakid verirsin."

"Ey insân-ı kâmil! Sen çok pâyidâr ve bâkî bir rûhânî hayât verirsin; ve içinde fâsidi ve kalpî olmayan sayısız altın makâmındaki ulûm-i ledünniyyeyi ve vahdet-i vücûd sırrını verirsin ki, bu ulûm-i ledünniyyeden ve bu esrârdan ölü mesâbesinde olan rûh-ı insânî dirilir."

وارثی نابوده يك خوی ترا ای فلک سجده کنان کوی ترا

3299. "Senin bir huyuna bir vâris olmamıştır. Ey, felek senin köyüne secde edicidir."

"Kûy", köy ve mahalle ma'nâsınadır. Burada mertebe ve makâmdan kinâye olur. Ya'nî, "Ey kutb-ı zamân olan insân-ı kâmil! Sen ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehalhik olan Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in vâris-i kâmilisin. Bî-nâenaleyh diğer velîler senin bu huyuna ve ahlâkına vâris olmamıştır. O bir huy dahi mahlûkât-ı ilâhiyyeye son derece merhamet ve şefkattir. Ey zât-ı

şerîf! Kâinât senin yüksek mertebene ve makâmına secde edicidir." Azîz Ne-sefî hazretleri *Zübdetü'l-Hakâyık*'ında kutbiyet hakkında olan şu menkıbeyi beyân buyururlar:

"Sultânü'l-ârifin Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri buyurmuşlardır ki: "Benim vaktimde İslâm içinde yetmiş bin kadar kâmil velî var idi; ve onların her biri ibâdet ve riyâzat ve keşif ve kerâmet sâhibi idi. Onların mertebelerinden aş-ağı daha çok velîler de var idi. Fakat o asrın kutbu henüz keşfe erişmemiş üm-mî bir demirci idi ki, gece gündüz âilesinin nafakası için dükkânında demirci-lik san'atı ile meşgûl idi. Ben "Acabâ kutbiyetinin sırrı nedir?" diye merak ederdim. Bir gün o demircinin dükkânına gittim, Selâm verdim. Demirci gelip elimi öptü. Ona dedim ki: "Ben senin ayaklarını öpeyim! Sen bana duâ et!" de-dim. Cevâben buyurdu ki: "Yalnız sana duâ etmekle benim içimin derdi sâkin olmaz." "Acabâ derdiniz nedir? Söyleyin bir çâresine bakalım!" dedim. Buyur-du ki: "Acabâ mahşer gününde bu kadar kulların hâli nasıl olur?" diye şiddet-le ağlamaya başladı ve beni de ağlattı. O vakit sırrıma nidâ olundu ki: "Bun-lar "Nefsim, nefsim!" diyenlerden değildir; "Ümmetim, ümmetim!" diyenler-dendir." Kalbimdeki hayret gitti. Bu zâtların isti'dâdları başka olduğunu anla-dım. Bunlar kalb-i Muhammedî üzere vâkî olup, mazhar-ı hakikat-i muham-mediyye olmuşlardır. Fakat bu hâl içinde o zâtın keşfi olmadığından kendisin-den haberi yok idi. Sordum ki: "Halkın muazzab olmasından size ne vardır?" Buyurdu ki: "Ey birâder! Benim zamîr-i fîtratım şefkat ve merhamet suyu ile öyle bir yoğurulmuştur ki, eğer ehl-i cehennemın bütün azâbını bana tahmîl edip onları afv etseler memnûn olurum." Ondan sonra kendisi ile bir haylice musâhabet ettim. Benden ba'zı namaz sûrelerini öğrendi. Fakat benim bâtunım feyz-i rabbânî ile öyle bir doldu ki, kırk senede tahsîl edemediğim dereceleri o mecliste tahsîl ettim. O vakit bildim ki, sır-ı kutbiyyet başka bir ma'nâdır. Ne ilim ile ve ne kesret-i amel ile husûle gelir şey değildir. *ذلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ* (Mâide, 5/54) [ya'nî "Bu Allâh'ın fazlıdır; onu dilediğine verir."]

Ve Hz. Ebû Bekir es-Siddîk (r.a.) efendimizin kelâmlarından mütercem bir beyitte dahi şöyle buyuruluyor:

"Azîm et cismimi yâ Rab, cehennem dopdolu olsun;

Bütün usûlî afv eyle hemân, tenhâ yanayım ben!"

چون کلیم اللہ شبان مہربان

خلق را از سگر غم لطف شبان

3300. "Senin nûrun halka gam kurdundan çobandır. Kelîmullâh gibi mihri-
[3280] bân olan çobandır."

“Ey kutb-ı zamân! Senin umûm mahlûkât-ı ilâhiyyeye karşı olan lutfun, halka gam kurdu hüçûm edememesi için çobandır. Mûsâ (a.s.) güttüğü koyunlara karşı nasıl şefkatli ve merhametli idiyse, senin lutfun dahi öylece şefkatli ve merhametli bir çobandır.”

گریختن گوسفندی از موسی علیه السلام و شفقت و مهربانی موسی علیه السلام بروی

Bir koyunun Mûsâ (a.s.)dan kaçması ve Mûsâ (a.s.)in
ona şefkati ve merhameti

Bu sûrh Ankaravî nüshasında yoktur. Fakat fihriste fâidesi olduğu için derc olundu.

گوسفندی از کلیم الله گریخت پای موسی آبله شد نعل ریخت

3301. *Bir koyun Kelîmullâh'tan kaçtı. Mûsâ'nın ayağı kabardı ve na'lini döküldü.*

“Âbile”, su kabarcığı (*Bahâr-ı Acem*). “Âbile şuden”, kabarmak demektir. Ya'nî Mûsâ (a.s.) çobanlık ederken bir koyun o hazretten kaçtı ve Mûsâ (a.s.) onun arkasından pabuçsuz ve na'linsiz koştu ve ayakları kabardı.

در پی او تا شب در جست و جو و آن رمه غائب شده در چشم او

3302. *Onun arkasında cüst u cûda ve o sürü gündüzde kaybolmuş idi.*

Cenâb-ı Mûsâ kaçan koyunun arkasından geceye kadar araştırmakta bulunmuş ve o koyun sürüsü onun his gözünde kaybolmuş idi.

گوسفند از ماندگی شد سست و ماند پس کلیم الله گرد او فشاند

3303. *Koyun yorgunluktan gevşek oldu ve kaldı. Sonra Kelîmullâh ondan tozu silkti.*

Cenâb-ı Mûsâ koyunu yakaladı. Zîrâ hayvan yorgunluktan gevşemiş ve yürümekten kalmış idi. Sonra Kelîmullâh hazretleri rıfk ve mülâyemetle onun tüyleri üzerindeki tozları silkti.

کف همی مالید بر پشت و سرش می نواخت از مهر همچون مادرش

3304. *Onun arkası ve başı üzerine elini sürdü. Şefkatten dolayı onu ana gibi okşadı.*

نیم ذره طیرگی و خشم نی غیر مهر و رحم و آب چشم نی

3305. *Yarım zerre dargınlık ve öfke yok. Şefkat ve merhametin ve göz yaşının gayrı yok.*

"Tîrgî", (طیرگی) ve "tîrgi" (تیرگی) "bulanıklık ve dargınlık" demektir. Ya'nî, Mûsâ (a.s.) o yaramaz ve serkeş hayvanın kaçmasından ve kendisinin onu ayağı kabanırcasına ta'kibinden dolayı, kalb-i şerifinde yarım zerre bile dargınlık ve öfke yoktu; ve kalb-i şerifinin koyuna karşı duygusu, ancak şefkat ve merhamet ve onun hâline ağlamaktan gayrı değil idi.

گفت گیرم بر منت رحمی نبود طبع تو بر خود چرا استم نمود .

3306. *Dedi: "Tulayun ki, senin bana rahmın olmadı. Senin tab'ın kendine niçin zulüm gösterdi?"*

Mûsâ (a.s.) bir taraftan merhametle koyunu okşardı ve ona hitâben buyururdu ki: "Farz edelim ki, sen bana acımadın. Ta'kîb için arkandan bu derece koşturdun. Ya senin tabîaun niçin kendi nefesine bu derece zulüm gösterdi ve hiçbir sebep olmaksızın vücûdceğizini bu kadar yormak câiz mi idi?"

با ملائک گفت یزدان آن زمان که نبوت را همی زبید فلان

3307. *O zaman Hâlık meleklere buyurdu ki: "Peygamberliğe filân yakıştır."*

Cenâb-ı Mûsâ kendi nefesine vâki' olan zahmeti ve meşakkatî nazar-ı i'tîbâra almayıp koyuna bu sûretle acıdığı zaman, Hâlık Teâlâ hazretleri meleklerine hitâben buyurdu ki: "İşte peygamberliğe mahlûkâtıma bu derece şefkat ve merhamet gösteren kulum filân ya'nî Mûsâ lâyıktır."

مصطفی فرمود خود که هر نبی کرد چو بانش برنا یا صبی

3308. *Mustafâ buyurdu: "Muhakkak ki her peygamber delikanlı veyâ sabî iken o koyuna çobanlık etti."*

Ya'nî, Mustafâ (a.s.v.) Efendimiz: "Muhakkaktır ki her peygamber delikanlı veyâ sabîyy-i mümeyyiz iken koyun sürüsüne çobanlık etti" buyurdu. Bu ve aşağıdaki beyitlerde *Buhârî-i Şerîf*'te Ebû Hüreyre hazretlerinden rivâ-

ما بعث الله نبيا الا رعى الغنم فقالوا وانت يا رسول الله فقال عليه السلام نعم كنت ارعى على قراريط لاهل مكة
yet olunan şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: انت يا رسول الله فقال عليه السلام نعم كنت ارعى على قراريط لاهل مكة
hazretleri "Allâh Teâlâ koyun gütmeyen bir peygamber göndermedi" buyur-
du. "Yâ Resûlallâh, sen de güttün mü?" dediler. "Evet, ben de Mekke ehli için
her gün bir kırât ücretle koyun güttüm." "Kırât" (قِرَاط), yarım dâng ve bir
dâng altı dirhem kıymetindedir.

حق ندادش پیشوائی جهان

بی‌شیانی کردن و آن امتحان

3309. Çobanlık etmeksizin ve o imtihânsız, Hak ona cihânın pîşvâlığını ver-
medi.

Koyun çobanlığı etmek insandaki sabır ve tahammülün ve şefkat ve mer-
hametin derecesini izhâr eden bir imtihândır. Zîrâ bu hayvanların oraya bu-
raya kaçmaları ve saldırmaları yüzünden insanın nefsinde büyük yorgunluk
ve onların bu hâline karşı öfke hâsıl olur ve kaçanlara vurup sürüye getirmek
icâb eder. Binâenaleyh böyle çobanlık imtihânından geçmeksizin Hak Teâlâ
o peygambere cihânın pîşvâlığını ve muktedâlığını vermedi.

گفت من هم بوده ام دهري شيان

گفت سائل هم تو نیز ای پهلوان

3310. Sâil dedi: "Sende mi, ey pehlivân? Dedi: "Ben de bir zaman çoban ol-
muşum!"

Resûl-i Ekrem hazretlerinin huzûrunda bulunan ashâb-ı kirâmdan bir su-
âlcı o hazrete hitâben dedi: "Ey nüfûs-ı beşeriyye kahramanlığını yenmekte
ve mağlûb etmekte pehlivân olan Server-i kâinât! Sen de çobanlık ettin mi?"
Server-i âlem Efendimiz buyurdu ki: "Evet, ben de bir zaman çoban oldum!"
"Dehr", zaman ve yıl, ebed ma'nâlarıdır. Ba'zı nüshalarda "dehrî" yerine
"evet" ma'nâsına olan "âfî" vâkî'dir.

کردشان پیش از نبوت حق شيان

تا شود پیدا وقار و صبرشان

3311. Onların vakârı ve sabırları zâhir olmak için Hak onları nübüvvetten
evvel çoban yaptı.

"Vakâr", hilim ve tab'ın yumuşaklığı demektir. Ya'nî, peygamberlikten
evvel, onların hilimlerinin ve sabırlarının derecesi zâhir olmak için Hak Teâlâ
onları çoban yaptı. İşte peygamberlerin nübüvvetten evvel çobanlık etmele-
rinin sırrı ve hikmeti budur.

هر امیری کو شبانی بشر آنچنان آرد که باشد مؤثر

3312. Her bir emîr ki, beşerin çobanlığını öyle getire ki, mü'temer ola.

"Mü'temer", "itâat etmek ve meşveret etmek" ma'nâsına olan "itimâr"dan müştak ism-i mef'ûldür. Ya'nî, iş başında bulunan her bir emîr ve reis, idâresi altında bulunan efrâd-ı beşerin çobanlığını Hakk'ın emrine itâat olunmuş bir hâlde yerine getirirse,

حلم موسی وار اندر رعی خود او بجای آرد بتدبیر خرد

3313. Kendinin ra'yında aklın tedbiri ile, Mûsâ gibi o hilmi yerine getire.

"Ra'y", çobanlık etmek ve olatmak ve gözetmek, demektir. Ya'nî, o reis ve emîr sâika-i nefsâniyyet ve hayvâniyyet ile taşkınlık ve azgınlık eden efrâd-ı beşer üzerindeki çobanlığında aklın tedbiri ile, Mûsâ (a.s.) gibi o efrâdın bu taşkınlıklarına karşı hilim ve sabır ile muâmele ederse... Ba'zı nüshalarda "tedbîr" ile "hured" arasında vâv-ı âtufe vardır. "Tedbîr ve akıl" demek olur.

لاجرم حقیق دهد چوبانی بر فراز چرخ مه روحانی

3314. Şübhesiz Hak ona felek-i Kamer'in yukarısında bir rûhânî çobanlık verir.

Şübhesiz, Hak Teâlâ öyle halîm ve şefîk olan reise ve emîre tasarrufu felek-i Kamer'in yukarsına da şâmil olan bir rûhânî çobanlık verir. Ya'nî henüz nefislerinin te'siri altında mağlûb mü'minlerin rûhlannı terbiye edip, onları felek-i Kamer'in yukarsına terakkî ettirmek için, o zâta irşâd mertebesini verir. Nitekim Azîz Nesefî hazretleri *Zübdetü'l-Hakâyık*'ında şöyle buyururlar:

"Bir kimsenin rûhu makâm-ı îmânda iken bedeninden müfârakat ederse, o rûhun terakkîsi felek-i Kamer'e kadar olur; ve eğer makâm-ı ibâdetde iken müfârakat ederse, felek-i Utarid'e kadar olur; ve cemî-i makâmâtta bu kıyâs üzeredir. Bu kâlib-ı tende iken makâm-ı îmâna erişmemiş olan kimsenin rûhu göğe urûc edemez."

Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i A'râf'ta *لَا تَفْتَحْ عَنْهَا لَا تَفْتَحْ* (A'râf, 7/40) ya'nî "O kimseler ki bizim âyetlerimizi tezkîb ve onlara itâattan kibir ettiler, onlar için gök kapıları açılmaz ve deve iğne deliğinden geçinceye kadar, cennete giremezler" buyrulur.

بر کشید و داد رعی اصفیا

آنچنانکه انبیا را زین رعا

3315. *Nitekim enbiyâyı bu "raâ"dan çekti ve asfiyâ "ra'y"ini verdi.*

"Raâ", olatmak ve çobanlık etmektir. Ya'nî, nitekim Hak Teâlâ peygamberlerin şefkat ve merhametlerini imtihân ettikten sonra, onları bu hayvan çobanlığından geri çekti ve onlara rûhları felek-i Kamer'in fevkine terakkîye müstaîd olan asfiyânın ve seçilmiş kulların çobanlığını verdi ve bunları terbiye edip o asfiyânın her birerlerini kendi makâm-ı asfîleri olan Zât-ı Hakk'a vâsıl etti.

کردی آنچه کور گردد شایست

خواجه باری تو درین چوبانیت

3316. *"Efendi! Elhâsıl sen bu çobanlıkta o şeyi yaptın ki, ayıplayan kör olur."*

Bu beyit kıssaya rücû' olup, borçlu olan garîbin lîsânındandır. "Bârî", burada taklîl ve inhisâr-ı kelâm içindir; "elhâsıl" demek olur. "Şânî", "şen"den ism-i fâildir; "ayıplayan" ma'nâsındır. Ya'nî, "Ey muhtesib efendi! Elhâsıl sen bu çobanlıkta efrâd-ı beşere karşı öyle şefkat ve merhametle muâmele ettin ki, seni ayıplayan kimse ancak bu lutufları göremeyecek derecede bir kör olur."

سروری جاودانه بخشیدت

دائم آنجا در مکافات ایردت

3317. *Bilirim, orada mükâfâtta senin Hâlık'ın sana ebedî serverlik bahş eder.*

"Sen bu âlem-i sûretten âlem-i ma'nâya intikâl ettin. Bilirim ki, o âlem-i ma'nâda senin Hâlık'ın sana mükâfât olarak ebedî, serverlik ve sultânlik bahş eder."

بر وظیفه دادن و ایفای تو

بر امید کف چون دریای تو

3318. *"Vaktâki senin denizinin köpüğü ümidi üzerine ve senin vazîfe vermen ve ifân üzerine"*

"Vaktâki senin deniz gibi olan ihsânının ve kereminin köpüğü mesâbesindeki vergin ümidi üzerine ve senin vazîfe ve maâş vermen ve borcunu îfâ etmen ve ödemen üzerine"

تو کجایی تا شود این درد صاف

وام کردم نه هزار از زر گزاف

3319. *"Dokuz bin altın çok borç ettim. Sen neredesin? Tâ ki bu tortu sâf olsun!"*

"Güzâf", "beyhûde, hesâbsız, çok, hadsiz" ma'nâlarına gelir. "Dürd", "tor-tu" demektir. Ya'nî, "Dokuz bin altına bâliğ olan çok miktârda borç ettim. Sen neredesin? Tâ ki bu gam tortusu senin ihsânın ile süzülüp sâf olsun!"

نو کجایی تا که خندان چون چمن گویی یم بستان دو صد چندان ز من

3320. "Sen neredesin? Tâ ki çemen gibi handân olarak bana, iki yüz kadayı-
[3300] nı benden al, dersin!"

Ya'nî, "Sen neredesin? Tâ ki mübârek yüzün bir çemenlik gibi handân ve mesrûr olarak bana, "Gel, borcunun iki yüz kadayı benden al ve gönünü hoş tut!" diyesin!"

نو کجایی تا مرا خندان کنی لطف و احسان چون خداوندان کنی

3321. "Sen neredesin? Tâ ki beni handân edesin! Hudâvendler gibi lutf ve ihsân edesin!"

"Sen neredesin? Gamımı def edip, beni gülücü edesin! Hudâvendler ve pâdişâhlar gibi bol bol lutf ve ihsân edesin!"

نو کجایی تا بری در مخزم تا کنی از وام و فاقه ایمنم

3322. "Sen neredesin? Tâ ki beni hazîneye götürösin! Tâ ki beni borçtan ve ihtiyâcdan emîn edesin!"

"İmin", "âmin" kelimesinin kâide-i Fûrs üzerine imâle olunmuşudur.

من همی گویم بس و تو منضم گفته کن هم گیر از بهر دلم

3323. Ben "Yeter!" diyeyim ve sen ifdâl edici bana "Hâtırım için bunu da al!" demiş olasın!

Ya'nî, "Beni hazîneye götürüp borcum kadar meblağı verdikten sonra, ben sana "Ey lutufkârın! Artık yeter!" diyeyim, sen fazîlet vericim ise "Hâtırım için bunu da al!" diyerek, lutf ve ihsânını tevâlî ettirmiş olasın!"

چون همی گنجد جهانی زیر طین چون بگنجد آسمانی در زمین

3324. "Bir âlem çamur altına nasıl sığar? Bir gök yeryüzüne nasıl sığar?"

"Ey kerem sâhibi! Sen bir büyük cihânsın ve ma'nâ âlemisin ki, çamur altına ya'nî cisme veyâhud bu yattığın kabre sığmazsın ve sen rûhâniyet âleminin bir göğüsün ki, bu yeryüzüne sığmazsın!"

حاش لله تو برونی زین جهان هم بوقت زندگی هم این زمان

3325. "Hâşe lillâh ki, sen hem dirilik vaktinde, hem bu zamanda bu cihândan dışarısın!"

"Hâşe lillâh", yemîn ma'nâsı ifâde eder. Ya'nî, "Yemîn ederim ki, sen gerek bu dünyadaki sûrî hayâtında ve gerek şimdiki hâlinde bu sûret âlemin-den dışarısın!"

در هوای غیب مرغی می‌پرد سایه او بر زمینی می‌فتد

3326. *Gayb havasında bir kuş uçar. Onun gölgesi yeryüzüne düşer.*

"Ey insân-ı kâmil olan muhtesib! Senin bu sûret âlemin-den hâriç olman şuna benzer ki: Bir kuş his gözüyle görülemeyen havada uçar, onun gölgesi yeryüzüne düşer. Sen dahi his gözüyle görülemeyen âlem-i gaybın bir kuşu idin ve orada uçar idin. Yeryüzünde görülen sûretin senin gölgen idi."

جسم سایه سایه دلست جسم کی اندر خور پایه دلست

3327. "Cisim kalbin gölgesinin gölgesinin gölgesidir. Cisim ne vakit gönül mertebesinin lâıyındır!"

Ya'nî, "Rûh-ı insânî, لكن یسعی قلب عبدی المؤمن التقی التقی لا یسعی ارضی ولا سمائی [ya'nî "Ben yerime ve göğüme sığmadım. Velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım"] hadis-i kudsîsi mûcibince Hakk'ın sığıdığı kalbin gölgesidir; ve rûh-ı hayvânî dahi rûh-ı insânînin gölgesidir; ve bu cism-i insânî ise, rûh-ı hayvânînin gölgesidir. Binâenaleyh cisim kalbin gölgesinin gölgesinin gölgesi olur. Böyle olunca cismin hiçbir vakitte kalb mertebesine vâsıl olmaya liyâkâtı yoktur" (Ankaravî hazretlerinin Şerhi'nden).

Tercüme, "cism" maktû' okunup, "sâye"ler birbirine muzâf olduğuna göredir. Fakat birinci sâye cismin sıfatı olduğuna göre tercüme şöyle olur: "Gölge olan cisim kalbin gölgesinin gölgesidir." Ya'nî gönül envâr-ı ilâhiyyenin maşnıktır ve rûh-ı hayvânî-i cüz'î onun gölgesi misâlidir; ve cisim bu misâlin gölgesidir. Binâenaleyh gölge olan cisim, gönlün sâyesinin sâyesi olur (Bahru'l-Ulûm ve İmdâdullâh hazarâtı şerhlerinden).

مرد خفته جان او چون آفتاب در فلك تابان و تن در جامه خواب

3328. *Uyumuş adam, onun cânı felekte güneş gibi parlayıcı ve cisim yataкта.*

Bir insân-ı kâmilin ölmesi uyumuş bir adamın hâline benzer. Meselâ bir mü'min adam uyuduğu vakit, onun rûhu ma'nâ feleğinde güneş gibi parlâyıcıdır. Halbuki cismi yataktadır.

جان نهان اندر خلا همچون سحاف تن تقلب می کند زیر لحاف

3329. *Cân sicâf gibi halâda gizli, cisim yorgan altında döner.*

"Sicâf", kitâb vezninde, kapıya asılan çatal perdelerden her birine denir (*Kāmûs*). "Secâf", elbisenin astarı demektir (*Şemsü'l-Lügâ*). "Halâ", halvet ve tenhâlık demektir. Ya'nî, uyuyan mü'minin rûhu, kapalı kapının içindeki çatal perde gibi veyâhud elbise içindeki astar gibi halvette ve tenhâlıkta gizli bir hâledir. Cismi ise yatakta yorgan altında döner durur.

روح چون من امر ربی مختفیت هر مثالی که بگویم منتفیت

3330. *Mâdemki rûh Rabbimin emrinden muhtefîdir, her bir misâl ki söyle-*
[3310] *rim, müntefîdir.*

Bu beyt-i şerîfte Benî-İsrâîl sûresinde vâkı' *قُلْ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي* (İsrâ, 17/85) ya'nî "Ey habîbim! Rûh Rabbimin emrindedir, de!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'nî, âlem iki kısımdır; birisi âlem-i emr ve diğeri âlem-i halkı. Âlem-i emr, âlem-i ma'nâ ve letâfet ve âlem-i halk ise, âlem-i sûret ve kesâfettir. Binâenaleyh rûh âlem-i emrden olduğu için âlem-i sûretten mahfîdir; ve kelâm ise, âlem-i sûrettendir. Böyle olunca rûh hakkında her ne misâl söylersem müntefîdir ve rûhun zâtını anlatamamış olurum. Nitekim Hakîm Senâî hazretleri buyururlar. Beyit:

باز گشتم ز آنچه گفتم زانکه نیست در سخن معنی و در معنی سخن

"Söylediğim sözden rücû' ettim. Zîrâ ki sözde ma'nâ ve ma'nâda dahi söz yoktur."

Velâkin, rûhun ahvâli ve âsârı hakkında çok söz söylenmiştir.

ای عجب کو لعل شکر بار تو وان جوابات خوش و اسرار تو

3331. *Ey aceb! O senin şeker yağdırıcı la'lin ve o hoş cevâbların ve esrârın hani?*

"La'l"den murâd, iki kırmızı dudağı hâvî olan ağızdır. "Şeker yağdırmak"tan murâd, ulûm-i ledünniyyeye müteallik sözlerdir. Ya'nî, ey insân-ı kâmil! Acıbdır ki, o senin âlem-i sûrette olan şeker gibi ulûm-i ledünniyye

کو همانجا که دل و اندیشه اش دائم آنجا بد چو شیر و بیشه اش

3336. "Kû?", ancak oradadır ki, arslan ve onun ormanı gibi onun gönlü ve endişesi dâim orada oldu.

"Kû?", ya'nî "hani?" diye aradığın oradadır ki, o zâtın bu sûret âleminde gönlü ve düşüncesi arslan kendi ormanını aradığı gibi, dâimâ orada oldu. Ya'nî o dâimâ bu dünyâda Hak'la berâberdi. Şimdi de Hak indindedir ve Hak'la berâberdir.

کو همانجا که امیدِ مرد و زن می‌رود در وقت اندوه و حزن

3337. "Kû?", ancak oradadır ki, erkeğin ve kadının ümidi gam ve hüznün vaktinde gider.

"Kû?" ya'nî "hani?", diye aradığın zât, bu sûret âleminde erkeğin ve kadının gam ve hüznün vaktinde ümidlerinin gittiği Hak tarafındadır; ve bunlar gam ve hüznüleri esbâbının ref'ini o taraftan beklerler.

کو همانجا که بوقت علنی چشمِ پرد بر امیدِ صحتی

3338. "Kû?", ancak oradadır ki, illet vaktinde göz bir sıhhat ümidi üzerine uçar.

"Kû?", ya'nî "hani?", diye aradığın zât, bir illet ve hastalık vaktinde gözün bir sıhhat ümidi üzerine uçtuğu yerdedir ki, o yer Zât-ı Hak tarafıdır.

آن طرف که بهر دفع زشتی باد جویی بهر کشت و کشتی

3339. O tarafta ki, çirkinliğin def'i için, ekin ve gemi için rüzgâr istersin.

O zât-ı şerif o taraftadır ki, ekinlere ânz olacak fenâlığın def'i ve yelken gemisinin yürümesi için sen o taraftan rüzgâr istersin.

آن طرف که دل اشارت می‌کند چون زبان یا هو عبارت می‌کند

3340. O tarafta ki, dil "Yâ Hû" ta'bîr ettiği vakit, kalb işaret eder.

[3320] O insân-ı kâmil o taraftadır ki, dil "Yâ Hû" lafzını söylediği vakit, kalb o tarafa işaret eder; ve o taraf Hakk'ın hüviyetidir ki, bu hüviyyet-i ilâhiyye ta'rîfe ve beyâna sığmaz. "Hû" ismi hakkında 1. cildin 3494 numarasına müsâdif olan ای زهو قانع شده با نام هو. ای زهوواها کی رهی نی جام هو. [ya'nî "Ey Hû'dan Hû nâmı ile kâni' olmuş olan! Hû'nun kadehi olmaksızın ne vakit hevâlardan kurtulursun?"] beyt-i şerifinde izâhât vardır.

او مع الله است بی کو کو همی کاش جولا هانه ما کو گفتی

3341. O "kû kû?" suz dâimâ Allah ile berâberdir. Keşke çulhaca "mâkû" diye idim.

"Mâkû", çulhalanın bez dokumak için kullandıkları "mekîk" demektir. "Mâ", Arabî'de nefy edâtıdır ve "kû?" Fârisî'de "nerede?" demektir. Hz. Fîr bu kelimeyi "Mekândan suâl yoktur" ma'nâsına almıştır. Ya'nî, borçlu garîb der ki: "Ben "kû kû?" diyorum, halbuki "kû kû?" "hani?" ve "nerede?" suâlleri bir mekân araştırmaya mahsûs olan sözlerdir. Hakk'ın hüviyeti ise bir mekân ile mukayyed değildir. Belki mekân ile mukayyed olan taayyünât o Hakk'ın hüviyetinde tekevvün etmiştir; ve nâmütenâhî olan Hakk'ın hüviyyet-i mutlakası ise onların hepsini muhîttir. Nitekim âyet-i kerîmede *إِنَّ كُلَّ شَيْءٍ مُحِيطٌ* (Fussilet, 41/54) ya'nî "Âgâh ol! Muhakkak o her şeyi muhîttir ve kaplamıştır" buyrulur. Binâenaleyh o insân-ı kâmil dâimâ "kû kû?" suz, ya'nî mekân suâlinden münezzeh olan Allâh Teâlâ ile berâberdir. Keşke "kû kû?" yerine, çulhalanın indinde mekik ve benim indimde "mekândan suâl yok" ma'nâsına olan "mâkû" kelimesini çulha gibi söyleye idim!

عقل ما کو تا ببند غرب و شرق روحها را می زند صد گونه برق

3342. Bizim aklımız nerede? Tâ ki garbı ve şarkı görsün! Râhlara yüz türlü berk vurur.

Ya'nî, mekân ta'yînine alışı şmış olan bizim aklımız nerede? Tâ ki, rûh-ı insânînin tulû' ve gurûb ettiği hüviyyet-i ilâhiyyeyi görebilsin! Halbuki rûhlara o hüviyyet-i ilâhiyyeden yüz türlü berk vurur ve türlü türlü nûrlar ile tecellî eder. Binâenaleyh rûhun verâsında olan hüviyyet-i ilâhiyyeyi akıl idrâk edemez.

جزر و مدش بد ببحری در زبد منتهی شد جزر و باقی ماند مد

3343. Onun bir denizde köpüklük hâlinde cezri ve meddi oldu. Cezr müntehek oldu ve med bâkî kaldı.

"O" zamîri insân-ı kâmile râci'dir. "Deniz"den murâd, rûhâniyet âlemi. "Köpüklük"ten murâd, cismâniyettir. "Cezr", denizin karadan çekilmesidir. Burada insân-ı kâmilin cismâniyet hâlinin galebesine işâret buyrulur. Ve "med", denizin karaya doğru vurmasıdır. Bundan murâd dahi, rûhâniyet hâlinin galebesidir. Ya'nî, o insân-ı kâmilin rûhâniyet denizinde köpüklük ve

cismâniyet hâlinde gâh cismâniyet galebesi ve gâh rûhâniyetinin galebesi halleri oldu. Fakat şimdi cismâniyet ortadan kalktı ve cezr de bitti; ve med ve rûhâniyet hâlinin galebesi bâkî kaldı. Nitekim Hz. Mevlânâ efendimiz son hastalıklarında buyurdu ki: "Benim intikâlimden kederlenmeyiniz. Zîrâ Mansûr'un nûru yüz elli yıldan sonra Ferîdüddîn-i Attâr'ın rûhuna tecellî etti ve onun mürşidi oldu. Her ne hâlde olursanız benim ile olunuz ve beni yâd ediniz ki, ben size her ne libâsta olursam yardım edeyim!" Ve yine buyurdular ki: "Âlemde bize iki taalluk vardır. Biri bana ve biri sizedir. Hak Teâlâ'nın inâyeti ile cismâniyetten çıkıp ferd ve mücerred olduğum vakit, o bana olan taalluk dahi sizin için olacaktır." (*Nefahâtü'l-Üns*).

نه هزارم وام و من بی دست رس هست صد دینار ازین توزیع و بس

3344. "Borcum dokuz bin ve ben eli erişmeyiciyim. Bu tevzî'den ancak yüz altın vardır."

"Borcum dokuz bin altındır ve benim bu borcu ödemeye kudretim yoktur. Bana yardımcı olan adamın bu borcumu şehrin zenginlerine tevzî' ve taksîm etmesinden ancak yüz altın hâsıl oldu."

حق کشیدت ماندم در کش مکش می روم نومید ای خاک تو خوش

3345. "Hak seni çekti. Ben keşmekeşte kaldım. Ben ümitsiz gidiyorum. Ey, senin toprağın hoş ola!"

"Hak seni mak'ad-i sıdka ve yüksek makâma çekti. Ben ise, keşmekeş ve ızırâb içinde kaldım. Borcunun ödenmesinden ümidimi keserek, gidiyorum. Ey zât-ı şerîf! Senin toprağın hoş ve latîf olsun!" İkinci mısra'nın sonu "hâk-i tû hoş bâd!" takdîrinde cümle-i duâiyyedir. Arabî'de "tâbe serâhu!" derler.

همتی می دار در پر حسرتت ای همایون روی و دست و همت

3346. "Senin pür-hasretine bir himmet tut, ey yüzü ve eli ve himmeti mübârek olan!"

Bu beyt-i şerifte insân-ı kâmilin kabri ziyâret olunarak himmet taleb etmekte fâide olduğuna işâret buyrulur. Ba'zı kimseler, "Her nerede olursa olsun, bir kâmilin rûhuna teveccüh olunmak kâfidir; kabrine gitmeye hâcet yoktur!" derler. Fakat muhakkıklar buna cevâben derler ki: "Kâmilin kabrini ziyârette fâideler vardır:

1-Bir kimse bir kâmilin kabrini ziyâret etmek niyeti ile yola çıksa, yaklaştıkça kendi nefsinde ona teveccühü kuvvet bulur.

2-Kabre vâsıl olduğu vakit, his gözüyle müşâhede eder. Bâunı ile berâber zâhiri de meşgûl olur. Bu teveccüh-i küllîde nefsinde daha ziyâde fâide bulur.

3-Gerçi ervâh için hicâb yoktur ve âlem-i sûretin her tarafı ona müsâvidir velâkin âlem-i sûrette birçok zaman taalluk etmiş olduğu cismin bulunduğu yerde, o rûhun nazarı ve taalluku başka yerlerden ziyâde olur."

آمدم بر چشمه و اصل عیون یافتم در وی بجای آب خون

3347. "Çeşmeye ve ayınların aslına geldim. Orada su yerine kan buldum."

Ya'nî, "Ben lutuf ve ihsân çeşmesi olan Tebrîz şehrine ve bu lutuf çeşmelerinin de aslı ve menba'ı olan muhtesibin ikâmetgâhına geldim. Fakat orada lutuf ve ihsân suyu yerine gam ve me'yûsiyet kanını buldum."

چرخ آن چرخست و تاب آن تاب نیست جوی آن جویست و آب آن آب نیست

3348. "Felek o felektir ve ziyâ o ziyâ değildir. İrmak o ırmaktır ve su o su değildir."

"Vâkıa, felek o felektir ve Tebrîz şehri yine o Tebrîz şehridir. Fakat lutuf ve ihsân ziyâsı o evvelki lutuf ziyâsı değildir. Lutuf ve kerem ırmakları olan zenginler yine o zenginlerdir, fakat lutuf ve kerem suyu o evvelki su değildir." Nitekim, Tebrîz zenginlerinden yardımcının topladığı paranın mikdârı yüz altını geçmedi.

محسنان هستند کو آن مستطاب اختران هستند کو آن آفتاب

3349. "İhsân ediciler vardır, hani o müstetâb? Yıldızlar vardır, hani o güneş?"

"Vâkıa, Tebrîz şehrinde ihsân ediciler vardır, fakat o tabiatî pâk olan müstetâb nerede? Kerem yıldızları vardır, fakat o lutuf ve ihsân güneşi olan muhtesib nerede?"

تو شدی سوی خدا ای محترم پس بسوی حق روم من نیز هم

3350. "Ey muhterem! Sen Hudâ tarafına gittin. Binâenaleyh ben dahi Hak tarafına giderim."

Ya'nî, "Ey muhterem olan muhtesib efendi! Ben şimdiye kadar Hakk'ın mahall-i ihsâm olan senin sûretini görüyordum. Senin sûretin ise, el-ân fânî

olup Hakk'a gitti. Binâenaleyh ben dahi artık, sûretten geçip lutuf ve ihsânın menba'ı olan Hak tarafına giderim ve sûretlerden münezzeh olan Hakk'ın zâtına teveccüh ederim."

مجمع و پای علم مأوی القرون هست حق کُلْ لَدینَا مُحَضَّرُونَ

3351. "Mecma' ve karnların me'vâsı olan bayrak dibi haktır. "Hepsi bizim indimizde hazırlanmışlardır."

"Mecma'", ism-i mekân olup "toplanacak yer" demektir. "Me'vâ", kezâlik ism-i mekân olup, "rücû' edecek yer" ma'nâsınadır. "Alem", bayrak; "pây-ı alem", bayrak dibi demektir. Bu beyt-i şerifte sûre-i Yâsîn'de vâkı' olan *أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ*. (Yâsîn, 36/31-32) ya'nî "Akıl gözleriyle görmezler mi ki, onlardan evvel biz karnlardan ne kadar helâk ettik?" Muhakkak bütün halk bizim indimizde ihzâr olunmuşlardır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'nî "Mezâhir-i ilâhiyye olan sûretlerin mecma'ı ve toplanacak yeri ve karnlar ve asırlar ehlinin rücû' edecek mahallî olan bayrak dibi haktır. Nitekim âyet-i kerîmede *جَمِيعٌ لَدِينَا مُحَضَّرُونَ* (Yâsîn, 36/53), [ya'nî "Hepsi bizim katımızda hazırdir"] buyrulur."

نقشها گر بی خبر گر با خبر در کف نقاش باشد محتضر

3352. Gerek haberli ve gerek habersiz nakışlar, nakış edicinin elinde muhtazar olur.

"Haberli nakışlar"dan murâd, efrâd-ı beşerin ârifleri; "habersiz nakışlar"dan murâd gafillerdir. Ya'nî ind-i ilâhîde hâzır olmak keyfiyeti yalnız sûretlerin helâki hâline münhasır değildir. Bu âlem-i sûrette dahi gerek âriflerin ve gerek gafillerin cismânî olan nakışları ve sûretleri dahi bunları nakşeden Hak Teâlâ'nın kudret elinde ihzâr olunmuşlardır.

دمدم در صفحه اندیشه شان ثبت و محوی می کند آن بی نشان

3353. O Bî-nişân dembedem onların endişesinin safhalarında bir sebt ve mahv eder.

O Bî-nişân olan ve zât-ı ulûhiyyeti ta'nîfe sığmayan Hak Teâlâ, o âriflerin ve gafillerin fikirlerinin ve düşüncelerinin safhası olan kalblerinde ve dimâğlarında dembedem bir yeni düşüncüyü tesbît eder ve diğerini mahv eder. Zîrâ kalbe ve dimâğa vârid olan hâtırlarda ve fikirlerde insanın aslâ irâdesi ve te'siri yoktur. Her ân düşüncelerin biri gelir, diğeri gider.

خشم می‌آرد رضا را می‌برد بخل می‌آرد سخا را می‌برد

3354. *Öfkeyi getirir, rızâyı götürür. Buhlü getirir, cömerdlîgi götürür.*

Meselâ Hak Teâlâ insanın bâtınına öfkeyi getirip tesbît eder ve rızâyı ve hoşnut olmayı götürür; ve kezâ hasislik duygusunu getirir ve cömerdlîk duygusunu giderir. Zîrâ bunlar birbirinin zıddıdır ve iki zıd ise bir anda ve bir yerde cem' olmaz.

نیم لحظه مدرکاتم شام و غدو هیچ خالی نیست زان اثبات و محو

3355. *Müdrekatüm akşam ve sabâh yarım lahza o isbât ve mahvdan aslâ hâlî değildir.*

"Gadv", kelimesi "ertesi gün" ma'nâsına olan "gad" kelimesinin aslıdır ki, "vâv", bilâ-ivaz hafz olundu (*Kâmûs*). Ya'nî, velhâsıl müdrekatüm akşam ve ertesi gün, ya'nî sabâh yarım lahza ve bir ân o mekrlerin ve düşüncelerin isbâtından ve mahvından aslâ hâlî olmaz.

کوزه گر با کوزه باشد کارساز کوزه از خود کی شود پهن و دراز

3356. *Testi yapıcı testi ile iş yapıcı olur. Testi ne vakit kendinden geniş ve uzak olur!*

Bu ve aşağıdaki beyitler birer misâldir. Ya'nî, testi yapan üstâd, testiyi istediği kalıpta ve şekilde yapar ve testi üzerinde dilediği gibi iş yapıcı olur. Hiçbir şey kendiliğinden geniş ve uzun bir şekilde olabilir mi? Bunun gibi bu cisim ve kalıplar üzerinde Hak Teâlâ dilediği [gibi] tasarruf eder.

چوب در دست دروگر معتکف ور نه چون گردد بریده و مؤتلف

3357. *Kereste dülgerin elinde mu'tekestir. Yoksa nasıl kesilmiş ve tertîb edilmiş olsun?*

"Mu'tekef", burada mevkûf ve mahbûs demektir. "Mü'telef", tertîb edilmiş. "Dürüger", bu kelimeden muharref olarak Türkçe "dülger" demektir. Ya'nî, meselâ ağaç ve kereste dülgerin elinde mevkûf ve mahbûsdur. Yoksa kendi kendine nasıl kesilmiş ve tertîb edilmiş olur?

جامه اندر دست خیاطی بود ور نه از خود چون بدوزد یا درد

3358. *Elbise bir terzinin elinde olur. Yoksa kendinden ne vakit dikilir yâhud sökülür?*

مشك با سقا بود ای متهی ور نه از خود کی شود پر یا تهی

3359. *Ey müntehî! Tulum sakânın elinde olur. Yoksa kendinden ne vakit dolu yâhud boş olur?*

Ey tefekkür husûsunda müntehî olan sâlik! Su tulumu su taşıyan sakânın elinde kullanılan bir âlet olur. O istediği vakit doldurur ve boşaltır. O tulum kendiliğinden dolar ve boşalır mı?

هر دمی پر می شوی تی می شوی پس بدان که در کف صنع ویی

3360. *Her bir dem dolu olursun, boş olursun. Binâenaleyh bil ki, onun*
[3340] *sun'unun elindedir.*

Her bir dem türlü türlü düşünceler ile dolarsın ve birtakım fikirlerden boşalırsın. Bu hâlimden bil ki, sen kendinin elinde değilsin. Belki seni halkeden Sâni'-i Hâkim'in sun'unun elinde bir âletsin.

چشم بند از چشم روزی که رود صنع از صانع چسان پیدا شود

3361. *Göz bağı bir gün ki, gözden gider, sun'-ı Sâni''den ne türlü peydâ olur?*

"Çeşm-bend", göz bağı demektir; ve bundan murâd, rûhun gözünün bağı olan cismâniyettir. ["Çi-sân"daki] "sân" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "tarz ve üslûb" ma'nâsı münâsib güründür. Ya'nî, bir gün ki, göz bağı olan bu cismâniyet âlemi rûhun gözünden gider, bak ki, o gün sun'-ı Hak, Sâni' cihetinden ne türlü ve ne tarzda zâhir olur? Bu beyt Hind nüshalarında şu sûretledir: صنع از صانع چسان پیدا شود [ya'ni] "Göz bağlayıcı göz dikicilikten dolayı ne vakit gider! Sun' Sâni''den ne vakit âvâre olur!"

İzâh: "Çeşm-bend" vasf-ı terkîbî olup, "göz bağlayıcı" demektir. "Çeşm-dû-zî", göz dikicilik demektir ki, bundan murâd, cismâniyet âleminde istigrâktır. "Şeydâ", âvâre ma'nâsından kinâye olur. Ya'nî, bu cismâniyet âlemi ile rûhun gözünü bağlayıcı olan Hak, cismâniyet âleminin hükmü ile göz kapayıcılıktan dolayı ne vakit gider? "O" (Rahmân, 55/29) âyet-i kerîmesi mûcibince "Her ânda bir şe'ndedir." Binâenaleyh bir gâfilin Hakk'ın san'atını görmemesiyle o sun' Sâni''den ne vecih ile şeydâ ve âvâre olur?

چشم داری تو بچشم خود نگر منگر از چشم سفیهی بی خبر

3362. *Göz tutar isen kendi gözün ile bak! Habersiz bir sefihin gözünden bakma!*

Ey kimse! Eğer senin rûhunun ve aklının açık gözü var ise, sen gerek nef-sine ve gerek âfâka bu kendi gözün ile bak! Kendisinden ve esrâr-ı kâinâtta bî-haber olan sefih ve akılsız kimsenin dar ve mahdûd gözünden ve bakışın-dan bakma!

گوش داری تو بگوش خود شنو گوش گولانرا چرا باشی گرو

3363. *Kulak tutarsan, sen kendi kulağın ile dinle! Ahmakların kulağına ni-çin rehin olursun?*

Eğer rûhunun kulağı varsa, sen kâmillerin sözünü bu kendi kulağın ile dinle! Kâmillere muhâlif olan ahmakların kulağına niçin kulağını rehin bıra-kırsın ve onların takliden işittikleri sözler dâiresinde habs edersin?

بی ز تقلیدی نظر را پیشه کن هم برای عقل خود اندیشه کن

3364. *Taklîdsizlik cihetinden nazarı san'at et! Kendi aklın için dahi endîşe et!*

Ya'nî, her şeye bakarken taklîdsizlik cihetinden olan bakmayı san'at ve âdet et! Meselâ, bir mes'ele hakkında "Fîlân böyle söylemiştir" diye hemen kabûl etme! Kendi aklının hakkını dahi ver ve kendi aklın ile de o mes'eleyi düşün ve muhâkeme et!

دیدن خوارزمشاه رحمة الله عليه در سیران در موكب خود اسبی بس نادر و تعلق
دل شاه بحسن و چستی آن اسب و سرد کردن عماد الملك آن اسب را در دل شاه و گزیدن
شاه گفت او را بر دید خویش چنانکه حکیم سنایی رحمة الله عليه در الهی نامه فرمود
چون زبان حسد شود نخاس یوسفی یابی از گری کرباس
از دلالتی برادران یوسف علیه السلام حسودانه در دل مشتریان آن چندان حسن
پوشیده شد و زشت نمودن گرفت که وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ

Hârezmşâh (r.a.)'in seyrân esnâsında kendi süvârileri içinde çok acib bir at görmesi ve şâhın gönlünün o atın güzelliğine ve çabukluğuna taalluku ve İmâdü'l-Mülk'ün o atı şâhın gönlünde soğutması ve şâhın onun sözünü kendi görüşü üzerine ihtiyâr

etmesi. Nitekim Hakîm Senâî (r.a.) *İlâhî-nâme'*de buyurdu:
*"Vaktâki hasedîn dili esîr satıcı ola, bir Yûsuf'u bir arşın bezden
 ibâret bulursun."*

Yûsuf (a.s.)'ın birâderlerinin hasûdça olan dellâllığından
 müşterilerin gönlünde o kadar güzellik örtülmüş oldu ve çirkin
 görüş tuttu ki, "Onun hakkında zâhidlerden oldular."

"Mevkib"; süvârî asker cemâati. "Nahhâs", esîr satıcı kimse. Ya'nî Hora-
 sân pâdişâhlarından olan Hârezmşâh, askerler ile berâber bir sefer esnâsında
 kendi süvârîleri içinde, emsâli nâdir bulunan bir at gördü ve gönlü o atın gü-
 zelliğine alâka etti. Keñdi vezîri ve mâliye nâzırı olan İmâdü'l-Mülk'e o atın
 güzelliğinden bahsetti. İmâdü'l-Mülk o atın o derece fenâlığını söyleyerek pâ-
 dişâhın gönlünü soğuttu. Atın güzelliği meydanda olduğu hâlde, pâdişâh
 kendi görüşünün verdiği hükümden vazgeçti. Vezîrinin sözüne kandı. Hakîm
 Senâî hazretleri *İlâhî-nâme'*sinde şu beyit ile bu gibi tezvîrâtın te'sirine işâre-
 ten buyururlar ki: "Hased dediğimiz nefsânî bir sıfatın dili esîr satıcı olduğu
 vakit, Yûsuf (a.s.) gibi güzellikte misli olmayan bir esîri bir arşın bez kadar
 kıymetsiz bulursun." Nitekim Yûsuf (a.s.)'ın kardeşleri ona hased ettiler; ve o
 hazreti bir kârbâna "Bu kaçan ve fenâ huylu bir köledir!" diye gayet az bir
 bedel mukâbilinde sattılar; Ve Yûsuf (a.s.)'ın güzelliği ve satıldığı zamanda
 kardeşlerine karşı mücâdele etmeyip, mübârek boynunu bükerek, hafîmâne
 bir sûrette teslimiyet göstermesi meydanda iken, müşteriler kendi görüşlerini
 bıraktılar da, satan kardeşlerinin tezvîrâtını dinlediler. Nitekim sûre-i Yûsuf'ta
 وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ (Yûsuf, 12/20) ya'nî "Hz. Yûsuf'u
 kardeşleri, kervân müşterilerine birkaç sayılmış paradan ibâret olan aşağı be-
 del ile sattılar. Satanlar ve alanlar onun güzelliğine karşı zâhidlerden oldular."
 Nitekim Fahreddîn-i Râzî (r.a.)'ın hased yüzünden Hz. Fîr'in peder-i âlileri
 Sultânü'l-Ulemâ (k.A.s.) hazretleri aleyhinde Hârezmşâh'a vâkî olan tezviri
 de bu kabîldendir. Vak'anın tafsîli *Menâkib-ı Sipehsâlâr*'da mezkûrdür.

بود امیری را یکی اسبی گرین در گله سلطان نبودش يك قرين

3365. Bir beyin makbûl bir atı var idi. Sultânın sürüsünde atın bir eşi yok idi.

او سواره گشت در موکب بگاه ناگهان دید اسب را خوارزمشاه

3366. O erkenden mevkib içinde süvâr oldu. Tesâdüfen Hârezmşâh onu gördü.

"Pegâh", sabâhleyin ve erkenden demektir. O bey sabâhleyin erkenden süvâriler içinde o makbûl ve güzide ata bindi. O kadar kalabalık arasında te-sâdüfen Hârezmşâh o güzel atı gördü.

چشم شه را فر و رنگ او ربود تا بر جعت چشم شه بر اسب بود

3367. *Onun revnakı ve rengi şâhın gözünü kaptı. Ric'ate kadar şâhın gözü at üzerinde oldu.*

O atın ferri ve revnakı ve renginin letâfeti şâhın nazarını kendi üzerine çekti ve seyrândan avdet edinceye kadar şâhın gözü o at üstünde kaldı.

بر هرآن عضوی که افکندش نظر هر یکش خوشتر نمودی زان دگر

3368. *O her bir uzvuna ki, nazar bıraktı, onun her biri o diğerinden daha la-tîf göründü.*

Şâh o atın her bir uzvuna dikkatle baktı. Uzuvarlarının her biri birbirinden daha latîf göründü.

غیر چستی و گشی و روحنت حق برو افکندہ بد نادر صفت

3369. *Ve çabukluk ve letâfet ve hazîn kişnemesinin gayrı, Hak onun üzeri-ne acib sıfat bırakmış idi!*

"Çüstî", çabukluk. "Geşî", letâfet ve hoşluk. "Rû hanet", "rû" ile "ha-net"ten mürekkebdir. "Rû", burada "âvâz-ı hazîn" (*Burhân*), "hanet" (حَنَة) deve bağırması (*Kâmûs*). Burada kişnemekten kinâyedir. Zarûret-i vezn için şeddesiz "hanet" okunur. "Hazîn sesle kişnemek demek" olur. Maahâzâ An-karavî hazretleri bir kelime addedip "rûhâniyet" (روحانیت) ma'nâsına almış-lardır. Ya'nî, o atın çabukluğundan ve letâfetinden ve hazîn sesle kişneme-sinden veyâhud rûhâniyetinden başka, Hak Teâlâ onun üzerine nâdir ve acib sıfatlar da koymuş idi.

پس تجسس کرد عقل پادشاه کین چه باشد که زند بر عقل راه

3370. *Binâenaleyh pâdişâhın akli buna ola ki, aklın yolunu vursun diye teces-süs etti.*

Pâdişâhın gözü ata ilişip kalması üzerine, aklıyla düşünüp kendi kendine de-di ki: "Benim indimde bu atın ne kıymeti olabilir ki, benim aklımın yolunu vur-sun? Acabâ bu atın beni meftûn etmesinin sebebi nedir?" diye tecessüs etti.

چشم من پرست و سیرست و غنی از دو صد خورشید دارد روشنی

3371. "Benim gözüm doludur ve toktur ve zengindir. İki yüz güneşten aydınlık tutar."

"İki yüz güneş"ten murâd, birçok güzel atlar ve güzel köleler ve câriyelerdir. Ya'nî, "Benim gözüm güzellerin temâşâsından doludur ve başka güzel aramaktan toktur ve zengindir. Zîrâ güneş gibi parlak olan birçok güzel ve lâtf atlar ve köleler ve câriyelerden aydınlanmıştı."

ای رخ شاهان بر من بیدقی نیم اسی در رباید بی حقی

3372. "Ey, şâhların ruhu benim indimde bir beydaktır, yarım at haksız olarak beni kapar!"

"Ruh", satranç taşlarından birinin ismidir. Satranç oyunu esnâsında "şâh" taşının sağında ve solunda hareket eder. "Beydak", piyâde ve "esb", at ve "fîl" yine satranç taşlarının birer isimleridir. Ya'nî, "Şâhların ruhu ya'nî etrâfında cevalân eden beyleri benim indimde bir piyâde kadar ehemmiyetsizdir. Böyle iken yarım ya'nî kıymetsiz olan bir at nasıl oluyor da haksız olarak benim gönlümü kapıp kendisine meclûb ediyor? Bu hâlde bir sır vardır."

جادوی کردست جادو آفرین جذب باشد آن نه خاصیات این

3373. "Sihirbâz yaratıcı sihirbâzlık mı etti? Cezb olur; o bunun hâssiyetleri değildir."

"Sihirbâz yaratıcı olan Hak Teâlâ acabâ bana sihirbâzlık mı etti ki, bir atın bu derece meclûbu oldum? Benim bu meclûbiyetim ancak cezbe-i ilâhî olur. Zîrâ o meclûbiyet bu atın hâssiyetleri değildir."

فاتحه خواند و بسی لاحول کرد فاتحه ش در سینه می افزود درد

3374. Fâtîha okudu ve çokluk "Lâ havle" etti. Onun Fâtîha'sı sînesinde derdi ziyâde etti.

Ya'nî, şâh bu atın iştiyâkından kurtulmak için sûre-i Fâtîha'yı okudu. Ve birçok dahi "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" dedi. Fakat okuduğu Fâtîha onun kalbindeki derdi ve iştiyâkı artırdı.

زانکه او را فاتحه خود می کشید فاتحه در جر و دفع آمد و حید

3375. Zîrâ ki Fâtîha onu kendisine çekerti. Fâtîha cerde ve def'de vahîd geldi.

Birinci mısra'daki "fâtiha" abdin ilm-i ilâhîdeki ayn-ı sâbitesinin ahvâlidir ki, bu âlem-i sûrette: abdin ef'âline oradan feth vâkî' olur. Nitekim İmâm Alî (k.A.v) efendimiz bu hakîkate işâreten "Ben sû-i hâtîmeden değil, sû-i fâtiha-dan korkarım" buyurmuşlardır. İkinci mısra'daki Fâtiha sûre-i Fâtiha'dır. İmdi bir kimse kazâ-yı mübremin def'i için sûre-i Fâtiha'yı okusa, o kazâ-yı mübremin bu âlem-i sûrette vukû'unu cerr etmiş ve onun ayn-ı sâbitesi o abdi kendi hâline çekmiş olur. Velâkin abdin def' etmek istediği kazâ-yı ilâhî, kazâ-yı muallak sûretinde ise sûre-i Fâtiha ile mündefi' olur. Bu iki beyitte cenâb-ı Pîr efendimiz bu sırâ işâret buyururlar. Ya'nî şâhın ata meclûbiyeti kazâ-yı mübremin nev'inden olduğundan sûre-i Fâtiha'yı okudukça ata olan iştiyâkı ziyâdeleşmiş ve "fâtiha" ya'nî ayn-ı sâbitesinin hâli onu kendisine çekmiştir. Zîrâ Fâtiha, kazâ-yı mübremin cerr etmekte ve kazâ-yı muallakı def' etmekte vahid ve birebir ve yektâ olan bir sûre-i şerîfedir. Nitekim kazâ-yı ilâhî hakkında 5. cildin 1707 numarasında چون قضا آید طیب ابله شود. و آن دوا در نفع او گمره شود [ya'nî "Kazâ geldiği vakit tabîb ahmak olur; ve o ilâç dahi nefî'de azgın olur"] buyurulmuş idi ve 1. cildin 1218 numarasında چون قضا آید نبینی غیر پوست. دشمنان را باز [ya'nî "Kazâ geldiği vakit postun gayrisını göremezsin; düşmanları dahi dosttan anlıyamazsın"] ve yine 1. cildin 1257 numarasında چون قضا آید شود. دانش بخواب. مه سیه گردد بگیرد آفتاب [ya'nî "Kazâ-yı ilâhî geldiği vakit ilim uykuyla gider; ay kararır, güneş de tutulur"] buyurulmuştur.

ور رود غیر از نظر تنبیه اوست

گر نماید غیر هم نمویه اوست

3376. Eğer gayr görünürse, yine onun temvîhidir; ve eğer nazardan gayr giderse, onun tenbîhidir.

"Temvîh", telbîs etmek ve bir şeyi cinsinin hilâfı ile yaldızlamak. Meselâ bakının gümüş ile yaldızlanması temvîhtir. Ya'nî, kulun gözüne taayyünleri i'tibârıyla zât-ı ulûhiyyetin gayrı olan zâhirî sûretlerden bir sûret görünüp ona meclûb olursa Hak Teâlâ hazretlerinin temvîhi ve o sûreti kendi sıfatlarından bir sıfatla yaldızlamasıdır; ve eğer kulun nazarından bu eşyanın sûretleri gider ve o kul ancak Hakk'ın sıfatlarını müşâhede ederse, o da Hakk'ın tenbîhi ve ikâzıdır.

پس یقین گشیش که جذبه آن سرپیست کار حق هر لحظه نادر آورپیست

3377. Binâenaleyh ona yakîn oldu ki, o tarafa mensûb olan cezbedir. Hakk'ın işi her lahza nâdir-âverliktir.

"Nâdir-âver", vâsf-ı terkîbî ve âhirindeki "yâ" masdariyet içindir. "Acîb hâl getiricilik" demek olur. Ya'nî, şâha yakîn oldu ve muhakkak sûrette bildi ki, kendisinin bu iştîyâkı ve meclûbiyeti Hak tarafına mensûb olan bir cezbedir. Zîrâ Hakk'ın işi her ân acîb hâl getiriciliktir. Nitekim çok kere Hak yolu sâliklerinin beklemediği bir anda Hakk'ın bir acîb tecellisi vâkî' olurur.

اسب سنگین گاو سنگین ز ابتلا می شود مسجود از مکر خدا

3378. *Taştan at, taştan öküz, ibtilâdan, Hudâ'nın mekrinden dolayı mescûd olur.*

Hakk'ın acîb hâl getiriciliğinin misâllerinden birisi de budur ki, umûr-ı dünyevîyyelerinde kılı kırk yaracak derecede âkılâne hareket eden insanların bir kısmı, taştan yaptıkları at ve öküz sûretlerine taparlar. Hakk'ın o insanları bu hâlde mübtelâ kılmasından ve onlara mekr etmesinden dolayı bu putları onların mescûdu oldu.

پیش کافر نیست بت را ثانی نیست بت را فر و نه روحانی

3379. *Kâfirin önünde putun ikincisi yoktur. Putun ferri ve rûhânîliği yoktur.*

Hakk'ın kâfiri olan bu insanlar bu putların o derece meclûbudur ki, onların önünde şeref ve izzet i'tibârıyla bu putların ikincisi yoktur. Halbuki cemâd nev'inden olan bu putta bir sivrisinek kadar bile revnak ve rûhâniyet yoktur.

چیست آن جاذب نهم اندر نهان در جهان تاییده از دیگر جهان

3380. *Gizli içinde gizli olarak bu cihâna diğer cihândan parlanmış olan o câzib nedir?*
[3360]

Pek gizli olarak bu kesâfet ve cismâniyet âleminde letâfet ve ma'nâ âleminde parlanmış ve doğmuş olan o cezb edici ve çekici olan şey nedir?

عقل محجوبست و جان هم زین کمین من نمی بینم تو می تانی بین

3381. *Bu pusudan akıl ve cân dahi mahcûbdur. Ben görmüyorum; sen görbiliyor isen gör!*

Bu pusuda gizli olan şeyden akıl ve rûh dahi mahcûbdur ve perde arkasındadır. Ben bu câzibi his gözüyle göremiyorum; sen görbiliyor isen gör bakalım!

چونکه خوارزمشه ز سیران باز گشت با خواص ملك خود همراز گشت

3382. *Vaktâki Hârezmşâh seyrândan avdet etti, kendi mülkünün havâssı ile hemrâz oldu.*

Hârezmşâh vaktâki gezmeden sarayına döndü, dâimâ husûsî hâllerini müzâkere ettiği musâhiblerine bu at mes'elesi hakkında kalbinin sırrını açtı ve onlar ile müzâkere etti.

پس بسرهنگان بفرمود آن زمان تا بیارند اسب را زان خاندان

3383. *Binâenaleyh o zaman o hânedândan atı getirmeleri için çavuşlara emretti.*

"Hânedân", burada "hâne" ma'nâsındır. Ya'nî, şâh musâhibleriyle yaptığı müzâkere üzerine derhal o beyin evinden atı getirmeleri için çavuşlara emretti.

همچو آتش در رسیدند آن گروه همچو پشمی شد امیر همچو کوه

3384. *O tâife ateş gibi eriştiler. Dağ gibi olan bey bir yün gibi oldu.*

O çavuşlar tâifesi aldıkları emir üzerine ateş gibi ve harâretli bir sûrette o beyin evine eriştiler. Dağ gibi kavî ve sert olan o bey, şâhın bu emrine karşı yün gibi yumuşak oldu ve itâat etti.

جانش از درد و غبن تالِب رسید جز عماد الملك ز نهاری ندید

3385. *Onun cânı derd ve gabînden dudağına erişti. İmâdü'l-Mülk'ten gayrı bir penâh görmedi.*

"Gabîn", mağbûn olmak ve eksik olmak demektir. "Zînhâr", burada "penâh ve emân" ma'nâsındır. Ya'nî, pâdişâhın atı ahdırmasından dolayı beyin cânı bu atın ayrılığı derdinden ve bu sûretle mağbûn olmaktan, ya'nî kendisine eksiklik gelmekten dolayı ağzına geldi, ya'nî hâlet-i nez' derecesine geldi. Binâenaleyh İmâdü'l-Mülk'ten gayrı bir sığınacak yer görmedi.

که عماد الملك بد پای علم بهر هر مظلوم و هر مقتول غم

3386. *Zîrâ İmâdü'l-Mülk her mazlûm ve gamın maktûlü için bayrak dibi idi.*

"Pây-ı alem", "bayrak dibi" demek olup, sığınacak mahalden kinâyedir. Zîrâ pâdişâhın vezîri olan İmâdü'l-Mülk, her zulûm gören kimse için ve her gamdan bunalıp ölmek derecesine gelenler için sığınacak mahal idi.

محترم تر زو بُد خود سروری پیش سلطان بود چون پیغمبری

3387. *Muhakkak ondan daha muhterem bir server yok idi. Sultânın huzûrun-da bir peygamber gibi idi.*

Ya'nî, o zamanda İmâdû'l-Mülk'ten daha muhterem bir server ve reîs-i hükûmet yok idi. Sultânın indinde onun sözleri bir peygamberin sözleri gibi makbûl ve mu'teber idi.

بی طمع بود او اصیل و پارسا رایض و شبخیز و حاتم در سخا

3388. *O tama'sız ve asîl ve zâhid, riyâzatçı ve gece kalkıcı ve cömerdlikte Hâtem idi.*

"Pârsâ", zâhid. "Râyız", hayvan terbiye edici kimse demektir. Ya'nî, İmâdû'l-Mülk, mala ve mülk ve riyâsete tama'sız ve cevher-i aslîsi pâk ve zâhid ve nefs-i hayvânîsini terbiye edici ve geceleri kalkıp ibâdet edici ve cömerdlikte meşhûr olan Hâtem-i Tayy mesâbesinde idi.

بس همایون رأی و با تدبیر و راد آزموده رأی او در هر مراد

3389. *Çok mübârek re'ylî ve tedbîrli ve hakîm idi. Onun re'yi her murâdda tecrûbe olunmuş idi.*

"Hümâyûn", mübârek; "râd", kerîm, cömerd, himmet ve sehâvet sâhibi, şücâ' ve dîlâver ve hakîm ve âdil ve natûk ma'nâlannadır.

هم بیذل جان سخی و هم بمال طالب خورشید غیب او چون هلال

3390. *Hem cân ve hem mal bezinde sahtî idi. O hilâl gibi gayb güneşinin tâlibi idi.*

Ya'nî, İmâdû'l-Mülk Hak yolunun sâlik olup bu sülûkünde hem cânını ve hem de malını bezl ve i'tâ etmekte cömerd idi. Zîrâ sûrî hilâl ziyâ almak için nasıl sûrî güneşin tâlibi ise, o da gayb güneşi olan cemâl-i Hakk'ın tâlibi ve âşığı idi.

در امری او غریب و مُحْتَبَس در صفات فقر و خَلَّتْ مُتَبَس

3391. *O emîrlikte garîb ve muhtebes, fakr u hallet sıfâlları içinde mültebes idi.*

"Hallet", hâcet (*Akrebü'l-Mevârid*); "muhtebes", habs olunmuş. "Mültebes", örtülmüş ve kanstırılmış demektir. Ya'nî İmâdû'l-Mülk zâhirde debdebe

ve ihtîşâm sâhibi görünen bir bey idi. Fakat onun bâtını bu ihtîşâmın zevki-ne merbût değil idi. Bilakis fakr u ihtiyâc sıfatları içine bürünmüş olduğundan o, bu beylik mertebesi içinde hakîkatte garîb ve mahbûs kalmış idi.

Menkıbe: "Şemseddîn-i Tebrîzî (k.s.) hazretleri bir gün rûfekâsıyla berâber yolda giderken, atıları ve hizmetkârları ile berâber giden bir bey onlara tesâdüf etti. O bey uzaktan atının başını çekip birçok zaman durdu. Ondan sonra ağlayarak yoluna devâm etti. Mevlânâ Şemseddîn hazretlerinin lisânından: *سيحان من يعذب عباده بالنعيم* ya'nî "Kullarını ni'metleriyle ta'zîb buyuran Hak Teâlâ hazretlerini tenzîh ederim!" kelâmı cârî oldu. Rûfekâsı sebebini sordular. Buyurdular ki: "Bu bey gizli olan evliyâ zümresinden olup bu libâsta cem' edemiyorum. Hak Teâlâ'dan niyâz et; tâ ki, bi'l-küllîyye libâs-ı fakr içine gireyim ve o libâs içinde ferâgatle kendi perverdigârının ubûdiyetine meşgûl olayım!" Vaktâki münâcât ettim, îşâret olundu ki, ona da o libâs içinde ubûdiyet etmek ve velâyet nûrunu emâretin küdüreti ile cem' etmek lâzımdır. Hâli görünce ağlayarak gitti ve râzı oldu."

بوده هر محتاج را همچون پدر پیش سلطان شافع و دفع ضرر

3392. *Her muhtâca baba gibi olmuş idi. Sultânın huzûrunda şefâat edici ve zararı def' edici idi.*

"Def-i zarar", dâfi-i zarar ma'nâsınadır. Zîrâ masdarların ism-i fâil ma'nâsında isti'mâlleri câizdir.

مر بدان را ستر چون حلم خدا خلق او بر عکس خلقان و جدا

3393. *Kötülere Hudâ'nın hilmi gibi setr idi. Onun huyu huyların aksi üzere ve ayrı idi.*

Kötülerin kusûrlarını ve ayıplarını Hak Teâlâ'nın hilmi gibi kendi hilmi ile örter idi; ve o vezîrin huyu nefsânî sıfatlarda müstağrak olan halkın huylarının aksi idi, onların huylarından ve ahlâkından ayrı idi. Zîrâ *تخلقوا باخلاق الله* [ya'nî "Allâh'ın ahlâkı ile ahlâklanınız!"] emr-i nebevîsi mücibince ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluk etmiş idi.

بارها می شد بسوی کنج فرد شاه با صد لابه او را منع کرد

3394. *Def'alarca ferâd olarak köşe tarafına gitmiş idi. Şâh yüz niyâz ile onu men' etti.*

İmâdü'l-Mülk def'alarca beylik sandalyesinden uzlet köşesi tarafına yalnızca çekilmiş gitmiş idi. Şâh birçok yalvararak onu bu hareketinden men' etti.

چشم سلطان را ازو شرم آمدی هر دم از صد جرم را شافع شدی

3395. *Her dem eğer yüz suç'a şefâat edici olsa idi, sultânın gözüne ondan utanma gelirdi.*

İmâdü'l-Mülk, pâdişâhın indinde her dem yüz suçlunun ve kabâhatlinin afvı için şefâat edici olsa idi, sultânın gözü onun güzel ahlâkına karşı muhâlefet nazanyla bakmaktan utanır ve şefâatlerini kabûl ederdi.

رفت او سوی عماد الملک راد سر برهنه کرد و بر خاک افتاد

3396. *O râd olan İmâdü'l-Mülk tarafına gitti. Başını çıplak etti ve toprak üzerine düştü.*

Ya'nî, atı elinden alınmak istenilen o bey, râd ve himmet sâhibi olan İmâdü'l-Mülk tarafına gitti. Onun huzûrunda başını açtı ve aczini ve zilletini arz için toprak üzerine yuvarlandı. "Râd", burada "himmet sâhibi" ma'nâsına olmak münâsibdir.

که حرم با هر چه دارم گو بگیر تا بگیرد حاصلم را هر مغیر

3397. *Dedi ki: "Haremim ile berâber her nem varsa, de ki, tutsun, hattâ her yağma edici benim hâsılını tutsun!"*

O bey İmâdü'l-Mülk'e dedi ki: "Evim, barkım ile berâber her nem varsa, de ki, hepsini şâh zabt etsin. Hattâ her bir yağma edici benim hâsılını mal ve mülkümü zabt etsin!" "Muğîr", yağma edici.

آن یکی اسبست جام رهن اوست گر برد مردم یقین ای خیر دوست

3398. *"O bir attır ki, cânım onun rehinidir. Ey hayır sevici! Eğer götürürse, muhakkak öldüm!"*

"Pâdişâhın almak istediği öyle bir attır ki, benim cânım o atın rehîni ve mukayyedir. Ey hayır yapmayı seven vezîr! Eğer şâh o atı elimden alırsa, muhakkak ben artık yaşamam, ölürüm!"

گر برد این اسب را از دست من من یقین دایم نخواهم زیستن

3399. *"Eğer bu atı elimden götürürse, ben yakînen bilirim ki, yaşamayacağım!"*

چون خدا پیوستگی ات داده است بر سرم مال ای مسیحا زود دست

3400. "Mâdemki Hudâ sana peyvestelik vermiştir, ey Mesîhâ! Benim başım üzerine çabuk el sür!"
[3380]

"Peyvesteği", ittisâl ve yakınlık. "Mesîhâ", hastaları mesh edip şifâyâb eden İsâ (a.s.) demektir. Ya'nî, "Mâdemki Hak Teâlâ sana pâdişâha ittisâl ve yakınlık vermiştir ve onun yanında senin sözün geçer, binâenaleyh ey derdlilerin imdâdına yetişmekte Mesîhâ (a.s.) mesâbesinde olan vezîr-i muhterem! Çabuk benim başım üzerine de el sür ve beni mübtelâ olduğum ma'nevî derdden kurtar!"

از زن و زرم عقارم صبر هست این تکلف نیست بی تزویرست

3401. "Kadından ve altından ve akârdan bana sabır vardır. Bu tekellûf değildir, tezvîrsizliktir."

"Akâr", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "ev eşyası" ma'nâsı münâsibdir. "Tezvîr", yalanı süslemek. Ya'nî, "Ben bu ata olan kalbimin derece-i âlâkasını göstermek için eğer kadını ve altını ve evimin eşyası elimden giderse, bunların fırâkına sabr edebilirim; fakat aum elimden giderse, artık yaşıyamam, diyorum. Benim bu sözlerim tekellûf ile ve cebr-i tabîat ile söylenmiş ve duygumun hilâfında yaldızlı sözler değildir."

اندر این گر می نداری باورم امتحان کن امتحان گفت و فرم

3402. "Eğer bu harârette bana i'timâdın yok ise, benim sözümü ve "fer"imi imtihân et, imtihân!"

"Fer", müteaddid ma'nâsı vardır. Bir ma'nâsı da *Burhân*'da "berâziş" olarak gösterilmiştir; ve "berâziş", bir şeyin bir şeye ittisâli ma'nâsıdır. Ya'nî, eğer bu ata olan muhabbetimin harâretinde bana i'timâdın yok ise, benim bu sözlerimi ve bu ata olan ittisâlîmi imtihân et, imtihân! Ya'nî bu atı birkaç gün benim yanımdan ayırarak hâlimi tecrübe et! Bak ne hâle giriyorum, gör!"

آن عماد الملك گریان چشم مال پیش سلطان در دوید آشفته حال

3403. O İmâdü'l-Mülk ağlayıcı, gözünü silici olarak, perişân hâlde sultânın huzûruna koştu.

Ya'nî, o İmâdü'l-Mülk bu beyin hâlinden müteessir olup ağlayıcı ve göz yaşlarını eliyle silici olarak, perişân bir hâlde sultânın huzûruna koştu.

لب بیست و پیش سلطان ایستاد راز گویان با خدا رب العباد

3404. *Dudağını bağladı ve sultânın huzûrunda kulların Rabb'i olan Hudâ'ya sır söyleyici olarak durdu.*

Ya'nî, hiçbir şey söylemeksizin sultânın huzûrunda ayakta durdu. Fakat bu hâl içinde, kulların Rabb'i olan Hudâ'ya içinde sır söyleyici idi.

ایستاده راز سلطان می شنید و اندرون اندیشه اش این می تنید

3405. *Durmuş olarak sultân râzı işitirdi; ve onun bâtınında onun endîşesi bu nu ızhâr ederdi.*

Karîne-i hâl "râz sultân", terkîb-i izâfî olmayıp, "râz"ın kat' ile okunmasını icâb ediyor. "Tenîden", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "ızhâr etmek" demektir. Ya'nî, vezîr, sultânın huzûrunda ağız açmaksızın ve hiçbir şey söylemeksizin durmuş iken, sultân onun içinden söylediği sözleri işitiyor idi ki, o vezîrin bâtınındaki fikirleri ve düşüncesi de bu aşağıdaki ma'nâları ızhâr ediyor idi. Bu beyt-i şerifte bir velînin kendi düşüncelerini karşısındaki musâhibinin kalbine ilka etmek ve aksettirmek kudreti olduğuna işâret buyrulur.

کای خدا گر آن جوان کز رفت راه که نشاید ساختن جز تو پناه

3406. *Derdi ki: "Ey Hudâ! Eğer o civân yolu eğri gitti ise ki, senden gayrı penâh yapmak lâyhık değildir."*

İmâdü'l-Mülk sultânın huzûrunda bâtınından derdi ki: "Ey Hudâ! O at sâhibi olan delikanlı başına gelen bir ibtilâdan dolayı sana yalvarmak lâzım gelirken, seni bıraktı da bana mürâcaat etti ve eğri yola gitti. Halbuki bir kula senden başkasını penâh ve ilticâgâh yapmak lâyhık değildir."

تو ازان خود بکن از وی مگیر گر چه او خواهد خلاص از هر اسیر

3407. *"Sen kendine lâyhık olanı yap! Ondandır tutma! Gerçi o her esîrden halâs ister."*

"Yâ Rab! Sen kerem sâhibisin! Sana lâyhık olan şey kullarına lutuf ve kerem etmektir. Binâenaleyh sen kendine lâyhık olanı yap! O bey her ne kadar senin tasarrufât-ı ilâhiyyenin esîri olan her bir kuldân imdâd umar ve halâs ister ise de, bu yanlış hareketinden dolayı onu muâhaze etme!"

زانکه محتاجند این خلقان همه از گدایی گیر تا سلطان همه

3408. "Zîrâ ki bu halâyık, bir dilenciden tut da tâ sultâna kadar, hep muhtâcdırlar."

"Zîrâ bütün efrâd-ı beşerin, bir dilencisinden tut da tâ sultânına ve hükümdânına varıncaya kadar, hep senin lutuf ve keremine muhtâcdırlar.

با حضور آفتاب با کمال رهنمایی جستن از شمع و ذبَال

3409. "Kemalli olan güneşin huzûruyla berâber, şem'den ve fitillerden rehnû-mâlık istemektir."

"Zübâl", "zübâle"nin cem'idir. "Mumun yanan fitili" demektir ve "şu'le" ma'nâsında da kullanılır. Ya'nî, "O at sâhibi olan beyin bu hâli ziyâ ve ışık vermekte kemâl sâhibi olan güneş mevcûd iken şem'den ve mumun yanan fitillerinden ve bilcümle sun'î ziyâlardan yol göstericilik istemeye benzer."

با حضور آفتاب خوش مساغ روشنایی جستن از شمع و چراغ

3410. "Mesâğî latîf olan güneşin huzûruyla berâber şem'den ve çerâğdan aydınlık istemektir."
[3590]

"Mesâğ", "sevğ"dan me'hûz masdar-ı mîmîdir. "Revân olmak, boğazdan kolaylıkla kaymak ve taâb ve şarâbı yutmak" ma'nâlarıdır. Burada "ziyânın kolaylıkla cereyânı"ndan kinâyedir. Ya'nî, "Ziyâsı kolaylıkla latîf bir sûrette cârî olan güneş mevcûd iken, şem'den ve çerâğdan ve sun'î ziyâlardan aydınlık istemektir." Bu beyitlerde kerem-i ilâhî güneşe ve kulların keremi muma ve çerâğa ve sun'î ziyâlara teşbîh buyurulmuştur.

بی گمان ترک ادب باشد ز ما کفر نعمت باشد و فعل و هوا

3411. "Şühhesiz bizden terk-i edeb olur. Ni'metin küfrü ve hevânın fiili olur."

Ya'nî, "Sûre-i Lokmân'da vâki' وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً (Lokmân, 31/20) ya'nî "Allâh Teâlâ zâhirî ve bâtinî ni'metlerini sizin üzerinize tamâmladı" âyet-i kerîmesi mücibince, her ân Hakk'ın zâhirî ve bâtinî ni'metleri üzerimizde cârî iken, bunu görmeyip, kullardan lutuf ve kerem dilenciliği etmek, bizden Hakk'a karşı terk-i edeb olur ve bu ni'metlerin inkârı ve nefsin hevâsından münbais bir fiil olur."

همچو خفاشند ظلمت دوستدار

لیک اغلب هوشها در افتکار

3412. "Fakat ekseriyâ akıllar düşünmekte karanlığı dost tutucu yarasa gibidirler."

"İftikâr", düşünmek; "dost-dâr", vâsf-ı terkibî olup, "dost tutucu ve sevici" demektir. "Zulmet-dost-dâr", vâsf-ı terkibîdir, "zulmet sevici" demek olur. Ya'nî, "Fakat ne çâre ki, akl-ı maâşlar ekseriyâ düşünmekte bu karanlık olan âlem-i tabiattaki kesreti dost tutucu ve sevidir; ve karanlıktan hazz etmekte yarasa kuşu gibidir."

کرم را خورشید جان می پرورد

در شب ار خفاش کرمی می خورد

3413. "Eğer yarasa gecede kurt yerse, kurdun cânını güneş besler."

Bu beyt-i şerifte akl-ı maâş sâhibleri yarasaya ve kullanın lutuf ve keremi de kurda teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, "Eğer yarasa kuşu mesâbesinde olan akl-ı maâş sâhibi, bu tabiat âlemi karanlığı içinde bir kulun lutuf ve keremi-ne nâil olur ve ondan istifâde ederse, bu lutuf ve kerem kurdunun cânını ve aslını vücûd-i hakîkî-i Hak güneşi besler."

کرم از خورشید جنبیده شدست

در شب ار خفاش از کرمیست مست

3414. "Eğer yarasa gecede bir kurttan mest olursa, kurt güneşten kımıldanmıştır."

"Eğer yarasa kuşu mesâbesinde olan akl-ı maâş sâhibi, bu zulmet-i tabiat gecesinde bir kulun kurt mesâbesindeki lutuf ve kereminden mest olur ve haz ve zevk bulursa, o lutuf ve kerem kurdu dahi, Hakk'ın vücûd-i hakîkîsi güneşinden kımıldanmış ve hareket etmiştir."

دشمن خود را نواله می دهد

آفتابی که ضیا زو می زهد

3415. "Bir güneş ki, ziyâ ondan doğar, kendi düşmanına nevâle verir."

"Zihîden", doğmak (*Burhân*). "Nivâle", nûnun kesri ve ["nevâle"] fethi ile, "atıyye ve vergi" ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-Lügâ*). Ya'nî, Hak Teâlâ'nın vücûd-ı vâhid-i hakîkîsi bir güneştir ki, bütün rûhânî ve cismânî olan varlık nûrları ve ziyâları o güneşten doğar. Kendi düşmanı olan münkirlerin nân-körlüklerine bakmayıp, onlardan dahi her türlü ihsânını ve keremini esirgemez. Beyt-i Şeyh Sa'dî (k.s.):

گیر و ترا و وظیفه خورداری

ای کریمی که از خزانه غیب

تو که بادشمنان نظر داری

دوستانرا کجا کنی محروم

"Ey bir kerîm ki, hazîne-i gaybdan mecûsî ve nasrânî vazîfe ve nîzk yiyicin var-
dır, dostlarını mahrûm etmen nerede? Sen ki, düşmanlarına bile nazar tutarsın!"

لیک شهبازی که او خفاش نیست چشم بازش راست بین و روشنیست

3416. *Fakat şahbâz ki, o yarasa değildir, onun açık gözü doğru görücü ve ay-
dınlıktır.*

Fakat bir şahbâz mesâbesinde olan insân-ı kâmil, yarasa değildir. Vücûd-i hakikî güneşine karşı onun rûhunun ve aklının gözü açıktır ve bu vücûd-i izâfî âleminde mütecellî olan Hakk'ı doğru görücüdür; ve onun kalb gözü nûr-ı irfân ile aydınlıktır.

گر بشب جوید چو خفاش او نمو در ادب خورشید مالد گوش او

3417. *Eğer gecede o yarasa gibi nümûv isterse, güneş te'dîbde onun kulağını burar.*

Ya'nî, eğer o insân-ı kâmil bu âlem-i tabiat gecesinde yarasa mesâbesinde olan nâkis insanlar gibi izâfî varlıklardan nümûv ve yardım isterse, vücûd-i hakikî sâhibi olan o güneş onu te'dîb husûsunda kulağını çeker. "Nümûv", neşv ü nemâ bulmak ve büyüme demektir. Burada "yardım" ma'nâsından kinâyedir.

گویدش گیرم که آن خفاش لُدّ علتی دارد ترا باری چه شد

3418. *Ona der ki: "Tutayım ki, o husûmette kavî olan yarasa bir illet tutar. Bâri sana ne oldu?"*

"Lüdd", husûmette kavî ve inatçı ma'nâsına olan "eledd" kelimesinin cem'idir. Burada müfred ma'nâsında isti'mâl buyurulmuştur. Ya'nî, o Mâlik-i hakikî, vücûd-i izâfî sâhibi olan kuldan yardım isteyen bir insân-ı kâmilin kulağını çekerken der ki: "Farz edeyim ki, o husûmette inatçı olan yarasa kuşu mesâbesindeki gâfilin kalbinde bir cehl illeti vardır, ya sana ne oldu ki, bu derece keskin görüşün ile berâber fânîlerden istimdâd ettin?"

تا نتایی سر دگر از آفتاب

مالشت بدهم بزجر از اکتیاب

3419. *"İhtiyâbdan dolayı zecr ile sana mâlîş veririm, tâ ki bir daha güneşten baş çevirmeyesin!"*

"İkhtiyâb", gamlı ve derdli olmak. "Mâliş dâden", te'dîb etmekten kinâyedir. "Zecr", men' ve nehy etmek. Ya'nî, "Seni gamlı olmaktan dolayı mahlûka mürâcaattan men' ile te'dîb ederim. Tâ ki bir daha benim güneş gibi zâhîr olan hakîkî varlığımdan baş çevirmeyesin!" Ya'nî derdli ve gamlı olduğun vakit, senin bu derdini izâle edecek olan ancak benim. Çâre aradığın kullar dahi benim irâdem ve tasarrufum altında zebûndur.

مُواخَذَةُ يَوْسُفَ صَدِيقٍ بِحَسْبِ بَعْضِ سَنِينَ بِسَبِّ يَارِي
خَوَاسْتِنَ از غَيْرِ حَقِّ وَ كُفْتَنَ اذْكَرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ

Yûsuf-ı Sıddîk'ın Hakk'ın gayrından yardım istemesi ve onun "Rabbinin indinde beni zikret!" demesi sebebiyle hapiste altı yedi yıl muâhazesi

Yûsuf (a.s.) Mısır azîzinin zevcesi olan Züleyhâ'nın iftirâsı üzerine habse konulmuş idi. Hapiste bulunduğu esnâda mahbûslardan iki kimse rü'yâ gördüler. Bunlardan birisi şâhın ekmekçisi ve diğeri dahi şarâbcısı idi. Rû'yâlarını Hz. Yûsuf'a söylediler. Ekmekçiye "Seni asacaklar!" ve şarâbcıya da "Sen hapisten çıkıp şâhın musâhibi olacaksın!" diye rû'yâlarını ta'bîr etti; ve şarâbcıya dedi ki: "Eğer şâhın musâhibi olur isen, efendinin huzûrunda beni de hatırına getir ve benim kabâhatsiz olarak hapiste bulunduğumu söyle ki, beni çıkarırsın!" Nitekim sûre-i Yûsuf'ta şu âyet-i kerîmede buyrulur: وَقَالَ الَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنَسَاءَ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ (Yûsuf, 12/42) ya'nî "Hz. Yûsuf hapiste îki kimseden necât sâhibi olduğunu zannettiği birisine "Efendinin indinde beni zikr et!" dedi. İmdi ona şeytan Rabb'inin zikrini unutturdu. Binâ-enaleyh üç ile dokuz yıl arasındaki aded kadar olan sene hapiste kaldı."

با نیازی خاضعی سَعْدَانِی

آنچنانکه یوسف از زندانی

3420. Nitekim Yûsuf, niyâzlı, huzû'lu, yardımlı olan bir zindânîden
[3400]

"Su'dân", sübhân vezninde "is'âd"dan ism-i masdardır; ve "is'âd", bir adamı saâdetli kılmak ve meded ve iâne etmek ma'nâsınadır (Kamûs). İkin-

ci mısra'daki kelimeler zindânînin sıfatıdır. Zîrâ rû'yâlarını ta'bîr ettiren mahbûslar Yûsuf (a.s.)a karşı niyâz ve huzû' mevki'inde idi; ve mahbûslardan birisinin rû'yâsı kendisinin şâhın musâhibi olacağına delâlet ettiğinden, Yûsuf (a.s.)a nazaran imdâdlı ve yardımlı idi. Ya'nî nitekim Yûsuf (a.s.) niyâzlı, mütezellil ve imdâdlı olan bir zindânîden

خواست یاری گفت چون بیرون روی پیش شه گردد امورت مستوی

3421. *Yardım istedi. Dedi: "Uaktâki dışarıya gidesin, şâhın önünde senin umûrun müstevî ola,"*

Ya'nî, "Yaktâki hapisten çıkasın ve senin işlerin şâhın huzûrunda düzgün bir hâle gele,"

یاد من کن پیش تخت آن عزیز تا مرا هم واخرد زین حبس نیز

3422. *"O azîzin taht önünde beni yâd et, tâ ki beni dahi bu hapisen kurtara!"*
"Vâharîden", kurtarmak ve halâs etmek demektir.

کی دهد زندانیی در اقتناص مرد زندانی دیگر را خلاص

3423. *Bir zindânî iktinâs içinde diğer zindânî olan merde ne vakit halâs verir!*

"İktinâs", avlanmak. Bir zindânî ki, tutulup avlanarak hapse konmuştur, bu avlanmak hâli içinde, kendisi gibi avlanıp hapsedilmiş olan bir kimseyi ne vakit kurtarabilir?

اهل دنیا جملگان زندانین انتظار مرگ دار فانیند

3424. *Dünyâ ehli hep zindânîdirlər. Fânî olan ev ölümünün muntazırıdırlar.*

Ya'nî, dünyâda yaşayan bütün halk hep mahbûslar cinsindendir. Onlar tab'an ve hâlen fânî olan bu dünyâ evinin ölümünü beklerler.

جز مگر نادر یکی فردانی تن بزندان جان او کیوانی

3425. *Meğer ki nâdir olan ferdânîden gayrı ki, teni zindanda, onun cânı Keyvânî'dir.*

"Keyvân", Zühal seyyâresinin ismidir. Burada murâd, âlem-i ulvî ve rûhânîdir. Ya'nî, dünyâ halkının rûhları hep bu cismâniyet âleminin mahbûsudur. Bu hapisten kurtulmak için sûrî ölümü beklerler. Halbuki bu cismâniyet âleminde mahbûs olmayan ancak insân-ı kâmilin rûhudur. Zîrâ insân-ı

kâmilin cismi, bu dünyâ zindânında mahbûs ise de, onun rûh-ı latîfî âlem-i ulvîdedir.

پس جزای آنکه دید او را معین ماند یوسف حبس در بضع سنین

3426. *Binâenaleyh onun cezâsı ki, onu muîn gördü, Yûsuf hapiste senelerce kaldı.*

Yûsuf (a.s.)'ın şâhın şarâbcısını yardımcı görmesinin cezâsı olmak üzere hapiste senelerce kaldı.

یاد یوسف دیو از عقلش سترد و ز دلش دیو آن سخن از یاد برد

3427. *Yûsuf'un yâdını şeytan onun aklından kazıdı ve onun kalbinden şeytan o sözü hatırdan götürdü.*

Şâhın şarâbcısı hapisten çıktıktan sonra, gerçi şâha musâhib oldu, fakat Yûsuf (a.s.)'ın yâdını şeytan o musâhibin aklından kazıdı ve çıkardı; ve şeytan o musâhibin kalbinden Yûsuf (a.s.)'ın hapiste söylediği o sözü hatırlamaktan götürdü. Binâenaleyh şâha Yûsuf (a.s.)'ın hapisteki ahvâlinde bahs edemedi. Bu beyt-i şerifte فَانْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ (Yûsuf, 12/42) [ya'nî "Şeytan ona, efendisine Yûsuf (a.s.)'ı hatırlatmasını unutturdu"] âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

زین گنه کامد ازان نیکو خصال ماند در زندان ز داور چند سال

3428. *O iyi huyludan gelen bu günâhtan dolayı, o bu kadar sene dâverden zindanda kaldı.*

"Dâver", "dâdver" in muhaffefi olup Hak Teâlâ'nın ism-i şerîfidir; ve "pâ-dişâh-ı âdil ve perestîş edici ve hâkim" ma'nâlarına gelir. Ma'lûm olsun ki, beyt-i şerifte "günâh" ta'bîr buyurulması, emre muhâlefet ve nehy-i ilâhiye mukârenet ma'nâsına değildir. Zîrâ Yûsuf (a.s.) peygamberdir ve peygamberlerde ismet şarttır. Günâh buyurulması bu gibi hâdiselerde ekmellerin ve mukarreblerin işi vahy-i ilâhiye intizâr iken, Yûsuf (a.s.)'ın Hakk'a tevekkül ile berâber esbâba teşebbüs etmiş olmasından nâşidir. Zîrâ الحسنات الا برار سينات المقيون (Yûsuf, 12/42) [ya'nî "Ebrârın hasenâtı, mukarreblerin seyyiâtıdır."] Binâenaleyh cenâb-ı Yûsuf'un hapisten kurtulacak olan kimseye "Beni şâh huzûrunda zikr et!" demesi, o hazretin ismetini muhîll değildir. Peygamberlerden sâdır olan bu gibi halere şer'an "zelle" ta'bîr olunur. Ya'nî o güzel huylu olan Yûsuf (a.s.)'dan sâdır olan bu zelleden dolayı Dâver'den ya'nî şâh-ı âdil olan Hakk'ın hikmetinden yedi sekiz sene zindanda kaldı.

که چه تفسیر آمد از خورشید داد تا تو چون خفاش افتی در سواد

3429. *Böyle der ki: "Atâ güneşinden ne taksîr geldi? Tâ ki sen yarasa gibi karaya düştün?"*

Ya'nî, Hak Teâlâ cânibinden ona vahiy tarîkıyla böyle buyuruldu ki: "Atâ güneşi olan Zât-ı ulûhiyyetimden atâ ve ihsânda ne taksîr vâkı' oldu ki, yarasa kuşları mesâbesindeki ehl-i gaflet gibi âlem-i esbâb karanlığına düştün?"

هین چه تفسیر آمد از بحر و سحاب تا تو یاری خواهی از ریگ و سراب

3430. *"Âgâh ol! Denizden ve buluttan ne taksîr geldi? Tâ ki sen kumdan ve serâbdan yardım istedin!"*

"Bahr"den murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak ve "bulut"tan murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir. Zîrâ bulut güneşe hicâb olduğu gibi, sıfât ve esmâ-i ilâhiyye dahi Zât-ı Hakk'ın hicâbları ve perdeleridir. Ya'nî, "Atâyâ-yı zâtıyyemden atâyâ-yı sıfâtıyye ve esmâıyyemden atâ ve ihsân husûsunda ne taksîr vâkı' oldu ki, kum ve serâb mesâbesinde olan esbâb-ı sûrîden yardım istedin?"

عام اگر خفاش طبعند و مجاز یوسفا داری تو آخر چشم باز

3431. *"Eğer ki avâm yarasa tabiatlı ve mecâzdırlar. Ey Yûsuf! Nihâyet sen açık göz tutarsın."*

"Eğer ki halkın avâmmı yarasa kuşu ve vücûd-i mecâziye meyil tabiatlıdır, kalb gözleri kapalı olduğundan bu âlem-i tabîatin karanlığı onların mizâc-lanna mülâyim ve muvâfık gelir; fakat ey Yûsuf! Nihâyet senin açık olan bâ-tın gözün vardır ve bu âlem-i kesâfette mütecellî olan ancak Ben olduğumu görürsün."

گر خفاشی رفت در کور و کبود باز سلطان دیده را باری چه بود

3432. *"Eğer bir yarasa kûr u kebûda gitti ise, sultânı görmüş olan doğana bâri ne oldu?"*

"Kûr u kebûd", "kara gün, fenâ hâl ve gam ve endüh" ma'nâsnadır (*Ba-hâr-ı Acem*). Ya'nî, "Yarasa kuşu tabîatinde olan bir gâfil, benim tecelliyâtumdan muztarib olup fenâ hâle ve gam ve kedere gitti ise, benim saltanat-ı ulûhiyyetimi görmüş olan doğana ve insân-ı kâmile bâri ne oldu ki, o yarasalar gibi esbâb-ı sûrîye meyl etti?"

پس ادب کردش بدین جرم اوستاد که مساز از چوب پوسیده عماد

3433. *Binâenaleyh üstâd, "Çürük ağaçtan direk yapma!" diye onu bu cürüm sebebiyle te'dîb etti.*

Binâenaleyh üstâd-ı hakîkî olan Hak Teâlâ, "Çürük ağaçtan yapılmış direk mesâbesindeki fânî olan sûrî esbâba dayanma!" diye o Hz. Yûsuf'u bu esbâb-ı sûrîye teşebbüs cürmü sebebiyle te'dîb etti. Ferîdüddîn-i Attâr hazretleri *Tezkiretü'l-Evliyâ'sında* yazar ki: "İntikâlınden sonra Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerini bir kimse rû'yâsında görüp: "Hak Teâlâ seninle ne muâmele buyurdu?" diye sordu. Buyurdu ki: "Buraya geldiğim vâkit dedim ki: "Yâ Rab! Çok kusûr ve günâhım vardır. Fakat sana karşı şîrk koşmadım." Cevâben ve itâben buyuruldu ki: لا ليله اللی ya'nî "Hayır, süt gecesinde de mi şîrk koşmadın?" Zîrâ hayât-ı dünyeviyyemde bir gece süt içmiş ve ishâl olmuş idim. Sütten bildim idi."

لیک یوسف را بخود مشغول کرد تا نیاید در دلش زان حبس درد

3434. *Fakat Yûsuf'u kendi ile meşgûl etti, tâ ki onun kalbine hapisten dolayı derd gelmeye!*

Fakat böyle itâb etmekle berâber, hapisten dolayı kalbine bir derd ve sıkıntı gelmemek için, Yûsuf (a.s.)ı kendi ile meşgûl etti. Zîrâ sırrında hitâbât-ı ilâhiyyeye nâil olan insân-ı kâmil, Zât-ı Hak'ta zevk-ı azîme müstağrak olur. Nitekim bir kimse bir velînin bir kış günü bir vîrânede karlara ve tipilere ma'rûz olarak oturduğunu görüp: "Ey azîz! Niçin nefsine bu kadar ezâ ve ce-fâ ediyorsun?" deyince, o hazret cevâben buyurdu ki: "Ey battâl! Eğer şu hâl içindeki zevkime zamânın pâdişâhları vâkif olsa, hasedlerinden üzerime kılıçla hücum ederlerdi."

آنچنانش انس و مستی داد حق که نه زندان ماند پیشش نه عَسَق

3435. *Hak ona öyle üns ve mestlik verdi ki, onun önünde ne zindan kaldı, ne karanlık.*

"Gasak", "gece ibtidâsının karanlığı" ma'nâsına olup burada zindanın karanlığından kinâyedir. Ya'nî, Hak Teâlâ itâbı olan bu hitâblar içinde Yûsuf (a.s.)a Zât-ı ulûhiyyeti ile öyle bir ünsiyet ve sarhoşluk zevki verdi ki, o hazretin indinde ne zindan kaldı, ne de zindanın karanlığı kaldı.

نیست زندانی و حیث تر از رَحِمٌ ناخوش و تاریک و پر خون و وَحِمٌ
 3436. *Rahimden daha vahşet-nümâ, nâhoş ve karanlık ve kan dolu ve sakıl bir zindan yoktur.*

"Vahiş", korkunç ve ürküntü veren; "vahim", sakıl ve zararlı demektir. Ya'nî, ey kimse! Sen, "Karanlık ve izbe zindan içinde nasıl ünsiyet ve zevk olur?" diye taaccüb edersen, düşün ki, ana rahminden daha vahşet-nümâ ve nâhoş ve karanlık ve kan dolu ve sakıl bir zindan yoktur.

چون گشادت حق دریچه سوی خویش در رحم هر دم فزاید نت ییش
 3437. *Vaktâki Hak Teâlâ kendi tarafına sana pencerecik açtı, rahim içinde her dem senin cismin ziyâde arthı.*

Ya'nî, vaktâki Hak Teâlâ kendi tarafına, ya'nî sîfât ve esmâsının mazharîyetini kabûle müstaid olan sûret-i insâniyye tarafına sana pencerecik açtı, o karanlık ve dar olan ana rahmi içinde her dem senin cismin artar ve günden güne neşv ü nemâ bulur.

اندر آن زندان ز ذوق بی قیاس خوش شکفت از غرس جسم تو حواس
 3438. *O zindanda kuyâssız zevkten dolayı senin cisminin fidanından havâs hoş açıldı.*

"Gars", fidan demektir. Ya'nî, o ana rahmi zindanı içinde şimdiki aklının kuyâs edemeyeceği zevkten dolayı senin cisminin fidanından havâssinin çiçekleri latîf bir sûrette açıldı, havâss-i hamse-i zâhire peydâ oldu.

زان رحم بیرون شدن بر تو درشت می گریزی از زهارش سوی پشت
 3439. *O rahimden dışarı olmak senin üzerine şedîddir. Onun zihârından arka tarafa kaçarsın.*

"Zihâr", ferc ve zeker ve su akan taş yangı ma'nâlarıdır (*Gıyâsü'l-Lügât*). Ya'nî, doğum vakti geldiği vakit, o rahim zindanından dışarıya çıkmak sana dürrüş ve şiddetli bir hâl gelir. Onun ferc tarafından arka tarafına geriye kaçarsın ve doğmak istemezsin ve o rahim içindeki zevkin zâil olmamasını istersin.

راه لذت از درون دان نه از برون ابلهی دان جستن قصر و حصون
 3440. *Lazzet yolunu içeriden bil, dışarıdan değil! Köşk ve kal'alar istemeyi*
 [3420] *ahmâklık bil!*

Ey kimse! Lezzet ve zevk yolunu insanın kalbinden ve bâtınından bil, hâ-riçten değil! Binâenaleyh zevk ve lezzet bulmak ve râhat etmek için köşk ve kal'alar istemeyi ahmaklık bil! Zîrâ nice köşklere ve saraylarda türlü türlü ni'metlere müstağrak olanlar vardır ki, bâtınları ve kalbleri muztaribdir ve kalb râhatının hasretkeşidirler. Nitekim Türkçe'de "İçine kan kustuktan sonra altın tas ne işe yarar!" darb-ı meseli meşhûrdur.

آن یکی در کنج مسجد مست و شاد وان یکی در باغ تَرش و بی‌مراد

3441. *O biri mescid köşesinde mest ve şâddır; ve o biri buğ içinde ekşi ve murâdsızdır.*

O bir kimse, mescid köşesinde eski püskü elbiseler içinde kalbinden gelen zevkin mesti ve mesrûrudur. Halbuki o bir diğer kimse, bağ içinde ve gülis-tân ortasında oturmuş iken, ekşi yüzlü ve muztarib ve murâdsız bir hâldedir. Birişi zâhirde azâb görünen manzara içinde cennette ve diğeri zâhirde cennet görünen manzara içinde cehennemdedir.

قصر چیزی نیست ویران کن بدن گنج در ویرانیست ای میر من

3442. *Köşk bir şey değildir. Bedeni vîrân et! Ey benim beyim! Hazîne vî-rânlık içindedir.*

Ya'nî, zevk ve râhat vermek husûsunda bu dünyânın köşkü ve müzeyye-nâtı bir şey değildir. Zîrâ bu zâhiri köşklere ruh-ı insânînin bir zevki yok-tur. O ruhun zevki ve lezzeti latîf olan kendi âleminde. Senin kesîf olan cismin ise o ruh-ı latîfinin hicâbı ve perdesidir. Binâenaleyh riyâzât ve mücâ-hedât ile bu cismi vîrân et! Zîrâ ey benim beyim! Hazîne ve define bu cismin vîrânlığı ve harâblığı içinde gizlidir. Nitekim bir beyt-i şerîflerinde cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyururlar:

تو مثال ذوالفقاری تن تو غلاف چوبین اگر آن غلاف بشکست توشکسته دل چرائی

"Sen bir Zülîkâr ve kulç misâlisin. Cismin dahi tahtadan yapılmış bir kındır. Eğer o kın kırılmış olursa, niçin kalben mahzûn olursun?"

این نمی‌بینی که در بزم شراب مست آنگه خوش شود کو شد خراب

3443. *Bunu görmez misin ki, şarâb bezminde sarhoş o vakit hoş olur ki, o ha-râb oldu?*

Sen zâhirde bu hâli görmez misin ki, içki meclisinde sarhoş olan bir kimse kendinden geçtiği vakit hoş olur ve gam ve eleminden ve kendisini ta'zib eden duygulardan kurtulur?

گر چه بر نقشست خانه بر کنش گنج جو و ز گنج آبادان کنش

3444. *Gerçi hâne nakış doludur, onu kopar; hazîneyi iste ve onu hazîneden ma'mûr et!*

Gerçi cisim hânesi havâss-i hamse vâsıtasıyla âlem-i süfliden gelen türlü türlü hayâllerin nakışları ve sûretleriyle doludur, fakat bu sûret ve hayâl perdelerinin altında sıfât-ı ilâhiyye hazîneleri gizlidir. Binâenaleyh havâss-i hamsenin mecmû'undan tereküb eden o cismın varlığını kopar ve rıyâzât ve mücâhedât ile onun kesâfetini letâfete tebdîl et ve sıfât-ı ilâhiyye hazînesini iste ve o cismi bu hazîneden ma'mûr et!

خانه بر نقش و تصویر و خیال وین صور چون پرده بر گنج وصال

3445. *Nakış ve tasvîr ve hayâl dolu olan hâne ve bu sûretler visâl hazînesi üzerinde perde gibidir.*

Âlem-i süflinin nakşı ve tasvîri ve hayâli ile dolu olan bu cism-i kesif evi ve bu sûretler visâl-i ilâhî hazînesi üzerinde perde gibidir.

پرتو گنجست تابشهای زر که درین سینه همی جوشد صور

3446. *Altınların parlaklığı hazînenin pertevidir ki, bu sînde sûretler kaynar.*

Sana altın gibi parlak görünen o havâss-i hamsenin kalbine akis ettirdiği nakışlar ve hayâller, sıfât-ı ilâhiyye hazînesinin pertevidir. Senin kalbinde ve sinende kaynayan o sûretler ve hayâller o hazînenin akisleridir.

هم ز لطف و عکس آب با شرف پرده شد بر روی آب اجزای کف

3447. *Şerefli olan suyun lutfundan ve aksinden de suyun yüzü üzerinde köpüğün cüz'leri perde oldu.*

Nitekim وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30) ya'nî "Biz her bir şeyin hayâtını sudan yapuk" âyet-i kerîmesi mücibince âlem-i hayâtta şerefli ve kıymetli olan suyun letâfetinden ve aksinden o suyun yüzü üzerinde hâsıl olan köpüklerin cüz'leri, sâf olan suya perde oldu ve köpükler cüz'lerinin kesif yığınlarından suyun sâf olan yüzü görünmedi. Bakılırsa, köpüğün hakîka-

ti sudur. Böyle iken köpüğün taayyünü ve sûreti suyun gayn görünüp, kendi hakikatının perdesi ve hicâbı oldu.

هم ز لطف و جوش جان با ثمن پرده بر روی جان شد شخصی تن

3448. *Kıymetli olan cânın lutfundan ve kaynamasından dahi, cismın şahsı cânın yüzü üzerine perde oldu.*

“Şahs”, her şeyin karatısı demektir. Ya’nî, kıymetli olan rûh-ı insânînin letâfetinden ve kaynamasından dahi, cismın şahsı ve keşf olan karatısı, cânın yüzü üzerinde perde oldu. Ya’nî havâss-i hamsenin zuhûru rûhun fa’âliyetindedir; ve bu müdrikât kendi hakîkati olan rûhun perdesi oldu. Sudan hâsıl olan köpüklerin suyu araması kabîlinden olarak, bu havâss-i hamse müdrikâtı dahi rûhu aramaya ve anlamaya kıyâm etti.

پس مثل بشنو که از افواه خامست کانچه بر ماست ای برادر هم ز ماست

3449. *Binâenaleyh meseli dinle ki, nâsın ağızlarından kalktı ki: “Ey birâder! O şey ki, bizim üzerimizdedir, yine bizdendir.”*

Binâenaleyh nâsın ağızlarında revân eden: “Ey birâder! Bizim üzerimizde olan şey yine bizdendir” darb-ı meselini dinle ki, bizim havâssimiz ve havâssimizden kalbimizde peydâ olan sûretler ve hayâller bizde olan rûhun tecelliyâundandır; ve rûh dahi Hakk’ın sıfat-ı Hayâtının mazharıdır. İşte bize bizden peydâ olan sûretler ve hayâller bizim hakikatimizin hicâbıdır ve bizde olan hicâb yine bizden geliyor.

زین حجاب این تشنگان کف پرست زاب صافی اوفتاده دور دست

3450. *Bu hicâbdan dolayı köpüğe tapıcı olan bu susuzlar, sâfî olan sudan uzak düştü.*

“Dûr dest”, uzak mesâfeden kinâyedir. Ya’nî, bizde yine bizden peydâ olan bu hayâlât hicâbından dolayı köpük mesâbesinde olan taayyünâta tapıcı ve suver-i âlemi sevici olan bu susuzlar, sâfî olan hakikat suyundan uzak düştü.

آفتابا با چو تو قبله و امیم شب پرستی و خفاشی می کنیم

3451. *Ey güneş! Senin gibi kible ve imâm ile, geceye tapıcılık ve yarasalık ediyoruz.*

"İmîm", "imâm" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'nî, ey hakîkat güne-
şi olan Hak Teâlâ! Senin gibi tecelliyât-ı sıfâtîyye ve esmâîyyesi ile her ân
mütecellî olan bir kibleyi ve imâmı bırakıp, geceye ya'nî âlem-i tabîatın ka-
ranlığına tapıcılık ve yarasalık ediyoruz; ve suver-i eşyânın müteselsil bir sîr-
rette zuhûrunu münhasıran tabîatın te'sîrâtına haml ediyoruz.

سوی خود کن این خفاشان را مَطَّارُ زین خفاشیشان بِخَرِ ای مستعجار

3452. *"Bu yarasalara kendi tarafını uçmak mahalli et! Ey müstecâr! Onları bu yarasalıktan kurtar!"*

"Matâr", uçmak mahalli; "müstecâr", "kendisinden sığınacak istenilmiş olan" ma'nâlarındadır. Ya'nî, bu âlem-i tabîat karanlığını seven ve o karanlıklar içinde uçan yarasa kuşu mesâbesindeki gâfillere, kendi tarafını uçmak mahalli et! Ey kendisinden melce' ve penâh istenilmiş olan Hak Teâlâ! Onları bu yarasalıktan ve âlem-i tabîat karanlıklarının zevkinden kurtar!

این جَوَّانُ زین جرم ضالست و مُغِیرُ که بمن آمد ولی او را مگیر

3453. *"Bu delikanlı bu cürmden dâldir ve muğîrdir. Zîrâ bana geldi, fakat onu muâhaze etme!"*

"Muğîr", birini gayrete getirici demektir; ve "gayret" burada Türkçe "kıskaçlık" demek olur. Bu ma'nâya göre Hak Teâlâ'ya "gayret" isnâdı câiz olup olmadığı 1. cildin 1790 numaralı beytinin başındaki sûrh-i şerifte mezkûr olan والله اغیر منی ya'nî "Allâh Teâlâ benden gayûrdur" hadis-i şerifinde beyân buyurulmuştur. Ve 1790 numaraya müsâdif olan جمله عالم ز آن غیور آمد که [ya'nî "Bütün âlem o sebebdan gayûr geldi ki, Hak gayrette bu âlem üzerine sebak götürdü"] beyt-i şerifinin izâhında da "gayret" hakkında icâb eden beyânât geçti. Ya'nî, "Elin-den atı alınmak istenilen bu delikanlı bey, başına gelen bu belâdan kurtulmak için Sen'i bırakıp bana mürâcaat etti. Bu ise bir kabâhat ve cürümdür. Binâenaleyh o bey bu bana mürâcaatından dolayı dalâlete düşmüş ve yolunu şaşırmıştır ve muğîrdir. Ya'nî Zât-ı şerifini gayrete getirmiştir. Fakat onu bu cürümden dolayı muâhaze etme!"

در عماد الملك این اندیشهها گشته جوشان چون اسد در بیشهها

3454. *İmâdü'l-Mülk'te bu düşünceler, ormanlarda arslan gibi kaynayıcı olmuş idi.*

Ya'nî, Hârezmşâh'ın önünde bir şey söylemeksizin ayakta duran İmâdü'l-Mülk'te bu düşünceler ve fikirler, ormanlarda oradan oraya sıçrayan arslanlar gibi kaynayıcı olmuş idi.

در ریاض غیب جان طائرش

ایستاده پیش سلطان ظاهرش

3455. *Onun zâhiri sultânın önünde durmuş, onun cânı gayb bahçelerinde uçucu idi.*

Her ne kadar o vezîrin cismi ve zâhiri sultânın önünde sâkit bir sûrette ayakta durmuş idiye de, onun bâtnı olan rûhu âlem-i gayb bahçelerinde uçucu olmuş idi.

هر دمى مى شد بشرب تازه مست

چون ملائک او باقیم آلت

3456. *O melekler gibi "elest" ikliminde her bir dem tâze şûrb ile mest olurdu.*

O vezîr, bu hâli içinde *أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ* (A'râf, 7/172) ya'nî "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbı vâki' olan âlem-i ervâhtaki melekler gibi Hakk'ın hitâblarının zevki şarâbını içmekten her bir dem tâze ve yeni yeni sarhoş olurdu. Ya'nî İmâdü'l-Mülk cenâb-ı Hakk'a karşı olan bâtnî münâcâtının her birine cânib-i Hak'tan cevâblar alıp bu cevâbların zevki ile aleddevâm mest ü müstağrak bir hâle gelirdi.

در تن همچون لحد خوش عالمی

اندرون سور و برون چون پر غمی

3457. *İçinde sûr ve dışında bir gam dolu gibi idi. Lahdi olan cisim içinde hoş âleme mensûb idi.*

Bu sarhoşluk sebebiyle vezîrin bâtnı ve içi sûr ü meserret içinde idi. Fakat zâhirine bakılırsa pek ziyâde gamlı olan bir kimse gibi idi. Bir mezâr gibi olan cisminin içinde bir hoş ve latîf âlemi var idi.

تا چه پیدا آید از غیب و سرآر

او درین حیرت بد و در انتظار

3458. *O bu hayret ve intizâr içinde idi: "Acabâ gaybdan ve bâtından ne peydâ olur?"*

"Sirâr", burada masdardır, "gizlilik ve bâtn" ma'nâsınadır. "Tâ", taaccüb içindir. Ya'nî, vezîr, "Acabâ âlem-i gaybdan ve gizlilik cihânından ne zâhir olacaktır?" diye hayret ve intizâr içinde idi.

اسب را اندر کشیدند آن زمان پیش خوارزمشاه سرهنگان کشان

3459. *O zaman çavuşlar atı Hârezmşâh'ın önüne çekerek, içeriye çektiler.*

Ya'nî, İmâdü'l-Mülk içinden yaptığı münâcâtına karşı cenâb-ı Hak tarafından ne muâmele yapılacağına intizâr etmekte olduğu esnâda, çavuşlar dahi atı beyden gasb edip pâdişâhın önüne çeke çeke getirdiler.

الحق اندر زیر این چرخ کبود آنچنان اسبی بقد و تک نبود

3460. *El-hak bu mâvi felek altında boyda ve koşuşta öyle bir at yok idi.*
[3440]

"Tek", "koşma, koşuş" demektir. "El-hak", "doğrusu budur ki" ma'nâsında terkeb-i Arabî'dir. Ya'nî, doğrusu budur ki, bu mâvi renkli havâ-yı muhîtt altında boyda ve bosta ve koşmada bu getirilen at gibi bir at yok idi.

میربودی رنگ او هر دیده را مرحبا آن برق و مه زاییده را

3461. *Onun rengi her gözü kapar idi. O şimşek ve ayın doğmuşuna merhaba!*

"Berk", şimşek. Ya'nî, o atın o kadar parlak rengi var idi ki, bakanın gözünü şimşek gibi kapar ve kamaştırır idi. O şimşek mesâbesinde ve aydan doğmuş olan at şâhın huzûruna hoş geldi ve safâ geldi.

همچو مه همچو عطارد تیز رو گویا صرصر علف بودش نه جو

3462. *Ay gibi, Utarid gibi hızlı gidici idi. Gûyâ onun yemi arpa değil sarsar olmuş idi.*

"Utarid", güneşin etrâfında dönen seyyârelerden birinin adıdır. Güneşe en yakın olup, güneş doğmadan biraz evvel veya güneş battıktan biraz sonra gökte görünür. Güneş etrâfındaki hareketini 88 günde bitirir. At sür'at-i seyri hasebiyle aya ve Utarid'e teşbîh buyurulmuştur. "Sarsar", sert rüzgâr, bora demektir. Ya'nî, o at ay gibi, Utarid gibi çabuk gidici idi. Onun yemi ve gıdası arpa değil, gûyâ sert rüzgâr idi.

ماه عرصه آسمان را در شبی میرد اندر مسیر و مذهبی

3463. *Ay mesîr ve mezhebde gök arsasını bir gecede kat' eder!*

"Mesîr" ve "mezheb", masdar-ı mîmî olduğuna göre, "yürümek ve gitmek" ma'nâlarına gelir; ve ism-i mekân olduğuna göre de, "yürümek ve gitmek mahalli" demek olur ki, bundan murâd, ayın mahrekidir. Ya'nî, ay

mahrekinde küre-i arzın nısfına tesâdüf eden bir gece esnâsında gök meydanını sür'atle kat' eder. Bu beyt-i şerifte cismâniyet âlemindeki sür'ate işâret buyrulur. Ma'lûmdur ki, son keşfiyât-ı fenniyyeye göre maddiyât âlemindeki sür'at şâyân-ı hayret bir derecededir. Meselâ üç bin metre uzunluğundaki bir elektrik dalgası sâniyede yüz bin ve üç yüz metre uzunluğundaki dalga dahi sâniyede bir milyon ihtizâz eder. Şimdiki hâlde kısa tüllerin vesâit-i istihsâliyesinin tekemmülü sâyesinde on beş santimetre uzunluğunda bir dalga elde edildiğine göre, bunun iki milyar ihtizâzdan mürekkebe olduğu fiiliyâtta sâbittir. Binâenaleyh maddiyât incelendikçe bizim kasır olan akıllarımızın eremeyeceği derecede sür'atler vâki' olacağı inkâr olunamaz.

چون يك شب مه برید ابراج را از چه منكر می شوی معراج را

3464. *Mâdemki ay bir gecede burçları kat' ediyor, mi'râcı neden münkir oluyorsunuz?*

Ya'nî, mâdemki ay bir gecede ilm-i hey'etçe gökte i'tibâr olunan burçları sür'atle kat' ediyor, ey münkir! Resûl-i Ekrem hazretlerinin mi'râcını neden inkâr ediyorsun? Ve "Az zaman zarfında Resûl-i Ekrem hazretlerinin cismânî olan mi'râcı mümkün olamaz!" diyorsun. Ma'lûm olsun ki, mi'râc-ı nebevî hakkında kimi rûhânî ve kimi cismânî diyenler olduğu gibi, maddiyâtta müstağrak olanlar da büsbütün inkâr ederler. Bu ihtilâfât hep akılların zaman ile mukayyed olmalarından neş'et eder. Halbuki zaman i'tibârî bir şeydir. Zîrâ maddiyât her ân-ı gayr-i münkasım içinde Hakk'ın bir tecellisi ile ma'dûm ve bir tecellisi ile mevcûd olur; ve bu i'dâm ve îcâd akıl ölçüsünün hâricinde vâki' bir sür'atle olduğundan, his gözüne eşyâ sâbit görünür. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî (k.s.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de Yemen melikesi Belkîs'in tahtının huzûr-ı Süleymânî'de mevcûd oluşunu îzâhen buyururlar ki:

فكان زمان عدمه اى عدم العرش من مكانه عين وجوده عند سليمان من تجديد الخلق مع الانقاس
ولا علم لاحد بهذا القدر بل الانسان لايشعر به من نفسه انه فى كل نفس لا يكون ثم يكون
Ya'nî "Onun yokluğu zamânî ya'nî tahtın mekânından yokluğu, Süleymân'ın indinde enfâs ile halkın tecdîdi kabîlinden olarak, onun vücûdunun gaynı oldu. Halbuki bu mikdâra hiçbir kimsenin ilmi yoktur. Belki insanın muhakkak her bir nefesinde yok olup, sonra var olduğuna kendi nefsinde şuûru yoktur." Binâenaleyh bu îcâd ve i'dâm mes'elesi akl-ı nazarî erbâbı indinde en müşkil mes'elerdendir. Bu keyfiyeti ancak her gayr-i münkasım ân içinde kendi vücûdunda i'dâm ve îcâdî zevkan müşâhede eden enbiyâ ve evliyâ hazarâtı bilir; ve

bu husûsta zaman ve mekânın ve yakınlığın ve uzaklığın aslâ te'sîri yoktur. Zîrâ bir mekânda ma'dûm olan cismin gerek yakın ve gerek uzak bir mekân-da gayr-i münkasım ân içinde mevcûd olması mümkündür. İşte mi'râc-ı nebe-vî ve sâir vâris-i nebevî olan kâmillerin mi'râcları bu kabîlendedir. Teceddüd-i emsâl hakkındaki izâhât 1. cildin 2066 numarasına müsâdif olan ناید آن الا که [ya'nî "O, ancak hâslara zâhir olarak ge-lir; bâkiler halk-ı cedîdden lebs içindedirler"] ve 1165 numarasına müsâdif olan جمله عالم می شود هر دم فنا. باز پیدا می نماید در بقا [ya'nî "Cümle âlem her dem fâ-nî olur. Tekrâr bekâ içinde zâhir olur"] beyitlerinde geçti.

صد جو ماهست آن عجب در یتیم که یک ایمای او مه شد دو نیم

3465. O acîb olan dürr-i yetîm yüz ay gibidir. Zîrâ onun işâreti ile ay iki ya-rım oldu.

"Dürr-i yetîm", kıymet takdîr olunamayan inci demektir. Bundan murâd, Resûl-i Ekrem hazretlerinin zât-ı latîfidir. Ya'nî, o ahvâlî acîb olan cism-i şe-rîf-i Peygamberî, tayy-i mekân ve bast-i zamânda yüz ay mesâbesindedir. Zî-râ onun cismâniyet âlemindeki sûri olan işâreti ile yine cismânî olan ay iki ya-rım parça oldu. Ma'lûm olsun ki, şakk-ı kamer mu'cizesi bir gece Mekke-i Mükerreme'de vâki' oldu. İmâm-ı Buhârî ve Müslim *Sahîh*'lerinde Enes b. Mâlik'ten şöyle rivâyet olunmuştur: ان اهل مكة سئلوا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ان يريهم آية فأراهم انشقاق القمر شقتين حتى رأوا حراء بينهما Ya'nî "Mekke ehli Resûl-i Ek-rem'den kendilerine bir mu'cize göstermesini istediler. O dahi ayın iki parça olmasını gösterdi. Hattâ Hirâ dağı ayın iki parçası arasında gördüler." İm-di ay Hira dağı derecesine doğru yükseldiği vakit, Avrupa kıt'asından görün-mez ancak, Asya kıt'asından görünür. Binâenaleyh Avrupa kıt'asında in-şikâk-ı kamerin rü'yeti hakkında kayıt aramak abestir. Bu kayıd ancak As-ya'da bulunabilir. Halbuki bundan tahmînen bir buçuk-iki asır evvel Hindis-tân'da bulunan bir heykelin üzerinde "inşikâk-ı kamer senesinde yapılmış-tır" diye bir târîh olduğu görüldüğünü merhûm Hoca İshâk Efendi nakl etmiş olduğu gibi, Çin'de pek eski bir köşkün üzerinde de böyle bir târîh bulundu-ğu rivâyet olunmuştur. Fakat maatteessüf âlem-i İslâm uykuda olduğundan, bunun tahkîk ve tesbîti-ne karşı lâkayd kaldıkları gibi, gayr-i müslimler da-hi, inkârları aleyhine olan bu defilleri gayret-i münkirâneleriyle bittabî' setr etmişlerdir; ve Kur'ân-ı Kerîm Kureys'in münkirlerine karşı, meydan okudu-ğundan اقتربت الساعة وانشق القمر وان يروا آية يعرضوا ويقولوا سحر مستمر (Kamer, 54/1-2) ya'nî "Kiyâmet yaklaştı ve ay yanıldı; ve münkirler bir âlâmet görseler

yüz çevirip, sihr-i müsternir ve muttarid derler" âyet-i kerîmesi akıl ve muhâkemesi selîm olanlar için bu mu'cizenin vuku'una açık bir defildir. Zîrâ mümkirler bu hâli gördüler ve vuku'unu tasdik edip sihir dediler.

آن عجب کو در شکاف مه نمود هم بقدر ضعف حس خلق بود

3466. *O acibe dahi ki, o ayın yarılmasında gösterdi, halkın hissini za'fı mikdârınca idi.*

Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretleri gerçi işâretle ayı yarmak husûsunda halka bir acibe gösterdi, fakat onun gösterdiği bu acibe ve mu'cize dahi halkın za'yıf olan havâss-i hamsesinin tahammül edebileceği mikdârda bir şey idi. Bu mikdâr hâricinde bir fevkâl'âdelik gösterse, halkın akılları ve fikirleri perişân olurdu. Nitekim ayın yandığını göstermekle bile akıl hâricinde olan sihre haml ettiler.

کار و بار انبیا و مرسلون هست از افلاک و اخترها برون

3467. *Nebûlerin ve mürsellerin kâr u bârî feleklerden ve yıldızlardan hâriçtir.*

"Kâr u bâr", tasarruf ve iş ve güç ma'nâsıdır. Ya'nî, peygamberlerin ve mürsellerin bu cismânîyet âleminde gösterdikleri mu'cizeler ve tasarruflar, bu halkın mahdûd olan havâss-i hamselerinin idrâkâtına nazaran acib şeylerdir. Yoksa, onların tasarrufları ve iş-güçleri bu âlem-i tabiatın fevkünde ve cismâniyet âleminde olan feleklerden ve yıldızlardan hâriçtir.

تو برون رو هم ز افلاک و دوار وانگهان نظاره کن آن کار و بار

3468. *Sen dahi eflâk ve divârdan dışarıya git! Ondan sonra o kâr u bârî temâşâ et!*

"Divâr", "devr"den müfâale bâbının masdandır, "dönüşmek" demektir. Ya'nî, ey cismânîyet âlemi içinde mahbûs olan kimse! Sen dahi cismânî olan eflâkten ve onların sûfî olan dönüşünden, ya'nî zaman ve mekândan dışarıya çık! Ondan sonra o peygamberlerin sûreti ve ma'nâyı muhît olan tasarruflarını temâşâ et!

در میان بیضه چون فرخها نشنوی تسبیح مرغان هوا

3469. *Kuş yavruları gibi yumurta içindesin. Hava kuşlarının tesbîhini işitmezsin.*

Sen kuş yavruları gibi cisim yumurtası içinde mahbûssun. Hava kuşlarının, ya'nî âlem-i ma'nâda uçan ervâh-ı âliyenin tesbihini iştmezsin ve onların sözlerini anlamazsın. "Ferh", kuş yumurtası demektir.

معجزات اینجا نخواهد شرح گشت از اسب و خوارزمشاه گو و سر گذشت

3470. *Burada mu'cizeler şerh olunmak istemez. Attan ve Hârezmsâh'tan ve*
[3450] *sergüzeştten söyle!*

Bu beyân ettiğimiz küssada Resûl-i Ekrem hazretlerinden sâdır olan mu'cizelerin esrârını şerh ve izâh etmek lâzım değildir. Ey Mevlânâ! Beyin o güzel atundan ve Hârezmsâh'ın o ata karşı olan hâinden ve bu sergüzeştin ve hikâyenin rûhundan ve esâsından bahset!

آفتاب لطف حق بر هر چه تافت از سگ و از اسب فر کھف یافت

3471. *Hakk'ın lutuf güneşi köpükten ve attan her ne şey üzerine parladı ise, kehf'in ferrini buldu.*

"Kehf", mağara demektir. Burada sûre-i Kehf'de kıssası beyân buyurulan Ashâb-ı Kehf'in ilticâ ettiği mağaraya işaret buyrulur. Ya'nî, mu'cizeler Hakk'ın lutuf güneşinden zâhir olan hâllerdir; ve Hakk'ın lutuf güneşi bu âlem-i sûrette gerek Ashâb-ı Kehf'in köpeği gibi hasıs sûretlerden olsun ve gerek bu küssada beyân olunan beyin bindiği at cinsinden olsun, her ne şey üzerine parladı ve tecellî etti ise o şey, Ashâb-ı Kehf'in ilticâ ettiği mağaranın ferrini ve revnakını buldu. "Kehf'in ferri ve revnakı" budur ki: Oraya ilticâ eden köpek dahi dâhil olduğu hâlde, sekiz cismin hayâtını bir hükümdâr-ı zâlimden birçok seneler uyku hâlinde muhâfaza etti; ve oraya ilticâ edenler bu sûretle lutf-ı Hak güneşinin nûru ile beslendiler.

تاب لطفش را تو یکسان هم بدان سنگ را و لعل را داد او نشان

3472. *Onun lutfunun tâbını dahi müsâvî bilme! O taş ve la'le nişân verdi.*

Fakat Hakk'ın tecellî-i lutfisinin ziyâsını dahi bu cismâniyet âleminde her sûret üzerinde müsâvî bilme! O ziyâ âdi taş ile kıymetli olan la'l taşına alâmet ve nişân verdi. Ve her birinin isti'dadını diğerinden ayırıp meydâna çıkardı. Beyit:

*Halkın isti'dadına vâbestedir âsâr-ı feyz
Ebr-i nisândan sadef dürdâne ef'î sem kapar*

لعل را زان هست گنج مقبس سنگ را گرمی و تابانی و بس

3473. *La'le ondan muktebes olan huzîne vardır. Taşa ancak sıcaklık ve parlaklık vardır.*

"Muktebes", lügatte "ateş parçası almak ve ilim almak" ma'nâsına olan "iktibâs"tan ism-i mef'ûldür. Burada "alınmış" ma'nâsına olmak münâsibdir. "Genc", "hazîne" demektir. "Genc-i muktebes"ten murâd, la'l taşının bâtınında gizli olan kıymet ve nukûd hazînesi demek olur. Ya'nî la'l taşına o lutf-ı ilâhî güneşinin tecellîsinden alınmış kıymet ve nukûd hazînesi vardır. Âdî taşa da yine o lutuf güneşinden ancak sıcaklık ve sûrî parlaklık isâbet eder. Bunun gibi la'l mesâbesinde olan insân-ı kâmile o tecellî-i lutfiden muktebes ulûm-i ledünniyye hazînesi vardır. İnsân-ı nâkusa ise, yine o tecellî-i lutfiden ancak ulûm-i zâhire harâreti ve parlaklığı hâsıl olur.

آنچنان نبود کز آب و اضطراب آنکه بر دیوار افتد آفتاب

3474. *O ki, güneş duvar üzerine düşer, öyle olmazsa suda ve ızırâb'da vardır.*

"Ez âb"daki "ez", zarfîyet için olmak münâsibdir. "Izırâb", "kılmıdanmak ve çarpınmak" demektir. Ya'nî, zâhirde güneşin ziyâsı duvar üzerine akseder, su üzerine de akseder, fakat duvara olan akis suya olan akis gibi değildir. Zîrâ sudaki parlaklığı göz kamaştırır ve suyun kılmıdaması ile berâber kılmıdar. Bunun gibi lutf-ı ilâhî güneşi cismânîlere aksederse, güneşin duvara aksi gibi olur. Fakat rûhânîlere aks ederse, onlarda hâl parlaklığı ve semâ' ve vedd ızırâbı vücûda getirir.

رجوع بحکایت سلطان و اسب و عماد الملک و پشیمان کردن شاه را

Sultân ve at ve îmâdû'l-Mülk hikâyesine rücû' ve şâhı pîşmân etmesi

Bu sûrh Ankaravî nüshasında yoktur. Fihristte fâidesi olduğu için yazıldı.

چون دمی حیران شد از وی شاه فرد روی خود سوی عماد الملک کرد

3475. *Vaktâki bir dem ferd olan şâh ondan hayrân oldu, yüzünü İmâdû'l-Mülk tarafına döndü.*

Ya'nî, İmâdü'l-Mülk bâtında cenâb-ı Hakk'a münâcât ile meşğul olduğu bir sırada, çavuşlar beyden pâdişâhın beğendiği atı alıp huzûra getirmişler idi. Zamânında saltanatı ve şevkette tek ve ferd olan Hârezmşâh o atı temâşâ ederek bir dem hayrette kaldı, ondan sonra yüzünü vezîri olan İmâdü'l-Mülk'e çevirdi.

کای اچی بس خوب اسی نیست این از بهشتست این مگر نی از زمین

3476. *Dedi ki: "Ey eçi! Bu çok güzel bir at değil midir? Bu yeryüzünden değil, gâlibâ cennettendir."*

Gıyâsü'l-Lügât, Letâifü'l-Lügât'tan alıp der ki: "Eçi", lafzı "büyük kardeş" ma'nâsına olarak Türkçe bir lafızdır, "ağabey" demek olur. Ya'nî, Hârezmşâh, İmâdü'l-Mülk'e hitâben dedi ki: "Ağabey, bu çok güzel bir at değil midir? Bu hayvan yeryüzünden değil, gâlibâ cennetten gelmiştir."

پس عماد الملک گفتش کای خدیو چون فرشته گردد از میل تو دیو

3477. *Sonra İmâdü'l-Mülk ona dedi ki: "Ey hidiv! Çünkü senin meybinden dolayı şeytan melek oldu."*

İmâdü'l-Mülk cevâben Hârezmşâh'a dedi ki: "Ey şâh-ı kavî! Bu at o kadar güzel olmadığı hâlde, senin meybinden ve muhabbetinden dolayı gözüne güzel göründü; ve şeytan gibi çirkin olan bir sûret, melek gibi latîf oldu." "Hidiv", kavî olan şâh ve büyük efendi, demektir.

در نظر آنچه آوری گردید نیک بس گش و رعناست این مرکب و لیک

3478. *"Nazara o şeyi getiresin, iyi olur. Bu merkeb çok güzel ve yakışıklıdır fakat,"*

Ya'nî, nazara getirdiğin ve muhabbet ettiğin senin indinde iyi olur. Zîrâ *يا حبك الشيء يمي ويصم* ya'nî "Senin bir şeyi sevmen seni kör ve sağır eder" buyrulmuştur. Binâenaleyh o sevdiğin şeyin kusûruna ve ayıbına karşı gözün kör ve fenâhî hakkında söylenen sözlere karşı da kulağın sağır olur. Gerçi bu at sûrette pek güzel ve yakışıklıdır; ve fakat,"

هست ناقص آن سر اندر پیکرش چون سر گاوست گویی این سرش

3479. *"O baş onun cüssesinde nakıstır. Onun bu başı güyâ öküz başı gibidir."*

"Peyker", çehre, yüz ve sûret ve cüsse ma'nâlarıdır. "O atın başı cüssesine ve cisminde nazarı eksiktir. Başı öküz başına benziyor. Bir nisbetsizlik sebebiyle onda çirkinlik hâsıl oluyor."

در دل خوارم این دم کار کرد اسب را در منظر شه خوار کرد

3480. *Hârezm'in kalbine bu söz kâr etti. Atı şâhın manzarında hakîr etti.*
[3460]

"Dem", burada "söz ve kelâm" dır. "Manzar", masdar-ı mîmîdir. "Nazar ve bakış" demektir. Ya'nî, vezîrin bu sözü Hârezmşâh'ın kalbine te'sîr etti ve güzellikte pek yektâ gördüğü atı şâhın nazarında ve bakışında hakîr ve kıymetsiz etti.

چون غرض دلالة گشت و واصفی از سه گز کرباس یابی یوسفی

3481. *Vaktâki garaz dellâle ve bir vâsîf oldu, kerbâsın üç arşınından bir Yûsuf bulursun.*

"Dellâle", yol gösterici. "Gez", arşın. "Kerbâs", kaba bez. Ya'nî, vaktâki bir işte gizli bir garaz ve maksad yol gösterici ve bir vâsîf edici oldu, sen o garaza müstenid olan sözlerin farkına varmazsın ve bir Yûsuf gibi güzellikte misli olmayan bir şeyi üç arşın aba bez kıymetinde hakîr bulursun. Nitekim Yûsuf (a.s.)'ı kardeşleri "Kaçan ve serkeş köledir" diyerek tavsîf edip müşterîlere gayet ucuz bir bedel mukâbilinde sattılar. Satanlar ve alanlar o hazretin kemâl-i cemâlini göremediler.

چونکه هنگام فراق جان شود دیو دلال در ایمان شود

3482. *Vaktâki cânın firâkı hengâmı olur, şeytan îmân incisinin dellâli olur.*

Vaktâki bir insan hâlet-i nez'e gelir ve onun cisminde cânın ayrılığı zamânı olur, o dakikalarda şeytan onun inci gibi kıymetli olan îmânının dellâhı olur; ve bu kıymetli îmânı hiçbir kıymeti olmayan bir parça hayâlî olan su mukâbilinde almak ister. Zîrâ bu vakitte muhtazarın cisminde şiddet-i harâret gâlib olur ve elem-i cismânî hasebiyle şeytan, muhtazarın nazarında kıymetli olan îmânı kıymetsiz ve kıymetsiz olan suyu kıymetli gösterir. Şeytanın garazına müstenid olan dellâllığı budur. Binâenaleyh muhtazar olan kimseyi bu hâlet-i nez' vaktinde susuz bırakmak câiz değildir.

بس فرو شد ابله ایمان را شتاب اندران تنگی به يك ابريق آب

3483. *Binâenaleyh o darlık içinde ahmak îmânı acele bir ibrik suya satar.*

Binâenaleyh eğer muhtazar olan kimse îmânının kıymetini ve suyun kıymetsizliğini takdir edemeyecek derecede ahmak ise, o cismânî olan elem ve zahmet darlığı içinde îmânını hemen şeytanın vermek istediği bir ibrik suya satıverir.

وآن خیالی باشد و ابرق نی قصد آن دلال جز تحریق نی

3484. *Halbuki o bir hayâl olur ve ibrik yok! O dellâlin kasdı tahrîkın gayrı değil.*

"Tahrîk", "yandırmak" demektir. Ya'nî, halbuki şeytanın muhtazara gösterdiği bir ibrik su hayâldir. Onun cismâniyet âleminde vücûdu yoktur. Cismâniyet âleminde şeytanın ne suyu ve ne de ibrîği mevcûd değildir. O dellâl olan şeytanın garazı ve maksadı ancak muhtazar olan biçâreyi yandırmak ve helâk etmektir. "Tahrîk" (تخریق), ba'zı nüshalarda "hı" ile iledir ve "yırtmak" demektir. Bunda da helâk ma'nâsı vardır.

این زمان که تو صحیح و فربهی صدق را بهر خیالی می دهی

3485. *Bu zaman ki, sen sahih ve semizsin, sıdkı bir hayâl için veriyorsun!*

Ya'nî, şimdi sen bu hayât-ı dünyeviyyede sıhhat ve âfiyet içinde sin ve cismın hastalıksız ve semizdir, bu hâlin içinde dîn ve îmâna karşı olan sadâkatini bir hayâlden ibâret olan bu dünyânın lezzetlerine ve zevklerine fedâ ediyorsun. Meselâ, sabâh namazı vakti uyanıyorsun, uyku tatlı geldiği için, kalkıp abdest almak ve namaz kılmak nefsinde güç geliyor. Yorganı başına çekip yatıyorsun; ve kezâ ramazân orucu nefsinde ağır geliyor, yeyip içiyorsun; ve kezâ para kazanmak için helâli ve harâmı aradığın yok. Bu hâlin ile berâber îmânının sıdkına kâilsin.

می فروشی هر زمانی زر کان همچو طفلی می ستانی گرد کان

3486. *Her bir zaman kânın altınını satıyorsun, bir çocuk gibi ceviz alıyorsun.*

"Kân", ma'den demektir. Bundan murâd, îmân ve "altın"dan murâd, sıdktır. "Girdekân", "ceviz" demektir. Bundan murâd, dünyâ metâidir. Ya'nî sen şimdi hâl-i sıhhat içinde yaşamakta iken îmânına karşı olan sıdk ve sadâkati fedâ edip, mukâbilinde çocuklar gibi ceviz mesâbesinde olan dünyâ metâ'ını alıyorsun. Ba'zı nüshalarda "dürrî zi kân" vâki'dir, "ma'denden bir inci" demek olur. Bu da aynı ma'nâyı gösterir.

نیست نادر گر بود اینت عمل

پس در آن رنجورئ روز اجل

3487. *Bînâenaleyh senin amelin bu olursa, o eccl gününün hastalığı içinde acib değildir.*

Ya'nî, senin işin gücün hâl-i sıhhatte bu hayât-ı dünyeviyyede böyle me-tâ'-ı dünyâya îmânının sadâkatini fedâ etmek olursa, ölüm hastalığı ve sıkın-tısı içinde, şeytanın gösterdiği bir ibrik suya karşı îmânının sıdkını fedâ etmen acib değildir.

همچو جوزی وقت دق پوسیده

در خیالت صورتی جوشیده

3488. *Hayâlinde bir sûret kaynatmışsın, dakk vaktinde bir ceviz gibi çürü-müşsün.*

"Dakk", "vurmak" demektir. Ya'nî, ey kimse! Şeytanın sana göstereceği hayâl yalnız muhtazar olduğun vakte münhasır değildir. Şimdi sen hâl-i sıh-hatte yaşarken dahi senin îmânını za'fa düşürmek için sana türlü türlü ha-yâller gösterir ve sen de o hayâlinin içinde bir sûret kaynatmış bir hâldesin. Ölüm darbesi vaktinde içi boş ve çürük ceviz mesâbesindesin. Ya'nî hayât-ı dünyeviyyende bâtının çürük idi. Ceviz kabuğu mesâbesinde olan cismini ölüm kırdığı vakit, o çürük için meydana çıkar.

لیک آخر می شود همچون هلال

هست از آغاز چون بدر آن خیال

3489. *O hayâl ibtidâdan bedr gibidir, fakat sonunda hilâl gibi olur.*

Ya'nî, o dünyâ emellerine ve arzûlanna taalluk eden o hayâl, ibtidâdan gençlikte ve cisminin kuvveti vaktinde sana ayın on dördü gibi parlak görü-nür. Fakat ihtiyarladığın ve kuvvetin günden güne kesildiği vakit, o parlak-lık nazarında hilâl gibi ince olur ve cismin ezvâk-ı dünyeviyyeden istifâde edemeyecek bir hâle gelir.

فارغ آیی از فریب فاترش

گر تو اول بنگری چون آخرش

3490. *Eğer evvele onun âhiri gibi bakar isen, onun fâtir olan hud'asından fâriğ gelirsın.*

"Fâtir", "gevşek ve zebûn" demektir. Ya'nî, eğer sen o hayâllerin evveli-ne sonu gibi bakar isen, o âmâl-i dünyeviyye hayâllerinin gevşek olan hile-sinden ve aldatmasından fâriğ olur ve o boş zevklere ve murâdlara kulak as-mazsın. Hayât-ı bâkıyen için çalışırsın. Ammâ, "Bir günün beyliği beyliktir

ve bir dakikanın zevki ve eğlencesi zevktir" diyen ahmaklar gibi işin sonunu görmekten gâfil olur isen, başına gelecek belâlara da hazır ol! diye cevâb verilir.

جوز بوسیدست دنیا ای امین امتحانش کم کن از دورش بین

3491. Ey emîn! *Dünyâ çürük cevizdir. Onu az imtihân et! Onu uzaktan gör!*

Ey îmânın sıdkından emîn olan kimse! Dünyâ çürük ceviz gibidir. Zâhiri şâyân-ı istifâde görünür. Fakat içi çürüktür ve boşdur. Binâenaleyh sen o dünyâyı az tecrübe et ve çok kere onu uzaktan gör ve yaklaşıp alma! "Onu az tecrübe et!" ta'bîrindeki nükte budur ki: Bu cisim dünyânın cüz'ündendir. Binâenaleyh onun kıvâmı yiyecek ve içecek ve yatacak mesken tedârikine bağlıdır. Bunların tedâriki için çalışmak lâzımdır. Bu sa'y ve amel esnâsında dünyânın vefâsızlığı tecrübe edilmiş olur ki, bu tecrübe dahi âkile kâfidir. Dünyânın daha fazla emellerine ve hayâllerine dalıp, ondan vefâ tecrübesine dalmak câiz değildir.

شاه دید آن اسب را با چشم حال وآن عماد الملك با چشم مأل

3492. *Şâh o atı hâl gözûyle gördü. O İmâdü'l-Mülk ise, meâl gözûyle gördü.*

"Meâl", merci' demektir. Ya'nî, bu kıssada Hârezmşâh atı hâl-i hâzır gözü ile gördü; ve hâl-i hâzır gözü âkıbet-i hâlden gâfildir. Fakat İmâdü'l-Mülk merci' ve âkıbet gözü ile gördü; ve suver-i mezâhirin kendileri ve onlarda olan güzelliğiller birer hayâlden ibâret olduğunu bildi.

چشم شه دو گر همی دید از لغز چشم آن پایان نگر پنجاه گر

3493. *Şâhın gözû luğazden dolayı, iki arşın gördü. O sona bakıcı olan göz elli arşın gördü.*

"Luğaz", bilmece ve muammâ ve mestûriyet demektir. Ya'nî, şâhın hâl-i hâzır gözü, vücûd-i izâfî âleminin hakîkati örtmesinden dolayı iki arşın kadar mesâfeyi gördü. Zîrâ onun görüşü o güzel atı elde etmek ve ona binip birkaç günlük hayât içinde fahr u gurûr ile gezmek husûsuna ma'tûf oldu. Fakat İmâdü'l-Mülk'ün âkıbet görücü olan gözü elli arşın mesâfeyi gördü ve bu hayât-ı dünyeviyyenin sonu hiç olduğunu bildi. Nitekim ehl-i gaflet hayât-ı dünyeviyyelerinde parlak istikbâlden bahs ederler; ve hakîki istikbâl ölüm olduğu hâlde onların hâl-i hâzır olan iki arşın kadar ilerisini görebilir. Onun daha ilerisi olan ölümü göremezler.

- آن چه سرمست آنکه یزدان می کشد کز پس صد پرده بیند جان رشد
3494. *O ne sürmedir! Onu ki, Hâlık çehar ki, cân yüz perde arkasından doğ-
ru yolu görür.*

Hâlık'ın cân gözüne çektiği o nasıl bir idrâk sürmesidir ki, cân birçok ke-
serât ve suver-i tabîyye perdeleri arkasından doğru yolu görür ve o doğru
yolda yürür.

- چشم مهتر چون بآخر بود جفت پس بدان دیده جهان را جیفه گفت
3495. *Mihterin gözü vaktâki âhire çift oldu, binâenaleyh o göz sebebiyle cihâ-
na "cife" dedi.*

"Mihter", "en büyük" demektir ki bundan murâd, Server-i kâinât Efendi-
miz hazretleridir. Ya'nî, vaktâki Resûl-i Ekrem hazretlerinin mübârek gözleri
bu suver-i âlemin âkabetine çift ve mukârin oldu, binâenaleyh o hazret o âkı-
bet görücü olan göz sebebiyle, bu suver-i âlemin fâniliği ile berâber kulûb-i be-
şerîyyeyi Hak'tan ve hakîkatten uzaklaştıracı olduğunu gördü دنیا جیفه و طلبها
ya'nî "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibleri köpeklerdir" buyurdu.

- زین یکی دَمَش که بشنود او و حَسَب پس فسرده اندر دل شه مهر اسب
3496. *Bundan ancak onun bir zemmini ki işitti, onun muhabbeti şâhın kalbin-
de çok dondu.*

"Hasb", Fârisî'de olan "bes" ma'nâsınadır, "ancak" demektir. Ya'nî, şâh bu
İmâdû'l-Mülk'ten o atın ancak bir zemmini ve çirkinliğini işitti, atın muhabbeti
bu zem sebebiyle şâhın kalbinde çok dondu ve ata olan harâret-i aşkı söndü.

- چشم خود بگذاشت چشم او گزید هوش خود بگذاشت و قول او شنید
3497. *Kendi gözünü bıraktı, onun gözünü kabûl etti, Kendi aklını bıraktı,
onun sözünü dinledi.*

Ya'nî, şâh kendi hâl-i hâzın gören gözünü terk etti ve İmâdû'l-Mülk'ün
âkîbet görücü olan gözünü kabûl etti; ve kendi aklını ve muhâkemesini bı-
raktı, vezîrin sözünü dinledi.

- این بهانه بود و آن دیان فرد از نیاز آن در دل شه سرد کرد
3498. *Bu bahâne idi ve o ferd olan Deyyân onun niyâzından dolayı şâhın
kalbinde soğuttu.*

“Deyyân”, “dîn”den müştakdır ve Hak Teâlâ’nın sıfatlarındandır; ve “dîn”, “tâat ve âdet ve tarîk ve âlâmet ve şân ve cezâ ve mükâfât” ma’nâlarına gelir. “Cezâ ve mükâfât” ma’nâlarına göre “Deyyân”, kulların amellerine göre cezâ ve mükâfât edici, demek olur; ve “şân ve hâl” ma’nâlarına gel-
diğine göre de, kulların hâlini ve şânını bilici, demek olur. Ya’nî, vezîrin atı
zemmetmesi zâhirde bir bahâne ve sebep idi. Bâtında ise, o ferd ve bî-nazîr
olan Deyyân hazretleri o vezîrin niyâzından ve münâcâtundan dolayı şâhın
kalbinde onun muhabbetini soğuttu. Zîrâ ahvâl-i bâtine ile ahvâl-i zâhire mü-
teselsilen birbirine bağlanmıştır.

در بیست از حسن او پیش بصر آن سخن بُد در میان چون بانگ در

3499. *Basar önünde onun güzelliğinden kapı bağlandı. O söz ortada kapı sesi
gibi oldu.*

Ya’nî, vezîrin atı zemmetmesi şâhın his gözünün önünde o atın güzelliği-
ne karşı bir kapı kapamak idi; ve atın ayıbına ve kusûruna müteallık olan söz
dahi kapanan kapının gıcirtısı gibi oldu.

پرده کرد آن نکته را بر چشم شه که ازان پرده نماید مه سیه

3500. *Şâhın gözü üzerinde o nükteyi perde etti ki, o perdeden ay kara görünür.*
[3480]

“Nükte”, ince ve latîf söz, demektir. Ya’nî, Hak Teâlâ şâhın his gözüne ve-
zîrin o ince sözünü perde etti ki, o perdeden ay gibi parlak olan güzel birisi
kara ve çirkin görünür. Binâenaleyh öyle sözler vardır ki, insanın kalbinde
yerleşen doğru i’tikâda perde olur; ve yine öyle sözler vardır ki, kalbde yer-
leşen kötü fikirleri ve i’tikâdları izâle eder.

پاک بنایی که بر سازد حصون در جهان غیب از گفت و فسون

3501. *Bir pâk mi’mârdır ki, gayb âleminde sözden ve füsûndan kal’alar ya-
par.*

“Bennâ’”, mi’mâr demektir. “Husûn”, “kal’a” ma’nâsına olan “hısn”ın
cem’idir. “Füsûn”, ehl-i havâssın bir maksadın husûlû için okudukları bazı
kelimelerdir; ve “mekr ve hîle ve tezvîr” ma’nâlarına da gelir (*Burhân*). Ya’nî,
Hak Teâlâ hazretleri öyle bir pâk ve mukaddes olan mi’mârdır ki, zâhirî olan
sözden ve füsûndan gayb âleminde ve bâtında birtakım fikir ve niyet ve
i’tikâd kal’aları yapar.

بانگ در دان گفت را از قصر راز تا که بانگ و اشدست این یا فراز

3502. *Sözü sır köşkünden kapı sesi bil, tâ ki bu, açılmanın yâhud kapanmanın sesi midir?*

Binâenaleyh sen sözü sır ve bâtın köşkünden açılan kapının sesi bil! Bak ki o ses bâtın ve hakikat kapısının açılmasının yâhud kapanmasının sesi midir? Ya'nî, bir söz olur ki, o söz hakîkatin perdesi olur; ve yine bir söz olur ki, o söz senin nazarına bir hakikat kapısı açmış olur.

بانگ در محسوس در از حس برون تبصرون این بانگ و در لا تبصرون

3503. *Kapının sesi mahsûstür, kapı histen hâriçtir. Bu sesi görürsünüz ve kapıyı görmezsiniz.*

Bâtın kapısının sesi olan söz mahsûstür ve his kulağı ile işitilir. Fakat bâtın kapısı his gözünden hâriçtir. Bu bâtın kapısının sesi olan sözü his kulağı ile işitip görürsünüz. Halbuki o bâtında olan kapıyı görmezsiniz.

چنگ حکمت چونکه خوش آواز شد تا چه در از روض جنت باز شد

3504. *Hikmet çengi mâdemki hoş-âvâz oldu, acabâ, cennet bahçelerinden ne kapı açıldı?*

"Çeng", bir sazın ismidir. "Ravz", çimenli ve sulu yer ki, "bahçe ve bostan" ma'nâsında olan "ravza"nın cem'idir; ve "cennet bahçeleri"nden murâd, ilm meclis[ler]idir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz ashâb-ı kirâm'a ارتعوا فى رياض وما رياض الجنة يا "Cennet bahçelerinde otlayınız" buyurdular. Ashâb-ı kirâm: وما رياض الجنة يا رسول الله "Ey Allâh'ın resûlü! Cennet bahçeleri nedir?" diye sordular. Resûl-i Ekrem hazretleri: "İlim meclisleridir" buyurdu. "Hikmet çengi"nden murâd, insân-ı kâmilidir. Ya'nî, hikmet sazi olan insân-ı kâmil mâdemki hoş-âvâz oldu ve onun mübârek kelâmları latîf oldu, ey sâlik! Dinle, bak! Acabâ cennet bahçelerinden ve bostanlarından ne kapı açıldı ve nasıl ulûm-i ledünniyye gülleri ve çiçekleri saçıldı!

بانگ گفت بد چو در وا می شود از سفر تا خود چه در وا می شود

3505. *Uaktâki kötü sözün sesi zarûrî şey olur, acabâ, Sakar'dan muhakkak ne kapı açılır?*

Birinci mısra'daki "dervâ", hayrân ve baş aşağı ve ma'kûs ve zarûfî olan

şey, ma'nâlarıdır (*Burhân*); ve ikinci mısra'daki "der vâmişevî", "der" ile "vâmişevî"den mürekkebirdir. Binâenaleyh şiir nokta-i nazarından kâfiye tamâmıdır. "Sakar", cehennemden bir isimdir. Ya'nî, vaktâki insân-ı kâmilinden kötü sözün sesi zuhûr etmekte zarûrî bir şey olur, dikkat et! Acabâ cehennemden muhakkak ne kapı açılır? Meselâ *Mesnevî-i Şerîfe* ta'n edenler hakkında cenâb-ı Pîr Efendimiz 3. cildin 4268 numarasında: ای سگ طاعن تو عو طعن قرآنا برون شو می کنی "Ey ta'n edici köpek! Sen hav hav ediyorsun; Kur'ân'ın ta'nına hâriç ol ediyorsun." buyururlar ki, bu kelâm ta'n edene karşı cehennem kapısının açılmasının sebebidir.

بانگ در بشنو چو دوری از درش ای خنک او را که واشد منظرش

3506. *Uaktâki onun kapısından uzaksın, kapının sesini dinle! Ey saâdet ona ki, onun nazarı açıldı.*

"Manzar", masdar-ı mîmî olduğuna göre, ma'nâsı "nazar ve bakış" demek olur; ve "mınzar", ism-i âlet olduğuna göre, "görecek âlet" ma'nâsına gelir ki, göz demek olur. Ey kimse! Vaktâki o insân-ı kâmilin kapısından uzaksın, bâri onun bâtınından açılan kapının sesi olan sözlerini dinle! Ve o çeng-i hikmetten hoşlanacak bir isti'dâdda mısın? dikkat et! Ey, saâdet o kimseyedir ki, onun bakışı veyâ bâtınınun gözü o sözlerin zevkine karşı açıldı. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf* o isti'dâdın ölçüsüdür.

چون تو می بینی که نیکی می کنی بر حیات و راحتی بر می زنی

3507. *Uaktâki sen görüyorsun, bir iyilik ediyorsun; bir hayât ve râhat üzerine vuruyorsun.*

Ya'nî, insan kendi ef'âl ve harekâtı hakkında kendi bâtınını yoklamak icâb eder. Nitekim sen senden iyi bir fiil sudûrunu gördüğün vakit, içinde bir hayât ve râhat ve zevk hissediyorsun.

چونکه تقصیر و فساد می رود آن حیات و ذوق پنهان می شود

3508. *Uaktâki bir taksîr ve fesâd gider, o hayât ve zevk gizli olur.*

Ve senden bir fesâd ve kusûr zuhûr ettiği vakit, o hayât ve zevk gider içinde bir ıztırâb ve sıkıntı hâsıl olur. Binâenaleyh insân-ı kâmilin sözlerini dinlediğin vakit, bu iki hâlden sende hangisi hâsıl oluyor? Bâtınına dikkat et ki, açılan sır kapısının sesi, açılmak yoksa kapanmak sesi midir?

دید خود مگذار از دید خسان که بردارت کشند این کر کسان

3509. *Alçakların görüşünden dolayı kendi görüşünü bırakma! Zîrâ bu kerkes-
ler seni murdâra çekerler.*

Nefsânî olan alçak kimselerin ters görüşünden dolayı kendi doğru görüş-
nü bırakma! Zîrâ leş yiyen bu kerkes kuşu mesâbesindeki nefsânî kimseler,
seni leş mesâbesinde olan dünyâ hazları tarafına çekerler ve sana "Ye, iç,
zevkine bak!" derler ki, onlar irşâd-ı fikr da'vâsında bulunan müzevvirler ve
feylesoflardır.

چشم چون نرگس فرو بندی که چی هین عصام کش که کورم ای آچی

3510. *Uaktâki: "Ey ağabey, ne vardır? Ağâh ol, bana asâ çek, zîrâ körüm!"
[3490] diye nergis gibi gözünü aşağıya bağlarsın.*

"Çî", "çîst" kelimesinin muhaffesidir. "Eçî", büyük birâder, ağabey demek-
tir. Ya'nî, vaktâki sen müzevvirlere gidip: "Ey ağabey! Hakikat nâmına bu
âlemde ne vardır? Bana fikrinin ve ilminin asâsını çek, zîrâ ben hakikat nâ-
mına bir şey görmüyorum, körüm!" diye nergis çiçeği gibi gözünü aşağıya ve
bu âlem-i süflîye bağlarsın.

وان عصا کش که گزیدی در سفر خود چو بینی باشد از تو کورتر

3511. *Halbuki seferde, o seçtiğin asâ çekici, eğer bakarsan, muhakkak senden
daha kördür.*

Halbuki rûh-ı insânînin seferinde yollarda kendine rehber olmak için, seç-
tiğin o asâ çekici ve sana fikrinin asâsıyla yol gösterici olan kimse, eğer dik-
katle bakarsan, senden daha kördür. Çünkü sen hiç olmazsa bir rehber an-
yorsun, o ise kendini rehberden müstağni biliyor.

دست کورانه بحلُّ الله زن جز بر امر و نهی یزدانی متن

3512. *Elini körce Allâh'ın habline vur! Hâlık'a mensûb olan emr u nehyin
gayrına iltifât etme!*

"Habl", "ip" demektir. "Me-ten", "tenîden" masdarından emr-i hâzırdır.
Burada teveccüh ve iltifât ma'nâsınadır. Ya'nî, ey kimse! Eğer kendine hakî-
ki bir rehber bulamaz isen, elini körce Allâh'ın ipine vur! Ve Hâlık'ın emr u
nehyinin gayrına iltifât etme! Nitekim âyet-i kerîmede وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا
(Âl-i İmrân, 3/103) ya'nî "Hepiniz Allâh'ın ipine yapışınız!" buyrulur.

چيست حبل الله را كردن هوا كين هوا شد صرصرى مر عاد را

3513. *Allâh'ın habli nedir? Hevâyı terk etmektir. Zîrâ bu hevâ Âd için bir sarsar oldu.*

Allâh'ın habli nedir? Nefsin hevâsını terk etmektir. Zîrâ Allâh'ın emrine muhâlefet ve nehyini icrâya haris olmak nefsin hevâsından ve arzûsundandır; ve bu hevâ-yı nefsânî ve emr-i ilâhîye muhâlefet, Âd kavmi için bir sert rüzgâra mübeddel olup onların cismânî olan sûretlerini helâk etti. Zîrâ araz olan fiillerden türlü türlü sûretler peydâ olur. Meselâ insanın kuvveti bir arazdır; ve bu araz olan kuvvetini kuyudan su çekmeye sarf ederse, kuyudaki suyun dışarıya çıkması hâli peydâ olur ve bu kuvvet bu hâle mübeddel olur. Sâir arazlar da bunlar gibidir. İşte لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39) ya'nî "İnsan için ancak sa'y ettiği şey vardır" âyet-i kerîmesi bu inceliği ve insanların araz olan fiillerinin diğer sûretlerde zuhûrunu gösterir.

خلق در زندان نشسته از هواست مرغ را پرها بسته از هواست

3514. *Halk hevâdan dolayı zindan içinde oturmuştur. Kuşun kanatları bağlanmış olmak hevâdandır.*

Halk hevâ-yı nefsâniden dolayı, cem'iyet-i beşeriyye arasında kânûnen yasak olan fiilleri işlemiş ve nihâyet onun o araz olan fiili kendisinin zindana ve hapse girmesine mübeddel olmuştur. Ve kezâlik serbest bir sûrette uçan kuşun tuzağa konulup kanatlarının bağlanması dahi onun tâneye olan meyl ve hevâsındandır.

ماهى اندر تابه' گرم از هواست رفته از مستوريان شرم از هواست

3515. *Balık sıcak tavada hevâdandır. Mestûrîlerden utanmanın gilmesi hevâdandır.*

"Mestûrîler"den murâd, kadınlar olmak münâsibdir. Ya'nî, balığın sıcak tava içinde haşlanması, hevâ-yı nefsâniden dolayı oltaya tutulması yüzündendir. Setre mensûb olan kadınlardan utanma gidip fuhşa temâyül etmeleri dahi, hevâ-yı nefsânîlerinin şiddetindendir.

خشم شحه شعله' نار از هواست چار ميخ و هيئت دار از هواست

3516. *Polisin öfkesi, ateşin şu'lesi hevâdandır. Çarmıhın ve darağacının heybeti hevâdandır.*

"Şihne", zâbita me'mûru, zamânımızda polis demektir. "Çarmih", eski zamanda bir işkence usûlünün adıdır. Mücrimleri yüz üstü veya arka üstü yatıp, ellerini ve ayaklarını gerip dört çiviye bağlarlar idi. Ya'nî, polisin mücrimler hakkında öfkesi hevâ-yı nefsanîdendir. Zîrâ öfke nefsin sıfatlarından birisidir; ve ateşin şu'lesi dahi hevâdandır, ya'nî ateşin şu'lesi hevâdan ibâret olan müvellidü'l-humûzadan şiddet bulur; ve kezâ mücrimleri gerdikleri çarmihün ve astıkları darağacının heybeti dahi o mücrimlerin hevâ-yı nefsanîlerine karşı vaz' edilmiştir.

شحنة اجسام دیدی بر زمن شحنة احکام جان را هم بین

3517. *Yeryüzünde cisimlerin zâbita me'mûrunu gördün; cân ahkâmının polisi-ni de gör!*

Ya'nî, bu zikir olunan şeylerin hepsi cisimlerin polisleri ve zâbita me'mûrlandır. Binâenaleyh yeryüzünde cisimlerin polislerini gördün; bunlardan başka, rûha âid hükümlerin zâbita me'mûrları vardır ki, onlar azâb melekleridir ve kuvâ-yı kahriyyedir, binâenaleyh bunları da gör!

روح را در غیب خود اشکنجهاست لیک تا نجھی شکنجه در خفاست

3518. *Rûh için gaybda muhakkak işkenceler vardır. Fakat sıçramadıkça işkence hafâdâdır.*

Ya'nî, muhakkak, rûh için dahi gayb âleminde işkenceler ve azâblar vardır. Fakat bu cismâniyet âleminden sıçrayıp çıkmadıkça, rûhun o işkence ve azâbları gizlidir ve örtülüdür.

چون رهیدی بینی اشکنجه و دمآر زانکه ضد از ضد گردد آشکار

3519. *Vaktâki kurtuldun, işkenceyi ve helâki görürsün. Zîrâ ki zıd zıddan âşikâr olur.*

"Demâr", "helâklik ve kökünden koparmak" demektir. Ya'nî, rûh bu keşâfet âleminden olmadığı için, keşâfet âleminden olan cisme bağlı kalmasından dolayı, ma'nâ âleminde azâblar ve işkenceler içindedir. Zîrâ nefsanî sıfatların ve kuvvetlerin her birisi rûhu her ân kamçılar durur. Fakat insan bu cismâniyet âleminde bu ta'zibin farkında değildir. Vaktâki bu cismâniyet âleminden ya ihtiyârî veya ıztırâfî ölüm ile kurtuldun, rûhun işkencesini ve sıfât-ı nefsanîyyenin ta'zibi yüzünden nasıl bir helâke ma'rûz kaldığını görürsün. Çünkü latîf olan rûh, kesîf olan cismin zıddıdır. Âlem-i keşâfetin hükmü

cârî iken, âlem-i letâfet gizlidir. Vaktâki kesâfet kalkar ve letâfet âlemi zâhir olup rûhun sıfatları belli olur, cismâniyet âleminde rûha vâki' olan sıfât-ı cismâniyenin darbelerinden mütevellid işkenceler ve helâklık meydana çıkar.

آنکه در چه زاد و در آب سیاه او چه داند لطف دشت و رخ چاه

3520. O ki kuyuda ve kara suda doğdu, o sahrânın letâfetini ve kuyunun ren-
[3500]cini ne bilir?

Meselâ, kuyuda karanlıkta ve kara ve bulanık su içinde doğan bir mah-lûk, "hayat ancak bundan ibârettir" zanneder; ve sahrâdaki letâfeti ve güşâ-yişi ve kuyunun karanlığı içindeki zahmeti ve meşakkatı birbirinden ayırt edemez. Bunun gibi, dünyâda ve tabiat karanlığı içinde peydâ olan efrâd-ı beşer, hayâtı ancak bu hayât-ı dünyâdan ibâret zannedip, rûhâniyet âlemi-nin letâfetini ve aydınlığını idrâk edemez.

چون رها کردی هوا از بیم حق در رسد سَفَرًا از تسنیم حق

3521. Vaktâki hevâyı Hak korkusundan terk ettin, Hakk'ın Tesnîm'inden kadeh erişir.

"Sağrâk", çiniden veya topraktan yapılmış olan lüleli bardak ve kadeh de-mektir (*Burhân*). "Tesnîm", cennette bir pınarın adıdır. Nitekim sûre-i Mutaf-fif[in]'de عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ وَمَزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ (Mutaffifin, 83/27-28) ya'nî "O şa-râbın mizâcî bir çeşme olan Tesnîm cinsindendir ki, onu mukarrebler içer" bu-yurulur. Ya'nî vaktâki Hak korkusundan dolayı nefsânî olan hevâyı ve şehe-vânı terk edip emr-i ilâhiye ittibâ' ettin ve sûre-i Nâziât'ta vâki' وَأَمَّا مَنْ خَافَ (Nâziât, 79/40-41) ya'nî "Rabbinin makâm-ı azametinden korkup nefsini hevâdan nehyeden kimsenin me'vâsi ve karârgâhı cennettir" âyet-i kerîmesi mücibince cennet-i 'âcile dâhil oldun. Bu hâl içinde sana Hakk'ın Tesnîm'inden doldurulmuş olan lüleli kadeh eri-şir. Bu şarâb-ı aşk-ı ilâhîdir.

لَا تُطْرُقْ فِي هَوَاكَ سَلَّ سَبِيلَ مَنْ جَنَابِ اللَّهِ نَحْوَ السَّلْسَبِيلِ

3522. Hevânda yol ittihâz etme! Selsebîl tarafına cenâbullâhtan yol iste!

Birinci mısra'daki "sel", "suâl"den emr-i hâzır olup "iste!" demektir. "Se-bîl", "yol" ma'nâsındadır. İkinci mısra'daki "Selsebîl", cennette bir çeşmenin adıdır. Nitekim sûre-i Dehr'de عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا (İnsân, 76/18) ya'nî "Cen-nette bir çeşme vardır ki, Selsebîl tesmiye olunur" buyurulur. Ya'nî, ey Hak

yolunun sâlikî! Kendine nefsinin hevâsında ve arzûlarında yol yapıp, bu hayât-ı dünyeviyyende o yolda yürüme! Hakk'ın va'd buyurduğu Selsebil tarafına cenâbullâhtan yol iste ve o çeşmeye vâsıl ol!

لَا تَكُنْ طَوَّعَ الْهَوَىِّ مِثْلَ الْحَشِيشِ اِنْ ظَلَّ الْعَرْشِ اَوَّلَى مِنْ عَرِيشِ

3523. Ot gibi hevâya itâat edici olma! Muhakkak arşın gölgesi arîştan evlâdır.

"Arîş", bağlarda çalı ve çırpıdan yaptıkları gölgelik ma'nâsınadır. "Arş", lügatte "taht" ma'nâsınadır. Burada murâd, الرَّحْمَانُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) [ya'nî "Rahmân arşa istivâ etti"] âyet-i kerîmesindeki işâret mücibince Hakk'ın makâm-ı rahmâniyyetidir; ve "arş" ile mezâhîr-i kevnîyyeye işâret buyrulur. Ya'nî, ey sâlik! Vücûd-i hakîkî güneşinin harâreti hem rûha ve hem de nefse sârifdir. İnsan bu harâretten dolayı eğer hevâ-yı nefse tâbî' olup gölgelenip mahfûz olmak için, çalı ve çırpıdan yapılmış olan çardak mesâbesindeki suver-i kevnîyyeden müstefîd olmak tarafına meyl eder. Ve eğer rûhunun arzûsuna tâbî' olursa, Hakk'ın makâm-ı rahmâniyyetine ilicâ edip haz bulur. Binâenaleyh sen otlar ve nebâtlar gibi zayıf olup hevâ-yı nefsanîye tâbî' olma! Muhakkak makâm-ı rahmâniyyetin gölgesi ve hazzı, arîş mesâbesindeki huzûzât-ı dünyeviyyeden evlâdır.

گفت سلطان اسب را واپس برید زودتر زین مظلّمه بازم خرید

3524. Sultân dedi: "Atı geri götürün! Bu zulûmden beni pek çabuk kurtarın!"

Bu beyt-i şerifte kıssaya rücû' buyrulur. Ya'nî, Sultân Hârezmşâh, İmâdü'l-Mülk'ün atı zemm etmesinden dolayı kalbinden o atın muhabbetini çikardı ve dedi ki: "Haydi, atı sâhibine geri götürün! Çabuk, beni bu zulûmden kurtarın! "Mazleme", ["muzleme ve mızleme"] mîmin üç harekesiyle "mazlûma edilen zulûm" ma'nâsınadır.

با دل خود شه نفرمود این قدر شیر را مغرب زین رأس البقر

3525. Şâh kendi gönlüne bu kadar demedi ki: "Arsları bu öküz başından aldatma!"

Ya'nî, şâh, atın zemmi hakkında vezîrin söylediği sözleri, kendi kalbinde bu kadarcık olsun muhâkeme edip demedi ki: "Kuvvette bir arslan gibi olan şâhı bu öküz başı sözünü ortaya koyup aldatma!"

پای گاو اندر میان آری ز دَاوُ
رو ندوزد حق بر اسبی شاخ گاو

3526. *Dâv için ortaya öküzün ayağını getirirsin, git ki, Hak bir at üzerine öküz boynuzu dikmez!*

"Dâv", satranç ve tavla ve sâir oyunlarda oyun nöbeti ve fuhs ve düşnâm ma'nâlarıdır (*Burhân*). Burada "düşnâm ve zem" ma'nâsına olmak münâsibdir. "Ez", ta'lîl içindir. Ya'nî, atın düşnâmı ve zemmi için ortaya öküzün ayağını ya'nî öküzün sözünü getirirsin, git ki, Hak Teâlâ hazretleri bir ata öküz boynuzu koymaz! Ata münâsib olan at uzvunu ve öküze dahi öküze münâsib olan uzvu koyar.

بس مناسب صنعت است این شهره زَاوُ
کی نهد بر جسم اسب او عضو گاو

3527. *Bu meşhûr hakîm çok münâsib san'atlıdır. O ne vakit onun cismi üzerine öküz uzvu koyar!*

"Zâv", *Burhân*'da müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "hakîm" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, bu meşhûr hakîm olan Hak Teâlâ hazretleri, çok münâsib san'atlıdır. O hakîm-i mutlak hiçbir atın üzerine öküz uzvunu koyar mı?

زاو ابدان را مناسب ساخته
قصرهای منتقل پرداخته

3528. *Cisimlerin bünyâdını münâsib yapmıştır. Müntakıl köşkler yükseltmiştir.*

"Zâv", burada "bünyâd ve binâ" demektir. "Perdâhten", burada "kaldırmak ve yükseltmek" ma'nâsıdır. Ya'nî, o hakîm-i mutlak cisimlerin bünyâdını ve binâsını münâsib yapmıştır. Bir yerden bir yere intikâl ve hareket eden köşkler mesâbesindeki cisimleri topraktan kaldırmış ve yükseltmiştir.

در میان قصرها تخریجها
از سوی این سوی آن صهریجها

3529. *Köşkler arasında tahrîcder vardır. Bu taraftan o tarafa sıhrîcder vardır.*

"Tahrîc", "çıkarmak" demektir. Cemi' olarak zikri cismin muhtelif noktalarına Hakk'ın çıkardığı havâss-i zâhiredir; ve "tahrîc" ile sûre-i Beled'de olan *وَلَسْنَا وَشَفَّيْنِ* (Beled, 90/8-9) ya'nî "Biz insan için iki göz ve bir dil ve iki dudak yaratmadık mı?" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "Sıhrîc", "içine su doldurulan havuz" demektir, Türkçe'de "sarnıç" derler. Bundan murâd dahi, bâtunî havâsdir. Zirâ insan fikir sularını cismindeki bu beş zâhîrî havâs vâsitasıyla muhîtinden alıp, havuz mesâbesinde olan havâss-i bâtunesine doldurur. Meselâ "hiss-i müşterek", havâss-i bâtunenin evvelidir. Havâss-i zâhireden

insanın bâtunına gitmek isteyen her şey evvelâ bu "hiss-i müsterek"e gelir, ondan sonra bâtuna yol bulur. Ve havâss-i bâtunenin ikincisi "hayâl"dir. Havâss-i zâhire ile anlaşılan bir şeyin hayâlini bu kuvve-i hayâliyye zabt eder. Meselâ göz bir adamı veya bir şehri görse, evvelâ hiss-i müsterek sarnıcına gelir. Sonra bu hiss-i müsterek onun hayâlini bu kuvve-i hayâliyye sarnıcına doldurur. Ondan sonra o adam veya şehir gözden kaybolursa, hayâl onun sûretini görmekte bir daha göze muhtâç olmaz. Her ne zaman isterse görür. Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra beyt-i şerifin ma'nâsı şöyle olur: Cisim köşklerinin arasında göz, kulak, burun, ağız ve el gibi havâss-i hamse-i zâhire tahrîrleri vardır; ve bu tahrîrler tarafından o havâss-i hamse-i bâtne tarafına sarnıçlar vardır.

در میان خرگهی چندین فضا

و ز درونشان عالم بی متها

3530. *Ve onların içinden müntehâsız âlem vardır. Bir çadırın ortasında bu*
[3510] *kadar fezâ vardır.*

"Hargeh", çadır ve otağ; "fezâ", geniş yer ve sâha, ma'nâsınadır. Ya'nî, o sarnıçlar mesâbesinde olan havâss-i bâtne içinden nihâyetsiz âlem vardır. Meselâ hiss-i müsterek havâss-i zâhireden aldığı "hayâl"e verir; ve kuvve-i hayâliyye sarnıcının içindeki hayâl âleminin nihâyeti yoktur. Nitekim ne kadar efrâd-ı beşer varsa, Hak hakkındaki hayâlleri başka başkadır. Hayâlden sonra "kuvve-i vâhime" gelir. Bu da kuvve-i hayâliyyeden aldığı şeyleri insana türlü türlü gösterir ve bu kuvvet içindeki âlemin dahi nihâyeti yoktur. Ondan sonra "kuvve-i fikriyye" veya "mutasarrıf" gelir. Bu kuvvet dahi ya aklın veya vehmin te'sîri altında bulunur. Eğer akla tâbi' olursa, "zâkire-i mütefekkiye" derler; ve eğer kuvve-i vâhimeye tâbi' olursa ona "mütehayyile" derler. Zâkire-i mütefekkirede doğruluk ve mütehayyilede eğrilik olur. Binaenaleyh kuvve-i fikriyyenin içinde de nihâyetsiz âlem vardır. Bundan sonra "kuvve-i hâfıza" gelir ki, bu sarnıçta havâss-i zâhire ve bâtuneden gelen her ma'nâ dolar; ve ma'nâ âleminin dahi nihâyeti yoktur. Velhâsıl bir çadıra benzeyen insanın cismi içinde bu kadar geniş bir sâha vardır.

گه نماید روضه قعر چاه را

گه چو کابوسی نماید ماه را

3531. *Ay, gâh bir kâbûs gibi gösterir, gâh kuyu dibini bahçe gösterir.*

"Kâbûs", uyku esnâsında insanın üstüne çöken ağırlık ma'nâsınadır. Ya'nî, Hakîm-i mutlak hazretleri ba'zan parlak olan ayı insandaki kuvve-i vâhime vâsitasıyla kâbûs gibi korkunç ve fenâ gösterir. Ba'zan dahi kalbine bir zevk-i

ma'nevî vererek karanlık kuyu dibini bir bahçe ve gülîstân gösterir. Ya'nî Hak Teâlâ bir kuluna ba'zan iyiyi fenâ ve fenâyı da iyi gösterir, demek olur.

قبض و بسط چشم دل از ذو الجلال دمدم چون می کند سحر حلال

3532. *Mâdemki Zû'l-celâl'den gönül gözünün kabzı ve bası dembedem sihr-i helâl ediyor;*

"Kabz", toplamak ve dürmek; "bast", yaymak; "sihr-i helâl", fasîh beyân ma'nâsıdır. Ya'nî mâdemki celâl sâhibi olan Hak Teâlâ tarafından gönül gözünün toplanması ve yayılması, ya'nî hakîkati görmek husûsunda açılması ve ba'zan kapanıp hakîkati görememesi, fasîh olarak beyân-ı hâl ediyor ve bugün iyi gördüğümüzü yarın fenâ ve bugün fenâ gördüğümüzü de yarı iyi görüyoruz;

زین سبب درخواست از حق معصطفی زشت را هم زشت حق را حق نما

3533. *Bu sebebdan, Mustafâ Hak'tan "Çirkini yine çirkin, hakkı hak göster" diye niyâz etti.*

Bu sebebdan dolayı Server-i enbiyâ Mustafâ (a.s.v.) Efendimiz اَللّٰهُمَّ ارِنَا الْحَقَّ ya'nî "Ey benim Allâhım! Bize hakkı hak olarak göster ve ona uymakla bizi rızıklandır. Ey benim Allâhım! Bize bâtilı bâtil olarak göster ve ondan sakınmakla bizi rızıklandır. Ey benim Allâhım! Bize eşyâyı olduğu gibi, ya'nî hakîkati üzere göster!" diye Hak'tan niyâz etti.

تا بآخر چون بگردانی ورق از پشیمانی نه اتمم در قلق

3534. *"Tâ ki, sonda yaprağı çeviresin! Pişmanlıktan dolayı ızırâba düşmeyeyim!"*

Bu beyit hadîs-i şerîfin tefsîri olarak beyân buyurulmuştur. Ya'nî, "Yâ Rab! Bize fenâyı fenâ ve iyiyi iyi olarak göster ki, fenâdan kaçalım ve iyiyi tâbî' olalım! Tâ ki, sonunda bu âlem-i zâhir kitâbının yaprağını çevirip, bize iç yüzünü açtığın vakit, bu eşyâ-yı zâhireye meclûbiyetimizden dolayı pişman olarak ızırâba düşmeyeyim!"

مکر که کرد آن عماد الملك فرد مالک الملکش بدان ارشاد کرد

3535. *Mekri ki, o ferd olan İmâdü'l-Mülk etti, Mâlikü'l-mülk onu ona irşad etti.*

Ya'nî, ma'rifette ferd olan İmâdü'l-Mülk'ün Hârezmşâh'a karşı yaptığı mekre, Mülk'ün mâlikî olan Hak Teâlâ irşâd etti ve bu mekri vezîre Hak Teâlâ ilhâm buyurdu. Zîrâ Hak Teâlâ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (Enfâl, 8/30) [ya'nî "Allâh Teâlâ mekr edenlerin hayırlısıdır] âyet-i kerîmesi mücibince, mekr edicilerin hayırlısıdır; ve bu mekr ve hîle öyle bir mekr ve hîle idi ki, netîcede Hârezmşâh'ı zulm etmekten kurtardı; ve zulme mâni' olan mekr ve hîle ise hayırlıdır.

مکر حق سرچشمه این مکرهاست قلب بین اصبعین کبریاست

3536. *Hakk'ın mekri bu mekrlerin serçeşmesidir. Kalb, Kibriyâ'nın iki parmağı arasındadır.*

Ya'nî, Hakk'ın mekri'efrâd-ı beşerde olan mekrlerin menba'ıdır. Zîrâ âyet-i kerîmede فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا (Ra'd, 13/42) ya'nî "Bütün mekrler muhakkak Al-lâh'ındır" buyurulur; ve diğer bir âyet-i kerîmede dahi وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (Enfâl, 8/30) ya'nî "Allâh Teâlâ mekr edenlerin hayırlısıdır" buyurulur. Binâenaleyh anlaşılır ki, bu âlem-i kesâfette vâki' olan mekrlerin hepsinde gizli bir hayır vardır. Zîrâ Hak Teâlâ hidâyetine müstaid olan bir kulunun kalbini doğruluğa ve şekâvete müstaid olan bir kulunun kalbini de eğiliğe çevirir. Hakk'ın bu çevirmesi kulların isti'dâdına göre bir atâ olduğundan ancak hayırdır. Bu sebebdan hadîs-i şerîfte ان قلوب بني آدم بين العصيين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء ya'nî "Muhakkak Âdemoğlunun kalbleri Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir" buyurulmuştur. "İki parmak"tan murâd, cemâlî ve celâlî olan sıfatlar ile Hakk'ın tecellîsidir.

آنکه سازد در دلت مکر و قیاس آتشی داند زدن اندر پلاس

3537. *O ki, senin gönlünde mekr ve kıyâs yapar, pelâsa bir ateş vurmayı bilir.*

"Pelâs", göçbelerin çergilerine örttükleri kıldan ma'mûl keçedir. Bundan murâd, muhabbet-i dünyâ ve fikr-i mâsivâdır. "Kıyâs", lügatte bir şeyi diğer şeyle takdîr etmek demektir. Ya'nî, o Hak Teâlâ hazretleri ki, senin kalbinde birtakım mekr ve kıyâs yaratır ve icâd eder. Binâenaleyh havâss-i zâhireden havâss-i bâtine sarmıçlarına dolan pelâs mesâbesindeki muhabbet-i dünyâyı ve fikr-i mâsivâyı dahi kendi muhabbetinin ateşini vurup mahvetmesini de bilir.

Ma'lûm olsun ki, bu kissanın zimmunda Hz. Pîr efendimizin birçok işâretleri vardır. Ezcümle, "şâh"tan murâd, sâlikin rûhudur; ve "İmâdü'l-Mülk"ten murâd, insân-ı kâmilidir. "At"tan murâd, zînet-i dünyâdır. Sâlikin rûhu nef-

sin hazzına tebean zînet-i dünyâya meyleder; ve insân-ı kâmil o zînet-i dünyâyı mekr ile zemmedip onun muhabbetinden rûhu vazgeçirir.

رجوع کردن بقصه آن پامرد و آن غریب و امدار و باز گشتن ایشان
از سر گور خواجه و در خواب دیدن پامرد آن خواجه را الی آخره

O yardımcının ve o borçlu garîbin kıssasına rücû' ve onların
efendinin mezârından geri dönmesi ve yardımcının
rû'yasında o efendiye görmesi ve ilâ-âhîrihî beyânındadır

Bu sûrh-i şerîfte borcunu ödettirmek için Tebrîzli muhtesib efendiye gelen borçlu adamın kıssasına rücû' buyrulur. Yukarıda beyân olunduğu üzere o borçlu adam Tebrîz'e gelmiş ve muhtesib efendinin vefâtını haber alarak pek çok müteessir olup ağlamış idi. Orada ona bir yardımcı çıkıp hâline acımış ve borcunu ödemek için zenginlerden îâne olarak ancak yüz altın toplayabilmiş idi. Bu para borcun ödenmesine yetişmediğinden, o borçlu adamı alıp muhtesib efendinin kabrini ziyârete götürmüş ve onun kabri üzerinde geçen mâcerâ yukarıda zikr edilmiş idi. Kabri ziyâretten sonra her ikisi geri döndüler; ve yardımcı olan kimse gece rû'yasında muhtesib efendiye gördü ki, aşağıda muhtesib tarafından söylenen sözler mündericidir. Bu kıssadaki rumûzlar aşağıda peyderpey îzâh olunur.

بی نهایت آمد این خوش سر گذشت چون غریب از گور خواجه باز گشت

3538. *Bu latîf sergûzeşt nihâyetsiz geldi. Vaktâki garîb, efendinin mezârından geri döndü;*

Ya'nî, borçlu adam ile muhtesib efendinin hoş ve latîf olan kıssasının nihâyeti yoktur; hülâsa edelim: Vaktâki o borçlu olan garîb, muhtesib efendinin mezârını ziyâretten yardımcı kimse ile berâber geri döndü;

پامردش سوی خانه خویش برد مهر صد دینار را با او سپرد

3539. *Yardımcı onu kendi evine götürdü. Yüz altının mührünü ona tevdi' etti.*

Yardımcı olan kimse o garîbî kendi evine götürdü. Yüz altın îaneyi hâvî olan çıkının mührünü ya'nî mührünü açmasını ona tevdi' etti.

لُوتَشْ آورد و حکایتهاش گفت کز امید اندر دلش صد گل شکفت
3540. Ona yiyecek getirdi ve ona hikâyeler söyledi ki, ümîdden onun gönlünde
[3520] yüz gül açıldı.

"Lût", "lezziz yemekler" kısmına derler. Yardımcı adam ona lezzetli yemekler getirdi ve ona borçlu adamların borçları türlü türlü sûretler ile ödendiğine dâir hikâyeler söyledi ki, bu hikâyelerden o borçlu adamda hâsıl olan ümîdden dolayı onun gönlünde birçok sürûr gülleri ve çiçekleri açıldı.

آنچه بعد العسر یسر او دیده بود با غریب از قصه آن لب گشود
3541. O şeyi ki güçlükten sonra o kolaylık görmüş idi, garîbe onun kıssasından
dudak açtı.

Yardımcı kimse kendisinin mâişette çektiği güçlükten ve sıkıntıdan sonra görmüş olduğu kolaylığı ve genişliği söyledi. Garîbe bu zemîndeki kıssadan ve hikâyeden ağız açtı ve ona bu hikâyeler ile teselli etti.

نیم شب بگذشت و افسانه کنان خوابشان انداخت تا مرعای جان
3542. Hikâye söyleyici olarak gece yarısı geçti. Uyku onları cân mer'âsına
kadar attı.

Bu musâhabe ve mükâlemeler ile gecenin yarısı geçti. Nihâyet uykulan geldi ve uyku onların rûhlarını âlem-i ervâh mer'âsına kadar attı. Ya'nî uyku sebebiyle cisimlerinin havâss-i zâhireleri muattal olup, rûhları fa'âliyete başladı ve rûhânîlere mülâkî oldu.

دید با مرد آن همایون خواجه را اندر آن شب خواب بر صدر سرا
3443. Yardımcı o mübârek efendiyyi o gece rû'yâda sarayın sadrî üzerinde gördü.

"Hümâyûn", mübârek demektir. O yardımcı adam rûh âleminde o mübârek olan muhtesib efendiyyi, o gece rû'yâsında bir sarayın sadrında oturmuş bir hâlde gördü.

خواجه گفت ای پامرد با منک آنچه گفتمی من شنیدم یک بیک
3444. Efendi dedi: "Ey melâhatlı olan yardımcı! O şeyi ki söyledin, ben birer
birer dinledim."

“Bâ-nemek”, lügatte “tuzlu” demektir. Fakat letâfetten ve melâhatten kinâye olarak kullanılır. “Güftü”deki “yâ”, hitâb için olursa, muhâtab yardımcı olan kimse olur; ve eğer yâ-yı hitâbe olursa, borçlu olan garîbin sözlerine işâret olur. Bu sûrette ma'nâ “Ey yardımcı! O şeyi ki o garîb kabrimde söyler idi, ben bir bir işittim” demek olur. Ma'lûm olsun ki, bu hayât-ı dünyeviyyede olan kimselerin sözlerini vefât edenlerin rûhları işitirler. Zîrâ rûhların hâssası her taraftan görmek ve işitmektir. Fakat cisimden soyunmuş ve kelâm âleti olan zâhîrî dili terk etmiş oldukları için, dirilere sözlerini işittiremezler. Nitekim Bedir gazâsında Resûl-i Ekrem hazretleri maktûl olan müşriklere hitâben: “Ey Kureys! Ben Rabb'imın bana olan va'dini buldum. Siz de size olan va'dini buldunuz mu?” diye hitâb buyurdular. Ashâb-ı kirâm: “Yâ Resûlallâh! Bunlar işitirler mi?” diye sordular. Buyurdular ki: “Evet. Onlar sizden daha iyi işitirler. Fakat cevâb vermeye kâdir değildirler.”

بی‌اشارت لب نیارستم گشود

لیک پاسخ دادیم فرمان نبود

3545. “Fakat bana cevâb vermeye fermân olmadı. İşâretsiz dudak açmaya kâdir olmadım.”

“Fakat dinlediğim sözlerle cevâb vermek için bana fermân-ı ilâhî olmadı ve emr-i ilâhî olmaksızın cevâb vermek husûsunda ağız açmaya kâdir olmadım.” Ma'lûm olsun ki, âlem-i âhirette bulunan ervâh, emr-i ilâhî ile tecessüd edip uyanıklık hâli içinde ba'zı zevâta görünürler ve söz söylerler ve yine kaybolurlar ki, bu hâle “vâkıa” derler. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fütûhât-ı Mekkiyye*’lerinin 367. Bâbında bir “vâkıa”larında Ka’be’nin tavâfı esnâsında bir rûha mülâkî olup, kendilerine söz söylediğini beyân buyururlar; ve sâir menâkub-ı evliyâda da emsâli çoktur. Fakat evliyânın gayrı olan kimseler havâss-i hamse’nin te’sîrâtından ancak uyku hâlinde âzâde kaldıklarından, ba'zı ervâh onların rûhlarına rû’yâda görünürler. Bu ma'nâya nazaran muhtesib efendi demiş olur ki: “Cism-i berzahî ile mütecessed bir hâlde size zâhîr olup cevâb vermeme fermân-ı ilâhî olmadı ve emirsiz cism-i berzahîmin ağzını açmaya kâdir olmadım.”

ما چو واقف گشته ایم از چون و چند مهر بر لبهای ما بنهاده اند

3546. “Biz vaktâki çûn u çendden vâkıf olduk, bizim dudaklarımız üzerine mühûr koymuşlardır.”

“Çûn”, keyfiyet; “çend”, kemiyet demektir. Ya'nî, “Âhîret hayâtının nasıl olduğuna ve uhrevî sûretlerin kemiyetine muttali’ olduğumuzdan, bizim du-

daklanmızı ehl-i gaflete karşı mühürlediler." Zîrâ الَّذينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ (Bakara, 2/3) ya'nî "Şunlar ki, gayba îmân ederler" âyet-i kerîmesi mücibince, onlardan matlûb olan gayba îmân getirmektir. Nitekim Fir'avn'ın sihirbâzları ölmüş olan sihirbâz babalarının mezârına gittiler ve "Mûsâ (a.s.)'ın asası sihir veyâ mu'cizeden hangisidir?" diye sordular. O sihirbâz 3. cildin 1181 numarasına müsâdîf olan beyitte onlara rû'yâlarında şöyle cevâb verdi: گفتشان در رؤیایان در: "Rû'yâda onlara dedi ki: "Ey benim evlâdım! Bunu açık ve zâhir söylemek mümkün değildir."

Binâenaleyh bu sırrı onlara açık söyleyemedi de, ba'zı nişânlar verdi. Bunun tafsîli orada geçti.

تا نگرده رازهای غیب فاش تا نگرده منهدم عیش و معاش

3547. "Tâ ki gaybın sırları fâş olmasın! Tâ ki ays ve maâş münhedim olmasın!"

"Ays", yaşayış ve hayât; "maâş", ism-i mekân olup, "yaşamak yeri" demektir ki, bundan murâd, dünyâdır. Ya'nî, bizim ağızımızı âlem-i gaybın sırları meydâna çıkmamak ve dünyâ yaşayışı ve yaşamak yeri olan dünyâ umûru yıkılmamak için mühürlediler. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh* lerinin 19. faslında şöyle beyân buyururlar:

"Dünyâyı ma'mûr etmeleri için Hak Teâlâ bir kavmin gözlerini gaflete bağladı. Eğer bir kısmını gâfil kılmasa, hiçbir âlem ma'mûr olmaz. Gaflet ma'mûrluklara ve âbâdânlıklara bâistir. Nihâyet çocuk gafletten büyür. Akli kemâle gelince artuk büyümeyi olur. Binâenaleyh ma'mûrluğun sebep ve mücibi gaflettir; ve harâblığın sebebi de ayıklık ve intibâhtır."

تا ندرده پردۀ غفلت تمام تا نماند دیگ محنت نیم خام

3548. "Tâ ki gaflet perdesi tamâmen yırtılmasın! Tâ ki mihnet tenceresi yarı çığ kalmassın!"

"Mihnet tenceresi"nden murâd, dünyâdır. Zîrâ dünyâ Hakk'ın sıfât-ı cemâliyye ve celâliyyesinin mazhandır. Binâenaleyh dünyâda elem ve lezzet her sınıf halk hakkında mümtezicdir. Çünkü âlem-i kesâfet olan dünyâ her ne kadar ecma' ise de, âlem-i âhiret gibi, evsa' değildir. Âlem-i âhirette genişlik sebebiyle elem ve lezzet mahalleri ayrılmıştır. Binâenaleyh sıfât ve esmâ-i ilâhiyye ahkâm ve âsânının dünyâ âleminde tamâmiyle zuhûru gaflete sebep olan kesâfet perdesinin vücûduyla kâimdir. Eğer Hak Teâlâ efrâd-ı beşerin her

birinin nazarından bu kesâfet perdesini kaldırıp, rûhâniyet âlemini keşf etse, dünyâ umûru muattal olur ve mihnet tenceresi yanî çığ bir hâlde kalır idi."

ما همه گوشتیم کر شد نقش گوشت ما همه نطقیم لیکن لب خموش

3549. "Her ne kadar kulağın nakşı gitti ise de, biz hep kulağız. Biz hep nutukuz. Fakat dudak sâkittir."

Muhtesib efendi yardımcı olan kimsye der ki: "Her ne kadar bizden kulağın nakşı ya'nî cism-i kesifin kulağı gitti ise de, biz şimdi rûhâniyet âleminde baştan ayağa kadar kulak olduk ve her tarafımızdan işitir olduk; ve her ne kadar cismimizin ağzı dağıldı ve zâhirde sâkit kaldık ise de, baştan ayağa kadar kelâm ve nutuk olduk. Binâenaleyh her tarafımızdan görürüz ve her tarafımızdan işitiriz ve her tarafımızdan söyleriz."

هر چه ما دادیم دیدیم این زمان این جهان پرده ست و غیبت آن جهان

3550. "Biz her ne verdik ise, bu zamanda gördük; bu cihân perdedir ve o ci-
[3530] hân gaybdır."

"Biz dünyâ hayâtında her ne verdik ve her ne yaptık ise, bu uhrevî olan hayat zamânında onların karşılığını gördük. Bu dünyânın kesif olan sûreti, latîf olan o âhîret âleminin perdesidir." E'âl-i beşerin iyisi ve kötüsü bu kesif olan dünyâ eleğinden süzülüp âlem-i latîfe gelir. Bu fiillerin sâhibleri bu âleme intikâl ettikleri vakit, bu fiillerin mukâbilî onları orada istikbâl eder.

روزِ کشتنِ روزِ پنهان کردندست تخم در خاکی پریشان کردندست

3551. Ekmek günü, gizlemek günüdür. Tohumu bir toprağa saçmak günüdür.

Bu beyt-i şerifte الدنيا مزرعة الآخرة ya'nî "Dünyâ âhîretin tarlasıdır" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Meselâ, tohumu ekmek günü o tohumu gizlemek ve gayb âlemine göndermek günüdür. Tohumu bir toprağa saçıp örtmektir. Bunun gibi, efrâd-ı beşerin bu hayât-ı dünyeviyelerinde yaptığı fiiller gayb âlemine ekilmiş tohumlara benzer. Zâhirde onların âsân görünmez.

وقت بدرودن گه منجل زدن روز پاداش آمد و پیدا شدن

3552. Bıçmek günü, orak vurmak vakti, mükâfât ve peydâ olmak günü geldi.

"Bedrûden", "ekini bıçmek" demektir. "Mincel", ism-i âlet olup bıçmek âleti olan orak ma'nâsınadır. Ya'nî, bıçmek vakti ve mahsûle orak vurmak

zamânı, ektiği tohumun mükâfâtını bulmak ve ektiği şeyi meydâna çıkarmak günüdür. Bunun gibi, hayât-ı dünyeviyye ekmek zamânı ve hayât-ı uhreviyye dahi bu ektiği tohumları biçmek zamânıdır.

گفتن خواجه در خواب با آن پامرد وجوه وام آن دوست را که آمده بود و نشان دادن جای دفن آن سیم و پیغام کردن بوارثان که البته آن را بسیار نینند و هیچ ازان باز نگیرند و اگر چه او هیچ از آن قبول نکند یا بعضی را قبول نکند هم آنجا بگذارند تا هر که خواهد برگیرد که من با خدا تعالی نذرهای کردم که ازان سیم بمن و متعلقان من حبه باز نگرود الی آخره

Gelmiş olan o dostun borcunun vecihlerini o yardımcıya efendinin rû'yâda söylemesi ve o gümüş paranın defin mahallini nişân vermesi ve vârislere "Muhakkak onu çok görmesinler ve ondan hiçbir şey geri almasınlar ve eğer ki o ondan hiçbir şey kabûl etmezse veya ba'zısını kabûl etmezse, yine orada bıraksınlar, tâ ki her kim isterse alsın; zîrâ ben Hak Teâlâ'ya nezr ettim ki, o gümüş paradan bana ve benim müteallikâtıma bir habbe râci' olmaya!.. ilh." diye haber vermesi

"Borç"tan murâd, ma'rîfet-i Hak borcudur. Zîrâ sûret-i insâniyye üzerine mahlûk olan her ferdin sebep-i hilkati bu ma'rîfeti tahsîl borcunu ödemek içindir. Nitekim âyet-i kerîmede هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (Zümer, 39/9) ya'nî "Bilen kimseler ile bilmeyen kimseler mûsâvî olur mu?" buyrulur. "Muhtesib"den murâd, vâris-i ulûm-i nebevî olan bir pîr-i hakîkattir ki, burada husûsiyyet-i ma'nâ i'tibârıyla cenâb-ı Pîr'in zât-ı şerîfleridir. "Pâymerd"den murâd, bir pîr-i hakîkînin hayatta olan kâim-makâmıdır ki, onun rûh-ı âlisinden istifâza eder. Husûsiyyet-i ma'nâ i'tibârıyla Hüsâmeddîn Çelebi (k.s.) hazretlerine işâret buyrulur. Zîrâ Çelebi Hüsâmeddîn (k.s.) efendimizin irühâllerinden sonra on iki sene ibzâl-i hakâyık ve maârifte cenâb-ı Pîr'in kâim-makâmı olmuştur. "Defnolunmuş para"dan murâd, *Mesnevî-i Şerîf*'in her bir defterinde elfâz ve rumûz altunda medfûn olan esrâr ve maârif-i ilâhiyyedir. "Vârisler"den murâd, Hz.

Pîr'in meslek-i irfânına mensûb olanlardır ki, onlar bu maârifî cenâb-ı Pîr'in nâm-ı şerîfine izâfe ile tâliblerin önüne dökerler. Ve tâliblerden ba'zılan o maârif ve esrâr tamâmen kabûl ederler; ve ba'zılan da vahdet-i vücûd gibi mesâilî havsalaları almadığı için kabûl edemezler ve ancak havsalalarının alabildiği hakâyık ve maârifî kabûl ederler. Binâenaleyh Hz. Pîr efendimiz kendi meslek-i irfânına mensûb olanlara vasiyet edip buyururlar ki: Bu *Mesnevî-i Şerîf*'teki esrâr ve hakâyıkî tâliblere söyleyin! Tamâmen kabûl edenler etsin ve bir kısmını kabûl etmeyenler etmesin! Onu *Mesnevî-i Şerîf*'in sahîfelerinde bırakın! Ve benim esrâr ve hakâyıkımdan hiçbirini kendi nâmûzına izâfe etmeyin ki, kabûl etmeyenlerin i'tirâzı varsın doğrudan doğruya bana râcî olsun! Ve "rû'yâ"dan murâd, bu hayât-ı dünyeviyyedir. Zîrâ hadîs-i şerîfte *النائم كحلل الدنيا* ya'nî "Dünyâ uyuyan kimsenin rû'yâsı gibidir" ve *kezâ انتبهوا فاذا نيام* ya'nî "Nâs uykudadır, öldükleri vakit uyanırlar" buyurulmuştur. Binâenaleyh bu *Mesnevî-i Şerîf* hayât-ı dünyâ rû'yâsında beyân buyurulan esrâr ve hakâyıktır. Ve "Tebîz'in zenginleri"nden murâd, ulemâ-i zâhire ve "onlardan toplanan yüz altın"dan murâd, ulûm-i zâhiredir ki, bunlar ile ma'rîfet-i Hak borcu ödenmez.

بشنو اکنون داد مهمان جدید من همی دیدم که او خواهد رسید

3553. "Yeni misâfirin hakkını şimdi dinle! Ben görüyordum ki, o erişecekti."

"Dâd", atâ ve Hak vergisi ma'nâsıdır. "Yeni misâfir"den murâd, âlem-i ervâhtan âlem-i dünyâya sefer edip tâlib-i hakîkat olan her bir ferdin rûhudur. Cenâb-ı Pîr buyururlar ki: "Yeni misâfir olan o rûhun tâlib-i *Mesnevî* olacağını âlem-i ervâhta görmüş ve bana vâsıl olacağını bilmiştir."

من شنوده بودم از و لمش خبر بسته بهر او دو سه پاره گهر

3554. "Ben onun borcundan haber işitmiş idim. Onun için iki üç güher bağlanmıştı."

"Ben o misâfirin ödeyeceği maârif borcundan haber almış idim. Binâenaleyh bu *Mesnevî-i Şerîf*'te onun isti'dâdına göre iki üç parça maânî ve hakâyık cevherini hikâyât ve elfâz çıkınları içine bağlamışımıdır."

که وفای وام او هستند و بیش تا که ضمیمه را نگرده سینه ریش

3555. "Ki, onun borcunun vefâsı içindirler ve ziyâdedir, tâ ki misâfirimin sinesi yaralı olmaya!"

"Bu cevher-i maânî onun ma'rifet borcunun vefâsı ve ödenmesi içindir; ve hattâ ziyâdesi de vardır. Bu maârif çıkını misâfirimin sînesi yaralı olmamak ve ma'rifet borcunun ödenmesinden mahrûm kalmamak için tertîb ettim."

وام دارد از ذهب او نه هزار وام را از بعض این گو واگذار

3556. "Onun altından dokuz bin borcu vardır. Bunun ba'zısından borcu öde!" de!"

"Altın"dan murâd akıldır. "Dokuz bin" ile dokuz mertebe olan aklın tafsî-lâtına işâret buyrulur. Ya'nî, "Ey benim meslek-i irfânıma mensûb olan kim-se! O misâfirin aklın dokuz mertebesinin tafsîlâtına âid ma'rifet borcu vardır. Bu benim *Mesnevî*'de beyân ettiğim maârifin bir kısmından bu borcunu öde, diye söyle!"

فضله ماند زین بسی گو خرج کن در دعایی گو مرا هم درج کن

3557. "Bundan birçok fazla kalırsa harc et, de! Bir duâya beni dahi derc et, de!"

"Benim bu beyân ettiğim maâriften ma'rifet borcunu ödedikten sonra fazla kalırsa, ondan dahi istifâde et! Ve edeceği duâ ve senâlardan birisine de beni dahi derc et, diye söyle!"

خواستم تا آن بدست خود دهم در فلان دفتر نبشتست این قسم

3558. "İsterdim ki onu kendi elim ile vereyim! Bu kısmetler fîlân defterde yazılmıştır."

"Onun ma'rifet borçlarını bu hayât-ı dünyâda kendi tarafımdan bizzât vermek isterdim; ve bu kısmetler *Mesnevî-i Şerîf*'in fîlân defterine yazılmıştır ve hikâyât ve elfâz sûretleri altında gizlenmiştir."

خود اجل مهلت ندادم تا که من خفیه بسپارم بدو در عدن

3559. "Halbuki eccl bana mühlet vermedi, tâ ki ben ona Aden incisini gizli tevdi' edeyim!"

"Aden", Yemen kıt'asının cenûbunda vâki' olan bir şehrin adıdır. "Dürr-i Aden", Aden incisi demek olur ki, makbûl olan Aden incisi mesâbesindeki hakâyık ve maâriften kinâyedir. Ya'nî, "Halbuki eccl ve bu âlemden vâki' olan sûri iftirâk bana mühlet vermedi ki, ben o makbûl olan maârif ve hakâyık incisini o misâfire açıktan açığa gizli bir sûrette tevdi' edeyim!"

در خنوری و نبشته نام او

لعل و یاقوتست بهر وام او

3560. "Onun borcu için bir zarf içinde ve onun nâmına yazılmış la'l ve yâkût
[3540] vardır."

"Hanûr", zarf ve kap demektir. Ya'nî, "O misâfirin ma'rifet-i Hak borcu için bu *Mesnevî-i Şerîf*'in hikâyât ve elfâz zarfı içinde ve onun nâmına yazılmış la'l ve yâkût mesâbesinde pek kıymetli olan ulûm-i ledünniyye vardır."

Ma'lûm olsun ki, bu *Mesnevî-i Şerîf* nihâyetsiz bir ma'rifet-i ilâhiyye der-yâsıdır. O hakâyık ve maârifin hepsini ihâta tarîkı ile zevkan ve hâlen idrâk etmek ancak Hz. Pîr efendimizin zât-ı şerîflerine ve o pâyede olan pîrân ha-zarâtına ve onların isti'dâd-ı fitriyyelerine mahsûstur. Meselâ 1. cildin 1820 numarasına müsâdif olan bir beyitte: جز غم و شادی باغ سبز عشق کوی منتهاست Ya'nî "Aşkın yeşil bağı ki, nihâyetsizdir, onda gam ve şâdîden başka çok meyveler vardır" buyrulur. Halbuki gam ve şâdî birbirinin zıddı olup, efrâd-ı beşerin cümlesini muhittir; ve aşkın bağında gam ve şâdîden başka daha neler mevcûd olduğu anlaşılmaz; ve fenâ makâmında ne gam ve ne de şâdî bulunmadığını ancak Hakk'ta fânî olan zât-ı şerîf bilir. Binâena-leyh *Mesnevî-i Şerîf*'i okuyanlardan her bir kimse için ancak kendisinin mer-tebe-i isti'dâdına göre anlayabildiği hakâyık ve maârif cevherleri bu harf ve lafz çikını ve zarfı içine konulmuştur.

من غم آن یار پیشین خورده‌ام

در فلان طاقیش مدفون کرده‌ام

3561. "Onu *filân tâka* görmüşümdür. Ben o *yârin gamını* peşin görmüşümdür."

"Tâk", binâlarda yapılan kemer demektir. "Tâk" ta'biriyle *Mesnevî-i Şerîf*'in her bir cildi murâd buyurulmuş olmak câizdir. "Filân" ta'biriyle "tâk"ın mübhem olarak zikri, isti'dâdları muhtelif olan *Mesnevî* kâriflerinin her bir cildde beyân buyurulan hakâyık ve maâriften kendi isti'dâdlarına göre nasîb-lerini almalarından nâşidir. Ya'nî, "O la'l ve yâkût mesâbesindeki hakâyık ve maârif bu *Mesnevî-i Şerîf*'in *filân* cildine görmüşümdür. Ben o tâlib-i ma'ri-fet olan dostumun gamını âlem-i ervâhta evvelden görmüşümdür ve benim meslek-i ma'rifetime mensûb olacağını evvelden bilmişimdir."

فَاجْتَهِدْ بِالْيَمِينِ أَنْ لَا يَخْدَعُوكَ

قیمت آنرا نداند جز ملوک

3562. "Onun kıymetini mülûkün gayrı bilmez. Satmakta ictihâd et, seni aldat-masınlar!"

Ya'nî, "O la'l ve yâkût mesâbesindeki hakâyık ve maârif-i ilâhiyyenin kıymetini ma'nâ âleminin pâdişâhlarından başkası bilmez; ve çocuk mesâbesinde olan halkın avâmı bu cevherlerin kıymetlerini anlamaz. Binâenaleyh bu cevherleri müşterilerine satmak husûsunda çalış ki, seni aldatmasınlar!"

Ma'lûm olsun ki, *Mesnevî* ile meşgûl olanlar birkaç sınıftır:

Bir sınıfı *Mesnevî*'ye edebiyât ve şiir nokta-i nazardan bakıp birtakım mütâlaalar beyân ederler ve akıllarınca tenkid ederler ve dekâyık ve maânîsine nüfûz edemezler. Cenâb-ı Pîr bunlar hakkında bu cildin 161 numaralı beytinde şöyle cevâb verir: *معنیست آن فی فعلول فاعلات*. *ya'nî* "Sûret fakîni, ârifin zekât-ı irfânından ne vakit zevk alır! O *Mesnevî* ma'nâdır. Fe'lûl fâilâtan ibâret olan şiir ve nazım değildir." İmdi garb müstşrikleri bu sınıftandır.

/Ve bir sınıfı dahi *Mesnevî*'nin gülünç hikâyelerini ezberleyip, şurada burada meclis-ârâlık etmek için meşgûl olur. Hz. Pîr bunları da *هزل من هزل نیست* *ya'nî* "Benim hezlim hezl değildir, ta'lîmdir. Benim beytim beyit değildir, iklîmdir" hitâbiyle tevbiî buyururlar.

Bir sınıf da *Mesnevî*'nin hikemiyyâta âid beyitlerini ezberleyip şurada burada halka karşı ma'rîfet-fürûşluk etmek ve kendilerini satmak için meşgûl olurlar. Cenâb-ı Pîr bunlar hakkında da 1. cildin 324 numaralı beytinde: *حرف* *ya'nî* "Alçak adam! Bir sâf dile o füsûndan okumak için dervişlerin sözünü çalar" ve kezâ 1. cildin 2311 numaralı beytinde dahi: *حرف درویشان بلزدیده بسی* *ya'nî* "O müddeî ve mağrûr kimse kendini bir kemâl sâhibi zannetmeleri için dervişlerin birçok sözünü çalmıştır" buyururlar.

İşte efrâd-ı beşer arasında böyle muhtelif tabiat ve isti'dâdda kimseler bulunduğu için, Hz. Pîr kendi mensûblarına hitâben buyururlar ki: "Ey hulûs-i niyyet sebebiyle ma'nâya ve kasd-i *Mesnevî*'ye vâkîf olan sâlik! *Mesnevî*'den aldığın ulûm-i ledünniyye cevherlerini satmak husûsunda aldanmaya gayret et! Ve bunları ehli olmayanlara satma! "Nitekim *Fîhi Mâ Fîh* le-rinin 16. faslında da bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Ashâbımıza vasiyet ederiz ki: Ma'nâ arûsları bâtında sizlere yüz gösterdiği ve esrâr münkeşif olduğu vakit, sakın, sakın ağıyâra söylemeyiniz! *يا'nî* "Hikmeti ehlinin gaynına vermeyiniz; zulüm etmiş olursunuz; ve ehlinen esirgemeyiniz; yine zulüm etmiş olursunuz." Eğer sana bir mahbûb veyâ mahbûbe gelip hânende saklansa ve "Beni kimseye gösterme, ben seninim!" dese, onu pazarlarda do-

yer olmak usûlünü yap ve maârifî tevdi' edeceğin kimseyi üç celsede tecrübe et ki, bu üç celse onun *Mesnevî*'ye karşı irtibâtını ve isti'dadını tecrübe için kifâyet eder.

از کساد آن مترس و در میفت که رواج آن نخواهد هیچ خفت

3564. "Onun *kesâd*ından korkma ve asılış gösterme ki, onun *revâc*ı hiç uyumayacaktır."

"Kesâd", bir metâ'in revâcsız ve geçmez olması demektir. "Der mîfet", "der-üftâden" masdarındandır; ve "der-üftâden", "âvîziş nümûden", ya'nî "asılış göstermek ve bir şeyin üzerine düşmek" demektir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'nî, "Bizim *Mesnevî*'mizdeki hakâyık ve maârif metânının revâcsızlığından ve geçmez olmasından korkma! Ve tâlip bulmak azmine düşme ki, o cevher-i maârifin revâcî hiçbir asırda ve zamanda uyumayacak ve dâimâ hulus-ı niyyet sâhibi tâlibler bulunacaktır."

وارثانم را سلام من بگو وین وصیت را بگو هم مو بمو

3565. "*Uârislerime benim selâmımı söyle! Ve bu vasiyeti dahi mâ-be-mâ söyle!*"

"Benim bu *Mesnevî*'deki ilim ve irfânımın mirâsını hâlen ve zevkan yiyen sâliklere selâmımı söyle ve benim şu aşağıdaki vasiyetimi de inceden inceye söyle!"

تاز بسیاری آن زر نشکهند بی گرانی پیش آن مهمان نهند

3566. "O altının çokluğundan aslâ korkmasınlar. Sıkletsiz o misâfirin önüne koysunlar!"

"Neşkuhend", "korkmak" ma'nâsına olan "şukûhîden" masdarından muhaffestür. "Tâ", hergiz, aslâ ma'nâsıdır. Ya'nî, "O altın mesâbesindeki maârif-i *Mesnevî*'nin çokluğundan korkmasınlar ve "Bu ağırlığı nasıl kaldıralım?" diye ürkmesinler! Hâtırlarına hiçbir ağırlık ve sıklet gelmeksizin o tâlib-i ma'rifet olan misâfirin önüne koysunlar!"

ور بگوید او نخواهم این فرّه گو بگیر و هر کرا خواهی بده

3567. "*Ve eğer o "Ben bu ziyâdeyi istemem!" derse, de ki: "Al ve her kime istersen ver!"*"

"Ferih", çok ve ziyâde, demektir. Ya'nî, "Eğer o misâfir "Ben bu kadar çok ve yüksek maârifî kaldıramam ve istemem!" derse, sen ona de ki: "Ben sana vereyim, sen de bu ma'rifete tahammülünü göreceğin her kime istersen ibzâl et!"

ز آنچه دادم باز نستانم نقیر سوی پستان باز ناید هیچ شیر

3568. "*Verdiğim şeyden nakîr geri almam! Süt aslâ meme tarafına geri gelmez.*"

"Nakîr", lügatte "hurma yangındaki elyâf" demek olup, burada "az şey" demekten kinâyedir. Ya'nî, "Ben verdiğim şeyden az bir şey bile geri almam. Zîrâ kadının memesinden çıkan süt tekrâr meme tarafına geri gelmediği gibi, rûhumun memesinden akan ma'rifet sütü dahi geriye gelmez."

گشته باشد همچو سگ فی را اכול مُستَرِدُّ نُحْلَه بر قول رسول

3569. "*Atâyı geri almak isteyen, Resûl'ün kavli üzere, köpek gibi kustuğunu yeyici olmuş olur.*"

"Müsteridd", istirdâd eden ve geri alan; "nuhle", sadaka, bahşış ve atâ demektir. Bu beyt-i şerifte كَالْكَلْبِ يَمُودُ فِي قَيْتِه العائد فی هبته كالكلب يعود فی قینه ya'nî "Bağısladığı şeyi geri alan, kusmuğuna rücû' eden köpek gibidir" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'nî, "Ben verdiğimi geri almam. Zîrâ bahş ettiği şeyi geri alan kimse, Resûl-i Ekrem hazretlerinin zıkr olunan hadîs-i şerîfi mücibince kusmuğunu yiyen köpek gibidir."

ور بیندد در نیاید آن زرش تا بریزند آن عطا را بر درش

3570. "*Ve eğer o altın ona gelmesin diye kapıyı kaparsa, nihâyet o atâyı onun [3550] kapısı üzerine döksünler!*"

Bu beyt-i şerîf yukandaki 3567 numaralı beyte merbûttur; ve *Mesnevî-i Şerîf* takrîr olunan meclisteki sâmiîne işârettir. Ya'nî, "O tâlib-i ma'rifet olan misâfir, *Mesnevî* takrîr olunan bir mecliste "Ben *Mesnevî*'den alacağımı aldım, daha ziyâdesini istemem!" der ve maârif altınları kendisine gelmesin diye rûhunun kapısı olan kalbini kapar ve meşgûl [olmak] istemezse, benim ma'rifet mîrâsımı yiyen mesnevihânlar o ma'rifet atâsını o misâfirin kalbinin kapısı olan zâhirî kulağının önüne döksünler, ya'nî *Mesnevî* takrîrine devam etsinler!"

نیست هدیهٔ مخلصانرا مسترد

هر که آنجا بگذرد زر می‌برد

3571. "Her kim oradan geçerse altını götürsün! Muhlislere hediyesi için istirdâd yoktur."

"O Mesnevî takrîr olunan meclisten her kim geçerse, o maârif-i ilâhiyye altınlarını alıp götürsün! Zîrâ muhlislerin hediye[si] için istirdâd olunmak ve geri alınmak yoktur."

کرده‌ام من نذرها با ذو الجلال

بهر او بنهاده‌ام آن از دو سال

3572. "İki seneden beri onu onun için koymuşumdur. Ben Zü'l-celâl'e nezrler etmişimdir."

Bu beyitte zikr olunan iki seneyi, âlem-i zâhirin senelerine haml etmek münâsib görünmez. Çünkü Mesnevî-i Şerîf 659 senesinde te'lîfe başlanmış-
tır. İki sene beş ay fâsıladan sonra 2. cildin baş tarafındaki [7. beyit] مطلع تاریخ [ya'nî "Bu sevdâ ve sûdün matla'ının târîhi altı yüz altmış iki senesinde idi"] beytindeki sarâhat mücibince, 2. cilde 662 târihinde tekrâr başlanmış ve 666 târihinde altı cild olarak ikmâl buyurulmuştur. Ondandır huzûr-ı Pîr'de Mesnevî yazarlardan Osmân ibn İlsâ el-Mevlevî 668 târihinde diğer bir nüsha istinsâh etmiş ve Ubeyd Dede dahi bu zâatın nüshasından bir nüsha yazmıştır. Binâenaleyh Mesnevî-i Şerîf Hz. Pîr'in irtihâl târihi olan 672 senesinden altı sene evvel hitâm bulmuş demektir. Şu hâlde bu Mesnevî maârifinin misâfir için iki seneden beri konulmasında fakîre lâiyih olan işâret budur ki: Mesnevî-i Şerîf bu tarz ve tertîb dâiresinde olarak, rûh-ı pür-fütûh-ı Hz. Pîr'den evvelen âlem-i misâlde ve sonra da âlem-i şehâdetde zâhir olmuştur. Zîrâ bu mertebelerin üstündeki mertebelerde bu iki mertebedeki tafsîlât-ı sûrî yoktur. Binâenaleyh senenin birisi âlem-i misâl ve diğeri dahi âlem-i şehâdet olur. Ya'nî, "Ben âlem-i ervâhtan âlem-i şehâdete sefer eden bir rûh-ı âşinâ için bu Mesnevî'de cevher-i maârifî âlem-i misâl ve şehâdetten beri vaz' etmişimdir. Sonra da Zü'l-celâl olan Hak Teâlâ hazretlerine nezr etmişimdir ki:"

بیست چندان خود زیانسان او فتد

ور روا دارند چیزی زان ستد

3573. "Ve eğer ondan bir şey almayı revâ tutarlarsa ise, muhakkak onlara yirmi kadar ziyân vâki' olsun!"

"Ve eğer benim bu maârif mirâsımı yiyenler o maârif cevherlerinden bir

şey alıp saklamayı ve o misâfire vermemeyi câiz görürlerse, onlara o men' ettiğî ve sakladığı şeyin yirmi misli ziyân ve zarar vâki' olsun!"

صد در محنت بر ایشان بر گشود گر رواتم را پزولانند زود

3574. "Eğer benim rûhumu müşevveş ederlerse, onların üzerine çabuk yüz mihnet kapısı açılsın!"

"Pijûlâniden", "pejmürde olmak ve perişân olmak ve müşevveş olmak" ma'nâsına olan "pijûliden" masdarının müteaddisidir. "Pejmürde ve perişân ve müşevveş etmek" ma'nâsındadır. Ya'nî, "Ben Hak Teâlâ'ya nezr ettim ki: Eğer bu Mesnevî'deki maârifin mîrâsını yiyenler bu maâriften ba'zılarını esirgeyip tâliblere vermemek sûretiyle benim rûhumu müşevveş ederler ve incitirler ise, çabuk onların üzerine yüz mihnet ve kahr-ı ilâhî kapısı açılsın!"

از خدا اومید دارم من لَبِّقْ که رساند حق را در مُسْتَحَقْ

3575. "Ben Hudâ'dan ümîd tutarım ki, zekî olan kimse hakkı müstehkka eriştirsın!"

"Lebîk", zekî ve tatlı sözlü, demektir. Ya'nî, "Ben Hak'tan ümîd ederim ki, Mesnevî-i Şerîf'ten ma'rîfet mîrâsını yiyen zekî ve fasâhat-i lisân sâhibi olan kimse, hakkı hakkını taleb eden kimseye eriştirsın!" Bu beyt-i şerîfte sûre-i Hadîd'de vâki' وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ (Hadîd, 57/7) ya'nî "Hakk'ın sizi mîrâs[çı] olarak hâlef ettiği malı infâk edin!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

دو قضیه دیگر او را شرح داد لب بدکر آن نخواهم بر گشاد

3576. Ona diğer iki kaziyyeyi şerh verdi. Onun zikrine dudak açmayacağım.

O muhtesib efendi, yardımcı kimseye rû'yâsindâ diğer iki kaziyyeyi de şerh ve beyân etti ki, o iki kaziyyenin zîkr ve beyânına bu Mesnevî-i Şerîf'te ben ağız açmayacağım ve onları söylemeyeceğim.

تا بماند دو قضیه سر و راز هم نگرده مثنوی چندین دراز

3577. Tâ ki iki kaziyye sır ve râz kalsın! Hem de Mesnevî bu kadar uzun olmasın!

Ya'nî, o iki kaziyyeyi söylememekte iki sebep vardır: Birisi, o iki kaziyye gizli ve sır hâlinde kalsın; ve diğeri de bu sırı anlatmak için Mesnevî-i Şerîf'dahi uzayıp durmasın! Hz. Pîr'in bu iki kaziyyeyi beyân buyurmadığı

hikmet, kendi kâim-makâmı olan zâtın sâliklerin terbiyesine âid birtakım dekâyık-ı rûhiyyedir ki, onları burada söylemekte avâm için hem fâide yoktur ve hem de birtakım temsîlât ile *Mesnevî-i Şerîf*'i uzatmak lâzım gelir. Bî-nâenaleyh bu dekâyık pîr-i hakikat ile onun kâim-makâmı arasında bir sır olarak kalmak münâsibdir ve bunları ancak o kâim-makâm olan zâtın bilmesi kâfidir. Bununla berâber, bu iki kaziyyeye cenâb-ı Pîr efendimiz âtîdeki kısımların ve beyitlerin zımmında işâret buyurmuşlardır; anlayan anlar!

بر جهید از خواب انگشتک زنان گه غزل گوین و گه نوحه کنان

3578. *Parmak vurucu gâh gazel söyleyici ve gâh nevha edici olarak uykudan fırladı.*

Ya'nî, pîr-i hakikatın kâim-makâmı olan zât, gördüğü rû'yâda pîr-i hakikat tarafından kendisine beyân buyurulan dekâyık-ı rûhiyyeden dolayı hâlenerek parmaklarını şıkırdatıcı ve gâh gazel söyleyici ve gâh na'ra vurucu olarak uykudan uyandı.

گفت مهمان در چه سوداهاستی پامردا مست و خوش بر خاستی

3579. *Misâfir dedi: "Ne sevdâlardasın, ey yardımcı? Sarhoş ve zevkli olarak kalktın?"*

Hak yolunun sâliki olan misâfir bu yolun yardımcısı olan o kâim-makâmın hâlini görüp dedi ki: "Ey yardımcı! Ne sevdâlarda ve hangi hevâ-lardasın ki, böyle sarhoş ve zevkli bir hâlde olarak uykudan uyandın?"

تا چه دیدی خواب دوش ای بو العلاء که غمی گنجی تو در شهر و قلاء

3580. *"Ey ulâ sâhibi! Acabâ dün gece rû'yâda ne gördün ki, şehre ve sahrâlara sığmazsın?"*

"Ulâ" ve "alâ", yükseklik ve kadr ve menzilet ve "bü'l-ulâ", kadr ve menzilet sâhibi, demektir. "Tâ", taaccüb içindir. "Felâ", "sahrâ" ma'nâsına olan "felât" kelimesinin cem'idir. Ya'nî, "Ey kadr ve menzilet sâhibi! Acabâ dün gece rû'yâda ne gördün ki, sevincinden şehre ve sahrâlara sığmazsın?"

خواب دیده پیل تو هندوستان که رمیده ستی ز حلقه' دوستان

3581. *"Senin filin rû'yâda Hindistân'ı görmüştür ki, dostların halkasından ürkmüşündür."*

"Fil"den murâd rûh ve "Hindistân"dan murâd, âlem-i ervâhtır. Âlem-i zâhirde fil Hindistân'ın ormanlarını ve orada gezen filleri gördüğü vakit, uykudan azgın olarak uyanır ve filciye itâat etmez imiş. Yardımcının hâli de bu file teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, "Senin rûhün gâlibâ rû'yâda âlem-i ervâhı görmüş ve rûhânîlere mülâkî olmuştur ki, bu âlem-i cismânîde dostların sûrî olan halkasından ve cem'iyetinden ürkmüştür."

گفت سوداناک خوابی دیدہ ام در دل خود آفتابی دیدہ ام

3582. *Dedi: "Sevdâlı bir rû'yâ görmüşümdür! Kendi gönlümde bir güneş görmüşümdür!"*

"Sevdâ", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "aşk ve arzû" ma'nâları münâsibdir. "Sevdâ-nâk", aşklı ve murâdlı, demek olur. "Güneş"ten murâd, vâris-i ulûm-i nebevî olan pîr-i hakikat olur. Ya'nî, o yardımcı, misâfire cevâben dedi: "Evet, aşklı ve murâdlı bir rû'yâ gördüm ve kendi gönlümün içinde o muhtesib efendiye ve o insân-ı kâmilî gördüm ve kendi gönlümün içinde bir güneş gördüm." "Gönlümün içinde" ta'birîyle ârifin kalbinin genişliğine işâret buyurulur. Nitekim kalb hakkındaki izâhât *Fusûsu'l-Hikem*'de cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri tarafından Fass-ı Şuaybî'de beyân buyurulmuş ve diğer cildlerin ba'zı mahallerinde zikr edilmiştir.

خواب دیدم خواجہ بیدار را آن سپردہ جان پی دیدار را

3583. *"Uyanık olan efendiye, o dîdâr için cân teslim etmiş olanı rû'yâda gördüm!"*

"Evet, ben zâhirde uyudum, fakat o uyanık olan muhtesib efendiye ve Hakk'ın cemâl-i zâtîsî için cânını teslim etmiş olan o insân-ı kâmilî rû'yâda gördüm!"

خواب دیدم خواجہ معطی المنی واحد کالاف ان امر عتی

3584. *"Murâdları verici olan efendiye rû'yâda gördüm. Eğer bir emr murâd olursa bin gibi birdir."*

"Münâ", "arzû ve murâd" ma'nâsına olan "münye"nin cem'idir. "Arzûlar ve murâdlar" demek olur. "Unâ", "inâyet" masdarından meçhûl sığası üzere mâzîdir. "In emr unâ" "in unâ emr" takdîrindedir, "eğer bir emr murâd olursa" demek olur. Ba'zı nüshalarda bu ibârede ihtilâf olduğundan, şârihler te-

kellûf etmişlerdir. Ya'nî, "Arzûları ve murâdları verici olan muhtesib efendiyi rû'yâda gördüm. Eğer bir emr murâd olursa, o efendi bin kimse kadar yaradım eden bir efendidir" demek olur.

مست و ییخود اینچنین بر می‌شمرد تا که مستی عقل و هوش را ببرد

3585. *Sarhoş ve kendinden geçmiş olarak böyle sayardı. Hattâ ki sarhoşluk onun akıl ve idrâkini götürdü.*

O yardımcı sarhoş ve kendinden geçmiş bir hâlde, o muhtesib efendinin fezâillini ve mezâyâsını sayıp dökerdi. O hadde kadar ki, bu sarhoşluk onun aklını ve idrâkini kapı götürdü.

در میان خانه افتاد او دراز خلق انبه گگرد او آمد فراز

3586. *Odanın ortasına upuzun düştü. Kalabalık halk onun etrâfına cem' geldi.*

"Enbûh", "kesret, galebe ve kesir olan" ma'nâsındaki "enbûh" kelimesinin muhaffefidir. "Ferâz", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "cem'" ma'nâsındadır. Vecd hâlinden dolayı o yardımcı odanın ortasına upuzun yattı ve kendinden geçti. Hâne halkının hepsi müctemian onun başına geldiler.

با خود آمد گفت ای بحر خوشی ای نهاده هوشها در بی‌هشی

3587. *Kendine geldi. Dedi: "Ey hoşluk deryâsı! Ey idrâkleri idrâksizliğe koymuş olan!"*

"Hûşhâ"dan murâd, idrâkât-ı rûhiyye, "bî-huşî"den murâd, havâss-i hamse-i zâhire idrâkinin kalkması hâlidir. Nitekim 1. cildin 576 numarasında ta'ẓat ar'jعی را بشنود. تا فکرت شود. تا خطاب ارجعی را بشنود [ya'nî "İrcîi" hitâbını işitmeniz için, hüssiz ve kulaksız ve fikirsiz olunuz"] buyurulmuştur. Ya'nî, yardımcı olan adam, bu bîhûşluk hâlinden ayılıp kendine geldi ve cenâb-ı Hakk'a hitâben dedi: "Ey hoşluk ve zevk deryâsı! Ey ezvâk-ı rûhâniyyenin idrâkini havâss-i zâhirenin idrâksizliğine koymuş olan Hâlık'ım!"

خواب در بنهاده بیداری بسته در بی‌دلی دل داری

3588. *"Uykuya uyanıklığı koymuşsun! Bî-dillîğe dildârlığı bağlamışsın!"*

"Bî-dil", âşık ve "dildâr", ma'sûk demektir. Ya'nî, "Havâss-i hamse-i zâhirenin muattal olduğu uyku hâline, rûh-ı insânînin uyanıklığı hâlini koymuşsun ve âşıklığa ma'sûklığı bağlamışsın!" Zîrâ uyku hâlinde insanın ha-

vâss-i hamsesi muhîtindeki eşyâya irtibâtta hâli kalır. Meselâ, uyuyan kim-
senin gözü yanında oturanları görmez ve kulağı sözlerini işitmez. Fakat
rû'yâsında gördüğü kimseler ile konuşur. "Âşıklık hâline ma'sûkluk hâlini
koymak" ta'birıyla *يحبونهم ويحبونهم* (Mâide, 5/54) ya'nî "Allâh Teâlâ onları sever
ve onlar da Allâh Teâlâ'yı severler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Zîrâ
evvelen Hak Teâlâ bir kulunu sever ve o kul dahi hubb-i ilâhînin aksi sebe-
biyle Hakk'ı sevip onda müstağrak olur. Nitekim bu ma'nâyı şu beyitte îzâh
etmişlerdir:

Aşk odu evvel düşer ma'sûka, ondan âşika

Şem'i gör ki, yanmadan yandırmadı pervâneyi

طوق دولت بسته اندر غل فقر

منعمى بنهاده در دل فقر

3589. "Mün'imliği fakr zilleti içine koymuşsun! Devlet gerdanlığını fakr
zincirine bağlamışsın!"

"Züll", hakîr olmak; "gull", demir zincir, demektir. "Fakr"dan murâd,
Hakk'ın gayrından yüz çevirip bilcümle umûrunda Hakk'a arz-ı ihtiyâc et-
mektir. Ya'nî, "Ey hakîm-i mutlak olan Hâlıkım! Âlem-i ma'nâda in'âm edi-
ciliği fakr zilleti içine koymuşsun. Devlet gerdanlığını da bu fakr zincirine
bağlamışsın!" Zîrâ ancak Hakk'a arz-ı iftikâr eden insân-ı kâmil, halkın sûrî
olan zenginliklerinden ve onların sûrî olan devlet ve mansıblarına baş eğ-
mekten müstağnidir; ve bilakis bu fakr zilleti içinde onların üzerinde hâkim-
liği ve tasarrufu vardır. Nitekim Hz. Pîr efendimiz zamânında Selçuk hüküm-
dârları ve ekâbiri onlardan istimdâd ederler idi; ve Cenâb-ı Pîr efendimiz ise
onların hepsinden müstağni idi.

آتش اندر آب سوزان مندرج

ضد اندر ضد پنهان مندرج

3590. *Zıd, zıd içinde gizli ve mündericdir. Ateş yakıcı su içinde mündericdir.*
[3570]

Ya'nî, bu sûret âleminde birbirinin zıddı olan şeyler birbirinin içinde gizli
bir sûrette mündericdir. Meselâ ateş ile su hikmet-i tabîat nokta-i nazarından
birbirinin zıddı ise de, kimyâ nokta-i nazarından aynı anâsırın muhassalâtı-
dır. Nitekim küremizin etrâfında dalgalanan Bahr-i Muhît müvellidü'l-mâ' ve
müvellidü'l-humûza ve sodyumdan mürekkebdir; ve kezâ su ateşi söndürdü-
ğü cihetle ateşin zıddıdır. Halbuki bu ateş harâreti bir kap içinde kaynayan
suya intikâl ettiği vakit, ateş ve harâret kendi zıddı olan su içinde gizli bir sù-
rette münderic olmuş olur.

روضه اندر آتش نمرود درج دخلها رویان شده از بذل و خرج

3591. *Bahçe Nemrûd'un ateşinde mündericidir. İrâdlar bezlden ve harcudan neşv ü nemâ bulucu olmuştur.*

Ya'nî, mâdemki Hak Teâlâ böyle zıdları zıd içinde gizlemiştir, murâd-ı ilâhîsi taalluk ettiği vakit bir zıdda gizli olan şeyi o zıddan dışarıya çıkarır. Nitekim Nemrûd'un ateşinde gizli olan bahçeyi İbrâhîm (a.s.) için izhâr etti ve kahırında gizli olan lutfunu meydâna çıkarıverdi; ve zıddın zıdda gizli olmasının bir misâli de budur ki: İrâdlar masraflardan neşv ü nemâ bulur. Halbuki İrâdlar masrafların zıddıdır. Meselâ bir kimse elindeki tohumu toprağa saçar; bu masraftır. Fakat masraftan onun birçok misli mahsûl ve İrâd ele geçer.

تا بگفته مصطفی شاه نَجَاحُ السَّمَاحُ يَا أُولِي النُّعْمَا رِبَاحُ

3592. *Hattâ şâh-ı necâh olan Mustafâ: "Ey ni'metler sâhibi! Cömerdlük kârdır" buyurdu.*

"Necâh", zafer bulmak, halâs olmak ve hâcetlerini elde etmek ma'nâlarıdır. "Semâh", cömerdlük, "rebâh", fâide ve kâr demektir. Ya'nî, hattâ İrâd masraflardan neşv ü nemâ bulduğuna işâretle, umûr-ı dünyeviyye ve uhreviyyede zafer bulmanın ve hâcetleri elde etmenin şâhı olan Server-i enbiyâ Mustafâ (a.s.v.) Efendimiz cenâb-ı Ebû Hüreyre'nin rivâyeti ile bize vâsil olan hadis-i şerifinde رِبَاحُ السَّمَاحُ ya'nî "Cömerdlük kârdır" buyurmuşlardır. Zîrâ cömerd adam elindeki malı hayrâta sarf eder ve sonra مِّنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ مِثَالِهَا (En'âm, 6/160) ya'nî "Kim ki, bir iyilik ile geldi, onun için o iyiliğin on misli mükâfât vardır" âyet-i kerîmesi mücibince, o sarf ettiği malın on misline nâil olur. Beyt-i şerifteki "yâ uli'n-na'mâ" hadis-i şerifin lafzından olmayıp, bu hadîsin şerhi makamında vâki'dir. Zîrâ cömerdlük ni'metler sâhibi olan zenginler elinden gelir. Züğürdlerin cömerdliğindeki fâide muhtâclar için hiç me-sâbesindedir.

مَا نَقَصَ مَالٌ مِنَ الصَّدَقَاتِ قَطُّ إِنَّمَا الْخَيْرَاتُ نِعَمُ الْمُرْتَبُطِ

3593. *Sadakalardan mal aslâ eksik olmadı. Ancak hayırlar ne güzel bağlamak yeridir!*

"Mürtebat", ism-i mef'ûl ma'nâsına olabileceği gibi, ism-i mekân ma'nâsına da olabilir. Ya'nî, muhtâç olanlara mal ile yardım etmek ve sadaka vermekten dolayı bir zenginin aslâ malı eksilmez. Binâenaleyh ancak hayrât,

malın ne güzel bağlanma yeridir! Yâhud, ancak hayırlara ne güzel bağlanmıştır! demek olur. Bunda ârif ma'rifetinin sadakasını muhtâc olanlara verdikçe ilim ve ma'rifetinin ziyâdeleşeceğine de işâret buyrulur.

جوش و افزونی زر در زکات عصمت از فحشا و منکر در صلات

3594. *Altının ziyâdeliği ve kaynağı zekâttadır. Fahşâdan ve münkerden ismet namazdadır.*

Ya'nî, altının çoğalması ve keselerde ve kasalarda kaynağı o altının kırkta birini muhtâclara vermekten ibâret olan zekâttadır. Fakat nefis-i insânî bahil ve haris olduğu için zekât verdiği vakit parasının noksan olacağını zanneder. Halbuki basar-ı basireti açık olanlar zekât verenlerin malı hiç ummadıkları yerden kendilerine birçok fâideler ve kârlar gelerek çoğaldığını görürler; ve ehl-i gaflet olan zenginler ise bu zekâtı vermemeleri yüzünden türlü türlü zararlara uğrayarak mallarının günden güne eksildiğini ve hatrâ iflâsa kadar gittiğini fark edemez ve bu zararlarını başka başka sebeblere isnâd ederler. Ve kezâ mü'minin zarar-ı ma'nevî olan fahşâdan ve münkerden ismeti ve muhâfazası dahi namazdadır. Zîrâ namaz, dünyâ muâmelâtına dâlan mü'minlerin, hiç olmazsa beş vakitte olsun, Hakk'a teveccüh etmesi için mevzû'dur ve Hakk'a teveccüh ise emr-i Hakk'a itâati ve onun nehyinden ictinâbı intâc eder. Ve emre itâat ve nehyden ictinâbın mükâfât-ı dünyeviyesi muâmelât-ı sûrisinde zararlardan vikâyeye ve mükâfât-ı uhreviyesi de tasallutât-ı şeytâniyyeden âzâde kalarak, hayât-ı uhreviyyesinde saâdetine sebep olur. Binâenaleyh dikkatle bakılırsa zekât ve namaz dahi irâdın masraftan neşv ü nemâsından ibârettir.

آن زکات کیسه ات را پاسبان و آن صلات هم ز گرگانت شبان

3595. *Senin o zekâtın kesene bekçidir ve o namâzın dahi sana kurtlardan çobandır.*

Ey zengin efendi! Senin o verdiğin zekât, kesenin ve kasanın bekçisidir. Nitekim İstanbul'un cehennemî yangınları arasında yanan mahalleler arasındaki ahşâb evlerden bil'âhare zekâtını verdiği tahkik olunan sâlih kimselerin mutasarrıf olduğu birkaç ev kurtulmuş olduğu herkes tarafından görülüp hayret edilmiştir. Bu ma'nâya binâen hadîs-i şerifte بالزكاة يا'nî "Malınızı zekât ile tahkîm ediniz!" buyurulmuştur. Ve senin hulûs-i kalb ile olan namâzın dahi senin bâtınını kurtlar mesâbesinde olan ins ve cin şeytan-

larından muhâfaza eden çobandır. Zîrâ kalb, Hakk'a teveccüh edince halktan yüz çevirmiş olur. Eğer namaz münâfıkların namazı gibi hulûs-i kalb ile olmazsa, o namaz kalbin Hakk'a teveccühü değil, halka teveccühü demek olduğundan o namaz insanı münkerden ve fahşâdan men' etmez, belki münkerin ve fahşânın aynı olur.

میوه شیرین نهان در شاخ و برگ زندگی جاودان در زیر مرگ

3596. *Tatlı meyve dalda ve yaprakta gizlidir. Ebedî olan dirilik ölüm altındadır.*

Bu ve âtidedeki beyitlerde zâhiri nefs-i insânînin nazanna çirkin görünen ve iç yüzünde fâide ve letâfet bulunan şeylerin misâli mezkûrdur. Ya'nî, tatlı meyve ağacın katı dallarında ve tatsız yapraklarında gizlidir ve bunlardan çıkar; ve kezâ hayât-ı ebediyye dahi zâhiri çirkin görünen ihtiyârî veyâ ızurâfî ölümlerin altında gizlidir. Zîrâ ihtiyârî ölüm ile ölen kâmiller bu hayât-ı dünyeviyye de rûhânî bir hayat ile yaşarlar; ve ızurâfî ölüm ile ölen mü'minler dahi cismâniyet yükünden kurtulup o ebedî olan hayât-ı rûhâniyyeye kavuşurlar.

زبل گشته قوت خاک از شیوه زان غذا زاده زمین را میوه

3597. *Gübre bir kâideden dolayı toprağın kütü olmuştur. O gıdâdan yerin bir meyvesi doğmuştur.*

"Zibl", gübre; "şîve", burada "kâide" ma'nâsınadır. Ya'nî, sûrette menfûr olan gübre âlem-i tabiâtta mevzû olan bir kâide ve kânûn mûcibince toprağa küt verici olmuştur. Toprak o murdâr olan gübre gıdâsını aldıktan sonra yerden tatlı meyveler doğmuş ve neşv ü nemâ bulmuştur.

در عدم پنهان شده موجودی در سرشت ساجدی مسجودى

3598. *Yoklukta bir mevcûd, sâiciliğin tab'ında bir mescûdluk gizli olmuştur.*

"Adem"den murâd, mevcûdât-ı mümkinedir ki, kendi zâunda vücûd kokusunu koklamamıştır; ve onda ayn-ı vücûd ve bi-nefsihî mevcûd olan Hak Sübhânehü ve Teâlâ gizlidir. Mümkinât mevcûd görünürler ve vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hak Teâlâ mahfî ve bâtındır. Bu ma'nâyâ binâen Hz. Pîr efendimiz bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

این هیكل آدمست روپوش ماقبله جمله سجدهائیم

"Bu âdemin heykeli ve cismi bâtınının nikâbıdır. Yoksa biz bütün secdelerin kiblesiyiz."

Ve hilkatte sâcidin zâtında mescûd-i muazzam olan Hak gizlidir; ve böylece hakikatte ma'dûm olan sâcidin zâtında onların mücid-i âlîsi olan Hak gizlidir. Ve nitekim Hz. Pîr efendimiz diğer bir beyt-i şerîflerinde de bu ma'nâya işâreten buyururlar:

خانهٔ جسم چرا سجده گه خلق شد زانکه بروز و شب بردرو دیوارواست

"Cismimin evi niçin halkın secdegâhı oldu? Çünkü onun der ü divânında gündüz ve gecede o mescûd-i muazzam vardır."

Ve Ebu'l-Hasan-ı Harakânî (k.s.) dahi bu ma'nâda *لو عرفتمونی لسجدتمونی* ya'nî "Eğer siz bizi tanısanız idi, elbette bize secde ederdiniz" buyurmuşlardır. Ma'lûm olsun ki, bir kul vücd-i hakîkî-i Hak muvâcehesinde kendi mevhûm olan varlığından geçince, o kulu Hakk'ın varlığı istîlâ etmiş olur; ve kul Hakk'a secde edici olduğu için onun tab'ında bir mescûdluk gizli bulunur. Kâmilin kalb-i şerîfî her ân Hakk'a sâcid olduğu için bilcümle halk ona serfûrî ederler. Nitekim Âdem'e meleklerin secde etmeleri de bu ma'nâdandır.

آهن و سنگ از برونش مظلومی اندرون نوری و شمع عالمی

3599. *Demir ve taş hâricîten o bir muzlemidir. İçinde bir nûr ve bir âlemin şem'i vardır.*

Ya'nî, demir ile çakmak taşı dışları ve sûretleri cihetinden muzlem bir maddedir. Fakat demir çakmak taşına vurulduğu vakit içlerinde gizli olan parlak bir kıvılcım çıkar; ve bu kıvılcımdan büyük nisbette ateşler ve ışıklar peydâ olur. Bunun gibi, insân-ı kâmilin cismâniyeti kesif ve karanlık görünürlük; fakat onun batinında bir nûr-ı ilâhî ve bir koça âlem-i izâfinin şem'i vardır. Nitekim âyet-i kerîmede *قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ* (Mâide, 5/15) ya'nî "Ey insanlar! Size Allah tarafından bir nûr olan peygamber ve açık bir kitâb geldi" buyurulur.

درج در خوفی هزاران ایمنی در سواد چشم چندان روشنی

3600. *Bir korkuda binlerce emînlik, göz karası içinde bu kadar aydınlık vardır.*
[3580]

Zıddın zıdda mûnderic olduğunun bir misâli de bir korkuda binlerce emînlik gizli olmasıdır. Zîrâ insan korku sebebiyle melhûz olan tehlikelerden nefsinin muhâfaza eder ve emniyet altında bulunur; ve kezâ gözbebeği kara bir nokta olduğu hâlde o noktada bu kadar çok aydınlık vardır, ve bu aydınlık sebebiyle muhîtindeki eşyâyı görür.

گنج در ویرانه بنهاده

اندرون گاو تن شهزاده

3601. *Cisim öküzünün içine bir şehzâde, bir vîrâneye hazîne konmuştur.*

Ya'nî, cisim öküzünün içine ebu'l-ervâh ve rûhun şâhı olan Hâtem-i enbiyâ Efendimiz'in şehzâdesi mesâbesindeki rûh-ı insânî konulmuştur. Bir vîrâne ve harâbe mesâbesinde olan cisme böyle bir rûh-ı insânî hazinesi gizlenmiştir ki, bütün hakâyık ve maârif-i ilâhiyye cevherleri ve altınları bu hazîne mündericidir.

گاو بیند شاه نی یعنی بلیس

تا آخر پیری گریزد زان نفیس

3602. *Tâ ki bir ihtiyâr eşek o nefîsten kaşa; öküzü göre, şâhı değil! Ya'nî İblîs.*

"Nefs", ağır, kıymetli ve azîz ve makbûl olan şey. "İhtiyâr eşek"ten murâd İblîs'tir. Zîrâ İblîs Âdem'in sûretine baktı ve onun ma'nâsı olan rûhundan gâfil oldu; ve "O Âdem kesîf olan cisimdir. Ben ise latîf olan cismim, binâenaleyh latîf olan kesîf olandan daha hayırlıdır" dedi. Binâenaleyh insân-ı kâmilin cismine nazar edip ma'nâsından kaçan nefsanî ve cismânî kimseler dahi İblîs'in tebaası hükmünde olur.

حکایت آن پادشاه و وصیت کردن او آن سه پسر خویش را که

درین سفر در ممالک من فلان جا چنین ترتیب نهید و فلان جا چنین

نواب نصب کنید اما الله الله بفلان قلعه مروید و بگرد آن مگردید

Pâdişâhın kendinin o üç oğluna: "Bu seferde benim memleketimde filân yere böyle tertîb koyunuz ve filân yere böyle nâibler nasb ediniz, ammâ sakın, sakın filân kal'aya gitmeyiniz ve onun etrâfında dolaşmayınız!" diye vasiyet etmesinin hikâyesidir

"Kal'a-i zâtü's-suver", "sûretler sâhibi kal'a" demektir ki, bundan murâd, sîfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mezâhirini hâvî olan dünyâdır. "Şâh"tan murâd,

rûh-ı küllî-i Muhammedî'dir. "Üç şehzâde" ile, ahyâr ve ebrâr ve şüttâr yol-lanna sülûk eden ervâh-ı mü'minîne işâret buyurulur. Nitekim hadis-i şerifte انا من الله والمؤمنون من نوري ya'nî "Ben Allah'tanım ve mü'minler benim nûrum-dandır" buyurulur. Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri *Usûl-i Aşere*'lerinde buyu-rurlar ki: "Ahyâr tarîkı muâmelât-ı şer'iyye erbâbının yoludur ki, bu tâife çok oruç tutarlar ve çok namaz kılarlar ve çok Kur'ân-ı Kerim okurlar ve çok hac-ca giderler ve cihâd ederler. Bu yoldan uzun zâmanda Hakk'a vâsıl olanlar çok azdır. Ebrâr tarîkine sâlik olanlar kötü ahlâkları tebdîle ve nefsi emmâ-reyi bunlardan temizlemeye ve kalbi sâf kilmaya ve rûhu parlatmaya, velhâ-sıl bâtını ma'mûr etmeye çalışırlar. Bu yoldan Hakk'a vâsıl olanlar da ahyâ-ra nisbetle çok ise de yine nâdirdir. Şüttâr yolu ehl-i muhabbetten olan kim-selerin yoludur; ve aşk ve muhabbet ile sülûk edenlerin bidâyetleri evvelkile-rin nihâyetlerinden efaldır. Bu tarîk-ı, şüttâr mevt-i irâdî üzerine mebnîdir. Nitekim Server-i enbiyâ (a.s.v.) Efendimiz مَوَاوَا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا ya'nî "Ölmezden ev-vel ölüünüz!" buyurdu.

بود شاهی شاهرا بُد سه پسر هر سه صاحب فطنت و صاحب نظر

3603. *Bir şah var idi. Şahın üç oğlu var idi. Her üçü fıtmat ve nazar sâhi-bi idi.*

Ya'nî, mü'minlerin yukanki mukaddimede beyân olunan üç sınıfı hayât-ı dünyeviyyenin hiçliğini görmekte fatîn ve zekî ve nazar sâhibi idi.

هر یکی از دیگری استوده تر در سخا و در وغا و کرو فر

3604. *Her biri diğerinden sehâda ve vegâda ve kerr ü ferde daha medh olun-muş idi.*

Bu üç sınıfın her birisi Hak yolunda sehâda ya'nî huzûzât-ı nefsâniyyele-rini fedâda ve vegâda, ya'nî nefis ve şeytan ile muhârebede ve kerr ü ferde, ya'nî mücâhede usûlünde diğerinden daha medh olunmuş idi. Nitekim ahyâr ve ebrâr ve şüttâr yollarından her biri bir vecih ile fâzıl ve diğer vecih ile mef-dûldür; ve her birisi bir vecihten diğerine nazaran daha memdûhdür.

پیش شه شهزادگان استاده جمع قرة العینان شه همچون سه شمع

3605. *Üç şem' gibi şahın iki gözünün aydını olarak şehzâdeler şahın huzûrun-da toplanıp durmuş idi.*

Ya'nî, bu üç sınıfın rûhları ebû'l-ervâh olan Server-i enbiyâ Efendimiz'in sebeb-i sürûru olarak onun huzûr-ı ma'nevîlerinde toplanıp durmuşlar idi. Nitekim âyet-i kerîmede kıyâmete kadar bu huzûr-ı ma'nevîye işâreten **لَهُ** (Hucurât, 49/7) **وَأَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ** (Biliniz ki, muhakkak Resûlullah sizin içindedir" buyrulur.

از ره پنهان ز عینِ پسر می کشید آبی نخیل آن پدر

3606. *Oğulun iki gözünden gizli yoldan o babanın nahîli bir su çeker.*

"Nahîl", lügatte "hurma ağacı" demektir. "Babanın vücûdu" hurma ağacına ve "evlâdın iki gözü" dahi çeşmeye teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, babanın hurma ağacı gibi olan vücûdu oğulun çeşme ve pınar mesâbesinde olan iki gözünden gizli yoldan sürûr ve safâ suyunu çeker. "Ayneyn", "iki göz" ma'nâsına geldiği gibi, "iki pınar" ma'nâsına da gelir. Bu sûrette pınarın birisi evlâdın cismi ve diğeri rûhu olmuş olur. Ya'nî bir baba evlâdının rûhunda ulviyet ve cisminde de selâmet görürse, bu iki çeşmelerden bâtın yolundan onun nahîl-i vücûdu sürûr ve safâ suyunu çeker. Bunda ebû'l-ervâh olan Resûl-i Ekrem hazretleri kendi evlâdı mesâbesinde olan ümmetinin rûhunda maârif-i ilâhiyye ile teâlî ve cisminde şer'-i şerîfe mutâvaatla selâmet görürse mahzûz olur, ma'nâsı da mündericidir. Âtîdeki beyitler gizli yoldan mecrâlar olduğunun misâlidir.

تا ز فرزند آب این چشمه شتاب می رود سوی ریاض مام و باب

3607. *Hattâ bu çeşmenin suyu evlâddan acele ananın ve babanın bahçeleri tarafına gider.*

"Mâm", ana; "bâb", baba demektir. Ya'nî, hattâ bu evlâd çeşmesinin sürûr suyu acele ananın ve babanın bahçeleri mesâbesinde olan kalbleri tarafına gider.

تازه می باشد ریاض والدین گشته جاری عینشان زین هر دو عین

3608. *Nihâyet ananın ve babanın bahçeleri tâze olur. Bu her iki uyûndan onların aynı cârî olmuştur.*

Nihâyet ananın ve babanın kalblerinin bahçesi, sürûr ve safâdan tâze olur ve tarâvet bulur. Evlâdın bu her iki gözünden veyâ onun rûh ve cismine çeşmesinden ananın ve babanın sürûr ve safâ çeşmesi akıcı olmuştur.

چون شود چشمه ز بیماری علیل خشک گردد برگ و شاخ آن نخل

3609. *Uaktâki hastalıktan çeşme alil olur, o nahlin yaprağı ve dalı kuru olur.*

Vaktâki sûrî hastalıktan evlâd çeşmesi illetli olur veyâhud evlâdın ma'nevî olan hastalıktan rûhu ve cismi alil olur, nahil mesâbesinde olan babanın vücûdunun yaprağı ve dalı kuru olur. Ya'nî hazzı ve safâsı zâil olur ve mükedder bir hâle gelir. Nitekim rûhu habîs ve cismâniyeti fâsîd olan evlâdların babaları ve anaları gece ve gündüz elem ve azâb içindedir.

خشکی نخلش همی گوید پدید که ز فرزند آن شجر نم می کشید

3610. *Onun nahlinin kuruluşu zâhiren söyler ki: "O ağaç evlâddan rutûbet çekmişti."*

Babanın nahl vücûdunun kuruluşu ve neş'esizliği ve mükedder oluşu zâhiren, "O ağaç, evlâddan gizli bir yoldan rutûbet çektiğini ve haz ve safâ bulduğunu"nu söyler.

ای بسا کاریز پنهان همچین متصل با جانتان یا غافلین

3611. *Ey ne çok böyle gizli mecrâ, ey gâfiller sizin cânınıza muttasıldır!*

"Kâriz", yer altında olan gizli mecrâ, demektir. Ya'nî, ey gâfiller! Sizin cânınıza muttasıl olan böyle ne kadar çok mecrâlar vardır ki, sizin bu mecrâlardan haberiniz yoktur.

ای کشیده ز آسمان و از زمین مآیه‌ها تا گشته جسم تو سمن

3612. *Ey kimse! Gökten ve yerden mâyeler çekip, nihâyet senin cismin semiz olmuştur.*

Ey insân! Gökten güneşin ziyâsını ve harâretini ve havadan müvellidü'l-humûza gibi maddeleri ve yerden gıdâ vâstasıyla azot ve karbon ve kıls gibi birtakım anâsın peyderpey cisminde çektin ve nihâyet senin cismin bu maddelerden semirdi.

تن زاجرای جهان دزدیده پاره پاره زین و آن بریده

3613. *Cismi cihânın eczâsından çalmışsın. Bundan ve ondan parça parça kesmişsin.*

Binâenaleyh sen cismini bu dünyânın cüz'lerinden çalmışsın. Birtakım bu ve o anâsır-ı basitadan parça parça kesmişsin. Meselâ karbondan bir parça ve azottan bir parça ve diğer anâsırdan dahi birer parça kesip almışsın.

از زمین و آفتاب و آسان پاره‌ها بر دوختی بر جسم و جان

3614. *Yerden ve güneşten ve gökten cisme ve câna parçalar diktin.*

"Cân"dan murâd, rûh-ı hayvânîdir. Ya'nî, yerden gıdâ vâsıtasıyla ve güneşten ziyâ ve harâret ile ve gökten ve havadan teneffüs vâsıtasıyla cismine ve rûh-ı hayvânîne parçalar diktin ve cisminden her ân ayrılan cevherler yerine yamalar yaptın.

یا تو پنداری که بردی رایگان باز نستانند از تو این وآن

3615. *Ya sen zanneder misin ki, bedâva götürdün? Bu ve o senden geri almasınlar?*

Ya sen zanneder misin ki, cismâniyetine âid olarak bu eczâ-yı cihândan aldığın şeyleri bedâva [bâd-ı hevâ] buldun? Bu ve o anâsır kendi parçalarını senin cisminden geri almasınlar? Ya'nî ölüm vâsıtasıyla cismin tahallül edip karbonu karbonun küllü ve azotu dahi azotun küllü tarafına gitmesin? Ve diğer anâsırdan her birisi sana iğreti olarak verdikleri parçalarını senin cisminden koparıp geri almasınlar? Böyle mi zannediyorsun?

کالهٔ دزدیده نبود پایدار لیک آرد دزد را تا پای دار

3616. *Çalınmış metâ' pâyidâr olmaz. Fakat hırsız darâğacının dibine kadar getirir.*

"Kâle", metâ' ve kumaş; "pâydar", sâbit; "pây-i dâr", darâğacının ayağı ve dibi demektir. Ya'nî, bil ki, çalınmış metâ' ve eşyâ hırsızın elinde sâbit olarak kalmaz. Fakat nihâyet hırsız cezâen asılmak için darâğacının dibine kadar götürür. İşte çalınmış metâ'in hizmeti sana bu kadar olur. Burada "darâğacı"ndan murâd, cismin inhilâl ettiği mezârdır.

عاریه ست این کم همی باید فشارد کانچه بگرفتی همی باید گذارد

3617. *Bu âriyettir, az tıkmak lâzımdır. Zîrâ yakaladığın şeyi ödemek lâzımdır.*

"Feşârden", bir şeyi bir yere tıkmak ve gömmek, (گذاردن) "güzârden", [zâl ile] ve (گزاردن) "güzârden", [zâ ile] "ödemek" demektir. Ya'nî, bu âlem-i sûrette cüz'lerinden aldığı şeyler hep iğretidir; cismine az tıkmak lâzımdır. Zîrâ tutup yakaladığın maddeleri ve cevherleri bu hayât-ı dünyeviyyenin sonunda ödemek icâb eder.

جز نفخت کان ز وهاب آمدست روح را باش آن دگرها بیهست

3618. "Nefahtü" den gayrı ki o 'Uehhâb'dan gelmiştir, rûh için ol! O başkala-rı beyhûdedir.

Ya'nî, insanın ödemeye mecbûr olmadığı bir şey varsa o da وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي (Hicr, 15/29) ya'nî "Âdem'e kendi rûhumdan üfledim" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan rûh-ı insânî ve izâfîdir. Zîrâ o rûh, ihsânî çok olan Hak tarafından gelmiştir. Binâenaleyh senden geri alınmayacak olan bu rûh-ı izâfî için ol ve onun selâmetine hizmet et! Âriyet olan cismânî şeylere hizmet beyhûdedir, boştur.

بیهده نسبت بجان می گویمش نه بنسبت با صنع محکمش

3619. Câna nisbetle ona beyhûdedir, diyorum, onun muhkem olan sun'una nisbetle değil.

"Sanî", sun' ve kâr ma'nâsınadır. "Muhkem", sun'un sıfatıdır; ve "sun'-ı muhkem"den murâd, cisimdir. "Şîn" zamîni Hakk'a râcî'dir. Ya'nî, cismânî şeyler rûh-ı izâfîye nisbetle boştur ve beyhûdedir, diyorum; Hakk'ın metûn ve muhkem olan sun'unun boşluğunu murâd etmiyorum. Zîrâ cismin icâdında dahi Hakîm-i mutlak hazretlerinin büyük hikmetleri vardır. Zîrâ âlem-i sûret âlem-i ef'âldir; ve ef'âl âlet vâsıtasıyla vücûda gelir; ve cisim ise, rûhun irâdelerini izhâr için bir âlettir. Bu sebeble âyet-i kerîmede أَنْحَسْتُمْ (Mü'minûn, 23/115) ya'nî "Biz sizi abes olarak mı yarattık? Ve muhakkak siz bize rücû' etmeyeceğinizi mi zannettiniz?" buyrulur; ve diğer âyet-i kerîmede dahi وَمَا يَنْهَمَا بِطُلُوعِ النَّجْمِ وَمَا يَنْهَمَا بِطُلُوعِ النَّجْمِ (Sâd, 38/27) ya'nî "Biz göğü ve yeri ve onların aralarında olan şeyi bâtlı olarak yaratmadık" buyrulur. İmdi bir kimse rûh-ı izâfînin irâdelerini ihmâl edip, cisim makinesinin muharriki olan rûh-ı hayvânînin irâdelerine tâbî' olsa, onun bu ef'âlî boştur ve beyhûdedir; ve rûh-ı izâfîsini müflis bir hâlde bırakmış olur.

بیان استمداد عارف از سرچشمهٔ حیات ابدی و مستغنی شدن او از استمداد
و اجتذاب از چشمهای آبهای بی وفا که علامتهُ التَّجَافِی عَنْ دَارِ الْغُرُورِ که آدمی چون
بر مددهای آن چشمه‌ها اعتماد کند در طلب چشمهٔ باقی دائم سست شود

نظم

کاری ز درون جان تو می باید کز عاریتی ترا دری نکشاید
یک چشمهٔ آب از درون خانه به زان نجویی که از برون می آید

Ârifin hayât-ı ebedî çeşmesinden istimdâd etmesinin ve onun bî-vefâ olan suların çeşmelerinden istimdâddan ve ictizâbdan müstağnî olmasının beyânındadır ki, onun alâmeti “Gurûr evinden uzaklaşmaktır.” Zîrâ âdemî o çeşmelerin yardımları üzerine i’timâd ederse, bâkî olan çeşmenin talebinde dâimâ gevşek olur.

Nazmın tercümesi:

*“Sana cân içinden bir iş gerektir. Zîrâ sana âriyetten bir kapı açmaz.
Evin içinden bir su çeşmesi, dışarıdan gelen bir ırmaktan iyidir.”*

“Hayât-ı ebedî ser-çeşmesi”nden murâd, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfidir ki, ondan ulûm-i ledünniyye suları cârî olur. “Vefâsız suların çeşmeleri”nden murâd, ulemâ-i zâhirenin kalbidir ki, onlardan vefâsız olan ulûm-i taklîdiyye suları cârî olur ve ulûm-i taklîdiyye insanı dünyâdan soğutup teveccüh-i küllî ile Hak’a döndüremez. “Ârif”ten murâd, insân-ı kâmilin kadr ve menziletini tanıyan kimselerdir ki, onlar hayât-ı dünyeviyyelerinde insân-ı kâmilin sohbetini ihtiyâr ederler ve ulemâ-i zâhirenin ulûm-i taklîdiyye ve istidlâliyyesinden müstağnîdirlere; ve bu hâlin alâmeti budur ki, ârif insân-ı kâmilin sohbetine mülâzemet etmekle kalbî nûrlanır ve gurûr evi dünyâdan ve onun huzûz ve ezvâkından uzaklaşır. Zîrâ bir insan o vefâsız olan ulûm-i zâhire ve taklîdiyye çeşmelerine dayanır ve i’timâd ederse, bâkî olan ulûm-i ledünniyye çeşmesinden ve insân-ı kâmilin sohbetinden gevşek olur ve âlem-i sûrete müncezib bulunur. Nitekim Hakîm Senâî hazretleri rubâîlerinde şöyle buyururlar:

"İlhâm-ı ilâhî ile rûhtan gelen iş ve ilim gerektir. Âriyeti olan ulûm-i taklîdiyyeden sana bir hakikat kapısı açılmaz. Nitekim evin içinden kaynayan bir pınar, dışandan evin içine akan bir ırmaktan daha fâidelidir."

فارغت آرد از این کاریزها

حبذا کاریز اصل چیزها

3620. *Aslı olan şeylerin mecrâsı ne güzeldir! Seni bu mecrâlardan fâriğ getirir.*
[3596]

"Aslı olan mecrâ"dan murâd, insân-ı kâmilin kalbidir ki, ulûm-i ledünniyye mecrâsıdır. "Bu mecrâlar"dan murâd, ulûm-i istidlâliyye ve taklîdiyye mecrâsı olan ehl-i zâhirin kalbleridir. Ya'nî, insân-ı kâmilin ulûm-i ledünniyye mecrâsı olan kalb-i şerîfî ne güzeldir! Seni ulûm-i istidlâliyye ve taklîdiyye mecrâsı olan bu ehl-i zâhirin kalblerinden fâriğ ve müstağnî kılar.

تو ز صد ینوع شربت می کشی هر چه زان صد کم شود کاهد خوشی

3621. *Sen yüz çeşmeden şerbet çekiyorsun. O yüzden her ne eksik olursa hoşluk eksik olur.*

"Yenbû", büyük pınar, "şerbet", masdar-ı binâ-i merredir, "bir kere içmek" demektir. "Yenbû"dan murâd, ulûm-i zâhiriyyede meşhûr olan âlimlerdir. Ya'nî, sen hakâyıkı anlayacağım diye müteaddid ulemâ-i zâhirenin meclislerini dolaşıp her birinden bir ilim suyu çekiyorsun. O çeşmelerden her ne eksik olursa, ya'nî senin anlamak istediğin her ne şey noksan olursa, zevkin dahi noksan oluyor ve müşkilin halledilememiş bulunuyor.

چون بجوشد از درون چشمه سنی ز استراق چشمه ها گردی غنی

3622. *Vaktâki içерiden âlî olan çeşme kaynar, çeşmelerin istirâkından ganî olursun.*

Ey tâlib-i hakikat! Vaktâki âlî olan kalb çeşmesinden ulûm-i ledünniyye kaynar, o ulûm-i taklîdiyye çeşmelerinden ilim çalmak talebinden ganî ve müstağnî olursun. Her müşkilin bu kalb-i âlî çeşmesinden hallolunur. Zîrâ ulûm-i ledünniyye çeşmesi rûhânî ve ulûm-i taklîdiyye ve istidlâliyye çeşmesi cismânîdir.

رأته این قره درد دل بود

قره العینت جو زآب و گل بود

3623. *Mâdemki senin gözün aydın olması sudan ve çamurdan olur, bu kurrenin râtibesi kalbin derdi olur.*

"Râtibe", hizmet mukâbilinde verilen ta'yîn ve maâş ve mükâfât. Ya'nî, ey kimse! Mâdem senin kalb gözünün aydın olması sudan ve çamurdan mahlûk olan cismin ilimlerinden oluyor, binâenaleyh bu kurrenin ve göz aydın olmanın ve sürûrun karşılığı kalbin derdi ve ıztırâbı olur. Zîrâ tâlib-i hakikat olan kimseyi ulûm-i istidlâliyye ve taklîdiyye doyurmaz. Bilakis kalbe ıztırâb ve şek ukdeleri bağlar.

قلعه را چون آب آید از برون در زمان امن باشد بر فزون

3624. *Uaktâki kal'anın suyu dışarıdan gelir, emn zamânında ziyâde üzere olur.*

Meselâ, bir kal'anın suyu dışarıdan geldiği vakit, emniyet zamânında o su bol bol akar.

چونکه دشمن گرد آن قلعه تند تا که اندر خونشان غرقه کند

3625. *Uaktâki düşman o kal'anın etrâfına teveccüh eder, tâ ki onların kanına garaz ede!*

"Teniden", "teveccüh etmek" demektir. Ya'nî, düşman o kal'anın etrâfına teveccüh edip kal'ayı, kal'a halkının kanına garaz etmek için muhâsara ettiği vakit,

آب بیرون را ببرند آن سپاه تا نباشد قلعه را ز آنها پناه

3626. *O asker, dışarının suyunu kal'aya onlardan penâh olmamak için keserler.*

O düşman askeri kal'a ahâlîsine o kal'a, sığınacak bir yer olmamak için, o dışarıdan kal'a içine akan suyu keserler.

آن زمان يك چاه شورى از درون به ز صد جيحون شیرين از برون

3627. *O zaman içeri den bir acı kuyu dışarıdan yüz tatlı Ceyhun'dan iyidir.*

Dışarıdan gelen su kesildiği zaman içerde olan acı sulu bir kuyu, dışarıdan gelen yüz tatlı Ceyhun nehrinin suyundan iyidir. Bu ma'nâlar hakkında *Fihî Mâ Fih*'in 13. faslında şöyle buyrulur:

"Sizin bu sözleri kendi bâtununuzdan işitmenizi Hak'tan ümid ediniz! Zîrâ müfid olan odur. Eğer hâricîten bin hırsız gelse, onlara içeri den bir hırsız muâvenet etmedikçe kapıyı açamazlar. Hâricen bin söz söylersen, bâtinen mu-saddık olmadıkça fâide vermez. Nitekim bir ağacın kökünde yaşlık olmazsa,

قاطع الاسباب لشکرهای مرگ همچو دی آید بقطع شاخ و برگ

در جهان نبود مددشان از بهار
جز مگر در جان بهار روی یار

زان لقب شد خاک را دار الغرور . کو کشد پا را سپس يوم العبور

پیش از آن بر راست و بر چپ می‌دوید که بچینم درد تو چیزی نچید

551

Halbuki o dünyâ ölüm vakti ayağını çekmezden evvel "Ben senin derdini toplanm ve ızırâblarına çâre bulurum" diye onun sağına ve soluna koşardı. Ölüm geldiği vakit onun derdinden ızırâbından hiçbir şey derip topalayamadı.

او بگفتی مر ترا وقت غمان دور از تو رنج و ده که در میان

3632. *O sana "Gamlar vaktinde renc senden uzak olsun ve arada on dağ olsun!" derdi.*

O esbâb-ı dünyâ ve ehl-i dünyâ sen hâl-i refâhta iken "Gamlar vaktinde renc ve meşakkat senden uzak olsun ve seninle renc ve meşakkat arasında on dağ kadar mesâfe bulunsun; binâenaleyh üzülmeye, keyfine bak, biz sana yardımcıyız!" derdi.

چون سپاه رنج آمد بست دم خود نمی گوید ترا من دیده‌ام

3633. *Uaktâki renc askerleri geldi, demi bağladı, muhakkak demez ki: "Ben seni görmüşümdür."*

Vaktâki gam zamânı ve renc ve meşakkat askerleri olan mâlî ve bedenî felâketler geldi ve sıkıntıdan senin nefesini tuttu ve eleminden nefes alma mecâlin kalmadı; o esbâb-ı dünyâ ve ehl-i dünyâ sana "Ben senin hâlini gördüm" bile demez; yardım etmek nerede kaldı!

حق بی شیطان بدین سان زد مثل که ترا در رزم آرد با حیل

3634. *Hak şeytan için buna benzer mesel vurdu. Dedi ki: "Seni hileler ile cenge getirir."*

"Sân", edât-ı teşbîhtir. "Bedîn sân", "buna benzer" demek olur. Ya'nî Hak Teâlâ şeytan için dahi Kur'ân-ı Kerim'de bu dünyâ esbâbının ve ehl-i dünyâ'nın hâline benzeyen bir mesel irâd edip buyurdu ki: "Ey insan! Şeytan seni hileler ile cenge ve muhâlefet tarafına getirir. Nitekim sûre-i Haşr'de كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (Haşr, 59/16) ya'nî "Münâfıkların yahûdîlere: Sizinle kütâldé ve hürûcda berâber oluruz, diye igvâlan şeytanın misâli gibidir ki, o insana "Kâfir ol!" diye igvâ eder. İnsan onun igvâsıyla kâfir oldukta, o şeytan "Ben senden teberri ettim, ben Rabbü'l-âlemin olan Allâh Teâlâ'dan korkarım!" der" buyurulur. Aşağıdaki beyitler bu âyet-i kerimenin tefsiri sûretinde vâkî'dir.

که ترا یاری دهم من با توام در خطرها پیش تو من می‌روم

3635. *Der ki: "Ben sana yârlık veririm. Ben seninle berâberim. Ben hatarlarda senin önünde giderim."*

Şeytan insana bâttından iğvâ edip der ki: "Ben sana yardım ederim. Seninle berâberim. Hatar ve tehlike zamanlarında senin önünde giderim ve her işinde sana muîn olurum."

اسپر تو باشم گه تیر خدنگ مخلص تو باشم اندر روز تنگ

3636. *"Hadenk oku vaktinde sana siper olurum. Dar günde senin mahlasın olurum."*

"Hadenk", sert ve düzgün olan bir ağacın ismidir ki, oku bu ağaçtan yaparlar. "Tîr-i hadenk", hadenk ağacından yapılmış olan ok demektir. Bundan murâd, ok mesâbesinde olan belâlardır. Ya'nî, şeytan insana der ki: "Ben belâ okları vaktinde sana siper ve kalkan olurum. Dar vakitte mahall-i halâsın olurum. "Mahlas", masdar-ı mîmî olursa, fâil ma'nâsında olup, senin kurtarcın olurum demek olur.

جان فدای تو کم در انتعاش رستمی شیرى هلا مردانه باش

3637. *"İntiâşa sana cân fedâ ederim. Sen bir arslan Rüstem'sin! Hele merdâne ol!"*

"İntiâş", hâli iyi olmak ve yüksek olmak ve düşen kimse ayağa kalkmak ma'nâlarıdır. Ya'nî, "Senin arzûlarına nâil olarak iyi hâlde yaşamak husûsunda sana cân fedâ ederim. Sen bir arslan gibi Rüstem pehlivansın! Hele huzûzât-ı nefsâniyyeni icrâya mâni' olanları kesip biçmek husûsunda merdâne ol, hiç çekinme! Emr ve nehy ne demektir? Keyfine bak!"

سوی کفرش آورد زین عشوه‌ها آن جوال خدعه و مکر و دها

3638. *O hud'a ve mekr ve dehâ çuvalı bu hilelerden dolayı onu küfür tarafına getirir.*

"Dehâ", burada bir kimseyi dâhiyelîğe nisbet etmek ma'nâsındadır; ve "dâhiye", âfet ve musîbet, demektir. Ya'nî, o hud'a ve mekr ve âfet çuvalı olan şeytan bu yaptığı hileler sebebiyle insanı küfür tarafına getirir.

چون قدم بنهاد در خندق فتاد او بقاها قاه خنده لب گشاد

3639. *Uaktâki ayak koydu, hendeğe düştü, o kakhaha ile gülmeye dudak açtı.*

Vaktâki insan şeytanın hîlesine aldanıp küfür ve inkâr tarafına ayak bas-tı, şekâvet hendeğine ve çukuruna düştü, o Benî-Âdem'in düşmanı olan mel'ûn kahkaha ile gülmeye dudak açtı ve sevincinden dudakları kulaklarına varacak derecede gülmeden bayıldı. Nitekim sûre-i Yâsîn'de تَعْبُدُوا يٰٓأَيُّهَا آدَمُ أَنْ لَا تُعْبَدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (Yâsîn, 36/60) ya'nî "Ey Âdem oğulları! Şeytana itâat et-meyin, zîrâ o sizin apaçık düşmanınızdır!" buyrulur.

گویدش رو رو که یزارم ز تو هی بیا من طمعها دارم ز تو

3640. "Hey! Gel, ben senden tama'lar tutarım." Ona der: "Git! Git ki, sen-
[3616] den bîzârım."

Küfür yüzünden dünyeyi ve uhrevî azâb-ı ilâhiye giriftâr olan insan şey-tana hitâben der ki: "Hey! Gel, ben bu belâdan kurtulmak için senden ta-ma'lar ve ümidler tutarım. Zîrâ sen bana yardımlar va'detmiş idin!" Şeytan ona cevâben der ki: "Git, git! Zîrâ ben senden bîzânım!"

من همی ترسم دو دست از من بدار تو نترسیدی ز عدل کردگار

3641. "Sen Kirdigâr'ın adlinden korkmadın. Ben korkarım. Benden iki eli-ni kaldır!"

"Sen fâil-i mutlak olan Hakk'ın adlinden ve ameline mukâbil vereceği ce-zâdan korkmadın. Ben korkarım. Bu hâl içinde benden el çek!"

گفت حق خود او جدا شد از بهی تو بدین تزویرها هم کی رهی

3642. Hak buyurdu ki: "Muhakkak o iyilikten cüdâ oldu. Sen dahi bu tez-vîrler ile ne vakit kurtulursun?"

Bu beyt-i şerifte yukanda zikr olunan sûre-i Haşr'deki âyet-i kerîmenin mâbâ'di olan فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ (Haşr, 59/17) ya'nî "O şeytan ve insanın âkubetleri ebedî ateşte olmaktır; ve zulm edenle-rin cezası budur" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu beyit ile aşağıdaki beyitler bu âyet-i kerîmenin tefsîridir. Ya'nî Hak Teâlâ buyurdu ki: "O insan hidâyet yolunun rehberleri olan peygamberleri bırakıp senin hîlene aldanarak iyilikten ayrıldı. Ey şeytan! Sen dahi bu tezvîrler ve yalanlar ile ne vakit azâbdan kurtulursun?"

رو سیاهند و حریف سنگسار فاعل و مفعول در روز شمار

3643. Hesâb gününde fâil ve mef'ûl kara yüzlüdürler ve sengsârın harîfidirler.

"Sengsâr", "taşlamak ve recm etmek cezası" ma'nâsınadır. "Harîf", san'atları ve işleri bir olan arkadaş demektir. Ya'nî, hesap günü olan kıyâmette fâil ya'nî dalâlet husûsunda müessir olan şeytan ve mef'ûl ya'nî emr-i dalâlette şeytanın te'sirini kabûl eden insan kara yüzlülerdir; ve taşlanmak cezasının harîfi ve müstehakkıdır. Ba'zı nüshalarda "harîf" ile "sengsâr" arasında vâv-ı âtife vardır. Bu sûrette ma'nâ "fâil ve mef'ûl kıyâmette kara yüzlüler ve arkadaşları ve mercûmdurlar, ya'nî taşlanırlar" demek olur.

ره زده و رهن یقین در حکم و داد در چه بعدند و در بس المهاد

3644. *Yolu vurulmuş ve yol vurucu hükümde ve adlde uzaklık kapısında ve kötü döşektedirler.*

"Uzaklık kapısı"ndan murâd, cehennemdir. Zîrâ "cehennem", "derin kuyu" ma'nâsına olan "cehnâm"dan müstaktır. "Mihâd", döşek; "bi'se'l-mihâd", "fenâ döşek" demek olur. Ya'nî, yolu vurulmuş ve dalâlete düşürülmüş olan insan ve yol vurucu ve idlâl edici olan şeytan, Hakk'ın hükmünde ve adlinde Zât-ı Hak'tan uzaklık kuyusunda ve kötü döşekte ve mahallededir.

گول را و غول را کو را فریفت از خلاص و فوز می باید شگفت

3645. *Ahmağa ve onu aldatan gûla halâstan ve necâtta sabr etmek gerektir.*

"Şigiften", "sabr etmek" demektir. Ya'nî, dünyânın fânî hayâtını kâfi görüp şeytanın igvâsına aldanan ahmak insana ve o ahmağı aldatıp yolunu şaşırtan gûlyabânî mesâbesindeki şeytana azâb-ı ilâhiden kurtulmaktan ve necâtta ümid kesip sabr etmek gerektir.

هم خر و خر گیر اینجا در گلد غافلند اینجا و آنجا آفلند

3646. *Hem eşek ve hem de eşek tutucu burada çamurdadırlar. Burada gâfildirler ve orada âfildirler.*

"Âfil", kaybolucu, demektir. Ya'nî, hem eşek mesâbesindeki ahmak insan ve hem de eşeği tutucu olan şeytan, bu dünyâ hayâtında çamur mesâbesinde olan cismâniyet içinde saplanıp kalmıştır. Binâenaleyh onlar bu hayât-ı dünyeviyyelerinde âhîret hayâtından gâfildirler. Nitekim sûre-i [Sûre-i Rûm'da] bunlar hakkında *يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ* (Rûm, 30/7) ya'nî "Onlar hayât-ı dünyânın zâhirini bilirler; halbuki onlar âhîret hayâtından gâfildirler" buyrulur; ve âhîret hayâtında dahi onlar rahmet-i ilâhiyyeden gâib olucudurlar.

جز کسانی را که وا گردند ازان در بهار فضل آیند از خزان

3647. *Şu kimselerin gayrı ki, ondan geri döndüler, fazlın bahârına hazândan gelirler.*

Ya'nî, rahmet-i ilâhiyyeden âfil olmayanlar ancak şu kimselerdir ki, gittikleri dalâlet yolundan geri döndüler ve peygamberlerin gösterdikleri hidâyet yoluna girdiler. Bunların evvelki halleri sonbahar gibi idi. Sonraki halleri de bahar gibi olur. Binâenaleyh bu tövbe edenler fazl-ı ilâhî bahânna sonbaharın görerek gelmiş olurlar. Nitekim âyet-i kerîmede وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ امْتَدَى (Tâhâ, 20/82) ya'nî "Ve ben tövbe eden ve îmân edip sâlih amel işleyerek, sonra mühtedî olan kimse için mübâlağa ile mağfîret ediciyim" buyrulur.

امر او گیرند و او نعم الامير

توبه آرند و خدا توبه پذیر

3648. *Töbve ederler ve Hudâ tövbeyi kabûl edicidir. Onun emrini tutarlar ve o ne güzel emürdür!*

Ya'nî, muhâlefetleri sebebiyle rahmet-i ilâhiyyeden uzak ve âfil olan kimseler arasından ayrılanlar o muhâlefetten tövbe ve rücû' edenlerdir. Bu tâife tövbe ederler ve Hak Teâlâ dahi وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ (Şûrâ, 42/25) ya'nî "Allâh Teâlâ öyle bir kerîmdir ki, kulların tövbesini kabûl eder ve günâhlarını afv eder" âyet-i kerîmesi mücibince onların tövbelerini kabûl eder ve ondan sonra artık Hakk'ın emirlerini tutarlar; ve o Hak Teâlâ ne güzel emredicidir!

عرش لرزد از این المذنبین

چون بر آرند از پشیمانی حنین

3649. *Vaktâki pişmanlıktan hanîn getirirler, günâhkârların enîninden arş titrer.*

"Hanîn", lügatte "anasından ayrılan çocuğun ağlaması ve şiddetle ağlamak" ma'nâlarıdır. Ya'nî, vaktâki tövbe edenler pişmanlıktan dolayı ağlarlar, bu günâhkârların inlemesinden arş-ı Rahmân titrer. Zîrâ vücûd-i izâfî arşı ve tahtı الرَّحْمَانُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) [ya'nî "Rahmân arşa istivâ etti"] âyet-i kerîmesi mücibince müstevâ-yı Rahmân'dır. Binâenaleyh bu vücûd-i izâfî arşı Hakk'a mu'tî olan kullara ananın çocuklarına rahmet saçtığı gibi rahmet-i ilâhiyye saçır. Bu beyt-i şerifte tövbenin şartı bir daha muhâlefete rücû' etmemek şartı ile âh u enîn etmek olduğuna işâret buyrulur. Aksi hâlde tövbe edenin hâlî şu beyte mâsadak olur:

olan müteselsil vâsitalardır. “Reşk”, “gayret” ma’nâsınadır. “Teşne”, “susa-
mış” demek olup tâlib-i Hak murâd buyurulur. “Balık”tan murâd, rûhtur.
“Meşk”, “su tulumu” olup cismâniyet murâd buyurulur. Ya’nî, vaktâki vü-
cûd-i hakîkî-i Hak vücûd-i izâfî âleminin müteselsil vâsitalarına gayret etti ve
nazar-ı kahr ile baktı, bu vâsıtalar yırtılıp hâkikat-i vücûd deryâsı zâhir oldu.
Binâenaleyh hakikat deryâsına susamış olan tâlib-i hakikatın balık gibi olan
rûhu o deryâyâ sığırdı ve cismâniyet tulumunu terk etti.

روان شدن شهزادگان در ممالك پدر بعد از وداع کردن ایشان

شاهرا و اعادت کردن شاه بوقت وداع آن وصیت بر ایشان

Onların şâha vedâ' ettikten sonra şehzâdelerin babalarının
memâlikine revân olması ve vedâ' vaktinde şâhın o vasiyeti
onlara îade etmesi

Bu kıssanın ibtidâsında “üç şehzâde”den murâd, ahyâr ve ebrâr ve şüttâr
tâifesinden olan mü'minlerin rûhlardır, denilmiş idi. Zîrâ bunların cümlesi
“ebu'l-ervâh” olan Nebiyy-i zîşâna muî'dirler ve babalarına karşı hürmetkâr-
dırlar. Bu üç tâifenin hâricinde olan efrâd-ı beşerin rûhları henüz rûh-ı hay-
vânî ve akılları akl-ı nefsânî ve kalbleri kalb-i cismânîdir. Binâenaleyh bun-
ların idrâkâtı âlem-i tabîat ve cismâniyette müstağrak olduğundan ebu'l-er-
vâh olan şâhın huzûrundan ve nasihatlerinden uzakırlar.

عزم ره کردند آن هر سه پسر سوی املاک پدر رسم سفر

3654. O üç oğul sefer âdetiyle babanın emlâki tarafına yola azm ettiler.

“Emlâk”, “mülk”ün cem'idir. Ya’nî, bu üç oğul sefere ve seyâhate çıkış
âdeti üzere babaları olan şâhın emlâki olan âlem-i sûret tarafına yola azm ve
teveccüh ettiler.

در طواف شهرها و قلعه‌هاش از پی تدبیر دیوان و معاش

3655. Onun şehirlerinin ve kal'alarının tarafına dâvân ve maâşın tedbiri için,

"Tavâf", bir şeyin etrâfını dolaşmak; "divân", pâdişâhın ve vezîrlerin ve hükûmet adamlarının büyük meclisi ve cem'iyeti; "maâş", dirilik ve hayat. Ya'nî, şehzâdeler meclisin ve cem'iyetin ve hükümdârlık hayatının tedbiri ve idâresi için ma'lûmât sâhibi olmak üzere şâhın şehirlerinin ve kal'alarının etrâfını dolaşmaya azm ettiler.

دستبوس شاه کردند و وداع پس بدیشان گفت آن شاه مطاع

3656. *Şâhın elini öpüp vedâ' ettiler. Sonra o mutâ' olan şâh onlara dedi:*

"Mutâ'", "itâat olunmuş" demektir. Bu şehzâdeler şâhın elini öpüp vedâ' ettiler. Vedâ'dan sonra o her emrine itâat olunan şâh bu şehzâdelere dedi:

هر کجاتان دل کشد عازم شوید فی امان اللہ دست افشان روید

3657. *"Her nereyi gönlünüz çekerse âzim olun! Allâh'ın emânında raks ederek gidiniz!"*

"Dest efsân", raks etmek ve şâdân olmaktan kinâyedir. Ya'nî, "Benim memleketimde her nereye isterseniz teveccüh edin! Allâh Teâlâ'nın hıfz ve emânında raks ederek ve mesrûr olarak gidiniz!"

غیر آن يك قلعه نامش هش ربا تنگ آرد بر کلهداران قبا

3658. *"O bir kal'anın gayrına ki, onun adı akıl kapıcıdır. Külâh tutucular üzerine kabayı dar getirir."*

"Küle-h-dârân", tâc sâhibleri olan hükümdârlardan kinâyedir. "Kabâ", libâs demek olup hükümdârlıktan kinâyedir. Ya'nî, "Her istediğiniz tarafa gidin. Fakat "hüş-rübâ" (:akıl kapan)" ismindeki kal'a tarafına gitmeyin! Zî-râ o kal'a hükümdârlara hükümdârlık libâsını daraltır ve o libâsın içine sığamayacak bir hâle gelirler." Meselâ Fir'avn ve Nemrûd hubb-i dünyâ ve riyâset sebebiyle hükümdârlık libâsına sığamadılar da ulûhiyet da'vâsına kadar çıktılar.

اللہ زان در ذات الصور دور باشید و برسید از خطر

3659. *"Sakin, sakın! O sûretler sâhibinin kapısından uzak olunuz ve tehlike-den korkunuz!"*

"Allah Allah", "Allah hakkı için" diye and vermek ma'nâsına olduğu gibi tahzîr için "sakın ha, sakın ha!" ma'nâsına da gelir. "Zâtü's-suver", "sü-

retler sâhibi" demek olup bundan murâd, dünyâdır. Ya'nî, "Sakin, sakın! O sûretler sâhibi olan dünyânın kapısından uzak olunuz ve tehlikeden korkunuz!" "Dünyânın kapısı"ndan murâd, kadındır. Zîrâ sûre-i Âl-i İmrân'da زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَيْنِ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِئَةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ (Âl-i İmrân, 3/14) ya'nî "Kadın ve evlâd ve kantarlar ile altın ve gümüş ve hayl-i müsevve (hünerli ve nişanlı atlar) ve en'âm (deve, koyun ve keçi gibi hayvanlar) ve ekin isteklerinin muhabbeti nâs için tezyîn olundu. Bunlar hayât-ı dünyâ metâ'dır" buyurulup, dünyâ muhabbetine yedi şey esâs olarak gösterilmiştir ki, en başta "kadın" mezkûrdür. Binâ-enaleyh henüz sıfât-ı nefsanîyyelerinden kurtulamamış olan sâlikler için kadın muhabbeti pek tehlikelidir. Zîrâ dünyâ muhabbetinde istiğrâk ancak kadın muhabbetine mübtelâ olmaktan neş'et eder. Velâkin sıfât-ı nefsanîyyelerinden kurtulmuş olan enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyâ için kadın muhabbetinin başka ma'nâsı vardır ki, bu ma'nâ 1. cildin 2475 numarasına müsâdîf olan خالق است آن معشوق نیست. خالق است آن گویا مخلوق نیست [ya'nî "Hakk'ın pertevidir, o ma'sûk değildir; o Hâlık'tır, gûyâ mahlûk değildir"] beytinde izâh olunmuştur.

رو و پشت و برجهاش و سقف و پست جمله تمثال و نگار و صورتست

3660. "Onun yüzü ve arkası ve burçları ve tavanı ve aşağısı hep timsâl ve na-
[3636] kış ve sûrettir."

"O sûretler sâhibi olan kal'a ki küre-i arz'dır, onun yüzü ve arkası ve burçları ya'nî dağları ve tavanı ya'nî göğü ve aşağısı ya'nî satırı hep timsâller ve heykeller ve nakışlar ve sûretlerden ibârettir." Çimenler ve ağaçlar ve çiçekler ve nehirler ve denizler ile ve akvâm-ı muhtelifenin kadınlarının ve erkeklerinin ve çocuklarının heykelleriyle ve göğü güneş ve ay ile ve yıldızlar ile müzeyyendir.

همچو آن حجره زلیخا پر صور تا کند یوسف بناگاهش نظر

3661. "O Züleyhâ'nın odası gibi hep sûretler doludur, tâ ki Yûsuf ona nâgâh nazar ede!"

"O dünyâ böyle sûretler ile dolu olmakta Yûsuf (a.s.)ın âşığı olan Züleyhâ'nın odasına benzer. Yûsuf mesâbesinde olan rûh, nâgâh ona bakmak ve her tarafta olan bu sûretlere gözü ihtiyâfî olmayarak ilişmek için dünyânın her tarafı böyle sûretli olmuştur."

چونکه یوسف سوی او می نگرید خانه را پر نقش خود کرد از مکید

3662. "Çünkü Yûsuf onun tarafına bakmaz idi. Keyd cihetinden odaya kendi nakşını doldurdu."

"Mekîd", "keyd"den masdar-ı mîmîdir, "mekr etmek" demek olur. Ya'nî, "Çünkü Yûsuf (a.s.) güzellik sâhibi olan Züleyhâ tarafına bakmaz idi. Binâ-enaleyh Züleyhâ ona kendi güzelliğini gösterip onun gönlünü kendi tarafına çekmek için mekr ve hîle etmek cihetinden odanın her tarafını kendi resmi ve nakşı ile doldurdu."

تا بهر سو نگرد آن خوش عذار روی او را بیند او بی اختیار

3663. "O hoş-izâr her tarafa baktığı vakit o ihtiyârsız onun yüzünü göre!"

"İzâr", yanak; "hoş-izâr", latîf yanaklı, demektir. "Tâ", tevkîl içindir. Ya'nî, "O güzel yanaklı Yûsuf (a.s.) odanın her tarafına baktığı vakit, ihtiyârı ve irâdesi olmadığı hâlde kendinin âşığı olan Züleyhâ'nın yüzünü görsün diye, böyle odanın her tarafını kendi resmi ile doldurmuş idi."

بهر دیده روشنان یردان فرد شش جهت را مظهر آیات کرد

3664. "Ferd olan Hâlık parlak gözlüler için altı ciheli âyâtın mazharı etti."

"İşte güzellikte ferd ve tek olan Hâlık Teâlâ hazretleri Hz. Yûsuf mesâbesinde olan parlak gözlü kulları için, Yûsuf ve Züleyhâ misâline mutâbık olarak, bu dünyanın altı cihetini âyetlerin ve âlâmetlerin ve sıfât ve esmâsının mazharı etti."

تا بهر حیوان و نامی که نگرند از ریاض حسن ربانی چرند

3665. "Tâ ki her hayvana ve nebâta bakalar, hüsn-i rabbânînin bahçelerinden otlayalar!"

"O parlak ve keskin gözlüler her bir hayvana ve nebâta baktıkları vakit, rabbânî olan güzelliğin bahçelerinden ve bu âlem-i sûretten otlayıp istifâde edeler!" Zîrâ bu sûret âlemi Hakk'ın esmâ-i hüsnâsının mazharıdır; ve bu isimlerin ve sıfatların güzellikleri görünen bir bahçesidir.

حيث وليتم فتم وجهه

بهر این فرمود با این اسبه او

3666. "Bunun için o bu tâîfeye buyurdu: "Ne tarafa dönerseniz onun vechi vâkî'dir."

"İspeh", "asker ve cemâat" ma'nâsına olan "sipâh" kelimesinin muhafefidir. Başındaki elif zarûret-i vezn için ilâve olunan elif-i vasliyyedir. Ya'nî, "Altı cihet sîfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mazhan ve âlâmetleri olan sûretler ile dolu olduğu için, o Hak Teâlâ hazretleri gözleri maârif-i ilâhiyye nûruyla parlak ve keskin olan tâîfeye hitâben Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Bakara'da **وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللّٰهِ** (Bakara, 2/115) ya'nî "Maşnk ve mağrib Allâh'ındır; binâenaleyh her nereye teveccüh etseniz orada Hakk'ın vechi ve zâtı vardır" buyurdu."

از قدح گر در عطش آبی خورند در درون آب حق را ناظرند

3667. "Eğer susuzlukta kadehten bir su içseler, suyun içinde Hakk'a nâzırdırlar."

"Eğer o parlak ve keskin gözlüler susuzluk vaktinde bardaktan bir su içseler, suyun içinde Hakk'ın vechine nâzırdırlar. Zîrâ **وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلِّ شَيْءٍ حَيٍّ** (Enbiyâ, 21/30) ya'nî "Her şeyin hayâtı sudandır" âyet-i kerîmesi mûcibince su Muhyî ism-i şerîfinin mazhandır; ve ârif su içerken bu isme nâzır olur ve isimden müsemmâ olan Zât-ı Hakk'ı görür." Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Ârife eşyâda esmâ görünür
Cümle esmâdan müsemmâ görünür
Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür
Âdem isen "semme vecullâh"ı bul!
Kande baksan ol güzel Allâh'ı bul!

Bu müşâhede vech-i Hakk'ın âşıklarının işidir ki, bunlar şüttârilerdir. Ah-yâr ve ebrâr tâîfesi bu müşâhededen uzaktırlar.

آنکه عاشق نیست او در آب در صورت خود بیند ای صاحب نظر

3668. "O kimse ki âşık değildir, o suda sivrisinektir. Kendi sûretini görür. Ey sâhib-i nazar!"

"Der" in müteaddid ma'nâsı vardır. Bir ma'nâsı da "sivrisinek"tir (*Burhân*). Burada "sivrisinek" ma'nâsı münâsıbdır. Ya'nî, "Vech-i Hakk'ın âşığı olmayan kimse su üzerinde uçan sivrisinek gibidir. Suyu içerken ancak kendi nefsinin lezzeti ile meşgûl olduğu gibi, suya akseden kendi sûretini görür." Bunlar halkı Hak'tan ayrı görürler ve ayrı gördükleri Hakk'a ibâdet ederler ki, ah-yâr ve ebrâr tâîfesi bu meşrebdedirler. Zîrâ mevhum olan vücûdlarından kurtulamamışlardır. Binâenaleyh kendi sûretlerini de kendilerinin zannederler.

صورت عاشق چو فانی شد درو پس در آب اکنون کرا بنید بگو

3669. "Vaktâki âşığın sûreti onda fânî oldu, binâenaleyh şimdi suda kimi görür? Söyle!"

"Velâkin vaktâki âşığın sûret-i mevhûmesi vücûd-ı Hak'ta fânî olmuştur, artık ondan zâhir olan Hak'tır. Binâenaleyh şimdi söyle bakalım, bu hâl içinde âşık suda kimi görür? Hiç şübhe yok ki, böyle kendi sûret-i mevhûmesinden fânî olan âşığın gördüğü sûret, bittabi' kendinin olmaz. Sıfât ve esmâsı libâsına bürünmüş olan Hakk'ın vücûd-i hakîkisi olur." Burada âşık ve ma'sûk ve gören ve görünen bir şeydir ve bu hâl şüttânlerin zevkidir.

حسن حق بیند اندر روی حور همچو مه در آب از صنع غیور

3670. "Hürilerin yüzünde Hakk'ın hüsnünü görürler, Gayûr'un sun'undan suda ay gibi..."
[3646]

"Hûr", "gözünün akı ve karası şiddetle ak ve kara olan kadın" ma'nâsındaki "havrâ'" kelimesinin cem'idir. ["Gayret"], lügatte "ikdâm etmek ve bir şeyi kendi nefesine hasra teveccüh etmek" demektir. "Gayûr", "gayretli kimse" ma'nâsındadır. Ya'nî, "Kendi varlığından ve benliğinden geçmiş olan Hakk'ın âşıkları kara gözlü güzellerde Hakk'ın güzelliğini görürler. Onlardaki o güzellik Gayûr olan Hakk'ın sun'undan suyun içine aks etmiş olan ay gibidir." Beyt-i Hâfız-ı Şîrâzî (k.s.):

خواست تا جلوه دهد صورت خود را محبوب خیمه در معرکه آب و گل آدم زد

بهر نظاره خود آینه ساخت زخاک عکس خود دید ز غیرت همه را بر هم زد

İzâhan tercüme:

"Mahbûb-ı hakîkî olan Hak Teâlâ âlem-i sûrette kendini izhâr etmek istedi. Çadırını Âdem'in suyu ve çamuru, ya'nî cismâniyeti ma'rekesinde kurdu. Kendi cemâlini temâşâ için topraktan bir âyine yaptı. Kendi güzelliğinin aksini gördü. Gayretinden ya'nî o güzellikler kendi zâtına münhasır olduğunu göstermek için tecellî-i kahrîsi ile altüst etti."

غیرتش بر عاشقی و صادقست غیرتش بر دیو و بر استور نیست

3671. "Onun gayreti bir âşık ve bir sâdık üzerinedir. Onun gayreti şeytan ve hayvan üzerine değildir."

"Sütûr", katır ve at ve deve gibi binek ve yük hayvanları demektir. Bâsındaki "elif" zarûret-i vezn için ilâve olunan elif-i vasliyyedir. Burada mutlakân "hayvan" murâd olunur. Bu beyt-i şerif bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya'nî, birisi çıkıp diyebilir ki: "Bu âlem-i sûrette her ferd-i insânînin güzel kadınlara karşı aşkı ve muhabbeti vardır; ve onlar kadınların güzelliğini Hakk'ın gaynı gördükleri şahsiyetlerine ve cisimlerine nisbet ederler ve onda Hakk'ı gördüklerini bilmezler. Böyle iken Hakk'ın gayreti onlar hakkında zuhûr etmez." Hz. Fîr efendimiz cevâben buyururlar ki: "Hakk'ın gayreti kendi cemâlinin âşığı ve bu aşkta sâdık olan ârif üzerinedir. Yoksa onun gayreti şeytan gibi ancak topraktan mahlûk olan cismi gören ve hayvanlar gibi şehvât-ı nefsâniyyelerine mağlûb olan kimseler üzerine değildir." Binâenaleyh Hak Teâlâ ancak kendi âşıklarının gayriyet mülâhazasıyla mezâhir-i cemîleye nazarlarını istemez; ve eğer hüsn-i mutlak-ı Hakk'ın bir âşığı olan ârif, hicâba düşüp böyle bir mülâhaza ile bir sâhib-i cemâle bakarsa, Hakk'ın gayreti zuhûr eder ve onu isti'dâdına muvâfık olan bir vech ile te'dîb eder. Beyt-i Hâvend-i Tahûr (k.s.):

نگاهبان دو چشمست چشم دلدارى نگاه دار نظراز رخ دگر یارى

هلا مباد که چشمش بچشم تو نگرد درون چشم تو بیند خیال اغیاری

"Dildâr-ı hakîki olan Hakk'ın nazarı iki gözün bekçisidir. Başka yârin vechinden nazarını muhâfaza et! Sakın olmaya ki O'nun gözü senin gözüne bakınca, gözünün içinde gayrîların hayâlini görsün!"

دیو اگر عاشق شود هم گوی برد جبرئیلی گشت و آن دیوی برد

3672. "Eğer şeytan dahi âşık olursa topu götürdü, bir Cebrâîl oldu ve o şeytanlık öldü."

"Gûy burden", cirit oyununda "topu ortadan kapmak" demektir. Matlûba vusûlden kinâyedir. Türkçe'de "çaldı düdüğü" derler. Ya'nî, "Şeytan dahi eğer iki görücülükten ve şaşılıktan geçip ilcümle mezâhirde cemâl-i Hakk'ın vahdetini müşâhede ederek o cemâlin âşığı olsa, çaldı düdüğü. O vakit Hz. Cibrîl gibi bir melek olur ve artık onun şeytanlığı kalmaz, o şeytanlık ölür."

اسلم الشیطان أنجا شد پدید که یزیدی شد ز فضلش بایزید

3673. "Şeytan İslâm oldu; orada zâhir oldu ki, bir Yezîd onun fazlından Bâyezîd oldu."

Bu beyt-i şerifte *يا'nî* "Şeytan benim elimde İslâm oldu" hadis-i şerifine işâret buyrulur. Ma'lûm olsun ki, insandaki kuvve-i vâhime âfâktaki şeytanın naziridir. Varı yok ve yoku var gösterir; ve aslâ akla itâat etmez. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu hadis-i şeriflerinde kuvve-i vâhime-lerinin akl-ı kâmillerine inkıyâd ettiğine ve mevhum olan keserâtta vahdet-i Hakk'ı müşâhede buyurduklarına işâret ederler. "İmdi Resûl-i Ekrem hazretlerinin ism-i şeriflerine tebean bir kimse kuvve-i vâhimesini ilim ve ma'rifet ile kuvve-i aklıyesine münkâd etse, onun şeytanlığı gidip melekîyet mertebesine terakkî eder; ve Yezîd gibi hûnîz ve serkeş olan nefsi, Hakk'ın fazl ve inâyetinden Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) hazretlerinin nefsi gibi mertebe-i kemâle vâsıl olur. İşte bu mertebede şeytanın İslâm olmasının ma'nâsı zevkan ve hâlen zâhir olur."

این سخن پایان ندارد ای گروه هین نگه دارید زان قلمه وجوه

3674. "Ey gürûh! Bu sözün nihâyeti yoktur. Âgâh olun! Yüzleri o kal'adan hıfz edin!"

Şâh, şehzâdelere dedi ki: "Âşığın bu âlem-i sûretteki müşâhedesine âid sözlerin nihâyeti yoktur; ve bir âşık-ı sâdık olmak dahi güçtür. Binâenaleyh âgâh olun ve uyanık durun! Yüzlerinizi o sûretler sâhibi olan kal'adan hıfz edin!"

هین مبدا که هوستان ره زند که فتید اندر شقاوت تا ابد

3675. "Sakın olmaya ki, sizin hevesleriniz yol vura ki, ebede kadar şekâvete düşersiniz!"

Ya'nî, "Sakın olmaya ki, sizin o sûretler kal'asına teveccüh etmek hevesiniz ve arzunuz, sizi maksûd-ı aslıye götürcek olan yolunuzu vursun! Zîrâ o heves yüzünden ebede kadar şekâvete düşersiniz!" Çünkü âlem-i sûret olan bu dünyâ esfel-i sâfilündür; ve Zât-ı Hak'tan mesâfe i'tibârıyla değil, hicâb i'tibârıyla pek uzaktır. Binâenaleyh bu âlem-i sûrete meclûb ve meftûn olan rûh, kendi aslına rücû' edemeyip *سَجِنَ* *إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سَجِنَ* (Mutaffifin, 83/7) ya'nî "Muhakkak fâcirler elbette siccîndedir" âyet-i kerîmesi mücibince, tabîat siccîni içinde mahbûs kalır.

از خطر پرهیز آمد مفترض بشنوید از من حدیث بی غرض

3676. "Tehlikeden sakınmak müfteraz geldi. Benden garazsız sözü dinleyin!"

"Müfteraz", "farz olunmuş" demektir. Ya'nî "Mâdemki bu kal'aya teveccüh hevesi şekâvet-i ebediyye tehlikesine sebebdır, binâenaleyh وَ لَا تُفَرِّقُوا بَيْنَكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ (Bakara, 2/195) ya'nî "Ellerinizi ile kendinizi tehlikeye bırakmayınız!" âyet-i kerîmesi mücibince, tehlikeden sakınmak farz olunmuştur. Benim bu garazsız olan sözümü ve nasihatımı dinleyin ve bu nasihatimle amel edin!"

در فرج جوی خرد سر تیز به از کمینگاه بلا پرهیز به

3677. "Sürûr isteyicilikte akıl, keskin uçlu olmak iyidir. Belâ pususundan sakınmak iyidir."

"Ferec", sürûr ve inşirâh-ı kalb, demektir. Ya'nî, "Sürûr ve inşirâh talebinde akıl keskin uçlu ve mütebassır olmak iyidir. Bu sûretler kal'ası bir belâ pususudur; bu belâ pususundan sakınmak âkulâne bir hareket olduğundan elbette iyidir."

گر نمی گفت این سخن را آن پدر ور نمی فرمود زان قلعه حذر

3678. Eğer o baba bu sözü söylemese idi ve eğer o kal'adan men' buyurmasa idi,

"Baba"dan murâd, Resûl-i Ekrem hazretleri ve onların vârisleri olan insân-ı kâmillerdir ki, onlar ahyâr ve ebrâr ve şüttâr sınıfından olan sâlikleri âlem-i sûret olan dünyâya meyil ve muhabbetten men' ve Hakk'a teveccühe teşvîk ederler. Nitekim Hz. Pîr efendimiz 1. cildin 997 numarasına müsâdîf olan نى قماش و نقره و فرزند و زن. نى چیست دنیا از خدا غافل بدن. ya'nî "Dünyâ nedir? Hak'tan gâfil olmaktır. Yoksa metâ' ve gümüş ve evlâd ve zevce değildir!" buyurmuşlardır.

خود بدان قلعه نمی شد خیلشان خود نمی افتاد آن سو میلشان

3679. Muhakkak onların atı o kal'aya gitmez idi. Muhakkak onların meyli o tarafa düşmez idi.

Ma'lûm olsun ki nehy, nefs-i insanın râğbet edeceği şeyler hakkında vâki' olur. Tab'-ı insânın râğbet etmeyeceği şeyden nehy olunması ma'nâsıdır. Binâenaleyh enbiyâ ve evliyânın sâlikleri âlem-i sûrete teveccühden men' etmeleri, nefsin âlem-i sûrete râğbeti olmasından dolayıdır. Nitekim Hz. Pîr efendimiz fakîr tarafından mütercem olan *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 46. faslında şöyle buyururlar:

"Me'mûr emr olunduğu şeyde tab'an kârih olmazsa, emr sahîh olmaz; ve aç olan kimseye "Ey aç, helva ve şeker ye!" denilmez. Eğer denilirse bu emr değil, belki ikrâmdır. İnsanın râğb olmadığı şeyden nehy olunması sahîh olmaz. "Taş yeme, diken yeme!" demek sahîh değildir; ve eğer denilirse, buna nehy tesmiye olunmaz. Hayr ile emrin ve şerden nehyin sahîh olması için şerre râğb olan bir nefsin vücûdu lâzımdır. Bu nefsin irâde-i vücûdu şerri irâdedir. Velâkin Hak şerre râzı olmaz. Eğer râzı olsa idi, hayr ile emr etmez idi. Bunun nazîri budur ki, tedrîsi murâd eden kimse, müteallimin cehlini murâd eder. Zîrâ tedrîs ancak müteallimin cehli ile mümkün olur; ve bir şey murâd etmek onun levâzımından olan şeyi murâd etmektir. Velâkin o kimse cehle râzı değildir; râzı olsa ta'lîm etmezdi; ve kezâ tabîb tabâbeti murâd ettiği vakit, nâsın marazını murâd eder. Zîrâ onun zuhûr-ı tubbi ancak nâsın marazı ile olur. Fakat nâsın marazına râzı olmaz. Eğer râzı olsa idi, nâsı tedâvî etmezdi... ilh."

İmdi şâhın onları bu kal'aya teveccühden men'i ve şehzâdelerin o tarafa meylî bu sırâ mebnî vâkî' olmuştur. "Hayl", cemâat ve at ma'nâsınadır.

کان نبد معروف بس مهجور بود از قلاع و از مناہج دور بود

3680. *Zîrâ ma'rûf değil idi. Çok mehcûr idi. Kal'alardan ve yollardan uzak idi.*
[3656]

"Menâhic", yol ma'nâsına olan "menhec" kelimesinin cem'idir. "Şehzâdeler"den murâd, ahyâr ve ebrâr ve şüttâr tâifesi meşrebinde olanlardır. Bunlardan ahyâr sınıfı namaz ve oruç ve hac gibi muâmelât-ı zâhiriyyede müstağrak olup mertebe-i kalbde; ve kezâ mücâhede ve riyâzât ile meşgûl olan ebrâr sınıfı da akıl mertebesinde; ve şüttâr sınıfı da aşk ile meşgûl olup rûh mertebesinde bulunduklarından onların indinde bu sûretler kal'ası olan dünyâ ma'rûf değil idi ve çok metrûk idi; ve onlar her biri bir kal'a ve yol gibi olan suver-i dünyeviyyeden ve muâmelât-ı dünyeviyye hırsından uzak idi.

چون بکرد آن منع دلشان زان مقال در هوس افتاد و در کوی خیال

3681. *Vaktâki o men' etti, gönülleri o sözden hevese ve hayâl mahallesine düştü.*

Vaktâki şâh, şehzâdeleri "Sûretler kal'asına yaklaşmayınız!" diye men' etti, "Acabâ o sûretler kal'asında ne mahzûr vardır?" diye gönülleri o sözden, o tarafa gitmek heves ve arzûsuna ve kal'anın hayâli mahallesine düştü.

رغبتي زين منع در دلشان پُرست که يابيد سر آترا باز جُست

3682. *Bu men'den onların kalbinde "Onun sırrını tefahhus etmek lâzımdır" diye ragbet neşv ü nemâ buldu.*

"Bâz custen", tefahhus etmek ve bir şeyin iç yüzünü aramak, demektir. Şehzâdelerin kalbinde babalarının men'inden dolayı "O kal'anın sırrını ve iç-yüzünü aramak lâzımdır" diye bir ragbet neşv ü nemâ buldu.

کيست کز ممنوع گردد ممنوع چونکه الانسان حريص ما منع

3683. *Kimdir ki, memnû'dan mümteleni' ola? Çünkü insan men' olunduğu şe-ye harîstir.*

Ya'nî, men' olunan şeyden nefsinin kim men' eder? Çünkü insan حريص لما منع kavli mücibince "İnsan men' olunduğu şeye harîs olur." Zirâ men' olunmak-tan nefsi-î insânîde bir merâk hâsıl olur ve o men'in sırrını anlamaya çalışır.

نهى بر اهل تقى تبغيض شد نهى بر اهل هوى تحريص شد

3684. *Nehy, ehl-i tükâ üzerine tebğîz oldu. Nehy, ehl-i hevâ üzerine tahrîz oldu.*

"Tebğîz", tenfir etmek; "tahrîz", teşvîk etmek demektir. "Tükâ", perhîz etmek, sakınmak. Ya'nî nehy ve men' etmek, perhîz eden ve sakınan kimsele-ri o nehyolunan şeyden tenfir etmek ve soğutmak ve yine hevâ-yı nefsanî sâhiblerini o nehy olunan şeye teşvîk etmek, demek olur. Meselâ ehl-i takvâ-dan olan bir kimseye: "Yanımızdaki eve bir genç kadın taşındı, fâhişedir; sa-kın münâsebette bulunma!" diye tenbîh olursa, o kimseyi bu fenâ komşudan tenfir etmek ve soğutmak demek olur; ve eğer o kimse hevâ-yı nefsanîsine mağlûb ise, bu nehy onu bu fenâ kadın ile münâsebette teşvîk etmek olur.

پس ازین یغوی به قوماً کثیر هم از این پھدی به قوماً قلباً خبیر

3685. *Binâenaleyh bu sebebdan çok kavmi bununla iğvâ eder. Yine bundan do-layı habîr olan kalbe hidâyet eder.*

Bu beyt-i şerifte sûre-i Bakara'da vâki' olan کثیراً و پھدی به کثیراً (Baka-ra, 2/26) ya'nî "Çokları Kur'ân sebebiyle dalâlete düşer ve çokları da yine Kur'ân sebebiyle hidâyet bulur" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'nî nehy, hem tenfire ve hem de teşvîke sebep olduğundan Kur'ân-ı Kerîm ha-yât-ı dünyevîyelerine meclûb olan çok kavmi bu nehy ile iğvâ eder ve azdı-

nr; ve yine bu sebebdan dolayı da hayât-ı uhreviyyeden habîr olan kalbe de hidâyet verir. Ma'lûm olsun ki, *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kubî'de beyân buyurulduğu üzere emr ikidir. Biri emr-i irâdî, diğeri ise emr-i tekliîfidir. "Emr-i irâdî", ezelde abdin ayn-ı sâbitisinin lisân-ı isti'dâd ile Hak'tan taleb ettiği şeydir ki, ya hidâyet veyâ dalâlet olur. Rûhlar bu âlem-i sûrette cismâniyet taleb ettikleri vakit, *ثَلَاثَةُ الْحُجَّةِ الْبَالِغَةِ* (En'âm, 6/149) ya'nî "Allah için hüc-cet-i bâliğa sâbittir" âyet-i kerîmesî mûcibince, her birinin ezeldeki talebleri-nin nev'i ve mâhiyeti sâbit olmak için, Hak Teâlâ peygamberleri vâsıtasıyla mahz-ı hidâyet yolu olan "emr-i tekliîf" sini tebliğ buyurdu. İmdi, hidâyete ya-bancı olan rûhlar bu emirden kaçarlara; ve yabancı olmayanlar "Dinledik ve itâat ettik!" derler. Binâenaleyh ehl-i dalâlet emr-i irâdiye mutî' ve emr-i tek-liîfiye muhâlif olurlar; Ve ehl-i hidâyet ise hem emr-i irâdiye ve hem de emr-i tekliîfiye mutî' olurlar.

بل رمدان نی حمامات هوا

کی رمدان نی حمام آشنا

3686. *Âşinâ olan güvercin kamuştan ne vakit ürker? 'Belki o kamuştan hevâ güvercinleri ürker.*

"Hamâm", güvercin ve "hamâmât", "hamâm"ın cem'idir. "Güvercinler"den murâd, rûhlardır. Ya'nî, meselâ âşinâ ve alışkun olan güvercinler ken-di yuvalarına vaz' olunan tûnek kamuşlarından ürkmeyip oraya konarlar. Havada uçan yabancı güvercinler bu tûnek kamuşlarından ürküp kaçarlara. Bunun gibi ezelde ayn-ı sâbiteleri Hâdî isminin mazharı olan rûhlar, bu dün-yâ evinin damına tûnek kamuşu gibi konulmuş ve emr-i tekliîfiyî hâvî bulun-muş olan Kur'an'ın emr ve nehyinden ürkmeyizler. Fakat, ezelde ayn-ı sâbite-leri Mudull isminin mazharı olan rûhlar bu emr-i tekliîfiyî hâvî olan Kur'an'a yabancı olduklarından onlar bundan ürküp bu âlem-i sûrette hevâ-yı nefsâ-nileri dâiresinde uçarlara.

بر سمعنا و اطعناها تيم

پس بگفتندش که خدمتها کنیم

3687. *İmdi ona dediler ki: "Hizmetler edelim! "Semi'nâ ve eta'nâ"lara te-veccüh edelim!"*

Ya'nî, ahyâr ve ebrâr ve şüttâr tâifesinden olan mü'minlerin rûhları hem emr-i irâdiye ve hem de emr-i tekliîfiye mutî' olduklarından, ebu'l-ervâh olan Nebiyy-i zîşânın getirdiği ahkâma karşı dediler ki: "Pek a'lâ! Bize tekliîf olu-nan emr ve nehy dâiresinde hizmetler edelim ve çalışalım! Ve sûre-i Baka-

ra'da vâki' وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا (Bakara, 2/285) ya'nî "İşittik ve itâat ettik, dediler" âyet-i kerîmesinin hükmüne teveccüh edelim!"

کفر باشد غفلت از احسان تو رو نگردانیم از فرمان تو

3688. "Senin fermânından yüz çevirmeyelim! Senin ihsânından gaflet, küfür olur."

Ya'nî, "Emr-i teklîfiye muhâlefet etmeyelim! Zîrâ doğru yolu gösteren emr-i teklîfi bu âlem-i keserâtta bizim cismâniyetimize ve rûhâniyetimize senin ihsânındır. Senin bu ihsânından gaflet, küfür ve bu ihsânı setr ve inkârdır."

لیک استننا و تسبیح خدا ز اعتماد خود بد از ایشان جدا

3689. *Fakat istisnâ ve Hudâ'nın tesbîhi, kendi nefislerine i'timâddan dolayı onlardan cüdâ oldu.*

"Tesbîh", Hak Teâlâ'yı kudsiyet ile yâd etmek. "İstisnâ"dan murâd, "İnşâallâh" ya'nî "Hak dilerse" demektir. Ya'nî şehzâdeler: "Biz hizmetler edelim!" dediler. Fakat kendi nefislerine i'timâd ettiklerinden dolayı "Eğer Cenâb-ı Hakk'ın irâdesi taalluk ederse" demek onların hâtırlarına gelmedi. Zîrâ amel-i sâlih işlemek tevfk-i ilâhî ile olur.

ذکر استننا و حزم ملتوی گفته شد در ابتدای مثنوی

3690. *İstisnânın zikri ve mültevi olan hazm Mesnevî'nin ibtidâsında söylenildi.* [3666]

"Hazm", "ayıklık ve uyanıklık ve tahkîm etmek" ma'nâlarıdır. "Mültevi", "kıvrılmış ve bükülmüş" demektir. Ya'nî, istisnâ ve istisnânın zımında bükülmüş ve kıvrılmış olan hazm hakkındaki beyânât bu Mesnevî'nin ibtidâsında "Pâdişâh ve Cârîye" kıssasında söylenilmiştir. Nitekim 1. cildin 48 ve 49 ve 50 numaralarına müsâdif olan şu beyitlerde "istisnâ" mes'elesi geçti:

گر خدا خواهد نگفتند از بطر پس خدا بنمودشان عجز بشر

ترک استننا مرادم قسوتیست نی همین گفتن که عارض حالتیست

ای بسا ناورده استننا بگفت جان او با جان استنناست جفت

[Ya'nî "Fart-ı meserretten "Eğer Hudâ dilerse" demediler. Binâenaleyh Allâh Teâlâ onlara acz-i beşeri gösterdi. İstisnânın terkinden murâdım bir kasvettir; ârız bir hâl olan ancak söylemek değildir. Ey ne çok kimse istisnâ-

yı söze getirmemiştir; onun cânı istisnânın cânı ile çifttir.”] Ve hazm hakkındaki beyânât dahi 3. cildin 2831 numarasına müsadîf olan *حزم چه بود در دو* [ya'nî “Hazm ne olur? İki tedbirle ihtiyâtur, o ikiden hubâtтан uzak olanı tutasın!”] beytinde geçti.

صد کتاب ار هست جز يك باب نیست صد جهت را قصد جز محراب نیست

3691. *Eğer yüz kitâb olsa, bir bâbın gayrı değildir. Yüz cihete teveccüh, mihrâbın gayrı değildir.*

Ya'nî hakâyık-ı ledünniyyeye müteallık yüz kitâb olsa, o kitâbların hülâsa-sı kitâbın bir bâbından ibâret olur ki, o bir bâb dahi Hak Teâlâ'nın emrine itâat ve nehyinden icinâb etmek ve bilcümle umûrda onu mutasarrıf bilmekten bahs eder. Nitekim bu âlem-i keserâtta her ferd-i beşerin sevip teveccüh ettiği bir şey vardır ki, o şey onun mihrâbıdır. Hakîkatte *قَاتِبْنَا تَوَلَّوْا فَمِنْ وَجْهِ اللَّهِ* (Bakara, 2/115) ya'nî “Ne tarafa teveccüh ederseniz Hakk'ın vechi ve zâtı vardır” âyet-i kerîmesi mücibince bunların mihrâbı ve teveccüh-gâhı, bilsinler bilmesinler, hep Hakk'ın vechidir; ve nitekim gece karanlığında namaz kılmak için adem-i vukuf hasebiyle mü'minlerden her birisi bir tarafa teveccüh etse, hakîkatte onların teveccühü yine namazın mihrâbı olan Ka'be-i Muazzama'ya olur.

این طرق را مخلص يك خانه است این هزاران سنبل از يك دانه است

3692. *Bu yollara onun mahlası bir hânedir. Bu binlerce sünbül bir tânedendir.*

“Mahlas”, “hülâsa mahallî” demektir. “Tarîkler”den murâd, *الطريق الى الله* ya'nî “Allâh'a giden yollar halâkin nefesleri adedince” kavli mücibince, efrâd-ı beşerden her birinin sâlik olduğu yol ve mezhebdir. “Hâne”den murâd, *وَالِىَ اللَّهِ تَرْجِعُ الْأُمُورُ* (Bakara, 2/210) ya'nî “Emrler Allâh'a ircâ olunur” âyeti ve emsâlî âyetler mücibince Hak'tır. “Bir tâne”den murâd, hakikat-i vücûddur. “Binlerce sünbül”den murâd, mezâhir-i kevnîyyedir. Ya'nî, efrâd-ı beşerin bu sâlik oldukları yolların hülâsa mahallî ve nihâyeti sûre-i Necm'de vâkî *وَأَنْ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى* (Necm, 53/42) ya'nî “Cümle halâkin intihâsı ve rücû'ları Rab Teâlâ tarafınadır” âyet-i kerîmesi mücibince vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hak Teâlâ hazretleridir. Bu sayısız mezâhir-i kevnîyye hep o vücûd-i hakîkiden zuhûr etmiştir.

گونه گونه خوردنیها صد هزار جمله يك چیزست اندر اعتبار

3693. *Türlü türlü yiyecekler yüz bindir; i'tibârda hepsi bir şeydir.*

Ya'nî, meselâ yüz binlere bâliğ olan türlü türlü yiyecekler vardır. İnsanı bunlar tarafına çeken ancak bir aklıktan ibârettir; ve açlık keyfiyeti ancak bir ma'nâdan ibârettir.

از یکی چون سیر گشتی تو تمام سرد شد اندر دلت پنجه تمام

3694. *Uaktâki sen birisinden tamâmen doydun, elli taâm senin kalbinde soğuk oldu.*

Nitekim bir gıdâdan tamâmiyle doyup açlığın gittiği vakit, senin önüne eli türlü taâm getirseler, her birisine iştihân kalmaz. Bunlar hakkında Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh* lerinin 2. faslında şöyle buyururlar:

"Hakîkatte cezb eden şey birdir fakat müteaddid görünür. Görmez misin ki, bir adam türlü türlü yüz şey arzû eder. Meselâ "Tutmaç isterim, börek isterim helva isterim, yahni isterim, meyve isterim, hurma isterim ve o da birdir. Görmez misin! Bir şeyden doyunca "Bunların hiçbirisi lâzım değildir" der. Binâ-enaleyh ma'lûm olur ki, on ve yüz yoktur. Belki bir vardır. وَمَا جَعَلْنَا عَدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً (Müddessir, 74/31) ya'nî "Halkın bu ta'dâdı ancak fitnedir" ...ilh."

در مجاعت پس تو احوال بوده که یکی را صد هزاران دیده

3695. *Binâenaleyh sen açlık husûsunda şaşı olmuşsun. Zîrâ biri yüz binlerce görmüşsün.*

Böyle olunca, sen açlık husûsunda şaşı olmuşsun. Ya'nî birden ibâret olan açlığı görmeyip, türlü türlü gıdaları görmüşsün. Bunun gibi hakîkatte vücûd ve varlık birdir. Sen ise bu vücûdun birliğini görmekte şaşı olup, mezâhir-i kevnîyenin çokluğunu görmüşsün ve o vücûd-i hakîkinin tasarruflarından gâfil bulunmuşsun.

گفته بودیم از سقام آن کنیز و ز طبیبان و قصور فهم نیز

3696. *O câriyenin hastalığından ve tabîblerden ve anlayışın kusûrundan dahi bahsetmiş idik.*

Ya'nî, o vücûd-ı vâhid-i hakîkinin mezâhir-i kevnîyye üzerindeki tasarrufunu anlatmak için, bu *Mesnevî-i Şerîf*'in ibtidâsında pâdisâhın âşık olduğu câriyenin hastalığından ve onu tedâviye teşebbüs eden hünerleriyle mağrûr doktorlardan ve tasarruf-ı ilâhîyi anlamamanın kusûrundan ve noksanından dahi bahsetmiş idik.

کان طیبیان همچو اسب بی عذار غافل و بی بهره بودند از سوار

3697. *Ki, o tabîbler yularsız at gibi, biniciden gâfil ve bî-bahre idiler.*

"İzâr", yuların atın yanaklarına isâbet eden kısmı (*Akrabü'l-Mevârid*). Ya'nî, zîrâ o doktorlar zâhiren başlarına yular takmaksızın üzerlerine binilmiş at gibi idiler; ve üzerlerindeki süvârîden ya'nî mutasarrıf-ı hakîkîden gâfil idiler. Nitekim onlar bu gafletlerine mebnî 1. cildin 47 numarasına mûsâdîf olan beyitte her birimiz âlemin Mesîh'i ve İsâ'sıdır. Bizim elimizde her elemin ve hastahğın ilâcî ve merhemi vardır" demiş idiler.

کامشان پر زخم از قرع لگام سَمَّ شان مجروح از تحویل گام

3698. *Ağızları gemin darbesinden yara dolu. Tırnakları adımın tahvilinden mecrûhtur.*

"Kâm", ağız ve damak; "gâm", adım, ayak ve atın yuları ma'nâlarına gelir. Burada her üç ma'nâ da münâsibdir. "Kar-ı legâm", gemin darbesidir ki, hayvanın ağızındaki gemi çiğnemesinden olur. Bundan murâd, aşağıdaki 2700 numaralı beyitteki tavih mücibince irâde-i cüz'îyye gemidir. Ya'nî o doktorların ağızlarına ve damaklarına takılmış olan irâde-i cüz'îyyeleri geminin darbesinden damakları birçok def'alar yaralanmış ve murâdları hâsıl olmamış ve her tedâvîde attıkları adımların bu kazâ-yı ilâhî tarafından tahvilinden, irâdeleri ayaklarının tırnakları mecrûh olmuştur. Ya'nî irâde-i cüz'îyyeleriyle verdikleri ilâçlar ma'kûs te'sîr göstermiştir. Nitekim 1. cildin 53 ve 54 numaralı beyitlerinde doktorların tedâvîdeki aczleri şu sûretle beyân buyurulmuş idi:

از قضا سرکنگین صفرافزود روغن بادام خشکی می نمود
از هلیله قبض شد اطلاق رفت آب آتش را مدد شد همچو نفت

Ya'nî "Kazâ-yı ilâhîden dolayı sirkengebin denilen ilâç safrayı izâle etmek lâzım gelirken, bilakis çoğalttı. Bâdem yağı tab'a mülâyemet vermek lâzım gelirken kabız ve kuruluk verdi. Helile denilen ilâç, mülâyemete hizmet etmek icâb ederken kabız verdi ve linet gitti. Velhâsıl su ateşe nefî yağı gibi yadım etti."

Ve kezâ 5. cildin 1707 numarasında da bu ma'nâ şöyle buyurulmuştur: *وان دوا در نفع هم گمراه شود* Ya'nî "Kazâ-yı ilâhî geldiği چون قضا آید طیب ابله شود" *وان دوا در نفع هم گمراه شود* vakit doktor ahmak olur. O ilâç fâide vermekte yolunu şaşırır."

رایض چستیت استادی نما

ناشده واقف که نک بر پشت ما

3699. *Uâkıf olmamış ki: "İşte bizim sırtımız üzerinde üstâdlık gösterici çevik bir râyız vardır."*

"Râyız", "serkeş atı râm eden süvârî" demektir. Ya'nî, doktorlar tedâvî emrinde böyle ters hâdiseleri gördükleri hâlde, gafletlerinden tasarruf-ı ilâhîye vâkıf olamamışlar ve "İşte bizim sırtımızda üstâdlık ve tasarruf gösterici çevik bir râyız ve mürebbî olan binici vardır" dememişlerdir.

جز ز تعریف سوار دوستکام

نیست سر گردانی ما زین لگام

3700. *Bizim sergerdanlığımız bu gemden değildir. Ancak murâd sevici olan binicinin tasrîfindendir.*

Ya'nî, işte bizler bu tasarruf-ı ilâhîye karşı hep böyle gaflet içindeyiz. Bizim başımızın dönmesi ve sersemliğimiz bizim irâde-i cüz'iyemizden değildir. Ancak kendi murâdını ızhâr edici ve kazâ-yı ilâhîsini infâz etmeyi sevici olan binicinin, ya'nî Hakk'ın tasrîfindendir. Meselâ bir şeyin olmasını murâd ederiz; bizi o irâdemizin gemi o şey tarafına çeker. Fakat üzerimizde binici olan Hakk'ın murâdı bizim irâdemize muvâfık olmayınca, bizi kendi irâdesi tarafına çeker. Bizler ise "Ne istedik, ne vâkı' oldu!" diye hayret eder ve sersem oluruz.

گل نموده آن و آن خاری بده

ما پی گل سوی بستانها شده

3701. *Biz gül için bostanlara gitmişiz. O gül görünmüş ve o bir diken olmuştur.*

Meselâ biz gül ve çiçek toplamak için bostanlara gittik. Uzaktan gözümüzle o gül ve çiçek [görünen] şeyin diken olduğunu görürüz. Ya'nî zevk ve lezzet almak için yaklaştığımız şey neticede bize bir belâ olur.

بر گلوی ما که می کوبد لگد

هیچشان این نی که گویند از خرد

3702. *Akul cihetinden hiç onlara bu olmadı ki, "Bizim boğazımıza tekme vuran kimdir?" desinler.*

Bu hayât-ı dünyevîyyelerinde pek çok def'alar teşebbüs ettikleri işlerin kendi murâdları hilâfında zuhûr ettiğini gördükleri hâlde, o doktorlar akıllarını bu tarafa çevirip "Acabâ, bizi o tarafa, bu tarafa sevk etmek için boğazımıza tekme vuran üzerimizdeki süvârî kimdir?" diye hiç düşünmediler. "Bizim murâdlarımıza mâni olan şey esbâb-ı tabîyyedir" dediler.

آن طبیبان آنچنان بنده سبب گشته اند از مکر یزدان مُحْتَجَب

3703. *O tabibler Hâlık'ın mekrinden dolayı öyle sebebin bendesi ve muhteceb olmuşlardır.*

Halbuki o doktorlar Hâlık'ın mekrinden dolayı kazâ-yı ilâhiden gâfil ve böyle esbâb-ı tabîiyyenin bendesi olmuşlar ve bu esbâba karşı baş eğmişlerdir; ve bu sebeplerde tasarruf eden Hâlık'ı göremeyip, bu esbâb-ı tabîiyye perdesi arkasında kalmışlardır. "Muhteceb" kelimesi, "bende-i sebep" ta'birinin tefsîridir.

گر بیندی در صطبلِ گاو نر باز یابی در مقام گاو خر

3704. *Eğer bir ahıra erkek öküzü bağlasan, sonra öküzün yerinde eşek bulsan,*

Meselâ, eğer bir ahıra erkek öküz ya'nî tosun bağlasan, sonra gelip o tosunun yerinde bir eşek bağı olduğunu görersen,

از خری باشد تغافل خفته وار که نجویی تا کیست آن خفیه کار

3705. *"O gizli iş acabâ kimindir?" diye aramaman, uyumuş gibi tegâfûl eşeklikten olur.*

"Yâhu, benim haberim olmaksızın bu tosunun yerine gizlice bu eşiği bağlayan kimdir?" diye araştırmamak ve uyumuş bir adam gibi tegâfûl göstermek, eşeklik ve hamâkat olur.

خود نگفتی این میدل تا کیست نیست پیدا او مگر افلاکیست

3706. *Halbuki "Bu mübeddil acabâ kimdir? Aşikâr değildir; o gâlibâ eflâkidir!" demedin.*

Ey irâde ettiği şeyin yerinde başka şey zuhûr ettiğini gören gâfil! Sen ise "Acabâ, bu benim murâdımı değiştiren kimdir? Meydanda değildir. O değiştiren gâlibâ eflâkidir, ya'nî âlem-i ulvîye mensûbdur!" demedin.

تیر سوی راست پُرانیده سوی چپ رفتست تیرت دیده

3707. *Oku sağ tarafına uçurmuşsun. Sen okun sol tarafa gittiğini görmüşsün.*

Meselâ, bir oku sağ tarafa atıp uçurdun. Fakat okunun sol tarafa gittiğini gördün. "Acabâ bu oku benim murâdım hilâfında sol tarafa uçuran kimdir?" demez misin?

سوی آهوئی بعیدی تاختی خویش را در صید خوکی یافتی

3708. *Bir av için bir âhû tarafına koştun; kendini bir domuz avında buldun.*

"Be-saydî"deki "bâ", ta'lîl içindir. Ya'nî, meselâ av avlamak için çıktın. Niyetin bir âhû avlamak idi ve o niyet ile koştun. Önüne âhû yerine bir domuz çıktı ve o domuzu avlamaya mecbûr oldun. "Yâhu! Ben ne niyet ile çıktım ve ne avladım?" diye hayret etmez misin?

در پی سودی دویده بهر کبس نارسیده سود افتاده بحبس

3709. *Yağma için bir fâidenin izinde koşmuşsun. Fâideye erişmeyip, hapse düşmüşsün.*

"Kebs", kuyuyu ve ırmağı toprakla doldurmak, başı yakaya çekmek ve yağma ve gece baskını yapmak ma'nâlarıdır (*Gıyâsü'l-Lügât*). Burada "yağma ve gece baskını" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, meselâ gece baskını ve yağma yapmak için bir fâide elde etmek üzere koştun; fâide hâsıl etmek ve mal kazanmak şöyle dursun, zâbıtâ me'mûrları tarafından yakalanıp hapse götürüldün.

چاهها کنده برای دیگران خویش را دیده فتاده اندران

3710. *Başkaları için kuyular kazmışsın, onun içine kendini düşmüş görmüşsün.*
[3686]

Bu beyt-i şerifte وقع فيه ya'nî "Kendi kardeşi için kim ki bir kuyu kazdı, o kuyuya kendi düştü" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'nî, hadîs-i şerîf mücibince, başkalarının başına bir belâ getirmek için bir sebep hazırladı ise, cezâ amel cinsinden olduğu için o belânın sebebi o kimsenin başına geldi.

در سبب چون بی مرادت کرد رب پس چرا بد ظن نگردی در سبب

3711. *Mâdemki Rab seni sebebe murâdsız etti, binâenaleyh sebep hakkında niçin kötü zanlı olmadın?*

İmdi, mâdemki Rabbü'l-âlemîn olan Hak Teâlâ hazretleri seni teşebbüs ettiğin sebep yüzünden murâdına nâil etmedi, binâenaleyh sebep hakkında "Bu sebep çürük bir şeydir" diye niçin sû-i zanna düşmedin de her murâdın husûlünü mutlak sûrette sebebden bildin? Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhî Mâ Fîh*lerinin 62. faslında esbâb hakkında şöyle buyururlar:

"Sebeblerin kâffesi dest-i kudret-i Hak'ta bir kalem gibidir. Muharrik ve muharrik Hak'tır. O istemedikçe kalem hareket etmez. Şimdi kaleme nazar edip "Bu kaleme bir el lâzımdır" diyerek kalemi görüp onu tahattur edersin. Fakat onlar dâimâ eli görüp "Bu ele bir kalem de lâzımdır" derler. Belki elin güzelliğinin mütâlaasından dolayı kalemin mütâlaasına lüzûm görmezler ve "Böyle bir el kalemli olmaz" derler. Bir mahaldeki kalemin lezzet-i temâşâ-sı sebebiyle onlar için nasıl temâşâ-yı kalem kaydı olur? Sen arpa ekmeğinden lezzet bulduğun cihetle, buğday ekmeği hâtunna bile gelmiyor. Hiç onlar buğday ekmeği var iken arpa ekmeğini yâd ederler mi? Senin için zemîne zevk bahş eden âsumâna meylin yoktur. Halbuki mahall-i zevk âsumândır. Yeryüzü hayâtı gökten alır. Ehl-i âsumân hiç yeryüzünü yâd ederler mi? Ve sen şimdi hoşlukları esbâbdan görme! Ve o ma'nâlar esbâb içinde müsteârdır. Zîrâ Dârr ve Nâfi' Hak'tır. Mâdem zarar ve nef' Hak'tandır, o hâlde niçin esbâba yapışmış kalmışsın? ...ilh."

بس کس از مکسب شه و خاقان شده دیگران زان مکسبه عریان شده

3712. Çok kimse miksebden şâh ve hâkân olmuştur. Başkaları o miksebeden üryân olmuştur.

"Mikseb", "kesb" masdarından ism-i âlet olmak münâsibdir; ve "mikseb" ile kazanç âleti olan sebebe işâret buyrulur. Ya'nî, çok kimse kazanç âleti olan miksebden ve sebebdan şâh ve hâkân ve hükümdâr olmuştur. Fakat yine o sebebe ve miksebe yapışmış olan başka kimseler de servet ve samânından soyunup çıplak ve fakîr olmuştur.

بس کس ز عقد زنان قازون شده بس کس عقد زنان مدیون شده

3713. Çok kimse kadınların akdinden Kârûn olmuştur. Çok kimse kadınların akdinden medyûn olmuştur.

Ya'nî, çok kimseler akd-i nikâh ile aldıkları zengin kadın sebebinden Kârûn gibi zengin olmuştur; ve yine çok kimseler akd-i nikâh ile aldıkları yine zengin kadın sebebinden borçlu ve muhtâc bir hâle gelmiştir. Binâenaleyh hiçbir kimse "Filân bir kadın aldı da zengin oldu veya fakîr oldu" diyemez. Zîrâ zenginlik ve fakîrlik kullara Hak tarafından gelir. Hak Teâlâ o zenginliği ve fakîrliği bir kadın sebebi altında gizlemiştir. Binâenaleyh mutlakan sebebe nazar edenler aldanırlar.

پس سبب گردان چو دمُ خر بود تکیه بر وی کم کنی بهتر بود

3714. İmdi, mâdemki sebeb eşek kuyruğu gibi dönücü olur, onun üzerine az dayanır isen pek iyi olur.

İmdi, mâdemki sebeb böyle eşek kuyruğu gibi o tarafa bu tarafa dönüp çarpınmaktadır, ey sâlik-i murâd! O sebebe az dayanır isen, pek isâbet etmiş olursun. "Tekye kem kuni" ya'nî "az dayanır isen" ta'biriyle bu âlem-i sûrette esbâba teşebbüsün lüzûmuna da işâret buyrulur. Nitekim sûre-i Kehf'de Zülkarneyn kıssasında قَاتِعٌ سَبَبًا وَأَتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا (Kehf, 18/84-85) ya'nî "Biz o Zülkarneyn'e her bir şeyden bir sebeb verdik. Binâenaleyh sebebe tâbi' oldu" buyrulur. Nitekim aşağıdaki beyt-i şerifte bu lüzûma daha vuzûh ile işâret buyrulur.

ور سبب گیری نگیری هم دلیر که بس آفتهاست پنهانش بزیر

3715. Üe eğer sebeb tutar isen dahi cesûr olarak tutmayasın! Zîrâ onun altında çok gizli âfetler vardır.

Ya'nî, bu âlem-i sûret sebeb âlemi olduğu için, eğer sebebe yapışmış olsan dahi "İşte bizim murâdımız bu sebebden hâsıl olur" diye cesûr olarak o sebebe yapışma! Zîrâ eşeğin kuyruğu gibi o tarafa bu tarafa dönen sebebin altında senin murâdının hilâfında pek çok âfetler ve belâlar gizlidir.

سر استناست این حزم و حذر زآنکه خر را بز نماید این قدر

3716. Bu hazm ve hazer istisnânın sırrıdır. Zîrâ ki bu kader, eşeği keçi gösterir.

Bu hazm ve ihtiyât ve korku yukarıda 3690 numaralı beyitte zikr olunan "istisnâ"nın, "in-şâallâh" demenin sırrıdır ve iç yüzüdür; ve "in-şâallâh", ibâresini lafzan söylemek şart değildir. Belki sebebe teşebbüs esnâsında insanın bu ma'nâyı teemmül ederek ihtiyât ve korku ile hareket etmesidir. Zîrâ mukadder olmayan murâd, her ne kadar esbâba teşebbüs olursa, vücûda gelmez; ve bu kazâ ve kader-i ilâhî bu âlem-i sûrette insanın gözüne eşeği keçi ve fenâyı iyi ve iyiyi fenâ gösterir.

آنکه چشمش بست گر چه گر بست ز احوالی اندر دو چشمش خر بست

3717. O kimsenin ki gözünü o bağladı, her ne kadar gürbüz ise de, onun iki gözünde şaşılıktan eşek geçidir.

"Gürbüz", "mekkâr ve hilekâr, cesûr ve şecî' ve zekî ve ârif" ma'nâlarına-
dır. Hikmetin iki tarafı vardır: Biri ifrât ve diğeri tefrîttir. İfrât tarafına gürbüz-
lük ve tefrît tarafına humûd ve belâhet derler; ve Arabî'si "cürbüz"dür. Bâ'nın
kesriyle "gürbiz" dahi telaffuz olunur (*Burhân*). Ya'nî, gözünü kazâ ve ka-
der-i ilâhînin bağladığı kimse, her ne kadar işlerinde [gürbüz] ve müdebbir
olsa bile, bu kazâ ve kader tarafından onun iki gözüne getirilmiş olan şaşılık-
tan dolayı, eşeği keçi görür. Binâenaleyh kazâ ve kadere karşı akıl ve zekâ-
vet müessir değildir. Nitekim 1. cildin 1257 numaralı beytinde چون قصا آید
چون قصا آید ya'nî "Kazâ-yı ilâhî geldiği vakit, ilim ve ma'rifet uykuya gider. Ay kara olur ve güneş tutulur" buyurulmuş idi.

که بگرداند دل و افکار را

چون مقلب حق بود ابصار را

3718. *Mâdemki başarıları döndürücü Hak olur, kalbi ve fikirleri kim dön-
dürür?*

Mâdemki böyle zâhirî gözlerin bakışını döndürücü Hak olur ve eşeği keçi
gösterir, artık düşün ki, o insanın batını olan kalbini ve fikirlerini döndüren
kimdir? Zîrâ insan kendi hâline dikkatle bakacak olursa, kalbine gelen havâ-
tarda ve aklına gelen fikirlerde aslâ kendinin medhali yoktur. Nevî'leri ve mâ-
hiyetleri sayısız olan fikirlerin ve hâtıraların içinde ba'zıları aynılıp insanın
kalbine ve aklına musallat olur. Hattâ bu hâtıraları ve fikirleri def' etmek
mümkün olamaz.

دام را تو دانه بینی ظریف

چاه را تو خانه بینی لطیف

3719. *Sen kuyuyu latîf bir oda görürsün; sen tuzağı zarîf bir tâne görürsün.*

Bu kazâ-yı ilâhînin basan taklîbi sebebiyle sen hakîkatte karanlık bir ku-
yu mesâbesinde olan bu cismâniyet âlemini latîf ve süslü bir ev ve oda gö-
rürsün ve iç yüzü tuzaktan ibâret olan muhtelif arzuları zarîf bir tâne ve lok-
ma görürsün.

می نماید که حقیقتها کجاست

این تفسط نیست تقلیب خداست

3720. *Bu tefestut değildir, Hudâ'nın taklîbidir. Hakikatlerin nerede olduğu-
nu gösterir.*

Ba'zı nüshalarda "tefestut" yerine "tesefsut" vâki'dir. Ve "tesefseta", te-
dahrace bâbindan olup Sofistâi olmak ve eşyâyı hayâl bilmek ve hakâyı selb

etmek demek olur. "Sefseta" dahi, "dahrace" bâbından bu ma'nâya gelir. Binâenaleyh bu ma'nâda "tefestut" kelimesinin isti'mâli galat olur. Ya'nî bizim "Kazâ ve kader-i ilâhî gözlere eşeği keçi ve kuyuyu latîf oda ve tuzağı zarîf tâ-ne gösterir" dememiz, Sofistâîler'in fikirlerine iştirâk etmek değildir. Zîrâ Sofistâîler gibi hakâyıkı inkâr etmiyoruz. Belki âlem-i sûretteki a'yân-ı kevnîye manzarasının Hak tarafından döndürülmesini murâd ediyoruz; ve bu manzaraların taklîbi ile kalb-i hakâyık lâzım gelmez. Meselâ ateşin hakîkatî yakıcılığıdır. Bu yakıcılık bu âlem-i sûrette ateşin kırmızı rengi ile zâhir olur. Fakat Hak murâd ederse, bu yakıcılık hakîkatini o kırmızı renkli ateşin sûretinden nez' edip, onun zıddı olan buz sûretinden dahi izhâr eder. Nitekim Nemrûd'un ateşinden bu yakıcılık hakîkatinin zuhûrunu kaldırıp, ondan gülîstân izhâr etti. Hak Teâlâ bu taklîbi ile bizlere hakikatlerin bu âlem-i sûrette olmayıp, ilm-i ilâhîsinde sâbit olduğunu gösterir. Sofistâîler ise, üç sınıftan ibâret olup, hakâyık-ı eşyâyı esâsından inkâr ederler. Bunların fikirleri 1. cildin 556 numarasına müsadîf olan در خیالاتش چوسفستائیم [ya'nî] "Ben onun sebep yakıcılığından hayrânım; ve onun hayâlâtında da Sofistâîler gibiyim" beytinde hülâsaten îzâh edilmiştir.

جملگی او بر خیالی می‌تند

آنکه انکار حقایق می‌کند

3721. O kimse ki hakâyıkı inkâr eder, o hep bir hayâl üzerine teveccüh eder.

Ya'nî, ilm-i ilâhîde sâbit olan her şeyin hakikatlerini inkâr eden kimse hep bir hayâl üzerine teveccüh eder ve kendi hayâlî ile meşgûl olur. Zîrâ hakîkatî olmayan bir şeyin âlem-i sûrette zuhûruna imkân yoktur. Meselâ mâhir bir ressam, ressamlık san'atının icâbı olarak yapacağı bir levhanın sûretini evvelâ ilminde peydâ eder ve sonra fırça ve boya ile o sûret-i ilminin kesâfet âlemine çıkarır. Bu zâhirdeki levhanın hakîkatî, ressamın ilmindeki sûrettir. O zâhirî levha kırılsa veya bozulsa ressam onun birçok misillerini o ilmî sûretten meydâna çıkarır.

هم خیالی با شدت چشمت بمال

او نمی‌گوید که حساب خیال

3722. O demez ki, hayâlin hisbânı dahi sana bir hayâl olur. Gözünü sil!

"Hisbân", "zannetmek" demektir. Ya'nî, o hakâyıkı inkâr eden kimse kendi nefsine hitâben demez ki: "Yâhu! Bu hayâl zannı dahi senin bir hayâ- linden ibâret olur. Binâenaleyh aklının gözünü sil de, bu keserât âlemine iyi- ce bir bak! Zîrâ hakîkatî sâbit olmayan hiçbir sûretin zuhûruna imkân yok-

tur. Bundan anlaşılır ki, bu Sofistâîler'in akıl gözleriyle hakâyıku görememeleri dahi taklîb-i ilâhîdir ve kazâ ve kader-i ilâhînin hükmüdür.

رفتن پسران سلطان با آن قلعه بحکم الانسان حریص علی ما منع
ما بندگی خویش نمودیم و لیکن خوی بد تو بنده ندانست خریدن
پس بسوی آن قلعه ممنوع عنه راندن و آن همه وصیتها و اندرزهای پدر را زیر پا نهادند
تا در چاه بلا افتادند و می گفتند ایشانرا نفوس لوامه أَلَمْ یَأْتِکُمْ نَذِیرٌ ایشان می گفتند
گریان و پشیمان لَوْ کُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا کُنَّا فِی أَصْحَابِ السَّعِیرِ

“İnsan men' olunduğu şeye harîs oldu” hükmü ile sultânın
oğullarının o kal'aya gitmesi

“Biz kendi bendeliğimizi gösterdik. Velâkin senin kötü
huyun satın almayı bilmedi”

İmdi kendisinden men' olunmuş olan o kal'aya sürdüler ve babanın
bütün o vasiyetlerini ve sipârîşlerini ayak altına koydular. Nihâyet
belâ kuyusuna düştüler ve nüfûs-i levvâme onlara: “Size korkutucu
gelmedi mi?” (Mülk, 67/8) dediler. Ağlayarak ve pişmân olarak
onlar: “Eğer biz dinleye idik ve taakkul ede idik, ashâb-ı Saîr'den
olmazdık” (Mülk, 67/10) dediler

Bu sûrh-i şerîfin işârâtı anlaşılmaq üzere bir mukaddimeye ihtiyâc vardır.
Şöyle ki: Efrâd-ı insâniyyenin ebeveyni Âdem-i hakîkî olan akl-ı küll ile Hav-
vâ-yı hakîkî olan nefs-i küldür. Bunlar cennet-i zâtta, ya'nî mertebe-i zâtta
mestûr idiler; ve Kur'ân cemî'-i esmâ ve sıfâtı câmi' olan zât-ı ulûhiyyettir; ve
suver-i müteayyine zât-ı ulûhiyyetin varlığında hayâlât ve rû'yâdan ibârettir;
ve bu keserât ve taayyünât-ı hayâliyye, çekirdeğin içindeki ağaç gibi dal bu-
dak saliverip esfel-i sâfilîne doğru uzamıştır; ve mertebe-i zâttan hicâb i'tibâ-
riyle uzaklaşmıştır. İşte bu ağaç Kur'ân'da mezkûr olan “şecere-i mel'ûne ve
matrûde”dir ve onun meyvesi zulmet-i tabîyyedir; ve zulmet-i tabîyye hab-
besinden buğday tânesi gibi sûretler teselsül eder. İmdi akl-ı küll ile nefs-i küll

birleşip bu habbeeye yaklaşmadıkça اُغْبَطُوا (Bakara, 2/36) [ya'nî "İniniz!"] emriyle cennet-i zâtân âlem-i sûret ve taâyünâta nüzûl etmediler; ve onların bu şecere-i menhiyyeye takarrübleri, zât-ı ulûhiyyette münderic olan İblis-i vehmin nefis-i külle ve nefis-i küllün dahi akl-ı külle galebesi ile vâkı' oldu ki, bu âlem-i kesâfette onların zürriyâtı olan efrâd-ı âdemîyye dahi her ân keserât-ı hayâlîyyeye ve Kur'ân'daki şecere-i mel'ûneye meftûn olmuşlardır. Hak Teâlâ hazretleri bu hakîkate işâreten sûre-i İsrâ'da şöyle buyurur: وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا (İsrâ, 17/60) [ya'nî "Hani sana: Râbbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o rû'yâyı ve Kur'an'da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz"] ya'nî "Ey resulüm! Zikr et şu vakti ki, biz sana dedik: Muhakkak senin Râbbin nâsı zât-ı ulûhiyyeti ile muhittir." Ya'nî onların vücûd-i hakîkileri yoktur. Belki cümlesi zılâl-i sıfâtıyyem ve esmâıyyemden ibârettir ve zılâl ise hayâldir. "Ve bizim sana gösterdiğimiz rû'yâ ve Kur'ân'da olan şecere-i mel'ûne nâsa fitnedir." Ya'nî sana gösterdiğimiz bu keserât-ı taayyünât rû'yâdır. Nitekim sen de bu hakîkati anladın da الدُّنْيَا كَحُلُمٍ أَوَّلُهُ نَوْمٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهَوْا ve "Dünyâ uyuyanın rû'yâsı gibidir" ve "Nâs uykudadırlar; öldükleri vakit uyanırlar" dedin. "Eraynâke"deki kâf-i hitâb cemî-i hakâyıkı ve nisebî câmi' olan taayyün-i Muhammedî'dir. Bu rû'yet keyfiyeti râî ve mer'î ister. Bunlar ise kesrettir; ve bu keserât zâtta mütekevvîn olan şecere-i mel'ûnedir. "Ve nühavvifühüm" ya'nî biz onları ve vücûdları rûh ile nefisten mürekkep olan nâstan her birini وَكَا نَقْرَبًا هَذِهِ الشَّجَرَةُ (Bakara, 2/35) ya'nî "Bu ağaca yaklaşmayınız!" diyerek her ân tahvîf eder ve korkuturuz. فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا (İsrâ, 17/60) [ya'nî "Bu onların sâdece büyük azgınlıklarını artırır"]. Halbuki bu korkutma müvâcehesinde onların nefis-i emmâreleri, igvâ-yı vehm ile rûhlarını kendilerine imâle ederek, o şecere-i mel'ûnenin semeresi olan zulmet-i tabîyyeye yaklaşırlar. Binâenaleyh onların tuğyânı ve azgınlıkları büyük olur. Ya'nî vech-i vahdetten istitârları artar.

İşte bu sûrh-i şerifte o "şecere-i mel'ûne"ye "kal'a-i memnûa" ta'bîr buyurulmuştur ki, enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtı, her zaman ümmetlerini ve tâbî'lerini bu kal'aya ve bu şecere-i menhiyye tarafına yaklaşmamayı vasiyet etmişlerdir. Fakat efrâd-ı beşerin nefis-i emmâreleri o tarafa mütemâyil olduğundan bu vasiyetleri ayaklarının altına alıp, bu suver-i tabîyyenin huzûzâna dalarlar ve sonunda da her birisi bir fitneye ve belâyâ düşüp pîşmân olurlar. Ahvâr ve ebrâr ve şüttâr tâifesinden olan mü'minler, bu tâife-

lerin hâricinde olan efrâd-ı beşer gibi tamâmen nefs-i emmârelerinin hükmü altında müstağrak olmayıp, onlar nefs-i emmâre ile nefs-i levvâme arasında mücâdele içinde bulunduklarından başlarına bu yüzden belâ geldiği vakit, nefs-i levvâmeleri sûre-i Mülk'te olan âyet-i kerîmesi mücibince: "Size korkutucu olan peygamber gelmedi mi ve sizi bu belâyâ takarrübden nehy etti mi?" (Mülk, 67/8) der. Bunların akilları dahi yine bu âyet-i kerîmenin mâbâ'di mücibince: "Eğer biz söz dinleye idik ve dinlediğimiz sözün ma'nâsını düşünce idik, ziyâde alevlenen ateş ashâbından olmazdık" (Mülk, 67/10) derler. Sûrh-i şerîf-teki beyit, enbiyâ ve evliyâ lisânındandır. Ya'nî "Rabbimize karşı bendeliğimizi ve hizmetimizi ifâ ettik. Fakat siz nefs-i emmârenizin huzûzâtını fedâ etmek mukâbilinde bizim bendeliğimizi ve hizmetimizi satın almadınız" demek olur.

این سخن پایان ندارد آن فریق بر گرفتند از بی آن دژ طریق

3723. *Bu sözün nihâyeti yoktur. O ferîk o kal'a için yol tuttular.*

"Dij", kal'a ve hisâr demektir. Ya'nî, Hakk'ın a'yân-ı kevnîyyenin taklîbi-ne ve istisnânın tahkîkine âid sözlerin nihâyeti yoktur. Üç şehzâdenin kıssa-sına rücû' edelim. Velhâsıl o üç şehzâde "insan men' olduğu şeye harîs" olduğu cihetle, babalarının kendilerini men' ettiği kal'a için yola çıktılar.

بر درخت گندم منهی زدند از طویلۀ مُخْلِصَانِ بیرون شدند

3724. *Menhî olan buğday ağacı üzerine çarptılar. Muhlisler tavîlesinden hâ-riç oldular.*

"Tavîle", hayvanları bağladıkları uzun ve kalın ip ve inci dizilmiş iplik ma'nâlarıdır. "Muhlas", Allâh Teâlâ'nın şirkten ve maâsîden sâf kıldığı kimse. "Muhlis", Allâh Teâlâ'ya ibâdetle ve tâatte şirk koşmayan ve isyân etmeyen kimsedir ki, bunlar hakkında *المخلصون على خطر عظيم* ya'nî "Muhlisler büyük tehlike üzerindedir" denilmiştir. Burada murâd, bu ikinci sûrettir. Ya'nî o şehzâdeler buğday ağacı gibi müteselsilen sûret meyveleri veren ve menhî olan zulmet-i tabîyye ağacı üzerine çarptılar ve inci tânesi gibi olan muhlislerin dizisinden dışarıya çıktılar. Zîrâ suver-i kevnîyyeye muhabbeti ve alâkası olanların ibâdât ve tââtundan ihlâs uzaklaşır.

چون شدند از منع و نهیش گرمتر سوی آن قلعه بر آوردند سر

3725. *Uaktâki onun men' ve nehyinden pek harâretli oldular, o kal'a tarafına baş çıkardılar.*

Ya'nî, vaktâki şehzâdelerin içinde babalarının men' ve nehyinden, o kal'aya gitmek meylî pek harâretlendi, bu harâret-i meylî sevkiyle o kal'a tarafına baş kıardılar.

تا بقلعة صبر سوز و هش ربا

بر ستیز قول شاه مجتبی

3726. *Müctebâ olan şâhın sözünün hilâfı üzere, sabır yakıcı ve akıl kapıcı olan kal'aya kadar*

"Müctebâ", bergüzide, müntehab ve seçilmiş, demektir. "Şâh-ı müctebâ"dan murâd, onları men' eden insân-ı kâmindir. "Sîfûz", inâd ve muhâlefet ma'nâsınadır. Ya'nî, kendilerini men' ve nehyeden insân-ı kâmilin sözüne ve vasiyetine muhâlif olarak, sabır yakıcı ve akıl kapıcı olan o sûretler kal'asına kadar. Bu beytin cümlesi aşağıdaki beytin birinci mısra'ı ile tamâm olur.

در شب تاریک بر گشته ز روز

آمدند از رَغْمِ عقلِ پند توز

3727. *Nasihat isteyici olan aklın muhâlefetinden dolayı geldiler. Karanlık gecede gündüzden rücû' ettiler.*

"Rağm", bir işi aks etmek. "Tûz", "istemek" ma'nâsına olan "tûziden" ve "tûhten" masdarının emr-i hâzır olup, "pend-tûz", vasf-ı terkibîdir. Ya'nî, nasihat isteyici olan akla muhâlefetten dolayı kal'aya kadar geldiler. Karanlık olan tabiat gecesinde, gündüz gibi aydınlık olan rûhâniyetten geri döndüler ve cismâniyet karanlığı tarafına gittiler.

پنج در در بحر و پنجی سوی بر

اندردین قلعة خوش ذات الصور

3728. *O sûretler sâhibi olan latîf kal'ada beş kapı deniz ve beşi kara tarafına idi.*

Bu beyit ile aşağıdaki beyitte âfâkın enfüse tatbîkine işâret buyrulur. "Latîf kal'a"dan murâd, dünyâdır ki, onun cisminin hey'et-i mecmûasına "insân-ı kebîr" dahi derler. "İnsân-ı sağır"ın cisminin muâdilidir. İnsân-ı kebîrde olan her şeyin nazîri, insân-ı sağır olan "âdem"de de vardır. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) *et-Tedbirâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye* kitabında ve Mahmûd-ı Şebüsterî hazretleri *Mir'ât-i Hakâyik*'inde ve Aziz Nesefî hazretleri *Resâil*'inde tafsîl buyurmuşlardır. "Deniz tarafına olan beş kapı"dan murâd, cismâniyet âlemindeki "toprak, su, hava ve ateş" rûkûnlerinin ma'nâlan olan dört tabiat ile bu dört rûknün imtizâcından hâsıl olan "mizâc ve rûh"tur. Gerçi bu dört rûknün her biri kimyâ nokta-i nazarından muhtelif anâsır-ı basîtadan mürekkeb ise de, burada maksad bu anâsırın sulb ve mâ-

yi' ve gaz hâlinde bulunmaları ve taâmül-i kimyevîden hâsıl olan harâret-i garîziyyedir; ve bu dört rûknün ictimâından hâsıl olan his ve harekettir ki, ona da "mizâc ve rûh" derler. Bu dört rûknün ma'nâdan ibâret olan tabiatleri ile mizâc ve rûh, cismin "ma'nâ denizi" tarafına açılan beş kapısıdır. Zîrâ bunların tabiatları tedkîk olundukda, ma'nâdan ibâret olan "kuvvet"e kadar gider; ve kuvvet sıfat olduğundan bir mevsûfun vücûduna intikal olunur ki, o vücûd dahi künhü idrâk olunamayan bir ma'nâ-yı vahdettir ve Zât-ı Hak'tır. "Kara tarafına olan beş kapı"dan murâd dahi, bu dört rûkünden her birinin sûreti ve bu sûretlerin imtizâcından hâsıl olan cisimdir. Bu da cismâniyet tarafına olan beş kapıdır.

پنج از آن چون حس بسوی رنگ و بو پنج ازان چون حس باطن راز جو

3729. *Ondan beşi his gibi renk ve koku tarafına, ondan beşi de hiss-i bâtın gibi sır isteyici idi.*

O kapılardan beşi olan dört rûkûn ve onlardan mürekkeb olan cisim, insân-ı sağîrîn havâss-i hamse-i zâhiresi gibi renk ve koku tarafındır. Ya'nî bu dört anâsır ve onlardan mürekkeb olan cisim koku ve renk ile âlâkadârdır; ve o kapılardan beşi dahi, insân-ı sağîrîn havâss-i hamse-i bâtunesi gibi sırra ve ma'nâya taalluk eder. Ya'nî bu dört unsurdan her birinin bâtını olan dört tabiat ve o dört tabiatın imtizâcından hâsıl olan mizâc ve rûh dahi, insandaki beş havâss-i bâtune gibi ma'nâ ve sır isteyicidir.

ز آن هزاران صورت و نقش و نگار می شدند از سو بسو خوش بی قرار

3730. *O binlerce sûretten ve nakış ve nigârdan bir taraftan bir tarafa karârsız olarak hoş gittiler.*

Bu şehzâdeler bu dört unsur ve cisimden hâsıl olan binlerce nakış ve sûret ve heykelden bu âlem-i sûrette bir taraftan bir tarafa hoş ve mahzûz olarak gittiler.

از قدحهای صور کم باش مست تا نگریدی بت تراش و بت پرست

3731. *Sûretler kadehlerinden az mest ol, tâ ki put yontucu ve puta tapıcı olmayasın!*

Hz. Pîr efendimiz, Hak yolunun sâliklerine nasîhat edip buyururlar ki: Ey sâlik! Anâsırdan mürekkeb olan cisimlerin sûretleri birer kadeh gibidir. Bu kadehlere meyil ve muhabbetten az mest ol ve kendini kaybedip bîhûş olma!

Tâ ki o sûretlere meyil ve muhabbet yüzünden put yontucu ve puta tapıcı ol-
mayasın! "Az mest ol!" ta'biriyle o sûretlerden [müsâade-i] şer'iyye kadar is-
tifâdeye işâret buyurulur. Zîrâ bu âlem-i sûrette beşerin sûretler ile münâse-
bâu kâmilten terk etmesi mümkün değildir.

از قدحهای صور بگذر مه ایست باده در جام است لیک از جام نیست

3732. *Sûretlerin kadehlerinden geç, durma! Bâde kadeh içindedir velâkin ka-
dehten değildir.*

Sûret kadehlerinden zarûret-i tabîyye dâiresinde istifâde edip geç, onlara
muhabbetle sarılıp durma! Zîrâ kadehten matlûb olan şey içindeki bâdedir. Ve
o bâde dahi Hakk'ın o sûretlerdeki tecelliyât-ı cemâliyyesidir. Gerçi o bâde ve
şarâb kadeh içindedir; velâkin cisim ve sûret kadehinin kendinden değildir.
Görmez misin ki, âdemin cismi ihtiyarladığı vakit güzelliği gider ve öldüğü
vakit o güzellikten bir eser kalmaz.

سوی باده بخش بگشا پهن فم چون رسد باده نیاید جام کم

3733. *Bâde bağışlayıcı tarafına ağız geniş aç! Vaktâki sana bâde erişir, ka-
deh noksan gelmez.*

Ya'nî, cisim kadehlerine gönül bağlamaktan geç de, o cisimlere kendi ce-
mâlerinden güzellik ve letâfet bâdesini bahş eden Hak Teâlâ'nın şarâb-ı mu-
habbetine ağızını geniş aç! Eğer sana muhabbet-i ilâhiyye şarâbı erişirse o gü-
zelliği ve letâfeti bir sûrete hasr etmeyip Hakk'ın tecellî-i cemâlîsini her bir sû-
ret kadehinde görürsün. Binâenaleyh sana muhabbet-i ilâhiyye şarâbını içe-
cek kadeh noksan gelmez ve kadehler çoğalır.

آدمای معنی دلبندم بجوی ترك قشر و صورت گندم بگوی

3734. *Ey âdem! Ben gönül bağlayıcı olan ma'nâyım. İste! Kabuğun ve buğ-
day sûretinin terkini söyle!*

Bu beyt-i şerîf Hak tarafından lisân-ı Mevlânâ ile Benî-Âdem'e olmak mü-
nâsibdir. Zîrâ 1. cildin 3379 numaralı beytinde بحر گفت المعنى هو الله شيخ دين .
[ya'nî "Rabbü'l-âleminin ma'nâlarının deryâsı olan şeyh-i
dîn, "Ma'nâ ancak Allah'tır" dedi] buyurulmuş olduğundan, Hak Teâlâ'ya
"ma'nâ" itlâkı câizdir. Hak tarafından olduğuna göre: "Ey Âdem oğlu! Ben
gönül bağlayıcı ve kalblerde tasarruf edici olan ma'nâyım. Sıfât ve esmâm ile
suver-i eşyâda zâhirim. Binâenaleyh o sûretlerde beni iste! Ve meyvenin ka-

buğu mesâbesinde olan sûreti ve buğday gibi kendisinden müteselsil sûretler zâhir olan zulmet-i tabîyyeyi terk et!" Bu hitâb husûsiyet i'tibârıyla Hz. Pîr tarafından olduğuna göre: "Ey Âdem oğlu olan Hak yolunun sâlikî! [Ben] gö-nüllere Hakk'ın muhabbetini bağışlayıcı olan ma'nâyım. Binâenaleyh benim sûret-i cismâniyyeme bakma da, ma'nâmı iste! Sûret kabuğunu ve buğday sûretini terk et!" Nitekim Hz. Pîr "Ben bu cisim değilim ki, âşıklar nazarında manzûrum. Belki müridlerin bâtınında benim kelâmımdan baş vuran o zevk ve hoşluğum; Allah Allah! O demi bulduğun ve o zevki tattığın vakit ganî-met tut ve şükür et ki ben oyum!" buyurmuşlardır.

چونکہ ریگی آرد شد بہر خلیل دان کہ معزولست گندم ای نیل

3735. *Vaktâki bir kum Halîl için un oldu. Ey nebil! Bil ki, buğday ma'zûldür.*

Ya'nî, Hakk'ın eşyâ sûretlerini değiştirmesinin bir misâli dahi budur ki: İb-râhîm Halîl (a.s.)'ın hizmetçileri karyeye boş dönmeleri görülmek için kıt-lık zamânında çuvallara un yerine kum doldurarak gelmişler idi. Hak Teâlâ Halîl (a.s.)'ı mahzûn etmemek için, o kumları una tahvîl buyurmuştur. Nite-kim bu kussa yukarılarda geçti. Ey ârif! Bundan anla ve bil ki, buğday mesâ-besindeki sûretler kendi makâmlarından ind-i ilâhîde ma'zûldürler ve çıkarıl-mışlardır. Hak Teâlâ alel'âde bir sûretten çıkardığı bir hakîkati o sûretten nez' edip başka bir sûretten çıkarır. Mu'cizât-ı enbiyâ ve kerâmât-ı evliyâ bu ka-bîldendir.

صورت از بی صورت آید در وجود همچنان کز آتشی زادست دود

3736. *Sûret sûretsizden vücûda gelir. Nitekim bir ateşten duman doğmuştur.*

"Ateş"ten murâd, dört rûkünden biri olan harârettir. Zîrâ ateşin kırmızı renkte bir sûreti vardır ve harâretin sûreti yoktur. Ya'nî, yukarıda 3728 nu-maralı beyitte izâh olunduğu üzere, cisim ve sûret sâhibi olan maddeler, kuv-vetin tekâsîfünden zuhûr etmiştir. Halbuki kuvvetin zâhîrde bir sûreti yok-tur. Binâenaleyh sûretlerin sûretsizden vücûda geldiği bugün fennen dahi sâ-bit olmuş bir hakîkattir. Nitekim harâretin zâhîren bir sûreti olmadığı hâlde oduna sârî olsa ondan sûret-i zâhîre sâhibi olan duman peydâ olur.

کترین عیب موصور در خصال چون پیایی بینش آید ملال

3737. *Musavverin en aşağı olan ayıbı hisâlde, vaktâki onu birbiri ardınca gö-resin, melâl gelir.*

“Hisâl”, hasletler ve huylar ve tabiatlar ve meşrebler, demektir. “Musavver”, tasvîr olunmuş ve sûretlenmiş, ma’nâsınadır. Ba’zı nüshalarda “hisâl” yerine “hayâl” vâki’dir. Bu kelime de ma’nâya muvâfıktır. Ya’nî, musavverin birtakım kusûrları ve ayıbları vardır. Bunların en aşağısı budur ki: Sûret birbiri ardınca görölürse, tabiatlara ve meşreblere usanmak hâlî gelir. Nitekim *Fîhî Mâ Fîh*’ın 19. faslında şöyle buyrulur:

“Ma’nâya teveccüh etmek vehle-i ûlâda o kadar latîf görünmez. Fakat git-tikçe daha ziyâde tatlı görünür. Sûret işte bunun hilâfınadır. Evvelâ latîf gö-rünür, sonra o sûret ile her ne kadar ziyâde ülfet edersen soğursun. Kur’ân’ın sûreti nerede, ma’nâsı nerede? İnsana nazar et! Sûreti nerede, ma’nâsı nere-de? Eğer o sûretten ma’nâ giderse, bir lahza bile onda tutmazlar.”

حیرت محض آردت بی صورتی زاده صد گون آلت از بی آلتی

3738. *Sûretsizlik sana hayret-i mahz getirir. Yüz türlü âlet âletsizlikten doğ-muştur.*

“Mahz”, hâlis ve sâf demektir. Ya’nî, sûretsizlik âlemini ilmen ve fennen tahayyül ettiğin vakit, sana hâlis ve sâf bir hayret getirir. Meselâ, fezâ-yı bî-nihâyenin kendisi sûretsiz olduğu hâlde, milyonlarca ecrâm sûretleri tekev-vün etmektedir; ve bu nihâyeti olmayan fezâ ayn-i vücûd olduğu hâlde, mâ-hiyeti ve künhü hakkında akıllar durmuştur ve hayrete düşmüştür. Binâena-leyh yüz türlü âlet ve esbâb âletsiz ve maddesiz olarak vücûd-i hakîkî-i Hak’tan peydâ olmuştur.

بی ز دستی دستها بافد همی جان جان سازد مصور آدمی

3739. *Elsizlikten eller dokur. Dâimâ cânın cânı âdemîyi musavver yapar.*

Bu beytin ma’nâsında iki vecih vârid olur: Birisi budur ki: Elden münez-zeh olan Hak Teâlâ bu tabiat destgâhında insanların ellerini dokur. Sıfat-ı Ha-yât’ından cânâ dirilik ifâza buyurduğu cihetle, cânın cânı olan Hak Teâlâ in-san sûretini yaratır. İkinci vecih budur ki: Birinci cân rûh-ı nebâtî ve hayvâ-niye ve ikinci cân rûh-ı insânîye işârettir. Bu sûrette ma’nâ şöyle olur: “Hak Teâlâ elsiz olan ma’nâ âleminde eller sâhibi olan insanı yaratır. O musav-ver olan âdemi, ondaki rûh-ı izâfî sebebiyle rûh-ı nebâtî ve rûh-ı hayvânînin rûhu yapar. Ya’nî insân-ı sağır olan âdemi insân-ı kebîr olan âlemin cânı ya-par ve bu münâsebetle âdem âlemde tasarruf eder.”

آنچنان کاندل دل از هجر و وصال می شود بافیده گوناگون خیال

3740. *Öyleki gönülde hicrden ve visâlden türlü türlü hayâl dokunmuş olur.*
[3716]

Sûretsizden sûret doğmasının bir misâli de öyledir ki: Sevdiği bir şeyden ayrıldığından veyâ ona kavuşmasından insanın destgâh-ı kalbinde türlü türlü hayâller dokunmuş olur. Ayrılık ve kavuşmak birer ma'nâdır. Onların sûretleri yoktur. Fakat bu ma'nâların kalbinde birtakım hayâlî sûretler peydâ olur.

هیچ ماند این مؤثر با اثر هیچ ماند بانگ و نوحه با ضرر

3741. *'Bu müessir hiç esere benzer mi? Ses ve feryâd hiç zarara benzer mi?*

Hiç müessir olan bu hicr ve visâl ya'nî ayrılık ve kavuşma ma'nâları bu ma'nâların te'siriyle kalbinde hâsıl olan hayâl sûretlerine benzer mi? Zarar nev'inden olan ayrılık ma'nâsı, o ayrılık zararından mütevellid olan ağlama-ya ve ağlamadan hâsıl olan sese benzer mi?

نوحه را صورت ضرر بی صورتست دست خایند از ضرر کش نیست دست

3742. *Feryâdın sûreti vardır. Zarar sûretsizdir. Zarardan el çığnerler ki, onun eli yoktur.*

Ağlamanın ve feryâdın sûreti vardır. Fakat o zararın sûreti yoktur. Zarara giriftâr olan kimseler teessürlerinden ellerini ısırırlar ve güyâ bu ısırmakla tabiatları onları bu zarardan intikâma sevk eder. Halbuki sûretsiz olan zararın eli yoktur.

این مثل نالایقست ای مُستَدِلّ حیلۀ تفہیم را جُہْدُ الْمُقِلّ

3743. *Ey delîl isteyen! 'Bu mesel lâıyıkstır. Tefhîm hîlesi için "cühdü'l-mukıl" dir.*

"Müstedill", "istidlâl" masdarından ism-i fâildir, "delîl taleb eden" demektir. "Cühdü'l-mukıl", fakîrin çalışması ve az çalışmak ma'nâsınadır. Ya'nî, ey sûretsizden sûretin doğmasına delîl isteyen kimse! Bizim bu yukanda beyân ettiğimiz mesel Hakk'a karşı lâıyıkstır. Fakat anlamak hîlesi ve tedbiri için bir fakîrin kendisine lâzım olan az bir şeyi tedârik için çalışması kabîlinden-
dir. Maahâzâ bugün fen ecrâm-ı semâviyye sûretlerinin sûretsiz olan esîrin tekâsûfunden zâhir olduğunu göstermektedir.

صنع بی صورت نگارد صورتی تن بروید با حواس و آلتی

3744. *Sûretsiz olan sun' bir sûret nakşeder. Ten havâs ve bir âlet ile neşv ü nemâ bulur.*

Ya'nî, san'at bir ma'nâdır ve sûreti yoktur. O ma'nâ bir sûrete taalluk edince zâhir olur. İmdi bu sûretsiz olan Hakk'ın san'atı bu âlem-i kesâfette bir insan sûreti nakşeder; ve o insanın cisim ve heykeli havâss-ı zâhire ile ve o cismin âleti olan a'zâ ile neşv ü nemâ bulur.

تا چه صورت باشد آن بر وفق خود اندر آرد جسم را در نیک و بد

3745. *Ḥattâ ne sûret olursa, o kendi vefkı üzere cismi iyiye ve kötüyeye getirir.*

Bu beyt-i şerifte sûre-i Neml'de vâki' صنع الله الذى اتقن كل شيء (Neml, 27/88) ya'nî "Allâh'ın sun'u her şeyi tesbît etti" ve sûre-i İsrâ'da vâki' كل يعمل على (İsrâ, 17/84) ya'nî "Her kimse hilkati üzerine iş işler" âyet-i kerîmeleri-nâe işâret buyrulur. Ya'nî, san'at sıfat olup bir ma'nâdan ibârettir. Hak Te-âlâ'nın sıfat-ı sun'u kendi sıfatlarından her bir sıfatının sûretini ilm-i ilâhîsinde peydâ etti. Bu sûret-i ilmiyye bu âlemde zâhir olan her bir cismin ayn-ı sâbite-si ve hakikatidir. Binâenaleyh ilm-i ilâhîde sâbit olan her ne sûret olursa, bu cismâniyet âleminde o sûret-i ilmiyyenin taalluk ettiği bir cisim يعمل على شاكلته (İsrâ, 17/84) [ya'nî "Kendi hilkati üzerine iş işler"] âyet-i kerîmesî mücibince iyiden ve kötüden her ne isterse, kendi hakikatine muvâfık olarak işler. Zîrâ صنع الله الذى اتقن كل شيء (Neml, 27/88) [ya'nî "Allâh'ın sun'u her şeyi tesbît etti"] âyet-i kerîmesi mücibince sun'-ı ilâhî her şeyi ilm-i ilâhîsinde o şeyin li-sân-ı isti'dâd ile taleb ettiği hâl üzerine tahkîm ve tesbît etmiştir.

صورت نعمت بود شاكر شود صورت مهلت بود صابر شود

3746. *Eğer ni'metin sûreti olursa, şükür edici olur. Mühletin sûreti olursa, sabır edici olur.*

Eğer bir kimsenin sûret-i ilmiyyesini Hak Teâlâ ni'met ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimsenin cismi bu âlem-i sûrette nâil-i ni'met olup şükür edici olur; ve eğer mühlet ya'nî teennî ve te'hîr ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimsenin bu âlem-i sûretteki umûru te'hîr ve teennî dâiresinde vâki' olup, onun cismi sabredici olur.

صورت رحمی بود بالان بود صورت زخمی بود نالان بود

3747. *Bir rahm sûreti olursa büyüycü olur. Bir zahmin sûreti olursa nâlan olur.*

"Bâlân", "büyüme ve neşv ü nemâ" ma'nâsına olan "bâliden" masdanın dan ism-i fâildir. Ya'nî, Hak Teâlâ eğer bir kimsenin sûret-i ilmiyyesini ve ayn-ı sâbitesini rahmet ve re'fet ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimse bu âlem-i sûrette ferah ve şâdi içinde büyür ve neşv ü nemâ bulur; ve eğer zahm ve kahr ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimsenin cismi elem ve azâb için-de nâlân olur.

صورت شهری بود گیرد سفر صورت تیری بود گیرد سپهر

3748. *Bir şehrin sûreti olursa, sefer tular. Bir okun sûreti olursa, sipir tular.*

"Şehr", "kılıç ve kalkan gibi silahları kınından çekip çıkarmak" demektir (*Ahter*). Diğer ma'nâları da vardır. Burada ikinci mısra' karinesiyle bu ma'nâ münâsibdir. Ya'nî, Hak Teâlâ bir kimsenin sûret-i ilmiyyesini bir "şehr" sûretinde, ya'nî silahşörlük ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimse harbe ve gazâyâ sefer eder; ve eğer ok atıcılık ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, bu âlem-i sûrette sipir ve kalkan tutmakta mâhir olur.

صورت خوبان بود عشرت کند صورت غیبی بود خلوت کند

3749. *Güzellerin sûreti olursa, işret eder. Gaybe mensûb sûret olursa, halvet eder.*

Ya'nî, eğer güzellerin sûretine ibtilâ ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, bu âlem-i sûrette güzeller ile muâşeret eder. Eğer âlem-i gayba ve rûhâniyet âle-mine mensûbiyet ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimse bu âlem-i kesâfet-te halktan halvet ve inzivâ eder.

صورت محتاجی آرد سوی کسب صورت بازو وری آرد بَغْص

3750. *Muhtaçlık sûreti kesb tarafına getirir. Bâzûverlik sûreti gasba getirir.*
[3726]

"Bâzûver", kuvvet-i bâzû sâhibi demektir. Ya'nî, velhâsıl herkesin düşün-cesi ve fikri, ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkatinin icâbına göre olur. Eğer onun hakîkati muhtaçlık ve fakr sûreti olursa, o kimse dünyâda kesbi düşünür ve kesb tarafına gider. Hakîkati kuvvet-i bâzû sâhibi olmak üzere sâbit olan kimse, bu cismâniyet âleminde zorba olup, şunun bunun hakkını gasb etme-ye çabalar.

این ز حد و اندازها باشد برون داعی فعل از خیال گونه گون

3751. *Türlü türlü hayâlden olan fiilin dâîsi bu had ve endâzelerden hâriç olur.*

Bu beyt-i şerifte iki ma'nâ vârid olur: Birisi, insanın türlü türlü hayâlleri kendisinin sâdır olan fiillerin dâisi ve bâisidir. Zâhirde hayâllerin sûreti yoktur. Fakat fiillerin sûreti zâhirdir; ve bu hayâller dahi, yukanda izâh olunduğu üzere, kendi hakikati olan ayn-ı sâbitenin had ve endâzesinden ve ölçüsünden zuhûr eder, demek olur. Diğer ma'nâ dahi şöyle olur: Ya'nî yukanda zıkr ettiğimiz bu a'yân-ı sâbitenin halleri, had ve endâzeden hâriç olur. Ya'nî bu ahvâlin hepsini ta'dâd etmek kâbil değildir. Çünkü sıfât ve esmâ-i ilâhiyye nâmütenâhîdir. Hülâsası budur ki: İnsanın fiillerinin dâisi ve bâisi türlü türlü hayâllerden ve endîşelerdendir.

جمله ظل صورت اندیشه‌ها

بی‌نهایت کیشها و پیشها

3752. *Nihâyetsiz mezhebler ve san'atlar, hep düşünceler sûretinin zillidir.*

"Kış", mezheb ve dîn; "pişe" san'at. Ya'nî, nihâyetsiz olan mezhebler ve san'atlar hep düşünceler sûretinin zilli ve gölgesidir. Zîrâ insan fiilden evvel o yapacağı işi düşünür. Sonra o düşüncenin sûretini fiil sâhasına getirir. Halbuki insanın o düşüncesi o fiili ile berâber dışarıya çıkmadı. Eğer çıksa idi, insanın zihninde o düşünce kalmamak icâb ederdi. Halbuki fiil zâhir olmakla düşünce yine insanın zihninde bâkîdir. Binâenaleyh o fiil o düşüncenin aynı değil, belki zilli ve gölgesidir. Bunun gibi a'yân-ı sâbite dahi ef'âl-i ilâhiyyeden halk-ı ec-sâm ile berâber ilm-i ilâhîden dışarıya çıkmaz. Belki cisimlerde zâhir olan ahvâl, suver-i ilmiyyenin zilli ve gölgesi olur. Bunun için muhakkakın hazarâtı راحة الوجود ya'nî "A'yân-ı sâbite vücûd-i izâfî kokusunu koklamamıştır" buyurmuşlardır. Âtîdeki beyitlerde bu ma'nâ hülâsa buyurulmuştur:

ظل ارواحند اشباح همه

ظل اعیانند ارواح همه

باز اسما ظل ذات مطلق اند

باز اعیان ظل اسمای حق اند

فارغی از مردی و زیستی

چونکه دانستی کی ظل کیستی

"Cümlelerin rûhları a'yân-ı sâbitenin zillidirler. Cümlelerin cisimleri rûhlann zillidirler. A'yân-ı sâbite dahi Hakk'un isimlerinin zillidirler. İsimler dahi Zât-ı Mutlakın zillidirler. Mâdemki sen kimin zilli olduğunu bildin, binâenaleyh ölmekten ve yaşamaktan fânîğsin!"

هر یکی را بر زمین بین سایه اش

بر لب بام ایستاده قوم خوش

3753. *Kavm, dam kenarında hoş durmuş. Yer üzerinde her birinin gölgesini gör!*

Ya'nî, fikirler ve düşünceler gölgelerinin fiil sâhasında zuhûru, evin damı kenarında ayak üzerinde duran birtakım kimselerden her birinin gölgesi yere düşmesine benzer.

صورت فکرت بر بام مَشِيدٌ وان عمل چون سایه بر ارکان پدید

3754. *Meşîd olan damın üzerinde fikrin sûreti vardır; ve o amel gölgesi erkân üzerinde zâhirdir.*

"Meşîd", yüksek ve muhkem, demektir. Bundan murâd dimâğ-ı beşerdir. Ya'nî, yüksek ve muhkem dam mesâbesinde olan dimâğ-ı beşerde muhtelif fikirlerin sûreti vardır; ve insanın o fikirlere göre vâkı' olan ameli gölgeler gibi onun erkânı ve a'zâsı üzerinde zâhir olur.

فعل بر ارکان و فکرت مکتم لیک در تأثیر و وصلت دو بهم

3755. *Fiil senin erkânın ve fikrin üzerinde müketemdir. Lâkin te'sîrde ve vuslatla ikisi berâberdir.*

Binâenaleyh ey insan! Senin fiilin senin cism-i zâhîrinin uzuvlarında ve dimâğındaki fikirlerde müketemdir ve gizlenmiştir. Fakat yaptığın eserde ve o eser üzerine kavuşmakta fikir ile fiil berâber olarak zâhir olur. Ya'nî bir eser üzerine vâkı' olan te'sîrde hem fiil ve hem de fikir görünür. Buraya kadar olan beyitlerde ma'nâdan sûrete intikal beyân buyurulmuştur. Âfidedeki beyitlerde sûretten ma'nâya intikâl beyân buyurulur.

آن صور در بزم کز جام خوشیست فائده او بی خودی و بی هشیست

3756. *Bezmede olan o sûretler ki, hoşluk kadehindendir, onun fâidesi bî-hodluk ve bî-hûşluktur.*

"Hoşluk", zevk; "bî-hodî" kendinden geçmek. "Hoşluk kadehi"nden murâd, sûretleri zâhir olan içki kadehleridir. Ya'nî, ays ve işret meclisinde olan içki kadehlerinin sûretinin fâidesi, içkiyi içtikten sonra kendinden geçmek ve bî-hûş olmak ma'nâsıdır. Binâenaleyh içki kadehlerinin sûretleri görüldüğü vakit, bu ma'nâlara intikâl olunur.

صورت مرد و زن و لعب و جماع فائده اش بی هوشی وقت وقاع

3757. *Erkeğin ve kadının ve la'b ve cimâ'in sûreti vardır. Onun fâidesi vikâ' vaktinin bî-hûşluktur.*

"Vikâ'", cimâ' ma'nâsınadır. Ya'nî, erkeğin ve kadının sûret-i cismânîyyeleri ve oynaşmalarının ve cimâ'larının sûreti vardır ve zâhirdir. Bu zâhir olan sûretlerin fâidesi erkeğin ve kadının cimâ' vaktindeki inzâllerinden hâsıl olan bî-huşluktur ki, bu bî-huşluk zevki dahi bu sûretlerden doğan ma'nâdır.

صورت نان و نمک کان نعمتست فائده اش آن قوت بی صورت است

3758. *Tuz ve ekmeğin sûreti ki, o ni'mettir, onun fâidesi o sûretsiz olan o kuvvettir.*

Ve kezâ bir ni'met-i ilâhiyyeden ibâret olan tuz ve ekmek sûretlerinin fâidesi dahi, sûretsiz bir ma'nâdan ibâret olan cismin kuvvetidir.

در مصاف آن صورت تیغ و سپر فائده اش بی صورتی یعنی ظفر

3759. *Mesâftan o kılıcın ve kalkanın sûreti vardır. Onun fâidesi sûretsizliktir, ya'nî zaferdîr.*

"Mesâfî", "saf mahalli" ma'nâsına olan "mesaff" kelimesinin cem'idir; ve kezâ harb saffı yerlerinde kılıç ve kalkan sûretleri vardır; ve bu sûretlerin fâidesi ma'nâdan ibâret olan zafer ve düşmana galebedir. O sûretlerden bu ma'nâya intikal olunur.

مدرسه و تعلیق و صورت‌های وی چون بدانش متعل شد گشت طی

3760. *Ders mahalli ve ta'lik ve onun sûretleri ilme muttasıl olduğu vakit, tayy oldu.*
[3736]

Ya'nî, sûretlerden matlûb olan şey ma'nâdır. Nitekim ilim derslerinin mahalli ve mektebi ve cismin mektebe ta'lik ve asılması ve mektebdeki kürsüler ve sıralar ve kitâblar gibi sûretler, hep ma'nâ olan ilmin tahsili içindir. Tâlib, ma'nâdan ibâret olan bu ilme ulaştığı vakit, artık o sûretler dürlülüp бүкүлүр ve ortadan kalkar ve bu sûretlere lüzûm kalmamış olur.

این صور چون بندۀ بی صورت اند پس چرا در نفی صاحب نعمتد

3761. *Mâdemki bu sûretler sûretsizin bendesidirler, binâenaleyh niçin ni'met sâhibinin nefyindedirler?*

Bu misâllerden anlaşıldığına göre, mâdemki bu sûretler sûretsiz olan ma'nânın bendesidirler; binâenaleyh münkirler bir ma'nâ-yı azîm ve muhîten ibâret olan sâhib-i ni'meti ve Hak Teâlâ'yı bu sûret âleminden nefy ederler ve "Bu âlem-i sûretin müdebbir ve hakîm olan mücidi yoktur" derler.

این صور دارد ز بی صورت وجود چیست پس بر موجد خویش جحد

3762. *Bu sûretler sûretsizden vücûd tutar. Binâenaleyh onun mücidi üzerine inkâr nedir?*

Bu eşyâ-yı bî-nihâyenin sûretleri, o sûretten münezzehtir olan vücûd-i hakîkiden vücûd iktisâb ederler ve onun varlığından zâhir olurlar. Binâenaleyh o sûretlerin mücidi inkâr etmenin ma'nâsı nedir? Ve akılsız ve fikirsiz olan tabiattan bu intizâm-ı eşkâl zâhir olur mu? Meselâ bir münkir-i ulûhiyyetin cebinde işleyen sâate birisi çıkıp, "Bu sâat tabiatta mütekevvîn olan ma'dendendir. O ma'denin zerrelere bi't-tesâdüf kendi kendine birleşip bu intizâmı bulmuştur" dese, deliliğine hükmeder. Halbuki kendisi sâat makinesine nazaran gayr-ı kâbil-i kıyâs bir intizâm ve azametle tertûb edilmiş olan manzûme-i şemsiyye makinesinin fezâda sâhibsiz olarak bir sis kânûnuna tâbî olduğunu iddiâ eder. Aklın bu derece hiffetine hayret etmemek kâbil olur mu?

خود ازو باید ظهور انکار او نیست غیر عکس خود این کار او

3763. *Muhakkak onun inkârı ondan zuhûr bulur. Onun bu kârı kendi aksinin gayrı değildir.*

Bu beyt-i şerîf yukarıda geçen 3745 numaralı beytin te'yîdidir. Ya'nî, o münkirin bu inkârı yine ondan ya'nî kendi hakikatinden zuhûr eder ve o münkirin bu işi kendi hakikatinin aksinin gayrı değildir. Zîrâ münkirin hakikatî ve ayn-ı sâbitesi ilm-i ilâhîde Mudill isminin mazharı olarak peydâ olmuştur. Ta'bir-i diğer ile Mudill ismi ilm-i ilâhîde bu sûretle zuhûru istemiş tir. Binâenaleyh münkirin bu cismâniyet âleminde vâkî' olan inkârı, ancak bu ayn-ı sâbitesinin aksidir. Bunun sırrı budur ki: Esmâ-i ilâhiyye mütezâdd ve mütekâbilidir. Bu âlem-i sûrette "Hâdî" isminin mazharı olan mü'minler Hakk'ın vücûdunu isbât ederler; ve bu ismin zıddı olan Mudill isminin mazharı olan münkirler dahi Hakk'ın vücûdunu inkâr ederler. Eşyâ kendilerinin zıddıyla inkîşâf ettiğinden, inkârın vücûdu isbâtın inkîşâfına hizmet eder. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*lerinin 45. faslında şöyle buyururlar:

"Müsbîti-i Hak olan kimse, dâimâ Hakk'ı ızhâr eder. Nefy eden kimse dahi Hakk'ı muzhirdir. Zîrâ nefy vâkî' olmaksızın bir şeyin isbâtı tasavvur-pe-zîr olmaz. Olsa da lezzetsiz ve zevksiz olur. Meselâ münâzırın biri mecliste bir mes'ele mevzû'-i bahs eder. Eğer orada "Lâ nüsellim" ya'nî "Teslîm ve kabûl etmeyiz" diyen bir muârz olmazsa, o neyi isbât eder? Onun nüktesinde ne zevk olur? Zîrâ isbât, nefy mukâbelesinde hoş olur. Bunun gibi bu âlem da-

hi izhâr-ı Hak mahallidir. Müsbî ve nâfi olmaksızın bu mahalde bir revnak bulunmaz; Ve her ikisi de muzhir-i Hak'ırlar."

صورت دیوار و سقف هر مکان سایه اندیشه معمار دان

3764. *Duvarın ve her mekânın tavanının sûretini, mi'mârın düşüncesinin gölgesinin sûreti bil!*

Meselâ bu cismâniyet âlemindeki bir duvar ve her bir mekân ve meskenin tavanı birer sûret sâhibidirler. Onların bu sûretleri evvelen mi'mârın ilminde ve zihninde sâbî olur; ve sonra mi'mâr o sûretleri tuğla, kerpiç ve tahta gibi birtakım maddeler ile vücûda getirir; ve bu sûretler mi'mârın düşüncesinin ve ilminin gölgesi ve aksi olur; ve sûretsiz olan fikirden vücûda gelir.

گر چه خود اندر محل افتکار نیست سنگ و چوب و خشتی آشکار

3765. *Gerçi iftikâr mahallinde taş ve tahta ve kerpiç âşikâr değildir.*

"İftikâr", düşünmek demektir. Bu beyit yukarıki beyte merbûttur. Ya'nî, her ne kadar mi'mârın düşünmek mahalli olan dimâğında taş ve tahta ve kerpiç gibi cismânî maddelerin sûretleri zâhîr değil ise de, mi'mârın dimâğının hâricinde zâhîr olan maddî sûretler onun ilminin ve fikrinin gölgesidir ve aksidir.

فاعل مطلق یقین بی صورتست صورت اندر دست او چون آلتست

3766. *Fâil-i mutlak muhakkak sûretsizdir. Sûret onun elinde âlet gibidir.*

Fa'âliyyet-i sıfâtiyye ve esmâiyyesi ile fâil-i mutlak olan Hak Teâlâ hazretlerinin zât-ı latîfî, muhakkak sûretten münezzehtir. Bu gördüğümüz sûretler ve kesif heykeller o zât-ı latîfin sıfat-ı Kudret'inin elinde âlet gibidir. *Fîhi Mâ Fîh*'in 58. faslında bu ma'nâ şöyle izâh buyrulur:

"Bizim "Hak gökte değildir" demekten murâdımız, gökte yok demek değildir, ya'nî gök O'nu muhîr değildir. O ise göğü muhîttir; ve göğe onun bîcûn ve bî-keyfiyet taalluku vardır. Sana olan taalluku da böyledir; ve her şey O'nun dest-i kudretindedir; ve O'nun mazhandır ve O'nun tasarrufundadır. Binâenaleyh gökten ve ekvândan hâric değildir; ve bi'l-küllîyye onda dahi değildir, ya'nî bunlar O'nu muhîr değildir. O her şeyi muhîttir.

Birisi, "Yer ve gök, arş ve kürsüden evvel cenâb-ı Hak acabâ nerede idi?" diye sordu. Ona cevâb verdim ki: "Evvelen bu suâl fâsiddir; zîrâ Hak, bir mahallî olmayandır; sen ise, "Cümleden evvel nerede idi?" diye soruyorsun. Halbuki senin birtakım şeylerin vardır ki, mahallî yoktur. Bunların nerede oldu-

ğunu bilmediğin hâlde alehtlâk mahalsiz olan Hakk'ın mahallini niçin soruyorsun? Senin düşüncene bir mahal tasavvuru mümkün değildir. Nihâyet düşüncenin Hâlık'ı, düşünceden daha ziyâde latiftir. Meselâ evi yapan mi'mâr evden daha latiftir. Çünkü birbirine benzemeyen böyle işlerin ve tedbirlerin yüz tânesini yapabilir. Binâenaleyh o pek ziyâde latif olmuş olur; velâkin onun letâfeti görünmez. Ancak âlem-i histe zâhir olan o ve bir amel vâsıtasıyla onun o letâfeti ve cemâli görünür. Kışın zâhir olan nefes yazın zâhir olmaz. Halbuki nefes yazın munkatı' olmamıştır. Yaz latiftir; nefes ondan daha latiftir. Onun için kış hilâfında olarak zâhir olmaz. Bunun gibi senin bütün evsâfın ve ma'nâların latiftir, görünmezler. Ancak bir fiil vâsıtasıyla görünürler. Meselâ senin hilmin mevcûddur; fakat görünmez. Bir kabâhatliyi afv ettiğin vakit, mahsûs olur; ve ilâ-mâ-lâ-nihâye bunu kıyâs eyle! Hak Teâlâ hazretlerinin letâfeti derece-i nihâyede olduğundan görünmez. Kudret ve san'atı mahsûs olmak için, yeri, göğü yarattı. İşte bunun için بَنَيْنَاهَا كَيْفَ بَنَيْنَاهَا (Kaf, 50/6) ya'nî "Mümkirler üzerlerinde olan göğe bakmazlar mı ki, biz onu nasıl binâ ettik?!" buyurur."

گه گه آن بی صورت از کتم عدم مر صور را رو نماید از کرم

3767. O sûretsiz vakit vakit ketm-i ademden, keremden nâşî, sûretlere yüz gösterir.

"Sûretsiz"den murâd, sûretten münezzehtir olan Zât-ı latîf-i Hak'tır. "Ketm", "örtmek ve gizli tutmak" demektir. "Adem"den murâd, adem-i izâfidir. "Sûretler"den murâd, enbiyâ ve evliyâ hazarâtının suver-i şahsiyyeleri ve cismânî olan heykelleridir. "Kerem"den murâd, tecellî-i zâtîdir. Ya'nî, sûretten münezzehtir olan Zât-ı latîf-i Hak Teâlâ, vakit vakit, adem-i izâfî örtüsünden enbiyâ ve evliyâsının suver-i şahsiyyelerine yüz gösterir: O vakit ateşte kızan demirin "Ben ateşim!" demesi doğru olduğu gibi, onların dahi مَنْ رَأَى فَقَدْ رَأَى الْحَى (ya'nî "Beni gören muhakkak Hakk'ı gördü" ve "Ene'l-Hak" ("Ben "Hakk"ım) demeleri sahîh ve doğru olur.

تا مدد گیرد از هر صورتی . از کمال و از جمال و قدرتی

3768. Tâ ki her bir sûret kemâlden ve cemâlden ve bir kudretten ondan medet tutalar.

"Her bir sûret"ten murâd, tâlib-i hakîkahtir olan sâliklerdir. Ya'nî, Hak Teâlâ'nın böyle enbiyâsının ve evliyâsının suver-i şahsiyyelerine tecellî buyur-

ması, onlarda bu tecellî sebebiyle zâhir olan Hakk'ın kemâlinden ve cemâlin-
den ve kudretinden dolayı bu sâliklerin o enbiyâdan ve evliyâdan yardım
bulması içindir. Nitekim Sipehsâlâr hazretleri *Menâkıb*'ında Hz. Pîr'in şu
menkıbesini beyân buyurur:

"Hz. Hudâvendigâr halkın kesret-i mürâcaatından melûl olunca, hamama
gider ve hamamda dahi su mahzenine girer idi. Bir def'a yine su mahzenine
giris üç gün üç gece orada tevâlî-i tecelliyât ve tetâlî-i bârikâta müstağrak ol-
muşlar idi. Üç günden sonra Çelebi Hüsâmeddin hazretleri cenâb-ı Hudâven-
digâr'ın mizâc-ı şerîflerini gâyet zayıf gördükte, göz yaşının damlaları yanak-
larından aktı. Ondan sonra: "Hudâvendigâr'ım, mizâc-ı şerîfiniz gâyet zayıf-
tır; eğer bu biçârelerin istifâdesi için takviye buyursanız ne olur?" dedi. Hz.
Hudâvendigâr buyurdular ki: "Ey Çelebi! Dağ bu kadar cesâmeti ile tecellî-i
celâliye tahammül edemedi. Benim miskîn ve zayıf olan tenim üç gün üç ge-
ce on yedi kere şa'saa-i âfitâb-ı celâl ve bârikât-ı envâr-ı cemâle nasıl taham-
mül eder?"

آمدند از بهر کد در رنگ و بو

باز بی صورت چو پنهان کرد رو

3769. *Uaktâki sûretsiz yine yüzü gizledi, şiddet talebinden dolayı renge ve ho-
kuya geldiler.*

"Kedd", şiddet-i ilhâh ve taleb demektir (*Kâmûs*). "Renk ve bû"dan mu-
râd, keserât ve cismâniyet âlemidir. Ya'nî, vaktâki sûretten münezzeh olan
Hak Teâlâ yüzünü, ya'nî kâmillerin vücûd-i izâfî ve abdâniyetlerine vâki'
olan tecellî-i zâtîsini gizledi, o kâmillerin onun cemâl-i zâtîsini şiddet-i talebden
dolayı tecellî-i sifâtiyyesine ve tecellî-i ef'âliyyesine rücû' ettiler. Zîrâ Hak Te-
âlâ zâtı ile mütecellî olduğu vakit, halkın zâtı ve sıfâtı ve ef'âli o tecellînin nû-
ru altında gizlenir; ve Hakîm-i mutlak hazretleri kendi havâssı üzerinde se-
beb-i istitâr olan sıfât-ı abdânî âsârını bâkî bırakır. Bu da hem onların ve hem
de başkalarının hakkında rahmet olur. Onların hakkındaki rahmet budur ki:
Onlar bu âlem-i sûrette kendi vücûd-i izâfîlerine tedârîki zarûrî olan ihtiyâcâ-
tı te'mîn ederler ve sıfât-ı abdâniyyelerinin bekâsı sebebiyle kurb derecelerini
hâsıl ederler. Diğerleri hakkındaki rahmet budur ki: Ehl-i gafletî Hak yoluna
irşâd edip terbiye ederler.

گر بجوید باشد آن عین ضلال

صورتی از صورتی دیگر کمال

3770. *Eğer bir sûret diğer sûretten kemâl isterse, o ayn-ı dalâl olur.*
[3746]

در تعرض جوی و در افنای خویش کز تفکر جز صور ناید به پیش

3773. *Tazarru'da ve kendinin ifnâsında ara! Zîrâ tefekkürden sûretlerin gayr-ı öne gelmez.*

Ya'nî, Hak Teâlâ hazretlerini O'na tazarru'da ve yalvarmakta ve kendi mevhûm olan varlığının ve enâniyetinin ifnâsında ara! Ve kendi mevhûm olan varlığın ve enâniyetin ile yaptığın tefekkürden ve düşünceden vazgeç! Senin senliğin ile yaptığın tefekkürden ve düşünceden sende hâsıl olan ancak sûretten ibâret olur. Zîrâ Hak ile senin arandaki perde ne yerdîr ve ne de gök-tür; bu hicâb ancak senin kendine mâl ve nisbet ettiğin mevhûm varlığındır. Nitekim 5. cildin 4141 ve 4142 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

کی شود کشف از تفکر این انا این انا مکشوف شد بعد از فنا

می فتد این عقلها در افتقاد در مغاکئ حلول و اتحاد

[Ya'nî] "Bu ene ne vakit tefekkür cihetinden keşf olur? Bu ene fenâdan sonra mekşûf olur. Bu akıllar gâibi aramakta hulûl ve ittihâd çukuruna düşer."

وزر غیر صورت نبود فره صورتی کان بی تو زاید در تو به

3774. *Eğer sana sûretin gayrından firih olmazsa, bir sûret ki, sende sensiz do-ğa, iyidir.*

"Firih", hoş tabiatlı ve ziyâde ve çok demektir. Burada "zevk" murâd buyrulur. Bu beyt-i şerifte tecellî-i sûriye işâret buyrulur. Ya'nî, ey sâlik! Hak yolunun sülûkünde sana ancak Hak Teâlâ hakkında kalbinde hâsıl olan sûretten zevk hâsıl olursa, o vakit sende senin senliğin ile vâki' olan tefekkür olmaksızın doğan sûret senin hakkında hayırlı olur. Ma'lûm olsun ki, bir in-sân-ı kâmilin terbiyesi altında Hak yoluna aşk ile sülûk eden sâliklere zikir ve murâkabe esnâsında ba'zan Hak Teâlâ bir nûr-ı muhit veyâ diğer bir sûret hâlinde mütecellî olur. Bu ancak Hakk'ın bir tecellî-i sûrisidir. Zîrâ o nûr sûrettir; ve Hak Teâlâ'nın zât-ı şerifi bu sûretin dahi arkasındadır. Fakat bu tecellî sâlikin fikriyle hâsıl olan bir sûret olmadığı için, onun sülûkünde terak-kisine ve ilim ve ma'rifetinin izdiyâdına sebep olur. Zîrâ bu tecellîyi celb eden şey, senin sûretsiz olan zevkin ve aşkıdır.

صورت شهری که آنجا می روی ذوق بی صورت کشیدت ای روی

3775. *Bir şehrin sûreti ki, oraya gidersin, ey revî, seni sûretsiz olan zevk çekti.*

"Revî", burada "rivâyet edici" ma'nâsına olmak münâsibdir. Ya'nî, ey sûretlerden rivâyet edici olan kimse! Meselâ bir şehrin sûretine merbûtiyetinden dolayı sen o şehre gittiğin vakit, seni oraya çeken şey sûretsiz olan o şehrin zevkidir.

پس بمعنی می‌روی تا لامکان که خوشی غیر مکانست و زمان

3776. *Binâenaleyh ma'nâda lâ-mekâna kadar gidersin. Zîrâ zevk mekânın ve zamânın gayrındır.*

Binâenaleyh sen o sûret sâhibi olan şehre gittiğin vakit, onun sûretsiz ve mekânsız olan zevkine kadar gidersin. Zîrâ hoşluk ve zevk mekânın ve zamânın gayrıdır.

صورت یاری که سوی او شوی از برای مونس‌اش می‌روی

3777. *Bir dostun sûreti ki, onun tarafına gidersin, ona mûnislikten dolayı gidersin.*

Ve kezâ bir dostun sûreti ve cismi tarafına gittiğin vakit, mûnislikten dolayı ve onunla ünsiyet etmek için gidersin; ve ünsiyet ise sûretsiz bir zevkten ibârettir. Binâenaleyh seni o dostun tarafına çeken şey, yine sûretsiz olan zevkten ibârettir. "Mûnis", "üns verici" ve "üns", râhat bulmak, demektir.

پس بمعنی سوی بی‌صورت شدی گر چه زان مقصود غافل آمدی

3778. *Binâenaleyh sen her ne kadar ma'nâdan gâfil geldin ise de, ma'nâda sûretsiz tarafına gittin.*

Bu misâllerden anlaşıldı ki, seni oraya buraya sevk eden ve gezdiren şey, ancak sûretten ârî bir ma'nâ olan zevkten ibârettir. Sen her ne kadar maksûdun olan zevkten gâfil olup sûretle meşgûl isen de, hakîkatte teveccühün sûrete değil, ma'nâ olan zevkidir.

پس حقیقت حق بود معبود کل کز بی ذوقست سیران سبل

3779. *Böyle olunca, hakîkatte ma'bûd-ı küll Hak olur. Zîrâ yolların seyrânı zevkten dolayıdır.*

Ya'nî, "ma'bûd", hak olsun, bâtl olsun, kendisine muhabbetle hizmet ve ibâdet olunan şeye derler. Ma'bûd-ı hakîkî tâlibi olanlar, yukarıda zıkr olunduğu üzere üç sınıftır. Bir sınıfı "ahyâr"dır ki, onların nazarında kendilerinin

kendilikleri sâbit olduğu hâlde, âhirette mahall-i zevk ve lezzet olan cennete tamaan a'mâl-i zâhiriyyede bulunurlar. Bir sınıfı da "ebrâr"dır ki, onların nazârında dahi kendilerinin kendilikleri sâbit olup, keşf ü kerâmât ve makâmât zevkine vusûl gayretiyle mücâhedât ve riyâzâtta bulunurlar. Ve diğer bir sınıfı dahi ehl-i muhabbet ve aşk olup tarîk-ı "şüttâr" sâlikleridir ki, bunların şüabâtı vardır. Bir kısmı mezâhir-i cemîlede cemâl-i mutlakın meclûbudurlar; ve bir kısmı mezâhir-i cemîleden kat'-ı nazar ile cemâl-i zât için yanıp tutuşurlar. Bunların hâricinde kalan ma'bûd-ı bâtılın âbidleri bu âlem-i sûrette hesâbsızdır. Onlar kendi hayâllerinde icâd ettikleri ma'bûd-ı bâtılın zevkinde müstağraktırlar ve onun aşkıyla vecd içindedirler. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh* 'in 42. faslında şöyle buyrulur:

"Aşk, galata ve hatâya düşürücü hayâl ile olduğu vakit dahi mücib-i vecd olur ise de, bu vecd Habîr ve Basîr olan ma'sûk-ı hakîkiye âşık olan âşığın vecdi gibi değildir. O âşığın hâli, karanlıkta ma'sûk zannıyla direği kucaklayıp ağlayan ve şikâyet eden kimseye benzer. Bunun lezâzeti "Hay" ve "Habîr" olan ma'sûkun boynuna sarılmaya benzemez."

İmdi, gerek mezâhirde ve gerek hayâlde zâhir olan Hak olduğundan, ma'bûd-ı küll ancak Hak olmuş olur. Zîrâ âyet-i kerîmede وَقَعَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تُعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ (İsrâ, 17/23) ya'nî "Senin Rabb'in ancak kendisine ibâdet etmenize hükm etti" buyrulur; ve Hakk'ın hükm ettiği bir şeyin hilâfı olmak mümkün değildir. Zîrâ bâtılolar dahi esmâ-i ilâhiyenin mezâhiridirler. Nitekim Ebû Medyen-i Mağribî hazretleri bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

فانه بعض ظهوراته

لا تنكروا الباطل في طوره

"Bâtılı kendi tavrında inkâr etmeyiniz. Zîrâ o da Hakk'ın zuhûrâtının ba'zısıdır."

Şu kadar var ki, zevk-ı hayâl ile Hakk'a teveccüh edenlerin yolu gerek hayât-ı dünyeviyyede ve gerek hayât-ı berzahîyyede ve uhreviyyede çok uzundur. Bununla berâber yolların seyrânı hep sevk-ı zevk ile vâkî olur. Zîrâ insan zevk bulmadığı bir yola sülûk edemez.

ليك بعضى رو سوى دم کرده اند گر چه سر اصلست سر گم کرده اند

3780. *Fakat ba'zıları yüzü kuyruk tarafına çevirmişlerdir. Her ne kadar baş*
[3756] *asıl ise de, başı kaybetmişlerdir.*

"Kuyruk"tan murâd, vücûdât-ı izâfiyyedir ki, insanın benliği ve mevhum varlığı bu vücûd-ı izâfî cümlesindendir. "Baş"tan murâd, vücûd-i hakîkî-i

Hak'tır. Ya'nî, ba'zı âbidler Hakk'a ibâdetlerinde yüzlerini kuyruk mesâbesinde olan kendi mevhûm varlıkları tarafına çevirmişlerdir. Her ne kadar vücûd-i izâfînin hakikati olan vücûd-i hakîki-i Hak baş ise de onlar ibâdetlerinde bu başı kaybetmişlerdir.

لیک آن سر پېش این ضالان گم می دهد داد سری از راه دُم

3781. *Fakat o baş, bu gâibin dâlleri önünde başlık atâsını kuyruktan verir.*

"Dâllân", şaşkınlık; "güm", gâib; "dâllân-ı güm", terkib-i izâfîdir, "gâibin şaşkınları" demektir; ve "gâib"den murâd, his gözünden gâib olan Zât-ı latîf-i Hak'tır. "Dâllân"dan murâd dahi, mevhûm olan vücûd-i izâfîyi her vech ile Hakk'ın gayn görenlerdir ki, bunlar "Hak eşyâyı zâtıyla değil, ilmi ile muhittir" diyen ehl-i zâhirdir. "Kuyruk"tan murâd, vücûd-i mecâzi ve izâfîdir. İkinci mısra'daki "serî", "başlık ve riyâset" demektir. "Dâd", ihsân ve atâ, ma'nâsınadır. Ya'nî, his gözünden gâib olan Zât-ı latîf-i Hakk'ın şaşkınları önünde başlık ve riyâset atâsını ve ihsânını kuyruk, ya'nî vücûd-i mecâzi ve izâfî ve hayâlât-ı mevhûme yolundan verir; ve her birinin hayâllerine göre matlûblarını ihsân eder; ve onların ibâdetlerini kabûl edip, onları cennete ve keşf ü kerâmâta nâil kılar ki, ahyâr ve ebrâr tâifesi bu sınıftandır; ve tarîk-i şüttâra sâlik olan ehl-i aşk ise, başa teveccüh etmişlerdir.

آن ز سر می باید آن داد این ز دم قوم دیگر پا و سر کردند گم

3782. *O atâyı o baştan, bu da kuyruktan bulur. Diğer kavim ise ayağı ve başı kaybettiler.*

Binâenaleyh o ehl-i aşk, o atâyı ve ihsân-ı ilâhîyi o baştan, ya'nî doğru-dan doğruya vücûd-i hakîkiden bulur; ve bu ahyâr ve ebrâr tâifesi ise, kuyruktan ve vücûd-i mecâziden bulur. Fakat vücûd-i hakîki deryâsında müstağ-rak olup makâm-ı ittihâda gelmiş olan kâmillerin havâssı ise, ikilikten ibâret olan başı ve ayağı kaybetmişlerdir; ve sûrî ve ma'nevî evzâktan geçmişlerdir. Onların hâlleri ta'rif ve beyâna sığmaz.

چونکه گم شد جمله، جمله یافتند از گم آمد سوی کل بشتافتند

3783. *Uaktâki cümle gâib oldu, cümleyi buldu. Gaibden geldiler, küll tarafına koşular.*

Ya'nî, vaktâki o kâmiller sûrî ve ma'nevî olan evzâktan geçtiler ve nazarlanndan bunların cümlesi gâib oldu ve makâm-ı ittihâda geldiler, bu cümle-

nin aslı olan Zât-ı Hakk'ı buldular; ve nazarlarında izâfâtn gâib olmasından dolayı geldiler, bilcümle sıfat ve esmânın mevsûfu ve müsemması olan küll tarafına koştular. Bu makâm-ı ittihâd hakkında Sipehsâlâr hazretleri *Menâ-kıb*'ında şöyle buyururlar:

"İttihâdın ma'nâsı "bir olmak"tır. Bu makâm makâm-ı tevhîdden daha âlîdir. Velâkin "bir olmak"tan maksad, kâsır-nazar olan bir tâifenin tevehhüm ettikleri hulûl değildir. تعالى الله عن ذلك علواً كبيراً [ya'nî "Allâh Teâlâ bundan son derece yüce ve büyüktür"]. Bu ma'nâda Hz. Attâr buyururlar:

این وحدتیست لیک بتکرار آمده اینجا حلول کفر بود واتحاد هم

"Bu makamda hulûl ve ittihâd dahi küfür oldu; fakat bu tekrâr ile gelmiş olan bir vahdettir."

Lâkin ittihâddan maksûd olan odur ki, vaktâki sâlik cemî'-i makâmâtı geçmiş olur ve mücâhedât ve ri'yâzât kuvveti ile nefsinin bakırını iksîr-i a'zam yapıp ve bilcümle a'mâlini hiçe sayıp kâbil-i sıfat-ı ahadiyyet olmuş olur, ondan sonra cemî'-i irâdât-ı rûhânî ve cismânî [ve] sûrî ve ma'nevî kal-kıp, Hakk'ın irâdesine muttasıl ve âkıbet onun sıfatıyla muttasıf olur... ilh."

دیدن ایشان در قصر آن قلعه ذات الصور نقش روی دختر شاه چین را

و بیهوش شدن هر سه و در فتنه افتادن و تفحص کردن که این صورت کیست

Onların o sûretler sâhibi olan kal'anın köşkünde Çin şâhının kızının yüzünün nakşını görmesi ve her üçünün bi-hûş olması ve fitneye düşmesi ve "Bu sûret kimindir?" diye tefahhus etmesi

"Çin", ma'rûf memleket ismi olduğu gibi, "işkence" ma'nâsında gelir (*Bur-hân*). "Şâh"tan murâd, nefs-i külldür. Zîrâ nefs-i küll bu sûret âleminin mi'mâr-ı n ve mutasarrıfıdır. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

پیش از آن کین نفس کل در آب و گل معمار شد درخراپات حقایق عیش ما معمور بود

"Nefs-i küll su ve çamurda, ya'nî bu kesif unsuriyyât âleminde mi'mâr olmasından evvel, bizim ayşimiz hakâyık meyhânesinde ma'mûr idi."

Ve nefis-i küll mi'mân türlü türlü suver-i inkılâbâtı ile, sâhib-i idrâk olan-
lan işkenceye ve ıztırâba düşürdüğünden ona "işkence şâhı" demek münâsib
olur. "Kızının yüzünün nakşı" ta'bîrindeki nükte budur ki: Kadının sûret-i
cismânîyyesi fotoğraf resmi gibi bir hayâldir; ve onun letâfeti kendi hakîkati-
nin ve aslının malıdır ki, o da Hak'tır. Ya'nî bu üç şehzâde, ya'nî ahyâr ve
ebrâr ve şüttâr zümresinden olan tâife, bu âlem-i sûrette bir sâhib-i cemâl ka-
dın gördüler. Ve her üçü de onun cemâline karşı kendilerinden geçip fitneye
düştüler; ve "Bunun hakîkati nedir?" diye tefahhus ettiler ve araştırdılar.

این سخن پایان ندارد و آن گروه صورتی دیدند با حسن و شکوه

3784. *Bu sözün nihâyeti yoktur. O tâife hüsûnlü ve azamelli bir sûret gördüler.*

"Şükûh", heybet ve haşmet ve büyüklük ve şân ve şevket ve azamet,
ma'nâlannadır. Ya'nî, ârifin hâline ve vahdete dâir olan sözlerin nihâyeti
yoktur. O üç şehzâde hüsûnlü ve şevketli ve azametli bir sûret gördüler.

خوبتر زان دیده بودند آن فریق لیک ازین رفتند در بحر عمیق

3785. *O ferik ondan daha güzel görmüşler idi. Fakat bundan derin denize git-
tiler.*

O şehzâdeler bu sûret âleminde o gördükleri sûretten daha güzelini gör-
müşler idi de, bu derece meftûn olmamışlar idi. Fakat bu sûretten derin olan
aşk deryâsına gittiler. Nitekim âşıkların her birisi binlerce güzel kadın görür,
fakat onların arasından ancak birisine meftûn ve âşık olur; ve içlerinde o
ma'sûkun uğrunda cân fedâ eden de bulunur.

زانکه افیونشان درین کاسه رسید کاسه‌ها محسوس و افیون ناپدید

3786. *Zîrâ ki onların afyonu bu kâse içinde erişti. Kâseler mahsûs ve afyon
nâ-pedîddir.*

"Kâse"den murâd, ma'sûkun sûret-i cismânîyyesidir. Ya'nî, zîrâ ki şehzâ-
delerin sarhoş edici olan afyon şerbeti mesâbesindeki aşkı, kendilerine bu sù-
ret-i cismânîyye içinde erişti ve geldi. Bu cisimler his gözüyle görülür ise de,
bu sûretten onların kalblerine müstevlî olan afyon şerbeti mesâbesindeki aşk,
nâ-pedîddir ve gayr-i mahsûstür.

کرد فعل خویش قلعه' هش ربا هر سه را انداخت در چاه بلا

3787. *Aklı kapıcı olan kal'a kendi fiilini yaptı. Her üçünü belâ kuyusuna attı.*

Akıl kapıcı olan kal'a ve bu sûret âlemi kendi filini ve hâssiyetini o şeh-zâdelere karşı yaptı ve her üçünü de aşkın belâ kuyusuna attı. Beyt-i Hz. Mısri-yi Niyâzî:

*Aşk yolu belâlıdır, her kân cefâlıdır.
Cânından ümidin kes, cânâna erem dersen.*

تیر غمزه دوخت دلرا بی گمان الامان و الامان ای بی امان

3788. *Şühbesiz gamze oku kalbi dikti. Ey amansız! El-emân, el-emân!*

"Gamze", göz kırpması ve nâz ve şive ile kirpik süzmek, demektir. Ya'nî şühbesiz güzel yüz gamzesinin oku kalbe saplandı. Ey aman vermeyen gam-ze! Senin elinden el-emân, el-emân!

قرنها را صورت سنگین بسوخت آتشی در دین و دلشان بر فروخت

3789. *Karnları taştan olan sûret yaktı. Onların dîninde ve kalbinde bir ateş parlattı.*

Ya'nî, nefsi-i küll mi'mârının binâ ettiği bu cismânî sûretler o kadar seh-hârdır ki, karnlar ve asırlar halkını taştan olan sûretler yaktı; ve sûrete mec-lûb olan insanlar, özene bezene taştan yaptıkları sûretlere tapılar; ve onların huzûrunda ağladılar; ve bu sûret âlemi onların dînlerinde ve kalblerinde aşk ve şevk ateşini parlattı. Halbuki bu putlarda rûhun tecelliyâtundan olan gam-ze oku yok idi.

چونکه روحانی بود خود چون بود فتنه اش هر لحظه دیگر گون بود

3790. *Vaktâki rûhânî ola, muhakkak nasıl olur? Onun fitnesi her lahza baş-ka türlü olur.*

Vaktâki o topraktan hâsıl olan cisimde bir de rûh bulunur ve o sûret rûhâ-nî olursa, onun te'sîri nasıl olur? Var kıyâs et! Onun gamzesinden mütevel-lid olan fitnesi her lahza başka türlü olur ve kalbe şiddetle te'sîr eder. Nite-kim şâirlerin çoğunun zemîn-i şiirleri bu güzellerin gamzelerinin ve nâz ve şî-velerinin te'sîrine dâirdir.

عشق صورت در دل شهزادگان چون خلش می کرد مانند سنان

3791. *Vaktâki sûretin aşkı şehzâdelerin kalbinde muzrak gibi batış yaptı,*

"Haliş", diken ve iğne gibi şeylerin batması ma'nâsına olan "halîden" masdarından ism-i masdardır, "batış ve batma" demektir. "Sinân", muzrak.

Ya'nî, o gördükleri sûretin aşkı şehzâdelerin kalbine te'sîr etti ve mızrak gibi batış yaptı.

اشك می‌بارید هر يك همچو میغ دست می‌خایید و می‌گفت ای دریغ

3792. *Her birisi bulut gibi göz yaşı yağdırır idi. Ellerini çiğner idi ve derdi ki: "Ey yazık!"*

Bulut yağmur yağdırdığı gibi, şehzâdelerin her birisi de gözlerinden yaş yağdırır idi ve şiddet-i teessürden ellerini ısırp derdi ki: "Ey yazık!"

ما کنون دیدیم شه ز آغاز دید چندمان سوگند داد آں بی‌ندید

3793. *"Biz şimdi gördük, şâh ibtidâdan gördü. O nazîri olmayan bize ne kadar and verdi."*

"Şâh"tan murâd, Resûl-i Ekrem hazretleridir. "İbtidâ"dan murâd, bu hayât-ı dünyeviyyenin ibtidâsıdır. Zîrâ peygamberlerin bu hayât-ı dünyeviyyede Hak yoluna sülûkleri nefis-i mutmainne mertebesindendir; ve diğer efrâd-ı beşerin sülûkleri ise nefis-i emmâre mertebesinden vâki' olur. Binâenaleyh peygamberlerin bu âlem-i sûretin ve taayyünât cihânının secere-i mel'ûne ve matrûde olduğunu görüp, ümmetlerini *وَلَا تَقْرَبُوا هَذِهِ الشَّجَرَةَ* (Bakara, 2/35) ya'nî "Bu ağaca yaklaşmayınız!" diye tahzîr ederler. Ya'nî şehzâdeler dediler ki: "Biz nefis-i emmâremizin sevkıyla bu âlem-i sûrete teveccüh ettik ve yaklaştık; ve başımıza belâ geldikten sonra bu teveccühün tehlikeli ve fitne olduğunu gördük. Halbuki o nazîri olmayan Nebiyy-i zîşânımız bunu bizden evvel gördü ve bize bu husûsta ne kadar and verdi ve nasihat etti. Fakat bu nasihat bizim kulağımıza girmedi."

انبیا را حق بسیارست. ازان که خبر کردند از پایان مان

3794. *Peygamberlerin çok hakkı vardır. Ondan dolayı ki bize âkıbetten haber verdiler.*

Peygamberlerin efrâd-ı beşer üzerinde çok hakkı vardır. Zîrâ nefis-i emmâre mertebesinde olan insanlara insanlık sıfatlarını öğretip, onları hayvanlık mertebesinden kurtarmak için çok uğraştılar ve bize bu âlem-i sûretin sonundan ve âkıbetinden haber verdiler.

کأنچه می‌کاری نروید جز که خار وین طرف پری نیابی زو مَطَّار

3795. *Dediler ki: "O şeyi ki ekersin, dikenin gayrı bilmez; ve bu tarafa uçar-sın, ondan matâr bulamazsın."*

"Matâr", ism-i mekândır, "uçacak yer" demektir. Enbiyâ dediler ki: "Bu cismâniyet âleminde nefs-i emmâre sâikasıyla yaptığın işin neticesi fenâdır. Bu işler bu dünyâ tarlasına diken ekmeye benzer. Diken eken kimse elbette sonunda diken biçer; ve eğer dar olan bu âlem-i süflî tarafına uçar ve meyil edersen, senin rûh-ı insânin geniş bir sâha olan rûhâniyet âleminde uçacak yer bulamaz. Bu beyt-i şerifte نَصِيبُ مَنْ كَانَ يَرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتَهُ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şûrâ, 42/20) ya'nî "Kim ki dünyâ harsini isterse, o cinsten ona veririz ve âhirette onun nasîbi ve hissesi yoktur" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

تخم از من بر که تا ربی دهد با پر من پر که تیر آن سو جهد

3796. *Bir mahsûl vermek için tohumu benden götür. Benim kanadım ile uç ki, ok o tarafa sıyrasın!*

"Rey'", mahsûl ve îrâd, demektir. "Per", ya'nî "kanad"dan murâd, akıldır. "Tîr", ya'nî "ok"tan murâd, fıkirdir. Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretleri buyurdu ki: Bu dünyâ tarlasına ekilecek amel tohumunu benden al ki, sonunda sana fâideli bir mahsûl versin; ve ey âlim-i zâhirî ve feylesof efendi! Benim kanadımla, ya'nî aklım ile uç ki, fikrinin oku o geniş olan âlem-i rûhâniyet ve hakîkat tarafına fırlasın! Binâenaleyh kendi aklına ve fikrine i'timâden dar olan bu âlem-i tabiat tarafındaki sa'yin seni ancak bu dar olan dâirede habs eder.

تو ندانی واجبی آن و هستم هم تو گوئی آخر آن واجب بدست

3797. *Sen onun vâcibliğini ve varlığını bilmezsin. Nihâyet yine sen: "O vâcib olmuştur" dersin.*

Ey aklını ve fikrini ilm-i kelâmın dâiresine habs etmiş olan âlim-i zâhirî! Sen Hak Teâlâ'nın vâcibliğini ve varlığını zevkan ve hâlen bilmezsin. Nihâyet yine taklîden dersin ki: "O vâcib olmuştur." Ve aklın ve fikrin ile onun vâcibliğini isbât etmeye çalışırsın. Neticede dersin ki: "Hak Teâlâ'nın bu âleme yakınlığı ve ihâtası zâtıyla değil, ilmi ile dir." Evet, Hak Teâlâ vâcibü'l-vücûddur, fakat onun vâcibliği ve varlığı senin akıl ve fikrinin birtakım delâile müsteniden hükmettiği gibi değildir.

او تو ست اما نه این تو آن تو ست که در آخر واقف بیرون شوست

3798. *O sendir, ammâ bu sen değildir. O sendir ki, sonunda bîrûn-şevin vâkıfıdır.*

"Bîrûn-şev", eski zamanlarda bir pâdişâh kendi avnesiyle gezmeye çıktığı vakit, zâbıta me'mûrlarının yollarda halkı tevkîf ve teb'îd etmelerine "bîrûn şev kerden" derler. Bu beyt-i şerifte mevhum olan enâniyetin ölüm vaktinde vücûd-i hakîkînin zuhûru önünde tevkîfî ma'nâsında isti'mâl buyurulmuştur. Ya'nî, Hakk'ın varlığı sendir, fakat bu şimdiki senliğı değildir. Senin bu şimdiki senliğin o sendir ki, nihâyette ve ölüm vaktinde Hakk'ın hakîkî olan varlığı önünde bîrûn-şevin vâkıfı ve durucusudur; ve o varlık senin senliğine bîrûn-şev ettiği vakit durur. Aslâ bu sûret âleminden ileriye gidemez.

توی آخر سوی توی اولت آمدست از بهر تنبیه و صلت

3799. *Âhir olan senliğin, senin evvel olan senliğin tarafına tenbîh ve sıladan dolay, gelmiştir.*

"Tenbîh", uyandırmak ve ikâz etmek; "sıla", ulaştırmak, demektir. Ya'nî senin bu sûret âleminde zâhir olan son senliğin senin ilm-i ilâhîde ayn-ı sâbiten ile hâsıl olan evvelki senliğin tarafına seni uyandırmak ve ulaştırmak için gelmiştir. Zîrâ senin ayn-ı sâbiten bir ism-i ilâhînin sûret-i ilmiyyesidir; ve sıfat ismin bâtındır; ve sıfatın bâtını dahi Zât-ı Hak'tır. Binâenaleyh senin evveldeki senliğin Hakk'ın bir sıfatının zâhiri olan bir ismin sûret-i ilmiyyesi olup, bu âlem-i sûretteki son senliğin o hakîkate senin gözünü açmak ve seni bu hakîkate ulaştırmak içindir.

توی تو در دیگری آمد دفین من غلام مرد خود بینی چنین

3800. *Senin senliğin bir başka sende medfûn geldi. Ben bir böyle kendisini görürücünün gulâmıyım.*
[3776]

Binâenaleyh senin senliğin bir başka senin, ya'nî Hakk'ın benliğinde görülmüş olarak geldi ve zâhir oldu. Hz. Fîr buyururlar ki: Ben kendinin varlığını ve benliğini böyle gören bir ârîfin kölesiyim. Zîrâ ilmen ve hâlen ve zevkan bir kimsenin kendisini böyle görmesi kolay bir şey değildir. Yalnız ilmen görmek, hâlen ve zevkan görmeye benzemez. Bu görüş ancak insân-ı kâmilin görüşüdür.

آنچه در آینه می بیند جوان پیر اندر خشت بیند پیش از آن

3801. *O şeyi ki cüvân aynada görür, pîr ondan evvel kerpiçte görür.*

"Cüvân", delikanlı demektir. Bundan murâd, mübtedî sâliklerdir. "Pîr"den murâd, mürşid olan insân-ı kâmilidir. "Ayna"dan murâd, sıfat ve kemâlât-ı ilâ-

hiyyenin mezâhiri olan latîf sûretlerdir; ve "hışt", ya'nî "kerpiç"ten murâd, kendilerinde zâhiren letâfet eseri görülmeyen kuru toprak ve tuğla gibi mevâdd-i kesifedir. Ya'nî, o mübtedî sâliklerin ancak parlak ayna mesâbesinde olan latîf mezâhirde gördükleri cemâl ve kemâl-i ilâhiyî, kâmil olan zât ondan evvel toprakta ve kerpiçte dahi görür. Nitekim cemâl ve kemâl-i ilâhînin mazhan olan insan hakkında Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de: *وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ* (Secde, 32/7) ya'nî "Hak Teâlâ insanın halkına çamurdan başladı" buyurur.

با عنایات پدر یاغی شدیم

ز امر شاه خویش بیرون آمدم

3802. "Biz kendi şâhımızın emrinden dışarıya geldik. Babanın inâyetlerine bâgî olduk."

"Bâgî", itâatten ayrılıp serkeşlik eden. Ya'nî, "Hakikat şâhı olan babamız bize bu kal'a tarafına gitmemekliğimiz için bize and verdiği hâlde, biz onun emrinden dışarıya çıktık. Onun bu emri bizim hakkımızda inâyet idi. Onun bu inâyetlerine karşı azgın olduk."

وآن عنایتهای بی‌اشبارا

سهل دانستیم قول شاه را

3803. "Şâhın sözünü ve o emsâlsiz inâyetleri ehemmiyetsiz bildik."

کُشته و خسته بلا بی‌ملحمة

نک در افتادیم در خندق همه

3804. "İşte melhamesiz ölmüş ve belânın mecrûhu olmuş olarak hep hendeğe düştük!"

"Melhame", büyük harb ve fitne (*Sarrâh*). "Haste", mecrûh ve yaralanmış; "küşte", maktûl ve ölmüş, demektir. Ya'nî, şehzâdeler hasbîhâl edip dediler ki: "Biz babamızın sözüne kulak asmadık ve bu sûretler kal'ası tarafına geldik. İşte neficede başımız belâya giriftâr oldu ve kalbimiz yaralandı. Harb etmeksizin öldük ve helâk hendeğine düştük."

بودمان تا این بلا آمد به پیش

تکیه بر عقل خود و فرهنگ خویش

3805. "Bizim kendi aklımıza ve ilmimize i'timâdımız oldu. Nihâyet öne bu belâ geldi."

"Feraheng", "ilim, dâniş, edeb, büyüklük ve muvâzene" ve diğer ma'nâları da vardır (*Burhân*). Burada "ilim" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, "Biz kendi aklımızın kuvvetine ve ulûm-i zâhiredeki müktesebâtımızın çokluğuna daya-

narak bu cismâniyet âleminde idrâk-ı hakâyika çabaladık; ve o hakâyıkun rehberi ve kılavuzu olan insân-ı kâmilin sözüne ehemmiyet vermedik. Nihâyet işte önümüze böyle bir belâ çıktı." "Belâ"dan murâd, hicâb-ı nefsâniyyedir ki, Hak ile kul arasında vâki'dir. Bu ve aşağıdaki beyitler kendi ilmine ve aklına mağrûr olup, Hak yolunda bir mürşide tâbi' olmaya tenezzül etmeyen "ahyâr" zümresinden olan ulemâ-i zâhiredir. Nitekim bu tâifeden olan Fahreddin-i Râzî hazretleri hakkında 5. cildin 4139 numarasına müsâdîf olan bir beyitte şöyle buyurulmuş idi: فخر رازی رازدان دین بدی اندرین بحث گر خرد ره بن بدی [ya'nî] "Eğer bu tevhid-i hakîki bahsinde, eğer akıl yol görücü ola idi, Fahreddin-i Râzî dinin sırrını bilici olurdu."

بی مرض دیدیم خویش و بی زرق آنچنانکه خویش را بیمار دق

3806. "Kendimizi hastalıklı ve "rıkk"sız gördük. Nitekim "dık" hastası kendini öyle görür."

"Rıkk", kölelik ve memlûkiyet; "dikk", sâhibini gönden güne eritip zayıflatan bir hastalıktır. Ya'nî, "Biz kendimizi nefsâne sıfatlar hastalığından ve köleliğinden âri gördük. Bizim hâlimiz dikk hastalığına uğramış olan kimse-nin hâli gibidir. Zîrâ bu hasta her gün eridiği hâlde kendisini sağ ve sâlim görür. Biz de kuvvetli olan aklımız ve çok olan ilmimiz vâsıtasıyla rûhumuzu nûrlandırdığımızı zannettik. Halbuki bu nefsânî sıfatlar günden güne rûhumuzun kuvvetini eksiltti. Bunun farkında olmadık."

علت پنهان کنون شد آشکار بعد ازان که بند گشتیم و شکار

3807. "Gizli illet şimdi âşikâr oldu, ondan sonra ki bend ve şikâr olduk."

Ya'nî, "Gizli olan sıfât-ı nefsâniyyemiz illeti, sûrete bağlanıp avlandıktan sonra meydâna çıktı ve fiillerimiz ile zâhir oldu."

سایه رهبر بهست از ذکر حق یک قناعت به که صد لوت و طبق

3808. Rehberin sâyesi Hakk'ın zikrinden iyidir. Bir kanâat yüz taâm ve tabaktan iyidir.

Hakîkat yolunun mürşidi ve rehberi olan insân-ı kâmilin sâyesi, insanın kendi aklı ve ilmi dâiresinde olan Hakk'ın zikrinden iyidir. Zîrâ bir kanâat, ya'nî mürşidin Hak hakkındaki bir telkîni, ulûm-i zâhîrenin yüz taâm ve tabak mesâbesinde olan birçok şuaabâtundan iyidir. Çünkü ulûm-i zâhire ile idrâk olunan tevhid, tevhid-i resmî ve taklîdîdir. Nitekim Şeyhü'l-İslâm Ahmed

en-Nâmekî el-Câmî (k.s.) hazretlerinin huzûruna bir gün Herât'ın büyük âlimleri geldiler ve aralarında tevhid ve ma'rifet-i ilâhiye dâir bahs açtılar. Şeyhü'l-İslâm hazretleri buyurdu:

— Siz bu sözleri taklid ile söylersiniz.

Ulemânın bu sözden canları sıkıldı. Dediler ki:

— Bizim her birimizin elinde vücûd-ı Hakk'ın isbâtına dâir bin delil vardır. Bize nasıl mukallid diyorsun?

Şeyhü'l-İslâm:

— Eğer her birinizin elinde on bin delil olsa yine mukallidsiniz.

Ulemâ:

— Bize bu sözünüzü isbât etmeniz icâb eder.

Şeyh hazretleri hizmetçisine: “Üç inci ve bir de tas getir” diye emr etti. Hizmetçi de getirdi. Hz. Şeyh ulemâyâ hitâben dedi:

— Bu incinin aslı ne idi?

Ulemâ:

— Sadefin ağzına düşen nisan yağmuru katreleridir ki, onun havsalasında Hakk'ın kudretiyle inci oldu.

Hz. Şeyh o incileri tas içindeki suya attı. Dedi ki:

— Her kim tahkik yüzünden bu tas üzerine besmele çekebilirse çeksın. Bu üç inci su olsun ve birbirine karışsınlar.

Ulemâ:

— Bu acıbdır. Siz söyleyiniz!

Hz. Şeyh:

— Evvelâ siz deyiniz! Nöbet bana gelince ben de derim.

Ulemâ nöbetle besmele çektiler. İncilerde bir hareket olmadı. Nöbet şeyhe geldiği vakit, onun üzerinde bir hâl zâhir oldu ve tasta tarafa teveccüh etti ve besmele çekti. O inci su olup birbirine karıştı ve fakat tas içinde devr etti. Sonra cenâb-ı şeyh: “Allâh'ın izni ile dur!” dedi. Hemen bir delinmemiş inci oldu ve ulemânın hepsi hayrette kaldılar (*Nefâhâtü'l-Üns*)

چشم بشناسد گهر را از حصار

چشم بینا بهتر از سیمد عصا

3809. Görücü göz üç yüz asâdan daha iyidir. Cevheri taş parçalarından göz tanır.

“Çeşm-i binâ”dan murâd, insân-ı kâmilidir. “Asâ”dan murâd, insanın i'timad ettiği kendi aklı ve fikridir. “Cevher”den murâd, sıfat ve esmâ-i ilâhiyedir. “Hasâ”, “taş parçaları” demek olup bundan murâd, anâsırdan mürek-

keb olan süver-i zâhiredir. Ya'nî, bu âlem-i sûrette her şeyin bâtını ve hakikatini görücü olan insân-ı kâmil, üç yüz asâ mesâbesinde olan akıl ve fikir-
den daha iyidir. Zîrâ bu akıl ve fikir, havâss-i zâhirenin te'sîri altında zâhîrî
sûretlerin mağlûbudur. Ancak bu insân-ı kâmilin gözü, sıfât ve esmâ-i ilâhiy-
ye gevherlerini suver-i zâhire aynalarında görüp temyiz eder. Binâenaleyh
ahyâr ve ebrâr ve şütrâr sınıfından olan mü'minlerin Hak yoluna kendi akıl
ve fikirleriyle sülûk etmeleri çok tehlikelidir. Zîrâ bu âlem-i sûrette geçilmesi
çok müşkil olan vartalar ve geçitler vardır.

در تفحص آمدند از آندھان صورت کہ بود عجب این در جهان

3810. "Acabâ cihânda bu sûret kimindir?" diye kederlerinden tefahhusa gel-
[3786] diler.

"Endüh", "gam ve keder" ma'nâsına olan "endüh" kelimesinin muhaffefi-
fidir. Bu kelime gayr-i zî-rûh olduğundan kıyâsî olarak cem'i "endühhâ" ol-
mak icâb ederse de, telaffuza sakıl geldiğinden gayr-i kıyâs olarak zî-rûha
mahsûs olan "elif" ve "nûn" ile cem'i'lenmiştir. Ya'nî, bu latîf sûrete mübtelâ
olan üç şehzâde: "Biz birçok güzel sûretler gördük, hiçbirine meftûn olmadık.
Bizi böyle kendisine meftûn eden bu sûret acabâ âlemde kimin sûretidir ve
aşlı ve hakikati nedir?" diye gamlarından ve kederlerinden dolayı tefahhus
etmeye ve araştırmaya başladılar.

بعد بسیار تفحص در مسیر کشف کرد آن راز را شیخی بصیر

3811. Çok tefahhustan sonra mesîrde o sırrı basîr olan bir şeyh keşf etti.

"Mesîr", seyr etmek, gezmek ve dolaşmak demektir. Ya'nî, şehzâdeler bu
sûretin aslını ve hakikatini anlamak için birçok tefahhustan sonra seyr esnâ-
sında hakikati görücü olan bir şeyhe ve insân-ı kâmile rast geldiler. O şeyh
onlara o sûretin sırrını ve hakikatini keşf etti.

نه از طریق گوش بلکه از وحی هوش رازها بد پیش او بی روی پوش

3812. Kulak yolundan değil, belki aklın vahyinden, sırlar onun önünde
nikâbsız idi.

Fakat o şeyh-i basîrin keşfi şundan bundan dinlemek ve işitmek tarîki ile
değil idi. Belki akl-ı kâmilin vahyinden idi. Zîrâ o akl-ı kâmilin önünde bu gi-
bi sırlar ve hakîketler keşif sûretler nikâbından ârî idi.

گفت نقش رشک پروینست این صورت شهزاده چینیست این

3813. *Dedi: "Bu Pervîn'in gıpta elliği nakışdır. Bu, Çin şehzâdesi sûretinin nakışdır."*

"Pervîn", Arabî'de "Süreyyâ" denilen yıldız kümesinin ismidir. Ya'nî, o in-sân-ı kâmil, şehzâdelere dedi ki: "Bu sizin gördüğünüz sûret, nefs-i küll şâ-hının şehzâdesidir. Bu sûret birtakım sıfât ve esmâ-i ilâhiyye cem'iyetinin mazharı olup, Pervîn ismindeki yıldız kümesinin gıpta ettiği bir sûrettir."

همچو جان و چون چنین پنهانست او در مکتّم پرده و ایوانست او

3814. *"O, cân gibi ve cenîn gibi gizlidir. O perdede ve oyunda saklanmışdır."*

"Mükettem", çok gizli tutulmuş, demektir. "Eyyân", yüksek binâ, ma'nâsıdır. Ya'nî, "Bu sûret-i latîfenin hakîkati ve aslı, rûh-ı hayvânî ve ana kamında-ki cenîn gibi gizlidir. O anâsır perdesinde ve cismâniyet binâsında saklanmışdır."

سوی او نه مرد ره دارد نه زن شاه پنهان کرد او را از فن

3815. *"Onun tarafına ne erkek ve ne kadın yol tutmaz. Şâh onu fitnelerden gizledi."*

"Onun hakîkati tarafına ne erkeğin, ya'nî suver-i fâilenin ve ne kadının, ya'nî suver-i münfâilenin yolu yoktur. Şâh-ı hakîkî olan Hak, fitnelerden dola-yı onun hakîkatini ve aslını sakladı ve anâsır ve cismâniyet perdeleriyle örttü."

که نه پرد مرغ هم بر بام او غیرتی دارد ملک بر نام او

3816. *"Zîrâ onun damı üzerinde kuş dahi uçmaz. Melik onun nâmı üzerine gayret tutar."*

"Zîrâ onun hakîkatinin fevki ve damı olan vahdet mertebesinde rûh-ı izâ-fi kuşu bile uçamaz. Zîrâ rûhâniyet âlemi a'yân-ı sâbite âleminin aşağısı ve a'yân-ı sâbite âlemi de vahdet mertebesinin mâ-dûnudur; ve vahdet mer-tebesinde aslâ ikilik yoktur. Melik ve şâh-ı hakîkî olan Zât-ı mutlak-ı Hakk'ın onun nâm-ı hakîkati üzerine gayreti vardır."

وای آن دل کش چنین سودا فتاد هیچ کس را این چنین سودا مباد

3817. *"Vay o gönüle ki, o böyle sevdâya düştü. Hiçbir kimse için böyle sevdâ olmasın!"*

Böyle zıl ve hayâl sevdâsına düşen kalbin vay hâline! Hiçbir kimse için böyle zıl ve hayâlden ibâret olan suver-i fâniye sevdâsı ve aşkı olmasın!

این سزای آنکه تخم جهل کاشت و آن نصیحت را کساد و سهل داشت

3818. *Bu, o kimsenin sezâsıdır ki, cehl tohumunu ekti ve o nasîhati kesâd ve ehemmiyetsiz tuttu.*

Ya'nî, bu zıl ve hayâle mübtelâ olmak, kalbine cehâlet tohumunu eken ve "Zıl ve hayâl olan bu sûret âlemine yaklaşma ve meftûn olma!" diye nasîhat eden akl-ı kâmil sâhibi babanın bu nasîhatini kesâd ve revâcsız ve ehemmiyetsiz tutan kimsenin sezâsı ve lâıyğıdır.

اعتمادی کرد بر تدبیر خویش که برم من کار خود با عقل پیش

3819. *"Ben kendi işimi akıl ile öne getiririm" diye kendi tedbîrine i'timâd etti.*

Ey kimse! Bu zıl ve hayâle meftûniyet belâsına düşmek, "Ben ilm-i şerîate vâkıfım; Hak yoluna kendi aklım ve tedbîrim ile sülûk ederim. Bu husûsta bir mürşide ve rehber ihtiyâcım yoktur" diyerek, kendine [ve] tedbîrine i'timâd eden bir adamın lâıyğıdır. Ma'lûm olsun ki, ahyâr ve ebrâr tâifesinden olan birçok kimselerin mesleği ve fikri budur. Onlar: "Biz Kur'ân'ı ve ahâdîsi rehber ittihâz ettik; başka rehber ihtiyâcımız yoktur!" diyerek kendi akıl ve tedbîrleri dâiresinde amel-i sâlih işlemeye gayret ederler. Fakat Kur'ân'ın ve ahâdîs-i nebevîyyenin esrârından gâfil oldukları için, nefislerinin sıfâtından ve şeytanın tasallutundan yakalarını kurtaramazlar. Âkubet suver-i zâhire fitnesine mağlûb olurlar.

نیم ذره زان عنایت به بود که ز تدبیر خرد سیصد رَصَد

3820. *O inâyetten yarım zerre, aklın tedbîrinden olan üç yüz rasaddan iyidir.*

[3796] "Rasad", gözlemek ve gözetlemek, demektir. "O inâyet"ten murâd, in-sân-ı kâmilin Hak yoluna sülûkünde sâlike vâki' olan yardımdır. Ya'nî, Hak yoluna teveccüh eden kimseye insân-ı kâmil tarafından vâki' olacak yarım zerre inâyet ve yardım, maksûdu ve matlûbu aklın tedbîrine müstenid olan üç yüz gözetlemekten iyidir.

Menkıbe: "Fîrlerden Hacı Halîfe el-Kastamonî (k.s.) buyurdu ki: "Ben altı ay su içmedim ve hayvan eti yemedim; ve kendi akıl ve tedbîrim ile neler yaptım ise, hakikate vusûl emrinde hiçbir fâidesi olmadı. Bu husûsta fâideyi ancak mürşidimin emirlerini tutmakta buldum." (*Nefâhâtü'l-Üns*, sahîfe 557).

ترک مکر خویش کن ای امیر یا بکش پیش عنایت خوش بمر

3821. *Ey bey! Kendi mekrini terk et! İnâyetin önünde ayak çek, hoş ol!*

Ey aklının ve fikrinin beyi! Kendi aklının mekrini ve hilesini bırak. İnâyet ve yardım sâbihi olan insân-ı kâmilin inâyeti ve yardımı önünde, aklın ve fikrin ile adım atmaktan ve yürümekten vazgeç! Kendi enâniyetinden ve varlığından tamâmiyle öl!

این بقدر حيلة معدود نیست زین حیل تا تو نمیری سود نیست

3822. *Bu, sayılmış olan hîle mikdârıyla değildir. Bu hîlelerden sen ölmedikçe fâide yoktur.*

Ya'nî, bu hakikat yolunda yürümek, bu akl-ı cüz'ünün sayılı olan hileleri ve tedbirleri mikdârına tâbi' değildir; ve sen bu sayılı ve mahdûd olan aklın hilelerinden ve tedbirlerinden ölmedikçe, ya'nî insân-ı kâmilin muvâcehesinde bu aklın sayılı olan tedbirlerini ve hünelerini terk etmedikçe, bu yolda senin için hiçbir fâide yoktur. Nitekim aşağıdaki kıssa aklın tedbirini terk ile nâil-i ihsân olunacağını misâlidir.

حکایت صدر جهان بخارا که هر سائلی که بزبان خواستی از صدقه عام بی دریغ او محروم شدی و آن دانشمند درویش بفراموش و فرط حرص و تعجیل بزبان در خواست در موکب صدر جهان از وی رو بگردانید و او هر روز حيلة نو ساختی و خود را گاه زن کردی زیر چادر و گاه نابینا کردی چشم و روی خود بسته و او بفراست بشناختی

Buhârâ Sadr-ı Cihân'ının hikâyesidir ki, lisân ile isteyen her bir sâil onun bî-dirîğ olan umûmî sadakasından mahrûm olurdu; ve o fakîr olan âlim unutmak ve fart-ı hırs ve ta'cîl sebebiyle lisân ile istedi. Sadr-ı Cihân alay esnâsında ondan yüz çevirdi; ve o her gün yeni hîle yapardı ve kendini gâh çarşaf altında kadın yapardı ve gâh yüzünü bağlayıp kör ederdi; ve o firâsetle tanır idi

Ya'nî, Sadr-ı Cihân ta'bîr olunan Buhârâ hâkimi: "Aman efendim, muhtâcım, bana sadaka ver!" diye dili ile sadaka isteyen dilencileri umûmî olan sadakasından mahrûm ederdi; ve fakîr olan bir âlim, onun bu tabiatini unut-

tu ve sadakaya son derece hırsı ve acelesi sebebiyle, Sadr-ı Cihân alayda giderken dili ile sadaka istedi; ve Sadr-ı Cihân ona bakmadı ve bir şey de vermedi. O fakîr âlim ise her gün, sadaka koparmak için her gün bir hîle yapıyordu. Ba'zan çarşafı kapı kadın şekline ve ba'zan da yüzünü kapayıp körler kıyafetine girer idi. Sadr-ı Cihân ise, onu firâsetle tanıyıp aslâ sadaka vermez idi. Burada insân-ı kâmilin terbiyesi altında bulunan sâlikin mürşidinden: "Bana şu hâli ihsân et!" diye talep etmesi câiz olmadığına işâret buyrulur. Zîrâ sâlik kendi hakkında hayırlı olan hâli bilmez. İnsân-ı kâmil ise sâliki kendi isti'dâdına göre terbiye buyurur. Nitekim aşağıdaki menkıbe bu hâlin şahididir:

"Hz. Pîr'in müridlerinden bulunan Mevlânâ Mecdeddîn-i Atabek dâimâ çileye girmek isterdi. Bir gün Hz. Hudâvendigâr'dan ricâ ve iltimâs etti. Ba'de'l-kabûl onu kendi refiki ile medresede birbirine tuttasıl iki hücrede çileye oturtular. Birkaç gün sonra ona açlık te'sîr edip tâkati tâk oldu. Refiki ile açlık zarûretinden bahisle, gece müttefikan hücrelerinden çıkıp ahbablarından birinin hânâsine gittiler ve açlıklarının derecesini söylediler. O aziz onlar için bir kaz dolması tertîb etti. Onu yedikten sonra gelip hücrelerinde oturdular. Sabâh oldukda, Hz. Hudâvendigâr âdet-i seniyyeleri vechi ile hücrenin kapısına geldiler ve mübârek parmaklarını hücrenin kapısına sürüp kokladılar ve ondan sonra buyurdular ki: "Ashâbenâ! Bu hücreden rîyâzat kokusu değil, kaz dolması kokusu geliyor!" Her ikisi de mübârek ayaklarına kapandılar ve tövbe ve istiğfâr edip: "Böyle bir bahr-i rahmet dururken insanın kendisini halvet köşelerinde habsetmesi saâdetsizliktir" dediler.

بود با خواهندگان حسن عمل

در بخارا خوی آن صدر اجل

3823. *Buhârâ'da o Sadr-ı Ecell'in huyu isteyicilere hüsn-i amel idi.*

Ya'nî Buhârâ'da Sadr-ı Ecell ta'bîr olunan hâkimin tabîatı ve âdeti, isteyenlere karşı güzel amel yapmak idi.

تا شب بودی ز جودش زر نثار

داد بسیار و عطاى بی شمار

3824. *Çok ihsân ve sayısız atâ, akşama kadar onun cûdünden altın nisâr olurdu.*

Bu beytin birinci mîsrâ'ı yukanki beyitte mezkûr olan hüsn-i amelin tefsîridir. Ya'nî, onun tabîatı çok ihsân ve sayısız atâ etmek sûretiyle hüsn-i amel idi. Akşama kadar onun cömertliğinden muhtâçlara altın saçılır idi.

زر بکاغد پاره‌ها پیچیده بود تا وجودش بود می‌افشاند جود

3825. *Altını kâğıd parçalarına sarmış idi. Onun vücûdu oldukça cûd saçar idi.*

Ya'nî, Sadr-ı Ecell sokağa çıktığı vakit, fukarâyâ vereceği altınları kâğıd parçalarına sarıp hazırlar idi. Onun vücûdu hayatta oldukça sehâvet ve cömertlik saçar idi.

همچو خورشید و چو ماه پاک باز آنچه گیرند از ضیا بدهند باز

3826. *Güneş gibi ve pâk-bâz olan ay gibi, ziyâdan aldıkları şeyi geri verdiler.*

Cömerd olan kimseler güneş ve pâk-bâz olan ay gibi ziyâdan, ya'nî Hakk'ın nûr ve cûdundan aldıkları ihsânı ve atâyı muhtâc olanlara dağıtmak sûretiyle geri verirler. "Pâk-bâz", hîle etmeyip, muâmelesinde doğru oynayan kimse demektir. İnsân-ı kâmillerin Hak'tan aldıkları feyzi muhtâc olanlara istî'dâdlarına göre tevzî' ettiklerine işâret buyrulur.

خاک را زر بخش کی بود آفتاب زر از او در کان و گنج اندر خراب

3827. *Toprağa altın bahş edici kim olur? Güneş! Altın ma'dende ve hazîne vîrânede ondandır.*

Ya'nî, zâhîrî altının ma'dendeki tekevvünü ve hazînenin vîrân ve hâlî olan arâzide husûlû zâhîrî güneşten olduğu gibi, insân-ı kâmillerin topraktan mahlûk olan cisimlerine altın gibi kıymetli olan ilim ve irfânı bahş eden kimdir? Hakikat güneşi olan Hak Teâlâ hazretleridir.

هر صباحی يك گره را راتبه تا نماد امتی زو خایبه

3828. *Her bir sabâh bir tâife için râtibeye var idi, tâ ki bir ümmet ondan ümîdsiz olmaya!*

"Râtibeye", maâş, vazîfe ve ta'yîn, ma'nâlarıdır. "Hâibe", ümitsiz"; "hâibe" "haybet"ten "ümîdsiz" ma'nâsıdır. Ya'nî, Sadr-ı Cihân'ın her bir sabâh bir tâîfeye ta'yîni var idi. Bu usûlû hiçbir ümmet ve tâife onun bu ta'yîninden mahrûm olmamak için ittihâz etmiş idi.

مبتلایان را بدی روزی عطا روز دیگر یوگانرا آن سخا

3829. *Bir gün atâ mübtelâlara ve diğer gün o sehâ dullara olur idi.*

"Bîve", dul kadın; "bîvegân" cemi' olup, "dul kadınlar" demektir. Ya'nî Sadr-ı Cihân'ın ihsân ve atâsı bir gün mübtelâlara, ya'nî elsiz ve ayaksız ve

çolak ve kör gibi bir illete mübtelâ olanlara ve hastalara mahsûs idi; ve diğer bir gün dahi onun sehâsı ve cömerdliği dul kadınlara münhasır idi.

روز دیگر بر علویانِ مُلِّ با فقیهان فقیر مشتعل

3830. *Diğer gün Alevîler'e ve fakîrlere ve müştâğil olan fakîr fakîhlere idi.*
[3806]

"Alüvyân", Alevîler ya'nî Hz. Alî (k.A.v.) efendimizin evlâdları demektir. Şiirlerde vezin cihetinden lâmin zammı ve vâvin sükûnû ile okunur. Veyâhud lâmin kesri ve yâya vaslı ve yânın teşdidi ve vâvin hazfı ile "Aliyyân" sûretinde telaffuz olunur. "Mukîl", fakîr demektir. Ya'nî, Sadr-ı Cihân diğer bir gün de evlâd-ı Alî (k.A.v.) efendimizin fakîr olan evlâdlarına ve ulûm-i dîniyye ile meşğul olan fakîhlere ve âlimlere para dağıtır idi.

روز دیگر بر تهی دستان عام روز دیگر بر گرفتاران وام

3831. *Diğer gün avâmın eli boşlarına. Diğer gün de borca giriftârlara idi.*

Başka bir gün dahi Sadr-ı Cihân'ın atâsı, işsiz ve eli boş ve parasız kalmış avâmma ve başka bir gün dahi borca giriftâr olup ödemekten âciz kalanlara idi. Bu beyitlerde zenginlerin yapmaları lâzım gelen tasaddukun merâtibine işâret buyrulur.

شرط او آن بود که کس با زبان زر نخواهد هیچ نگشاید دهان

3832. *Onun şartı o idi ki, kimse dil ile altın istemeye, hiç ağız açmaya!*

Ya'nî, Sadr-ı Cihân'ın sadaka almak isteyenlere karşı koyduğu şart, hiçbir kimsenin: "Aman efendim, ben de muhtâcım, bana da ihsân ediniz!" diye para istememesi ve bu husûsta aslâ ağız açmaması idi.

لیک خامش بر حوالی رهش ایستاده مفلسان دیواروش

3833. *Fakat onun yolunun etrâfında müflisler duvar gibi sâkit durmuşlar idi.*

Ya'nî, müflisler ve fakîrlar Sadr-ı Cihân'ın şartını bildikleri için, her gün onun geçtiği yolun etrâfında aslâ ağız açmaksızın duvar gibi sâkit ve susmuş bir hâlde durmuşlar idi.

هر که کردی ناگهان با لب سؤال زو نبردی زین گنه يك حبه مال

3834. *Her kim tesâdüfen ağız ile istese idi, bu kabâhatten dolayı, ondan bir habbe mal götürmez idi.*

Ya'nî, fakîrlerden her kim Sadr-ı Cihân'ın şartını unutup tesâdüfen lutuf ile sadaka talebinde bulunsa idi, o fakîr bu suçtan dolayı, Sadr-ı Cihân'dan bir habbe bile mal alamaz idi.

خامشان را بود کیسه و کاسه اش من صمت منکم نجاً بد یاسه اش

3835. *Onun yasaşı "Men samet minküm necâ" idi. Onun kesesi ve kâsesi sâ-killere idi.*

"Yase" (یاسه) ve "yasa" (یاسا) Türkçe kânûn ve nizâm ma'nâsıdır. "Ya-sak", buradan alınmıştır. Ya'nî, Sadr-ı Cihân'ın koyduğu kânûn ve nizâm ma'nâsıdır. Ya'nî "Sizden sükût eden kimse necâ buldu" hadîs-i şerîfine müstenid idi. Bu hadîs-i şerifte lüzümsuz yere söz söylemekte zarar olduğuna işâret buyrulur. Zîrâ Sadr-ı Cihân'ın her gün geçtiği yerlerde duran fakîrlere para dağıttığı o fakîrlerin ma'lûmudur. Bu hâl ma'lûm iken lisânen sadaka istemek lüzümsuz yere söz söylemek idi; ve burada fakîrlerin huzûru ve sükûtü ayn-ı beyân idi. Zîrâ "Ma'raz-ı hâcette sükût beyândır." Binâena-leyh Sadr-ı Cihân'ın para kesesi ve taâm kâsesi ancak sükût eden fakîrlere ve muhtâclara mahsûs idi.

نداراً روزی یکی پیری بگفت ده ز کام که منم با جوع جفت

3836. *Nâdiren bir gün bir ihtiyar dedi: "Bana zekât ver ki, ben açlık ile çiftim."*

Fakat nâdir olarak, bir gün Sadr-ı Cihân'ın geçtiği yolda bir ihtiyar adam çıkıp lafız ile dedi ki: "Ey kerîm efendi! Bana zekât ver! Zîrâ bana açlık eş olmuştur ve ihtiyâc müstevlî bulunmuştur."

منع کرد از پیر و پیرش جد گرفت ماند خلق از جد پیر اندر شگفت

3837. *İhtiyardan men' etti ve ihtiyar ona cidd tuttu. İhtiyarın ciddinden dolayı halk taaccübde kaldı.*

Sadr-ı Cihân vaz' ettiği usûl ve kânûn hilâfında kendisinden lafzan sadaka isteyen ihtiyardan ihsânını men' etti ve ihtiyar, Sadr-ı Cihân'a karşı lafzen talebde musır oldu. İhtiyarın böyle ısrârından dolayı orada bulunan halk taaccübde kaldı.

گفت بس بی شرم پیری ای پدر پیر گفت از من توی بی شرم تر

3838. *Dedi: "Ey babu! Çok utanmaz ihtiyarsın!" İhtiyar dedi: "Sen benden daha utanmazsın!"*

Sadr-ı Cihân ihtiyara dedi: "Ey baba! Sen çok utanmaz bir ihtiyarsın!" İhtiyar dahi Sadr-ı Cihân'a cevâben dedi: "Ey Sadr-ı Cihân! Sen benden daha utanmazsın!"

کین جهان خوردی و خواهی تو ز طمع کان جهان با آن جهان گیری بجمع

3839. "Zîrâ bu cihânı yedin ve tama'dan dolayı istersin ki, o cihânı bu cihân ile berâber cem'de tulasın!"

"Zîrâ ey Sadr-ı Cihân! Bu dünyâ âleminin ni'metlerini yedin ve yuttun. Bu ni'met ve saâdete tama'dan dolayı istersin ki, bunca a'mâl-i sâliha ile âhîret âleminin ni'metini dahi bu dünyâ ni'metleriyle berâber bir araya toplayasın ve bu a'mâl-i sâlihanın mükâfâtını âlem-i âhîrette dahi bulasın! Binâenaleyh sen benden daha ziyâde tama'kârsın."

Bu menkubenin nazîri Sultân [Selîm-i] Sâni devrinde dahi vâki' olmuştur. O devirde Ebu's-Suûd Efendi şeyhü'l-islâm imiş. Eyüp Sultân civârında yaptırmış olduğu bir medresenin resm-i küşâdına [Selîm-i] Sâniyi da'vet etmiş; ve resm-i küşâd esnâsında medrese avlusunda bulunan şadırvan suyuna birçok şeker attırmış; ve musluklardan şeker şerbeti akmaya ve halk dahi fevc fevc musluklardan şerbet içmeye koşmuşlar. Sultân [Selîm] bu masârifi görünce Ebu's-Suûd Efendi'ye demiş ki: "Hâcem, senin için bana, hasıs ve tama'kârdır, dediler. Şu masraflarınıza bakılırsa bu söz yalan imiş!" Ebu's-Suûd Efendi cevâben demiş ki: "Hayır, pâdişâhım! Doğru söylemişler. O kadar tama'kânım ki, malımın bir habbesini bile dünyâda bırakmayıp berâberce âhîrete götüreceğim!"

خنده ش آمد مال داد آن پیر را پیر تنها برد آن توفیر را

3840. Ona gülme geldi. O ihtiyara mal verdi. İhtiyar o tevfi'ri yalnız götürdü.
[3816]

İhtiyarın bu sözünden Sadr-ı Cihân'a gülme geldi ve o ihtiyara mal verdi ve ihtiyar o tevfi'ri, ya'nî kendisine lâıyk olarak tamâm edilmiş olan hakkı yalnız başına alıp götürdü. "Tevfi'r", çok etmek ve bir kimsenin hakkını tamâm etmek demektir.

غیر آن پیر آنچه خواهند ازو نیم حبه زر ندید و نی تسو

3841. O ihtiyardan gayrı o şeyi ki, ondan isteyici oldu, ne yarım habbe altın ve ne de tesü gördü.

"Tesû", eski zamanlarda kullanılan gâyet küçük kıymette bir paradır. Zâmânımızda bir para gibi bir şeydir. Ya'nî, o ihtiyardan gaynı Sadr-ı Cihân'dan lisânen bir şey isteyen kimse, ne yarım habbe altına ve ne de paraya nâil olmadı.

نوبت روز فقیهان ناگهان یک فقیه از حرص آمد در فغان

3842. *Fakihlerin nöbeti günü nâgehân bir fakih hırsından figâna geldi.*

İlm-i fıkıh tahsîl edenlerin nöbeti günü, Sadr-ı Cihân'ın yolunda ansızın bir fakih çıktı ve bir ân evvel sadakaya nâil olmak hırs ve tama'ından dolayı bağırarak sadaka ve ihsân taleb etti.

کرد زاریها بسی چاره نبود گفت هر نوعی نبودش هیچ سود

3843. *Birçok zârîlikler etti, çâre olmadı. Her bir nevi' söyledi, ona fâide olmadı.*

O fakih Sadr-ı Cihân'ın önünde birçok ağıladı ve sızlandı; bunlar sadaka almak için çâre olmadı; ve câlib-i merhamet olan sözlerin her bir türlüünü söyledi; bunların hiçbirisinin o fakihe fâidesi olmadı.

روز دیگر با رُگُو پیچید با ناکِس اندر صَفِّ قوم مبتلا

3844. *Diğer gün mübtelâ olan kavmin safında başını aşağı eğerek bez ile ayağını sardı.*

"Rügû", eski elbise ve mutlakan kerbâs, ya'nî âdi bez demektir (*Gıyâsü'l-Lügât*). O fakih, ağılamanın ve sızlanmanın ve câlib-i merhamet sözlerin müessir olmadığını görünce, diğer bir gün ma'lûl kimselerin safında bez ile ayağını sarıp kendisine ma'lûl şekli verdi ve ma'lûller arasında başını aşağıya eğip durdu. "Nâkis", "neks"ten ism-i fâildir. "Başını aşağıya eğici" demek olur.

تختها بر ساق بست از چپ و راست تا گمان آید که او اشکسته پاست

3845. *O, ayağı kırılmış zanını gelmek için, solundan ve sağından bacağına tah-talar bağladı.*

دیدش و بشناختش چیزی نداد روز دیگر رو بپوشید از لباد

3846. *Onu gördü ve onu tanıdı; bir şey vermedi. Diğer gün yüzünü keçeklerden örttü.*

Sadr-ı Cihân o fakîhi gördü ve bu hâl içinde yine onu tanıdı ve lisânen taleb ettiği için ona bir şey vermedi. Bu hâlin dahi te'sîri olmadığını görünce, yine o fakîh diğer bir gün yüzünü keçeler ile örttü. "Libd", keçe ve "libâd", "libd" in cem'idir.

هم بدانستش ندادش آن عزیز از گناه و جرم گفتن هیچ چیز

3847. *Yine onu bildi ve o azîz, söylemek günâh ve cürmünden dolayı ona hiçbir şey vermedi.*

O azîz ya'nî Sadr-ı Cihân, bu hâl içinde dahi yine o fakîhi bildi ve evvelce lisânen sadaka taleb etmek günâh ve suçundan dolayı ona hiçbir şey vermedi.

چونکه عاجز شد ز صد گونه مکید چون زنان او چادری بر سر کشید

3848. *Uaktâki yüz türlü mekidden âciz oldu, o kadınlar gibi bir çarşafı başına çekti.*

"Mekîd", "keyd" den masdar-ı mîmîdir; "keyd ve hîle etmek" demektir. Ya'nî, vaktâki o fakîh sadaka almak için yaptığı türlü türlü hîle işinden âciz kaldı ve sadaka alamadı, nihâyet diğer bir hîleye teşebbüs edip, kadınlar gibi çarşaflandı.

در میان بیوگان رفت و نشست سر فرو افکند و پنهان کرد دست

3849. *Dul kadınlar arasına gitti ve oturdu. Başını aşağıya bıraktı ve elini sakladı.*

O fakîh çarşaflandıktan sonra gitti, dul kadınlar arasında oturdu ve erkek olduğu anlaşılmasın için dahi başını aşağıya eğdi ve elini çarşaf altına sakladı.

هم شناسیدش ندادش صدقه در دلش آمد ز حرمان حرقه

3850. *Yine onu tanıdı; ona bir sadaka vermedi. Onun gönlüne hürmândan bir yanma geldi.*

"Hürmân", mahrûmluk; "hurka", sûziş ve yanma. Ya'nî Sadr-ı Cihân bu hâl içinde dahi o fakîhi tanıdı ve yine ona bir sadaka vermedi. Bu mahrûmiyetten dolayı o fakîhin kalbine bir yanma geldi.

رفت او پیش کفن خواهی پگاه که پیچم در کفن نه پیش راه

3851. *O sabahleyin bir kefen isteyicinin önüne gitti. Dedi: "Beni kefene sar, yol önüne koy!"*

O fakih bu tedbirin müessir olmadığını görünce, nihâyet fakir ölümler için zenginlerden kefen istemek hizmetiyle meşgûl olan bir kimsenin önüne gitti ve ona: "Beni bir kefene sar da Sadr-ı Cihân'ın geçtiği yol üzerine koy!" dedi.

هیچ مگشالِب نشین و می نگر تا کند صدر جهان زینجا گذر

3852. "Hiç ağız açma! Otur ve bak! Tâ ki buradan Sadr-ı Cihân güzere de!"

Fakih o kefen isteyiciye vasiyet edip dedi ki: "Beni kefene sarıp yol üzerine koyduktan sonra Sadr-ı Cihân o yoldan geçinceye kadar hiçbir söz söyleme! Yalnız otur ve bak; işte bu kadar!"

بو که بیند مرده پندارد بظن زر در اندازد بی وجه کفن

3853. "Ola ki göre, zan ile ölmüş tasavvur ede! Kefen vechi için altın ata!"

"Pendâşten", zannetmek ve tasavvur etmek ve ucûb ve tekebbür etmek ma'nâlarıdır (*Burhân*). Burada "tasavvur etmek" ma'nâsı münâsibdir. "Vech", burada kendisiyle ihtiyaç bertaraf edilmiş olan şeye derler (*Gıyâsü'l-Lügât*). Ya'nî, "Ola ki Sadr-ı Cihân beni bu hâlde görünce zan ile ölmüş bir adam tasavvur eder ve kefen ihtiyâcının te'mini için de altın atar!"

هر چه بدهد نیم آن بدهم به تو همچنان کرد آن فقیر حیلِه جو

3854. "Her ne verirse onun yarısını sana veririm!" O hîle arayıcı fakîr öyle yaptı.

Ba'zı nüshalarda "hîle-cû" yerine "sıla-cû" vâki' olmuştur. "Atâ isteyici" demek olur.

در نمد پیچید و در راهش نهاد مَعْبَر صدر جهان آنجا افتاد

3855. Kilime sardı ve onu yola koydu. Sadr-ı Cihân'ın geçeceği yer oraya düştü.

Ya'nî, fakir ölümler için zenginlerden kefen isteyici olan kimse o fakir olan fakihî bir kilime sardı ve yol üzerine koydu. Sadr-ı Cihân'ın ma'beri, ya'nî geçtiği yer o tarafa tesâdüf etti.

زر در اندازید بر روی نمد دست بیرون کرد از تعجیل خود

3856. Kilimin yüzü üzerine altın attı. Kendi ta'cîlinden dolayı elini dışarı çıkardı.

Sadr-ı Cihân yoldan geçerken bu hâli gördü ve kilimin üzerine altın attı ve kilime sarılı olan fakîr fakîh acelesinden dolayı kilimden elini dışarıya çıkardı.

تا نگیرد آن کفن خواه آن صلّه تا نهان نکند از او آن دهّ دله

3857. *Tâ ki o kefen isteyici o atâyı almaya, tâ ki o on gönüllü ondan gizle-meye!*

"Deh-dile", mütereddid ve hâtın perişân, ma'nâsınadır. Ya'nî, fakîr fakîhin kilimden elini acele ile dışarıya çıkarmasının sebebi, Sadr-ı Cihân'ın attığı altınları fakr u zarûretten hâtın perişân olan o kefen isteyici alıp kendisinden saklamaması için idi.

مرده از زیر نمد بر کرد دست سر برون آمد پی دست ز پست

3858. *Ölü, kilimin altından elini yukarı etti. Elini ta'kîben başı aşağıdan yukarıya geldi.*

Ya'nî, ölü şeklinde olan fakîr fakîh kilimin altından elini yukarıya kaldırmakla berâber, elinden sonra başını da kaldırdı, ya'nî ölü fakîr derhal dirildi.

گفت با صدر جهان چون بستدم ای بیسته بر من ابواب کرم

3859. *Sadr-ı Cihân'a dedi: "Ey benim zerime kerem kapılarını kapamış olan! Nasıl aldım?"*

Ölü hâlinde olan fakîr fakîh kilimden başını kaldırdıktan ve altınları aldıktan sonra Sadr-ı Cihân'a hitâben dedi: "Ey benim üzerine kerem kapılarını bağlayıp hiçbir şey vermeyen zât-ı muhterem! Bak, âkîbet senin ihsânını nasıl aldım?"

گفت لیکن تا نمردی ای عنود از جناب من نبردی هیچ جود

3860. *Dedi: "Fakat ey inatçı! Ölmedikçe benim cenâbımdan aslâ cûd götür-medin!"*

Sadr-ı Cihân fakîr fakîhe cevâben dedi: "Ey hilelerinde inadçı olan kimse! Ölmedikçe aslâ benim cûd ve sehâvetimden müstefîd olmadın!"

سر موتوا قبل موت این بود کز پس مردن غنیمتها رسد

3861. *"Ölümden evvel ölünüz!"ün sırrı bu olur. Zîrâ ölmekten sonra ganîmetler erişir.*

موتوا قبل ان تموتوا [Ya'nî "Ölmeden evvel ölünüz!"] hadîs-i şerîfinin sırrı budur ki: Mevt-i sûrîden ve tabîiden evvel, mevt-i irâdî ile vâkî' olan ölümden sonra, ma'nevî olan ganîmetler ve fâideler erişir; ve mevt-i irâdî ile ölmenin nasıl olacağı şu hadîs-i şerîfte beyân buyrulur: اخشوشنوا واخشوشبوا وامشوا خفاة: يا'nî "Nefsinize haşın muâmele ediniz! Onu neşv ü nemâdan hâli kuru odun hâline getiriniz! Ve tarîk-ı Hak'ta beşeriyet pabucunu çıkarıp yalın ayak yürüyünüz! Kalbleriniz ile Hakk'ı görürsünüz ve nefislerinizin şerrinden kurtulursunuz." İmdi, bu hadîs-i şerîften anlaşılır ki, mevt-i irâdîden sonra erişen en büyük fâide kalb gözüyle Hakk'ın müşâhededesidir.

غير مردن هیچ فرهنگی دیگر در نگیزد با خدا ای حيله گر

3862. Ölmekten başka hiç başka bir ferheng, ey hileger, makbûl olmaz!

"Ferheng", ilim, dâniş, edeb, büyüklük, muvâzene, ma'nâlarınadır. Ya'nî, ey hileger ve tedbîr edici olan kimse! Sıfât-ı nefsânîyyeyi terk edip mevt-i irâdî ile ölmekten başka hiçbir ilim ve edeb ve ma'rîfet Hak'inde makbûl değildir. Binâenaleyh kendi irâdeni terk edip Hakk'ın irâdesine tâbî' olmadıkça Hakk'ın inâyeti sana vâsıl olmaz.

يك عنايت به ز صد گون اجتهاد جهد را خوفست از صد گون فساد

3863. Bir inâyet yüz türlü ictihâddan iyidir. Cehd için yüz türlü fesâddan korku vardır.

Ey ahyâr ve ebrâr yollarının sâlikî! Hakk'ın bir inâyeti senin yüz türlü amelinden ve mücâhedelerinden efdaldır. Zîrâ senin namazlarında ve oruçlarında ve mücâhedelerinde ucûb ve kibir ve riây gibi birçok fesâdlara ma'rûz kalmak korkusu vardır. Zîrâ bu tâîfeler nefislerinin varlığı ile Hakk'a ibâdet ederler. Halbuki muhakkıkların وجودك ذنب لا يقاس عليه ذنب آخر ya'nî "Senin vücudun başka günâhlara kıyâs olunmayan bir günâhtır" kavli çok ince tecrübeler ile söylenmiş bir sözdür. Hakk'ın inâyeti ise nefsin bu mevhum olan varlığını izâle eder.

Menkıbe: "Bir gün bir zâhid İsâ (a.s.) ile berâber giderdi. Fısk u fücûr ile me'lûf olan bir kimse onları gördü ve nûrânîyetlerine gıpta edip birkaç adım onların arkalarına düşüp yürüdü. Zâhid o fâsığı görünce arkasına dönüp ona hitâben: "Arkamızdan geliyorsun; senin gibi bir fâsığın bizim sohbetimize liyâkati olamaz!" deyip kovdu. O fâsık bu sözden müteessir oldu. Hz.

İsâ'ya: "Yâ İsâ! O zâhidi kov! O fâsığı sohbetine kabûl et!" diye hitâb-ı ilâhî vâki' oldu."

و آن عنایت هست موقوف ممانت تجربه کردند این ره را ثقات

3864. *Ve o inâyet memâta mevkûftur. Bu yolu sikât tecrübe ettiler.*

"Sikât", "sika"nın cem'idir. Burada sâdık ve mu'temed kimseler demektir. Ya'nî, bu Hakk'ın inâyeti dahi mevt-i irâdiye ve nefsin arzûlanını terk etmeye mütevakkıftır. Bu Hak yolunu sâdık ve mu'temed olan muhakkuklar böyle tecrübe ettiler.

بلکه مرگش بی عنایت نیز نیست بی عنایت هان و هان جایی مایست

3865. *Belki onun ölümü dahi inâyetsiz değildir. Sakın ve sakın! İnâyetsiz bir yerde durma!*

"İnâyet", yardım demektir; ve "yardım"dan murâd, insân-ı kâmilin yardımıdır. Zîrâ insân-ı kâmilin inâyeti ve yardımı Hakk'ın inâyeti ve yardımıdır. Ya'nî, Hak yolu sâlikinin mevt-i irâdî ile ölümü dahi, insân-ı kâmilin inâyeti ve yardımı iledir. Sakın ve sakın! İnsân-ı kâmilin inâyeti ve yardımı olmaksızın kendi aklın ve ilmin ve hünerin ile bir meslekte kalıp durma! Ve o meslekte kendini hakîkate vâsıl olmuş zannetme!

آن زمرد باشد این افعی پیر بی زمرد کی شود افعی ضریر

3866. *O zümrüd, bu pîr olan ef'î olur. Ef'î zümrüdsüz ne vakit kör olur?*

"Zümrüd", kıymetli taşlardan birisidir. Hâssası yılanın gözünü kör etmektedir. "Ef'î" yılan; "darîr", kör demektir. Burada "zümrüd"den murâd insân-ı kâmilidir. "Ef'î-i pîr"den murâd, nefis ve şeytandır. Nitekim 3. cildin 2538 numaralı beytinde *ya'nî "Nefis yüz kuvveti ve hileli ejderhâdır; şeyhin yüzü göz kopancı zümrüddür"* buyurulmuş idi. Ve 5. cildin 1950 ve 1951 numaralı beytlerinde de bu ma'nâ mezkûrdur. Bu bâbda 4. cildin 3696 numaralı beytinden i'tibâren izâhât vardır. Ya'nî Hak yolunda insân-ı kâmil zümrüd mesâbesindedir; ve nefis ve şeytan dahi eski bir yılan mesâbesindedir. Zümrüd yılanın gözünü kör edip yılanın zararından vikâye ettiği gibi, insân-ı kâmil dahi nefis ve şeytanın gözünü kör edip, sâlik Hak yolundaki tehlikelerden muhâfaza eder. Binâenaleyh nefis ve şeytan yılanı zümrüd mesâbesinde olan insân-ı kâmilsiz ne vakit kör olur!

حکایت آن دو برادر یکی کوسه و یکی امردکه در عزبخانه خفتند، شبی اتفاقاً امرد
ازیم دب خشتها را پس او مقعد خود انبار کرد، عاقبت دباب دب آورد و آن
خشتها را بحیله و نرمی از پس او بر داشت، کودک بیدار شد بجنگ گفت که خشتها
کو کجا بردی و چرا بردی، او گفت تو این خشتها را چرا نهادی... الی آخره

Biri tüysüz genç ve diğeri köse olan iki kardeşin hikâyesidir ki, bir
bekâr evinde yattılar. Tüysüz genç ittifâkan livâta korkusundan
mak'adının arkasına kerpiçleri yığdı. Âkıbet lûtî livâtaya teşebbüs etti ve
o kerpiçleri hîle ve yavaşlık ile onun arkasından kaldırdı ve çocuk
uyandı; ve nizâ' ile dedi ki: "Kerpiçler hani? Nereye götürdün ve niçin
götürdün?" O dedi: "Sen bu kerpiçleri niçin koydun?" ... ilâ âhirihi

"Emred" yüzü tüysüz olan genç çocuk. "Köse" yüzünde kıl bitmemiş olan
şahıs. "Azeb", bekâr ve evlenmemiş olan kimse. "Debb", livâta; "debbâb"
livâta edici (*Şemsü'l-Lügât*).

آمدند و مجمعی بد در وطن

امردی و کوسه در انجمن

3867. *Bir tüysüz genç ve bir köse bir encümene geldiler, ki o ev içinde bir mec-
ma' idi.*

"Encümen", meclis ve cem'iyet. "Vatan", burada "ev" demektir. Ya'nî, bi-
ri tüysüz genç ve diğeri köse olan iki kardeş bir cem'iyete geldiler ki, o
cem'iyet ev içinde olan bir mecma' idi.

روز رفت و شد زمانه ثلث شب

مشتغل ماندند قوم منتجب

3868. *Güzide tâife müştâğil kaldılar. Gündüz gitti; ve zamâne gecenin üçte bi-
ri oldu.*

"Müntecab", seçilmiş, güzide ve muhtâr ve müntehab, ma'nâsınadır.
Ya'nî, o cem'iyet olan meskende birtakım seçilmiş ve azîz kimseler toplanıp
sohbet ile meşgûl idiler. Bu sohbet esnâsında gündüz geçti ve gecenin dahi
üçte biri oldu.

زان عزیزخانه نرفتند آن دو کس هم بخفتند آن سو از بیم عسس

3869. *O bekâr evinden o iki kimse de gitmediler. Ases korkusundan o tarafta yattılar.*

Ya'nî, cem'iyette bulunanlar bekâr adamlar idi. Binâenaleyh o evde bekârlar sâkin idi. Şâbb-ı emred ile köse de gece olunca gitmediler ve gece vakti kol gezen zâbıta me'mûrunun korkusundan o bekârların evinde yattılar. "Ases", gece vakti kol gezen zâbıta me'mûrudur ki, eski zamanlarda "subaşı" dahi derler idi. Zamânımızda "polis" demek olur. Bundan anlaşılır ki, eski zamanlarda gece vakti sokaklarda dolaşan gençleri ases yakalar ve hâl ve şânlarını sorar imiş.

کوسه را بُد بر زنخدان چار مو لیک همچون ماه بدرش بود رو

3870. *Köşenin çenesi üzerinde dört kıl var idi. Fakat onun yüzü bedir olan ay gibi idi.*

Ya'nî, o iki kardeşten köse olanın çenesi üzerinde sakal olarak dört kıl bitmiş idi. Fakat o kösenin yüzü ay gibi parlak ve güzel idi.

کردك امرد بصورت بود زشت هم نهاد اندر پس کون بیست خشت

3871. *Tüysüz çocuk sûrette çirkin idi. Kıcının arkasına da yirmi kerpîç koydu.*

Ya'nî, tüysüz çocuğun yüzü çirkin olmakla berâber, bekârlar tarafından kendisine fiil-i şenî' icrâsından korktuğu için kıcının arkasına da ihtiyâten orada tedârik ettiği yirmi kadar kerpîci bir sed ve bir mânia olmak üzere koyup yatmış idi.

لو طوع دَب برد شب در آنهیی خشته را نقل کرد آن مُشتهیی

3872. *Bir lûti gece karanlıkta yavaş yavaş hareket götürdü. O iştihâ edici, kerpîçleri nakl etti.*

"Debb", yavaş yavaş hareket etmek ve lûtîlerin ıslâhında arkadan gitmek, ya'nî livâta etmek ma'nâsında müsta'meldir (*Velî Muhammed Ekber-âbâdî Şerhi*'nden). Ya'nî, o bekâr evinde birçok uyuyan kimseler yatmış ve uyumuş idi. Lûtinin birisi genç çocuğa göz dikip gece birçok kimseler arasından kalkıp yavaş yavaş hareket etti ve çocuğa fiil-i şenî' icrâsına teşebbüs etti. Çocuğun kıcına yığdığı kerpîçleri o livâta iştihâ edici kimse nakl edip kaldırdı.

دست چون بروی زد او از جا بَجَسْتُ گفت هی تو کیستی ای سگ پرست

3873. *Vaktâki onun üzerine el vurdu, o yerinden sıçradı. Dedi: "Ey köpeğe tapan, hey! Sen kimsin?"*

Vaktâki o gulâm-pâre o çocuğun kıcı üzerine el vurdu, o çocuk uyanıp yerinden sıçradı ve dedi: "Ey köpek nefisine tapan, hey! Sen kimsin? Söyle bakalım!"

گفت این سی خشت چون انباشتی گفت تو سی خشت چون بر داشتی

3874. *Dedi: "Bu otuz kerpici niçin yığdın?" Dedi: "Sen otuz kerpici niçin kaldırdın?"*

Gulâm-pâre çocuğa cevâben dedi: "Bu yirmi otuz kadar kerpici arkana niçin yığdın?" Çocuk gulâm-pâreye dedi: "Ya sen bu otuz kadar kerpici niçin kaldırdın?"

کودک بیمارم و از ضعف خود کردم اینجا احتیاط و مَرْتَقَد

3874. *"Hasta çocuğum ve za'fımdan burasını ihtiyât ve uyuyacak yer yaptım."*

"Mürtekad", uyuyacak yer, demektir. Ya'nî, "Ben hasta bir çocuğum ve za'fımdan dolayı burasını ases korkusundan ihtiyât ettim ve uyuyacak mahal yaptım."

گفت اگر داری ز رنجوری تفی چون نرفتی جانب دار الشفی

3876. *Dedi: "Eğer hastalıktan bir harâret tular isen, niçin dârü'-ş-şifâ tarafına gitmedin?"*

Gulâm-pâre cevâben dedi: "Eğer hastalıktan dolayı bir harâretin var ise, niçin dârü'-ş-şifâ ya'nî hastahâne tarafına gitmedin de böyle şehvetleri kaynayan bekârların arasına gelip yattın?" "Şifi", "şifâ"nın imâle olunmuşudur.

یا بخانه یک طبیبی مشفقی که گشادی از سقامت مغلقی

3877. *"Yâhud müşfik tabîbin evine gitmedin, tâ ki sekâmetten bir muğlık açadı."*

"Muğlık", "iğlâk"tan ism-i fâil olup "kapatıcı" demektir. "Sekâmet", hastalık ma'nâsındır. Ya'nî, yâhud bu bekâr[lar] arasında yatacağına bir şefkatli doktorun evine gide idin, tâ ki hastalıktan dolayı senin sıhhatini kapatıcı olan bir marazı açadı."

گفت آخر من کجا دایم شدن که بهر جا می روم من مُمتَحَن

3878. *Dedi: "Nihâyet ben gitmeyi nerede bilirim? Zîrâ ben her yere mümtehan olarak giderim."*

"Mümtehan", mihnetlenmiş, demektir. Çocuk gulâm-pârenin sözlerine karşı cevâben dedi: "Nihâyet ben oraya buraya gitmeyi ne bilirim? Zîrâ her yere mihnetlenmiş olarak giderim; ve gittiğim yerde başıma bir mihnet gelir." Ba'zı nüshalarda "dânem şuden" yerine "tânem şuden" vâkî'dir. Bu sûrette ma'nâ "Ben nereye gidebilirim?" demek olur.

چون تو زندیقی پلیدی ملحدی می برآرد سر به پیشم چون ددی

3879. *"Senin gibi bir pis mülhîd zındık önümde bir yırtıcı hayvan gibi baş kaldırdı."*

"Zındık [zındık]", lügatte Allâh'ı ve âhireti inkâr eden ve nûr ve zulmet gibi iki hâlıkın vücûduna kâil olan mecûsî demektir. "Mülhid", bâtil mezhebe sâlik olan. "Ded", yırtıcı hayvan.

خانقاهی که بود بهتر مکان من ندیدم یک دمی در وی امان

3880. *"Bir hânkâh ki, en iyi mekân olur, ben bir dem onda emân görmedim."*
[3856]

"Hânkâh", dervîş tekyesi, zâviye, savmaa, demektir. Ya'nî, "Ahlâk ve insanlık i'tibârıyla en iyi bir mekân olması lâzım gelen dervîşlerin tekyesinde bile ben bir dem emniyet ve emân görmedim!"

رو بمن آرند مشتی حمزه خوار چشمها پر نطفه کف خایه فشار

3881. *"Bir avuç bulgur çorbası yiyici; gözleri nutfeye dolu, elleri haya sıkıcı olduğu hâlde bana yüz getirirler."*

Ya'nî, "Tekkenin matbahında pişen bulgur çorbasını yemek için toplanmış olan bir tâife veyâhud şarâb içen bir gürûh, gözleri nutfeye dolu, ya'nî nazarları şehvetle mülevves ve elleri hayalarını sıkıcı ve ovucu bir hâlde bana teveccüh ederler." Ba'zı nüshalarda "hamze-hâr" yerine "hamr-hâr" vâkî'dir. "Şarâb içen" demek olur.

وانکه ناموسبست خود از زیر زیر غمزه می دزدند و می مالند کیر

3882. *"Ve o kimse ki, nâmûsa mensûbdur, alttan alta gamze çalarlar ve zekelerini sıvarlar."*

"Ve yine o tekyede sâkin olup zâhiren nâmûslarını muhâfaza etmek gayretinde bulunanlar ise, gizli gizli ve alttan alta bana bakarak cübberlerinin altından ellerini uzatıp, bana karşı livâta icrâsı hayâlî ile âlet-i tenâsülünü sıvarlar. İşte bu yalancı nâmusuların hâli dahi bana karşı böyledir."

Ma'lûm olsun ki: Ba'zı kimseler *Mesnevî-i Şerîf*'te bu gibi müstehcen ifâdelerin bulunmasını hoş görmezler. Bunlar *Mesnevî-i Şerîf*'in mâhiyetini anlamamış olan kimselerdir. *Mesnevî-i Şerîf* bir masal kitâbı değildir. Bir te'dib-nâmedir. Hak Teâlâ hazretlerinin bilcümle mahlûkâtın efdal olarak yarattığı insanların sukût ettikleri hayvanlık derekesinden bile aşağı olan dereke-i süfliyyeti açık bir sûrette gösterip onların önlerine koyar. İnsanlar ise kendi bâtınlarında gizledikleri rezâilin önlerine konmasını istemezler. Saman altından su yürütmek isterler. Hz. Mevlânâ efendimiz bu kal'a-i zâtü's-suver kıssasında insanların bu âlem-i sûretteki rezâil perdelerini birer birer açar ve akılları başlarında olanlara gösterip, onları tenfir buyurur ve insanlık yollarını gösterir. Nitekim hakîmin birisine: "Edebi kimden öğrendin?" diye sormuşlar. "Edebsizden!" diye cevâb vermiştir.

چون بود خرگله و دیوان خام

خانقه چون این بود بازار عام

3883. "*Mâdemki tekye bu olur, avâmın pazarı nasıl olur? Eşek sürüsü ve hâm mecma'ı!*"

"Divân", meclis ve mecma'. "Hâm", çiğ ve insanlıktan bî-behre, demek olur. "Divân", "dîv" in cem'i olmak dahi câizdir. "Ham şeytanlar" demek olur. Ya'nî, "Tehzîb-i ahlâk yeri olan tekyenin hâli böyle olunca, artık avâmın sâkin olduğu yerler nasıl olur? Var kıyâs et! Hiç şübhe yok ki, o avâm eşek sürüsünden ve onların bulunduğu yerler dahi insanlıktan bî-behre bir tâifinin toplandığı yerden veyâhud hâm şeytanlardan ibâret olur."

خر چه داند خشیت و خوف و رجا

خر کجا ناموس و تقوی از کجا

3884. "*Eşek nerede, nâmûs ve takvâ nerede! Eşek, haşşeti ve havf ü recâyı ne bilir?*"

Ya'nî, "Nâmûs ve takvâ ancak zâhiri ve bâtını insan olanlara mahsûstur. Zâhirde halktan ve bâtında Hak'tan utanmayan ve korkmayan ve zâhirde halktan korkup ve utanıp, fakat bâtında Hak'tan korkmayan ve utanmayan kimseler hayvanlık mertebesinde dirler; ve hayvanlık mertebesinde olanlar ile, nâmûs ve takvâ arasında hiç münâsebet yoktur; ve hayvan korkmayı ve utanmayı ve havf ü recâyı bilmediği gibi, bunlar da bilmezler." Gerçi insan-

lar iyi ve kötü hâtıralardan hâfî olmazlar; fakat hakîkî nâmûs ve takvâ sâhib-leri kendilerinden utanıp insanlıklarına yakıştıramadıkları fenâ hâtıraları nefy edip icrâ etmezler. Beyt-i İsmet-i Buhârî:

Töhmət eden özüne, ne söyler özgesine,
Kendinden utanmayan, hiç kimseden utanmaz!

عقل باشد ایمنی و عدل جو بر زن و بر مرد اما عقل کو

3885. "Kadın ve erkek üzerinde bir emîn ve adl-cû olan akıl olur. Ammâ akıl nerede?"

"İmin", "âmin" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'nî, "İnsanların kadınında ve erkeğinde bir emîn ve adl isteyici ve hakka riâyet edici olan kuvvet, ancak akıldır. Fakat onlarda bu aklın fa'âliyeti nerede?" Gerçi insan olmak i'tibârıyla onlarda bu kuvvet vardır, fakat onların kuvvâ-yı aklıyyeleri üzerine sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyeleri gâlibdir. Nefislerinin huzûzu önlerine geldiği vakit akılları geride durur ve hayvâniyetleri öne geçer.

ور گریزم من روم سوی زنان همجو یوسف افتم اندر افتادن

3886. "Ve eğer kaçarsam, kadınlar tarafına gidersem, Yûsuf gibi iftitâna düşerim."

"İftitân", fitnelenmek. Ya'nî, şâbb-ı emred çocuk der ki: "Ve eğer mülhîd ve zındık gulâm-pârelerin elinden kaçıp kadınlar tarafına gidersem, Yûsuf (a.s.) gibi kadınların tecâvüzü fitnesine düşerim." Nitekim Yûsuf (a.s.)'ın Züleyhâ ile olan kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Yûsuf'ta beyân buyurulmuştur.

یوسف از زن یافت زندان و فشار من شوم توزیع بر پنجاه دار

3887. "Yûsuf kadından zindân ve tazyîk buldu. Ben elli darağacı üzerine tev-zî olurum."

"Yûsuf (a.s.) bir nebiyy-i zîşân olup Züleyhâ'nın iftirâsına ma'rûz kalmak yüzünden zindâna ve tazyîke dâcâr oldu. Ben ise âhâd-i nâstan olduğumdan, kadınların fitnesi yüzünden beni i'dâm için elli darağacı hazırlılar." "Feşâr", tazyîk, ma'nâsındır.

آن زنان از جاهلی بر من تنند اولیاشان قصد جان من کنند

3888. "O kadınlar câhillikten dolayı bana teveccüh ederler. Onların velîleri benim cânıma kasd ederler."

"O kadınlar beş on dakikalık hazz-ı nefsânîleri için câhilliklerinden dolayı bana teveccüh ederler; ve bu hâlîme vâkıf olan onların baba ve zevce ve kardeş gibi velîleri ırz ve nâmûslarını müdâfaa için benim cânıma kasd ederler."

نی ز مردان چاره دارم نه از زنان چون کنم که نی ازینم نی ازان

3889. "Ne erkeklerden çârem vardır, ne kadınlardan! Ne yapayım ki, ne bundanım, ne ondan!"

Ya'nî, "Şâbb-ı emred bir çocuk olduğum için erkekler beni kadın mesâbesinde görüp tecâvüz ederler ve kadınlar dahi beni erkek yerine koyup bana satışırlar. Binâenaleyh ne erkeklerin ve ne de kadınların ellerinden kurtulmaya çârem yoktur. Ne yapayım ki, ben ne erkek tâifesindenim ve ne de kadın tâifesindenim!"

بعد از ان کودک بکوسه بنگریست گفت او با آن دو مو از غم بریست

3890. *Ondan sonra çocuk köseye baktı. O dedi: "O iki kıl ile gamdan berîdir!"*
[3866]

Çocuk bu sözleri söyledikten sonra köse kardeşine baktı da kendi kendine dedi: "O köse kardeşim çenesindeki iki kıl ile tecâvüze uğramak gamından berîdir; ve bu iki kıl sâyesinde ırz ve nâmûs düşmanlarının taarruzundan emîndir."

فارغست از خشت و از پیکار خشت و ز چو تو مادر فروش کنگ زشت

3891. "Kerpiçten ve kerpiç kavgasından ve senin gibi çirkin genç irisi anasını satıcıdan fâriğdir."

"Küng", iri cisimli adam ve kavî heykel ve hurma salkımı, ma'nâlarınadır; ve "king", hayâsız ve utanmaz, demektir. Burada iki lügat dahi muvâfık olur. "Mâder fîrûş", anasını satan, o..... çocuğu ma'nâsından kinâyedir. Ya'nî, "O köse arkasına kerpiç koymaktan ve kerpiçlerin kaldırılması kavgasından ve senin gibi çirkin genç irisi o..... çocuğunun tecâvüzünden fâriğ ve âzâdedir."

بر زنج سه چار مو بهر نمون بهتر از سی خشت گرداگرد کون

3892. "Numûne için çene üzerinde üç dört kıl, kış etrâfındaki otuz kerpiçten daha iyidir."

"Erkelik numûnesi olmak üzere çene üzerinde sakal makâmında üç dört kıl bulunması, muhâfaza-i ırz için kış etrâfındaki otuz kerpiçten daha iyidir."

ذرة سایه عنایت بهترست از هزاران کوشش طاعت پرست

3893. *Īnâyet sâyesinin zerresi lâat-perestin binlerce sa'yinden daha iyidir.*

Bu beyt-i şerifte kıssadan maksûd olan hisse beyân buyurulur. "Tâat-pe-rest"ten murâd, ahyâr ve ebrâr tâifesidir ki, bunlar kendilerini insân-ı kâmilin terbiyesinden müstağnî görüp, kendi amelleriyle ve sa'yleriyle Hakk'a vâsıl olmak isterler. Halbuki Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin *Usûl-i Aşere*'sinde beyân buyurulduğu üzere bunlardan Hakk'a vâsıl olanlar nevâdirdendir. "İnâyet"ten murâd, Hakk'ın inâyetidir. "Sâye"den murâd, insân-ı kâmilidir. Ya'nî, Hakk'ın inâyetinin zıllı olan insân-ı kâmilin inâyetinin zerresi Hakk'a vusûl husûsunda kendi tâatine tapıcı ve istinâd edici olan kimsenin binlerce sa'yinden daha iyidir ve daha müessirdir.

زانکه شیطان خشت طاعت بر کند گرد و صد خشتت خود را ره کند

3894. *Zîrâ ki şeytan tâat kerpicini koparır. Eğer iki yüz kerpiç olsa kendisine yol bulur.*

Zîrâ ki şeytan, kendi fiil-i şenî'i olan ıdlâlî icrâ için âbidin kendi re'yi ve fikri ile koyduğu tâat ve ibâdet kerpiçlerini koparıp kaldırı. Eğer böyle iki yüz tâat ve ibâdet kerpici olsa bile, yine âbidin kalbini ifsâd ve ıdlâl için kendisine yol bulur.

Menkibe: "Ebû Muhammed Haffâf, Şîrâz meşâyihî ile bir yerde oturmuş idi. Hakk'ın müşâhede üzerine söz söyleniyordu. Herkes kendi hâline göre bir söz söyledi. Ebû Muhammed Haffâf susmuş idi. Ona "Sen de bir söz söyle!" dediler. Dedi ki: "Sizin sözleriniz ilim dâiresinden idi; hakikat-i müşâhede deden değil idi. Hakikat-i müşâhede odur ki: Hicâb münkeşif ola ve sen Hakk'ı apaçık göresin." Ona dediler ki: "Sen bu sözü nasıl isbât edersin? Ve bunun böyle olduğunu nasıl bildin?" Dedi ki: "Ben Tebûk sahrasında çok ihtiyâc ve meşakkat içinde idim. Gördüm ki, ansızın hicâb münkeşif oldu. Hakk'ı taht üzerinde oturmuş olarak apaçık gördüm ve secde edip dedim ki: "İlâhî! Benim bulunduğum bu mekân nedir? Ve benim senin indinde mevzi-im nedir?" Orada olanlar bu sözü dinlediler. Muhakkıklardan Müemmîl Cessâs hazretleri onu alıp muhaddislerden İbn Sa'dân'ın evine götürdü. Ve İbn Sa'dân'a: "Ey şeyh! Bize Resûl-i Ekrem hazretlerinin . . . الخ . . . ان للشيطان عرشا [ya'nî "Muhakkak, şeytanın bir tahtı vardır... ilh."] hadîs-i şerifini rivâyet et" dedi. İbn Sa'dân Resûl-i Ekrem'e kadar olan senedlerini beyân ettikten sonra . . . ان للشيطان عرشا بين السماء والارض اذا اراد بعد فتنه كشف له عنه

gök arasında bir tahtı vardır. Bir kula fitne etmek istediği vakit onu gösterir" hadîs-i şerîfini okudu. Ebû Muhammed bu hadîsi dinledikten sonra "Bir da-ha tekrâr et!" dedi. O da tekrâr etti. Ebû Muhammed ağlayarak çıkıp gitti. Bir-çok günler görülmedi. Sonra meydâna çıktı. Ona: "Nerede idin?" diye sordu-lar. "Şeytanın görüldüğü zamandan beri kıldığım namazları kazâ ettim. Zîrâ şeytana tapmışım. Şimdi yine onu görüp secde ettiğim yere kadar giderek la'net edeceğim!" dedi ve çıkıp gitti." (*Nefâhâtü'l-Üns'ten*).

خشت اگر برست بنهادۀ توست آن دو سه مو از عطای آن سوست

3895. *Kerpiç eğer dolu ise de, senin koyduğundur. O iki üç kıl o tarafın atâsıdır.*

Ya'nî, kerpiç mesâbesinde olan senin tâatlerin ve ibâdetlerin her ne kadar çok ise de, onlar senin kendi fikrin ve re'yin ile yaptığın sa'yler ve amellerdir. Halbuki o iki üç kıl mesâbesinde olan inâyet ise insân-ı kâmil tarafının atâsıdır.

در حقیقت هر یکی مو زان کهست کان امان نامه وصلۀ شاهنشہست

3896. *Hakikatte her bir kıl ondan bir tâattir. Zîrâ o bir şahenşehin emân-nâ-mesi ve atâsıdır.*

Ya'nî, hakikatte insân-ı kâmil tarafından gelen inâyet ve yardımın her bir kılı ve zerresi bir dağ mesâbesindedir. Zîrâ o inâyet şehenşâh olan Hakk'ın insân-ı kâmile verdiği bir emân-nâme ve atâdır ki, insân-ı kâmil Hakk'ın bu emân-nâmesi ve muhâfaza berâtı ve atâsı ile âbidleri şeytanın tasallutundan men' eder.

تو اگر صد قفل بنهی بر دری بر کند آن جملہ را خیرہ سری

3897. *Eğer bir kapı üzerine yüz kilit koysan, onun hepsini bir hîre-ser koparır.*

"Hîre-ser", burada küstâh ve edepsiz ve sersem, demektir. Ya'nî, meselâ eğer bir kapı üzerine yüz kilit konmuş olsa da bir sersem edepsiz gelip onla-rın hepsini bi-pervâ koparır.

شحنہ از موم اگر مهری نہد پهلوانان را ازان دل بشکند

3898. *Eğer bir şîhne mumdan bir mühür koyarsa, pehlivânların kalbi ondan kırılır.*

Fakat bir hükûmet me'mûru bir kapı üzerine mühür mumundan bir mü-hür koyarsa, o mühürü koparmaya kimse cesâret edemez. Pehlivanların bile o zayıf mühür mumuna karşı kalbi kırılır ve cesâretsiz olur.

آن دو سه تار عنایت همچو کوه سد شده چون فرسیما در وجوه

3899. *Dağ gibi olan o inâyetin iki üç kılı, yüzlerce simânın ferri gibi sedd olmuştur.*

"Sîmâ", alâmet, eser ve yüzün rengi, demektir. "Ferr", parlaklık ma'nâsına-dır. Ya'nî dağ gibi metîn olan o insân-ı kâmilin inâyetinin iki üç kılı, ya'nî cüz'î yardımı, Resûl-i Ekrem hazretlerinin hücceti ile ashâb-ı kirâmın yüzlerindeki rengin parlaklığı gibi şeytana karşı bir sed olmuştur. Ya'nî Resûl-i Ekrem hazretlerinin inâyeti ile ashâb-ı kirâmın yüzlerindeki rengin parlaklığı şeytana karşı nasıl bir sed olmuş ise, dağ gibi metîn olan insân-ı kâmilin inâyetinin iki üç kılı ve cüz'î bir yardımı dahi öylece sâliklerin yüzlerinde bir ferr hâsıl edip, ah-lâk ve amel düşmanı olan şeytana karşı bir sed olmuştur. Nitekim hadis-i şerîf-te *عمر الشيطان بفر من ظل عمر* ya'nî "Şeytan, Ömer'in gölgesinden kaçır" buyurulmuştur.

خشت را مگذار ای نیکو سرشت لیک هم ایمن مخسب از دیو زشت

3900. *Ey tab'ı iyi olan kimse! Kerpici terk etme! Fakat çirkin olan şeytan-dan emîn olarak uyuma!*

Ey tabiati ve tıyneti iyi ve pâk olan mü'min! Bizim bu sözlerimizden, ibâ-dâtı ve tâatı terk et, ma'nâsını anlama ve ibâdât ve tâât kerpîçlerini terk et-me! Fakat bu tâatlerine ve ibâdetlerine dayanıp, şeytanın tasallutundan emîn olarak uyuma! Dâimâ uyanık dur! Nitekim yukarıda menkıbesi zikr olunan Ebû Muhammed Haffâf kussası âbidin şeytana karşı ne derece müteyakkuz ol-ması lâzım geleceğini gösterdi.

رو تا موز آن کرم با دست آر وانگهان ایمن بخسب و غم مدار

3901. *Gil, o iki kat kılı o keremden ele getir! Ondan sonra emîn olarak uyu ve gam tutma!*

Ey âbid! Kendi tâat ve ibâdetine dayanmayı bırak da, git, insân-ı kâmilin o iki kat kıl mesâbesinde olan inâyetini onun kereminden ele getir ve ondan sonra ibâdet ve tâatinle meşgûl olarak emîn bir sûrette uyu ve aslâ "Bana şeytan musallat olur" diye gam yeme! Nitekim Hz. Pîr sâliklerine hitâben bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

خورا نمت می جان تا دگر تو غم نخوری چه جای غم که زهر شادمان گرو بیری

"Artık sen gam yemiyesin diye sana cân meyini içireyim! Gamın ne yeri var-dır ki, her mesrûr olandan meded ve yardım istersin?"

آنچنان علمی که مستنبه بود

نوم عالم از عبادت به بود

3902. *Âlimin uykusu ibâdetten iyi olur. Öyle bir ilim ki, uyandırıcı ola.*

Ya'nî, kalbi ma'rifet-i ilâhiyye ile uyanık olan bir âlimin zâhîrî uykusu, kalbi ma'rifet-i ilâhiyyeden gâfil olan bir kimsenin zâhîrî olan ibâdetlerinden ve amellerinden efdal olur. Fakat bu âlimin ilmi öyle bir ilim olmalıdır ki, kalbi Hakk'ın zât ve sıfât ve esmâsından hâlen ve zevkan âgâh eder ve uyandırır. Bunun için Selmân hazretleri tarafından rivâyet buyurulan hadîs-i şerifte *جهل علی علم خیر من صلوة علی جہل* ya'nî "İlim üzerine olan uyku cehl üzerine olan namazdan hayırlıdır" buyrulur; ve kezâ diğer bir hadîs-i şerifte *نوم العالم خیر من عبادة الجاهل* ya'nî "Âlimin uykusu câhilin ibâdetinden hayırlıdır" buyurulmuştur.

به ز دست اعجمی با دست و پا

آن سکون سابع اندر آشنا

3903. *O yüzücünün sükûnu yüzme vaktinde elli ve ayaklı a'ceminin elinden iyidir.*

"Sâbih", yüzücü; "âşnâ", yüzme; "a'cemî", burada yüzme bilmeyen acemi kimse demektir. Ya'nî, meselâ denizde yüzen ve yüzme bildiğinden dolayı sâkin ve hareketsiz olarak denizin sathında duran bir kimsenin bu sükûnu, yüzme vaktinde yüzme bilmeyen elli ve ayaklı bir aceminin elinden ve hareketinden iyidir. Çünkü aceminin hareketi yüzme ilmine müstenid değildir. Bilakis boğulmasına sebep olur.

می رود سیاح ساکن چون عُدْ

اعجمی زد دست و پا و غرقه شد

3904. *A'cemî el ve ayak vurdu ve boğuldu. Sâkin olan yüzücü direkler gibidir.*

"Umud", "amûd'un cem'-i kesreti olup "direkler" demektir. Ya'nî yüzme bilmeyen acemi kimse denizde el ve ayak vurarak çırpınıp durur ve nihâyet boğulur. Fakat sâkin yüzücü kimse, denizin sathı üzerinde batmaksızın direkler gibi gider.

طالب علمست غَوَّاصٌ بِحَارِ

علم دریا نیست بی حد و کنار

3905. *İlim hadsiz ve kenârsız bir deryâdır. İlmin tâlibi denizin dalgıcıdır.*

Ya'nî, ilm-i ledûn ve maârif-i ilâhiyye hadsiz ve kenârsız bir denizdir; ve o ilmin tâlibi ise bu nihâyetsiz denizin dalgıcıdır. Zîrâ ilm-i ledûn, Hakk'ın zâ-

tına ve sîfâtına ve esmâsına ve onun varlığının merâtibine âid olan bir ilimdir ve bunların aslâ nihâyeti yoktur.

گر هزاران سال باشد عمر او او نگردد سیر خود از جست و جو

3906. *Eğer onun binlerce sene ömrü olsa, o muhakkak cüst u cûdan doymaz.*

Eğer o ilim tâlibinin binlerce sene ömrü olsa, "İşte öğrenilecek şey bu kadardır!" deyip doymaz ve o ilmin hakâyık ve dekâyıkını araştırmak ve tahsîl etmekten aslâ fâriğ olmaz. Zîrâ bu ilmin her bir safhası açıldıkça rûhun başka başka lezzetleri ve zevkleri olur; ve bu lezzetler ve zevkler birbirinden yüksek olduğu için tâlib-i ilm doymak bilmez.

كان رسول حق بگفت اندر بیان این که منهُومانُ هُمَا لَا يَشْبَعَانُ

3907. *Zîrâ Hakk'ın resûlü beyânda bunu buyurdu ki: "İki harîs vardır ki, onlar doymazlar."*

Bu hadîs-i şerîf aşağıdaki sûrh-i şerîfte tefsîr buyurulur.

در تفسیر این خبر که مصطفیٰ علیہ السلام فرمود منهُومانُ لَا يَشْبَعَانُ طالب الدنیا و طالب العلم کہ این علم غیر علم دنیا باید تا دو قسم باشد . اما علم دنیا ہم دنیا باشد بی آخرت و اگر نہ همچنین شود کہ طالب الدنیا و طالب الدنیا این تکرار بود نہ تقسیم ، مع تقریرہ

Bu hadîs-i şerîfin tefsiri hakkındadır ki Mustafâ (a.s.) buyurdu: "İki harîs doymazlar: Dûnyânın tâlibi ve ilmin tâlibi." Ki, bu ilim dũnyâ ilminin gayrı gerektir, tâ ki iki kısım olsun! Ammâ dũnyânın ilmi âhiretsiz yine dũnyâ olur. Ve yoksa böyle olur ki: "Tâlibü'd-dũnyâ ve tâlibü'd-dũnyâ." Bu ise tekrâr olur. Onun takrîri ile berâber taksîm olmaz

Bu bahiste İbn Mes'ûd hazretlerinden rivâyet olunan منهُومانُ لَا يَشْبَعَانُ طالب العلم و طالب الدنیا و هما لَا يَسْتَوِيَانِ اما طالب العلم فیزداد فی رضی الرحمن و اما طالب الدنیا فیزداد فی الطغیان ya'nî "İki harîs vardır ki, doymazlar: Tâlib-i ilm ve tâlib-i dũnyâ; ve on-

lar müsavî değildir. İlim tâlibine gelince, Rahmân'ın nîzâsını ziyâdeleştirir. Dünyânın tâlibi ise azgınlığı ziyâdeleştirir" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Hz. Pîr efendimiz, bu hadîs-i şerîfteki ilimden murâd, hangi ilim olduğunu îzâhan buyururlar ki: Bu ilim bu kal'a-i zâtü's-suver olan dünyâ ilminin gayrı olmak lâzım gelir ki, ilim iki kısma taksim edilmiş olsun. Zîrâ dünyânın ilmi, âhiretle alâkası olmayan yine dünyâ cinsinden bir ilim olur; ve eğer hadîs-i şerîfteki ilimde dünyânın ilmi dahi dâhil olsa, o vakit bu beyân-ı peygamberîde dünyânın tâlibi ve dünyâ ilminin tâlibi ma'nâsı çıkar ki, bu da dünyânın tâlibi demek olur; ve bu sûrette ifâdede "Dünyânın tâlibi ve dünyânın tâlibi" diye tekrâr vâkî' olur; ve ilim taksîminin takfîri ve tesbîti ile berâber ifâdede taksim ma'nâsı bulunmaz. Ma'lûm olsun ki, "dünyâ ilmi"nden murâd, hesâb, hendese, cebr ve hikmet-i tabîyye ve kimyâ ve coğrafya ve hey'et ... ilh. gibi ilimlerdir. Eğer bu ilimler insanlığın kemâline âid olan ma'rifet-i ilâhiyyenin tevsî'ine hâdim olursa, ilm-i âhiret olur; ve binnetîce Hakk'ın nîzâsı tahsîl edilmiş bulunur; ve eğer insanın hayvanlık cihetini tatmîne hâdim olursa, sırf ilm-i dünyâ olup birtakım azgınlıklara sebep olur. Nitekim binlerce efrâd-ı beşerin helâkine sebep olan zamânımızdaki zehirli gazların ve elektrik kuvvetlerinin ve diğer âlât-ı harbiyyenin keşfi bu ilimler sâyesinde vâkî' olmuştur; ve bu hâl, ihbâr-ı Peygamberî mucibince, ilm-i dünyânın, tuğyanı ve azgınlığı ziyâdeleştirmiş olmasından başka bir şey değildir.

طَالِبُ الْعِلْمِ وَتَدْرِاتِهَا

طَالِبُ الدُّنْيَا وَتَوَفِيرَاتِهَا

3908. *Dünyânın ve onun tevfirâtının tâlibi, ilmin ve onun tedbîrlerinin tâlibi vardır.*

"Tevfir", kesb etmek, mal cem' etmek ve çoğaltmak, ma'nâlarıdır. "Tevfirâtühâ"taki zamîr-i müennes "dünyâ"ya râcî'dir; ve "tedbîrâtühâ"daki zamîrin müennes olması, tedbîrât-ı ilmiyyenin cem' hâlinde bulunmasındandır. Ya'nî dünyânın ve dünyâya âid birçok umûrun tâlibi ve ilmin ve ilme âid birçok tedbîrlerin tâlibi vardır.

پس درین قسمت چو بگماری نظر غیر دنیا باشد این علم ای پدر

3909. *İmdi bu kısmına nazar nasb ettiğin vakit, ey baba! Bu ilim dünyânın gayri olur.*

Ey baba! Nazarımı bu taksîme havâle ettiğin vakit, yukarıda îzâh olunduğu üzere bu ilim, dünyâ ilminden başka bir ilim olur.

غیر دنیا پس چه باشد آخرت کت کند ز اینجا و باشد رهبر

3910. [3886] *Böyle olunca dünyânın gayri ne olur? Ahiret ki, seni buradan koparır ve sana rehber olur.*

Ya'nî, böyle olunca, dünyânın gayri olan şey nedir? Onun zıddı ve mukabilı olan ahirettir ki, bu ahiret ilmi rûsûh buldukça, senin kalbini fânî bir serâbdan ibâret olan bu dünyâdan koparır ve soğutur ve sana hayât-ı bâkiyen için rehber ve kılavuz olur.

بحث کردن آن سه شهزاده در تدبیر آن واقعه

O vâkıanın tedbiri hakkında o üç şehzâdenin bahsetmesi

Ya'nî, şehzâdeler sûretler sâhibi olan kal'ada Çin şâhının kızının sûretini görüp âşık olduklarından, bu sûretin hakîkatine vusûl için ne tedbîr edilmesi lâzım geleceğini birbirlerine müzâkere ettiler.

رو بهم کردند هر سه مقتن هر سه را يك ريغ و يك درد و حزن

3911. *Her üç fitnelenmiş, her üçünün bir marazı ve bir derdi ve hüznü olan birbirlerine teveccüh ettiler.*

Çin şâhının kızının sûretini görüp fitneye düşmüş ve bir maraza ve bir derde ve bir hüzne mübtelâ olan üç şehzâde,

هر سه در يك فكر و يك سودا ندیم هر سه از يك ريغ و يك علت سقیم

3912. *Her üçü bir fikirde ve bir sevdâda nedîm, her üçü bir marazdan ve bir illetten ma'lûl idi.*

"Nedîm", refik ve musâhib ve arkadaş, demektir.

در خموشی هر سه را خطرت یکی در سخن هم هر سه را حجت یکی

3913. *Susmak vaktinde her üçünün hâtırası bir, sözde dahi her üçünün hücceti bir idi.*

Sükûtları zamânında her üç şehzâdenin düşüncesi bir olduğu gibi, konuşukları zaman dahi düşüncelerini ve fikirlerini te'yîd için getirdikleri hüccet ve delîl de birbirinin aynı idi. Nitekim ahyâr ve ebrâr ve şüttâr zümresinden olan mü'minlerin düşünceleri Hakk'ın vahdeti olduğu gibi, defîlleri dahi yine Hakk'ın vahdetine dâir olur.

يك زمانى اشك ريزان جمله شان بر سر خوان مصيبت خون فشان

3914. *Bir zaman onların hepsi baş dökücü, musibet sofrası başında kan saçıcı idi.*

Üç şehzâdenin cümlesi gördükleri sûretin aşkından dolayı bir zaman ağlayıcı ve musibet ve belâ sofrası olan bu sûret âleminin başında, gözlerinden yaş yerine kan saçıcı idi.

يك زمان از آتش دل هر سه كس بر زده با سوز چون معمر نفس

3915. *Her üç kimse bir zaman kalb ateşinden micmer gibi harâretli nefesi yukarı vurmuşlar idi.*

"Micmer", içinde öd ağacı vesâir güzel kokulu maddeler yakmak için kulanılan ve "buhûrdân" denilen âlet demektir. Ya'nî, üç şehzâde bir zaman kalblerinde olan aşk ateşinden dolayı, buhûrdânın yukarı çıkardığı harâretli hava gibi, harâretli nefesi yukarı çıkarmışlar ve âhlar etmişler idi.

مقاله برادر بزرگین

Büyük kardeşin sözü

Ya'nî, üç şehzâdeden büyük kardeşin söylediği sözün beyânındadır.

آن بزرگین گفت ای اخوان خیر ما نه تر بودیم اندر نصیح غیر

3916. *O büyük dedi: "Ey hayırlı kardeşler! Biz gayrın nushunda erkek değil mi idik?"*

O üç şehzâdeden en büyüğü diğerlerine dedi: "Ey hayırlı kardeşler! Biz başkalarına nasihat husûsunda erkek değil mi idik? Ve onlara merdçe nasihatler vermez mi idik?"

از حشَم هر که بما کردی گِلَه
از بلا و فقر و خوف و زلزلَه

3917. "Haşemden her kim bize belâdan ve fakrdan ve korkudan ve zelzeleden şikâyet ede idi."

"Haşem", hizmetçiler, demektir. Ya'nî, "Hizmetçilerimizden her kim bize başlarına gelen belâdan ve fakr u zarûretten ve kendilerine tecâvûz korkusundan ve emr-i maişetlerinin tezelzülünden şikâyet etse idi."

ما همی گفتیم کم نال از حَرَجْ
صبر کن کالصبر مفتاح الفَرَجْ

3918. "Biz derdik ki: "Zahmet ve meşakkatten az nâle et! Sabr et, zîrâ sabır sürûrun anahtarıdır."

"Harac", lügatte "çok ağaçlı dar yer"e derler (*Akrabü'l-Mevârid*). "Zahmet ve meşakkat" ma'nâsında da kullanılır. "Ferec", sürûr va şâdî, ma'nâsıdır.

این کلید صبر را اکنون چه شد
ای عجب منسوخ شد قانون چه شد

3919. "Şimdi bu sabır anahtarına ne oldu? Ey aceb! Kânûn mensûh mu oldu, ne oldu?"

Ya'nî, "Biz her kime "Sabır sürûrun anahtarıdır" diye sabr etmek kânûn ve düstûrunu söyledik. Şimdi bizim başımıza belâ geldiği bu zamanda bu sabır anahtarına ne oldu? Acîb şey! Bu sabır kânûnu bozuldu mu? Ne oldu?"

ما نمی گفتیم کاندِر کش مکش
اندر آتش همچو زر خندید خوش

3920. "Biz demez mi idik ki: Keşmekeşe ateş içinde altın gibi hoş gülünüz!"
[3896]

"Keşmekeş", çekişme, münâzaa, muhârebe ve kalb ıztırâbı, demektir. "Biz kendi adamlarımızla demez mi idik ki: Muhârebeye ve harb ateşi içinde altın gibi hoş ve latîf ve parlak bir hâlde olunuz!"

مر سپه را وقت تنگاتنگ جنگ
گفته ما که هین مگردانید رنگ

3921. "Muhakkak askere cengin muzâyakası vaktinde, biz ki, "Sakın rengi döndürmeyiniz!" demiş idik."

"Teng", dar demektir. İki "teng" arasındaki elife "rabt ve ittisâl veyâhud mukâbele ve tevessül elifi" derler. "Ten-gâ-teng", "dara dar" demek olur. "Muzâyaka" ma'nâsı murâd olunur. "Leb-â-leb", dudak dudağa ve "dem-â-dem" "ân be-ân" gibi. Ya'nî, "Biz askerimize harb ve mukâtelenin muzâyaka-

kası vaktinde "Sakin, yüzünüzün rengini korkudan dolayı döndürmeyin ve metânet gösterin!" demiş idik."

آن زمان که بود اسبانرا و طا
جمله سرهای بریده زیر پا

3922. "O zaman ki, ayak altında olan bütün kesilmiş başlar onların çiğneyecek yeri idi."

"Vatâ", çiğneyecek ve ayak basacak yer, demektir. Ya'nî, "Harb kızışıp da iki tarafın askerlerinin ayaklar altına yuvarlanmış olan bütün kesilmiş başları, onların çiğneyecek yeri olduğu vakit,"

ما سپاه خویش را هی هی کنان
که به پیش آید قاهر چون سنان

3923. "Kendi askerimize "Mızrak gibi kahr edici olarak öne geliniz!" diye hey hey edici idik."

"Hey hey!", harbe teşvîk için bağırış. Ya'nî, "Harb esnâsında kesilen başlar ayaklar altında kalıp, atlar tarafından çiğnendiği vakit, biz kendi askerimizi "Mızrak gibi, düşmanı kahr edici olarak meydana çıkınız!" diye, hey hey ve heyâhû "n'alâriyle mukâteleye teşvîk edici idik."

جمله عالم را نشان داده بصیر
زانکه صبر آمد چراغ و نور صدر

3924. "Bütün âleme sabır ile nişân vermiş idik. Zîrâ ki sabır, sadrın çerâğı ve nûru geldi."

نوبت ما شد چه خیره سر شدیم
چون زنان زشت در چادر شدیم

3925. "Bizim nevbetimiz oldu. Niçin şaşkın olduk? Çirkin kadınlar gibi çarşaf içine gittik."

Ya'nî, "Belâya sabretmek nöbeti şimdi bize geldi. Âleme sabır tavsiye ettiğimiz hâlde, niçin bu sabretmek husûsunda şaşkın olduk? Çirkin kadınlar çarşaf altında kendi yüzlerini sakladıkları gibi, bizler de bâtunumuzun çirkinliği-ni erler meydanından kaçmak sûretiyle sakladık."

ای دلی که جمله را کردی تو گرم
گرم کن خود را و از خود دار شرم

3926. Ey bir gönül ki, sen cümleyi harâretlendirir idin, kendini harâretlendir ve kendinden utan!

Bu beyt-i şerifte Hz. Fîr efendimiz sûre-i Bakara'da olan ^{أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ} و تَنْهَوْنَ أَنْفُسَكُمْ (Bakara, 2/44) ya'nî "Nefsinizi unutursunuz da nâsa birr ü

takvâ ile mi emredersiniz?!"; ve sûre-i Fetih'de vâki 'يَقُولُونَ بِآلْسِتَهُمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ' (Fetih, 48/11) ya'nî "Kalblerinde olmayan şeyi dilleriyle söylerler" ve [sûre-i Saff'ta] olan 'لَمْ يَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبِيرٌ مَقَاتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ' (Saff, 61/2-3) ya'nî "Yapmadığınız şeyi niçin söylersiniz? Allâh'ın indinde [yapmadığınız şeyleri söylemeniz] büyük fenâhıktır" âyet-i kerîmelerine istinâden kendi hâli olmayan maâliyât-ı ahlâkıyyeyi başkalarına tavsiye ve nasîhat eden kimseleri tevbiîh buyururlar. Ya'nî, ey bir gönül sâhibi ki, sen fasîh ve belîğ sözlerin ile halka nasîhatler edip onları harâretlendirir idin. Sendeki olmayan o ahlâkı kendine söylemek sûretiyle nefsinin harâretlendir; ve nefsinde olmayan bu ahlâkı başkalarına tavsiye ettiğin vakit, düşün de kendinden utan!

ای زبان که جمله را ناصح بدی نوبت تو گشت از چه تن زد

3927. *Ey bir dil ki, cümleye nâsîh idin, senin nevbetin oldu; neden sustun?*

"Ten zeden", susmak, demektir. Ey fasîh ve belîğ sözler söyleyen dil! Sen herkese nasîhat verici idin. Şimdi o nasîhatler ile amel etmek nöbeti senin oldu. Neden sustun ve şikâyetlere başladın?

ای خرد کو پند شکر خای تو دور تست این دم چه شد هیهای تو

3928. *Ey akıl! Hani senin şeker çiğneyici olan nasîhatin? Bu dem senin devrindir. Senin hey-hâyın ne oldu?*

"Hey-hây", teşvîk sadâsı. Ya'nî, ey akıl ve zekâsına i'timâd eden kimse! Hani senin şeker çiğneyici ve tatlı olan nasîhatin? Şimdi halka verdiği nasîhatler ile amel etmek devri senindir. Senin teşvîk na'raların ne oldu? Şimdi bu na'ra-i teşvîki niçin nefsinde vurmaz oldu?

ای ز دلها برده صد تشویش را نوبت تو شد بجنبان ریش را

3929. *Ey gönüllerden yüz teşvîşi götürmüş olan! Senin nevbetin oldu; sakalı kılmıldat!*

Ey tatlı ve fasîh ve belîğ sözleriyle halkın kalblerindeki teşvîş ve ızırâbı def' eden vâiz efendi! Şimdi belâya sabır ve tahammül etmek nöbeti senin oldu. Kendi nefsinde ya'z u nasîhat etmek için sakalı kılmıldat! Ya'nî o belîğ ve fasîh olan sözleri kendi nefsinde söyle! "Sakal kılmıldatmak", söz söylemekten kinâyedir.

از غری ریش ار کنون دزدیده / بیش ازین بر ریش خود خندیده

3930. *Eğer fâhişelikten dolayı şimdi sakalı çalmış isen, bundan evvel sakalına*
[3906] *gülmüşsün.*

"Gar", fenâ kalbli ve fâhişe kadın, demektir. "Yâ", masdariyet içindir. "Kendi sakalına gülmek", kişi kendisiyle istihzâ etmekten kinâyedir. Ya'nî, ey halka va'z u nasihat eden efendi! Kendinde fâhişe kadın gibi ahlâk zayıflığı var iken, erkeklik âlâmeti olan sakalı çalmış ve halkı irşâda kalkmış isen, başına belâ gelmezden evvel, kendi sakalına gülmüşsün ve kendi nefsin ile istihzâ etmişsin.

Menkibe: "Meşhûr şâirlerden Vâsıf Bey yaptığı şiirlerinin birinde:

Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner.

Gam ü şâdi-i felek böyle gelir, böyle gider

demiş idi. Vaktâki oturduğu yalı yanıp zarûrete dıçar olur, isti'tâf için o vaktiki sadr-ı a'zâmin kapısında dolaştığını gören bir zat: "Vâsıf Bey, burada ne dolaşıyorsun?" diye sorar. O da hâl-i zarûretinden bahs eder. O zat cevâben: "Mihneti kendine zevk etmedir... ilh. sözü senin değil mi? Niçin bu kadar ıztırâb içindesin? Kalbini ferah tut!" der. Vâsıf Bey: "Ben o sözü yalı yanmadan evvel söylemiş idim. Vaktâki yalı yandı, iş değişti!" diye cevâb verir.

وقت پند دیگرانی های های / در غم خود چون زنانی وای وای

3931. *Başkalarına nasihat vaktinde hay hay; kendi gamında kadınlar gibisin,*
vay vay!

"Hây hây", sadâ-yı teşvîk, "vây vây", sadâ-yı teessür ma'nâlarıdır. Ya'nî, ey mürsidlik da'vâsında bulunan efendi! Başkalarına nasihat ettiğin vakitte onları bu nasihatle amele teşvîk edersin. Fakat senin başına bir belâ geldiği vakit, başkalarına ettiğin nasihati unutup kadınlar gibi "vây vây!" diye feryâd edersin.

چون بدرد دیگران درمان بدی / درد مهمان تو آمد تن زدی

3932. *Çünkü başkalarının derdine dermân idin. Derd senin misâfirin geldi;*
sustun.

Ey kimse! Sen derdin olmadığı vakit nasihatlerin ile başkalarının derdine dermân olduğundan, işte o derd ve belâ sana da misâfir olarak geldi. Fakat keyfin kaçtı. Bülbül gibi söyleyen dilin tutuldu ve sustun.

- بانگ بر لشکر زدن بد ساز تو بانگ بر زن چون گرفت آواز تو
3933. *Askere bağırmaq senin tedbîrin idi. Bağır, niçin âvâzın tutuldu?*

"Sâz", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "iş hazırlığı ve tedbîr" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, ey yüzlerce talebeye ders veren âlim-i zâhîrî efendi! Halka-i tedrîsinde askerin mesâbesinde olan kumanda ettiğin birçok talebeye bağırıp, dekâyık-ı fikriyyeden bahsettin; ve nasîhatler etmek senin tedbîrin ve işin idi. Şimdi başına belâ geldiği vakit, yine bağırmana! Derd ve gamından dolayı niçin sesin tutuldu?

- آنچه پنجه سال بافیدی بهوش زان نسبیج خود بغلتافی بهوش
3934. *O şeyi ki, elli yıl akıl ile dokudun, o kendi mensûcundan bir bağaltâk giy!*

"Bağaltâk" [tâ ile] ve "bağaltâk" [tî ile] "külâh ve cübbe ve harb esnâsında giyilen zırlı ceket." "Nesic", mensûc ve dokunmuş, ma'nâsıdır. Ya'nî, elli yıl aklının tezgâhında hakikat nâmı altında birtakım ilim ve felsefe kumaşları dokudun. Şimdi bu derd ve belâ vaktinde o dokuduğun kumaştan ve mensûcdan bir külâh veyâ cübbe yap da, giy bakalım!

- از نوابت گوش یاران بود خوش دست بیرون آر و گوش خود بکش
3935. *Senin nevândan dostların kulağı hoş idi. Elini dışarıya getir ve kendi kulağını çek!*

Ya'nî, halka-i tedrîsinde senin sesinden ve fasîh ve belîğ sözlerinden dostlarının kulağı hoş ve zevkli idi. Şimdi bu derd ve belâ vaktinde elini cübbenin altından dışarıya çıkar da, bu sözleri dinletmek için bu kendi elin ile kulağını çek ve "Ey kulağım, bu sözleri ve bu nasîhatleri dinlemek nöbeti sana geldi!" de!

- سر بُدی پیوسته خود را دَم مکن پا و دست و ریش و سبیل مَم مکن
3936. *Dâimâ baş idin, kendini kuyruk etme! Ayağı ve eli ve sakalı ve bıyığı kaybetme!*

Nâs arasında ilim ve fazlın ile dâimâ baş ve reis idin ve herkes sana hürmet ederlerdi. Bu derd ve belâ vaktinde kadınlar gibi feryâd ederek, kendini kuyruk etme! Ya'nî halk arasında zellî ve hakîr etme! Ve elini ve ayağını ya'nî kudret-i ilmiyyeni ve sakalını ve bıyığını, ya'nî merdlik vakâr ve temkinini halkın önünde kaybetme!

بازی آن تُست بر روی بساط خویش را در طمع آر و در نشاط

3937. *Bisât yüzü üzerinde oyun senindir. Kendini tab'a ve neşâta getir!*

"Bisât", döşeme, demektir, fakat satranç oyunu tahtasına da "bisât" derler. Ya'nî, ey insan! Satranç tahtası mesâbesinde olan bu yeryüzünde oyun senindir. Zîrâ sen sûret-i insâniyyeyi hâiz olduğun için bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharı olmaya müstaidsin; ve senin bu vücûd-i izâfînde mütecellî olan Hak'tır. Bunu bil de kendini tab'-ı aslîne ve neşât ve şen ve şâd olmaya getir!

